

2026
APRIL - JUNE

ปีที่ 5 ฉบับที่ 2 : เมษายน - มิถุนายน 2569
Vol.5 No.2 : April - June 2026
ISSN: 3057-0891 (Online)

วารสาร พุทธศาสน์สังคมร่วมสมัย

Journal of Contemporary Buddhist Society (JCBS)

วารสาร พุทธศาสน์สังคมร่วมสมัย

JCBS Journal of Contemporary Buddhist Society

ISSN : 3057-0891 (Online)

ปีที่ 5 ฉบับที่ 2 เมษายน - มิถุนายน 2569

Vol.5 No.2 April - June 2026

วัตถุประสงค์

วารสาร พุทธศาสน์สังคมร่วมสมัย มีนโยบายเพื่อส่งเสริมการศึกษาค้นคว้าเผยแพร่บทความวิจัยและบทความวิชาการของนักวิจัย นักวิชาการ คณาจารย์ นิสิต นักศึกษาและผู้สนใจทั่วไปในมิติทางด้านพระพุทธศาสนา ศิลปศาสตร์ รัฐศาสตร์ รัฐประศาสนศาสตร์ สหวิทยาด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สหวิทยาด้านการพัฒนาสังคม สหวิทยาการด้านการศึกษาและการเรียนรู้ โดยเปิดรับบทความทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ

กำหนดการเผยแพร่ ปีละ 4 ฉบับ ๆ ละ 20-30 บทความ

ฉบับที่ 1 มกราคม - มีนาคม

ฉบับที่ 2 เมษายน – มิถุนายน

ฉบับที่ 3 กรกฎาคม - กันยายน

ฉบับที่ 4 ตุลาคม - ธันวาคม

ประเภทของผลงานที่ตีพิมพ์ในวารสาร:

1) บทความวิชาการ (Academic Article)

2) บทความวิจัย (Research Article)

3) บทความวิจารณ์หนังสือ (Book Review)

4) บทความอื่น ๆ ที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของวารสาร

การพิจารณาและคัดเลือกบทความ:

บทความแต่ละบทความจะได้รับพิจารณาจากคณะกรรมการกลั่นกรองบทความวารสาร (Peer Review) จำนวนไม่น้อยกว่า 3 ท่าน ที่มีความเชี่ยวชาญในสาขาวิชาที่เกี่ยวข้อง และได้รับความเห็นชอบจาก

กองบรรณาธิการก่อนตีพิมพ์ โดยการพิจารณาบทความจะมีรูปแบบที่ผู้พิจารณาบทความไม่ทราบชื่อหรือข้อมูลของผู้เขียนบทความ และผู้เขียนบทความไม่ทราบชื่อผู้พิจารณาบทความ (Double - Blind Peer Review)

บทความที่ส่งมาตีพิมพ์ในวารสารพุทธศาสน์สังคมร่วมสมัย จะต้องไม่เคยตีพิมพ์ หรืออยู่ระหว่างการพิจารณาของวารสารอื่น ๆ ผู้เขียนบทความจะต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์และเงื่อนไขที่วารสารกำหนด

ทัศนะและความคิดเห็นที่ปรากฏในบทความวารสาร พุทธศาสน์สังคมร่วมสมัย ถือเป็นความรับผิดชอบของผู้เขียนบทความนั้น และไม่ถือเป็นทัศนะและความรับผิดชอบของกองบรรณาธิการวารสาร

ที่ปรึกษาวารสาร

พระเทพวัชรสีลาภรณ์, ดร.	วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม
พระสุธีรัตนบัณฑิต, รศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ศ.(พิเศษ) รท.ดร.บรรจบ บรรณรุจิ	ราชบัณฑิต
รศ.ดร.ประพันธ์ ศุภษร	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

กองบรรณาธิการ

บรรณาธิการ:

ผศ.ดร.กฤติยา ถ้ำทอง	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

หัวหน้ากองบรรณาธิการ:

พระมหาศุภวัฒน์ ฐานวุฑฺโฒ. ดร.	วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

กองบรรณาธิการ:

พระเมธาวินัยรส, รศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
พระครูสุตนันทบัณฑิต, ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
รศ. ดร.พิชัย จันทร์มณี	มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลกรุงเทพ
รศ. ดร.สายชล ชุดเจือจีน	มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลกรุงเทพ
รศ. ดร.วุฒินันท์ กันทะเตียน	มหาวิทยาลัยมหิดล
รศ. ดร.มานพ นักการเรียน	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
รศ. ดร.สุวิญ รักสัตย์	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
ผศ. ดร.ชาติเมธี หงสา	มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร
ผศ. ดร.ธเนศ เกษศิลป์	มหาวิทยาลัยมหิดล
ดร.ชำนาญ เกิดช่อ	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ดร.แม่ชีจิราภรณ์ ขนาดนิด	เสถียรธรรมสถาน
ดร.สุรัตน์ พักน้อย	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณากลั่นกรองบทความ (Peer Review)

พระเมธาวินัยรส, รศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
พระครูวิมลปริยัติบัณฑิต, ผศ. ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พระครูสุตนันทบัณฑิต, ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พระเจริญพงษ์ ธมฺมทีโป, ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พระมหาอริย อริยชโย, ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พระมหาพุฒิแผน ปญฺญาวุโธ, ดร.	วัดไร่ขิง พระอารามหลวง
พระมหาณรงค์ศักดิ์ สุทนฺโต, ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พระสมุห์นพดล อตฺถยุตฺโต, ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
รศ. ดร.พิชัย จันทร์มณี	มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลกรุงเทพ
รศ. ดร.สายชล ชุดเจือจีน	มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลกรุงเทพ
รศ. ดร.วุฒินันท์ กันทะเตียน	มหาวิทยาลัยมหิดล
รศ. ดร.มานพ นักการเรียน	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
รศ. ดร.ประพันธ์ ศุภษร	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
รศ. ดร.ภูริวัจน์ ปุณยวุฒิปรีดา	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
รศ. ดร.สุวิญ รักสัตย์	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
รศ. ดร.มานิตย์ เฟื่องผล	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
รศ.พ.ต.อ.หญิง ดร.ทัดดาว โฉมลักษณ์	โรงเรียนนายร้อยตำรวจสามพราน
ผศ. ดร.อุบล วุฒิพรโสภณ	นักวิชาการอิสระ
ผศ. ดร.ชัยศักดิ์ คล้ายแดง	มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลกรุงเทพ
ผศ. ดร.ชาติเมธี หงสา	มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร
ผศ. ดร.พุทธชาติ แผนสมบุญ	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ผศ. ดร.สมคิด เศษวงศ์	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ผศ. ดร.ธเนศ เกษศิลป์	มหาวิทยาลัยมหิดล
ผศ. ดร.ยงยุทธ แก้วอุดม	มหาวิทยาลัยหอการค้า
ดร.กฤต พันธุ์ปัญญา	มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่
ดร.แม่ชีจิราภรณ์ ขนาดนิด	เสถียรธรรมสถาน
ดร.วิจิตรา บุญแล	มหาวิทยาลัยนอร์ทกรุงเทพ
ดร.สุรัตน์ พักน้อย	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ผู้ช่วยกองบรรณาธิการ:

พระมหาณรงค์ศักดิ์ สุทนฺโต, ดร. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พระมหานิติทัศน์ ญาณสิทฺธิ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

ผู้ประสานงานฝ่ายกฎหมาย:

รศ.ดร.ภูริวัจน์ ปุณยวุฒิปรีดา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ฝ่ายออกแบบปกและจัดรูปเล่ม:

พระมหาศุภวัฒน์ ฐานวุฑฺโฒ, ดร. วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

นายวิษณุ โยรัมย์ โรงเรียนวัดพลับพลาชัย
สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา
กรุงเทพมหานคร

สำนักงาน:

เลขที่ 2 น.6 ถนนสนามไชย แขวงพระบรมมหาราชวัง เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร 10200 โทร. 0619945451

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
ข้อมูลเกี่ยวกับวารสาร	**ก**
สารบัญ	**จ**
การสร้างภูมิคุ้มกันและเพิ่มขีดความสามารถของการกำจัดขยะมูลฝอยเพื่อผลิตเป็นกระแสไฟฟ้าของจังหวัดตาก	**1-13**
BUILDING IMMUNITY AND INCREASING THE CAPACITY OF SOLID WASTE DISPOSAL TO GENERATE ELECTRICITY IN TAK PROVINCE	
จักรพันธ์ นะวะแก้ว, วีระ จุฑาคุปต์, ฐิญาภัณณ์ วงษา, พระอธิการเฉลย ฉนฺทโก	
jakkaphan nawakaew, Weera Chuthakupt, Thiyaphan Wongsa, Phraathikarn Chaloei Chantako	
ภาวนา 4 : การพัฒนาหลักสูตรเพื่อการเสริมสร้างพัฒนาการป้องกันเด็กจากการใช้สมาร์ทโฟนเป็นพี่เลี้ยง ในศูนย์พัฒนาเด็กเล็กองค์การบริหารส่วนตำบลตากออก อำเภอบ้านตาก จังหวัดตาก	**14-30**
MEDITATION 4: DEVELOPMENT OF A CURRICULUM TO ENHANCE DEVELOPMENT AND PREVENT CHILDREN FROM USING SMARTPHONES AS A NANNY IN THE TAK OK SUBDISTRICT ADMINISTRATIVE ORGANIZATION'S CHILD DEVELOPMENT CENTER, BAN TAK DISTRICT, TAK PROVINCE	
พระอธิการเฉลย ฉนฺทโก, ทัศนีย์ เนื่องดัด, อำนาจ ทาปินา	
Phraathikan Chaloei Chanthako, Thassanee Nuengdad, Amnaj Tapin	
การใช้ประโยชน์และความพึงพอใจของนักศึกษาในมหาวิทยาลัยการกีฬาแห่งชาติ วิทยาเขตเพชรบูรณ์ ผ่านเฟซบุ๊กเพจของสถาบัน	**31-44**
UTILIZATION AND SATISFACTION OF STUDENTS AT THE THAILAND NATIONAL SPORTS UNIVERSITY PHETCHABUN CAMPUS, IN USING THE INSTITUTION'S OFFICIAL FACEBOOK PAGE	
ปุณยนุช ปัญญาปิง, สรสิทธิ์ ฤทธิ์รอด, จักรกฤษณ์ อู่ตุ้ม	
Punyanuch Panyaping, Sorasit Ritrod, Jukkit Autum	
แนวทางพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวบนฐานความศรัทธา: กรณีศึกษาการท่องเที่ยวบนฐานความเชื่อทางไสยศาสตร์	**45-72**
APPROACHES TO THE DEVELOPMENT AND PROMOTION OF FAITH-BASED TOURISM: A CASE STUDY OF MUTELU TOURISM	
ถิรเดช ธาดาชัยปกรณ์, เสรี วงษ์มณฑา, ชุษณะ เตชคณา, ผกามาศ ชัยรัตน์	
Thiradet Thadachaipakorn, Seri Wongmonta, Jusana Techakana, Pakamas Chairatana	

DEVELOPMENT OF ENGLISH WRITING SKILLS THROUGH MIND MAPPING AMONG FIRST-YEAR B.ED. ENGLISH PROGRAM STUDENTS, FACULTY OF EDUCATION, MAHACHULALONGKORNRAJAVIDYALAYA UNIVERSITY, THAILAND **73-89**

VILASA

ปัจจัยพุทธจิตวิทยาเพื่อการเสริมสร้างความสุขของบุคลากรในองค์กรของเทศบาล **90-102**

THE BUDDHIST PSYCHOLOGY FACTORS FOR ENHANCING THE HAPPINESS OF PERSONNEL IN MUNICIPALITY ORGANIZATIONS

นารี หินนาง, สุวัฒสัน รักขันโท, วิชชุดา ฐิติโชติรัตนา

Naree Hinnang, Suwatsan Ragkhanto Witchuda Titichoatrattana

รูปแบบการประกันคุณภาพการศึกษาภายในโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา **103-120**

THE INTERNAL QUALITY ASSURANCE MODEL FOR BUDDHIST MONASTIC SCHOOLS, GENERAL EDUCATION SECTION

พระมหานพรัตน์ แย้มแสง

Phramaha Noppharat Yaemsaeng

การเสริมสร้างสุขภาพจิตผู้สูงอายุชาวเขาตามหลักพุทธจิตวิทยา **121-135**

THE PROMOTION OF MENTAL HEALTH AMONG HILL TRIBE ELDERLY THROUGH BUDDHIST PSYCHOLOGICAL PRINCIPLES

พระปรีชาพล ปภสฺสโร (สำนักอารี), สิริวัฒน์ ศรีเครือดง, สุวัฒสัน รักขันโท

Phra Preechaphon Paphassaro (Sumnak Aree), Siriwat Srikhruedong, Suwatsan Ragkhanto

การเสริมสร้างสุขภาวะองค์รวมตามหลักพุทธจิตวิทยาของครอบครัวและสังคมชาวเขา ตำบลแม่อุสุ อำเภอท่าสองยาง จังหวัดตาก **136-152**

THE ENHANCING HOLISTIC WELL-BEING BASED ON BUDDHIST PSYCHOLOGY FOR FAMILIES AND COMMUNITIES IN MAE USU SUBDISTRICT, THA SONG YANG DISTRICT, TAK PROVINCE

พระปลัดพงษ์นราธร ธมฺมาวุโธ (ไกรนรา), สิริวัฒน์ ศรีเครือดง, สุวัฒสัน รักขันโท

Phrapalad Phongnarathorn Dhammavudho (Krainara), Siriwat Srikhruedong, Suwatsan Ragkhanto

แนวทางการบริหารการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมพื้นที่ระเบียงเศรษฐกิจพิเศษ ภาคตะวันออก จังหวัดระยอง **153-172**

GUIDELINES FOR INDUSTRIAL TOURISM MANAGEMENT IN THE EASTERN ECONOMIC CORRIDOR, RAYONG PROVINCE

วิบูลย์ รัศมีไพศาล, เสรี วงษ์มณฑา, ชวลีย์ ณ ถลาง, ชุษณะ เตชคณา

Wiboon Rasmeepaisarn, Seri Wongmonta, Chawalee Na Thalang, Jusana Techakana

ความสำเร็จในการนำนโยบายการตรวจสุขภาพประชาชนล้านคน ไปปฏิบัติในเขตกรุงเทพมหานคร **173-191**

SUCCESS IN IMPLEMENTING THE ONE MILLION PEOPLE HEALTH SCREENING POLICY IN BANGKOK METROPOLITAN AREA

เกตุแก้ว นิลยาน, ณัฐวัฒน์ สิริพรวุฒิ

Ketkaew Nilyan, Nattawat Siriphornwut

การบริหารจัดการมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐ เขตกรุงเทพมหานคร **192-209**

THE MANAGEMENT OF AUTONOMOUS UNIVERSITY IN BANGKOK AREA

สุทธิชัย กชเมธ, สถิตย์ นิยมญาติ, ณัฐวัฒน์ สิริพรวุฒิ, กมลพร กัลยาณมิตร

Sutthichai Kotchamet, Satit Niyomyah, Nattawat Siriphornwut, Kamolporn Kalyanamitra

แนวทางการบริหารจัดการแรงงานต่างด้าวของจังหวัดจันทบุรี **210-225**

GUIDELINES FOR MIGRANT LABOR MANAGEMENT IN CHANTHABURI PROVINCE

ศตญณัท รัชต์อังกูร, ณัฐวัฒน์ สิริพรวุฒิ

Sattayanat Ratchaangkun, Nattawat Siriphornwut

รูปแบบการพัฒนาจังหวัดมุกดาหารเป็นเขตเศรษฐกิจพิเศษ ประตูสู่อินโดจีน **226-243**

MODEL FOR THE DEVELOPMENT OF MUKDAHAN PROVINCE AS A SPECIAL ECONOMIC ZONE AND GATEWAY TO INDOCHINA

ธิติยา พงษ์พานิชธาดา, ณัฐวัฒน์ สิริพรวุฒิ

Thitiya Phongpanichthada, Nattawat Siriphornwut

การพัฒนารูปแบบการตรวจคนเข้าเมืองของตรวจคนเข้าเมืองจังหวัดสมุทรปราการ สำนักงานตรวจคนเข้าเมือง สำนักงานตำรวจแห่งชาติ **244-261**

THE DEVELOPMENT OF IMMIGRATION INSPECTION MODELS AT SAMUTPRAKAN IMMIGRATION OFFICE IMMIGRATION BUREAU ROYAL THAI POLICE

ธนิดา เทิดตระกูล, ณัฐวัฒน์ สิริพรวุฒิ,

Thanida Tirdtrakool, Nattawat Siriphornwut

การนำแนวคิดการบริหารภาครัฐแนวใหม่สู่การพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรสาคร **262-177**

THE IMPLEMENTATION OF NEW PUBLIC MANAGEMENY TOWARD SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN SAMUT SAKHON PROVINCIAL ADMINISTRATIVE ORGANIZATION

ธนัชณิช ติระพัฒน์, ณัฐวัฒน์ สิริพรวุฒิ

Tanatnid Tirapat, Nattawat Siriphornwut

การบูรณาการหลักเมตตาเพื่อสร้างอาหารปลอดภัยของเกษตรกรชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี **278-298**

INTEGRATING THE PRINCIPLE OF KINDNESS TO CREATE SAFE FOOD FOR FARMERS IN THE NONG SUEA TEMPLE COMMUNITY, KRAB YAI UBDISTRICT, BAN PONG DISTRICT, RATCHABURI PROVINCE

พระครูวิจิตรสรคุณ (สมชัฏ โชติญาโณ)

Phrakhruvichitsarakhun (Somchat Jotiñāṇo)

การประยุกต์ใช้พลังจิตตานุภาพเพื่อแก้ปัญหาภาวะการนอนไม่หลับของผู้ปฏิบัติธรรมตามแนวหลวงพ่อวิริยังค์ **299-314**

THE APPLICATION OF PSYCHIC WILLPOWER TO SOLVE INSOMNIA IN PRACTITIONERS FOLLOWING TO THE TEACHINGS OF LUANG POR WIRIYANGK

ศลิษา สุทธิพงศ์, ธวัช หอมทวนลม, พระมหาณรงค์ศักดิ์ สุทนฺโต

Salisa Suttipong, Thawash Homthuanlom,

Phramaha Narongsak Sudanto

การประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 4 เพื่อเสริมสร้างคุณภาพชีวิตและความสุขในการทำงานของครู **315-328**

APPLICATION OF IDDHIPĀDA IV FOR ENHANCING QUALITY OF LIFE AND HAPPINESS IN THEACHERS' WORK

ภาคภูมิ บุญมา

Phakphum Bunma

การพัฒนากลยุทธ์องค์กรตามหลักพุทธธรรม **329-340**

DEVELOPING ORGANIZATIONAL STRATEGY BASED ON BUDDHIST PRINCIPLES

อำนาจ สาเขตร์, ฐิญาภัณณ์ วงษา

Umnart Sakhet, Thiyaphan Wongsa

พุทธบูรณาการเชิงพลวัต: การประสานหลักอิทธิบาท 4 และอริยสัจจ์ 4 เพื่อพัฒนาประสิทธิภาพการทำงานอย่างยั่งยืน **341-355**

DYNAMIC BUDDHIST INTEGRATION: COUPLING IDDHIPĀDA IV AND THE FOUR NOBLE TRUTHS FOR SUSTAINABLE WORK EFFICIENCY

YAN HAN BIAN

การบูรณาการภาวะผู้นำวิถีใหม่และหลักธรรมาภิบาลเพื่อการบริหารจัดการในยุคดิจิทัล **356- 372**

INTEGRATION OF NEW NORMAL LEADERSHIP AND GOOD GOVERNANCE FOR MANAGEMENT IN THE DIGITAL ERA

พระปลัดณพงษกร กนฺตวณฺโณ (ปิ่นทอง), พระสมุห์นพดล อตฺถยุตฺโต (สุทนต์),

พระครูวิจิตธรรมาวิภัช (บุญเลิศ ปณฺญาวุโธ), พระมหาอริยะ อริยชโย (ถิรทินรัตน์),

มงคล สมกิตติกานนท์
Phrapalad Napongsakorn Kantavano (Pinthong),
Phrasamu Noppadol Atthayutto (Suthon),
Pharkhruwijitthammawiphat (Boonlert Panyawotho)
Phramaha Ariya Ariyajayo (Thiratinrat), Mongkol Somkittikanon

จริยธรรมการเปิดเผยข้อมูลเชิงพุทธ: ทุนทางสถาบันพุทธศาสนาในฐานะปัจจัยกำหนดคุณภาพการรายงาน ESG **373-389**

BUDDHIST DISCLOSURE ETHICS: BUDDHIST INSTITUTIONAL CAPITAL AS A DETERMINANT OF ESG REPORTING QUALITY

เกียรติอนันต์ ล้วนแก้ว
Kiatanantha Lounkaew

ภาวะผู้นำกับการบริหารองค์การยุคดิจิทัล **390-404**

LEADERSHIP AND ORGANIZATIONAL MANAGEMENT IN THE DIGITAL ERA

วีระพงศ์ เกียรติไพรยศ, พระวชิรดิลก, พระปลัดวรวัฒน์ วรวฑฺฒโน,
พระครูสมุห์ธนาการ ธนกโร
Weerapong Kiatpraiyot, Phravajiradilok,
Phrapalad Worawat Varavaddhano, Phrakhrusamu Thanakan Thanakro

นวัตกรรมชุมชนกับการสร้างสมดุลทางสังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมเพื่อความยั่งยืน **405-419**

COMMUNITY INNOVATION AND THE CREATION OF SOCIAL, ECONOMIC, AND ENVIRONMENTAL BALANCE FOR SUSTAINABILITY

ธนวิชญ์ กิจเดช, กมลชนก ม่วงเมืองแสน, ปรีชา วงศ์ทิพย์, กรชนก สนิทวงค์,
นรภัทร เดโชพยัตชัย
Thanawit Kitdet, Kamonchanok Moungmuangsan, Preecha Wongthip,
Kornchanok Sanitwong, Noraphatra Dehchopayathchai

ภาวนา 4 กับการพัฒนาท้องถิ่นเชิงยั่งยืน: กรอบพุทธบูรณาการผ่านกลไกบวร **420-437**

THE FOUR BHĀVANĀS AND SUSTAINABLE LOCAL DEVELOPMENT: A BUDDHIST INTEGRATIVE FRAMEWORK THROUGH THE BOWON MECHANISM

พนมพร เมฆพัฒน์, พระพินิจ ธีรภทฺโท, อัจฉราพร ฉากครบุรี
Phanomphon Mekphat, Phra Phinit Treeraputto,
Artcharaporn Chakkornburi

PROBLEM-SOLVING FOR DEPRESSION AMONG YOUTHS: A BUDDHIST PSYCHOLOGY APPROACH **438-453**

LE VAN TRUC

THE CRISIS OF YOUTH DEPRESSION: WHEN FAMILY PRESSURE HARMS MENTAL HEALTH **454-468**

LE VAN TRUC

CULTURAL PREJUDICE AND GENERATIONAL GAPS: BARRIERS TO ACCESSING BUDDHIST PSYCHOLOGICAL TREATMENT **469-486**

LE VAN TRUC, Pontappasarn Thanasak, Thanad Chiyaphan

การสร้างภูมิคุ้มกันและเพิ่มขีดความสามารถของการกำจัดขยะมูลฝอยเพื่อผลิตเป็นกระแสไฟฟ้าของจังหวัดตาก

BUILDING IMMUNITY AND INCREASING THE CAPACITY OF SOLID WASTE DISPOSAL TO GENERATE ELECTRICITY IN TAK PROVINCE

จักรพันธ์ นะวะแก้ว[1], วีระ จุฑาคุปต์[2], ฐิญาภัณณ์ วงษา[3], พระอธิการเฉลย ฉนฺทโก[4]

jakkaphan nawakaew[1], Weera Chuthakupt[2], Thiyaphan Wongsa[3], Phraathikarn Chaloei Chantako[4]

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ตาก, ประเทศไทย [1-3]

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, tak Buddhist College[1-3]

Corresponding Author jakkaphan nawakaew E-mail: dhamapan@gmail.com

Received 17 April 2026; Revised 9 May 2026; Accepted 28 May 2026

****

การสร้างภูมิคุ้มกันและเพิ่มขีดความสามารถของการกำจัดขยะมูลฝอยเพื่อผลิตเป็นกระแสไฟฟ้าของจังหวัดตาก

จักรพันธ์ นะวะแก้ว, วีระ จุฑาคุปต์, ฐิญาภัณณ์ วงษา,
พระอธิการเฉลย ฉนฺทโก

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาวิธีการสร้างภูมิคุ้มกัน ประโยชน์ และผลกระทบที่ประชาชนจะได้รับจากการผลิตไฟฟ้าด้วยขยะมูลฝอยที่จะเกิดในอนาคต 2) สร้างภูมิคุ้มกันแบบมีส่วนร่วม ความเข้าใจ ตระหนักถึงผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม ด้านมลพิษกับภาคประชาชน เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้เทคนิคการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม กลุ่มเป้าหมาย คือ ผู้ที่อยู่อาศัยในเขตอำเภอเมืองตาก ทั้ง 11 ตำบลโดยการแบ่งเป็นการโฟกัสกรุ๊ปทั้งหมด 4 กลุ่ม ๆ ละ 8 คนรวมเป็น 32 และกลุ่มของผู้นำท้องถิ่น อีกจำนวน 2 กลุ่มๆ ละ 8 คน รวมเป็น 16 คน และสอบถามด้วยการพูดคุยกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอีก 5 กลุ่มๆ ละ10 คน รวมเป็น 50 คน เครื่องมือที่ใช้การวิจัย คือ การทำ Focus group การทำงานร่วมกัน แบบสัมภาษณ์ แบบสอบถาม การทำ SWOT และการทำเวทีประชาคมที่นำมาใช้ในการวิจัย

ผลการวิจัยพบว่า ในการสร้างภูมิคุ้มกันประโยชน์และผลกระทบที่ประชาชนจะได้รับจากการผลิตไฟฟ้าด้วยขยะมูลฝอย ที่ค้นพบมี 3 ประเด็นคือ 1) ภูมิคุ้มกันด้านกระบวนการส่วนร่วม (Social License to Operate) โดยให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่ขั้นตอนการวางแผน การคัดเลือกเทคโนโลยี และการติดตามตรวจสอบ (Monitoring) 2) ภูมิคุ้มกันด้านเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับประเภทของขยะในพื้นที่ มีการติดตั้งระบบบำบัดมลพิษทางอากาศที่เป็นไปตามมาตรฐาน 3) ภูมิคุ้มกันด้านกองทุนและสวัสดิการ เพื่อนำกลับมาพัฒนาชุมชนรอบโรงไฟฟ้า ทั้งในด้านการศึกษา สาธารณสุข และการลดค่าไฟฟ้าให้คนในพื้นที่

องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยเรื่อง การสร้างภูมิคุ้มกันและเพิ่มขีดความสามารถของการกำจัดขยะมูลฝอยเพื่อผลิตเป็นกระแสไฟฟ้าของจังหวัดตาก ปัจจัยที่สำคัญของการสร้างภูมิคุ้มกัน คือ สถาบันครอบครัวเป็นกลไกหลักในการกำหนดบรรทัดฐาน (Norms) โดยเฉพาะเรื่องการคัดแยกขยะ การมีส่วนร่วมเพื่อลดความหวาดระแวงต่อโครงการภาครัฐ การสร้างภูมิคุ้มกันที่ยั่งยืนที่สุดของโรงไฟฟ้าขยะในอนาคตคือระบบความสัมพันธ์ที่โปร่งใสและตรวจสอบได้ระหว่างโรงไฟฟ้ากับชุมชน โดยมีสถาบันครอบครัวเป็นพื้นฐานในการสร้างค่านิยมใหม่ด้านสิ่งแวดล้อม

คำสำคัญ: การสร้างภูมิคุ้มกัน; ขีดความสามารถ; ขยะมูลฝอย

BUILDING IMMUNITY AND INCREASING THE CAPACITY OF SOLID WASTE DISPOSAL TO GENERATE ELECTRICITY IN TAK PROVINCE

jakkaphan nawakaew, Weera Chuthakupt
Thiyaphan Wongsa, Phraathikarn Chaloei Chatako

Abstract

This research aimed to: 1) examine approaches to building community resilience, as well as the benefits and potential impacts that people may receive from future electricity generation from municipal solid waste; and 2) promote participatory resilience, public understanding, and awareness of environmental and pollution-related impacts among local communities. This study employed a qualitative research design using participatory action research as the main research approach.

The target groups consisted of residents living in Mueang Tak District, covering all 11 subdistricts. Participants included four focus groups of residents, with eight participants in each group, totaling 32 participants; two groups of local leaders, with eight participants in each group, totaling 16 participants; and five stakeholder groups, with 10 participants in each group, totaling 50 participants. The research instruments and methods included focus group discussions, collaborative activities, interview forms, questionnaires, SWOT analysis, and public forums.

The findings revealed that building resilience regarding the benefits and impacts of electricity generation from municipal solid waste consisted of three key dimensions. First, resilience through participatory processes, or Social License to Operate, requires community participation from the planning stage through technology selection and monitoring. Second, technological resilience requires the selection of technology appropriate to the types of waste in the local area, together with the installation of air pollution control systems that comply with established standards. Third, resilience through community funds and welfare mechanisms is essential for returning benefits to communities surrounding the power plant, particularly in education, public health, and electricity cost reduction for local residents.

The body of knowledge derived from this research indicates that the family institution is a key mechanism for establishing social norms, especially in waste separation. Public participation also helps reduce mistrust toward government projects. Sustainable resilience for future waste-to-energy power plants depends on a transparent and accountable relationship between the power plant and the community, with the family serving as the foundation for cultivating new environmental values.

Keywords: immunity; capability; Garbage

บทนำ

ปัญหาขยะมูลฝอย (หมายถึง ขยะทั่วไปที่เกิดจากการอุปโภค บริโภค กิจกรรมทั้งหลายของมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นบ้านเรือน ชุมชน ตลาด ร้านค้า และโรงงาน) ในประเทศไทยถือเป็นปัญหาสิ่งแวดล้อมที่สำคัญที่เกิดขึ้นจากน้ำมือมนุษย์ ซึ่ง มีปัญหาที่เกี่ยวเนื่องกันในหลายแง่มุม ไม่ว่าจะเป็น พฤติกรรมการบริโภคและการแยกขยะจากต้นทาง การจัดการขยะที่ไม่ได้มาตรฐานก่อให้เกิดมลพิษและไม่เกิดการนำกลับมาใช้ซ้ำ ปัญหามลพิษและสิ่งแวดล้อม เช่น ปฏิกิริยาเรือนกระจกที่มีสาเหตุจาก ขยะเทกอง ที่ปล่อยก๊าซมีเทน ซัลเฟอร์กับคาร์บอนไดออกไซต์ออกมา สถานการณ์ปัจจุบันประเทศไทยมีปริมาณขยะสูงขึ้นต่อเนื่องขึ้นทุกปี จากรายงานสถานการณ์ขยะมูลฝอยชุมชนของประเทศไทย ปี 2559 (กรมควบคุมมลพิษ 2559) พบว่ามีปริมาณการเกิดขยะรวมกันทั้งประเทศ 27.06 ล้านตันต่อปี เทียบเท่าตึกใบหยก 2 จำนวน 140 ตึก คิดเป็นประมาณ 74,130 ตันต่อวัน เฉลี่ยเป็นปริมาณขยะ 1.14 กิโลกรัมต่อคนต่อวัน ยังไม่รวมขยะตกค้างสะสมที่เพิ่มขึ้นทุกปีไม่ต่ำกว่าปีละ 10 ล้านตัน สามารถแบ่งแยกตามประเภทได้ทั้งหมด 4 ประเภท โดยมีสัดส่วนดังนี้ (ปี 2559) ขยะอินทรีย์หรือขยะที่ย่อยสลายได้ คิดเป็นร้อยละ 64 จากขยะทั้งหมด ส่วนใหญ่มาจากอาหารเหลือทิ้งขยะ รีไซเคิล เป็นที่ขยะสามารถนำมาหลอมใช้ใหม่ได้หากมีการแยกขยะอย่างถูกต้องและทำความสะอาดก่อนทิ้ง คิดเป็นสัดส่วนร้อยละ 30 ของขยะทั้งหมดขยะทั่วไป เป็นย่อยสลายตามธรรมชาติได้ยาก หรือนำไปรีไซเคิลแล้วไม่คุ้มทุน ต้องนำไปกำจัด ได้แก่ซองขนม กล่องโฟม ถุงพลาสติก ร้อยละ 3 ของขยะทั้งหมดขยะอันตราย เป็น ขยะที่ต้องนำไปกำจัดหรือบำบัดด้วยวิธีเฉพาะ เช่น หลอดไฟ ขวดยา ถ่านไฟฉาย ยาฆ่าแมลง กระป๋องสี ขยะจากภาคการเกษตรและอุตสาหกรรม คิดเป็นสัดส่วนร้อยละ 3 (กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 2559, กรมควบคุมมลพิษ)

จังหวัดตากกำลังประสบปัญหาในเรื่องของการบริหารงานจำกัดขยะมูลฝอยที่เกิดจากแห่งชุมชนที่มีปริมาณเพิ่มขึ้นเลื่อยๆจากปริมาณขยะในแต่ละวันที่ต้องทิ้งด้วยการฝังกลบจำนวน 70-80 ตันต่อวันในอดีตแต่ปัจจุบันกลายมาเป็น 250-260 ตันต่อวันจากสถิติปี 60-64 (แผนจัดการขยะมูลฝอยชุมชนของจังหวัดตากประจำปี 2565) เราพบว่าขยะมูลฝอยจากแหล่งชุมชนมีปริมาณเพิ่มขึ้นอย่างก้าวกระโดด ถึงแม้จะมีการคัดแยกขยะที่สามารถนำกลับไปใช้ใหม่ออกแล้วก็ตาม ที่ผ่านมาทางจังหวัดตากมีการบริหารจัดการขยะเหล่านี้ด้วยการฝังกลบ แต่ด้วยพื้นที่ที่ใช้ในการฝังกลบ จำนวน 19 ไร่ กับขยะมูลฝอยที่มีมากขึ้นจึงนำมาสู่ปัญหาของพื้นที่ในการฝังกลบที่ไม่มีประสิทธิภาพและไม่ได้มาตรฐานของสาธาณสุข เนื่องจากแหล่งที่เคยทิ้งขยะในการฝังกลบและพื้นที่ในการทิ้งขยะมูลฝอยเป็นของภาคเอกชนซึ่งทางจังหวัดได้เช่าในการทิ้งขยะแบบฝังกลบจะหมดสัญญากับภาคเอกชนในปี 65 ทางจังหวัดตากจึงได้มีจัดทำแผนในการที่จะใช้ขยะมูลฝอยที่เกิดจากแหล่งชุมชนเปลี่ยนมาเป็นกระแสไฟฟ้าซึ่งจะช่วยให้ขยะมูลฝอยภายในจังหวัดน้อยลงแต่เกิดการขัดค้านจากภาคประชาชนอย่างหนักที่เห็นถึงผลกระทบ ด้านสิ่งแวดล้อมในการใช้พื้นที่ป่าชุมชนอันเป็นที่ทำมาหากินของประชาชนในพื้นที่ ด้านมลพิษที่จะเกิดขึ้นในอากาศจากโรงงานผลิตกระแสไฟฟ้าจากขยะมูลฝอย ซึ่งปกติจังหวัดตากในช่วงฤดูแล้งก็จะมีมลพิษทางอากาศไม่ว่าจะเป็น PM 0.2 จากไฟป่าอยู่แล้ว มาตรการการแก้ไขปัญหาขยะในเขตจังหวัดตาก 4 อำเภอด้านตระวันออก ประสบปัญหาเรื้อรังมาโดยตลอด ไม่มีที่ดิน ทิ้งขยะมูลฝอยของตัวเอง จึงต้องเช่าที่ดินของเอกชนพื้นที่ประมาณ 19 ไร่ เพื่อใช้ทิ้งขยะและฝังกลบ และมักถูกต่อต้านจากประชาชน

เจ้าของพื้นที่ที่อยู่ใกล้กับที่ทิ้งขยะ ประกอบกับขยะมีปริมาณเพิ่มมากขึ้น จากการขยายตัวทางธุรกิจและขยายเมือง และที่รองรับขยะก็น้อยลง ทำให้ขยะล้นเมือง (สำนักงานส่งเสริมการปกครองท้องถิ่นจังหวัดตาก,2564)

ผู้วิจัยเกิดความสนใจที่จะศึกษาความเป็นไปได้ในการสร้างโรงไฟฟ้าจากขยะมูลฝอยที่เกิดจากชุมชน ด้านผลกระทบกับสิ่งแวดล้อม ด้านลมพิษทางอากาศ ด้วยการสร้างภูมิคุ้มกันให้กับประชาชนและเพิ่มขีดความสามารถของภาครัฐและประชาชนในการแก้ไขปัญหาร่วมกันอย่างสร้างสรรค์ในการกำจัดขยะมูลฝอยอันเป็นปัญหามาอย่างยาวนานโดยมีการกำหนดวัตถุประสงค์ดังนี้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. ศึกษาวิธีการสร้างภูมิคุ้มกัน ประโยชน์ และผลกระทบที่ประชาชนจะได้รับจากการผลิตไฟฟ้าด้วยขยะมูลฝอยที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

2. เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันแบบมีส่วนร่วม ความเข้าใจ ตระหนักถึงผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม ด้านมลพิษกับภาคประชาชน

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ประเภทของงานวิจัย เรื่อง การสร้างภูมิคุ้มกันและเพิ่มขีดความสามารถของการกำจัดขยะมูลฝอยเพื่อผลิตเป็นกระแสไฟฟ้าของจังหวัดตาก มีลักษณะเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยใช้เทคนิคการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นระเบียบวิธีหลักในการดำเนินการวิจัย เพื่อให้บรรลุเป้าหมายในการสร้างภูมิคุ้มกันและเพิ่มขีดความสามารถในการกำจัดขยะมูลฝอยเพื่อผลิตเป็นกระแสไฟฟ้า

2. ประชากรกลุ่มตัวอย่าง/ผู้ให้ข้อมูล ผู้ที่อยู่อาศัยในเขตอำเภอเมืองตาก ทั้ง 11 ตำบลโดยการแบ่งเป็นการโฟกัสกรุ๊ปทั้งหมด 4 กลุ่มๆละ 8 คนรวมเป็น 32 และกลุ่มของผู้นำท้องถิ่น อีกจำนวน 2 กลุ่มๆละ 8 คน รวมเป็น 16 คน และสอบถามด้วยการพูดคุยกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอีก 5 กลุ่ม กลุ่มละ10 คน รวมเป็น 50 คน

3. เครื่องมือในการวิจัย เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือในการวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วย 1) แบบสอบถามที่เป็นส่วนข้อมูลทั่วไป และความคิดเห็นของชาวบ้านในชุมชน 2) การศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) เอกสารทางวิชากางานวิจัย เพื่อนำข้อมูลดังกล่าวมาใช้ในการวางแผน การสร้างความเข้าใจชุมชนในรูปแบบการจัดการขยะ 3) การสัมภาษณ์ ข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลที่เกี่ยวกับพื้นที่การจัดการขยะ และ 4) การสังเกต โดยใช้การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม เพื่อสังเกต ศึกษากิจกรรมต่างๆของชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาการจัดการขยะ 5) การสนทนากลุ่ม ในประเด็นการจัดการขยะภายในชุมชนและการสร้างภุมิคุ้มกัน โดยจัดให้มีกลุ่มการสนทนาประมาณ 6-12 คน 6) แบบบันทึกกิจกรรม

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยใช้การบันทึกกิจกรรมขณะจัดกระบวนการวิจัยในประเด็นต่างๆ การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในครั้งนี้ คือการทำเวทีประชาคมเพื่อระดมความคิดเห็นจากนั้นก็ทำ Focus group การทำงานร่วมกัน(AIC) ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 พูดคุยกันระหว่างคณะร่วมวิจัย เกี่ยวกับปัญหาในชุมชน เกี่ยวกับความเข้าใจในการบริหารจัดการขยะและโรงงานผลิตกระแสไฟฟ้า และนำผลที่ได้มาจัดทำแบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์

ขั้นตอนที่ 2 นำแบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์ลงพื้นที่เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลจากจากประชาชนในพันที่ทั้ง 11 ตำบล ที่ค้นพบจากแบบสัมภาษณ์และแบบสอบถาม รวบรวมความคิดเห็นของประชาชนตลอดจนเสนอปัญหาในการกำจัดขยะในชุมชนและผลกระทบที่จะเกิดขึ้นจากโรงงานผลิตกระแสไฟฟ้าจากขยะ

ขั้นตอนที่ 3 นำผลที่ได้ลงสู่เวทีประชาคมเพื่อให้ประชาชนในพื้นที่ได้รับทราบข้อมูลและประเด็นปัญหาที่ค้นพบ มีส่วนร่วมในการผลักดันไปยังผู้มีส่วนได้ส่วนเสียของโครงการภาครัฐและสร้างความพึงพอใจของชาวบ้านในการเข้าร่วมกิจกรรมสร้างภูมิคุ้มกันและเพิ่มขีดความสามารถในการกำจัดขยะในชุมชนรวมถึงผลกระทบที่จะเกิดจากโรงงานผลิตกระแสไฟฟ้าจากขยะชุมชน

ขั้นตอนที่ 4 จัดเวทีให้ภาครัฐและภาคประชาชนทำงานร่วมกันในการทำ SWOT ที่เกี่ยวกับการกำจัดขยะ และสร้างภูมิคุ้มกัน อันคลายที่จะเกิดจากโรงไฟฟ้าขยะ เพื่อให้ทราบถึงจุดอ่อน จุดแข็ง โอกาส และอุปสรรคของการสร้างโรงงานผลิตกระแสไฟฟ้าจากขยะ วิเคราะห์ข้อมูลแล้วนำไปกำหนดเป็นแนวทางในการสร้างภูมิคุ้มกันหากเกิดผลกระทบจากโรงงานผลิตกระแสไฟฟ้าจากขยะชุมชนในพื้นที่

ขั้นตอนที่ 5 นำผลที่ได้มาวิเคราะห์ โดยการจัดกลุ่ม ข้อมูลเชื่อมโยงแนวคิด หาความหมายและหาข้อสรุปและนำไปอธิบายให้มีความละเอียดลึกซึ้งชัดเจนยิ่งขึ้นโดยผู้วิจัยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหา (Content validity) โดยนำข้อมูลจากการบันทึกขณะสัมภาษณ์ (Field notes)

5. จริยธรรมในการวิจัย ใช้แบบสัมภาษณที่ผานการตรวจสอบจากผูเชี่ยวชาญเรียบร่อยแล่ว การสัมภาษณดำเนินการอยางรอบคอบภายใตขอบเขตของจริยธรรมการวิจัย โดยบันทึกข่อมูลทั้งในรูปแบบลายลักษณอักษรและบันทึกเสียงตามความยินยอมของผูใหสัมภาษณ ประชาชนจะได้รับข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการขยะ ผลประโยชน์และผลกระทบ ที่จะเกิดขึ้นกับชุมชนทั้งด้านองค์ความรู้ ด้านการมีส่วนร่วมเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันที่จะเกิดขึ้นในด้านโรงงานผลิตกระแสไฟฟ้าจากขยะชุมชน

ข้อมูลที่ได้จากภาคประชาชน ภาครัฐที่มีความเสี่ยงที่จะเกิดผลกระบทต่อผู้เข้าร่วมวิจัยและทีมงานวิจัยจะได้รับการปกป้องและข้อมูลที่ได้รับถือเป็นความลับในการทำงานวิจัย

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เพื่อศึกษาวิธีการสร้างภูมิคุ้มกัน ประโยชน์ และผลกระทบที่ประชาชนจะได้รับจากการผลิตไฟฟ้าด้วยขยะมูลฝอยที่จะเกิดในอนาคต

ผลการวิจัยพบว่า เกิดจากความไม่พร้อมความไม่เข้าใจของคนในพื้นที่ ทำให้ประชาชนโดยรอบเกิดความไม่มั่นใจในด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมของโรงไฟฟ้าขยะมูลฝอยในภาพรวม แม้ว่าในความเป็นจริงประกอบกับการประชาสัมพันธ์ที่ไม่ได้ผลเท่าที่ควร จึงทำให้ประชาชนเกิดภาพลบต่อการทำงานของภาครัฐและโรงไฟฟ้าจากขยะมูลฝอยที่จะเกิดมากขึ้น วิธีการสร้างภูมิคุ้มกันแบบมีส่วนร่วม ความเข้าใจ ตระหนักถึงผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม ด้านมลพิษกับภาคประชาชนประชาชนที่ค้นพบ 3 ประเด็น 1) ภูมิคุ้มกันด้านกระบวนการส่วนร่วม (Social License to Operate) เพื่อให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่ขั้นตอนการวางแผน การคัดเลือกเทคโนโลยี และการติดตามตรวจสอบ (Monitoring) 2) ภูมิคุ้มกันด้านเทคโนโลยีและมาตรฐาน ประชาชนมีส่วนร่วมในการเลือกใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับประเภทของขยะในพื้นที่(เช่น ระบบเผาไหม้แบบตระกรับ ที่รองรับขยะความชื้นสูงในประเทศไทย) ต้องติดตั้งระบบบำบัดมลพิษทางอากาศที่เข้มงวดกว่ามาตรฐานทั่วไป 3) ภูมิคุ้มกันด้านกองทุนและสวัสดิการ: การจัดตั้งกองทุนพัฒนาไฟฟ้าเพื่อนำรายได้ส่วนหนึ่งกลับมาพัฒนาชุมชนรอบโรงไฟฟ้า ทั้งในด้านการศึกษา สาธารณสุข และการลดค่าไฟฟ้าให้คนในพื้นที่

ประโยชน์ที่ประชาชนจะได้รับ โรงไฟฟ้าขยะไม่ได้ให้เพียงแค่กระแสไฟฟ้า แต่มีประโยชน์เชิงโครงสร้าง ด้านสุขอนามัยและสิ่งแวดล้อม ลดปริมาณขยะสะสมในบ่อฝังกลบ (Landfill) ซึ่งเป็นแหล่งกำเนิดของเชื้อโรค กลิ่นเหม็น และก๊าซมีเทนที่ทำให้เกิดภาวะโลกร้อน ด้านเศรษฐกิจหมุนเวียน (Circular Economy): เกิดการจ้างงานในพื้นที่ และกระตุ้นให้เกิดระบบการคัดแยกขยะที่ต้นทางเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการเผาไหม้ และความมั่นคงด้านพลังงาน: ช่วยให้ชุมชนมีแหล่งพลังงานสำรองในท้องถิ่น (Distributed Generation) ลดการพึ่งพาเชื้อเพลิงฟอสซิลจากภายนอก

ผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต (Potential Impacts) มักเป็นประเด็นความกังวลที่ต้องมีการจัดการอย่างเป็นระบบ มลพิษทางอากาศ หากระบบเผาไหม้อุณหภูมิไม่สูงพอ (ต่ำกว่า 850°C - 1,000°C) อาจเกิดก๊าซไดออกซิน (Dioxins) และฟูแรน (Furans) รวมถึงฝุ่นละอองขนาดเล็ก (PM2.5) มลพิษทางน้ำและขยะเหลือทิ้ง น้ำเสียจากบ่อพักขยะ (Leachate) และเถ้าหนัก (Bottom Ash) หรือเถ้าลอย (Fly Ash) ซึ่งต้องมีระบบกำจัดหรือนำไปใช้ประโยชน์ต่ออย่างถูกต้องตามหลักวิศวกรรม และผลกระทบทางจิตวิทยาและราคาที่ดิน ความกังวลเรื่องภาพลักษณ์ของพื้นที่ที่อาจส่งผลต่อมูลค่าอสังหาริมทรัพย์ในระยะแรกๆ

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันแบบมีส่วนร่วม ความเข้าใจ ตระหนักถึงผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม ด้านมลพิษกับภาคประชาชน

ผลการวิจัยพบว่า องค์ความรู้ที่ได้การสร้างภูมิคุ้มกันจะต้องเริ่มต้นจากสถาบันพื้นฐานที่เป็นสถาบันที่มีขนาดเล็กที่สุดและอยู่ใกล้ตัวบุคคลมากที่สุด จะทำหน้าที่กำหนดเป็นบรรทัดฐานและค่านิยมเบื้องต้นของบุคคลและแนวทางเบื้องต้นในการปฏิบัติตนและปูพื้นฐานในการดำรงชีวิตของบุคคลและมีความเจริญก้าวหน้าทางสังคมหน้าที่ของครอบครัวที่ค้นพบมี 3 ประเด็น คือ

1. การสร้างภูมิคุ้มกันแบบมีส่วนร่วม (Participatory Immunity Building) ในบริบทสังคมไม่ได้เกิดจากการปิดกั้นข้อมูล แต่เกิดจากการที่ประชาชนมีส่วนร่วมจนเกิดความไว้เนื้อเชื่อใจ (Trust) ต่อโครงการ 1) การสร้างกระบวนการตัดสินใจร่วม (Co-Decision Making) ไม่ใช่เพียงแค่การทำประชาพิจารณ์ตามระเบียบ แต่ต้องให้ตัวแทนชุมชนเข้าไปมีส่วนร่วมในคณะกรรมการติดตามตรวจสอบผลกระทบสิ่งแวดล้อม (ไตรภาคี) เพื่อตรวจสอบค่ามลพิษร่วมกับหน่วยงานรัฐและโรงไฟฟ้า 2) การสร้างเครือข่ายเฝ้าระวังภาคประชาชน (Community Monitoring Network) สนับสนุนให้คนในพื้นที่ได้รับการอบรมความรู้เบื้องต้นในการสังเกตความผิดปกติของสิ่งแวดล้อม เช่น กลิ่น คุณภาพน้ำ หรือฝุ่นละออง เพื่อเป็นหูเป็นตาให้กับชุมชนเอง

2. การสร้างความเข้าใจ (Cognitive Understanding) เป้าหมายคือการเปลี่ยนความกลัวที่ไม่มีข้อมูล (Fear-based) ให้กลายเป็นความเข้าใจบนพื้นฐานข้อเท็จจริง (Evidence-based) ความเข้าใจด้านเทคโนโลยี (Technical Literacy) ต้องอธิบายการทำงานของระบบเผาไหม้และระบบดักจับมลพิษ (Air Pollution Control System) ว่าสามารถควบคุมไดออกซินและฝุ่นละอองได้อย่างไร โดยใช้ภาษาที่เข้าใจง่าย การเปิดเผยข้อมูลแบบ Real-time: ติดตั้งจอแสดงผลค่ามลพิษทางอากาศ (เช่น ซัลเฟอร์ไดออกไซด์,ไนโตรเจนออกไซด์,และฝุ่นละออง) ไว้หน้าโรงไฟฟ้าและในที่ชุมชน เพื่อให้ประชาชนเข้าถึงข้อมูลได้ตลอดเวลา

3. การสร้างความตระหนักถึงผลกระทบ (Environmental Awareness) ความตระหนักต้องมองทั้งสองด้าน (Double-edged Sword) เพื่อให้ประชาชนชั่งน้ำหนักได้อย่างสมเหตุสมผล ตระหนักถึง "ผลกระทบหากไม่ทำ" ต้องให้ข้อมูลว่าหากไม่มีโรงไฟฟ้าขยะ พื้นที่ต้องเผชิญกับมลพิษจากบ่อฝังกลบขยะแบบเดิม เช่น น้ำเสียซึมลงดิน (Leachate) กลิ่นเหม็น และการสะสมของเชื้อโรคที่รุนแรงกว่าระบบปิด ตระหนักถึง "มาตรการป้องกัน"ต้องเน้นย้ำว่าผลกระทบด้านมลพิษอาจเกิดขึ้นได้หากการจัดการไม่ได้มาตรฐาน ดังนั้นประชาชนต้องตระหนักถึงสิทธิในการเรียกร้องให้โครงการปฏิบัติตามรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม (EIA) อย่างเคร่งครัด

อภิปรายผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เพื่อศึกษาวิธีการสร้างภูมิคุ้มกัน ประโยชน์ และผลกระทบที่ประชาชนจะได้รับจากการผลิตไฟฟ้าด้วยขยะมูลฝอยที่จะเกิดในอนาคต

วิกฤตศรัทธาและความล้มเหลวของการสื่อสาร (Communication Gap) ผลการวิจัยชี้ชัดว่าปัญหาหลักไม่ใช่ตัวเทคโนโลยี แต่คือความไม่พร้อมและความไม่เข้าใจของคนในพื้นที่ ซึ่งสะท้อนว่าการประชาสัมพันธ์แบบเดิมของภาครัฐไม่สามารถสร้างความเชื่อมั่นได้ ภาพลบที่เกิดขึ้นเกิดจากช่องว่างข้อมูล เมื่อประชาชนไม่ได้รับข้อมูลที่ครบถ้วนหรือเข้าใจง่าย จึงเกิดการสร้างทัศนคติเชิงลบเพื่อเป็นกลไกป้องกันตัว การสร้างภูมิคุ้มกันจึงต้องเปลี่ยนจากการแจ้งเพื่อทราบ เป็นการสื่อสารเพื่อความเข้าใจ การสร้างภูมิคุ้มกันผ่านกลไก 3 มิติ (The Triple Immunity) ถือเป็นข้อค้นพบที่มีนัยสำคัญต่อการออกแบบนโยบาย

1) มิติกระบวนการ (Social License) การที่ประชาชนต้องการมีส่วนร่วมตั้งแต่การวางแผนและคัดเลือกเทคโนโลยี สะท้อนถึงความต้องการเป็นเจ้าของร่วม (Ownership) มากกว่าการเป็นเพียงผู้รับผลประโยชน์ ซึ่งจะนำไปสู่ความยั่งยืนของโครงการในระยะยาว

2) มิติเทคโนโลยี (Technical Assurance): การระบุถึงระบบ "ตระกรับ" (Movable Grate) แสดงให้เห็นว่าประชาชนเริ่มมีพื้นฐานความรู้ด้านเทคนิค การใช้เทคโนโลยีที่สอดคล้องกับสภาพขยะจริงในพื้นที่ (ขยะเปียก/ความชื้นสูง) และมาตรฐานมลพิษที่เข้มงวด จะเป็นเกราะป้องกันความเสี่ยงด้านสิ่งแวดล้อมที่จับต้องได้ที่สุด

3) มิติเศรษฐสังคม (Fund & Welfare): การใช้กองทุนพัฒนาไฟฟ้ามาดูแลด้านสาธารณสุขและลดค่าไฟ คือการสร้างความยุติธรรมเชิงพื้นที่ (Spatial Justice) เพื่อชดเชยความเสี่ยงที่ชุมชนรอบโรงไฟฟ้าต้องแบกรับ การชั่งน้ำหนักระหว่างประโยชน์เชิงโครงสร้างและผลกระทบที่กังวล

ผลการวิจัยแสดงให้เห็นว่าประชาชนมองเห็นข้อดีของโรงไฟฟ้าขยะในแง่ของเศรษฐกิจหมุนเวียน (Circular Economy) และความมั่นคงทางพลังงาน แต่ความกังวลเรื่องมลพิษ (ไดออกซิน, PM2.5, น้ำชะขยะ) ยังคงเป็นตัวแปรสำคัญ ความสำเร็จของโรงไฟฟ้าขยะในอนาคตตามผลการวิจัยนี้ ขึ้นอยู่กับการเปลี่ยนผ่านจากการจัดการโดยรัฐไปสู่การจัดการโดยเครือข่ายความร่วมมือ" ภูมิคุ้มกันที่แข็งแกร่งที่สุดคือการทำให้ประชาชนรู้สึกว่าพวกเขาสามารถควบคุมและตรวจสอบความเสี่ยงได้ด้วยตนเอง (Empowerment) ผ่านกลไกไตรภาคีและความโปร่งใสทางข้อมูล ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ ทนงศักดิ์ ปัดสินธุ์ เรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอยของชุมชนตำบลหนองกุงสวรรค์ อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ผลการวิจัยพบว่า 1) การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอยของชุมชนตำบลหนนองกุงสวรรค์ โดยรวมและรายด้านทั้ง 4 ด้าน คือ ด้านการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ด้านการมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ด้านการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ และด้านการมีส่วนร่วมในการประเมินผล อยู่ในระดับลปานกลาง 2) ประชาชนที่มีเพศ ระดับการศึกษา และอาชีพ ต่างกัน มีส่วนร่วมในการจัดการขยะมูลฝอยเทศบลาลของชุมชนตำบลลหนองกุงสวรรค์ โดยรวมและเป็นรายด้านไม่แตกต่างกัน 3) ประชาชนที่มีอายุต่างกัน มีส่วนร่วมในการจัดการขยะมูลฝอยของชุมชนตำบลหนองกุงสวรรค์ โดยรวมไม่แตกต่างกัน 4) ประชาชนที่มีระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในตำบลลหนองกุงสวรรค์ ต่างกัน มีส่วนร่วมในการจัดการขยะมูลฝอยของชุมชนตำบลลหนองกุงสวรรค์ โดยรวมไม่แตกต่างกัน เมื่อพิจารณารายด้านพบว่า การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ที่ระดับ .05 ส่วนการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน และการมีส่วนร่วมในการประเมินผลไม่แตกต่างกันและยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ ธารินี จริยาปยุกต์เลิศและคณะ ศึกษาเรื่องปัจจัยที่ส่งผลต่อการยอมรับโรงไฟฟ้าพลังงานขยะชุมชนของประชาชนในจังหวัดนครศรีธรรมราช ผลการศึกษา พบว่า 1) ปัจจัยในระดับบุคคล คือ ด้านการรับรู้ข้อมูลข่าวสารของประชาชน และด้านความรู้ความเข้าใจของประชาชน 2) ปัจจัยสังคม คือ ด้านความสามารถในการสื่อสารของผู้นำชุมชนและด้านความสามารถในการจูงใจของผู้นำชุมชน ทั้งสองปัจจัยนี้ส่งผลต่อระดับการยอมรับโรงไฟฟ้าพลังงานขยะชุมชนของประชาชนในจังหวัดนครศรีธรรมราช อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.001 และ 3) ปัจจัยผลกระทบ คือ ด้านความกังวลต่อการเปลี่ยนแปลงในชุมชน ส่งผลต่อระดับการยอมรับโรงไฟฟ้าพลังงานขยะชุมชนของประชาชนในจังหวัดนครศรีธรรมราช อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01

องค์ความรู้จากการวิจัย คือ ความขัดแย้งและการประท้วงของประชาชนและชุมชนที่ไม่เห็นด้วยกับการก่อสร้างโรงไฟฟ้าพลังงานขยะชุมชนของจังหวัดนครศรีธรรมราช มิได้เกิดจากประชาชนที่อาศัยอยู่ใน

พื้นที่ใกล้เคียงสถานที่ก่อสร้างโรงไฟฟ้าพลังงานขยะชุมชน เนื่องจากผลการวิจัยพบว่า ระดับการยอมรับโรงไฟฟ้าพลังงานขยะชุมชนของประชาชนในจังหวัดนครศรีธรรมราชอยู่ในระดับปานกลาง จึงมีทั้งประชาชนที่ยอมรับและไม่ยอมรับโรงไฟฟ้าพลังงานขยะชุมชน ปัจจัยการรับรู้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับผู้นำเป็นปัจจัยหลักที่ส่งผลต่อระดับการยอมรับโรงไฟฟ้าพลังงานขยะชุมชนของประชาชน หน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องสร้างความรู้ความเข้าใจผ่านผู้นำชุมชนเพื่อเป็นแนวทางให้แก่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้แก้ไขปัญหาความขัดแย้งและสร้างความเข้าใจแก่ประชาชน

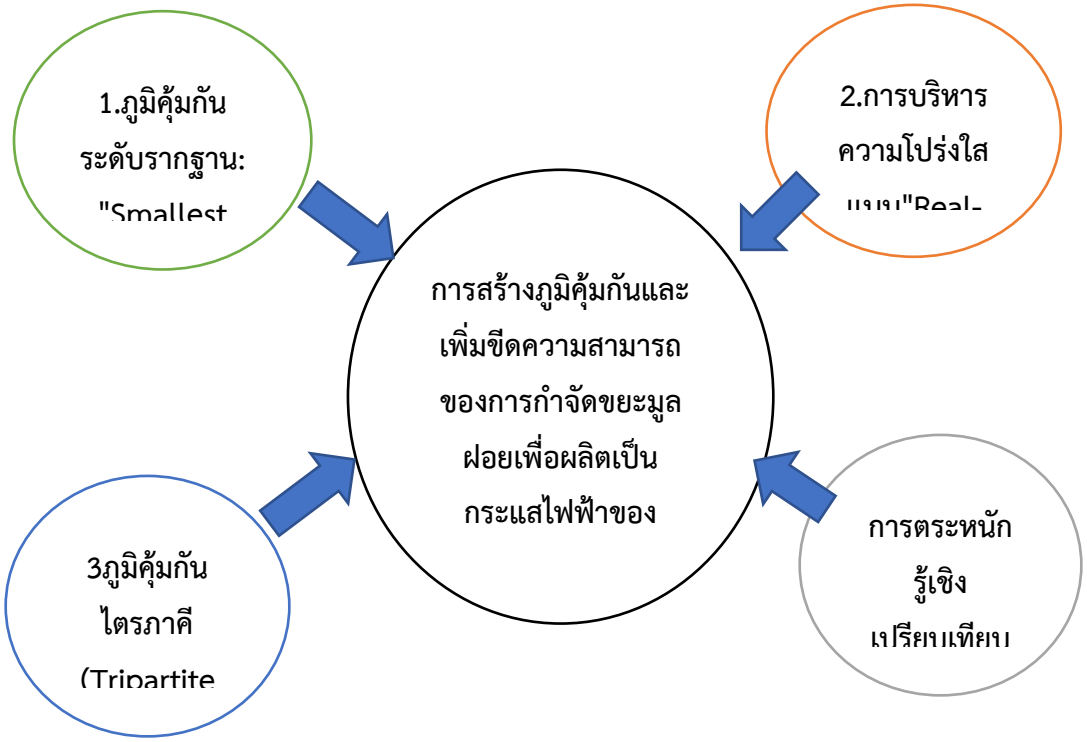
วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันแบบมีส่วนร่วม ความเข้าใจ ตระหนักถึงผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม ด้านมลพิษกับภาคประชาชน

ผลการวิจัยพบว่า รากฐานภูมิคุ้มกันจากระดับปัจเจกและครอบครัว ข้อค้นพบที่ระบุว่าภูมิคุ้มกันต้องเริ่มจากสถาบันครอบครัว ถือเป็นประเด็นสำคัญที่มักถูกมองข้ามในงานวิศวกรรมสิ่งแวดล้อมทั่วไป สอดคล้องกับแนวคิดเรื่อง Socialization (ขัดเกลาทางสังคม) ที่ว่าครอบครัวเป็นผู้ปลูกฝังบรรทัดฐานและค่านิยม หากสถาบันครอบครัวมีความตระหนักรู้ด้านสิ่งแวดล้อมที่ถูกต้อง จะกลายเป็นด่านแรกในการคัดกรองข้อมูลและสร้างพฤติกรรมเชิงบวก (เช่น การคัดแยกขยะ) ภูมิคุ้มกันในที่นี้จึงไม่ใช่แค่การป้องกันมลพิษ แต่คือการป้องกันความเข้าใจผิดและการสร้างวัฒนธรรมพลเมืองที่รับผิดชอบจากความกลัวสู่ความไว้วางใจด้วยความโปร่งใส (From Fear to Trust)การเปลี่ยนจาก Fear-based เป็น Evidence-based ผ่านการเปิดเผยข้อมูลแบบ Real-time เป็นหัวใจของการลดความขัดแย้ง องค์ความรู้ด้าน Technical Literacy (ความรู้เท่าทันเทคโนโลยี) มีบทบาทสำคัญในการทำลายกำแพงความกลัว การที่วิจัยพบว่าประชาชนต้องการเห็นข้อมูลมลพิษหน้าโรงไฟฟ้าและในชุมชน สะท้อนว่าความโปร่งใสคือนวัตกรรมเชิงสังคมที่มีประสิทธิภาพสูงสุดในการสร้าง Social Trust ซึ่งความไว้วางใจนี้เองคือภูมิคุ้มกันที่แข็งแกร่งกว่ามาตรการทางกฎหมายเพียงอย่างเดียว การยกระดับการมีส่วนร่วมสู่การกำกับดูแลร่วม (Co-Governance) การสร้างเครือข่ายเฝ้าระวังภาคประชาชนและคณะกรรมการไตรภาคี แสดงให้เห็นว่าการมีส่วนร่วมแบบเดิม (เช่น การฟังประชาพิจารณ์) ไม่เพียงพออีกต่อไป นี่คือการเปลี่ยนผ่านสู่การบริหารภาครัฐแนวใหม่ที่เน้นเครือข่ายความร่วมมือ การฝึกอบรมให้ชาวบ้านรู้จักสังเกตกลิ่น คุณภาพน้ำ หรือฝุ่น เป็นการมอบอำนาจ ให้ชุมชนเป็นผู้ดูแลความปลอดภัยของตนเองร่วมกับผู้ประกอบการและรัฐ ทำให้เกิดระบบตรวจสอบถ่วงดุลที่ทรงพลัง ความตระหนักรู้แบบวิพากษ์ การมองผลกระทบแบบ Double-edged Sword (ดาบสองคม) ช่วยให้ประชาชนเกิดการวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบการเปรียบเทียบระหว่าง "มลพิษจากบ่อฝังกลบเดิม" กับ "ระบบโรงไฟฟ้าปิด" ช่วยปรับสมดุลความคิดของภาคประชาชน ไม่ให้มองเพียงความเสี่ยงใหม่ที่จะเกิดขึ้น แต่ให้มองเห็นความเลวร้ายของปัญหาเดิมที่กำลังเผชิญอยู่ด้วย การสร้างความตระหนักเช่นนี้ช่วยให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจบนพื้นฐานของความเป็นจริงที่เป็นไปได้ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ ธารินี จริยาปยุกต์เลิศและคณะ ได้ศึกษาเรื่อง ปัจจัยที่ส่งผลต่อการยอมรับโรงไฟฟ้าพลังงานขยะชุมชนของประชาชนในจังหวัดนครศรีธรรมราช การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงปริมาณมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการยอมรับโรงไฟฟ้าพลังงานขยะชุมชนของประชาชนในจังหวัดนครศรีธรรมราช ผลการศึกษา พบว่า 1) ปัจจัยในระดับบุคคล คือ ด้านการรับรู้ข้อมูลข่าวสารของประชาชน และด้านความรู้ความเข้าใจของประชาชน 2) ปัจจัยสังคม คือ ด้านความสามารถในการสื่อสารของ

ผู้นำชุมชนและด้านความสามารถในการจูงใจของผู้นำชุมชน ทั้งสองปัจจัยนี้ส่งผลต่อระดับการยอมรับโรงไฟฟ้าพลังงานขยะชุมชนของประชาชนในจังหวัดนครศรีธรรมราช อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.001 และ 3) ปัจจัยผลกระทบ คือ ด้านความกังวลต่อการเปลี่ยนแปลงในชุมชน ส่งผลต่อระดับการยอมรับโรงไฟฟ้าพลังงานขยะชุมชนของประชาชนในจังหวัดนครศรีธรรมราช อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 องค์ความรู้จากการวิจัย คือ 1. ความขัดแย้งและการประท้วงของประชาชนและชุมชนที่ไม่เห็นด้วยกับการก่อสร้างโรงไฟฟ้าพลังงานขยะชุมชนของจังหวัดนครศรีธรรมราช มิได้เกิดจากประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ใกล้เคียงสถานที่ก่อสร้างโรงไฟฟ้าพลังงานขยะชุมชน เนื่องจากผลการวิจัยพบว่า ระดับการยอมรับโรงไฟฟ้าพลังงานขยะชุมชนของประชาชนในจังหวัดนครศรีธรรมราชอยู่ในระดับปานกลาง จึงมีทั้งประชาชนที่ยอมรับและไม่ยอมรับโรงไฟฟ้าพลังงานขยะชุมชน 2. ปัจจัยการรับรู้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับผู้นำเป็นปัจจัยหลักที่ส่งผลต่อระดับการยอมรับโรงไฟฟ้าพลังงานขยะชุมชนของประชาชน หน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องสร้างความรู้ความเข้าใจผ่านผู้นำชุมชนเพื่อเป็นแนวทางให้แก่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้แก้ไขปัญหาความขัดแย้งและสร้างความเข้าใจแก่ประชาชน

องค์ความรู้ใหม่

โมเดลการบริหารจัดการโรงไฟฟ้าขยะด้วยภูมิคุ้มกันเชิงสังคม (Social Immunity Model) องค์ความรู้ใหม่ที่ได้รับไม่ได้จำกัดอยู่เพียงแค่เทคโนโลยีการเผาขยะ แต่คือนวัตกรรมทางกระบวนการที่เปลี่ยนสถานะของภาคประชาชนจากผู้คัดค้านมาเป็นผู้ร่วมตรวจสอบผ่าน 4 เสาหลัก

แผนภาพที่ 1 โมเดลการบริหารจัดการโรงไฟฟ้าขยะด้วยภูมิคุ้มกันเชิงสังคม

ขั้นตอนที่ 1 การสร้างภูมิคุ้มกันระดับรากฐาน Smallest Unit First

การสร้างภูมิคุ้มกันไม่ได้เริ่มที่หน้าโรงไฟฟ้า แต่เริ่มที่ “บ้าน” สถาบันครอบครัวคือกลไกหลักในการกำหนดบรรทัดฐาน (Norms) เรื่องการคัดแยกขยะ หากครอบครัวมีความเข้าใจที่ถูกต้อง จะเป็นเกราะป้องกันข่าวปลอม (Fake News) และลดความหวาดระแวงต่อโครงการภาครัฐได้ดีที่สุด

ขั้นตอนที่ 2 คือการบริหารความโปร่งใสแบบ Real-time Accountability ข้อมูลไม่ใช่ความลับทางราชการ แต่เป็นความสบายใจสาธารณะ การติดตั้งจอแสดงผลมลพิษแบบสด (Real-time) ในพื้นที่ชุมชนไม่ได้มีไว้เพื่อโชว์ตัวเลขทางเทคนิค แต่เป็นเครื่องมือสร้างความไว้วางใจ (Trust) ที่มองเห็นได้ด้วยตาเปล่า เปลี่ยนความกลัว (Fear-based) ให้เป็นข้อมูล (Evidence-based)

ขั้นตอนที่ 3 สร้างภูมิคุ้มกันไตรภาคี (Tripartite Synergy) การบริหารแบบ "Co-Decision" แทนการสั่งการ (Command & Control) การให้สิทธิประชาชนร่วมเลือกเทคโนโลยี (เช่น ระบบตระกรับที่เหมาะกับขยะไทย) และการมีตัวแทนชุมชนในคณะกรรมการตรวจสอบ คือการสร้าง Social License to Operate ที่แข็งแกร่งที่สุด ซึ่งกฎหมายเดิมอาจครอบคลุมไม่ถึง

ขั้นตอนที่ 4 สร้างความตระหนักรู้เชิงเปรียบเทียบ (Comparative Awareness) การสื่อสารแบบ "Double-edged Sword" ประชาชนจะยอมรับโครงการมากขึ้นเมื่อเห็น "ต้นทุนของการไม่ทำ" (Cost of Inaction) การเปรียบเทียบระหว่างมลพิษที่มองไม่เห็นแต่ร้ายแรงจากบ่อฝังกลบเดิม กับมลพิษที่ควบคุมได้จากโรงไฟฟ้าใหม่ ช่วยให้เกิดการตัดสินใจบนฐานของเหตุผลและประโยชน์ส่วนรวม

ภูมิคุ้มกันที่ยั่งยืนที่สุดของโรงไฟฟ้าขยะในอนาคต ไม่ใช่ระบบกรองอากาศที่ทันสมัยที่สุด แต่คือระบบความสัมพันธ์ที่โปร่งใสและตรวจสอบได้ระหว่างโรงไฟฟ้ากับชุมชน โดยมีสถาบันครอบครัวเป็นพื้นฐานในการสร้างค่านิยมใหม่ด้านสิ่งแวดล้อม

สรุปและข้อเสนอแนะ

การศึกษาการสร้างภูมิคุ้มกันและเพิ่มขีดความสามารถของการกำจัดขยะมูลฝอยเพื่อผลิตเป็นกระแสไฟฟ้าของจังหวัดตาก ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของการสร้างการยอมรับของประชาชนคือ ผู้บริหารและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องของ ผู้นำชุมชน และประชาชนในพื้นที่ทำข้อตกลงร่วมกันให้ประชาชนในพื้นที่มีส่วนร่วมทุกขั้นตอน โปรงใส่ และตรวจสอบได้ทุกขั้นตอน และสามารถชี้แจงประเด็นปัญหาต่างๆให้กับประชาชนอย่างชัดเจนหรือมีข้อตกลงร่วมกันในการจัดการขยะของภาคประชาชนและภาครัฐ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) ควรมีนโยบายส่งเสริมให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดทำร่างเทศบัญญัติของเทศบาลเกี่ยวกับการรักษาความสะอาดในบริเวณชุมชนให้มากยิ่งขึ้น

2) ควรมีนโยบายส่งเสริมให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลการตรวจสอบรายได้ จากการจัดเก็บค่าธรรมเนียมขยะมูลฝอยมากยิ่งขึ้น

3) ควรสนับสนุนให้ชุมชนคัดเลือกตัวแทนเข้ามามีส่วนร่วมเกี่ยวกับการบริหาร จัดการขยะมูลฝอย โดยการประชาสัมพันธ์ ข้อมูลข่าวสารราชการเพื่อขอความร่วมมือให้ชุมชน มีบทบาทในการปฏิบัติงานจัดทำเทศบัญญัติเกี่ยวกับการรักษาความสะอาดภายในชุมชนให้มากยิ่งขึ้น

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1) ควรมีการศึกษาความพึงพอใจของชุมชนที่มีต่อการบริหารจัดการขยะมูลฝอยของเทศบาลเมือง เทศบาลตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบลเพื่อนำไปสู่การศึกษาความเป็นไปได้ของการจัดทำโครงการบริหารจัดการขยะมูลฝอยแบบครบวงจรร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

2) เทศบาลเมือง เทศบาลตำบล และองค์การบริหารส่วนตำบล ควรศึกษาเกี่ยวกับพฤติกรรมการจัดการขยะมูลฝอยของชุมชนเพื่อนำไปใช้เป็นแนวทางการพัฒนาการบริหารจัดการขยะอย่างถูกวิธีและมีความเหมาะสมกับชุมชน

เอกสารอ้างอิง

กรมควบคุมมลพิษ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม: (2551).*การจัดการขยะมูลฝอย อย่างครบวงจรคู่มือสำหรับผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น*. (พิมพ์ครั้งที่ 4) . กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ คุรุสภาลาดพร้าว.

กรมควบคุมมลพิษ. (2547). *การจัดการขยะมูลฝอยชุมชนอย่างครบวงจร: คู่มือสำหรับผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น.* พิมพ์ครั้งที่ 4, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.

กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม: (2545). *การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม.* พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ ดอกเบี้ย.

ธงชัย ทองทวี. (2553). *สภาพปัญหาการจัดการขยะมูลฝอย องค์การบริหารส่วนตำบลหนองขาม อำเภอจักราช จังหวัดนครราชสีมา*. โครงงานวิศวกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวิศวกรรมโยธา สำนักวิชาวิศวกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี.

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี. (2549). *คู่มือการบริหารจัดการขยะมูลฝอยแบบครบวงจร ฝ่ายการจัดการสิ่งแวดล้อม ศูนย์การจัดการด้านพลังงานสิ่งแวดล้อมความปลอดภัยและอาชีว อนามัย (EESH).* กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี.

สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย สถาบันดำรงราชานุภาพ. (2543). *รายงานผลการศึกษาองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกับการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อม*. กรุงเทพฯ: สำนักงานปลัดกระทรวง มหาดไทย.

อดิศักดิ์ โรจนาพงษ์. (2551). *แนวทางการจัดการขยะมูลฝอยอินทรีย์ในอุทยานแห่งชาติ*. กรุงเทพฯ: สำนักอุทยานแห่งชาติกรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่าและพันธุ์พืช.

ธารินี จริยาปยุกต์เลิศ, จินดาลักษณ์ วัฒนสินธุ์, และเกษมศานต์ โชติชาครพันธุ์. (2566). ปัจจัยที่ส่งผลต่อการยอมรับโรงไฟฟ้าพลังงานขยะชุมชนของประชาชนในจังหวัดนครศรีธรรมราช. *วารสารบัณฑิตแสงโคมคำ*, 8(2), 364–386. https://so02.tci-thaijo.org/index.php/jsbs/article/view/262373

ทนงศักดิ์ ปัดสินธุ์. (2561). *การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอยของชุมชน ตำบลหนองกุงสวรรค์ อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม*. สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัย ราชภัฏมหาสารคาม.

ภาวนา 4 : การพัฒนาหลักสูตรเพื่อการเสริมสร้างพัฒนาการป้องกันเด็กจากการใช้สมาร์ทโฟนเป็นพี่เลี้ยง ในศูนย์พัฒนาเด็กเล็กองค์การบริหารส่วนตำบลตากออก อำเภอบ้านตาก จังหวัดตาก

MEDITATION 4: DEVELOPMENT OF A CURRICULUM TO ENHANCE DEVELOPMENT AND PREVENT CHILDREN FROM USING SMARTPHONES AS A NANNY IN THE TAK OK SUBDISTRICT ADMINISTRATIVE ORGANIZATION'S CHILD DEVELOPMENT CENTER, BAN TAK DISTRICT, TAK PROVINCE

พระอธิการเฉลย ฉนฺทโก[1], ทัศนีย์ เนื่องดัด[2], อำนาจ ทาปินา[2]

Phraathikan Chaloei Chanthako[1], Thassanee Nuengdad[2], Amnaj Tapin[3]

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ตาก, ประเทศไทย[1-3]

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, tak Buddhist College, Thailand[1-3]

Corresponding Author Email: kea1811@hotmail.com

Received 23 March 2026; Revised 7 May 2026; Accepted 28 May 2026

****

ภาวนา 4 : การพัฒนาหลักสูตรเพื่อการเสริมสร้างพัฒนาการป้องกันเด็กจากการใช้สมาร์ทโฟนเป็นพี่เลี้ยง ในศูนย์พัฒนาเด็กเล็กองค์การบริหารส่วนตำบลตากออก อำเภอบ้านตาก จังหวัดตาก

พระอธิการเฉลย ฉนฺทโก, ทัศนีย์ เนื่องดัด, อำนาจ ทาปินา

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษารูปแบบภาวนา 4 กับการพัฒนาการเรียนรู้ด้านร่างกาย อารมณ์-จิตใจ สังคม และสติปัญญา 2) เพื่อพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้ของศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก และ 3) เพื่อส่งเสริมกระบวนการเสริมสร้างเครือข่ายบวร (บ้าน วัด โรงเรียน) ในการป้องกันเด็กจากการใช้สมาร์ทโฟนเป็นพี่เลี้ยง เป็นการวิจัยแบบผสมผสาน ประกอบด้วย การวิจัยเชิงปริมาณ โดยใช้แบบสอบถามกับประชากร จำนวน 100 คน และการวิจัยเชิงคุณภาพโดยการสัมภาษณ์เจาะลึกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 10 รูป/คน วิเคราะห์ข้อมูลด้วยค่าสถิติร้อยละ ค่าเฉลี่ย ($\bar{x}$) ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) และการวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการวิจัยพบว่า

1) ด้านระดับความคิดเห็นต่อการพัฒนาหลักสูตร ในภาพรวมอยู่ในระดับ มาก โดยประเด็นที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดในแต่ละด้าน ได้แก่ การพัฒนาเครื่องเล่นและอุปกรณ์เสริมสร้างทักษะ ($\bar{x}$ = 4.45), การจัดเกมการศึกษาเพื่อกระตุ้นการคิดวิเคราะห์ ($\bar{x}$ = 4.30) และความสนใจใฝ่รู้ในการตั้งคำถามของเด็ก ($\bar{x}$ = 4.21) ตามลำดับ 2) ด้านรูปแบบภาวนา 4 กับการเรียนรู้ หลักภาวนา 4 (กาย ศีล จิต ปัญญา) มีความสอดคล้องโดยตรงกับพัฒนาการเด็กปฐมวัย โดย กายภาวนา ช่วยพัฒนาทักษะกล้ามเนื้อและสุขภาพ ศีลภาวนา สร้างระเบียบวินัยและการอยู่ร่วมกันในสังคม จิตภาวนา ช่วยเสริมสร้างสมาธิและการควบคุมอารมณ์ และ ปัญญาภาวนา ส่งเสริมการคิดวิเคราะห์และการแก้ปัญหา ซึ่งเป็นเกราะป้องกันสำคัญที่ช่วยลดความพึ่งพาหน้าจอสมาร์ทโฟน 3) ด้านกิจกรรมการเรียนรู้ ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กได้บูรณาการหลักสูตรการศึกษาปฐมวัย พ.ศ. 2560 ร่วมกับทักษะสมอง (EF) ผ่าน 6 กิจกรรมหลัก โดยเน้นการสร้าง "พื้นที่เล่น" แทน "หน้าจอ" มุ่งเน้นให้เด็กช่วยเหลือตนเองได้และมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมจริง 4) ด้านเครือข่ายบวร การป้องกันปัญหาเด็กติดสมาร์ทโฟนที่มีประสิทธิภาพสูงสุดเกิดจากการประสานความร่วมมือระหว่าง บ้าน (พ่อแม่เป็นแบบอย่างลดการใช้สื่อ) วัด (ศูนย์รวมกิจกรรมจิตอาสาและสมาธิ) และ โรงเรียน/ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก (แหล่งถ่ายทอดทักษะรู้เท่าทันสื่อ) โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางการจัดกิจกรรมทางเลือกที่ดึงดูดเด็กออกจากโลกเสมือนสู่โลกแห่งความเป็นจริง

คำสำคัญ : เครือข่ายบวร; พัฒนาการเด็กปฐมวัย; ภาวนา 4; สมาร์ทโฟนเป็นพี่เลี้ยง; ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก

MEDITATION 4: DEVELOPMENT OF A CURRICULUM TO ENHANCE DEVELOPMENT AND PREVENT CHILDREN FROM USING SMARTPHONES AS A NANNY IN THE TAK OK SUBDISTRICT ADMINISTRATIVE ORGANIZATION'S CHILD DEVELOPMENT CENTER, BAN TAK DISTRICT, TAK PROVINCE

Phraathikan Chaloei Chanthako, Thassanee Nuengdad,
Amnaj Tapin

Abstract

This research aims to 1) study the Bhavana 4 model and its impact on physical, emotional-mental, social, and intellectual learning development; 2) develop learning activities for early childhood development centers; and 3) promote the strengthening of the "Bovorn" (Home, Temple, School) network in preventing children from using smartphones as nannies. This is a mixed-method research study, comprising quantitative research. The research employed questionnaires administered to a population of 100 individuals and qualitative research through in-depth interviews with 10 key informants. Data was analyzed using percentages, means ($\bar{x}$), standard deviations (S.D.), and content analysis

The research findings revealed that: 1. Overall, opinions regarding curriculum development were at a high level. The aspects with the highest means in each area were: development of play equipment and skill-enhancing devices ($\bar{x}$ = 4.45), educational games to stimulate analytical thinking ($\bar{x}$ = 4.30), and children's curiosity and willingness to ask questions ($\bar{x}$ = 4.21), respectively. 2. Regarding the Fourfold Meditation model and learning, the Fourfold Meditation (body, morality, mind, wisdom) directly aligned with early childhood development. Body meditation helps develop motor skills and health; morality meditation fosters discipline and social interaction; mind meditation enhances concentration and emotional control; and wisdom meditation promotes analytical thinking and problem-solving, serving as an important safeguard to reduce reliance on smartphone screens. 3. Regarding learning activities The Early Childhood Development Center has integrated the 2017 Early Childhood Education Curriculum with Executive Function (EF) skills through six core activities, emphasizing the creation of "play spaces" instead of "screens," focusing on enabling children to be self-reliant and interact with their real environment. 4. Regarding the "Bovorn" network, the most effective prevention of smartphone addiction in children stems from the collaborative efforts of the

home (parents as role models in reducing media use), the temple (a center for volunteer activities and meditation), and the school/early childhood development center (a source for disseminating media literacy skills). The temple serves as a central hub for providing alternative activities that draw children away from the virtual world into the real world.

Keywords: Bovorn Network; Early Childhood Development; Fourfold Meditation; Smartphones as Babysitters; Child Development Center

บทนำ

ในปัจจุบัน การก้าวกระโดดของเทคโนโลยีสารสนเทศ สมาร์ทโฟนได้กลายเป็นปัจจัยที่ห้าที่มีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อการดำเนินชีวิตของผู้คนทุกเพศทุกวัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มเด็กปฐมวัยซึ่งอยู่ในช่วงอายุ 2-5 ปีที่กำลังศึกษาอยู่ในศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ส่งผลให้ความแข็งแรงของร่างกายลดลงและเสี่ยงต่อสภาวะอ้วนตั้งแต่วัยเยาว์ นอกจากนี้ แสงสีฟ้าจากหน้าจอและการจ้องมองในระยะใกล้ยังทำลายสุขภาพสายตา ก่อให้เกิดภาวะสายตาสั้นเทียมและอาการล้าของกล้ามเนื้อตา ซึ่งเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการเรียนรู้ในห้องเรียนเมื่อต้องมองกระดานหรือทำกิจกรรมที่ต้องใช้สายตาในอนาคต เด็กเหล่านี้มักแสดงอาการสมาธิสั้น (Pseudo-ADHD) ไม่สามารถโฟกัสกับงานได้นาน และมีทักษะการแก้ปัญหาลดลง เนื่องจากขาดการฝึกฝนผ่านการเล่นเชิงสัญลักษณ์หรือการทดลองลงมือทำด้วยตนเอง การสื่อสารทางเดียวผ่านหน้าจอยังเป็นสาเหตุสำคัญของภาวะ "พูดช้า" หรือความบกพร่องทางการสื่อสาร เพราะเด็กขาดปฏิสัมพันธ์โต้ตอบกับมนุษย์ ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาภาษาในช่วงขวบปีแรกๆ ยิ่งไปกว่านั้น พัฒนาการด้านอารมณ์และสังคม ของเด็กกลุ่มนี้มักมีความเปราะบางอย่างยิ่ง การเข้าสังคมของเด็กในศูนย์พัฒนาเด็กเล็กควรเป็นการเรียนรู้ผ่านการเล่นกับเพื่อนฝูง แต่สมาร์ทโฟนทำให้เด็กสร้างโลกส่วนตัวและตัดขาดจากสภาพแวดล้อมรอบข้าง ส่งผลให้ขาดทักษะการรับรู้อารมณ์ของผู้อื่น และมักแสดงอาการก้าวร้าว หงุดหงิดง่าย หรือร้องไห้อาละวาดเมื่อไม่ได้ดั่งใจ

ปัจจัยที่ทำให้ปัญหาเหล่านี้ทวีความรุนแรงขึ้นในบริบทของศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก คือความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนของผู้ปกครองที่มองว่าสมาร์ทโฟนเป็นเครื่องมือส่งเสริมการเรียนรู้โดยปราศจากการชี้แนะ รวมถึงสภาพเศรษฐกิจที่บีบคั้นทำให้พ่อแม่มีเวลาทำกิจกรรมกับบุตรหลานน้อยลง สมาร์ทโฟนจึงกลายเป็นเครื่องมือที่ถูกใช้เพื่อทดแทนการมีส่วนร่วมของครอบครัว ดังนั้น การแก้ไขปัญหานี้จึงไม่ใช่เพียงหน้าที่ของครูผู้ดูแลเด็กแต่ต้องอาศัยความร่วมมือเชิงรุกในการสร้าง "พื้นที่ปลอดหน้าจอ" ทั้งที่บ้านและที่ศูนย์ฯ

องค์การสหประชาชาติ (1989). โดยเฉพาะในอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก (Convention on the Rights of the Child) ได้ระบุว่า เด็กทุกคนมีสิทธิที่จะได้รับการดูแลสุขภาพจิตที่ดี ซึ่งรวมถึงการมีสิทธิในการได้รับการรักษา ป้องกันและการสนับสนุนทางจิตใจ การคุ้มครองสิทธิทางสุขภาพจิตของเด็กปฐมวัยในยุคดิจิทัล ภายใต้อนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก (Convention on the Rights of the Child - CRC) ขององค์การสหประชาชาติ ซึ่งเป็นบรรทัดฐานสากลที่รัฐภาคีรวมถึงประเทศไทยให้การยอมรับ ได้มีการระบุอย่างชัดเจนว่าเด็กทุกคนมีสิทธิที่จะได้รับการดูแลสุขภาพจิตที่ดี ซึ่งครอบคลุมถึงสิทธิในการได้รับการป้องกัน การรักษา และการสนับสนุนทางจิตใจเพื่อให้เด็กสามารถเติบโตได้อย่างเต็มศักยภาพ

พ่อ แม่ ผู้ปกครอง เป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการดูแลเลี้ยงดูทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ ซึ่งมีความแตกต่างกันตามศักยภาพในการดูแลเลี้ยงดู จึงทำให้เด็กสามารถเข้าถึงและมีสมาร์ทโฟนเป็นพี่เลี้ยง ส่งผลต่อพัฒนาการทางด้านร่างกายและจิตใจ ทำให้เด็กมีปัญหาด้านสมาธิ มีสมาธิสั้น ด้านการสื่อสาร มีการสื่อสารทางเดียว และด้านการเข้าสังคม มีโลกส่วนตัว ด้วยเหตุที่พ่อ แม่ ผู้ปกครองมักใช้สมาร์ทโฟนเป็นเครื่องมือเพื่อให้เด็กสงบ เกิดความบันเทิง หรือเรียนรู้เมื่อไม่สามารถดูแลได้อย่างใกล้ชิด

ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กองค์การบริหารส่วนตำบลตากออก อำเภอบ้านตาก จังหวัดตาก เป็นสถานศึกษาที่ให้บริการด้านการจัดการศึกษาแก่เด็กปฐมวัย อายุ 2-5 ในการให้การอบรมเลี้ยงดูจัดประสบการณ์ และส่งเสริมพัฒนาการการเรียนรู้ให้มีความพร้อม ด้านร่างกาย อารมณ์-จิตใจ สังคมและสติปัญญา ตามมาตรา 4 ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2553 และมาตรา 18 กำหนดว่าการจัดการศึกษาปฐมวัยและการศึกษาขั้นพื้นฐานให้จัดในสถานศึกษาดังต่อไปนี้ สถานพัฒนาเด็กปฐมวัย ได้แก่ ศูนย์เด็กเล็ก ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ศูนย์พัฒนาเด็กก่อนเกณฑ์ของสถาบันศาสนา ศูนย์บริการช่วยเหลือระยะแรกเริ่มของเด็กพิการและเด็กซึ่งมีความต้องการพิเศษ หรือสถานพัฒนาเด็กปฐมวัยที่เรียกชื่ออย่างอื่น ฯลฯ

จากการที่คณะวิจัย ได้มีส่วนร่วมเป็นคณะกรรมการบริหารศูนย์พัฒนาเด็กเล็กขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ทำให้ทราบถึงกระบวนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนาศักยภาพและคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของเด็กทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และสติปัญญา และมองเห็นถึงปัญหาของเด็กที่มีสมาร์ทโฟนเป็นพี่เลี้ยงตั้งแต่ปฐมวัย จึงมีความสนใจที่จะศึกษาวิจัย เพื่อมุ่งหาคำตอบว่า ภาวนา 4 จะเป็นแนวทางในการพัฒนาหลักสูตรกิจกรรมการเรียนรู้ของศูนย์พัฒนาเด็กเล็กได้หรือไม่ เครือข่าย “บวร” จะสามารถเสริมสร้างและป้องกันเด็กจากการใช้สมาร์ทโฟนเป็นพี่เลี้ยงได้อย่างไร

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาหลักภาวนา 4 กับการพัฒนาการเรียนรู้ด้านร่างกาย อารมณ์-จิตใจ สังคม และสติปัญญา

2. เพื่อพัฒนาหลักสูตรกิจกรรมการเรียนรู้ของศูนย์พัฒนาเด็กเล็กองค์การบริหารส่วนตำบลตากออก อำเภอบ้านตาก จังหวัดตาก

3. เพื่อประเมินหลักสูตรภาวนา 4 กับการป้องกันเด็กจากการใช้สมาร์ทโฟนเป็นพี่เลี้ยง ในศูนย์พัฒนาเด็กเล็กองค์การบริหารส่วนตำบลตากออก อำเภอบ้านตาก จังหวัดตาก

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “ภาวนา 4 : การพัฒนาหลักสูตรเพื่อการเสริมสร้างพัฒนาการ ป้องกันเด็กจากการใช้สมาร์ทโฟนเป็นพี่เลี้ยง ในศูนย์พัฒนาเด็กเล็กองค์การบริหารส่วนตำบลตากออก อำเภอบ้านตาก จังหวัดตาก โดยมีขั้นตอนการวิจัยดังนี้

1. รูปแบบของงานวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยแบบผสมผสาน เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) และการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีขั้นการดำเนินการ ดังนี้

การวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) โดยดำเนินการดังนี้

1) ดำเนินการออกแบบเครื่องมือ/แบบสอบถามเพื่อทำการสำรวจความคิดเห็นของบุคลากรในองค์การบริหารส่วนตำบลตากออก บุคลากรในศูนย์พัฒนาเด็กเล็กองค์การบริหารส่วนตำบลตากออก และผู้ปกครองเกี่ยวกับหลักภาวนากับการพัฒนาหลักสูตรการเสริมสร้างพัฒนาการ ป้องกันเด็กจากการใช้สมาร์ทโฟนเป็นพี่เลี้ยง

2) เก็บแบบสอบถามความคิดเห็นเกี่ยวกับหลักภาวนากับการพัฒนาหลักสูตรการเสริมสร้างพัฒนาการป้องกันเด็กจากการใช้สมาร์ทโฟนเป็นพี่เลี้ยง จำนวน 100 ชุด

3) วิเคราะห์ข้อมูลจากการสำรวจความคิดเห็นเกี่ยวกับหลักภาวนากับการพัฒนาหลักสูตรการเสริมสร้างพัฒนาการป้องกันเด็กจากการใช้สมาร์ทโฟนเป็นพี่เลี้ยง

การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยดำเนินการดังนี้

1) การสัมภาษณ์สนทนากลุ่ม คณะสงฆ์ ผู้บริหาร ครูผู้สอน ผู้ปกครอง จำนวน 10 รูป/คน เกี่ยวกับหลักภาวนากับการพัฒนาหลักสูตรเพื่อการเสริมสร้างพัฒนาการ ป้องกันเด็กจากการใช้สมาร์ทโฟนเป็นพี่เลี้ยง

2) ประมวลข้อมูลจากการสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่มจากผู้ให้ข้อมูลในเชิงคุณภาพแล้วนำมาวิเคราะห์ สังเคราะห์เพื่อจัดทำหลักสูตรการเสริมสร้างพัฒนาการ ป้องกันเด็กจากการใช้สมาร์ทโฟนเป็นพี่เลี้ยง

2. ประชากรกลุ่มตัวอย่าง/ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

สำหรับการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยแบ่งผู้ให้ข้อมูลสำคัญของการวิจัย ดังนี้

1) ประชากร คือ บุคลากรในองค์การบริหารส่วนตำบลตากออก บุคลากรในศูนย์พัฒนาเด็กเล็กองค์การบริหารส่วนตำบลตากออก รวมถึงผู้ปกครองเด็กเล็ก จำนวน 100 คน

2) กลุ่มตัวอย่าง คือ บุคลากรในองค์การบริหารส่วนตำบลตากออกบุคลากรในศูนย์พัฒนาเด็กเล็กองค์การบริหารส่วนตำบลตากออก รวมถึงผู้ปกครองเด็กเล็ก จำนวน 100 คน โดยใช้วิธีเจาะจง

3) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ คือ คณะสงฆ์ ผู้บริหาร ครูผู้สอน ผู้ปกครอง จำนวน 10 รูป/คน

4) กลุ่มเด็กเล็กต้นแบบในเชิงปฏิบัติการ ได้แก่ เด็กเล็กที่ศึกษาอยู่ในศูนย์พัฒนาเด็กเล็กองค์การบริหารส่วนตำบลตากออก อำเภอบ้านตาก จังหวัดตาก จำนวน 30 คน

3. เครื่องมือในการวิจัย

1) เครื่องมือการวิจัยเชิงคุณภาพ ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ กับผู้บริหาร คณะสงฆ์ ครู ผู้ปกครอง จำนวน 10 รูป/ คน

2) เครื่องมือการวิจัยเชิงปริมาณ ได้แก่ แบบสอบถามกับ บุคลากรในองค์การบริหารส่วนตำบลตากออก บุคลากรในศูนย์พัฒนาเด็กเล็กองค์การบริหารส่วนตำบลตากออก และผู้ปกครองเด็กเล็กศูนย์พัฒนาเด็กเล็กองค์การบริหารส่วนตำบลตากออก จำนวน 100 คน โดยใช้วิธีแบบเจาะจง

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

1) การศึกษาจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2) ลงพื้นที่แจกแบบสอบถามกับบุคลากรในองค์การบริหารส่วนตำบลตากออก บุคลากรในศูนย์พัฒนาเด็กเล็กองค์การบริหารส่วนตำบลตากออก และผู้ปกครองเด็กเล็กเพื่อการพัฒนาหลักสูตรการเสริมสร้างพัฒนาการป้องกันเด็กจากการใช้สมาร์ทโฟนเป็นพี่เลี้ยง

3) สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เพื่อศึกษาเกี่ยวกับหลักภาวนา 4 กับการพัฒนาหลักสูตรการเสริมสร้างพัฒนาการป้องกันเด็กจากการใช้สมาร์ทโฟนเป็นพี่เลี้ยง

4) กำหนดและจัดกิจกรรมเชิงปฏิบัติการในพื้นที่ โดยมีการนิมนต์คณะสงฆ์ ผู้บริหาร ครูผู้สอน ผู้ปกครอง เข้าร่วมกิจกรรมเชิงปฏิบัติการ

5) พัฒนาหลักสูตรการเสริมสร้างพัฒนาการป้องกันเด็กจากการใช้สมาร์ทโฟนเป็นพี่เลี้ยง

6) การสังเกตพฤติกรรม ซึ่งเป็นการสังเกตพฤติกรรมและการเรียนรู้ของเด็กเล็กของศูนย์พัฒนาเด็กเล็กองค์การบริหารส่วนตำบลตากออก อำเภอบ้านตาก จังหวัดตาก

7) การสรุปบทเรียนและการวิเคราะห์ผลกิจกรรมเชิงปฏิบัติการ เพื่อพัฒนาเป็นหลักสูตรการเสริมสร้างพัฒนาการป้องกันเด็กจากการใช้สมาร์ทโฟนเป็นพี่เลี้ยง

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล เชิงเอกสาร (Documentary Research) เชิงปริมาณ (Quantitative Research) เชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และเชิงปฏิบัติการ (Action Research) จากการแจกแบบสอบถาม การสัมภาษณ์ ปฏิบัติการ ซึ่งเป็นกระบวนการพัฒนาความรู้และกิจกรรมเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาเด็กใช้สมาร์ทโฟนเป็นพี่เลี้ยง โดยผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์และเนื้อหา (Content analysis) ดังนี้

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ วิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถาม ที่ได้เก็บรวบรวมจากบุคลากรในองค์การบริหารส่วนตำบลตากออก บุคลากรในศูนย์พัฒนาเด็กเล็กองค์การบริหารส่วนตำบลตากออก และผู้ปกครอง จำนวน 100 คน โดยมีขั้นตอนการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลดังนี้

1) เลือกแบบสอบถามที่มีความสมบูรณ์ในการตอบไปวิเคราะห์ข้อมูล โดยใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูป SPSS/PC (Statistical Package for the Social Science)

2) แบบสอบถาม ตอนที่ 1 ซึ่งเป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับปัจจัยพื้นฐานของกลุ่มตัวอย่าง

3) แบบสอบถาม ตอนที่ 2 แสดงร้อยละและค่าเฉลี่ยของการนำหลักภาวนา 4 กับการพัฒนาหลักสูตรเพื่อการเสริมสร้างพัฒนาการ ป้องกันเด็กจากการใช้สมาร์ทโฟนเป็นพี่เลี้ยง

4) แบบสอบถาม ตอนที่ 3 ความคิดเห็นและระดับการมีส่วนร่วมในการป้องกันเด็กจากการใช้สมาร์ทโฟนเป็นพี่เลี้ยง ซึ่งเป็นข้อมูลความคิดเห็นโดยทำการวิเคราะห์โดยคำนวณหาค่าความถี่ ค่าร้อยละ คะแนนเฉลี่ย ($\bar{X}$) ค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) เป็นรายข้อและรายด้าน และเฉลี่ยรวมทุกด้าน โดยมีเกณฑ์ในการพิจารณาค่าเฉลี่ยของคะแนน เพื่อให้เห็นระดับของการกิจกรรมการท่องเที่ยวและการเรียนรู้ในแต่ละด้าน จากกลุ่มตัวอย่าง ดังนี้

ค่าเฉลี่ย 1.00 – 1.50 = มีความคิดเห็นในระดับน้อยมาก
ค่าเฉลี่ย 1.51- 2.50 = มีความคิดเห็นในระดับน้อย
ค่าเฉลี่ย 2.51- 3.50 = มีความคิดเห็นในระดับปานกลาง
ค่าเฉลี่ย 3.51- 4.50 = มีความคิดเห็นในระดับมาก
ค่าเฉลี่ย 4.51- 5.00 = มีความคิดเห็นในระดับมากที่สุด

5) การวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลโดยการเชื่อมโยงแนวคิดทฤษฎีที่ได้กล่าวแล้ว เพื่อให้เห็นหลักสูตร กระบวนการ และแนวทางการการเสริมสร้างพัฒนาการ ป้องกันเด็กจากการใช้สมาร์ทโฟนเป็นพี่เลี้ยง

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ คณะผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

1) วิเคราะห์แนวคิด ความหมาย ความรู้และแนวปฏิบัติในการพัฒนาหลักสูตรเพื่อการเสริมสร้างพัฒนาการป้องกันเด็กจากการใช้สมาร์ทโฟนเป็นพี่เลี้ยง

2) นำผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ มาวิเคราะห์ปัจจัยข้อมูลพื้นฐานกับระดับการปฏิบัติที่มีต่อการสร้างองค์ความรู้และแนวปฏิบัติในการพัฒนาหลักสูตรเพื่อการเสริมสร้างพัฒนาการ ป้องกันเด็กจากการใช้สมาร์ทโฟนเป็นพี่เลี้ยง

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปฏิบัติการ วิเคราะห์จากประเมินก่อนจัดกิจกรรมและหลังการจัดกิจกรรมพัฒนาศักยภาพการเสริมสร้างพัฒนาการป้องกันเด็กจากการใช้สมาร์ทโฟนเป็นพี่เลี้ยง

6. จริยธรรมในการวิจัย

ผู้วิจัยได้ร่างชุดแบบสอบถามให้ผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 3 ท่านเพื่อพิจารณาเนื้อหาในแต่ละกิจกรรมมีความถูกต้อง ชัดเจน เหมาะสม สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ โดยหาค่าดัชนีความสอดคล้อง (Item-Objective Congruence Indexes หรือ IOC) โดยกำหนดเกณฑ์คะแนนประเมิน ดังนี้

ให้คะแนน +1 เห็นด้วยตามวัตถุประสงค์

ให้คะแนน 0 ไม่แน่ใจตามวัตถุประสงค์

ให้คะแนน -1 ไม่เห็นด้วยตามวัตถุประสงค์

แล้วนำผลคะแนนที่ได้จากผู้เชี่ยวชาญมาคำนวณหาค่า IOC

1) ข้อคำถามที่มีค่า IOC ตั้งแต่ 0.50-1.00 มีค่าความเที่ยงตรง ใช้ได้

2) ข้อคำถามที่มีค่า IOC ต่ำกว่า 0.50 ต้องปรับปรุง ยังใช้ไม่ได้

ผู้วิจัยได้ร่างประเด็นแบบการประเมินจำนวน 12 ข้อ ได้ผลการประเมินค่าความสอดคล้องมีค่า 0.80 และทำการปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติมตามข้อเสนอแนะจากผู้เชี่ยวชาญก่อนนำไปใช้

ผลการวิจัย

จากผลการวิเคราะห์ข้อมูลทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยขอสรุปผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยดังนี้

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เพื่อศึกษาหลักภาวนา 4 กับการพัฒนาการเรียนรู้ด้านร่างกาย อารมณ์-จิตใจ สังคม และสติปัญญา

ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างผู้ตอบแบบสอบถาม จำนวน 100 คน มีความคิดเห็นในระดับ มากต่อพฤติกรรมและพัฒนาการด้านต่าง ๆ ของเด็กปฐมวัย โดยมีค่าเฉลี่ยคะแนนความเห็นอยู่ระหว่าง 4.02–4.21 ซึ่งสะท้อนถึงการเห็นพ้องว่าเด็กมีพัฒนาการที่ดีในหลายด้าน โดยด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุดคือ ความสนใจใฝ่รู้ในการตั้งคำถามหรือแสดงความสงสัยต่อสิ่งรอบตัว ($\bar{x}$ = 4.21, SD = 0.715) แสดงว่าเด็กมีความกระตือรือร้นในการเรียนรู้และค้นหาความรู้ด้วยตนเอง รองลงมาคือ การช่วยเหลือตนเองในการแต่งตัว กินอาหาร และดูแลสุขอนามัย ($\bar{x}$ = 4.19, SD = 0.706) สะท้อนถึงความสามารถในการพึ่งพาตนเองในชีวิตประจำวันได้ดี ส่วนการแสดงความเคารพต่อครูและผู้ใหญ่ และการปฏิบัติตามกฎ กติกา ($\bar{x}$ = 4.15, SD = 0.783) แสดงถึงพฤติกรรมทางสังคมและวินัยที่เหมาะสมกับวัย และด้านที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุดแต่ยังอยู่ในระดับมากคือ การมีสมาธิจดจ่อกับกิจกรรมที่ทำได้นานพอสมควร ($\bar{x}$ = 4.02, SD = 0.816) แสดงว่าเด็กส่วนใหญ่สามารถมีสมาธิได้ดีในระดับหนึ่ง ข้อมูลโดยรวมชี้ให้เห็นว่า เด็กปฐมวัยที่อยู่ในการศึกษาวิจัยมีพัฒนาการด้านการช่วยเหลือตนเอง สังคม อารมณ์ และสติปัญญาอยู่ในระดับดีมาก รูปแบบภาวนา ๔ กับการเรียนรู้ หลักภาวนา ๔ (กาย ศีล จิต ปัญญา) มีความสอดคล้องโดยตรงกับพัฒนาการเด็กปฐมวัย โดย กายภาวนา ร่างกาย โดยมีกิจกรรมเคลื่อนไหว, เล่นกลางแจ้ง, ฝึกประสาทสัมผัส, สุขนิสัยที่ดี ศีลภาวนา สังคม ฝึกระเบียบวินัย, การแบ่งปัน, เคารพสิทธิผู้อื่น, กิจกรรมกลุ่ม จิตภาวนา อารมณ์-จิตใจ ฝึกสมาธิ, การควบคุมอารมณ์, กิจกรรมศิลปะสร้างสรรค์ที่ใช้ความนิ่ง และ ปัญญาภาวนา สติปัญญา เกมการศึกษา, การคิดวิเคราะห์, แก้ปัญหาจากประสบการณ์จริง

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เพื่อพัฒนาหลักสูตรกิจกรรมการเรียนรู้ของศูนย์พัฒนาเด็กเล็กองค์การบริหารส่วนตำบลตากออก อำเภอบ้านตาก จังหวัดตาก

ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างผู้ตอบแบบสอบถามจำนวน 100 คน มีความคิดเห็นในระดับ มากต่อการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก โดยมีค่าเฉลี่ยคะแนนความคิดเห็นอยู่ระหว่าง 4.10–4.30 แสดงให้เห็นว่าแต่ละกิจกรรมได้รับการประเมินในเชิงบวกอย่างต่อเนื่อง โดยกิจกรรมที่ได้รับคะแนนเฉลี่ยสูงที่สุดคือ เกมการศึกษา เช่น การจับคู่ภาพ หรือกิจกรรมถาม–ตอบ เพื่อกระตุ้นการคิดวิเคราะห์ ($\bar{x}$ = 4.30, SD = 0.798) สะท้อนว่า ผู้ตอบแบบสอบถามเห็นว่ากิจกรรมลักษณะนี้ช่วยพัฒนา กระบวนการคิด วิเคราะห์ และ

การเรียนรู้เชิงสติปัญญา ของเด็กได้อย่างชัดเจน รองลงมาคือกิจกรรม มุมสงบ/สมาธิ และกิจกรรมเกี่ยวกับความรัก ความเมตตา ความเห็นอกเห็นใจ ($\bar{x}$ = 4.18, SD = 0.770) ซึ่งช่วยส่งเสริมพัฒนาการด้าน อารมณ์–จิตใจ และคุณธรรมจริยธรรม ของเด็ก ส่วนกิจกรรม กลางแจ้ง ศิลปะที่ใช้กล้ามเนื้อมัดเล็ก และการดูแลสุขอนามัย ($\bar{x}$ = 4.12, SD = 0.782) ช่วยพัฒนา ด้านร่างกายและสุขนิสัยที่ดี ขณะที่กิจกรรม การทำงานกลุ่ม การฝึกการรอคอย และการปฏิบัติตามกติกา ($\bar{x}$ = 4.10, SD = 0.732) พัฒนาหลักสูตรกิจกรรมการเรียนรู้ของศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก โดยจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กได้บูรณาการหลักสูตรการศึกษาปฐมวัย พ.ศ. ๒๕๖๐ ร่วมกับทักษะสมอง (EF) ผ่าน ๖ กิจกรรมหลัก โดยเน้นการสร้างพื้นที่เล่นแทนหน้าจอ มุ่งเน้นให้เด็กช่วยเหลือตนเองได้และมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมจริง

วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 เพื่อประเมินหลักสูตรภาวนา 4 กับการป้องกันเด็กจากการใช้สมาร์ทโฟนเป็นพี่เลี้ยง ของศูนย์พัฒนาเด็กเล็กองค์การบริหารส่วนตำบลตากออก อำเภอบ้านตาก จังหวัดตาก

ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างผู้ตอบแบบสอบถามจำนวน 100 คน มีความคิดเห็นในระดับ มากถึงมากที่สุด ต่อกิจกรรมต่าง ๆ ที่จัดขึ้นเพื่อส่งเสริมพัฒนาการเด็ก โดยกิจกรรมที่ได้รับคะแนนเฉลี่ยสูงสุดคือ การพัฒนาเครื่องเล่นและอุปกรณ์เสริมสร้างทักษะและพัฒนาการ ($\bar{x}$ = 4.45, SD = 0.702) แสดงให้เห็นว่าผู้ตอบแบบสอบถามเห็นว่าการจัดอุปกรณ์และเครื่องเล่นที่เหมาะสมมีบทบาทสำคัญต่อพัฒนาการร่างกายและทักษะของเด็ก รองลงมาคือ สนามเด็กเล่น/ออกกำลังกาย กิจกรรมกีฬา และกิจกรรมวันเด็ก ($\bar{x}$ = 4.28, SD = 0.877) ซึ่งช่วยส่งเสริมพัฒนาการด้านร่างกายและสังคมของเด็ก ส่วนกิจกรรม พัฒนารูปแบบการอยู่ร่วมกับผู้อื่น สร้างวินัย และเคารพกติกา ($\bar{x}$ = 4.26, SD = 0.799) ช่วยส่งเสริมพัฒนาการด้านสังคมและวินัย ขณะที่กิจกรรม สวดมนต์ไหว้พระ ฝึกสมาธิ เข้าวัดทำบุญ และค่ายพุทธบุตร ($\bar{x}$= 4.19, SD = 0.861) ประเมินหลักสูตรภาวนา 4 โดยเสริมสร้างเครือข่ายบวร บ้าน พ่อแม่พาลูกทำกิจกรรมแทนการยื่นมือถือให้ดู วัดปลูกฝังคุณธรรมผ่านนิทาน สร้างวินัยพื้นฐานในการใช้เทคโนโลยี และ โรงเรียน/ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ครูออกแบบกิจกรรมที่สร้างความจดจ่อ เพื่อแก้ปัญหาสมาธิสั้น ราชการ/ชุมชน ให้ความรู้เรื่อง Digital Literacy เพื่อให้เด็กใช้สื่ออย่างมีวิจารณญาณ

อภิปรายผลการวิจัย

1. ภาวนา 4 กับการพัฒนาการเรียนรู้ด้านร่างกาย อารมณ์-จิตใจ สังคม และสติปัญญา

ผลการวิจัยพบว่าเด็กปฐมวัยที่ได้รับส่งเสริมตามหลักภาวนา 4 มีพัฒนาการรอบด้านอยู่ในระดับมาก ซึ่งอธิบายได้ว่าการบูรณาการหลักพุทธธรรมสามารถปรับสมดุลชีวิตเด็กในยุคดิจิทัลได้จริง โดยสอดคล้องกับ พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม ของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ที่นิยามว่าภาวนา 4 คือการทำให้เจริญขึ้น ทั้งกาย (สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ) ศีล (ระเบียบวินัย) จิต (ความเข้มแข็งของใจ) และปัญญา นอกจากนี้ การที่เด็กมีพัฒนาการดีขึ้นอย่างเป็นองค์รวมยังสอดคล้องกับแนวคิดของ สำนัก

วิชาการและมาตรฐานการศึกษา (2561) ที่มุ่งเน้นการพัฒนาเด็กให้ครอบคลุมทุกด้านอย่างสมดุล ไม่เน้นด้านใดด้านหนึ่งจนละเลยด้านอื่น โดยมีรายละเอียดแยกตามด้านดังนี้

กายภาวนา การเล่นกลางแจ้งช่วยให้สุขภาพแข็งแรง สอดคล้องกับแนวคิดของ กรมอนามัย (2560) ที่ว่าการเล่นเปลี่ยนโลกและช่วยกระตุ้นสมองผ่านประสาทสัมผัส

ศีลภาวนา การฝึกวินัยและการอยู่ร่วมกับผู้อื่น สอดคล้องกับ มาตรฐานการดำเนินงานศูนย์พัฒนาเด็กเล็กฯ (2559) ที่เน้นการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม

จิตตภาวนา การมีสมาธิและจดจ่อได้นานขึ้น สอดคล้องกับงานของ ดุษฎี อุปการ และอรปรียา ญาณะชัย (2561) เรื่องการคิดเชิงบริหาร (EF) ที่ช่วยให้เด็กจัดการตนเองและควบคุมอารมณ์ได้

ปัญญาภาวนา การคิดวิเคราะห์ผ่านการลงมือทำ สอดคล้องกับแนวคิด BBL (Brain-Based Learning) ที่ นันทิยา น้อยจันทร ระบุว่าเด็กจะเรียนรู้ได้ดีที่สุดเมื่อได้รับประสบการณ์ตรง

2. การพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้ของศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก

ผลการวิจัยสะท้อนว่า กิจกรรมที่เน้นการลงมือทำและมีครูเป็นผู้ประคับประคองได้รับความพึงพอใจระดับมาก สอดคล้องกับ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม ที่กำหนดให้สถานพัฒนาเด็กปฐมวัยต้องจัดประสบการณ์ที่สอดคล้องกับธรรมชาติของเด็ก การที่ศูนย์ฯ พัฒนากิจกรรมโดยลดการใช้สมาร์ทโฟนและแทนที่ด้วยกิจกรรมสร้างสรรค์ สอดคล้องกับงานวิจัยของ กนกนภัส อมรวงศ์ และคณะ (2567) ที่เสนอรูปแบบการป้องกันการติดสื่อดิจิทัลโดยใช้กิจกรรมทางเลือก และยังสอดคล้องกับ ปฐม นวลคำ ที่พบว่าการจัดการเรียนการสอนตามแผนชุดกิจกรรมที่ต่อเนื่อง 6 เดือน และการมีส่วนร่วมของชุมชนส่งผลต่อพัฒนาการเด็ก

3. กระบวนการเสริมสร้างเครือข่ายบวรป้องกันเด็กจากการใช้สมาร์ทโฟนเป็นพี่เลี้ยง

ประเด็นความสำเร็จของเครือข่าย "บวร" ในการลดปัญหาเด็กติดจอนั้น สอดคล้องกับแนวพระราชดำริของรัชกาลที่ 9 เรื่องการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนด้วย 3 สถาบันหลัก (บ้าน-วัด-โรงเรียน) ซึ่งรัชกรณ์ นภาพรพิพัฒน์ และคณะ (2565) ได้ยืนยันว่ามุมมองบวรช่วยสร้างความมั่นคงในระดับฐานราก

บ้าน การที่ผู้ปกครองเป็นแบบอย่างลดการใช้จอ สอดคล้องกับงานของ วิชชุดา สุขีวัฒน์ (2564) ที่ระบุว่าพฤติกรรมการใช้สมาร์ทโฟนของเด็กมีความสัมพันธ์โดยตรงกับการรับรู้และการเลี้ยงดูของผู้ปกครอง

วัด การใช้ค่ายพุทธบุตรหรือจิตภาวนา สอดคล้องกับแนวคิดของ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เรื่องรุ่งอรุณของการศึกษาที่ต้องเริ่มจากการฝึกอบรมใจ

โรงเรียน การจัดสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ สอดคล้องกับ มาตรฐานการดำเนินงานศูนย์พัฒนาเด็กเล็กฯ (2559) ด้านอาคารสถานที่และความปลอดภัย

การผสานพลังบวรช่วยให้เกิดพื้นที่ปลอดภัยที่มีคุณค่าสูงกว่าหน้าจอสมาร์ทโฟน สอดคล้องกับคู่มือการเลี้ยงลูกยุคดิจิทัลของ พจมาน พศินภิรมย์ (2567) ที่เน้นการสร้างวินัยเชิงบวกเพื่อลดการใช้เทคโนโลยีเป็นพี่เลี้ยง ทำให้เด็กเติบโตเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ตาม ปรัชญาการศึกษาปฐมวัย อย่างแท้จริง

องค์ความรู้ใหม่

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง “ภาวนา 4 : การพัฒนาหลักสูตรเพื่อการเสริมสร้างพัฒนาการป้องกันเด็กจากการใช้สมาร์ทโฟนเป็นพี่เลี้ยง ในศูนย์พัฒนาเด็กเล็กองค์การบริหารส่วนตำบลตากออก อำเภอบ้านตาก จังหวัดตาก” ผู้วิจัยได้สังเคราะห์ผลการศึกษาและพัฒนาขึ้นเป็นองค์ความรู้ใหม่ที่สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างหลักพุทธธรรมกับการพัฒนาเด็กปฐมวัยในบริบทสังคมดิจิทัล โดยเฉพาะการนำ หลักภาวนา 4 ได้แก่ กายภาวนา ศีลภาวนา จิตภาวนา และปัญญาภาวนา มาใช้เป็นกรอบในการออกแบบหลักสูตรและกิจกรรมการเรียนรู้ เพื่อเสริมสร้างพัฒนาการเด็กทั้ง 4 ด้าน ได้แก่ ด้านร่างกาย ด้านสังคม ด้านอารมณ์–จิตใจ และด้านสติปัญญา

องค์ความรู้ดังกล่าวมุ่งเน้นการพัฒนาเด็กอย่างรอบด้าน โดยไม่จำกัดอยู่เพียงการลดหรือป้องกันพฤติกรรมการใช้สมาร์ทโฟนเท่านั้น แต่ยังมุ่งสร้างกระบวนการเรียนรู้ที่ช่วยให้เด็กมีพัฒนาการที่เหมาะสมตามวัย มีวินัยในการใช้สื่อ มีสมาธิในการทำกิจกรรม มีความสามารถในการควบคุมอารมณ์ และมีทักษะการคิดวิเคราะห์จากประสบการณ์จริง ทั้งนี้ การพัฒนาหลักสูตรมิได้ดำเนินอยู่เฉพาะภายในศูนย์พัฒนาเด็กเล็กเท่านั้น หากแต่ต้องอาศัยความร่วมมือของเครือข่ายทางสังคม ได้แก่ บ้าน วัด โรงเรียน และราชการ/ชุมชน หรือเครือข่าย “บวร” เพื่อร่วมกันสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเติบโตของเด็กในยุคดิจิทัล

ผู้วิจัยจึงสรุปองค์ความรู้ใหม่จากการวิจัยเป็น “รูปแบบการบูรณาการหลักภาวนา 4 เพื่อเสริมสร้างพัฒนาการเด็กปฐมวัยและป้องกันการใช้สมาร์ทโฟนเป็นพี่เลี้ยงโดยเครือข่ายบวรในยุคดิจิทัล” ซึ่งเป็นกรอบแนวคิดที่แสดงให้เห็นว่า การป้องกันเด็กจากการพึ่งพาสมาร์ทโฟนจำเป็นต้องดำเนินควบคู่กับการสร้างกิจกรรมทางกาย การปลูกฝังวินัยและคุณธรรม การพัฒนาสมาธิและอารมณ์ ตลอดจนการส่งเสริมทักษะการคิดและการรู้เท่าทันสื่ออย่างเหมาะสม โดยมีศูนย์พัฒนาเด็กเล็กเป็นพื้นที่กลางในการจัดการเรียนรู้ และมีเครือข่ายบวรเป็นกลไกสนับสนุนให้เด็กเติบโตอย่างสมดุลทั้งกาย สังคม จิตใจ และปัญญา ดังภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 1 การบูรณาการหลักภาวนา 4 กับพัฒนาการเด็กและบทบาทเครือข่ายบวรในยุคดิจิทัล

การบูรณาการหลักภาวนา 4 กับพัฒนาการเด็กและบทบาทเครือข่าย ‘บวร’ ในยุคดิจิทัล เป็นองค์ความรู้ที่แสดงให้เห็นแนวทางการพัฒนาเด็กอย่างสมดุล โดยใช้ หลักภาวนา 4 ในพระพุทธศาสนาเป็นกรอบคิด

สำคัญ ได้แก่ กายภาวนา ศีลภาวนา จิตภาวนา และปัญญาภาวนา ซึ่งสามารถเชื่อมโยงกับพัฒนาการเด็กทั้ง 4 ด้าน คือ ร่างกาย สังคม อารมณ์-จิตใจ และสติปัญญา พร้อมทั้งกำหนดแนวทางการจัดกิจกรรมในศูนย์พัฒนาเด็กหรือสถานศึกษาให้เหมาะสมกับวัยของเด็ก และเชื่อมโยงกับบทบาทของเครือข่าย “บวร” ได้แก่ บ้าน วัด โรงเรียน และราชการ ชุมชน ในการร่วมกันดูแลเด็กในยุคดิจิทัล 4 ด้าน ได้แก่

1) กายภาวนา เชื่อมโยงกับการพัฒนาร่างกายของเด็ก โดยเน้นกิจกรรมที่ส่งเสริมการเคลื่อนไหว การเล่นกลางแจ้ง การฝึกประสาทสัมผัส และการสร้างสุขนิสัยที่ดี บทบาทของ บ้าน จึงมีความสำคัญอย่างมาก โดยเฉพาะพ่อแม่หรือผู้ปกครองควรพาลูกทำกิจกรรมที่เหมาะสมกับวัย แทนการให้เด็กใช้โทรศัพท์มือถือหรือสื่อดิจิทัลเป็นหลัก

2) ศีลภาวนา เชื่อมโยงกับพัฒนาการทางสังคม เน้นการฝึกระเบียบวินัย การแบ่งปัน การเคารพสิทธิของผู้อื่น และการทำกิจกรรมกลุ่ม บทบาทของ วัด คือการปลูกฝังคุณธรรมพื้นฐานผ่านนิทาน กิจกรรมธรรมะ และการสร้างวินัยเบื้องต้นในการใช้เทคโนโลยี เพื่อให้เด็กเรียนรู้การอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างเหมาะสม

3) จิตภาวนา เชื่อมโยงกับพัฒนาการด้านอารมณ์และจิตใจ โดยเน้นกิจกรรมฝึกสมาธิ การควบคุมอารมณ์ และกิจกรรมศิลปะสร้างสรรค์ที่ใช้ความนิ่งและความจดจ่อ บทบาทของ โรงเรียน หรือศูนย์พัฒนาเด็ก คือการออกแบบกิจกรรมที่ช่วยให้เด็กมีสมาธิ รู้จักควบคุมอารมณ์ และลดปัญหาความวอกแวกหรือสมาธิสั้นจากการใช้สื่อดิจิทัลมากเกินไป

4) ปัญญาภาวนา เชื่อมโยงกับพัฒนาการด้านสติปัญญา โดยเน้นเกมการศึกษา การคิดวิเคราะห์และการแก้ปัญหาจากประสบการณ์จริง บทบาทของ ราชการและชุมชน คือการสนับสนุนความรู้ด้าน Digital Literacy หรือการรู้เท่าทันสื่อดิจิทัล เพื่อให้เด็กสามารถใช้สื่ออย่างมีวิจารณญาณ รู้จักแยกแยะข้อมูล และใช้เทคโนโลยีอย่างสร้างสรรค์

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) หน่วยงานท้องถิ่นควรกำหนดนโยบายการพัฒนาเด็กปฐมวัยในศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก โดยบูรณาการหลักภาวนา 4 เป็นกรอบในการส่งเสริมพัฒนาการเด็กทั้งด้านร่างกาย สังคม อารมณ์–จิตใจ และสติปัญญาอย่างเป็นระบบ

2) องค์การบริหารส่วนตำบลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรกำหนดมาตรการลดการใช้สมาร์ทโฟนเป็นพี่เลี้ยงเด็ก โดยสนับสนุนให้ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กจัดกิจกรรมทดแทนการใช้หน้าจอ เช่น กิจกรรมเคลื่อนไหว กิจกรรมกลุ่ม กิจกรรมสมาธิ และกิจกรรมการเรียนรู้จากประสบการณ์จริง

3) ควรส่งเสริมกลไกความร่วมมือของเครือข่าย “บวร” ได้แก่ บ้าน วัด โรงเรียน และราชการ/ชุมชน ให้มีบทบาทร่วมกันในการดูแลเด็กปฐมวัย โดยกำหนดเป็นแนวทางปฏิบัติระดับพื้นที่ เพื่อสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเติบโตของเด็กในยุคดิจิทัล

2. ข้อเสนอแนะการนำไปใช้ประโยชน์

1) ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กสามารถนำรูปแบบหลักสูตรที่บูรณาการหลักภาวนา 4 ไปใช้ในการจัดกิจกรรมประจำวันของเด็ก โดยออกแบบกิจกรรมให้สอดคล้องกับพัฒนาการทั้ง 4 ด้าน และลดพฤติกรรมการพึ่งพาสมาร์ทโฟน

2) ครูและผู้ดูแลเด็กควรใช้กิจกรรมตามหลักกายภาวนา ศีลภาวนา จิตภาวนา และปัญญาภาวนา เป็นเครื่องมือในการปรับพฤติกรรมเด็ก เช่น การฝึกวินัย การแบ่งปัน การควบคุมอารมณ์ การมีสมาธิ และการคิดแก้ปัญหาจากสถานการณ์จริง

3) ผู้ปกครองควรนำแนวทางจากหลักสูตรไปประยุกต์ใช้ที่บ้าน โดยเพิ่มกิจกรรมปฏิสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่กับลูก เช่น การเล่นร่วมกัน การเล่านิทาน การทำงานศิลปะ และการฝึกสุขนิสัย แทนการใช้สมาร์ทโฟนเพื่อควบคุมหรือเลี้ยงดูเด็ก

3. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1) ควรมีการวิจัยเชิงทดลองเพื่อเปรียบเทียบพัฒนาการของเด็กก่อนและหลังการใช้หลักสูตรภาวนา 4 เพื่อให้เห็นผลลัพธ์เชิงประจักษ์ต่อพัฒนาการด้านร่างกาย สังคม อารมณ์–จิตใจ และสติปัญญา

2) ควรศึกษาปัจจัยของครอบครัวที่ส่งผลต่อพฤติกรรมการใช้สมาร์ทโฟนของเด็กปฐมวัย เช่น รูปแบบการเลี้ยงดู เวลาที่ผู้ปกครองใช้กับเด็ก และทัศนคติของผู้ปกครองต่อการใช้สื่อดิจิทัล

3) ควรขยายการวิจัยไปยังศูนย์พัฒนาเด็กเล็กในพื้นที่อื่น เพื่อเปรียบเทียบบริบทของชุมชนและพัฒนารูปแบบหลักสูตรภาวนา 4 ให้สามารถประยุกต์ใช้ได้อย่างกว้างขวางและเหมาะสมกับพื้นที่ที่แตกต่างกัน

เอกสารอ้างอิง

กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข. (ม.ป.ป.). *คู่มือส่งเสริมพัฒนาการเด็กอายุ 0–5 ปี สำหรับผู้ปกครอง* (น. 18–20). ม.พ.ป.

กิ่งแก้ว อมรวงศ์, และคณะ. (2567). การพัฒนารูปแบบการป้องกันการติดสื่อดิจิทัลในเด็กวัยก่อนเรียน. *วารสารกองการพยาบาล,* 51(1), 12–25.

คณะกรรมการสิทธิเด็ก. (ม.ป.ป.). *อนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็กแห่งสหประชาชาติ (ฉบับเป็นมิตรกับเด็ก) (น. 3–4)*. ม.พ.ป.

จินตนา มณีรัตน์. (2566). บทบาทของผู้ดูแลเด็กในศูนย์พัฒนาเด็กเล็กในการจัดการปัญหาการติดสื่อดิจิทัลในเด็ก. *วารสารวิจัยการศึกษาปฐมวัย*, 7(1), 42–58.

ชัยชนะ เอี่ยมมงคลชัย. (2566). ปัจจัยเสี่ยง ผลกระทบ และแนวทางการจัดการการใช้สื่อหน้าจอในเด็กวัยก่อนเรียน. *วารสารสุขภาพจิตแห่งประเทศไทย*, 31(2), 145–158.

ดวงกมล อุปการ, และ อรพินท์ ญาณชัย. (2561). ควรเลือกใช้หลักการใดในการเสริมสร้างพัฒนาการเรียนรู้ของเด็กวัยก่อนเรียน: "Brain-Based Learning" หรือ "Executive Function"?. *วารสารวิชาการ Veridian E-Journal, Silpakorn University (Humanities, Social Sciences, and Arts*), 11(1), 1635–1651.

พรพรรณ นนทพันธ์. (2561). ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการส่งเสริมพัฒนาการของผู้ดูแลเด็กวัยก่อนเรียนในจังหวัดสงขลา. *วารสารวิทยาลัยพยาบาลพระจอมเกล้า จังหวัดเพชรบุรี*, 1(3), 10–24.

รสริน นภาภรณ์พิพาท, และคณะ. (2565). มุมมอง “บ้าน วัด โรงเรียน (บวร)” เพื่อความมั่นคง. *วารสารความมั่นคงและยุทธศาสตร์ศึกษา,* 3(1), 45–60.

วราภรณ์ จันทบุตร, วรรณวิไล ยูสุข, และ วุฒิชัย เสมรัมย์. (2561). การพัฒนาแนวทางส่งเสริมพัฒนาการเด็กวัยก่อนเรียนในศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก เทศบาลตำบลสีวิเชียร อำเภอน้ำยืน จังหวัดอุบลราชธานี. *วารสารวิจัยทางการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ,* 15(1), 208–219.

วราภรณ์ สังสกุล, และคณะ. (2564). สถานการณ์และแนวทางส่งเสริมพัฒนาการเด็กวัยก่อนเรียนตามผลลัพธ์ที่พึงประสงค์. *วารสารการศึกษาทางสาธารณสุขและพยาบาล*, 27(1), 193–205.

วิไล สุขีวัฒน์. (2564). ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการใช้สมาร์ทโฟนของเด็กวัยก่อนเรียนตามการรับรู้ของผู้ปกครอง. *วารสารวิทยาศาสตร์การพยาบาลและสุขภาพ*, 44(1), 92–104.

United Nations. (1989). *Convention on the Rights of the Child*. https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child

การใช้ประโยชน์และความพึงพอใจของนักศึกษาในมหาวิทยาลัยการกีฬาแห่งชาติ วิทยาเขตเพชรบูรณ์ ผ่านเฟซบุ๊กเพจของสถาบัน

UTILIZATION AND SATISFACTION OF STUDENTS AT THE THAILAND NATIONAL SPORTS UNIVERSITY PHETCHABUN CAMPUS, IN USING THE INSTITUTION'S OFFICIAL FACEBOOK PAGE

ปุณยนุช ปัญญาปิง[1], สรสิทธิ์ ฤทธิ์รอด[2], จักรกฤษณ์ อู่ตุ้ม[3]

Punyanuch Panyaping[1], Sorasit Ritrod[2], Jukkit Autum[3]

คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยการกีฬาแห่งชาติ วิทยาเขตเพชรบูรณ์, ประเทศไทย[1,2,3]

Faculty of Liberal Arts, Thailand National Sports University Phetchabun Campus, Thailand[1,2,3]

Corresponding author E-mail: jukkitautum089@gmail.com

Received 17 April 2026; Revised 9 May 2026; Accepted 28 May 2026

****

การใช้ประโยชน์และความพึงพอใจของนักศึกษาในมหาวิทยาลัยการกีฬาแห่งชาติ วิทยาเขตเพชรบูรณ์ ผ่านเฟซบุ๊กเพจของสถาบัน

ปุณยนุช ปัญญาปิง, สรสิทธิ์ ฤทธิ์รอด, จักรกฤษณ์ อู่ตุ้ม

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาระดับการใช้ประโยชน์จากข่าวสารประชาสัมพันธ์ 2) ศึกษาระดับความพึงพอใจต่อการประชาสัมพันธ์ และ 3) ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการใช้ประโยชน์กับความพึงพอใจของนักศึกษา เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ กลุ่มตัวอย่างคือ นักศึกษาชั้นปีที่ 1–3 ปีการศึกษา 2568 จำนวน 385 คน ได้มาโดยวิธีการเลือกแบบเจาะจง เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็นแบบสอบถาม วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้ความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์แบบเพียร์สัน

ผลการวิจัยพบว่า

1) ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นเพศชาย (ร้อยละ 59.5) ศึกษาอยู่ชั้นปีที่ 2 (ร้อยละ 35.1) เป็นนักศึกษาสาขาวิชาพลศึกษา (ร้อยละ 83.4) 2) นักศึกษามีการใช้ประโยชน์จากข่าวสารประชาสัมพันธ์ผ่านเฟซบุ๊กเพจของสถาบันในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$= 3.81) โดยด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ ด้านการใช้ประโยชน์เพื่อตอบสนองความต้องการรู้เหตุการณ์ ($\bar{X}$= 3.98) และด้านที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด คือ ด้านการใช้ประโยชน์เพื่อตอบสนองความต้องการมีส่วนร่วม ($\bar{X}$= 3.60) 3) นักศึกษามีความพึงพอใจต่อการประชาสัมพันธ์ผ่านเฟซบุ๊กเพจของสถาบันในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$ = 3.94) โดยด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ ด้านความพึงพอใจต่อข่าวสารประเภทต่าง ๆ บนเฟซบุ๊กแฟนเพจ ($\bar{X}$= 3.95) และด้านที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด คือ มี 2 ด้าน คือ ด้านความพึงพอใจต่อการนำเสนอข่าวสารด้วยสื่อประสมรูปแบบต่าง ๆ บน เฟซบุ๊กแฟนเพจ และด้านความพึงพอใจต่อความสะดวกรวดเร็ว และการสร้างปฏิสัมพันธ์ของผู้ดูแลเพจกับผู้เยี่ยมชม ($\bar{X}$= 3.94) 4) การใช้ประโยชน์มีความสัมพันธ์ทางบวกในระดับสูงกับความพึงพอใจต่อการประชาสัมพันธ์ เฟซบุ๊กเพจของ สถาบัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า การพัฒนาการประชาสัมพันธ์ผ่านเฟซบุ๊กเพจของสถาบันให้มีคุณภาพ ทั้งด้านเนื้อหา รูปแบบการนำเสนอ และการสร้างปฏิสัมพันธ์ จะช่วยเพิ่มระดับการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจของนักศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ

คำสำคัญ: การใช้ประโยชน์; ความพึงพอใจ; เฟซบุ๊กเพจ; การประชาสัมพันธ์

UTILIZATION AND SATISFACTION OF STUDENTS AT THE THAILAND NATIONAL SPORTS UNIVERSITY PHETCHABUN CAMPUS, IN USING THE INSTITUTION'S OFFICIAL FACEBOOK PAGE

Punyanuch Panyaping, Sorasit Ritrod, Jukkit Autum

Abstract

This research article aimed to: 1) examine the level of students' utilization of public relations information; 2) investigate students' satisfaction with public relations communication; and 3) analyze the relationship between students' utilization of public relations information and their satisfaction. This study employed a quantitative research design. The sample consisted of 385 first- to third-year students in the academic year 2025, selected through purposive sampling. The research instrument was a questionnaire. The data were analyzed using frequency, percentage, mean, standard deviation, and Pearson's product-moment correlation coefficient.

The research findings revealed that:

1) The majority of respondents were male students (59.5%), studying in their second year (35.1%), and enrolled in the Physical Education program (83.4%) 2) The overall level of students' utilization of public relations information through the institution's Facebook page was high ($\bar{x}$= 3.81). The aspect with the highest mean score was utilization for satisfying the need to be informed about current events ($\bar{x}$= 3.98), whereas the aspect with the lowest mean score was utilization for satisfying the need for participation ($\bar{x}$= 3.60). 3) The overall level of students' satisfaction with public relations communication through the institution's Facebook page was high ($\bar{x}$= 3.94). The aspect with the highest mean score was satisfaction with various types of information presented on the Facebook fan page ($\bar{x}$= 3.95). The aspects with the lowest mean scores were satisfaction with the presentation of information through various forms of multimedia on the Facebook fan page and satisfaction with the convenience, timeliness, and interaction between page administrators and visitors ($\bar{x}$ = 3.94). 4) The utilization of public relations information was positively correlated at a high level with students' satisfaction toward public relations communication through the institution's Facebook page, with statistical significance at the .01 level. The findings indicate that enhancing the quality of public relations communication through the institution's Facebook page in terms of content, presentation formats, and interactive engagement can effectively increase both students' utilization of public relations information and their satisfaction.

Keywords: Uses And Gratifications; Satisfaction; Facebook Page; Public Relations

บทนำ

ในยุคปัจจุบัน เทคโนโลยีสารสนเทศและเครือข่ายสังคมออนไลน์มีบทบาทสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของคนทุกกลุ่ม โดยเฉพาะในกลุ่มนักศึกษาในระดับอุดมศึกษา ซึ่งเป็นช่วงวัยที่มีการใช้งานแพลตฟอร์มสื่อสังคมออนไลน์อย่างแพร่หลาย ทั้งเพื่อการสื่อสาร การเรียนรู้ และการติดตามข่าวสารที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันและสถาบันการศึกษา สื่อสังคมออนไลน์จึงมิได้เป็นเพียงช่องทางบันเทิงเท่านั้น แต่ยังเป็นแหล่งข้อมูลสำคัญที่ส่งผลต่อพฤติกรรม การตัดสินใจ และการมีส่วนร่วมของนักศึกษาในกิจกรรมต่าง ๆ ของสถาบันอย่างมีนัยสำคัญ

สำหรับสถาบันการศึกษา การใช้เฟซบุ๊กเพจเป็นช่องทางประชาสัมพันธ์นับเป็นแนวทางที่สอดคล้องกับรูปแบบการรับสื่อของนักศึกษาในยุคดิจิทัล เนื่องจากเฟซบุ๊กเพจสามารถเผยแพร่ข่าวสารได้อย่างรวดเร็ว ทันต่อเหตุการณ์ และมีรูปแบบการนำเสนอที่หลากหลาย ทั้งข้อความ ภาพนิ่ง ภาพเคลื่อนไหว อินโฟกราฟิก ตลอดจนลิงก์เชื่อมโยงไปยังแหล่งข้อมูลอื่น ๆ อีกทั้งยังเปิดโอกาสให้เกิดการสื่อสารแบบสองทาง ผ่านการแสดงความคิดเห็น การกดถูกใจ การแชร์ หรือการส่งข้อความโดยตรงถึงผู้ดูแลเพจ ส่งผลให้ผู้รับสาร ไม่เพียงแต่รับข้อมูลเท่านั้น แต่ยังสามารถมีส่วนร่วมในกระบวนการสื่อสารของสถาบันได้อย่างต่อเนื่อง (วันชัย กิจเรืองโรจน์, 2565)

มหาวิทยาลัยการกีฬาแห่งชาติ วิทยาเขตเพชรบูรณ์ ได้ตระหนักถึงความสำคัญของการสื่อสารผ่านสื่อออนไลน์ จึงได้จัดทำเฟซบุ๊กเพจอย่างเป็นทางการในชื่อ “งานประชาสัมพันธ์ มหาวิทยาลัยการกีฬาแห่งชาติ วิทยาเขตเพชรบูรณ์” เพื่อใช้เป็นช่องทางหลักในการเผยแพร่ข้อมูล ข่าวสาร และประชาสัมพันธ์กิจกรรมของสถาบัน ทั้งด้านการเรียนการสอน กีฬา กิจกรรมพัฒนานักศึกษา และบริการวิชาการแก่สังคม รวมทั้งทำหน้าที่เป็นพื้นที่สำหรับสร้างปฏิสัมพันธ์กับนักศึกษา บุคลากร ผู้ปกครอง และประชาชนทั่วไป สอดคล้องกับนโยบายด้านการสื่อสารและการประชาสัมพันธ์ของหน่วยงานภาครัฐที่มุ่งเน้นการใช้สื่อดิจิทัลเป็นเครื่องมือเชื่อมโยงกับประชาชน (สำนักประชาสัมพันธ์ สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา, 2561)

การศึกษาประเด็นการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจของนักศึกษาต่อการประชาสัมพันธ์ผ่านเฟซบุ๊กเพจของสถาบันจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะจะช่วยสะท้อนให้เห็นว่าข่าวสารและเนื้อหาที่เผยแพร่บนเพจสามารถตอบสนองความต้องการของนักศึกษาในด้านต่าง ๆ ได้เพียงใด ไม่ว่าจะเป็นการใช้ข้อมูลเพื่อรับรู้เหตุการณ์ การใช้ในการตัดสินใจเกี่ยวกับการเข้าร่วมกิจกรรมหรือโครงการต่าง ๆ การนำไปใช้เป็นประเด็นสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การสร้างโอกาสในการมีส่วนร่วมกับกิจกรรมของมหาวิทยาลัย ตลอดจนการเสริมสร้างทัศนคติและความคิดเห็นของนักศึกษา

ผลการศึกษาระดับการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจดังกล่าวจะสามารถชี้ให้เห็นถึงประสิทธิภาพของการสื่อสารผ่านเฟซบุ๊กเพจของมหาวิทยาลัยการกีฬาแห่งชาติ วิทยาเขตเพชรบูรณ์ว่าสามารถตอบสนองความต้องการรับรู้ข่าวสารของนักศึกษา ช่วยในการตัดสินใจ และส่งเสริมการมีส่วนร่วมกับกิจกรรมของสถาบันได้มากน้อยเพียงใด อีกทั้งยังเป็นข้อมูลเชิงประจักษ์ที่ช่วยกำหนดแนวทางในการพัฒนากลยุทธ์

การประชาสัมพันธ์และการจัดการเนื้อหาบนสื่อสังคมออนไลน์ของสถาบันให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น สร้างความผูกพัน (engagement) ระหว่างนักศึกษากับสถาบัน และส่งเสริมภาพลักษณ์และชื่อเสียงของมหาวิทยาลัยให้ก้าวทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมดิจิทัลในปัจจุบันและอนาคตต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาระดับการใช้ประโยชน์ของนักศึกษาในมหาวิทยาลัยการกีฬาแห่งชาติ วิทยาเขตเพชรบูรณ์ จากการประชาสัมพันธ์บนเฟซบุ๊กแฟนเพจของสถาบัน

2. เพื่อศึกษาระดับความพึงพอใจของนักศึกษาในมหาวิทยาลัยการกีฬาแห่งชาติ วิทยาเขตเพชรบูรณ์ จากการประชาสัมพันธ์บนเฟซบุ๊กแฟนเพจของสถาบัน

3. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการใช้ประโยชน์กับความพึงพอใจของนักศึกษาในมหาวิทยาลัยการกีฬาแห่งชาติ วิทยาเขตเพชรบูรณ์ จากการประชาสัมพันธ์บนเฟซบุ๊กแฟนเพจของสถาบัน

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research Methodology) มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาระดับการใช้ประโยชน์จากข่าวสารประชาสัมพันธ์ 2) ศึกษาระดับความพึงพอใจต่อการประชาสัมพันธ์ และ 3) ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการใช้ประโยชน์กับความพึงพอใจของนักศึกษา เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ คือ แบบสอบถาม เรื่อง การใช้ประโยชน์และความพึงพอใจของนักศึกษาในมหาวิทยาลัยการกีฬาแห่งชาติ วิทยาเขตเพชรบูรณ์ ผ่านเฟซบุ๊กเพจของสถาบัน ซึ่งผู้วิจัยพัฒนาขึ้นโดยอาศัยแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สร้างข้อคำถามให้ครอบคลุมเนื้อหาตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยประยุกต์และปรับปรุงข้อคำถามจากงานวิจัยของ ธนวัฒน์ ชาวเนิน (2564) เรื่อง การใช้ประโยชน์และความพึงพอใจของนักศึกษาในสถาบันอาชีวศึกษาในเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออกที่มีต่อการประชาสัมพันธ์ผ่านเฟซบุ๊กแฟนเพจของสถาบัน ให้เหมาะสมกับบริบทของการศึกษาในครั้งนี้ นำเสนอผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 3 ท่าน เพื่อตรวจสอบความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) โดยใช้วิธีการหาดัชนีความสอดคล้องระหว่างข้อคำถามกับวัตถุประสงค์ (Index of Item-Objective Congruence: IOC) ค่าดัชนีความสอดคล้องที่ยอมรับต้องมากกว่า 0.50 ขึ้นไป เก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง คือ นักศึกษามหาวิทยาลัยการกีฬาแห่งชาติ วิทยาเขตเพชรบูรณ์ ชั้นปีที่ 1–3 ที่ลงทะเบียนเรียนในปีการศึกษา 2568 จำนวน 385 คน ซึ่งได้มาจากประชากรทั้งหมด โดยผู้วิจัยใช้วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จากผู้ที่มีคุณสมบัติตรงตามเกณฑ์ที่กำหนด โดยมีลักษณะของแบบสอบถามแบ่งออกเป็น 3 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 สถานภาพทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม มีลักษณะเป็นแบบตรวจสอบรายการ (Check-list) จำนวน 3 ข้อ ประกอบด้วย 1. เพศ 2. ชั้นปี และ 3. สาขาวิชา

ตอนที่ 2 แบบสอบถามระดับการใช้ประโยชน์จากข่าวสารประชาสัมพันธ์ผ่านเฟซบุ๊กเพจของสถาบัน มีลักษณะเป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale) 5 ระดับ ครอบคลุมจำนวน 5 ด้าน ได้แก่

1. การใช้ประโยชน์เพื่อตอบสนองความต้องการรู้เหตุการณ์ 2. การใช้ประโยชน์เพื่อตอบสนองความต้องการช่วยตัดสินใจ 3. การใช้ประโยชน์เพื่อตอบสนองความต้องการข้อมูลเพื่อการพูดคุยหรือสนทนา 4. การใช้ประโยชน์เพื่อตอบสนองความต้องการมีส่วนร่วม และ 5. การใช้ประโยชน์เพื่อตอบสนองความต้องการเสริมความคิดเห็น

ตอนที่ 3 แบบสอบถามระดับความพึงพอใจต่อการประชาสัมพันธ์ผ่านเฟซบุ๊กเพจของสถาบัน มีลักษณะเป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale) 5 ระดับ ครอบคลุมจำนวน 3 ด้าน ได้แก่ 1. ความพึงพอใจต่อข่าวสารประเภทต่าง ๆ บนเฟซบุ๊กแฟนเพจ 2. ความพึงพอใจต่อการนำเสนอข่าวสารด้วยสื่อประสมรูปแบบต่าง ๆ บนเฟซบุ๊กแฟนเพจ และ 3. ความพึงพอใจต่อความสะดวกรวดเร็ว และการสร้างปฏิสัมพันธ์ของผู้ดูแลเพจกับผู้เยี่ยมชม

ทั้งนี้ แบบสอบถามดังกล่าวกำหนดเกณฑ์การให้คะแนนตามมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ ตั้งแต่ระดับน้อยที่สุดถึงมากที่สุด เพื่อใช้ในการวิเคราะห์ระดับการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจของกลุ่มตัวอย่างอย่างเป็นระบบ

ผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลตามขั้นตอน ดังนี้

การวิเคราะห์ข้อมูลสถานภาพทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ข้อมูลในตอนที่ 1 ซึ่งเป็นแบบตรวจสอบรายการ (Check-list) วิเคราะห์โดยใช้สถิติความถี่ (Frequency) และค่าร้อยละ (Percentage) เพื่ออธิบายลักษณะพื้นฐานของกลุ่มตัวอย่าง

การวิเคราะห์ระดับการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจ ข้อมูลในตอนที่ 2 และตอนที่ 3 ซึ่งเป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ (Rating Scale) โดยการหาค่าเฉลี่ย $\overline{X}$ และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) มีเกณฑ์การแปลความหมายของคะแนน ดังนี้ (บุญชม ศรีสะอาด, 2556) ผู้วิจัยได้กำหนดเกณฑ์การให้คะแนนดังนี้

ระดับการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจ เป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ (Rating scale) โดยคำตอบแต่ละช่องมีค่าดังนี้

มากที่สุด	เท่ากับ	5 คะแนน
มาก	เท่ากับ	4 คะแนน
ปานกลาง	เท่ากับ	3 คะแนน
น้อย	เท่ากับ	2 คะแนน
น้อยที่สุด	เท่ากับ	1 คะแนน

เกณฑ์การแปลความหมายค่าเฉลี่ยของระดับทัศนะของประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ดังนี้

ค่าเฉลี่ยระหว่าง 4.21-5.00	หมายถึง	มากที่สุด
ค่าเฉลี่ยระหว่าง 3.41-4.20	หมายถึง	มาก
ค่าเฉลี่ยระหว่าง 2.61-3.40	หมายถึง	ปานกลาง
ค่าเฉลี่ยระหว่าง 1.81-2.60	หมายถึง	น้อย
ค่าเฉลี่ยระหว่าง 1.00-1.80	หมายถึง	น้อยที่สุด

การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร ข้อมูลในตอนที่ 4 วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจ โดยใช้สถิติการวิเคราะห์สหสัมพันธ์ (Correlation Analysis) ด้วยค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์แบบเพียร์สัน (Pearson's Correlation Coefficient)) ด้วยการหาค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์แบบเพียร์สัน (Pearson correlation coefficient) เพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรสองตัวเป็นอิสระต่อกัน

กำหนดเกณฑ์การแปลความหมายค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ ดังนี้ (บุญชม ศรีสะอาด. 2556)

ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ 0.91-1.00 หมายถึง มีความสัมพันธ์กันสูงมาก
ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ 0.71-0.90 หมายถึง มีความสัมพันธ์กันสูง
ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ 0.31-0.70 หมายถึง มีความสัมพันธ์กันปานกลาง
ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ 0.01-0.30 หมายถึง มีความสัมพันธ์กันต่ำ
ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ 0.00 หมายถึง ไม่มีความสัมพันธ์กัน

ผลการวิจัย

ข้อมูลในตอนที่ 1 สถานภาพทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ผลการศึกษาด้านสถานภาพทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 แสดงสถานภาพทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

สถานภาพ	จำนวน (n =385 คน)	ร้อยละ
เพศ		
ชาย	229	59.5
หญิง	156	40.5
ชั้นปี		
ชั้นปีที่ 1	133	34.5
ชั้นปีที่ 2	135	35.1
ชั้นปีที่ 3	117	30.4
สาขา		
พลศึกษา	321	83.4
วิทยาศาสตร์การกีฬาฯ	41	10.6
สื่อสารการกีฬา	7	1.8
การบริหารจัดการกีฬา	16	4.2

จากตารางที่ 1 พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นเพศชาย (ร้อยละ 59.5) ศึกษาอยู่ในชั้นปีที่ 2 (ร้อยละ 35.1) เป็นนักศึกษาสาขาวิชาพลศึกษา (ร้อยละ 83.4)

ข้อมูลในตอนที่ 2 การใช้ประโยชน์จากข่าวสารประชาสัมพันธ์ผ่านเฟซบุ๊กเพจของสถาบัน ของนักศึกษาในมหาวิทยาลัยการกีฬาแห่งชาติ วิทยาเขตเพชรบูรณ์

ผลการศึกษาด้านการใช้ประโยชน์จากข่าวสารประชาสัมพันธ์ผ่านเฟซบุ๊กเพจของสถาบัน ของนักศึกษาในมหาวิทยาลัยการกีฬาแห่งชาติ วิทยาเขตเพชรบูรณ์ ดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2 แสดงการใช้ประโยชน์จากข่าวสารประชาสัมพันธ์ผ่านเฟซบุ๊กเพจของสถาบันในภาพรวม

การใช้ประโยชน์จากข่าวสารประชาสัมพันธ์ผ่านเฟซบุ๊กเพจของสถาบัน	$\bar{X}$	S.D.	ระดับการใช้ประโยชน์
1. ด้านการใช้ประโยชน์เพื่อตอบสนองความต้องการรู้เหตุการณ์	3.98	.68	มาก
2. ด้านการใช้ประโยชน์เพื่อตอบสนองความต้องการช่วยตัดสินใจ	3.91	.70	มาก
3. ด้านการใช้ประโยชน์เพื่อตอบสนองความต้องการข้อมูลเพื่อการพูดคุยหรือสนทนา	3.73	.72	มาก
4. ด้านการใช้ประโยชน์เพื่อตอบสนองความต้องการมีส่วนร่วม	3.60	.79	มาก
5. ด้านการใช้ประโยชน์เพื่อตอบสนองความต้องการเสริมความคิดเห็น	3.81	.72	มาก
ภาพรวม	**3.81**	**.64**	**มาก**

จากตารางที่ 2 ระดับการใช้ประโยชน์จากข่าวสารประชาสัมพันธ์ผ่านเฟซบุ๊กเพจของสถาบัน ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$ = 3.81) โดยด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ ด้านการใช้ประโยชน์เพื่อตอบสนองความต้องการรู้เหตุการณ์ ($\bar{X}$ = 3.98) และด้านที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด คือ ด้านการใช้ประโยชน์เพื่อตอบสนองความต้องการมีส่วนร่วม ($\bar{X}$ = 3.60) เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่า ด้านการรับรู้เหตุการณ์ ข่าวสารช่วยให้นักศึกษาทราบความเคลื่อนไหวด้านกีฬาและกิจกรรมได้มากที่สุด ด้านการช่วยตัดสินใจ ข่าวสารช่วยให้ตัดสินใจเข้าร่วมกิจกรรมได้ง่ายขึ้น ด้านข้อมูลเพื่อการสนทนา ช่วยส่งเสริมการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในกลุ่มเพื่อน ด้านการมีส่วนร่วม นักศึกษารู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของสถาบันจากการติดตามเพจ ด้านการเสริมความคิดเห็น ข่าวสารช่วยเปิดมุมมองที่หลากหลายเกี่ยวกับกิจกรรมของสถาบัน

ข้อมูลในตอนที่ 3 ความพึงพอใจต่อการประชาสัมพันธ์ผ่านเฟซบุ๊กเพจของสถาบัน ของนักศึกษาในมหาวิทยาลัยการกีฬาแห่งชาติ วิทยาเขตเพชรบูรณ์

ผลการศึกษาด้านความพึงพอใจต่อการประชาสัมพันธ์ผ่านเฟซบุ๊กเพจของสถาบัน ของนักศึกษาในมหาวิทยาลัยการกีฬาแห่งชาติ วิทยาเขตเพชรบูรณ์ ดังตารางที่ 3

ตารางที่ 3 แสดงความพึงพอใจต่อการประชาสัมพันธ์ผ่านเฟซบุ๊กเพจของสถาบันในภาพรวม

ความพึงพอใจต่อการประชาสัมพันธ์ผ่านเฟซบุ๊กเพจของสถาบัน	$\bar{X}$	S.D.	ระดับความพึงพอใจ
1. ด้านความพึงพอใจต่อข่าวสารประเภทต่างๆบน เฟซบุ๊กแฟนเพจ	3.95	.73	มาก

ความพึงพอใจต่อการประชาสัมพันธ์ผ่านเฟซบุ๊กเพจของสถาบัน	$\bar{X}$	S.D.	ระดับความพึงพอใจ
2. ด้านความพึงพอใจต่อการนำเสนอข่าวสารด้วยสื่อประสมรูปแบบต่าง ๆ บนเฟซบุ๊กแฟนเพจ	3.94	.73	มาก
3. ด้านความพึงพอใจต่อความสะดวกรวดเร็ว และการสร้างปฏิสัมพันธ์ของผู้ดูแลเพจกับผู้เยี่ยมชม	3.94	.75	มาก
ภาพรวม	**3.94**	**.68**	**มาก**

จากตารางที่ 3 ระดับความพึงพอใจต่อการประชาสัมพันธ์ผ่านเฟซบุ๊กเพจของสถาบัน ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$ = 3.94) โดยด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ ด้านความพึงพอใจต่อข่าวสารประเภทต่าง ๆ บนเฟซบุ๊กแฟนเพจ ($\bar{X}$ = 3.95) และด้านที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด คือ มี 2 ด้าน คือ ด้านความพึงพอใจต่อการนำเสนอข่าวสารด้วยสื่อประสมรูปแบบต่าง ๆ บน เฟซบุ๊กแฟนเพจ และด้านความพึงพอใจต่อความสะดวกรวดเร็ว และการสร้างปฏิสัมพันธ์ของผู้ดูแลเพจกับผู้เยี่ยมชม ($\bar{X}$ = 3.94) เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่า ข่าวสารมีความถูกต้อง ทันสมัย และน่าสนใจในระดับสูง การนำเสนอด้วยสื่อประสมมีความสวยงามและเหมาะสม การสื่อสารและปฏิสัมพันธ์ระหว่างเพจกับผู้ติดตามอยู่ในระดับที่น่าพึงพอใจ

ข้อมูลในตอนที่ 4 ความสัมพันธ์ระหว่างการใช้ประโยชน์กับความพึงพอใจต่อการประชาสัมพันธ์ผ่านเฟซบุ๊กเพจของสถาบันของนักศึกษาในมหาวิทยาลัยการกีฬาแห่งชาติ วิทยาเขตเพชรบูรณ์

ผลการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการใช้ประโยชน์กับความพึงพอใจต่อการประชาสัมพันธ์ผ่านเฟซบุ๊กเพจของสถาบันของนักศึกษาในมหาวิทยาลัยการกีฬาแห่งชาติ วิทยาเขตเพชรบูรณ์ ดังตารางที่ 4

ตารางที่ 4 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างการใช้ประโยชน์กับความพึงพอใจต่อการประชาสัมพันธ์ผ่านเฟซบุ๊กเพจของสถาบันของนักศึกษาในมหาวิทยาลัยการกีฬาแห่งชาติ วิทยาเขตเพชรบูรณ์

ความพึงพอใจ (Y)	Y1	Y2	Y3	ภาพรวม Y	Sig.
การใช้ประโยชน์ (X)	r	r	r	r	
X1	.691**	.665**	.653**	.720**	.000
X2	.746**	.676**	.713**	.765**	.000
X3	.736**	.692**	.686**	.758**	.000
X4	.691**	.639**	.697**	.727**	.000
X5	.739**	.692**	.758**	.784**	.000
ภาพรวม X				.848**	.000

**มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 (2-tailed)

จากตาราง 4 พบว่า ความสัมพันธ์ระหว่างการใช้ประโยชน์กับความพึงพอใจ ผลการวิเคราะห์สหสัมพันธ์ด้วยค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์แบบเพียร์สัน พบว่า การใช้ประโยชน์มีความสัมพันธ์ทางบวกในระดับสูงกับความพึงพอใจต่อการประชาสัมพันธ์ผ่านเฟซบุ๊กเพจของสถาบัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า การใช้ประโยชน์ด้านการรับรู้เหตุการณ์ (X1) มีความสัมพันธ์ทางบวกในระดับสูงกับความพึงพอใจโดยรวม การใช้ประโยชน์ด้านการช่วยตัดสินใจ (X2) มีความสัมพันธ์ทางบวกในระดับสูงกับความพึงพอใจด้านข่าวสาร ด้านปฏิสัมพันธ์ และภาพรวม การใช้ประโยชน์ด้านข้อมูลเพื่อการสนทนา (X3) มีความสัมพันธ์ทางบวกในระดับสูงกับความพึงพอใจด้านข่าวสารและภาพรวม การใช้ประโยชน์ด้านการมีส่วนร่วม (X4) มีความสัมพันธ์ทางบวกในระดับสูงกับความพึงพอใจโดยรวม การใช้ประโยชน์ด้านการเสริมความคิดเห็น (X5) มีความสัมพันธ์ทางบวกในระดับสูงกับความพึงพอใจด้านข่าวสาร ด้านปฏิสัมพันธ์ และภาพรวม

อภิปรายผลการวิจัย

1. จากผลการใช้ประโยชน์จากข่าวสารประชาสัมพันธ์ผ่านเฟซบุ๊กเพจของสถาบัน ของนักศึกษาในมหาวิทยาลัยการกีฬาแห่งชาติ วิทยาเขตเพชรบูรณ์ ที่พบว่า ในภาพรวม มีระดับการใช้ประโยชน์มาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านที่มีระดับการใช้ประโยชน์มากที่สุด คือ ด้านการใช้ประโยชน์เพื่อตอบสนองความต้องการรู้เหตุการณ์ แสดงให้เห็นว่า นักศึกษาร่วมแสดงความคิดเห็นในโพสต์ของเพจอย่างสม่ำเสมอ มีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆของสถาบัน เฟซบุ๊กเพจของสถาบันเป็นช่องทางที่ทำให้มีส่วนร่วมกับกิจกรรมของมหาวิทยาลัย และการสื่อสารผ่านเพจทำให้นักศึกษารู้สึกเป็นส่วนหนึ่งกับสถาบัน สอดคล้องกับงานวิจัยเกี่ยวกับพฤติกรรมการใช้สื่อสังคมออนไลน์ของนิสิตนักศึกษาไทยของจันทร์ธรา สมตัว (2567) ที่พบว่า แพลตฟอร์มที่ได้รับความนิยมสูง ได้แก่ เฟซบุ๊ก ไลน์ อินสตาแกรม และยูทูบ ซึ่งถูกใช้ทั้งเพื่อการติดตามข่าวสาร การสื่อสารกับเพื่อน ครอบครัว และอาจารย์ การใช้สื่อสังคมออนไลน์ในบริบทของการศึกษา เช่น การติดตามเพจของสถาบัน การเข้าร่วมกลุ่มเรียน หรือการติดตามข่าวสารจากเฟซบุ๊กเพจของมหาวิทยาลัย ก็มีบทบาทสำคัญต่อการรับรู้ข้อมูล การตัดสินใจเข้าร่วมกิจกรรม และการสร้างความผูกพันของนักศึกษากับสถาบัน

2. จากผลความพึงพอใจต่อการประชาสัมพันธ์ผ่านเฟซบุ๊กเพจของสถาบัน ของนักศึกษาในมหาวิทยาลัยการกีฬาแห่งชาติ วิทยาเขตเพชรบูรณ์ ที่พบว่า ในภาพรวม มีระดับความพึงพอใจมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านที่มีระดับความพึงพอใจมากที่สุด คือ ด้านความพึงพอใจต่อข่าวสารประเภทต่างๆบนเฟซบุ๊กแฟนเพจ แสดงให้เห็นว่า นักศึกษาคิดว่าข่าวสารที่เฟซบุ๊กเพจของสถาบันเผยแพร่มีเนื้อหาถูกต้อง ทันสมัย และน่าสนใจ ข่าวสารตอบสนองต่อความต้องการของนักศึกษาได้อย่างเหมาะสม ข่าวสารครอบคลุมกิจกรรมทุกด้านของสถาบัน และภาษาที่ใช้ในการสื่อสารเข้าใจง่าย และเหมาะสมกับกลุ่มนักศึกษา สอดคล้องกับงานวิจัยของวันชัย กิจเรืองโรจน์ (2565) ที่ศึกษาความพึงพอใจของผู้ใช้บริการที่มีต่อเฟซบุ๊กแฟนเพจของโรงเรียนสาธิต ที่พบว่า ความพึงพอใจของผู้ใช้สื่อออนไลน์มักเกิดจากการประเมินในหลายมิติร่วมกัน

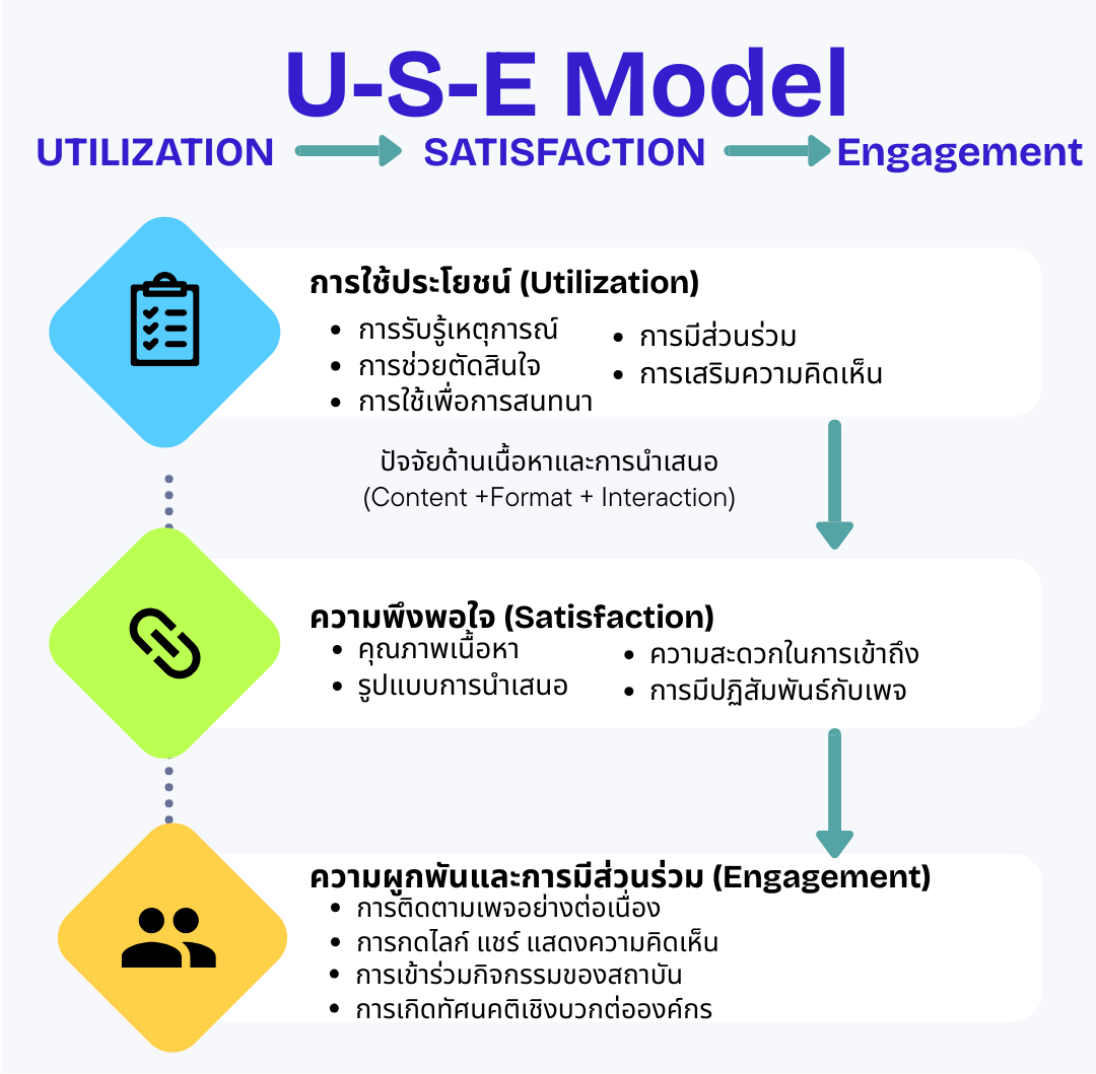
ได้แก่ ด้านเนื้อหาข่าวสาร - ความถูกต้อง ทันเวลา ความครบถ้วน และประโยชน์ที่ได้รับจากข้อมูล ด้านรูปแบบการนำเสนอ - ความน่าสนใจ ความเข้าใจง่าย การใช้ภาพ วิดีโอ หรืออินโฟกราฟิกประกอบ ด้านความสะดวกและประสบการณ์ใช้งาน - ความรวดเร็วในการเข้าถึง การจัดโครงสร้างข้อมูลให้ง่ายต่อการค้นหา ด้านการมีปฏิสัมพันธ์ - การตอบกลับของผู้ดูแลเพจ การเปิดโอกาสให้แสดงความคิดเห็นและมีส่วนร่วม หากผู้ใช้รู้สึกว่าเฟซบุ๊กเพจตอบโจทย์ในหลายมิติดังกล่าวได้ดีและสอดคล้องกับความคาดหวัง ก็จะนำไปสู่ความพึงพอใจที่สูงขึ้น ทั้งต่อเพจและต่อหน่วยงานเจ้าของเพจในภาพรวม สอดคล้องกับงานวิจัยของพนมฉัต คงพุ่ม (2563) เรื่อง การศึกษาความพึงพอใจต่อเพจเฟซบุ๊กของมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี ที่พบว่า ผู้ใช้ส่วนใหญ่ใช้เพจเฟซบุ๊กของมหาวิทยาลัยเพื่ออ่านข่าวสารและติดตามกิจกรรมภายในมหาวิทยาลัย โดยไม่ได้มุ่งค้นหาข่าวเฉพาะเรื่อง แต่ใช้เพื่อรับรู้ข้อมูลทั่วไปที่เผยแพร่บนเพจ ซึ่งเพจดังกล่าวมีบทบาทสำคัญในการเผยแพร่ข้อมูลประชาสัมพันธ์และสร้างภาพลักษณ์ที่ดีให้กับมหาวิทยาลัย อย่างไรก็ตาม พบว่ามีปัญหาหลายประการ เช่น ภาพข่าวมีขนาดไม่เหมาะสมกับหน้าจอโทรศัพท์มือถือ ข้อความประชาสัมพันธ์ยาวเกินไป และบางข่าวถูกโพสต์ซ้ำ ทำให้เกิดความซ้ำซ้อนของข้อมูล ในส่วนของผลการประเมินความพึงพอใจ พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีระดับความพึงพอใจต่อเพจเฟซบุ๊กของมหาวิทยาลัยในระดับ “มาก” โดยเฉพาะในด้านเนื้อหา ผู้ใช้พึงพอใจต่อการเข้าถึงสื่อประชาสัมพันธ์ออนไลน์ ด้านรูปแบบการนำเสนอ ผู้ใช้ชื่นชอบการใช้ภาพ Infographic ที่ช่วยให้เข้าใจข้อมูลได้ง่าย และด้านประโยชน์ต่อผู้ใช้ ผู้ตอบแบบสอบถามเห็นว่าข่าวสารบนเพจมีประโยชน์ต่อบทบาทหน้าที่ของตนเองในระดับมาก

3. จากผลความสัมพันธ์ระหว่างการใช้ประโยชน์กับความพึงพอใจต่อการประชาสัมพันธ์ผ่านเฟซบุ๊กเพจของสถาบันของนักศึกษาในมหาวิทยาลัยการกีฬาแห่งชาติ วิทยาเขตเพชรบูรณ์ในภาพรวม การใช้ประโยชน์มีความสัมพันธ์ทางบวกในระดับสูงกับความพึงพอใจต่อการประชาสัมพันธ์ผ่านเฟซบุ๊กเพจของสถาบัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 แสดงให้เห็นว่า การใช้ประโยชน์จากข่าวสารประชาสัมพันธ์ผ่านเฟซบุ๊กเพจของสถาบันของนักศึกษาในมหาวิทยาลัยการกีฬาแห่งชาติมีความสัมพันธ์ทางบวกในระดับสูงกับความพึงพอใจต่อการประชาสัมพันธ์ผ่านเฟซบุ๊กเพจของสถาบัน ทั้งในการใช้ประโยชน์เพื่อตอบสนองความต้องการรู้เหตุการณ์ เพื่อตอบสนองความต้องการช่วยตัดสินใจ เพื่อตอบสนองความต้องการข้อมูลเพื่อการพูดคุยหรือสนทนา เพื่อตอบสนองความต้องการมีส่วนร่วม และเพื่อตอบสนองความต้องการเสริมความคิดเห็น ทำให้นักศึกษาเกิดความพึงพอใจต่อข่าวสารประเภทต่าง ๆ บนเฟซบุ๊กแฟนเพจ พึงพอใจต่อการนำเสนอข่าวสารด้วยสื่อประสมรูปแบบต่างๆบนเฟซบุ๊กแฟนเพจ และพึงพอใจต่อความสะดวกรวดเร็ว และการสร้างปฏิสัมพันธ์ของผู้ดูแลเพจกับผู้เยี่ยมชม สอดคล้องกับงานวิจัยของญาณวัฒน์ เสือพลี (2561) ที่ได้ศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการนำไปใช้ประโยชน์ของผู้ติดตามในเฟซบุ๊กแฟนเพจ “เขียนความรู้สึก” โดยผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยการสื่อสารและความพึงพอใจ การใช้ประโยชน์ กรอบวิเคราะห์ของงานชี้ว่าคุณภาพสาร (ความชัดเจน น่าเชื่อถือ ทันสมัย ภาษากระชับ) และประสบการณ์รับสื่อ (รูปแบบภาพ/ตัวอักษร/จังหวะการโพสต์) รวมถึงการมีส่วนร่วม (ตอบคอมเมนต์ ชวนกิจกรรม) เป็นตัวแปรสำคัญที่ยก “ความพึงพอใจ” และผลักดันไปสู่ การนำสารไปใช้จริง ผลการวิจัยฉบับนี้ยืนยันว่า “คุณภาพสาร + การมีส่วนร่วม + ความพึงพอใจ” เป็นชุดปัจจัย

หลักที่ผลักดันให้ผู้ติดตาม นำคอนเทนต์จากเพจไปใช้ประโยชน์ ได้จริง ทั้งในมิติการรับรู้ตนเอง แรงบันดาลใจ และทักษะการสื่อสารในชีวิตประจำวัน

องค์ความรู้ใหม่

จากผลการวิจัยเรื่อง “การใช้ประโยชน์และความพึงพอใจของนักศึกษาในการใช้เฟซบุ๊กเพจของสถาบัน” สามารถสังเคราะห์เป็นองค์ความรู้ใหม่ได้ว่า การสื่อสารผ่านสื่อสังคมออนไลน์ของสถาบันการศึกษา โดยเฉพาะเฟซบุ๊กเพจ มิได้เป็นเพียงช่องทางในการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเท่านั้น แต่มีบทบาทเป็น “กลไกเชิงพฤติกรรม” ที่เชื่อมโยงระหว่าง การรับรู้ข้อมูล (Information Exposure) ไปสู่ การใช้ประโยชน์ (Utilization) และพัฒนาไปสู่ ความพึงพอใจ (Satisfaction) และ การมีส่วนร่วม (Engagement) ของผู้รับสารอย่างเป็นระบบ

ภาพที่ 1 U-S-E Model

องค์ความรู้สำคัญที่ค้นพบ คือ การใช้ประโยชน์จากข่าวสารสามารถจำแนกได้เป็น 5 มิติหลัก ได้แก่ การรับรู้เหตุการณ์ การช่วยตัดสินใจ การใช้เพื่อการสื่อสาร การมีส่วนร่วม และการเสริมความคิดเห็น ซึ่งทั้ง 5 มิตินี้ทำหน้าที่เป็นตัวขับเคลื่อนเชิงพฤติกรรม ที่ส่งผลโดยตรงต่อระดับความพึงพอใจของผู้ใช้ โดยเฉพาะมิติด้านการรับรู้เหตุการณ์และการช่วยตัดสินใจ ซึ่งเป็นแรงจูงใจพื้นฐานของนักศึกษาในยุคดิจิทัล

นอกจากนี้ ผลการวิจัยยังชี้ให้เห็นความสัมพันธ์เชิงบวกในระดับสูงระหว่างการใช้ประโยชน์กับความพึงพอใจ ซึ่งสามารถอธิบายเป็นโมเดลองค์ความรู้ใหม่ได้ว่า “ยิ่งผู้ใช้สามารถนำข้อมูลไปใช้ได้จริงมากเท่าใด ยิ่งเกิดความพึงพอใจต่อสื่อมากขึ้น และนำไปสู่ความผูกพันกับองค์กรในระยะยาว”

อีกประเด็นสำคัญคือ การที่คุณภาพของเนื้อหา (ความถูกต้อง ทันสมัย และตรงความต้องการ) และรูปแบบการนำเสนอ (สื่อประสม ความน่าสนใจ) รวมถึงการตอบโต้ของผู้ดูแลเพจ เป็นปัจจัยเสริมที่ช่วยยกระดับจากการใช้ประโยชน์ไปสู่ความพึงพอใจได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า การสื่อสารในยุคดิจิทัลต้องเน้นทั้ง เนื้อหา (Content) และ ปฏิสัมพันธ์ (Interaction) ควบคู่กัน

ดังนั้น องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัยครั้งนี้สามารถสรุปได้ว่า การประชาสัมพันธ์ผ่านเฟซบุ๊กเพจที่มีประสิทธิภาพ ต้องพัฒนาในลักษณะ “ระบบเชื่อมโยง 3 ขั้น” ได้แก่

1. การสร้างเนื้อหาที่ตอบสนองความต้องการ (Needs-based Content)
2. การส่งเสริมการใช้ประโยชน์ของผู้รับสาร (Functional Utilization)
3. การสร้างความพึงพอใจและความผูกพัน (Satisfaction & Engagement)

องค์ความรู้นี้สามารถนำไปประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการพัฒนากลยุทธ์การสื่อสารของสถาบันการศึกษาและองค์กรต่าง ๆ ในยุคดิจิทัล เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการสื่อสารและสร้างความสัมพันธ์ที่ยั่งยืนกับกลุ่มเป้าหมายต่อไป

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากผลการวิจัย

1) จากผลการใช้ประโยชน์จากข่าวสารประชาสัมพันธ์ผ่านเฟซบุ๊กเพจของสถาบัน ของนักศึกษาในมหาวิทยาลัยการกีฬาแห่งชาติ วิทยาเขตเพชรบูรณ์ ที่พบว่า ข้อที่มีระดับการใช้ประโยชน์น้อยที่สุด คือ ข้าพเจ้าร่วมแสดงความคิดเห็นในโพสต์ของเพจอย่างสม่ำเสมอ ผู้วิจัยขอเสนอว่าควรมีการร ณรงค์หรือประชาสัมพันธ์ให้นักศึกษามีส่วนร่วมกับเฟซบุ๊กเพจของสถาบัน เพื่อนักศึกษาได้ใช้ประโยชน์จากข่าวสารประชาสัมพันธ์มากที่สุด

2) จากผลความพึงพอใจต่อการประชาสัมพันธ์ผ่านเฟซบุ๊กเพจของสถาบัน ของนักศึกษาในมหาวิทยาลัยการกีฬาแห่งชาติ วิทยาเขตเพชรบูรณ์ ที่พบว่า ข้อที่มีระดับความพึงพอใจน้อยที่สุด คือ ข้อการใช้เทคนิคการนำเสนอ เช่น แอนิเมชันหรือสื่ออินเทอร์แอคทีฟ สร้างความประทับใจให้ข้าพเจ้า และข้อเพจมีการอัปเดตข่าวสารอย่างสม่ำเสมอและตรงเวลา ผู้วิจัยขอเสนอว่าผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องควรเพิ่มเติมการใช้เทคนิค

การนำเสนอ เพื่อสร้างความประทับใจในการประชาสัมพันธ์ผ่านเฟซบุ๊กเพจของสถาบัน และมีการอัปเดตข่าวสารอย่างสม่ำเสมอและตรงเวลา เพื่อความรวดเร็วในการติดต่อสื่อสารหรือการประชาสัมพันธ์ข่าวสารของสถาบัน

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

ควรศึกษาวิจัยการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจของอาจารย์และเจ้าหน้าที่ในมหาวิทยาลัยการกีฬาแห่งชาติ วิทยาเขตเพชรบูรณ์ ผ่านเฟซบุ๊กเพจของสถาบัน เพื่อเปรียบเทียบผลการศึกษาการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจของนักศึกษาและการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจของอาจารย์และเจ้าหน้าที่ ผ่านเฟซบุ๊กเพจของมหาวิทยาลัยการกีฬาแห่งชาติ วิทยาเขตเพชรบูรณ์ จะทำให้ได้ผลการศึกษาในทุก ๆ มิติ เพื่อพัฒนาการเสนอข่าวสารประชาสัมพันธ์ผ่านเฟซบุ๊กเพจ

เอกสารอ้างอิง

จันทร์ธรา สมตัว. (2567). พฤติกรรมการใช้สื่อสังคมออนไลน์กับการส่งเสริมสุขภาพของวัยรุ่น. *วารสารสมาคมเวชศาสตร์ป้องกันแห่งประเทศไทย*. 14(3), 514-27.

ญาณวัฒน์ เสือพลี. (2561). *ปัจจัยที่ส่งผลต่อการนำไปใช้ประโยชน์ของผู้ติดตามในเฟซบุ๊กแฟนเพจ “เขียนความรู้สึก”*. (วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต). กรุงเทพ: มหาวิทยาลัยศรีปทุม.

ธนวัฒน์ ชาวเนิน. (2564). *การใช้ประโยชน์และความพึงพอใจของนักศึกษาในสถาบันอาชีวศึกษาในเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออกที่มีต่อการประชาสัมพันธ์ผ่านเฟซบุ๊กแฟนเพจของสถาบัน*. (ปริญญานิเทศศาสตรมหาบัณฑิต) นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

บุญชม ศรีสะอาด. (2556). *การวิจัยเบื้องต้น.* พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพฯ: สุวีริยาสาส์น.

พนมฉัต คงพุ่ม. (2563). *การศึกษาความพึงพอใจต่อเพจเฟซบุ๊กของมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี*. (รายงานการวิจัย). ปทุมธานี: มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี.

วันชัย กิจเรืองโรจน์. (2565). ความพึงพอใจของผู้ใช้บริการที่มีต่อเฟซบุ๊กแฟนเพจของโรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยศิลปากร. *วารสารศิลปากรศึกษาศาสตร์วิจัย*, 14(1), 127–140.

สำนักประชาสัมพันธ์ สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา. (2561). *กลยุทธ์การประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อสังคมออนไลน์ด้วยการใช้เฟซบุ๊ก (Facebook)* . กรุงเทพฯ: สำนักประชาสัมพันธ์ สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา.

แนวทางพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวบนฐานความศรัทธา: กรณีศึกษาการท่องเที่ยวบนฐานความเชื่อทางไสยศาสตร์

APPROACHES TO THE DEVELOPMENT AND PROMOTION OF FAITH-BASED TOURISM: A CASE STUDY OF MUTELU TOURISM

ถิรเดช ธาดาชัยปกรณ์[1], เสรี วงษ์มณฑา[2], ชุษณะ เตชคณา[3], ผกามาศ ชัยรัตน์[4]

Thiradet Thadachaipakorn[1], Seri Wongmonta[2],

Jusana Techakana[3], Pakamas Chairatana[4]

วิทยาลัยการจัดการ มหาวิทยาลัยพะเยา, ประเทศไทย[1-2]

College of Management Bangkok, University of Phayao, Thailand[1-2]

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ, ประเทศไทย[3]

King Mongkut's University of Technology North Bangkok, Thailand[3]

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลพระนคร, ประเทศไทย[4]

Rajamangala University of Technology Phra Nakhon, Thailand[4]

Corresponding author E-mail: nanthiradet@gmail.com[1] supawan.k@rmutp.ac.th

Received 5 May 2026; Revised 29 May 2026; Accepted 27 June 2026

****

แนวทางพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวบนฐานความศรัทธา: กรณีศึกษาการท่องเที่ยวบนฐานความเชื่อทางไสยศาสตร์

ถิรเดช ธาดาชัยปกรณ์, เสรี วงษ์มณฑา,
ชุษณะ เตชคณา, ผกามาศ ชัยรัตน์

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษามุมมองของผู้บริหารแหล่งท่องเที่ยวสายมูเกี่ยวกับปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจเดินทางมาท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวชาวไทยในสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่เป็น 10 สุดยอดความนิยมในกรุงเทพมหานคร 2) เพื่อศึกษาแนวทางการวางยุทธศาสตร์ส่วนประสมทางการตลาดของผู้บริหารแหล่งท่องเที่ยวสายมูในสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่เป็น 10 สุดยอดความนิยมในกรุงเทพมหานคร 3) เพื่อศึกษามุมมองของผู้บริหารแหล่งท่องเที่ยวสายมูเกี่ยวกับการพัฒนาองค์ประกอบการท่องเที่ยวที่ใช้ในการดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เดินทางมาท่องเที่ยวสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่เป็น 10 สุดยอดความนิยมในกรุงเทพมหานคร 4) เพื่อเป็นแนวทางการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวบนฐานความศรัทธาและความเชื่อทางไสยศาสตร์ โดยอาศัยการถอดบทเรียนจากการบริหารจัดการของแหล่งท่องเที่ยวสายมูที่เป็นสุดยอดความนิยมในกรุงเทพมหานครซึ่งผู้วิจัยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ที่เกี่ยวข้องแบบเฉพาะเจาะจง เพื่อให้ได้ข้อมูลที่แท้จริงจากตัวแทนความเห็นของแต่ละภาคส่วนที่เกี่ยวข้องกับสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ จำนวน 10 แห่งที่เป็นสุดยอดความนิยมในกรุงเทพมหานคร ซึ่งมีผู้ให้ข้อมูลรวม 5 กลุ่ม จำนวนทั้งสิ้น 20 คน โดยใช้การวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา

ผลการวิจัยพบว่า องค์ประกอบการท่องเที่ยวของสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ทั้ง 10 แห่ง มีความโดดเด่นด้านความศักดิ์สิทธิ์และความเชื่อเฉพาะด้านแตกต่างกัน ตั้งอยู่ในพื้นที่ศูนย์กลางเมือง เข้าถึงได้สะดวกด้วยระบบรถไฟฟ้า BTS/MRT และรถสาธารณะ มีพิธีกรรมและกิจกรรมทางศาสนาอย่างชัดเจน โครงสร้างพื้นฐานได้รับการพัฒนาอย่างดีเนื่องจากอยู่ในเขตเมืองและแหล่งเศรษฐกิจสำคัญ บรรยากาศและความเชื่อเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างประสบการณ์เชิงศรัทธาที่แตกต่างจากการท่องเที่ยวทั่วไป อย่างไรก็ตาม ควรมีการปรับปรุงในด้านการจัดการความหนาแน่นของนักท่องเที่ยว การสื่อสารข้อมูลเชิงระบบ การจัดระเบียบพื้นที่ในช่วงเทศกาลตลอดจนการบริหารจัดการอย่างยั่งยืน การใช้สื่อดิจิทัลในการสื่อสาร และการเชื่อมโยงเส้นทางการท่องเที่ยวสายความเชื่อโดยไม่ส่งเสริมความงมงายจนเกินไป จากผลการวิจัยนี้ได้สังเคราะห์เป็นแนวทางเชิงกลยุทธ์ 4 ด้าน ได้แก่ การรักษาอัตลักษณ์และความแท้จริงของความเชื่อ การจัดการสิ่งแวดล้อมและความหนาแน่นอย่างยั่งยืน การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อยกระดับประสบการณ์นักท่องเที่ยว และการเชื่อมโยงเส้นทางท่องเที่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อให้การท่องเที่ยวบนฐานศรัทธาเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่สร้างคุณค่าและเติบโตอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: ความศรัทธา; ความเชื่อ; การพัฒนาการท่องเที่ยว; ไสยศาสตร์

APPROACHES TO THE DEVELOPMENT AND PROMOTION OF FAITH-BASED TOURISM: A CASE STUDY OF MUTELU TOURISM

Thiradet Thadachaipakorn, Seri Wongmonta,
Jusana Techakana, Pakamas Chairatana

Abstract

This research aims to: 1) examine the perspectives of administrators of Mutelu (faith-based mystical) tourism destinations regarding factors influencing Thai tourists' travel decisions to the ten most popular sacred sites in Bangkok; 2) investigate the marketing mix strategies employed by the administrators of these sacred sites; 3) explore the administrators' views on the development of tourism components used to attract tourists to these sacred sites; and 4) propose guidelines for the development and promotion of faith-based and mystical tourism by extracting lessons learned from the management of the ten most popular Mutelu tourism destinations in Bangkok. The study employed a qualitative research methodology, utilizing in-depth interviews with purposively selected informants to obtain authentic data from representatives of each stakeholder group associated with the ten most renowned sacred sites in Bangkok. The informants comprised five distinct groups, totaling twenty participants. Data were analyzed using content analysis.

The findings revealed that: In terms of tourism development and promotion, the ten sacred sites are uniquely characterized by distinct sacredness and specific belief systems. Strategically located in central city areas, they are highly accessible via BTS/MRT lines and public transportation, provide clearly defined religious activities and ceremonies, and benefit from well-developed infrastructure due to their position in major economic hubs. The distinctive atmosphere and faith-based orientation serve as critical factors in creating spiritual experiences that set Mutelu tourism apart from conventional tourism. However, improvements are needed in managing tourist density, implementing systematic information dissemination (as some sites still rely heavily on word-of-mouth), organizing spaces during festivals, and pursuing sustainable management, digital media communication, and the development of interconnected faith-based tourism routes without fostering superstitious excesses. Based on these findings, four strategic guidelines are proposed: preserving the authenticity and identity of belief; sustainable environmental and density management; leveraging digital technology to enhance the tourist experience; and integrating tourism routes with community participation, ensuring that faith-based tourism becomes a value-creating and sustainably growing tourism form.

Keywords: Faith; Belief; Tourism Development; Mutelu

บทนำ

อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวถือเป็นหนึ่งในกลไกสำคัญที่สุดในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจของประเทศไทย โดยในปี พ.ศ. 2567 ประเทศไทยต้อนรับนักท่องเที่ยวต่างชาติทั้งสิ้น 35.54 ล้านคน สร้างรายได้เข้าประเทศรวม 1.67 ล้านล้านบาท ขยายตัวร้อยละ 26.27 เมื่อเทียบกับปีก่อนหน้า ขณะที่การท่องเที่ยวภายในประเทศโดยนักท่องเที่ยวชาวไทยมีจำนวนสูงถึง 198.69 ล้านคน-ครั้ง สร้างรายได้ 9.5 แสนล้านบาท (กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, 2567) สำหรับปี พ.ศ. 2568 ศูนย์วิจัยกสิกรไทยคาดการณ์ว่าจะมีนักท่องเที่ยวต่างชาติเดินทางเข้าไทยประมาณ 37.5 ล้านคน เพิ่มขึ้นร้อยละ 5.6 และคาดว่าจะสร้างรายได้ประมาณ 1.78 ล้านล้านบาท (ศูนย์วิจัยกสิกรไทย, 2568) แม้ตัวเลขดังกล่าวจะยังไม่ฟื้นตัวกลับสู่ระดับก่อนการแพร่ระบาดของโควิด-19 อย่างสมบูรณ์ แต่ก็สะท้อนให้เห็นถึงแนวโน้มการฟื้นตัวอย่างแข็งแกร่งของอุตสาหกรรมนี้

ท่ามกลางสภาวะความไม่แน่นอนทางสังคมและเศรษฐกิจในปัจจุบัน อันเกิดจากความผันผวนของภาวะเศรษฐกิจโลก ความไม่มั่นคงในอาชีพการงาน ภาระค่าครองชีพที่สูงขึ้น และวิกฤตการณ์ด้านสุขภาพจากโรคอุบัติใหม่ ผู้คนจำนวนมากต่างแสวงหาสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจเพื่อสร้างกำลังใจและความหวังในการดำเนินชีวิต ปรากฏการณ์ดังกล่าวได้ส่งผลให้กระแส "มูเตลู" (Mutelu) หรือ "สายมู" ซึ่งหมายถึงความเชื่อความศรัทธาในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ผสมผสานระหว่างศาสนา สิ่งเร้นลับทางธรรมชาติ โหราศาสตร์ ตลอดจนวัตถุมงคลและเครื่องรางของขลัง ได้ทวีความนิยมอย่างสูงในสังคมไทย สะท้อนผ่านการเติบโตอย่างก้าวกระโดดของธุรกิจที่เกี่ยวข้อง จากข้อมูลของกรมพัฒนาธุรกิจการค้า กระทรวงพาณิชย์ ระหว่างปี พ.ศ. 2562-2566 รายได้รวมของนิติบุคคลในกิจกรรมเกี่ยวกับโหราศาสตร์และไสยศาสตร์เพิ่มขึ้นจาก 24.28 ล้านบาท เป็น 231.00 ล้านบาท โดย ณ วันที่ 14 มกราคม 2568 มีนิติบุคคลประเภทดังกล่าวรวม 167 ราย ทุนจดทะเบียนรวม 181.75 ล้านบาท นอกจากนี้ ผลสำรวจของสำนักงานนโยบายและยุทธศาสตร์การค้า กระทรวงพาณิชย์ ยังพบว่า คนไทยกว่าร้อยละ 76.2 มีความเชื่อเรื่องมูเตลูในระดับหนึ่ง โดยนิยมมูเตลูในด้านการดูดวง เครื่องราง สีและเลขมงคล การบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ดูฤกษ์ยาม สะเดาะเคราะห์ และฮวงจุ้ย (พิมพ์ธัญญา ฆ้องเสนาะ, 2568)

ในมิติของการท่องเที่ยว กระแสความเชื่อดังกล่าวได้หลอมรวมเข้ากับการเดินทางจนเกิดเป็น "การท่องเที่ยวบนฐานความศรัทธา" (Faith-Based Tourism) หรือที่รู้จักในวงกว้างว่า "การท่องเที่ยวสายมู" ซึ่งไม่ได้จำกัดอยู่เพียงการแสวงบุญทางศาสนาเท่านั้น แต่ยังครอบคลุมถึงการเดินทางไปขอพร เสริมดวงชะตา สะเดาะเคราะห์ หรือแสวงหาโชคลาภ ณ สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ความสำคัญของการท่องเที่ยวในรูปแบบนี้ได้รับการตอกย้ำจากสำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สภาพัฒน์) ที่ระบุว่า การท่องเที่ยวแบบมูเตลูถือเป็น Soft Power ที่สำคัญของไทยในการสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจและเผยแพร่วัฒนธรรม โดยในปี พ.ศ. 2562 เฉพาะการแสวงบุญสามารถสร้างรายได้หมุนเวียนในระบบมากถึง 10,800 ล้านบาท คิดเป็นสัดส่วนร้อยละ 0.36 ต่อมูลค่าการท่องเที่ยวโดยรวมของประเทศ ในระดับโลก รายงานจาก Future Market Insight ระบุว่ามูลค่าทางเศรษฐกิจของการท่องเที่ยวเชิงศรัทธาของทุกประเทศทั่วโลกในปี พ.ศ. 2565 อยู่ที่

ประมาณ 13,700 ล้านเหรียญสหรัฐ และคาดการณ์ว่าจะเพิ่มขึ้นเป็น 40,900 ล้านเหรียญสหรัฐในปี พ.ศ. 2576 หรือเพิ่มขึ้นเกือบ 3 เท่าตัวภายในระยะเวลาเพียง 10 ปี

การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงศรัทธาในประเทศไทยได้รับการสนับสนุนอย่างเป็นรูปธรรมจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ซึ่งได้จัดทำหนังสืออิเล็กทรอนิกส์ "Connecting to Spiritual Thailand" เพื่อเผยแพร่ข้อมูล 60 สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ทั่วประเทศแก่ชาวต่างชาติ ตลอดจนเปิดเส้นทางท่องเที่ยวสายมู 12 เส้นทางเพื่อสนับสนุนการเติบโตดังกล่าว (ททท., 2566) นอกจากนี้ กระทรวงวัฒนธรรมยังได้บูรณาการความร่วมมือกับกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา จัดกิจกรรมตามรอยเส้นทางธรรมแห่งศรัทธาเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวเชิงศรัทธาที่กำลังเติบโต นำมาซึ่งรายได้สู่ชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม (Thaipost Online, 2567) ข้อมูลจากวิทยาลัยการจัดการ มหาวิทยาลัยมหิดล (CMMU) ยังระบุว่าคนไทยกว่า 52 ล้านคนมีความเชื่อเรื่องโชคลาง โดยมีการคาดการณ์ว่าเงินหมุนเวียนในธุรกิจมูเตลูและธุรกิจเกี่ยวเนื่องสูงถึง 10,000-15,000 ล้านบาท (พิมพ์ธัญญา ฆ้องเสนาะ, 2568)

กรุงเทพมหานคร ในฐานะเมืองหลวงและศูนย์กลางทางเศรษฐกิจของประเทศ เป็นที่ตั้งของสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ยอดนิยมจำนวนมากที่กลายเป็นจุดหมายปลายทางสำคัญของนักท่องเที่ยวสายมูทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ ด้วยศักยภาพและบริบทดังกล่าว ผู้วิจัยจึงมุ่งศึกษาแนวทางการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวบนฐานความศรัทธาและความเชื่อทางไสยศาสตร์ โดยถอดบทเรียนจากสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ 10 สุดยอดความนิยมในกรุงเทพมหานคร อันได้แก่ 1) พระสาทศิวะ หน้าห้างเซ็นทรัลเวิลด์ 2) วัดพระศรีมหาอุมาเทวี (วัดแขก สีลม) 3) พระตรีมูรติ หน้าตึกเอ็มไพร์ทาวเวอร์ 4) เทวาลัยพระพิฆเนศ สี่แยกห้วยขวาง 5) ศาลท้าวมหาพรหมเอราวัณ สี่แยกราชประสงค์ 6) ศาลพระแม่ลักษมี ตึกเกษรวิลเลจ 7) วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (วัดโพธิ์) 8) วัดมังกรกมลาวาส (วัดเล่งเน่ยยี่) 9) วัดวิษณุ (สมาคมฮินดูธรรมสภา) และ 10) ศาลเจ้าแม่กวนอิม มูลนิธิเทียนฟ้า

การวิจัยนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา (1) มุมมองของผู้บริหารแหล่งท่องเที่ยวสายมูเกี่ยวกับปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจเดินทางมาท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวชาวไทย (2) แนวทางการวางยุทธศาสตร์ส่วนประสมทางการตลาด (3) การพัฒนาองค์ประกอบการท่องเที่ยวที่ใช้ในการดึงดูดนักท่องเที่ยว และ (4) เพื่อสังเคราะห์เป็นแนวทางในการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวบนฐานความศรัทธาและความเชื่อทางไสยศาสตร์ อันจะก่อให้เกิดประโยชน์เชิงนโยบายและการปฏิบัติต่อการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงศรัทธาของประเทศไทยให้เติบโตอย่างยั่งยืนสืบไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษามุมมองของผู้บริหารแหล่งท่องเที่ยวสายมูเกี่ยวกับปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจเดินทางมาท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวชาวไทยในสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่เป็น 10 สุดยอดความนิยมในกรุงเทพมหานคร

2. เพื่อศึกษาแนวทางการวางยุทธศาสตร์ส่วนประสมทางการตลาดของผู้บริหารแหล่งท่องเที่ยวสายมูในสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่เป็น 10 สุดยอดความนิยมในกรุงเทพมหานคร

3. เพื่อศึกษามุมมองของผู้บริหารแหล่งท่องเที่ยวสายมูเกี่ยวกับการพัฒนาองค์ประกอบการท่องเที่ยวที่ใช้ในการดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เดินทางมาท่องเที่ยวสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่เป็น 10 สุดยอดความนิยมในกรุงเทพมหานคร

4. เพื่อเป็นแนวทางการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวบนฐานความศรัทธาและความเชื่อทางไสยศาสตร์ โดยอาศัยการถอดบทเรียนจากการบริหารจัดการของแหล่งท่องเที่ยวสายมูที่เป็นสุดยอดความนิยมในกรุงเทพมหานคร

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ประเภทการวิจัย

การวิจัยเรื่อง แนวทางการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวบนฐานความศรัทธา: กรณีศึกษาการท่องเที่ยวบนฐานความเชื่อทางไสยศาสตร์ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการใช้การสัมภาษณ์แบบเชิงลึกแบบกึ่งมีโครงสร้าง (Semi-Structured Interview)

2. ผู้ให้ข้อมูลหลัก

ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) ในการวิจัยครั้งนี้ คือ ผู้มีบทบาทในการบริหารจัดการ แหล่งท่องเที่ยวสายมู ที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการท่องเที่ยวสายมูของสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่เป็น 10 สุดยอดความนิยมในกรุงเทพมหานคร โดยผู้วิจัยใช้วิธีการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) เพื่อให้ได้ผู้ให้ข้อมูลที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญ และประสบการณ์ตรง จำนวนทั้งสิ้น 20 คน จาก 5 ภาคส่วน ดังนี้

1) ภาครัฐ จำนวน 2 คน เป็นผู้ที่มีบทบาทในการกำหนดนโยบาย การวางแผน การบริหารจัดการ และการส่งเสริมการท่องเที่ยวในระดับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

2) ภาคเอกชน จำนวน 3 คน เป็นผู้ประกอบการหรือผู้ที่มีบทบาทในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวและบริการ ซึ่งเกี่ยวข้องกับการดำเนินธุรกิจ การลงทุน และการสนับสนุนกิจกรรมด้านการท่องเที่ยว

3) ภาคการศึกษา จำนวน 1 คนเป็นนักวิชาการหรืออาจารย์ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญด้านการท่องเที่ยว วัฒนธรรม หรือศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง

4) ภาคชุมชน/ผู้เชี่ยวชาญด้านความเชื่อ (สายมู) จำนวน 4 คน เป็นผู้ที่มีบทบาทเกี่ยวข้องกับความเชื่อและพิธีกรรม เช่น หมอดู นักโหราศาสตร์ผู้เชี่ยวชาญด้านฮวงจุ้ย หรือผู้ประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวข้อง

5) ผู้บริหารหรือผู้ดูแลสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ จำนวน 10 คน ได้แก่ เจ้าอาวาส ผู้ดูแลสถานที่ หรือผู้มีบทบาทในการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวสายมูทั้ง 10 แห่ง ซึ่งเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับการบริหารจัดการ การพัฒนา และการส่งเสริมการท่องเที่ยวในพื้นที่ทั้งนี้ จำนวนผู้ให้ข้อมูลถูกกำหนดตามหลักความอิ่มตัวของข้อมูล (Data Saturation) โดยผู้วิจัยจะดำเนินการเก็บข้อมูลจนไม่พบประเด็นใหม่เพิ่มเติม

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเชิงคุณภาพครั้งนี้ คือ แบบสัมภาษณ์เชิงลึกแบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured In-depth Interview) ซึ่งผู้วิจัยพัฒนาขึ้นจากการศึกษาแนวคิด ทฤษฎี เอกสาร บทความวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยลักษณะของแบบสัมภาษณ์เป็นคำถามปลายเปิด เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้ให้ข้อมูลสามารถแสดงความคิดเห็นและถ่ายทอดประสบการณ์ได้อย่างอิสระ ในการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยมีการวางแผนประเด็นคำถามล่วงหน้าอย่างเป็นระบบ และสามารถปรับคำถามให้เหมาะสมกับบริบทของผู้ให้ข้อมูลแต่ละราย เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกที่ครอบคลุมและตรงตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยนอกจากนี้ ผู้วิจัยยังใช้การศึกษาข้อมูลจากเอกสาร (Documentary Research) ควบคู่กันเพื่อสนับสนุนและอธิบายผลการวิจัยให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น โดยมีขั้นตอนการสร้างเครื่องมือ ดังนี้ 1) ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อกำหนดกรอบแนวคิดและวัตถุประสงค์การวิจัย 2) กำหนดนิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย 3) สร้างแบบสัมภาษณ์ให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ โดยกำหนดเป็นแบบกึ่งโครงสร้าง 4) นำแบบสัมภาษณ์เสนอต่ออาจารย์ที่ปรึกษาเพื่อพิจารณาความเหมาะสม 5) ปรับปรุงแก้ไขตามข้อเสนอแนะก่อนนำไปใช้จริง และมีการตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือโดยผู้วิจัยได้ตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือโดยการตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) โดยผู้เชี่ยวชาญจำนวน 5 ท่าน เพื่อประเมินความสอดคล้องของข้อคำถามกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย และปรับปรุงแบบสัมภาษณ์ให้มีความเหมาะสมและครอบคลุมเนื้อหาที่ต้องการศึกษา

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

1. ผู้วิจัยศึกษาข้อมูล ได้แก่ หนังสือ ตำรา เว็บไซต์ รวมถึงงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวบนฐานความศรัทธาที่มีต่อการท่องเที่ยวบนฐานความเชื่อทางไสยศาสตร์ เพื่อศึกษาศักยภาพของแนวทางการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวบนฐานความศรัทธาและความเชื่อทางไสยศาสตร์ของสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่เป็น 10 สุดยอดความนิยมในกรุงเทพมหานคร

2. ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่เป็น 10 สุดยอดความนิยมในกรุงเทพมหานคร โดยใช้เครื่องมือเชิงคุณภาพคือ แบบการสัมภาษณ์ ข้อมูลที่ได้มาจากการสัมภาษณ์กับผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ การสัมภาษณ์แบบเชิงลึก โดยผู้ให้ข้อมูลหลักที่สำคัญมีจำนวน 20 คน

การตรวจสอบคุณภาพของข้อมูล (Quality of Data Monitoring)

1. ตรวจสอบข้อมูลว่าข้อมูลที่ได้มามีความเพียงพอหรือไม่ โดยพิจารณาจากข้อมูลที่ได้มาตอบคำถามการวิจัยได้หรือไม่ ในกรณีของข้อมูลที่ไม่ตรงกันต้องตรวจสอบดูว่า ข้อมูลที่แท้จริงเป็นอย่างไรโดยใช้วิธีการตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (Data Triangulation) คือ การพิสูจน์ความถูกต้องของข้อมูล โดยวิธีการตรวจสอบคือการสอบแหล่งของ ข้อมูล แหล่งที่มาที่จะพิจารณาในการตรวจสอบได้แก่ แหล่งเวลา แหล่งสถานที่ และแหล่งบุคคลว่า ถ้าต่างเวลา ต่างสถานที่ และต่างบุคคลที่ให้ข้อมูลที่ได้มีความแตกต่างกันหรือไม่

2. ใช้การตรวจสอบข้อมูลจากระเบียบวิธีวิจัยที่ต่างกัน โดยทำการสังเกตพฤติกรรมของผู้ให้ข้อมูลขณะทำการสัมภาษณ์โดยสังเกตจากสีหน้า ท่าทาง ขณะให้ข้อมูล พฤติกรรมที่แสดงออก การมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลรอบข้างการติดตามเก็บรายละเอียดบรรยากาศ ขณะปฏิบัติงานของบุคคลในองค์กรสภาพแวดล้อมโดยทั่วไป การทำงานและประสานงานกับบุคคลหรือหน่วยงานอื่น ๆ เพื่อให้เกิดความเข้าใจในความรู้สึกนึกคิดของผู้ให้ข้อมูลมากขึ้นซึ่งการติดตามเก็บรายละเอียดบรรยากาศขององค์กรทำให้ทราบถึงความแม่นยำ และสอดคล้องในคำบอกเล่าของผู้ให้ข้อมูลในการปฏิบัติจริง และใช้วิธีการสอบถามโดยใช้คำถามเดิมซ้ำ เพื่อตรวจสอบความตรงกันของคำตอบที่ได้ในครั้งแรก รวมทั้ง การให้กลุ่มตัวอย่างได้ยืนยันความหมายของข้อมูลที่ผ่านการวิเคราะห์ของผู้วิจัยแล้วว่า มีความถูกต้อง กับข้อมูลเบื้องต้นหรือไม

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

หลังจากดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลแล้ว ผู้วิจัยได้นำข้อมูลมาวิเคราะห์ตามแนวทางการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ (Qualitative Data Analysis) โดยใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis)เพื่อจัดระเบียบข้อมูล แยกแยะประเด็น และตีความความหมายของข้อมูลอย่างเป็นระบบ ข้อมูลที่นำมาวิเคราะห์ประกอบด้วย ข้อมูลทุติยภูมิจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง และข้อมูลปฐมภูมิจากการสัมภาษณ์เชิงลึกแบบกึ่งมีโครงสร้าง (Semi-Structured Interview) ร่วมกับการสังเกต (Nonparticipant Observation) เพื่อให้เข้าใจปรากฏการณ์ที่ศึกษาอย่างรอบด้าน ผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลตามขั้นตอนดังนี้

1. ถอดเทปและจัดเตรียมข้อมูลจากการสัมภาษณ์และการสังเกต

2. อ่านทบทวนข้อมูลทั้งหมดเพื่อทำความเข้าใจภาพรวม

3. จำแนกและจัดหมวดหมู่ข้อมูล (Categorization)

4. สร้างรหัสข้อมูล (Coding) และกำหนดประเด็นหลัก (Themes)

5. วิเคราะห์และตีความข้อมูล (Interpretation) เพื่อค้นหารูปแบบความหมายของข้อมูล (Pattern)

6. สังเคราะห์ข้อมูลและเชื่อมโยงกับแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

7. สรุปข้อค้นพบเพื่อตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัยโดยผลการวิเคราะห์จะนำเสนอในรูปแบบการพรรณนาเชิงวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) เพื่ออธิบายปรากฏการณ์ที่ศึกษาอย่างเป็นองค์รวม หลังจากผู้วิจัยรวบรวมและตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลแล้ว ผู้วิจัยได้ดำเนินการจัดระเบียบข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยมีขั้นตอนดังนี้

1. การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์และเอกสารที่เกี่ยวข้องมาวิเคราะห์เชิงเนื้อหา โดยการจำแนก จัดหมวดหมู่ และระบุประเด็นสำคัญของข้อมูลอย่างเป็นระบบ เพื่ออธิบายลักษณะและความหมายของปรากฏการณ์ที่ศึกษา

2. การสังเคราะห์ข้อมูล (Data Synthesis) ผู้วิจัยนำผลการวิเคราะห์มาสังเคราะห์เพื่อสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวบนฐานความศรัทธาและความเชื่อทางไสยศาสตร์ โดยเชื่อมโยงข้อมูลเชิงประจักษ์กับแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

3. การพัฒนาแนวทาง (Guideline Development) ผู้วิจัยนำผลจากการสังเคราะห์ข้อมูลมาพัฒนาเป็นแนวทางเชิงนโยบายและเชิงปฏิบัติในการส่งเสริมการท่องเที่ยว โดยครอบคลุมการวางแผน การดำเนินงาน และการพัฒนาอย่างยั่งยืนของแหล่งท่องเที่ยว

ผลการวิจัย

แนวทางการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวบนฐานความศรัทธา กรณีศึกษาการท่องเที่ยวบนฐานความเชื่อทางไสยศาสตร์ (มูเตลู) มีผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ดังนี้

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เพื่อศึกษามุมมองของผู้บริหารแหล่งท่องเที่ยวสายมูเกี่ยวกับปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจเดินทางมาท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวชาวไทยในสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่เป็น 10 สุดยอดความนิยมในกรุงเทพมหานคร

ผลการวิจัยพบว่า จากมุมมองของผู้บริหารแหล่งท่องเที่ยวสายมูทั้ง 10 แห่งในกรุงเทพมหานคร พบว่าปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจเดินทางมาท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวชาวไทย ประกอบด้วยปัจจัยสำคัญหลายประการ ซึ่งสามารถสังเคราะห์ได้ดังนี้

1. ด้านความโดดเด่นและความศักดิ์สิทธิ์ของสถานที่ สถานที่ศักดิ์สิทธิ์แต่ละแห่งมีความโดดเด่นด้านความศักดิ์สิทธิ์เฉพาะด้านที่แตกต่างกันอย่างชัดเจน ซึ่งเป็นปัจจัยดึงดูดหลักที่ทำให้นักท่องเที่ยวตัดสินใจเดินทางมาสักการะ จำแนกตามลักษณะความเชื่อที่โดดเด่นของแต่ละสถานที่ ได้แก่ 1) ด้านความรักและการครองคู่ พระสทาศิวะ หน้าห้างเซ็นทรัลเวิลด์ (แม้จะถูกเรียกขานในฐานะเทพแห่งความรัก), พระตรีมูรติ หน้าตึกเอ็มไพร์ทาวเวอร์ (เทพแห่งความรัก, มักมาในช่วงเวลาฤกษ์ 21.30 น.), ศาลพระแม่ลักษมี ตึกเกษรวิลเลจ (ความรักที่สมหวังแบบสมดุลและมั่งคั่ง), วัดพระศรีมหาอุมาเทวี (วัดแขก สีลม) (ความรักที่มั่นคงดังพระแม่อุมาเทวีต่อพระศิวะ) 2) ด้านความสำเร็จในหน้าที่การงาน การเรียน และโชคลาภ เทวาลัยพระพิฆเนศ สี่แยกห้วยขวาง (เทพแห่งความสำเร็จ ปัญญา การขจัดอุปสรรค, นิยมมา 24 ชั่วโมง), ศาลท้าวมหาพรหมเอราวัณ สี่

แยกราชประสงค์ (เทพผู้สร้าง ผู้ประทานพรครอบคลุมทุกด้าน), วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (วัดโพธิ์) (พระนอนวัดโพธิ์กับการขอพรให้ชีวิตสงบสุข, การงานสำเร็จ, ความรักสำหรับคนโสด), วัดวิษณุ (สมาคมฮินดูธรรมสภา) (ความคุ้มครอง ความสำเร็จในธุรกิจและศิลปวิทยาการ) 3) ด้านสุขภาพและการสะเดาะเคราะห์ วัดมังกรกมลาวาส (วัดเล่งเน่ยยี่) (การแก้ปีชง เสริมดวง สะเดาะเคราะห์), ศาลเจ้าแม่กวนอิม มูลนิธิเทียนฟ้า (การรักษาโรค ปัดเป่าโรคภัย สุขภาพ)

2. ด้านการเข้าถึงและความสะดวกสบาย ผู้บริหารระบุว่าปัจจัยเรื่องท่าเลที่ตั้งและการเดินทางที่สะดวกเป็นปัจจัยสำคัญยิ่งต่อการตัดสินใจมาท่องเที่ยว โดยทั้ง 10 สถานที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ใจกลางเมือง สามารถเข้าถึงได้ง่ายด้วยระบบขนส่งมวลชน โดยเฉพาะรถไฟฟ้า BTS และ MRT รวมถึงรถสาธารณะประเภทต่าง ๆ การมีสิ่งอำนวยความสะดวกทั้งร้านจำหน่ายชุดบูชา ร้านอาหารและเครื่องดื่มโดยรอบ ตลอดจนห้างสรรพสินค้าใกล้เคียง ล้วนเป็นปัจจัยสนับสนุนที่ช่วยอำนวยความสะดวกและจูงใจให้นักท่องเที่ยวตัดสินใจเดินทางได้ง่ายขึ้น

3. ด้านความเชื่อส่วนบุคคลและประสบการณ์ตรง ผู้บริหารมองว่าความศรัทธาส่วนบุคคลที่สืบทอดกันมาเป็นปัจจัยหลักพื้นฐาน โดยผู้ที่สมหวังจากพรที่ขอจะกลับมาบอกต่อแบบปากต่อปากหรือกลับมาแก้บน สร้างความเชื่อถือและการรับรู้ในวงกว้าง นอกจากนี้ เรื่องเล่าด้านประวัติศาสตร์และปาฏิหาริย์ของสถานที่นั้น ๆ ก็เป็นอีกปัจจัยที่ตอกย้ำความศักดิ์สิทธิ์และดึงดูดนักท่องเที่ยวให้มาเยือนอย่างต่อเนื่อง

4. ด้านอิทธิพลจากสื่อสังคมออนไลน์และบุคคลมีชื่อเสียง ปัจจัยที่มีอิทธิพลสูงมากในยุคปัจจุบันคือกระแสจากสื่อสังคมออนไลน์ โดยการรีวิว การโพสต์ภาพเช็คอิน และการแชร์ประสบการณ์การขอพรที่สมหวังผ่านแพลตฟอร์มต่าง ๆ เช่น Facebook, Instagram, TikTok, และ X (Twitter) กระตุ้นให้เกิดการตามรอยและตัดสินใจเดินทางมาทันที โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อมีบุคคลมีชื่อเสียง (Celebrities & Influencers) ไม่ว่าจะเป็นดารา นักร้อง นักธุรกิจ หรือผู้มีอิทธิพลทางความคิด เดินทางมาสักการะและเผยแพร่ผ่านช่องทางของตนเอง ก็จะยิ่งเพิ่มความน่าเชื่อถือและความนิยมให้กับสถานที่อย่างรวดเร็ว

5. ด้านลักษณะประชากรของนักท่องเที่ยว กลุ่มนักท่องเที่ยวหลักที่เดินทางมาคือกลุ่มวัยทำงานและวัยรุ่น (20-45 ปี) โดยมีสัดส่วนเพศหญิงมากกว่าเพศชายอย่างชัดเจนในเกือบทุกสถานที่ นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่เป็นคนไทยในเขตกรุงเทพฯ และปริมณฑล รวมถึงนักท่องเที่ยวต่างชาติโดยเฉพาะชาวจีน ฮ่องกง และไต้หวันที่มาแรงขึ้นเรื่อย ๆ นักท่องเที่ยวมักมาเป็นกลุ่มเพื่อน ครอบครัว หรือมาคนเดียวเพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ตนเอง

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เพื่อศึกษาแนวทางการวางยุทธศาสตร์ส่วนประสมทางการตลาดของผู้บริหารแหล่งท่องเที่ยวสายมูในสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่เป็น 10 สุดยอดความนิยมในกรุงเทพมหานคร

ผลการวิจัยพบว่า จากมุมมองของผู้บริหารสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ทั้ง 10 แห่ง พบว่าการวางยุทธศาสตร์ส่วนประสมทางการตลาดเพื่อการท่องเที่ยวบนฐานความศรัทธา (มูเตลู) ประกอบด้วยแนวทางสำคัญในแต่ละองค์ประกอบของส่วนประสมการตลาดบริการ (7Ps) ดังต่อไปนี้

1. ด้านผลิตภัณฑ์ (Product) ผู้บริหารให้ความสำคัญกับการนำเสนอความศักดิ์สิทธิ์และความเชื่อเฉพาะด้านเป็นจุดขายหลัก โดยแต่ละสถานที่จะชูอัตลักษณ์ความเชื่อที่แตกต่างกันอย่างชัดเจน เช่น พระตรีมูรติและศาลพระแม่ลักษมีเน้นด้านความรัก ศาลท้าวมหาพรหมเอราวัณเน้นความสำเร็จและโชคลาภ ขณะที่วัดมังกรกมลาวาสเน้นการแก้ปีชงและสะเดาะเคราะห์ เป็นต้น นอกจากนี้ ยังให้ความสำคัญกับการรักษาความแท้จริง ของพิธีกรรมและประวัติศาสตร์ โดยไม่สร้างเรื่องแต่งหรือปรับเปลี่ยนแก่นของสถานที่เพียงเพื่อประโยชน์ทางการค้า และมุ่งใช้ Storytelling เล่าเรื่องราวความเป็นมาและประสบการณ์สมหวังของผู้ที่เคยมาขอพร เพื่อเพิ่มคุณค่าและความน่าสนใจ

2. ด้านราคา (Price) ผู้บริหารมีแนวทางในการกำหนดราคาโดยยึดหลักความเป็นธรรมและความโปร่งใส กล่าวคือมีการกำหนดราคามาตรฐานของชุดไหว้สักการะหรือเครื่องบูชาต่าง ๆ อย่างชัดเจน เพื่อป้องกันการโก่งราคาและสร้างความเชื่อมั่นให้กับนักท่องเที่ยว รายได้จาการจำหน่ายของไหว้และเงินบริจาคถูกบริหารจัดการโดยระบบที่ตรวจสอบได้ โดยมักนำกลับไปบำรุงรักษาสถานที่หรือสมทบทุนการกุศล เช่น โรงพยาบาล หรือกิจกรรมสาธารณประโยชน์ของชุมชน ซึ่งเป็นกลยุทธ์ที่สะท้อนถึงความโปร่งใสและความรับผิดชอบต่อสังคม

3. ด้านช่องทางการจัดจำหน่าย (Place) จุดแข็งที่สำคัญของทั้ง 10 สถานที่คือ ท่าเลที่ตั้งที่เข้าถึงได้สะดวก โดยตั้งอยู่ใจกลางเมืองในย่านเศรษฐกิจสำคัญของกรุงเทพมหานคร อาทิ ราชประสงค์ สีลม เยาวราช ห้วยขวาง นักท่องเที่ยวสามารถเดินทางมาได้อย่างง่ายดายด้วยระบบรถไฟฟ้า BTS และ MRT รวมถึงรถโดยสารสาธารณะ นอกจากนี้ การผสานตนเองเข้ากับสถานที่ใกล้เคียง เช่น ห้างสรรพสินค้า อาคารสำนักงาน หรือย่านการค้า ก็เป็นส่วนส่งเสริมให้การมาเยือนสะดวกและเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตคนเมือง

4. ด้านการส่งเสริมการตลาด (Promotion) กลยุทธ์ส่งเสริมการตลาดของผู้บริหารมีลักษณะผสมผสานระหว่างการตลาดแบบดั้งเดิมและพลังของสื่อดิจิทัล โดยมีแนวทางที่เด่นชัดดังนี้ 1) การตลาดแบบธรรมชาติ อาศัยการบอกเล่าปากต่อปากและการแชร์ประสบการณ์สมหวังผ่านสื่อสังคมออนไลน์ เช่น Facebook, Instagram, TikTok และ X (Twitter) ซึ่งเป็นพลังสำคัญในการสร้างกระแสความนิยม 2) อิทธิพลของบุคคลมีชื่อเสียง การที่ดารา นักธุรกิจ หรือเซเลบริตี้มาเยือนและโพสต์ลงสื่อโซเชียลมีเดีย ส่งผลให้เกิดการตามรอยและเพิ่มจำนวนนักท่องเที่ยวได้อย่างรวดเร็ว 3) การจัดกิจกรรมและเทศกาลสำคัญ การจัดพิธีกรรมใหญ่ประจำปีตามปฏิทินทางศาสนาและความเชื่อ เช่น เทศกาลนวราตรี (วัดแขก), เทศกาลตรุษจีน (วัดเล่งเน่ยยี่), พิธีบวงสรวงพระพรหม (ศาลท้าวมหาพรหม) และงานวันคล้ายวันประสูติองค์เทพต่าง ๆ ถือเป็นแม่เหล็กดึงดูดนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและต่างชาติ

5. ด้านบุคคล (People) ผู้บริหารตระหนักถึงบทบาทของบุคลากรในฐานะผู้ส่งมอบประสบการณ์ศรัทธา โดยเน้นการพัฒนาเจ้าหน้าที่ พราหมณ์ พระสงฆ์ ตลอดจนอาสาสมัคร ให้มีความรู้ความเข้าใจในประวัติศาสตร์และขั้นตอนพิธีกรรมอย่างถูกต้อง สามารถให้ข้อมูลและคำแนะนำแก่นักท่องเที่ยวได้อย่างมืออาชีพและน่าเชื่อถือ บางแห่งยังมีมัคคุเทศก์ท้องถิ่นหรือไกด์สายบุญที่ผ่านการอบรมเพื่อให้ข้อมูลที่ถูกต้อง ลดปัญหาการหลอกลวงหรือการให้ข้อมูลที่บิดเบือน

6. ด้านกระบวนการ (Process) การบริหารจัดการกระบวนการและขั้นตอนการให้บริการเป็นสิ่งที่ผู้บริหารให้ความสำคัญ โดยมีการจัดทำขั้นตอนการสักการะที่ชัดเจน มีป้ายบอกลำดับขั้นตอนหรือจุดบริการต่าง ๆ ช่วยให้นักท่องเที่ยวสามารถปฏิบัติตนได้ถูกต้องแม้เป็นครั้งแรก นอกจากนี้ในช่วงเทศกาลที่มีผู้คนหนาแน่น จะมีการวางระบบการจัดการคิวและความแออัดอย่างเป็นระบบ รวมถึงการนำเทคโนโลยี เช่น ระบบ E-Queue การจองคิวออนไลน์ หรือการทำบุญอิเล็กทรอนิกส์ (E-Donation) เข้ามาช่วย เพื่อเพิ่มความสะดวกและลดความแออัด

7. ด้านลักษณะทางกายภาพ (Physical Evidence) ผู้บริหารทุกแห่งให้ความสำคัญกับการสร้างบรรยากาศที่ศักดิ์สิทธิ์ สะอาด และปลอดภัย โดยดูแลรักษาสภาพแวดล้อม ความสะอาดของพื้นที่ และความปลอดภัยอย่างต่อเนื่อง การจัดแสงสีและการออกแบบสถาปัตยกรรมที่งดงามช่วยเสริมมนต์ขลังและสร้างความประทับใจให้กับนักท่องเที่ยว โดยเฉพาะในยุคที่ภาพลักษณ์และการถ่ายรูปมีความสำคัญต่อการแชร์ในสื่อออนไลน์ นอกจากนี้ ยังมีการรณรงค์ให้ลดการใช้ธูปเทียนที่ก่อมลพิษ หรือปรับเปลี่ยนมาใช้ธูปไร้ควันเพื่อลดผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมอีกด้วย

วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 เพื่อศึกษามุมมองของผู้บริหารแหล่งท่องเที่ยวสายมูเกี่ยวกับการพัฒนาองค์ประกอบการท่องเที่ยวที่ใช้ในการดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เดินทางมาท่องเที่ยวสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่เป็น 10 สุดยอดความนิยมในกรุงเทพมหานคร

ผลการวิจัยพบว่า จากมุมมองของผู้บริหารแหล่งท่องเที่ยวทั้ง 10 แห่ง พบว่า การพัฒนาองค์ประกอบการท่องเที่ยวเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เดินทางมายังสถานที่ศักดิ์สิทธิ์นั้น เป็นการดำเนินงานที่ครอบคลุมหลายมิติ โดยมีรายละเอียดจำแนกตามองค์ประกอบการท่องเที่ยวที่สำคัญ ดังต่อไปนี้

1. ด้านสิ่งดึงดูดใจ ผู้บริหารทุกแห่งให้ความสำคัญกับการรักษาและนำเสนอความศักดิ์สิทธิ์และอัตลักษณ์เฉพาะด้านของสถานที่ให้โดดเด่นมากที่สุด โดยไม่บิดเบือนหรือลดทอนความแท้จริงของความเชื่อ ประกอบด้วย 1) แต่ละแห่งมีจุดเด่นแตกต่างกันอย่างชัดเจน เช่น พระตรีมูรติเน้นความรักและการครองคู่ ศาลท้าวมหาพรหมเน้นความสำเร็จและโชคลาภ วัดเล่งเน่ยยี่เน้นการแก้ปีชงและสะเดาะเคราะห์ เป็นต้น 2) การเล่าเรื่องผ่านประวัติศาสตร์และเรื่องราวปาฏิหาริย์ถือเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างความน่าสนใจและดึงดูดนักท่องเที่ยว 3) มีการดูแลและบำรุงรักษาองค์เทพ สถาปัตยกรรม และภูมิทัศน์ให้คงความงดงามและความขลังเสมอ

2. ด้านการเข้าถึง ผู้บริหารล้วนตระหนักดีว่า ความสะดวกในการเดินทางเป็นปัจจัยชี้ขาดในการดึงดูดนักท่องเที่ยว ได้แก่ 1) ทั้ง 10 สถานที่ตั้งอยู่ในเขตใจกลางเมืองหรือย่านธุรกิจสำคัญของกรุงเทพมหานคร เช่น ราชประสงค์ สีลม เยาวราช ห้วยขวาง และสาทร 2) นักท่องเที่ยวสามารถเข้าถึงได้อย่างสะดวกสบายผ่านระบบขนส่งมวลชนหลากหลายรูปแบบ โดยเฉพาะรถไฟฟ้า BTS และ MRT รวมถึงรถประจำทางและเรือโดยสาร 3) บางแห่งยังตั้งอยู่ภายในหรือใกล้กับห้างสรรพสินค้าและสถานีขนส่งหลัก ยิ่งช่วยอำนวยความสะดวกและกระตุ้นการเดินทาง

3. ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก การพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานเป็นสิ่งที่ผู้บริหารให้ความสำคัญอย่างต่อเนื่อง ต้องมีการจัดเตรียมร้านค้าจำหน่ายชุดเครื่องสักการะอย่างเป็นระเบียบและเพียงพอ ห้องน้ำสาธารณะได้รับการดูแลรักษาความสะอาดอยู่เสมอ และมีการจัดการระบบรักษาความปลอดภัย การติดตั้งกล้องวงจรปิด และการจัดเจ้าหน้าที่รักษาความสงบเรียบร้อยตลอดเวลา บางแห่งได้พัฒนาจุดบริการข้อมูล ป้ายบอกขั้นตอนการไหว้หลายภาษา และสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับผู้สูงอายุและผู้พิการ

4. ด้านกิจกรรม การออกแบบและจัดกิจกรรมทางศาสนาและวัฒนธรรมถือเป็นหัวใจสำคัญในการสร้างประสบการณ์ที่มีคุณค่าให้แก่นักท่องเที่ยว ดังนี้ 1) แต่ละแห่งมีการจัด “พิธีกรรมประจำวันและเทศกาลสำคัญประจำปี” อย่างต่อเนื่อง เช่น เทศกาลนวราตรี (วัดแขก), เทศกาลตรุษจีน (วัดเล่งเน่ยยี่), พิธีบวงสรวงองค์เทพ (ศาลท้าวมหาพรหม), และพิธีแก้ปีชง 2) มีการกำหนดขั้นตอนและวิธีการสักการะที่ชัดเจน ตั้งแต่การจัดเตรียมเครื่องบูชา การจุดธูปเทียน ไปจนถึงการขอพรและการแก้บน เพื่อให้นักท่องเที่ยวปฏิบัติตามได้ง่าย 3) กิจกรรมเสริมอื่น ๆ เช่น การเสี่ยงเซียมซี การดูดวง การนวดแผนไทย (วัดโพธิ์) และการรับเจิมจากพราหมณ์ ถูกนำมาใช้เพื่อเพิ่มความน่าสนใจและสร้างรายได้หมุนเวียน

5. ด้านบรรยากาศและสภาพแวดล้อม ผู้บริหารให้ความสำคัญอย่างมากกับการสร้างและรักษาบรรยากาศแห่งความศรัทธา โดยเฉพาะการจัดแสง สี เสียง กลิ่นธูปและกำยาน รวมถึงดนตรีประกอบพิธีกรรมถูกนำมาใช้สร้างความรู้สึกขลังและสงบการรักษาความสะอาดของพื้นที่โดยรอบ และการจัดการขยะจากดอกไม้ธูปเทียนอย่างเป็นระบบ เป็นอีกหนึ่งปัจจัยที่ช่วยให้บรรยากาศโดยรวมน่าเลื่อมใสและประทับใจ

6. ด้านการบริการและบุคลากร เจ้าหน้าที่ผู้ให้บริการประจำสถานที่ ไม่ว่าจะเป็นพราหมณ์ มัคคุเทศก์ท้องถิ่น หรืออาสาสมัคร ได้รับการพัฒนาให้มีความรู้ความเข้าใจในประวัติความเป็นมาและพิธีกรรมของสถานที่อย่างถูกต้อง เพื่อถ่ายทอดข้อมูลแก่นักท่องเที่ยวอย่างถูกต้องและน่าเชื่อถือ บางแห่งได้พัฒนาจุดประชาสัมพันธ์ หรือจัดทำแผ่นพับและสื่อออนไลน์หลายภาษา เพื่อให้ข้อมูลแก่นักท่องเที่ยวต่างชาติ

7. ด้านความพร้อมของธุรกิจท่องเที่ยว ผู้บริหารบางส่วนมองว่าควรมีการพัฒนาความร่วมมือกับบริษัทนำเที่ยวและผู้ประกอบการท่องเที่ยวในท้องถิ่นมากขึ้น เพื่อให้เกิดโปรแกรมหรือแพ็กเกจการท่องเที่ยวสายมูที่เชื่อมโยงหลายจุด การเปิดให้บริการเป็นเวลานาน หรือบางแห่งเปิด 24 ชั่วโมง (เช่น เทวาลัยพระพิฆเนศ ห้วยขวาง) ตอบสนองวิถีชีวิตของคนเมืองยุคใหม่ได้เป็นอย่างดี

ผู้บริหารแหล่งท่องเที่ยวสายมูทั้ง 10 แห่งในกรุงเทพมหานคร มีมุมมองที่สอดคล้องกันว่า การพัฒนาองค์ประกอบการท่องเที่ยวเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวนั้น ต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของความแท้จริงของความเชื่อ โดยเน้นที่การผสมผสานระหว่างการอนุรักษ์อัตลักษณ์ศักดิ์สิทธิ์และการประยุกต์ใช้การจัดการสมัยใหม่ ทั้งในด้านการเข้าถึง สิ่งอำนวยความสะดวก การออกแบบกิจกรรม และการสร้างบรรยากาศ เพื่อตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวในยุคดิจิทัล โดยไม่ทำให้คุณค่าทางจิตวิญญาณของสถานที่ลดลง

วัตถุประสงค์ข้อที่ 4 เพื่อเป็นแนวทางการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวบนฐานความศรัทธาและความเชื่อทางไสยศาสตร์ โดยอาศัยการถอดบทเรียนจากการบริหารจัดการของแหล่งท่องเที่ยวสายมูที่เป็นสุดยอดความนิยมในกรุงเทพมหานคร

ผลการวิจัยพบว่า จากการถอดบทเรียนจากการบริหารจัดการของสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ทั้ง 10 แห่งในกรุงเทพมหานคร นำไปสู่ข้อเสนอแนะเชิงกลยุทธ์สำหรับการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวบนฐานความศรัทธา (มูเตลู) ใน 4 ด้านหลัก ดังต่อไปนี้

1. ด้านการรักษาอัตลักษณ์และการสร้างคุณค่าทางจิตวิญญาณ ควรปฏิบัติดังนี้ 1) รักษาความแท้จริงของความเชื่อและพิธีกรรม สถานที่แต่ละแห่งต้องดำรงรักษาความขลังและความแท้ของพิธีกรรมดั้งเดิม โดยไม่ดัดแปลงหรือสร้างเรื่องเล่าเทียมเพียงเพื่อประโยชน์ทางการค้า หลีกเลี่ยงการทำให้เป็นสินค้ามากเกินไป 2) สร้างเรื่องราวผ่านทุนทางวัฒนธรรม ใช้ประวัติศาสตร์ ตำนาน และประสบการณ์สมหวังของผู้ศรัทธามาเล่าเรื่อง (Storytelling) อย่างมีพลัง เพื่อเชื่อมโยงความเชื่อเข้ากับวิถีชีวิตร่วมสมัย โดยไม่ละทิ้งรากเหง้าทางศาสนาและวัฒนธรรม 3) รักษาสมดุลระหว่างศรัทธาและการพาณิชย์ กำหนดพื้นที่และเวลาสำหรับกิจกรรมทางศาสนาอย่างชัดเจน แยกส่วนการจำหน่ายสินค้าและการบริการออกจากพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เพื่อไม่ให้บรรยากาศแห่งความสงบและความเลื่อมใสถูกทำลาย

2. ด้านการบริหารจัดการเพื่อความยั่งยืน ควรปฏิบัติดังนี้ 1) การจัดการสิ่งแวดล้อมและมลพิษ รณรงค์ให้ใช้ธูปไฟฟ้าหรือธูปไร้ควัน กำหนดจุดสูบธูปและเผากระดาษที่มีระบบระบายอากาศ จำกัดปริมาณการจุดธูปเทียนในช่วงที่ค่ามลพิษทางอากาศ (PM 2.5) สูง รวมทั้งวางระบบแยกขยะและนำดอกไม้จากของไหว้ไปทำปุ๋ยหมักหรือรีไซเคิล 2) การจัดการความหนาแน่นและขีดความสามารถในการรองรับ นำระบบจองคิวออนไลน์ (E-Queue) หรือการจำกัดจำนวนผู้เข้าชมในบางช่วงเวลามาใช้ โดยเฉพาะในช่วงเทศกาลใหญ่ เช่น ตรุษจีน นวราตรี เพื่อป้องกันความแออัดและยกระดับประสบการณ์ของนักท่องเที่ยว 3) การจัดการด้านความปลอดภัยและการหลอกลวง จัดตั้งจุดประชาสัมพันธ์และรับเรื่องร้องเรียน ติดป้ายราคามาตรฐานของเครื่องสักการะและบริการต่าง ๆ อย่างโปร่งใส อบรมบุคลากรและไกด์ท้องถิ่นให้มีความรู้ที่ถูกต้อง เพื่อป้องกันมิจฉาชีพและการเอาเปรียบนักท่องเที่ยว

3. ด้านการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรม ควรปฏิบัติดังนี้ 1) ยกระดับการสื่อสารด้วยสื่อดิจิทัล พัฒนาเว็บไซต์และแพลตฟอร์มสังคมออนไลน์ของสถานที่ให้มีข้อมูลที่ถูกต้อง ครบถ้วน หลายภาษา ทั้งวิธีการสักการะ ประวัติศาสตร์ และข้อควรปฏิบัติ รวมถึงใช้ Influencer และบุคคลมีชื่อเสียงในการบอกต่ออย่างสร้างสรรค์ 2) สร้างประสบการณ์เชิงโต้ตอบด้วยเทคโนโลยี ประยุกต์ใช้ Augmented Reality (AR) หรือ QR Code เพื่อให้นักท่องเที่ยวสามารถสแกนดูประวัติ ภาพจำลอง หรือขั้นตอนการไหว้แบบสามมิติได้ด้วยตนเอง 3) ส่งเสริมระบบการเงินอิเล็กทรอนิกส์ พัฒนาระบบทำบุญหรือบริจาคออนไลน์ (E-Donation) ที่ตรวจสอบได้และสามารถออกใบอนุโมทนาบัตรอิเล็กทรอนิกส์ได้ทันที เพื่อความโปร่งใสและความสะดวกสบาย

4. ด้านการเชื่อมโยงเส้นทางและการมีส่วนร่วมของชุมชน ควรปฏิบัติดังนี้ 1) บูรณาการเส้นทางท่องเที่ยวสายมู สร้างเส้นทางเชื่อมโยงระหว่างสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ในย่านเดียวกันหรือที่มีความเชื่อ

สอดคล้องกัน เช่น เส้นทางเทพฮินดูย่านราชประสงค์-สีลม เส้นทางสายจีนย่านเยาวราช เส้นทางสายสุขภาพและศรัทธา เพื่อให้นักท่องเที่ยวสามารถใช้เวลาในพื้นที่ได้ยาวนานขึ้นและเกิดการกระจายรายได้ 2) สนับสนุนการมีส่วนร่วมของชุมชน ส่งเสริมให้ชุมชนท้องถิ่นผลิตร้านค้าและบริการที่เกี่ยวข้อง เช่น ชุดไหว้รักษ์โลก อาหารมงคล งานหัตถกรรมหรือของที่ระลึกที่ออกแบบร่วมสมัย เพื่อให้ชุมชนได้รับประโยชน์และมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์วัฒนธรรม 3) พัฒนาความร่วมมือแบบพหุภาคี ประสานความร่วมมือระหว่างวัด/ศาลเจ้า องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคธุรกิจท่องเที่ยว และสถาบันการศึกษา ในการวางแผนและดำเนินการพัฒนาการท่องเที่ยวในทิศทางที่สอดคล้องกันอย่างยั่งยืน

แนวทางการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวบนฐานความศรัทธาที่ถอดบทเรียนจากสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ยอดนิยมทั้ง 10 แห่งนี้ มุ่งเน้นที่การผสานระหว่างการรักษาคุณค่าและความขลังของความเชื่อ เข้ากับการจัดการสมัยใหม่ที่โปร่งใส ใช้เทคโนโลยีและเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม อันจะนำไปสู่รูปแบบการท่องเที่ยวที่สร้างประสบการณ์ลึกซึ้ง กระจายรายได้สู่ชุมชน และเติบโตได้อย่างยั่งยืนโดยไม่ทำลายรากเหง้าทางจิตวิญญาณของสังคมไทย

อภิปรายผล

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจเดินทางมาท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวชาวไทย

จากผลการวิจัยที่พบว่าปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจเดินทางมาท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวชาวไทย ประกอบด้วย (1) ความโดดเด่นและความศักดิ์สิทธิ์ของสถานที่ (2) การเข้าถึงและความสะดวกสบาย (3) ความเชื่อส่วนบุคคลและประสบการณ์ตรง (4) อิทธิพลจากสื่อสังคมออนไลน์และบุคคลมีชื่อเสียง และ (5) ลักษณะประชากรของนักท่องเที่ยว นั้น สามารถอภิปรายผลตามแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องได้ดังนี้

1. ด้านความโดดเด่นของสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่พบว่าแต่ละแห่งมีอัตลักษณ์และความเชื่อเฉพาะด้านแตกต่างกันอย่างชัดเจน เช่น ด้านความรัก ด้านความสำเร็จและโชคลาภ ด้านการสะเดาะเคราะห์และสุขภาพ สอดคล้องกับแนวคิดองค์ประกอบการท่องเที่ยว (5A’s of Tourism) ของ Buhalis (2000) และ Dickman (1999) ที่ระบุว่า "สิ่งดึงดูดใจ" (Attractions) เป็นหัวใจสำคัญของแหล่งท่องเที่ยว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและศาสนา Timothy & Olsen (2006) ยังเน้นย้ำว่าสถานที่ศักดิ์สิทธิ์แต่ละแห่งมีคุณค่าเชิงสัญลักษณ์และประวัติศาสตร์ที่แตกต่างกัน ซึ่งทำหน้าที่เป็นแม่เหล็กดึงดูดนักท่องเที่ยวเฉพาะกลุ่มที่มีความต้องการทางจิตวิญญาณตรงกับจุดเด่นของสถานที่นั้น ๆ ผลการศึกษานี้ยังสอดคล้องกับงานของ พัทธนันท์ อธิตัง และคณะ (2567) ที่พบว่าเหตุผลสำคัญที่นักท่องเที่ยวเดินทางไปวัดเจดีย์ (ไอ้ไข่) จังหวัดนครศรีธรรมราช คือชื่อเสียงและความศักดิ์สิทธิ์ของสถานที่ตามความเชื่อเฉพาะด้าน

2. ปัจจัยด้านการเข้าถึงและความสะดวกสบายที่ผู้บริหารระบุว่าเป็นปัจจัยสำคัญอย่างยิ่ง สะท้อนให้เห็นความถูกต้องของแนวคิดของ Buhalis (2000) ที่ให้ความสำคัญกับการเข้าถึงและสิ่งอำนวยความสะดวกในฐานะองค์ประกอบที่ขาดไม่ได้ของแหล่งท่องเที่ยว โดยเฉพาะในบริบทการท่องเที่ยวเขตเมือง การที่ทั้ง 10

สถานที่ตั้งอยู่ในเขตใจกลางกรุงเทพมหานครและอยู่ใกล้ระบบขนส่งมวลชน BTS/MRT ทำให้นักท่องเที่ยวสามารถเข้าถึงได้ง่ายและรวดเร็ว ซึ่งสอดคล้องกับแนวโน้มพฤติกรรมนักท่องเที่ยวเมืองที่ให้ความสำคัญกับความสะดวกสบายและประหยัดเวลา (Goossens, 2000)

3. ความเชื่อส่วนบุคคลและประสบการณ์ตรงที่นักท่องเที่ยวสมหวังจากพรที่ขอแล้วกลับมาบอกต่อหรือแก้บน นับเป็นกลไกทางการตลาดที่ทรงพลังในรูปแบบการสื่อสารแบบปากต่อปาก ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Swarbrooke & Horner (1999) ที่ระบุว่าการตัดสินใจของนักท่องเที่ยวได้รับอิทธิพลอย่างสูงจากประสบการณ์ในอดีตและการบอกต่อจากบุคคลใกล้ชิด ผลการวิจัยนี้ยังสอดคล้องกับงานของ พระครูปลัดประวิทย์ วรธมฺโม (2563) ที่พบว่านักท่องเที่ยววัดไร่ขิงมีความประทับใจในความศักดิ์สิทธิ์และตั้งใจจะกลับมาท่องเที่ยวซ้ำ รวมถึงจะแนะนำให้ผู้อื่นมาเยือน

4. อิทธิพลจากสื่อสังคมออนไลน์และบุคคลมีชื่อเสียงที่นับเป็นปัจจัยโดดเด่นในยุคปัจจุบัน สอดคล้องกับแนวคิดแรงดึงดูด ในทฤษฎีแรงผลักและแรงดึงของ Crompton (1979) และ Dann (1977) ที่อธิบายว่าปัจจัยภายนอก เช่น ภาพลักษณ์ของจุดหมายปลายทาง การสื่อสารทางการตลาด และข้อมูลจากสื่อต่าง ๆ สามารถสร้างแรงจูงใจให้นักท่องเที่ยวตัดสินใจเดินทางได้อย่างมีนัยสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มคนรุ่นใหม่ที่ใช้เวลาอยู่บนแพลตฟอร์มสังคมออนไลน์อย่างเข้มข้น ปรากฏการณ์ที่บุคคลมีชื่อเสียงมาเยือนและโพสต์ภาพลงสื่อ ทำให้เกิดกระแสตามรอยในทันทีนั้น สอดคล้องกับงานวิจัยของ ปวีณา งามประภาสม (2567) ที่ชี้ให้เห็นว่าการใช้สื่อออนไลน์และแพลตฟอร์มดิจิทัลเป็นเครื่องมือสำคัญในการเชื่อมโยงระหว่างชุมชนกับนักท่องเที่ยวสายมูเตลูในยุคปัจจุบัน

5. ด้านลักษณะประชากรของนักท่องเที่ยวที่พบว่ากลุ่มหลักคือนักท่องเที่ยวเพศหญิงวัยทำงาน (อายุ 20-45 ปี) สอดคล้องกับงานวิจัยของ เสาวลักษณ์ ตะเภาหิรัญ (2566) ที่พบว่าผู้หญิงอายุ 26-41 ปี เป็นกลุ่มที่มีบุคลิกลักษณะและพฤติกรรมความเชื่อในมูเตลูสูงกว่ากลุ่มอื่น ๆ ทั้งในด้านการใช้สี เลขมงคล การพกวัตถุมงคล และการดูหมอดูดวง สะท้อนให้เห็นว่า ความไม่มั่นคงในชีวิตอันเป็นแรงผลักภายในตามแนวคิดของ Crompton (1979) นั้นส่งผลต่อผู้หญิงวัยทำงานโดยเฉพาะ ซึ่งต้องเผชิญกับแรงกดดันทั้งด้านเศรษฐกิจ อาชีพ และความสัมพันธ์ส่วนบุคคล

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 แนวทางการวางยุทธศาสตร์ส่วนประสมทางการตลาดของผู้บริหารแหล่งท่องเที่ยวสายมู

จากผลการวิจัยที่พบว่า ผู้บริหารแหล่งท่องเที่ยวสายมูทั้ง 10 แห่งในกรุงเทพมหานคร ได้วางยุทธศาสตร์ส่วนประสมทางการตลาดสำหรับธุรกิจบริการ (7Ps) อย่างมีแบบแผน โดยมุ่งเน้นการรักษาสมดุลระหว่างการอนุรักษ์อัตลักษณ์ความศักดิ์สิทธิ์กับการยกระดับประสบการณ์ให้ตอบสนองวิถีชีวิตคนเมืองในยุคดิจิทัลนั้น สามารถอภิปรายผลตามแนวคิดและทฤษฎีทางการตลาดและการท่องเที่ยวได้ดังนี้

1. ด้านผลิตภัณฑ์ (Product) การนำเสนอความศักดิ์สิทธิ์ที่แท้จริงผ่านการเล่าเรื่อง ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่าผู้บริหารให้ความสำคัญกับการรักษาความแท้จริงของอัตลักษณ์และนำเสนอผ่านการเล่าเรื่อง เป็นอย่างยิ่ง แนวทางนี้สอดคล้องกับแนวคิดการจัดการประสบการณ์ของ Pine & Gilmore (1998) ที่เสนอว่า

ธุรกิจในยุคปัจจุบันต้องสร้างคุณค่าให้กับสินค้าและบริการด้วยการมอบประสบการณ์ที่น่าจดจำ และเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว ในบริบทของการท่องเที่ยวสายมู สิ่งที่ผู้บริหารนำเสนอจึงไม่ใช่เป็นเพียงสถานที่ แต่เป็นประสบการณ์ทางจิตวิญญาณที่เชื่อมโยงเข้ากับตำนาน ประวัติศาสตร์ และความคาดหวังส่วนบุคคลของผู้มาเยือน นอกจากนี้ การรักษาความแท้จริง ของผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยว เป็นประเด็นที่ได้รับการยืนยันในงานของ MacCannell (1973) ที่ชี้ว่านักท่องเที่ยวในยุคสมัยใหม่แสวงหาประสบการณ์ที่แท้จริงจากแหล่งท่องเที่ยว การที่ผู้บริหารไม่สร้างเรื่องเล่าเทียม หรือปรับเปลี่ยนแก่นของสถานที่เพียงเพื่อผลประโยชน์ทางการค้า จึงเป็นกลยุทธ์ที่สร้างความน่าเชื่อถือในระยะยาว และเป็นไปในทิศทางเดียวกับข้อเสนอของ ธนาภรณ์ วงศ์ชู (2567) ที่เสนอแนะว่า การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงศรัทธาควรตั้งอยู่บนพื้นฐานของความแท้จริงของพื้นที่

2. ด้านราคา (Price) การสร้างความไว้วางใจด้วยความโปร่งใส ประเด็นสำคัญที่ค้นพบคือการที่ผู้บริหารกำหนดราคาชุดไหว้และบริการต่าง ๆ อย่างเป็นมาตรฐานและโปร่งใส เพื่อป้องกันการเอาเปรียบนักท่องเที่ยวและปัญหาพุทธพาณิชย์ แนวทางนี้สอดคล้องกับหลักการตลาดบริการที่ ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และคณะ (2552) กล่าวว่า ราคาในธุรกิจบริการมิใช่เพียงตัวเงินที่ลูกค้าต้องจ่าย แต่ยังสะท้อนถึงคุณค่า และ ความน่าเชื่อถือขององค์กร สำหรับธุรกิจที่อิงกับความเชื่อและจิตวิญญาณ ความโปร่งใสด้านราคายิ่งเป็นปัจจัยชี้ขาดความยั่งยืน ดังที่ พิมพ์ธัญญา ฆ้องเสนาะ (2568) ได้เน้นย้ำว่าธุรกิจสายมูที่ขาดธรรมาภิบาลจะนำไปสู่ความเสื่อมศรัทธาในที่สุด กลยุทธ์การนำรายได้กลับคืนสู่การกุศลหรือการบำรุงรักษาสถานที่ที่ตรวจสอบได้จึงตอบโจทย์หลักการบริหารจัดการสมัยใหม่ที่เน้นการมีส่วนร่วมและรับผิดชอบต่อสังคม ซึ่งจะกล่าวถึงต่อไปในมิติของความยั่งยืน

3. ด้านช่องทางการจัดจำหน่าย (Place) ท่าเลที่ตั้งกับการท่องเที่ยวเมือง ผลการวิจัยที่เน้นย้ำถึงความสำคัญของทำเลที่ตั้งที่เข้าถึงได้ด้วยระบบขนส่งมวลชน BTS/MRT ในย่านเศรษฐกิจใจกลางกรุงเทพฯ สะท้อนให้เห็นความสอดคล้องกับแนวคิด องค์ประกอบการท่องเที่ยว (5A’s) ของ Buhalis (2000) ในด้านการเข้าถึง โดยเฉพาะการท่องเที่ยวในเขตเมือง ซึ่งนักท่องเที่ยวมีพฤติกรรมที่ให้ความสำคัญกับเวลา และความสะดวกสบายเป็นอย่างสูง การที่สถานที่ศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้ตั้งอยู่ภายในหรือใกล้กับห้างสรรพสินค้าและอาคารสำนักงาน ยังสร้างข้อได้เปรียบในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ผสานเข้ากับวิถีชีวิตประจำวันของคนเมืองได้เป็นอย่างดี ทำให้การมาเยือนเป็นส่วนหนึ่งของกิจวัตรได้โดยง่าย ซึ่งเป็นคุณลักษณะที่สอดคล้องกับงานวิจัยด้าน Leisure and Lifestyle Tourism ที่กล่าวถึงการท่องเที่ยวแบบไม่ต้องวางแผนล่วงหน้ามาก

4. ด้านการส่งเสริมการตลาด (Promotion) การหลอมรวมสื่อดั้งเดิม สื่อสังคม และผู้ทรงอิทธิพล แนวทางส่งเสริมการตลาดที่ผู้บริหารใช้ มีลักษณะเป็นแบบผสมผสาน โดยเฉพาะการพึ่งพาการสื่อสารแบบปากต่อปากที่ถูกขยายผลผ่านสื่อสังคมออนไลน์ ปรากฏการณ์นี้สอดคล้องกับแนวคิดของ Kotler & Keller (2016) ที่ระบุว่าในยุคดิจิทัล เสียงของผู้บริโภคมีอิทธิพลเหนือกว่า เสียงของแบรนด์ ข้อค้นพบที่ชัดเจนอีกประการหนึ่งคือบทบาทของบุคคลมีชื่อเสียงและผู้มีอิทธิพลทางความคิดที่ส่งผลต่อการตัดสินใจเดินทางตามรอย (ตามกระแส) อย่างรวดเร็ว ซึ่งสอดคล้องกับงานของ ปวีณา งามประภาสม (2567) ที่พบว่าการใช้สื่อออนไลน์และแพลตฟอร์มดิจิทัลในการนำเสนอกิจกรรมและพิธีกรรมความเชื่อผ่านบุคคลที่มีชื่อเสียง เป็น

เครื่องมือสำคัญในการขยายการรับรู้และดึงดูดนักท่องเที่ยวกลุ่มใหม่ ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ในขณะเดียวกัน การใช้งานเทศกาลสำคัญ เป็นเครื่องมือส่งเสริมการตลาด ก็เป็นการสร้างกระแสตามธรรมชาติที่ทรงพลัง และยังทำหน้าที่ในการย้ำเตือนถึงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของสถานที่นั้น ๆ ไปพร้อมกัน

5. ด้านบุคคล (People) และ ด้านกระบวนการ (Process) หัวใจของธุรกิจบริการบนฐานศรัทธา การที่ผู้บริหารให้ความสำคัญกับการพัฒนาบุคลากรให้มีความรู้ที่ถูกต้องและสามารถให้คำแนะนำแก่นักท่องเที่ยวได้ สะท้อนให้เห็นถึงความเข้าใจในทฤษฎี ส่วนประสมทางการตลาดสำหรับธุรกิจบริการ (Service Marketing Mix) ของ Booms & Bitner (1981) ที่ระบุว่า บุคคล คือหัวใจสำคัญในการส่งมอบคุณภาพการบริการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในธุรกิจที่ต้องใช้ความรู้เฉพาะด้านและความละเอียดอ่อนทางจิตใจสูง ในขณะเดียวกันการจัดระบบคิว หรือกระบวนการทำพิธีที่ชัดเจน ก็เป็นการลดความวิตกกังวลและสร้างความเชื่อมั่นให้กับผู้มาเยือน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดด้าน Service Blueprinting ที่ว่า การออกแบบกระบวนการบริการที่ราบรื่นและปราศจากจุดสะดุดจะนำไปสู่ความพึงพอใจสูงสุดของลูกค้า

6. ด้านกายภาพ (Physical Evidence) การสร้างบรรยากาศแห่งศรัทธาที่จับต้องได้ การสร้างบรรยากาศที่สะอาด สวยงาม และปลอดภัยผ่านการจัดการสภาพแวดล้อมทางกายภาพนั้น สอดคล้องกับแนวคิดเรื่อง Servicescape ของ Bitner (1992) ซึ่งเสนอว่าสภาพแวดล้อมทางกายภาพในธุรกิจบริการมีอิทธิพลต่ออารมณ์ ความรู้สึก และพฤติกรรมของลูกค้า ในกรณีของสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ การจัดการแสง สี เสียง และกลิ่น มิใช่เป็นเพียงการอำนวยความสะดวกเท่านั้น แต่เป็นส่วนหนึ่งของประสบการณ์ทางจิตวิญญาณที่จะหล่อหลอมให้ผู้มาเยือนเกิดความเลื่อมใส ศรัทธา และประทับใจ ซึ่งนำไปสู่การบอกต่อและการกลับมาเยือนซ้ำในที่สุด

วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 การพัฒนาองค์ประกอบการท่องเที่ยวเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยว

จากผลการวิจัยที่พบว่าผู้บริหารแหล่งท่องเที่ยวสายมูทั้ง 10 แห่งในกรุงเทพมหานครได้พัฒนาองค์ประกอบการท่องเที่ยวในด้านต่าง ๆ ได้แก่ (1) การรักษาความศักดิ์สิทธิ์และอัตลักษณ์เฉพาะด้าน (2) การพัฒนาการเข้าถึงและความสะดวกสบาย (3) การจัดสิ่งอำนวยความสะดวกอย่างเพียงพอ (4) การออกแบบกิจกรรมและพิธีกรรม (5) การสร้างบรรยากาศและสภาพแวดล้อม และ (6) การให้ความสำคัญกับบุคลากรและการบริการนั้น สามารถอภิปรายผลตามแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องได้ดังนี้

1. ด้านสิ่งดึงดูดใจ การรักษาความแท้จริงของผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวบนฐานศรัทธา ผลการวิจัยที่พบว่าผู้บริหารให้ความสำคัญกับการรักษาความศักดิ์สิทธิ์และอัตลักษณ์เฉพาะด้านของสถานที่ โดยไม่บิดเบือนหรือลดทอนความแท้จริงของความเชื่อเพื่อประโยชน์ทางการค้านั้น สอดคล้องกับแนวคิดของ MacCannell (1973) เรื่อง "Staged Authenticity" ที่เสนอว่านักท่องเที่ยวในยุคหลังสมัยใหม่แสวงหาประสบการณ์ที่แท้จริงจากแหล่งท่องเที่ยว การรักษาความแท้ของพิธีกรรมและประวัติศาสตร์จึงเป็นหัวใจสำคัญในการดำรงไว้ซึ่งคุณค่าของแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและศาสนา นอกจากนี้ Richards (2001) ยังได้เน้นย้ำถึงความสำคัญของความคิดสร้างสรรค์ทางวัฒนธรรม ในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยต้องตั้งอยู่บนฐานของทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่แท้จริงซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของพื้นที่นั้น ๆ ข้อค้นพบที่ว่าแต่ละสถานที่มี

จุดเด่นแตกต่างกันอย่างชัดเจน เช่น ด้านความรัก ด้านโชคลาภ หรือด้านสุขภาพ สะท้อนให้เห็นถึงการประยุกต์ใช้แนวคิดนี้อย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งสอดคล้องกับงานของ ธนาภรณ์ วงศ์ชู (2567) ที่เสนอแนะว่าการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงศรัทธาต้องค้นหาจุดเด่นเฉพาะตัวของแต่ละพื้นที่มาเป็นแม่เหล็กหลักในการดึงดูดกลุ่มเป้าหมายที่แตกต่างกัน

2. ด้านการเข้าถึงและสิ่งอำนวยความสะดวก การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเพื่อรองรับการท่องเที่ยวเขตเมือง ข้อค้นพบที่ว่าผู้บริหารทุกแห่งให้ความสำคัญกับท่าเลที่ตั้งที่เข้าถึงได้สะดวก โดยเฉพาะการเดินทางด้วยระบบ BTS/MRT นั้น สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญขององค์ประกอบด้านการเข้าถึง ตามแนวคิดองค์ประกอบการท่องเที่ยว 5A's ของ Buhalis (2000) และ 10A's ของ เสรี วงษ์มณฑา (2564) ซึ่งระบุว่าความสามารถในการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวได้อย่างสะดวกสบายและปลอดภัยเป็นปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญที่สุดประการหนึ่งต่อความสำเร็จของแหล่งท่องเที่ยว ในบริบทของการท่องเที่ยวเขตเมือง Ashworth & Page (2011) ได้ชี้ให้เห็นว่าระบบขนส่งมวลชนที่มีประสิทธิภาพเป็นปัจจัยสำคัญที่เชื่อมโยงนักท่องเที่ยวเข้ากับแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ ในเมืองใหญ่ และมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจเลือกจุดหมายปลายทางย่อยภายในเมือง การที่สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ทั้ง 10 แห่งตั้งอยู่ในย่านเศรษฐกิจใจกลางกรุงเทพฯ และอยู่ใกล้กับสถานีรถไฟฟ้า จึงเป็นข้อได้เปรียบเชิงยุทธศาสตร์ที่ช่วยลดอุปสรรคในการเดินทางและส่งเสริมให้เกิดการมาเยือนซ้ำได้อย่างมีนัยสำคัญ ในด้านสิ่งอำนวยความสะดวก การที่ผู้บริหารให้ความสำคัญกับร้านค้า ห้องน้ำ และระบบรักษาความปลอดภัย สอดคล้องกับแนวคิดของ Dickman (1999) ที่ระบุว่า Amenities หรือสิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐาน เป็นองค์ประกอบที่จะช่วยเติมเต็มประสบการณ์การท่องเที่ยวให้สมบูรณ์ และหากขาดไปจะส่งผลเชิงลบต่อความพึงพอใจโดยรวมของนักท่องเที่ยว

3. ด้านกิจกรรม การสร้างประสบการณ์ลึกซึ้งผ่านพิธีกรรมและการมีส่วนร่วม การที่ผู้บริหารแต่ละแห่งมุ่งเน้นการพัฒนากิจกรรมทางศาสนาและพิธีกรรมอย่างต่อเนื่อง ทั้งในระดับประจำวัน เทศกาลประจำปี และกิจกรรมพิเศษ สอดคล้องกับแนวคิด Experience Economy ของ Pine & Gilmore (1998) ที่เสนอว่าการสร้างประสบการณ์ที่น่าจดจำและมีส่วนร่วมเป็นกุญแจสำคัญในการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับสินค้าและบริการทางการท่องเที่ยว ในแง่ของการท่องเที่ยวเชิงศรัทธา Sharpley & Sundaram (2005) ได้ศึกษา Ashram Tourism ในอินเดียและพบว่ากิจกรรมทางจิตวิญญาณที่เปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้มีส่วนร่วม เช่น การร่วมสวดมนต์ การนั่งสมาธิ หรือการร่วมพิธีกรรม นำไปสู่ประสบการณ์ที่ลึกซึ้ง และความพึงพอใจที่สูงกว่าการเป็นเพียงผู้ชม ข้อค้นพบในการวิจัยนี้ที่พบว่าสถานที่แต่ละแห่งได้กำหนดขั้นตอนและวิธีการสักการะที่ชัดเจน รวมถึงกิจกรรมเสริม เช่น การเสี่ยงเซียมซี การเจิมหน้าผาก และการนวดแผนไทย จึงสะท้อนให้เห็นถึงความพยายามในการยกระดับจากการมาชมสู่การมาร่วม อันจะนำไปสู่ประสบการณ์เชิงศรัทธาที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

4. ด้านบรรยากาศและสภาพแวดล้อม การสร้างภูมิทัศน์แห่งศรัทธา ผลการวิจัยที่พบว่าผู้บริหารให้ความสำคัญกับการสร้างบรรยากาศที่ขลัง สงบ และสวยงาม ผ่านการจัดการแสง สี เสียง และกลิ่น รวมถึงการรักษาความสะอาดอย่างเคร่งครัดนั้น สอดคล้องกับแนวคิดเรื่อง Servicescape ของ Bitner (1992) ซึ่งเสนอว่า สภาพแวดล้อมทางกายภาพในธุรกิจบริการ ประกอบด้วย 3 มิติ ได้แก่ (1) สภาพแวดล้อมโดยรอบ เช่น แสง สี เสียง อุณหภูมิ และคุณภาพอากาศ (2) การจัดวางพื้นที่และการใช้งาน และ (3) สัญลักษณ์และ

สิ่งประดิษฐ์ ในบริบทของสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ Zeithaml, Bitner, & Gremler (2006) ได้ขยายความว่า Servicescape มีอิทธิพลต่อการรับรู้ของลูกค้าใน 3 ด้าน ได้แก่ ด้านความคิด ด้านอารมณ์ และด้านสรีรวิทยา โดยสำหรับสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ การสร้างบรรยากาศที่สงบและขลังจะช่วยกระตุ้นอารมณ์ร่วมและความรู้สึกเลื่อมใสศรัทธา ได้เป็นอย่างดี การที่ผู้บริหารลงทุนกับการรักษาความสะอาด ปรับภูมิทัศน์ และใช้แสงไฟเพื่อเน้นความงามขององค์เทพ จึงเป็นการออกแบบ Servicescape ที่ส่งเสริมประสบการณ์เชิงจิตวิญญาณโดยตรง

5. ด้านบุคลากรและกระบวนการ บทบาทของคนในการส่งมอบประสบการณ์ศรัทธา การที่ผู้บริหารให้ความสำคัญกับการพัฒนาบุคลากร ให้มีความรู้ความสามารถในการถ่ายทอดข้อมูลทางประวัติศาสตร์และพิธีกรรมอย่างถูกต้อง สะท้อนให้เห็นถึงความตระหนักในบทบาทของคน ในฐานะองค์ประกอบหลักของส่วนประสมการตลาดบริการ 7Ps ตามแนวคิดของ Booms & Bitner (1981) โดยเฉพาะในธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อและจิตวิญญาณที่ต้องการความไว้วางใจและความน่าเชื่อถือเป็นอย่างสูง ในส่วนของกระบวนการ การที่สถานที่ต่าง ๆ มีการกำหนดขั้นตอนการสักการะที่ชัดเจน มีป้ายบอกทาง และมีการจัดการคิวในช่วงเทศกาล สอดคล้องกับแนวคิดเรื่อง Service Blueprinting ที่เสนอโดย Shostack (1984) ซึ่งเป็นการออกแบบกระบวนการให้บริการที่ใช้แผนผังแสดงขั้นตอนการให้บริการ จุดสัมผัสระหว่างลูกค้ากับผู้ให้บริการ และกระบวนการสนับสนุนเบื้องหลัง เพื่อให้บริการเป็นไปอย่างราบรื่นและมีประสิทธิภาพ งานวิจัยของ พัทธนันท์ อธิตัง และคณะ (2567) ยังสนับสนุนว่า คุณภาพการบริการ 5 มิติ อันได้แก่ ความเป็นรูปธรรมของบริการ ความน่าเชื่อถือ การตอบสนอง ความมั่นใจ และการเอาใจใส่ เป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจมาท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวสายมูเตลูอย่างมีนัยสำคัญ โดยเฉพาะมิติด้านความมั่นใจที่เกิดจากการได้รับข้อมูลที่ถูกต้องจากบุคลากรที่มีความรู้

6. ด้านความพร้อมของธุรกิจท่องเที่ยว การบูรณาการสู่ระบบนิเวศการท่องเที่ยว ประเด็นที่ผู้บริหารบางส่วนมองว่าควรมีการพัฒนาความร่วมมือกับบริษัทนำเที่ยวและผู้ประกอบการในท้องถิ่น เพื่อให้เกิด โปรแกรมการท่องเที่ยวสายมูที่เชื่อมโยงหลายจุดนั้น สอดคล้องกับแนวคิดของ เสรี วงษ์มณฑา (2564) ในองค์ประกอบการท่องเที่ยว 10A's ด้าน Availability ที่ระบุว่าการมีบริษัททัวร์เข้าไปดำเนินธุรกิจในพื้นที่ โดยมีบริการ Package Tour ที่รวมการบริการหลายอย่างจะช่วยดึงดูดนักท่องเที่ยวและเพิ่มความคุ้มค่าในการเดินทาง นอกจากนี้ Pike (2008) ยังได้กล่าวถึงความสำคัญของเครือข่ายผู้มีส่วนได้เสีย ในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวว่าการสร้างความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคชุมชนจะนำไปสู่การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบและยั่งยืน Murphy (1985) ยังตอกย้ำว่าการมีส่วนร่วมของชุมชนในการวางแผนและดำเนินการด้านการท่องเที่ยวตั้งแต่ต้นทางจะช่วยให้เกิดการยอมรับและการสนับสนุนจากท้องถิ่นในระยะยาว

วัตถุประสงค์ข้อที่ 4 แนวทางการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวบนฐานความศรัทธาจากการถอดบทเรียน

จากผลการวิจัยที่ได้จากการถอดบทเรียนการบริหารจัดการของสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ทั้ง 10 แห่งในกรุงเทพมหานคร ซึ่งนำไปสู่แนวทางการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวบนฐานความศรัทธาใน 4 ด้านหลัก ได้แก่ (1) การรักษาอัตลักษณ์และการสร้างคุณค่าทางจิตวิญญาณ (2) การบริหารจัดการเพื่อความยั่งยืน (3)

การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรม และ (4) การเชื่อมโยงเส้นทางและการมีส่วนร่วมของชุมชนนั้น สามารถอภิปรายผลตามแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องได้ดังนี้

1. การรักษาอัตลักษณ์และการสร้างคุณค่าทางจิตวิญญาณ ผลการวิจัยที่เสนอแนะให้สถานที่ศักดิ์สิทธิ์รักษาความแท้จริงของความเชื่อและพิธีกรรม โดยหลีกเลี่ยงการทำให้เป็นสินค้ามากเกินไป สอดคล้องกับแนวคิดของ Timothy & Olsen (2006) ที่เสนอว่าการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและจิตวิญญาณมีความละเอียดอ่อนสูง ผู้บริหารต้องรักษาสมดุลระหว่างการเปิดรับนักท่องเที่ยวกับการธำรงไว้ซึ่งความศักดิ์สิทธิ์ของสถานที่ การดัดแปลงพิธีกรรมหรือสร้างเรื่องเล่าขึ้นมาใหม่เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยว ในระยะยาวจะนำไปสู่การสูญเสียความน่าเชื่อถือและความเสื่อมศรัทธา Cohen (1998) ได้ศึกษาการท่องเที่ยวกับศาสนาและพบว่า การท่องเที่ยวสามารถทำให้เกิดการเปลี่ยนผ่านจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ไปสู่สิ่งทางโลก หากไม่มีการจัดการที่เหมาะสม ซึ่งจะเป็นอันตรายต่อคุณค่าแท้ของสถานที่ ข้อเสนอแนะในการวิจัยนี้ที่ให้รักษาแก่นแท้ของพิธีกรรมและใช้ Storytelling จากประวัติศาสตร์จริง จึงเป็นการป้องกันไม่ให้เกิดปรากฏการณ์ดังกล่าว ขณะเดียวกันก็สามารถใช้ทุนทางวัฒนธรรมมาสร้างมูลค่าเพิ่มได้อย่างเหมาะสม สอดคล้องกับงานของ พรรณปพร จันทร์ฉาย และ อนามัย ดำเนตร (2567) ที่เสนอแนะว่าการท่องเที่ยวแบบมูเตลูควรมุ่งเน้นจุดขายด้านความเชื่อที่สอดคล้องกับสถานที่ เพื่อส่งเสริมตลาดทั้งในและต่างประเทศ โดยไม่ละทิ้งรากเหง้าทางวัฒนธรรม

2. การบริหารจัดการเพื่อความยั่งยืน แนวทางที่เสนอให้มีการจัดการสิ่งแวดล้อม ลดมลพิษจากควันธูป และจัดการความหนาแน่นของนักท่องเที่ยว สะท้อนให้เห็นถึงการประยุกต์ใช้แนวคิด ขีดความสามารถในการรองรับของ O'Reilly (1986) ซึ่งแบ่งออกเป็น ขีดความสามารถทางกายภาพทางสิ่งแวดล้อม และทางจิตวิทยาของนักท่องเที่ยวการจำกัดจำนวนผู้เข้าชมในช่วงเทศกาล การใช้ระบบจองคิวออนไลน์ และการรณรงค์ให้ใช้ธูปไร้ควัน ล้วนเป็นมาตรการที่ช่วยให้แหล่งท่องเที่ยวสามารถรองรับนักท่องเที่ยวได้อย่างเหมาะสมโดยไม่เสื่อมโทรม ในมิติด้านสิ่งแวดล้อม แนวทางดังกล่าวสอดคล้องกับหลักการของ การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (Sustainable Tourism) ตามกรอบของ องค์การการท่องเที่ยวโลกแห่งสหประชาชาติ (UNWTO, 2013) ที่เน้นการใช้ทรัพยากรสิ่งแวดล้อมอย่างเหมาะสม การเคารพต่อความถูกต้องทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชน และการสร้างผลตอบแทนทางเศรษฐกิจที่ยั่งยืนและเป็นธรรม Goodwin & Santilli (2009) ยังได้เสนอหลักเกณฑ์การท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างยั่งยืนว่าต้องมีการจัดการผลกระทบด้านลบอย่างเป็นระบบ และกระจายผลประโยชน์สู่ชุมชนท้องถิ่น นอกจากนี้ การให้ความสำคัญกับการจัดการปัญหาการหลอกลวงและการกำหนดราคาที่โปร่งใส ยังสอดคล้องกับแนวคิดด้านธรรมาภิบาลของ UNDP (1997) ซึ่งประกอบด้วยหลักนิติธรรม ความโปร่งใส การมีส่วนร่วม และความรับผิดชอบที่ตรวจสอบได้ ดังที่งานของ พิมพ์ธัญญา ฆ้องเสนาะ (2568) ได้รายงานถึงมาตรการของสำนักงานคณะกรรมการคุ้มครองผู้บริโภค (สคบ.) ในการควบคุมการโฆษณาเครื่องรางของขลังเพื่อป้องกันการเอาเปรียบ สะท้อนถึงความจำเป็นในการกำกับดูแลกิจการบนฐานความเชื่ออย่างจริงจัง

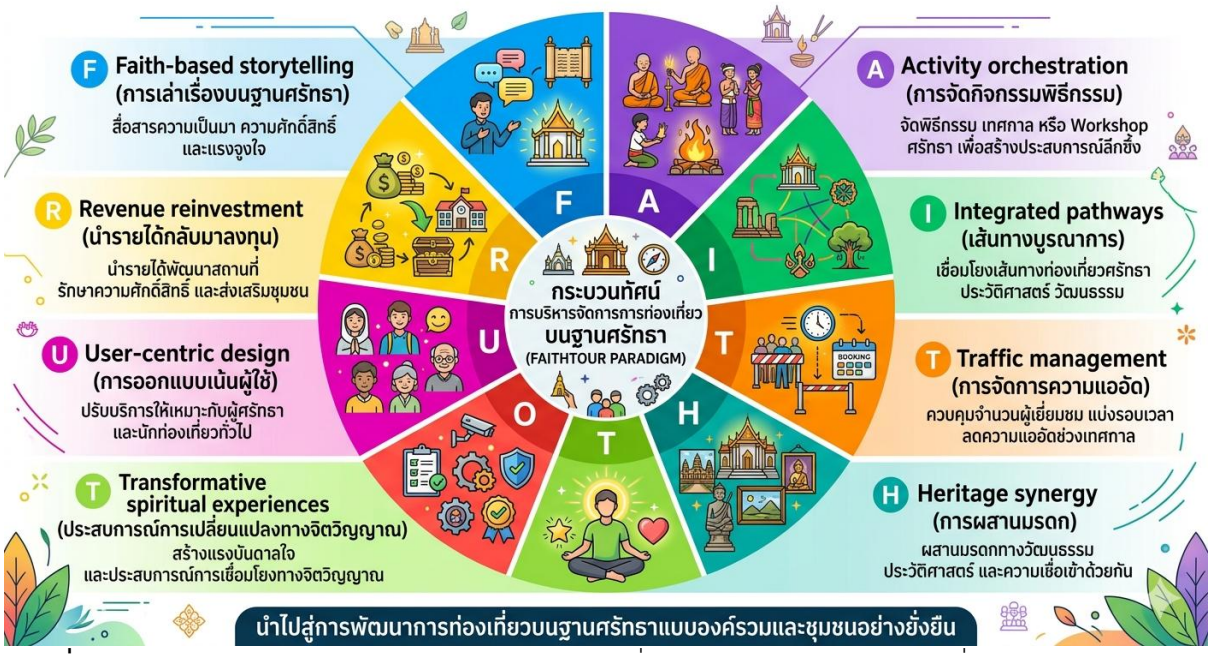
3. การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรม ข้อเสนอแนะให้ใช้เทคโนโลยี เช่น Augmented Reality (AR) ระบบ E-Queue การทำบุญอิเล็กทรอนิกส์ และการสื่อสารผ่านสื่อสังคมออนไลน์ เพื่อยกระดับประสบการณ์นักท่องเที่ยวนั้น สอดคล้องกับแนวคิด การท่องเที่ยว 4.0 ที่ เสรี วงษ์มณฑา และ ชุษณะ

เดชคณา (2560) ได้เสนอไว้ โดยเฉพาะมิติด้าน Technology Innovation และ Creativity ที่มุ่งนำเทคโนโลยีมาประยุกต์ใช้ในการให้บริการเพื่อตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวกลุ่ม Smart People ได้อย่างมีประสิทธิภาพ งานของ ปวีณา งามประภาสม (2567) ยังยืนยันว่าการท่องเที่ยวเชิงศรัทธาในยุคดิจิทัลจำเป็นต้องประยุกต์ใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรมเพื่อเสริมสร้างประสบการณ์นักท่องเที่ยว ตั้งแต่การค้นหาข้อมูล การติดต่อสื่อสาร ไปจนถึงการสัมผัสประสบการณ์จริงด้วยเทคโนโลยี AR ซึ่งช่วยเชื่อมโยงระหว่างชุมชนกับนักท่องเที่ยวได้อย่างมีประสิทธิภาพ ในขณะเดียวกัน แนวทางการพัฒนา E-Donation ที่โปร่งใสสามารถตอบสนองต่อพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวกลุ่ม Gen Z และ Millennials ที่ให้ความสำคัญกับความสะดวกสบายและความโปร่งใส (Seamless Experience) ดังที่ Kotler (2017) กล่าวไว้ในแนวคิด Marketing 4.0 ว่าการเปลี่ยนผ่านจากยุคดิจิทัลสู่ยุคแห่งประสบการณ์ต้องการให้ผู้บริโภครู้สึกมีส่วนร่วม (Engagement) และได้รับประสบการณ์ที่เฉพาะเจาะจง (Personalization) ผ่านเส้นทางผู้บริโภค 5A (Aware, Appeal, Ask, Act, Advocate)

4. การเชื่อมโยงเส้นทางและการมีส่วนร่วมของชุมชน แนวทางการสร้างเส้นทางท่องเที่ยวสายมูแบบบูรณาการ เช่น เส้นทางเทพฮินดู เส้นทางสายจีน หรือเส้นทางสุขภาพและศรัทธา สอดคล้องกับแนวคิดของ ธนพล พรมสุวงษ์ (2562) ที่เสนอเรื่องการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวในมิติศาสนา โดยเชื่อมโยงแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาที่มีอัตลักษณ์ร่วมกัน เพื่อสร้างเรื่องราวและเพิ่มระยะเวลาพำนักของนักท่องเที่ยว ข้อเสนอแนะด้านการมีส่วนร่วมของชุมชนในการผลิตสินค้าและบริการที่เกี่ยวข้อง เช่น ของไหว้รักษ์โลก อาหารมงคล และของที่ระลึกจากงานคราฟต์นั้น ตรงกับแนวคิด การท่องเที่ยวโดยชุมชนของ ดรรชนี เอมพันธุ์ (2550) และ พจนา สวนศรี (2546) ที่เน้นให้ชุมชนมีส่วนร่วมตั้งแต่การวางแผน การดำเนินงาน และการประเมินผล โดยนำทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมของตนเองมาสร้างมูลค่าเพิ่ม ทั้งนี้ยังสอดคล้องกับแนวคิด VRIO ของ Barney (1991) ที่เสนอว่าองค์กรหรือชุมชนต้องรู้จักใช้ทรัพยากรที่มีคุณค่า เป็นเอกลักษณ์หายาก และลอกเลียนแบบได้ยาก ซึ่งทุนทางวัฒนธรรมและความเชื่อของท้องถิ่นเป็นทรัพยากรที่มีลักษณะดังกล่าวโดยสมบูรณ์ การพัฒนาความร่วมมือแบบพหุภาคีระหว่างวัด/ศาลเจ้า องค์กรท้องถิ่น ภาคธุรกิจ และสถาบันการศึกษา สะท้อนถึงแนวคิดเรื่อง Public-Private-Community Partnership (PPCP) ซึ่งเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนตามที่องค์การการท่องเที่ยวโลก (UNWTO) และแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติของไทยให้ความสำคัญ Murphy (1985) เสนอว่าในการพัฒนาการท่องเที่ยวจะต้องให้ความสำคัญกับระบบนิเวศทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนเจ้าของพื้นที่เป็นอันดับแรก โดยชุมชนควรมีบทบาทผู้นำในการกำหนดทิศทางการพัฒนา Xu, Cui, Ballantyne, & Packer (2013) ยังเน้นย้ำว่า การพัฒนาการท่องเที่ยวบนฐานชุมชนจะต้องให้สิทธิอำนาจแก่ประชาชนในท้องถิ่นในการแสดงความคิดเห็นและร่วมตัดสินใจในการใช้ทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มีอยู่ในพื้นที่ ข้อเสนอแนะของงานวิจัยนี้ที่มุ่งเน้นให้ชุมชนได้รับประโยชน์และมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์วัฒนธรรม สอดคล้องกับหลักการดังกล่าวในทุกมิติ

องค์ความรู้ใหม่

ผู้วิจัยขอนำเสนอกระบวนทัศน์ในการบริหารการจัดการการท่องเที่ยวบนฐานศรัทธาและความเชื่อว่า FAITHTOUR ดังภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 1 กระบวนทัศน์ในการบริหารการจัดการการท่องเที่ยวบนฐานศรัทธาและความเชื่อ (FAITHTOUR)

จากภาพกระบวนทัศน์ในการบริหารการจัดการการท่องเที่ยวบนฐานศรัทธาและความเชื่อ (FAITHTOUR) อธิบายได้ดังนี้

F - Faith-based storytelling (การเล่าเรื่องบนฐานศรัทธา) สื่อสารเรื่องราวความเป็นมา ความศักดิ์สิทธิ์ และประสบการณ์ตอบสนองแรงจูงใจของนักท่องเที่ยวอย่างมีจุดมุ่งหมาย

A - Activity orchestration (การจัดกิจกรรมพิธีกรรม) จัดกิจกรรมทางความเชื่อเป็นกรณีพิเศษ เช่น พิธีกรรมเทศกาลหรือ workshop ศรัทธา เพื่อสร้างประสบการณ์ลึกซึ้ง

I - Integrated pathways (เส้นทางบูรณาการ) เชื่อมโยงเส้นทางการท่องเที่ยวศรัทธากับเชิงประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และสืบสาน เพื่อประสบการณ์บวงจร

T - Traffic management (การจัดการความแออัด) ควบคุมจำนวนผู้เยี่ยมชม จองล่วงหน้า แบ่งรอบเวลา และวางแผนทางเดินเพื่อลดความแออัดช่วงเทศกาล

H - Heritage synergy (การผสานมรดก) ผสานมรดกทางวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ และความเชื่อเพื่อเสริมคุณค่าการท่องเที่ยวแบบองค์รวม

T - Transformative spiritual experiences (ประสบการณ์การเปลี่ยนแปลงทางจิตวิญญาณ)

สร้างประสบการณ์ที่เปลี่ยนแปลงจิตใจและแรงบันดาลใจ เน้นการเชื่อมโยงส่วนตัวระหว่างนักท่องเที่ยวกับสถานศักดิ์สิทธิ์

O - Operational excellence (ความเป็นเลิศในการดำเนินงาน) วางระบบจัดการที่ยั่งยืน ปลอดภัย และเคารพความศักดิ์สิทธิ์ รวมถึงการฝึกอบรมเจ้าหน้าที่

U - User-centric design (การออกแบบเน้นผู้ใช้) ปรับบริการให้เหมาะกับกลุ่มนักท่องเที่ยวต่าง ๆ ตั้งแต่ผู้ศรัทธาจริงจังไปจนถึงนักท่องเที่ยวทั่วไป

R - Revenue reinvestment (นำรายได้กลับมาลงทุน) ใช้รายได้จากการท่องเที่ยวพัฒนาสถานที่ รักษาความศักดิ์สิทธิ์ และส่งเสริมชุมชนท้องถิ่นอย่างยั่งยืน เพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวบนฐานศรัทธาให้เป็นการท่องเที่ยวบนฐานชุมชนอย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “แนวทางการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวบนฐานความศรัทธา” ผู้วิจัยได้กหนดข้อเสนอแนะไว้เพื่อเป็นประโยยชน์ในงานวิจัยซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1) ควรนำผลวิจัยไปใช้กำหนดมาตรการเชิงรุกในการลดผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม เช่น กำหนดให้สถานที่ทั้ง 10 แห่งเป็น “เขตปลอดควัน” โดยรณรงค์ให้ใช้ธูปไร้ควัน หรือปรับเปลี่ยนจากการจุดธูปเทียนจริงมาใช้ระบบไฟฟ้า/ดิจิทัลในพื้นที่ปิด รวมถึงมีระบบจัดการขยะจากของไหว้ดอกไม้ให้เข้าสู่กระบวนการรีไซเคิลอย่างเป็นระบบ

2) ควรนำเทคโนโลยีดิจิทัลมาช่วยแก้ปัญหาความแออัดและลดช่องว่างทางภาษาโดยพัฒนา Web Application หรือจุดสแกน QR Code เพื่อให้ข้อมูลประวัติศาสตร์และวิธีการไหว้ที่ถูกต้องในหลากหลายภาษาพร้อมทั้งนำระบบ E-Queue มาใช้จัดการคิวในช่วงเทศกาล และส่งเสริมระบบทำบุญอิเล็กทรอนิกส์ (e - Donation) เพื่อความโปร่งใส

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1) ควรขยายกลุ่มตัวอย่างไปยังนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติที่เป็นตลาดหลักของสายมูเตลูในกรุงเทพฯ เช่น ชาวจีน ไต้หวัน ฮ่องกง หรือสิงคโปร์ เพื่อศึกษาความแตกต่างทางวัฒนธรรม (Cross-cultural differences) และนำมาพัฒนาส่วนประสมทางการตลาดที่ตอบโจทย์ระดับสากลมากยิ่งขึ้น

2) ควรมีการทำวิจัยเฉพาะเจาะจงเกี่ยวกับการจัดการผลกระทบทางลบจากการท่องเที่ยวสายมู เช่น ปัญหามลพิษทางอากาศ (PM 2.5 จากควันธูป) ปริมาณขยะจากของไหว้ และการประเมินขีด

ความสามารถในการรองรับ (Carrying Capacity) ของสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ทั้ง 10 แห่ง เพื่อหาระดับความหนาแน่นที่เหมาะสม โดยไม่ทำให้สถาปัตยกรรมเสื่อมโทรมและไม่รบกวนวิถีชีวิตของชุมชนดั้งเดิม

เอกสารอ้างอิง

กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. (2567). *สรุปสถานการณ์นักท่องเที่ยวระหว่างประเทศและภายในประเทศ*. กองเศรษฐกิจการท่องเที่ยวและกีฬา. (หรือระบุ URL เฉพาะของรายงาน)

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2566). ททท. ปลุกกระแสท่องเที่ยวสายมู สนับสนุน E-Book “Connecting to Spiritual Thailand” โปรโมท 60 สถานที่แห่งศรัทธาและความเชื่อทั่วประเทศ. *ข่าวประชาสัมพันธ์ ททท*. https://www.prd.go.th/th/

ดรรชนี เอมพันธุ์. (2550). *การพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนและการจัดกิจกรรมโฮมสเตย์*. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

ธนพล พรมสุวงษ์. (2562). เส้นทางท่องเที่ยวในมิติศาสนาบนถนนเยาวราช. *วารสารสายตรงศาสนา*, 1(1), 15–28.

ธนาภรณ์ วงศ์ชู. (2567). *แนวทางการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงศรัทธา (สายมู) เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเมืองรอง* [วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์]. Thammasat University Digital Collections.

ปวีณา งามประภาสม. (2567). การท่องเที่ยวเชิงศรัทธาโดยชุมชนในยุคดิจิทัล: ฉากทัศน์ในการปรับตัวสำหรับนักท่องเที่ยวสายมูเตลู. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง*, 12(2), 45–58.

พจนา สวนศรี. (2546). *คู่มือการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน*. โครงการท่องเที่ยวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ.

พรรณปพร จันทร์ฉาย, และ อนามัย ดำเนตร. (2567). การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์กับการมูเตลูในประเทศไทย. *วารสารวิชาการวิทยาลัยสันตพล*, 10(2), 89–104.

พระครูปลัดประวิทย์ วรธมฺโม. (2563). แนวทางการจัดการท่องเที่ยวเชิงศรัทธาที่ส่งผลต่อการตัดสินใจของนักท่องเที่ยวในการเดินทางมาท่องเที่ยววัดไร่ขิง จังหวัดนครปฐม. *วารสารสังคมศาสตร์และมานุษยวิทยาเชิงพุทธ*, 5(6), 200–215.

พัทธนันท์ อธิตัง, และคณะ. (2567). การท่องเที่ยวสายมูเตลู: วัดเจดีย์ (ไอ้ไข่) จังหวัดนครศรีธรรมราช. *วารสารวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช*, 11(1), 77–92.

พิมพ์ธัญญา ฆ้องเสนาะ. (2568). “มูเตลู” ธุรกิจแห่งศรัทธา โอกาสสร้างมูลค่าให้เศรษฐกิจไทย. *สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร*. สืบค้นจาก https://library.parliament.go.th

วรวุฒิ อุ่นใจ. (2566). เปิดโมเดลใหม่ “การท่องเที่ยวสายมู” ดึงนักท่องเที่ยว กระตุ้นเศรษฐกิจท้องถิ่น เน้นพลังศรัทธาไม่งมงาย. *Brand Inside*. สืบค้นจาก https://brandinside.asia/faith-economy-for-thailand/

ศิริวรรณ เสรีรัตน์, และคณะ. (2552). *การบริหารการตลาดยุคใหม่*. ธรรมสาร.

ศูนย์วิจัยกสิกรไทย. (2568, มกราคม). *แนวโน้มเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวไทยปี 2568*. ธนาคารกสิกรไทย. https://www.kasikornresearch.com

เสรี วงษ์มณฑา. (2564). *เอกสารประกอบการสอนคำบรรยาย องค์ประกอบการท่องเที่ยว 10A*. วิทยาลัยการจัดการ มหาวิทยาลัยพะเยา.

เสรี วงษ์มณฑา, และ ชุษณะ เดชคณา. (2560). การตลาด 4.0 ในบริบทประเทศไทย 4.0. *วารสารเศรษฐศาสตร์และนโยบายสาธารณะ*, 8(15), 1–20.

เสาวลักษณ์ ตะเภาหิรัญ. (2566). *ทัศนคติและปัจจัยที่ส่งผลต่อพฤติกรรมความเชื่อในมูเตลูของประชากรในประเทศไทย* [สารนิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหิดล]. CMMU Digital Archive.

Thaipost Online. (2567, มกราคม 15). *วธ. เปิด 3 เส้นทางมูเตลู สร้างรายได้ชุมชน*. https://www.thaipost.net/news-update/523958/

Ashworth, G., & Page, S. J. (2011). Urban tourism research: Recent progress and current paradoxes. *Tourism Management*, 32(1), 1–15. https://doi.org/10.1016/j.tourman.2010.02.002

Barney, J. B. (1991). Firm resources and sustained competitive advantage. *Journal of Management*, 17(1), 99–120. https://doi.org/10.1177/014920639101700108

Bitner, M. J. (1992). Servicescapes: The impact of physical surroundings on customers and employees. *Journal of Marketing*, 56(2), 57–71. https://doi.org/10.1177/002224299205600205

Booms, B. H., & Bitner, M. J. (1981). Marketing strategies and organization structures for service firms.

In J. H. Donnelly & W. R. George (Eds.), *Marketing of Services* (pp. 47–51). American Marketing Association.

Buhalis, D. (2000). Marketing the competitive destination of the future. *Tourism Management*, 21(1), 97–116. https://doi.org/10.1016/S0261-5177(99)00095-3

Cohen, E. (1998). Tourism and religion: A comparative perspective. *Pacific Tourism Review*, 2(1), 1–10.

Crompton, J. L. (1979). Motivations for pleasure vacation. *Annals of Tourism Research*, 6(4), 408–424. https://doi.org/10.1016/0160-7383(79)90004-5

Dann, G. M. S. (1977). Anomie, ego-enhancement and tourism. *Annals of Tourism Research*, 4(4), 184–194. https://doi.org/10.1016/0160-7383(77)90037-8

Dickman, S. (1999). *Tourism: An introductory text* (3rd ed.). Hodder Education.

Future Market Insight. (2023). Faith-based tourism market outlook (2023 to 2033). Future Market Insight. https://www.futuremarketinsights.com

Goodwin, H., & Santilli, R. (2009). *Community-based tourism: A success?* (ICRT Occasional Paper No. 11). International Centre for Responsible Tourism. https://responsibletourismpartnership.org

Goossens, C. (2000). Tourism information and pleasure motivation. *Annals of Tourism Research*, 27(2), 301–321. https://doi.org/10.1016/S0160-7383(99)00067-5

Kotler, P. (2017). Marketing 4.0: Moving from traditional to digital. John Wiley & Sons.

Kotler, P., & Keller, K. L. (2016). *Marketing management* (15th ed.). Pearson.

MacCannell, D. (1973). Staged authenticity: Arrangements of social space in tourist settings. *American Journal of Sociology*, 79(3), 589–603. https://doi.org/10.1086/225585

Murphy, P. E. (1985). *Tourism: A community approach*. Methuen.

O'Reilly, A. M. (1986). Tourism carrying capacity: Concept and issues. *Tourism Management*, 7(4), 254–258. https://doi.org/10.1016/0261-5177(86)90035-X

Pike, S. (2008). Destination marketing: An integrated marketing communication approach. Butterworth-Heinemann.

Pine, B. J., & Gilmore, J. H. (1998). Welcome to the experience economy. *Harvard Business Review*, 76(4), 97–105.

Richards, G. (2001). Cultural attractions and European tourism. CABI Publishing.

Sharpley, R., & Sundaram, P. (2005). Tourism: A sacred journey? The case of ashram tourism, India. *International Journal of Tourism Research*, 7(3), 161–171. https://doi.org/10.1002/jtr.522

Shostack, G. L. (1984). Designing services that deliver. *Harvard Business Review*, 62(1), 133–139.

Swarbrooke, J., & Horner, S. (1999). *Consumer behaviour in tourism*. Butterworth-Heinemann.

Timothy, D. J., & Olsen, D. H. (2006). *Tourism, religion and spiritual journeys*. Routledge.

United Nations Development Programme (UNDP). (1997). *Governance for sustainable human development: A UNDP policy document*. UNDP. http://www.pogar.org

United Nations World Tourism Organization (UNWTO). (2013). *Sustainable tourism for development guidebook*. UNWTO. https://www.unwto.org

World Tourism Organization (UNWTO). (2013). *Sustainable tourism for development*. UNWTO. https://www.e-unwto.org

Xu, H., Cui, Q., Ballantyne, R., & Packer, J. (2013). Effective environmental interpretation at Chinese natural attractions: The need for an aesthetic approach. *Journal of Sustainable Tourism*, 21(1), 117–133. https://doi.org/10.1080/09669582.2012.681787

Zeithaml, V. A., Bitner, M. J., & Gremler, D. D. (2006). *Services marketing: Integrating customer focus across the firm* (4th ed.). McGraw-Hill.

DEVELOPMENT OF ENGLISH WRITING SKILLS THROUGH MIND MAPPING AMONG FIRST-YEAR B.Ed. ENGLISH PROGRAM STUDENTS, FACULTY OF EDUCATION, MAHACHULALONGKORNRAJAVIDYALAYA UNIVERSITY, THAILAND

VILASA

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Lam Sai, Wang Noi,
Phra Nakhorn Si Ayutthaya, Thailand

Corresponding author E-mail: vilasa765@gmail.com
Received 31 May 2026; Revised 14 June 2026; Accepted 26 June 2026

****

DEVELOPMENT OF ENGLISH WRITING SKILLS THROUGH MIND MAPPING AMONG FIRST-YEAR B.Ed. ENGLISH PROGRAM STUDENTS, FACULTY OF EDUCATION, MAHACHULALONGKORNRAJAVIDYALAYA UNIVERSITY, THAILAND

VILASA

ABSTRACT

The objectives of this study were: (1) To study the general English writing skills of first-year B.Ed. English Program students, Faculty of Education, Mahachulalongkorn rajavidyalaya University, Thailand. (2) To develop and implement mind mapping for improving English writing skills among first-year B.Ed. English Program students, Faculty of Education, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand. (3) To evaluate the effects of mind mapping on the English writing skills of first-year B.Ed. English Program students, Faculty of Education, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand. (4) To investigate the perceptions and satisfaction among first-year B.Ed. English Program students, Faculty of Education, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand. This study employed a Research and Development (R&D) methodology consisting of four phases. The sample group consisted of 20 first-year B.Ed. English Program students selected by purposive sampling. The research instruments included an English writing pretest and posttest, a mind mapping instructional manual, lesson plans, and a perception and satisfaction questionnaire. The instruments were validated by five experts, with IOC values ranging from 0.80 to 1.00.

The findings revealed that students' English writing skills before the experiment were at a fair level, with a mean score of 52.40 and a standard deviation of 9.85. After learning through mind mapping, students' writing skills improved to a good level, with a mean score of 68.75 and a standard deviation of 8.10. The paired-sample t-test showed a statistically significant difference between the pretest and posttest scores, with $t = 6.98$ and $p = .000$. In addition, students' perceptions and satisfaction toward learning English writing through mind mapping were at a very high level, with a mean score of 4.36 and a standard deviation of 0.58. Therefore, the study concluded that mind mapping is an effective instructional technique for improving English writing skills, especially in idea generation, organization, paragraph development, grammar use, vocabulary use, confidence, and learning motivation.

Keywords: English writing skills; mind mapping; English Program students

INTRODUCTION

Writing is widely recognized as one of the most essential language skills for academic success and effective communication. It functions not only as a medium for expressing ideas but also as a tool for organizing thoughts, developing arguments, and demonstrating critical thinking (Rao, 2019). In English as a Foreign Language (EFL) contexts, writing is often considered the most complex language skill because learners must simultaneously manage multiple components, including grammar, vocabulary, coherence, and organization (Richards & Renandya, 2002; Kroll, 2003). As a result, many students experience difficulties in producing clear, coherent, and well-structured written texts.

For first-year B.Ed. English Program students, writing proficiency is particularly important because they are future teachers who must communicate knowledge effectively and serve as language models for their students. However, many students face challenges in organizing ideas, developing paragraphs, and using appropriate grammar and vocabulary. These difficulties are not only linguistic but also cognitive, as writing requires learners to generate, organize, and refine ideas in a structured manner (Hayes, 1996; Zhao et al., 2026). Therefore, effective instructional strategies are needed to support students in developing both the linguistic and cognitive aspects of writing proficiency.

From a cognitive perspective, writing is a complex mental process. According to Linda Flower and John R. Hayes (1981), writing involves recursive processes such as planning, translating, and reviewing. This means that writing is not a simple, linear activity but a dynamic process in which writers continuously organize and reorganize their ideas. When students lack strategies for planning and structuring their thoughts, they often struggle to produce coherent writing. This explains why many learners have difficulty connecting ideas logically and maintaining clarity in their compositions. To support students in managing this complex process, effective instructional approaches are necessary. The process writing approach emphasizes stages such as pre-writing, drafting, revising, and editing. As Jeremy Harmer (2004) explains, writing should be taught as a process rather than focusing only on the final product. He highlights the importance of pre-writing activities, which help learners organize their ideas before they begin writing. Without proper planning, students often produce disorganized texts, even if they have basic knowledge of grammar and vocabulary.

One effective strategy that supports the pre-writing stage is mind mapping. Mind mapping is a visual technique that helps learners generate and organize ideas around a central

concept. Developed by Tony Buzan (2006), this technique reflects the brain's natural way of thinking through associations and visual connections. By using mind maps, students can clearly see the relationships between main ideas and supporting details, which helps them structure their writing more effectively. This is particularly useful for students who struggle with starting their writing or organizing their thoughts in a logical sequence. The use of mind mapping also helps reduce cognitive difficulty during writing. When ideas are visually organized, students can focus more on developing content rather than struggling to remember and connect different points. This aligns with the idea that effective writing instruction should support both cognitive and linguistic processes. By combining visual organization with process-based writing instruction, students are better able to generate ideas, develop coherence, and produce more structured written work.

Furthermore, mind mapping promotes a more student-centered learning environment. It encourages active participation, creativity, and independent thinking. Students become more engaged in the writing process and gain confidence in expressing their ideas. As a result, writing becomes less stressful and more meaningful for learners. Improving English writing skills among first-year B.Ed. students requires instructional strategies that address both cognitive and linguistic challenges. The integration of mind mapping into the writing process provides an effective solution by supporting idea generation, organization, and coherence. The theoretical perspectives of Linda Flower and John R. Hayes (1981), Jeremy Harmer (2004), and Tony Buzan (2006) collectively support the use of structured and visual strategies in writing instruction. These perspectives align with the results of this study, which demonstrate that mind mapping can effectively improve students' English writing skills and enhance their overall learning experience.

OBJECTIVES

1. To study the general English writing skills of first-year B.Ed. English Program students, Faculty of Education, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand.

2. To develop and implement mind mapping for improving English writing skills among first-year B.Ed. English Program students, Faculty of Education, Mahachulalongkorn rajavidyalaya University, Thailand.

3. To evaluate the effects of mind mapping on the English writing skills of first-year B.Ed. English Program students, Faculty of Education, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand.

4. To investigate the perceptions and satisfaction among first-year B.Ed. English Program students, Faculty of Education, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand.

LITERATURE REVIEW

According to Flower and Hayes (1981), writing is a complex cognitive process that involves planning, organizing, translating, and revising ideas throughout the writing process. They explain that effective writing requires learners to manage ideas systematically and continuously evaluate their written work. Similarly, Harmer (2004) states that writing is not only a linguistic activity but also a thinking process that allows learners to express ideas, construct meaning, and communicate effectively. These perspectives indicate that English writing requires both language competence and cognitive organization.

Hyland (2003) further explains that writing plays an important role in academic communication because it enables learners to participate in intellectual discussion and knowledge construction. In English as a Foreign Language (EFL) contexts, writing is often regarded as one of the most difficult language skills because learners must simultaneously apply grammar, vocabulary, organization, coherence, and critical thinking. Consequently, many learners experience difficulties in developing effective writing performance.

Mind Mapping in Writing Instruction

Mind mapping was developed and popularized by Tony Buzan (2006), who explains that the human brain naturally processes information through association, imagination, and radiant thinking rather than through linear patterns. According to Buzan (2006), mind mapping helps learners organize information visually through keywords, branches, colors, symbols, and images. This visual structure supports memory, creativity, comprehension, and idea organization.

Wycoff (1991) states that mind mapping improves learners' ability to connect concepts and organize knowledge systematically. Furthermore, Jensen (2008) explains through brain-based learning theory that visual learning strategies such as mind mapping support natural brain functions including pattern recognition, association, and memory retention.

Consequently, mind mapping has become an effective instructional strategy in education because it helps learners reduce cognitive overload and process information more meaningfully. In writing instruction, mind mapping is especially useful during the pre-writing stage because learners can brainstorm ideas, identify relationships among concepts, and organize information before composing texts. Therefore, mind mapping supports coherence, paragraph development, and idea generation in writing activities.

Theoretical Foundations Supporting Mind Mapping

Sweller (1988) proposed Cognitive Load Theory, which explains that learners understand and retain information more effectively when instructional materials are organized in ways that minimize unnecessary cognitive burden. According to this theory, working memory has a limited capacity; therefore, learning activities should be designed to facilitate efficient information processing. Mind mapping supports this principle by presenting information visually and hierarchically, enabling learners to identify relationships among concepts and process information more effectively (Sweller, 1988).

Piaget (1972) and Vygotsky (1978) further emphasized the active role of learners in knowledge construction through Constructivist Learning Theory. Piaget (1972) argued that learners build new knowledge by integrating new information with existing cognitive structures, whereas Vygotsky (1978) highlighted the importance of social interaction and collaborative learning in cognitive development. Through mind mapping activities, learners actively organize ideas, establish conceptual connections, engage in discussions, and collaboratively construct meaning, thereby promoting deeper understanding and knowledge acquisition (Piaget, 1972; Vygotsky, 1978).

In addition, Paivio (1986) introduced Dual Coding Theory, which suggests that learning is enhanced when verbal and visual information are processed simultaneously. Since mind mapping combines textual and visual representations of information, it facilitates dual-channel processing, leading to improved comprehension, creativity, and long-term memory retention. Consequently, mind mapping serves as an effective instructional strategy for supporting meaningful learning and cognitive development (Paivio, 1986).

Previous Studies Related to Mind Mapping and Writing Skills

Several studies have demonstrated the effectiveness of mind mapping in improving students' writing skills. Buzan (2006) argued that mind mapping facilitates idea generation and

organization by enabling learners to visualize relationships among concepts. Empirical studies have further shown that students who use mind mapping during the pre-writing stage are better able to generate ideas, organize paragraphs logically, maintain coherence, and develop supporting details in their written compositions (Al-Jarf, 2009; Fadlelmula, 2010). By providing a structured framework for planning and organizing ideas, mind mapping helps learners produce clearer, more coherent, and well-developed pieces of writing.

Furthermore, research has indicated that mind mapping positively influences students' attitudes toward writing. Davies (2011) reported that the visual and interactive features of mind mapping enhance learners' motivation, creativity, and engagement in writing activities. Similarly, Mento, Martinelli, and Jones (1999) found that mind mapping promotes active participation and encourages learners to express their ideas more confidently. As a result, students experience reduced anxiety during the writing process and develop greater confidence in their writing abilities. These findings suggest that mind mapping is an effective instructional strategy for improving English writing skills among English as a Foreign Language (EFL) learners.

Despite the growing body of research supporting the use of mind mapping in writing instruction, limited studies have specifically examined its effectiveness among first-year B.Ed. English Program students in Thailand. Therefore, this study aims to develop and implement a mind mapping instructional approach to improve the English writing skills of first-year B.Ed. English Program students at Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand.

CONCEPTUAL FRAMEWORK

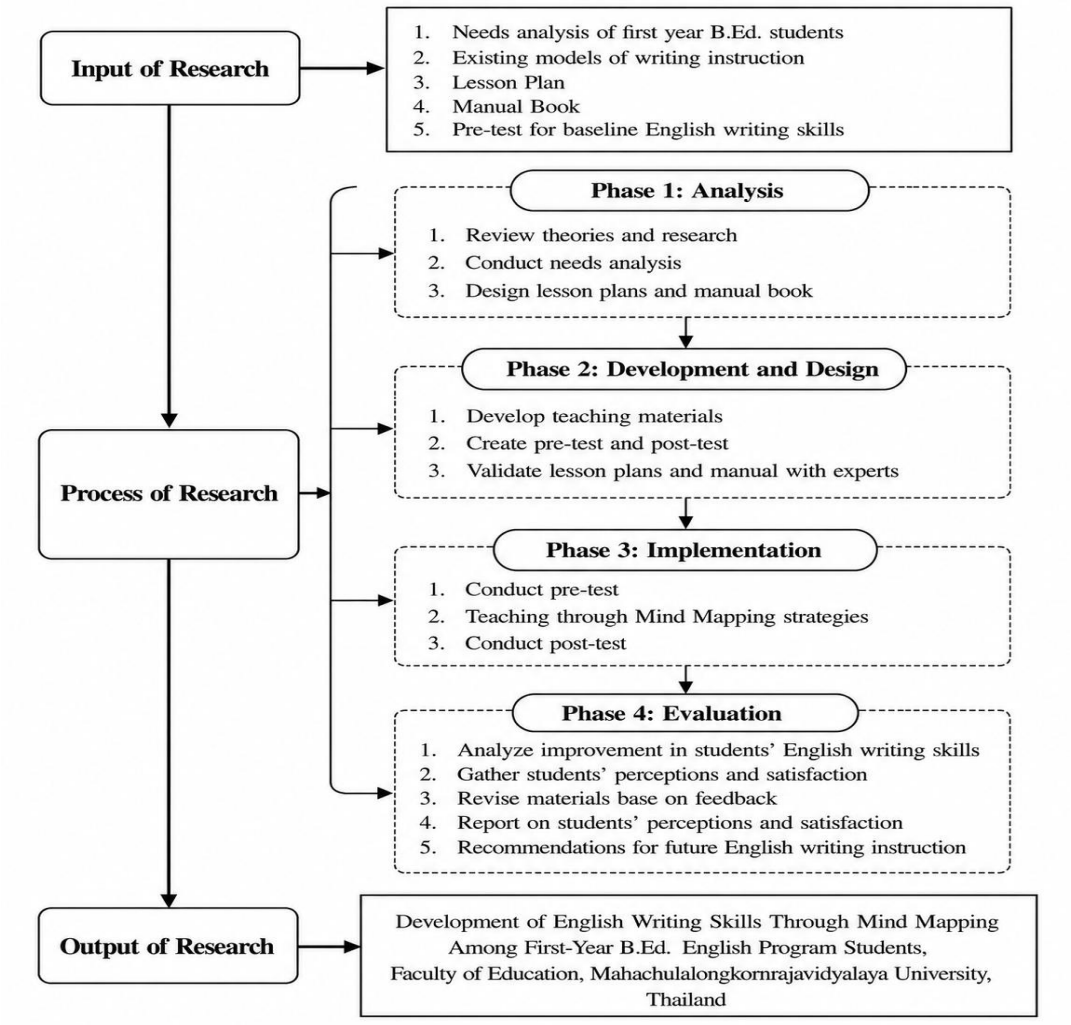

Figure 1: Conceptual Framework

METHODOLOGY

1. Format of the Research

This study employed a Research and Development (R&D) methodology to develop and evaluate English writing skills through mind mapping among first-year B.Ed. English Program students, Faculty of Education, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand. The research was conducted using a one-group pretest-posttest experimental design. The study consisted of four phases: (1) studying related documents and students' English writing skills, (2) developing teaching materials and research instruments based on mind mapping techniques, (3) implementing the experimental instruction, and (4) evaluating the effectiveness of the instruction, students' perceptions, and satisfaction.

2. Sample Population and Experts

The population of this study consisted of 200 first-year Bachelor of Education (B.Ed.) students enrolled in the Faculty of Education at Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand. The sample group comprised 20 first-year B.Ed. English Program students selected through purposive sampling. Purposive sampling was employed because the participants were enrolled in the English Program and exhibited difficulties in English writing skills, making them suitable participants for the study (Creswell & Creswell, 2018). In addition, five experts in English language teaching and educational research were invited to evaluate and validate the teaching manual, lesson plans, and research instruments.

3. Research Instruments

The research instruments employed in this study consisted of a teaching manual based on mind mapping techniques for improving English writing skills, lesson plans designed for English writing instruction through mind mapping, a pre-test and post-test used to assess students' writing performance before and after the instructional intervention, an expert evaluation form for validating the quality and appropriateness of the teaching manual and lesson plans, and a questionnaire designed to examine students' perceptions and satisfaction regarding learning English writing through mind mapping. The quality of the research instruments was evaluated by five experts using the Index of Item-Objective Congruence (IOC) developed by Rovinelli and Hambleton (1977). The IOC values ranged from 0.80 to 1.00, indicating a high level of content validity and confirming that all items were appropriate and aligned with the research objectives.

4. Data Collection

The data collection process was conducted in four sequential phases. In the first phase, the researcher reviewed relevant literature, theories, and previous studies related to English writing skills and mind mapping techniques. In addition, students' difficulties in English writing were examined to identify instructional needs. In the second phase, the researcher developed the teaching manual, lesson plans, and research instruments based on the findings from the literature review and identified needs. These materials were then evaluated and validated by five experts to ensure their appropriateness and quality. In the third phase, the experimental instruction was implemented with 20 first-year B.Ed. English Program students over a period of 12 weeks during the first semester of the 2025–2026 academic year. A pre-

test was administered before the intervention to assess students' initial English writing skills, while a post-test was conducted after the intervention to measure changes in writing performance. In the final phase, students completed a questionnaire to evaluate their perceptions and satisfaction regarding the use of mind mapping in English writing instruction.

5. Data Analysis

The collected data were analyzed using both descriptive and inferential statistical methods. Descriptive statistics, including frequency, percentage, mean (M), and standard deviation (SD), were used to examine students' writing performance, perceptions, and satisfaction levels. In addition, a paired-sample t-test was employed to compare students' pre-test and post-test scores in English writing skills in order to determine the effectiveness of the mind mapping instructional intervention (Field, 2018). The findings were interpreted according to established criteria for writing performance and satisfaction levels.

For the questionnaire, respondents rated their opinions using a five-point Likert scale ranging from 1 (Very Dissatisfied) to 5 (Very Satisfied). The interpretation of mean scores was based on predefined criteria: 4.50–5.00 indicated Very Satisfied, 3.50–4.49 indicated Satisfied, 2.50–3.49 indicated Moderately Satisfied, 1.50–2.49 indicated Dissatisfied, and 1.00–1.49 indicated Very Dissatisfied.

6. Research Ethics

This study followed the principles of research ethics in educational research. The researcher requested permission from the Faculty of Education, Mahachulalongkorn rajavidyalaya University, before conducting the study. All participants were informed about the objectives, procedures, and purposes of the research. Participation in the study was voluntary, and students had the right to withdraw at any time without any negative consequences. The confidentiality and privacy of participants were strictly protected, and all collected data were used only for academic purposes.

RESULTS

Objective 1: To study the general English writing skills of first-year B.Ed. English Program students, Faculty of Education, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand.

This objective aims to examine what the current level of students' English writing skills is and how these skills are distributed among different performance levels. The results of the pretest indicated that students' English writing skills were generally at a moderate to low level. Many students experienced difficulties in organizing ideas, developing coherent paragraphs, using appropriate vocabulary, and applying correct grammar. The mean score of the pretest was 52.40 with a standard deviation of 9.85, which was interpreted as a fair level.

The frequency and percentage distribution further revealed that 75% of students were in the very poor, poor, and fair categories, while only 25% reached good and very good levels. This indicates that the majority of students required significant improvement in English writing skills before the intervention.

Objective 2: To develop and implement mind mapping for improving English writing skills among first-year B.Ed. English Program students, Faculty of Education, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand.

This objective focuses on what instructional tool was developed and how it was applied in teaching English writing. The researcher developed an instructional manual and lesson plans based on mind mapping techniques. The instructional design included key components such as principles, objectives, learning outcomes, content, social system, support system, and evaluation procedures.

In classroom implementation, mind mapping was mainly applied during the pre-writing stage to support students in brainstorming ideas, grouping related information, organizing supporting details, and preparing structured paragraphs. The implementation showed that students became more active and confident in writing activities. Mind mapping also helped them visually identify relationships between main ideas and supporting details, reduce confusion during writing, and improve overall organization of their written work.

Objective 3: To evaluate the effects of mind mapping on the English writing skills of first-year B.Ed. English Program students, Faculty of Education, Mahachula longkornrajavidyalaya University, Thailand.

This objective aims to determine what changes occurred in students' writing performance and how their performance improved after the intervention. The comparison between pretest and posttest results showed clear improvement in students' English writing skills.

The distribution of scores indicated that before the intervention, most students were in the very poor, poor, and fair levels. However, after learning through mind mapping, 75% of students moved into the good and very good categories, indicating substantial improvement in writing performance.

The mean score increased from 52.40 (SD = 9.85) in the pretest to 68.75 (SD = 8.10) in the posttest, moving from a fair to a good level. In addition, the reduction in standard deviation suggests that students' writing performance became more consistent after the intervention.

The paired-sample t-test further confirmed a statistically significant difference between pretest and posttest scores ($t = 6.98$, $df = 19$, $p < .05$). This indicates that mind mapping had a significant positive effect on students' English writing development.

Objective 4: To investigate the perceptions and satisfaction among first-year B.Ed. English Program students, Faculty of Education, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand.

This objective aims to explore what students felt about learning through mind mapping and how satisfied they were with its use in English writing instruction. The results showed that students' perceptions and satisfaction toward learning English writing through mind mapping were at a very high level, with a mean score of 4.36 (SD = 0.58).

This finding indicates that students had positive attitudes toward the instructional approach. They reported that mind mapping helped them generate ideas more easily, organize content effectively, develop confidence in writing, reduce anxiety, and increase enjoyment in writing activities.

DISCUSSION

The findings of this study revealed that mind mapping significantly improved the English writing skills of first-year B.Ed. English Program students at Mahachulalongkorn rajavidyalaya University, Thailand. Students demonstrated improvement in idea organization, paragraph development, coherence, and content arrangement after participating in mind mapping activities.

The findings of this study indicate that students' English writing skills improved significantly after the implementation of mind mapping instruction, with the mean score increasing from 52.40 in the pre-test to 68.75 in the post-test. This improvement suggests that mind mapping had a positive impact on students' ability to organize ideas, develop coherent paragraphs, and enhance overall writing performance.

These findings are consistent with the Cognitive Process Theory of Writing proposed by Flower and Hayes (1981), which emphasizes that writing involves recursive processes of planning, organizing, translating, and reviewing ideas. In this study, mind mapping supported the planning stage by helping students generate and structure ideas before writing, which contributed to more organized and coherent compositions. The results also support Harmer's (2004) process writing approach, which highlights the importance of pre-writing activities in improving writing quality. The use of mind mapping as a pre-writing strategy enabled students to brainstorm ideas systematically and reduce difficulties in organizing their essays.

Furthermore, the findings align with Buzan's (2006) theory of mind mapping, which suggests that visual representation of information enhances creativity, associative thinking, and memory retention. In the present study, students demonstrated improved ability to connect main ideas with supporting details through visual mapping, which led to clearer and more structured writing outputs.

The results are also consistent with empirical studies conducted by Al-Jarf (2009), who found that mind mapping significantly improved students' writing skills by enhancing idea generation and paragraph organization. Similarly, Mento, Martinelli, and Jones (1999) reported that mind mapping increased learners' engagement, confidence, and ability to express ideas effectively in writing tasks. The increase in post-test performance in this study further supports these findings, showing that students moved from lower performance levels to higher writing proficiency after the intervention.

In addition, the high level of students' satisfaction (M = 4.36) indicates positive perceptions toward mind mapping instruction. This supports Davies (2011), who found that visual learning tools such as mind mapping increase motivation and reduce writing anxiety by making learning more interactive and learner-centered.

Therefore, based on both statistical evidence and theoretical support, the study confirms that mind mapping is an effective instructional strategy for improving English writing skills, particularly in enhancing idea organization, coherence, and students' confidence in writing among EFL learners in higher education contexts.

NEW KNOWLEDGE

This study demonstrates that mind mapping is an effective strategy for improving English writing skills among first-year B.Ed. English students. By helping learners organize ideas visually and develop coherent texts, mind mapping significantly enhanced writing performance, motivation, confidence, and engagement. The findings highlight its value as a student-centered approach to English writing development in EFL classrooms.

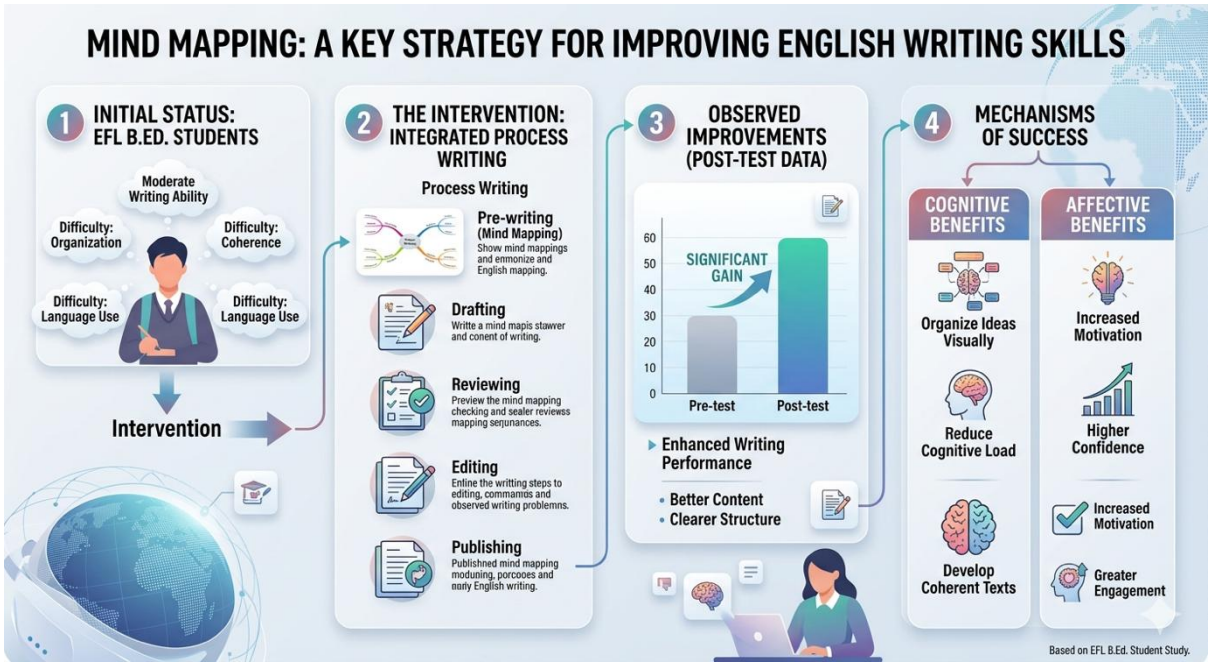

Figure 2: New Knowledge Gain from The Study

CONCLUSIONS

This study developed and implemented mind mapping to enhance English writing skills among first-year B.Ed. English Program students at the Faculty of Education, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand, and examined students' perceptions and satisfaction.

The findings indicate a statistically meaningful improvement in writing performance, with the post-test mean score (68.75) exceeding the pre-test mean score (52.40). This reflects improved ability in idea organization, paragraph development, coherence, and clarity in writing.

Students also reported high satisfaction (M = 4.36) and positive perceptions of mind mapping, noting its usefulness in idea generation, information organization, creativity enhancement, and reducing writing difficulties, which in turn increased their confidence and motivation.

Overall, the study confirms that mind mapping is an effective instructional strategy for enhancing English writing performance and fostering positive learner attitudes in EFL contexts.

RECOMMENDATIONS

Teachers are recommended to integrate mind mapping into the pre-writing stage to support idea development, coherence, and learner confidence. Institutions should promote learner-centered pedagogies and provide training on innovative instructional strategies such as mind mapping.

Students are encouraged to apply mind mapping regularly to develop creativity, critical thinking, and autonomous learning skills. Future research should include larger samples, diverse educational contexts, and additional language skills (e.g., speaking, reading, and listening), as well as explore digital mind mapping tools in language instruction.

REFERENCES

Anderson, L. W., & Krathwohl, D. R. (2001). *A taxonomy for learning, teaching, and assessing: A revision of Bloom's taxonomy of educational objectives*. New York: Longman.

Al-Jarf, R. (2009). Enhancing freshman students' writing skills with a mind-mapping software. *Conference Proceedings of eLearning and Software for Education*, 1, 347–351.

Buzan, T. (2006). *The mind map book: Unlock your creativity, boost your memory, change your life*. London: BBC Active.

Badger, R., & White, G. (2000). A process genre approach to teaching writing. *ELT Journal, 54*(2), 153–160.

Brown, H. D. (2001). *Teaching by principles: An interactive approach to language pedagogy* (2nd ed.). White Plains, NY: Longman.

Creswell, J. W., & Creswell, J. D. (2018). *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches* (5th ed.). Sage Publications.

Davies, M. (2011). Concept mapping, mind mapping and argument mapping: What are the differences and do they matter? *Higher Education*, 62(3), 279–301. https://doi.org/10.1007/s10734-010-9387-6.

Dörnyei, Z. (2007). *Research Methods in Applied Linguistics.* Oxford University Press.

Flower, L., & Hayes, J. R. (1981). A cognitive process theory of writing. *College Composition and Communication, 32*(4), 365–387.

Field, A. (2018). Discovering Statistics Using IBM SPSS Statistics (5th ed.). London: Sage Publications.Rovinelli,

R. J., & Hambleton, R. K. (1977). On the use of content specialists in the assessment of criterion-referenced test item validity. *Dutch Journal of Educational Research*, 2, 49–60.

Fadlelmula, F. K. (2010). The effectiveness of using mind mapping strategy in developing writing skills among university students. *Journal of Educational and Psychological Studies*, 4(1), 55–72.

Graham, S., & Perin, D. (2007). *Writing next: Effective strategies to improve writing of adolescents in middle and high schools*. New York: Carnegie Corporation of New York.

Harmer, J. (2004). *How to teach writing*. Essex: Pearson Education Limited.

Hyland, K. (2003). *Second language writing*. Cambridge: Cambridge University Press.

Hayes, J. R. (1996). A new framework for understanding cognition and affect in writing. In C. M. Levy & S. Ransdell (Eds.), The science of writing: Theories, methods, individual differences, and applications (pp. 1–27). Lawrence Erlbaum Associates.

Jensen, *Eric.* (2008). *Brain-Based Learning: The New Paradigm of Teaching*. California: Corwin Press.

Kroll, B. (2003). E*xploring the dynamics of second language writing*. Cambridge University Press.

Leki, I. (1992). *Understanding ESL writers: A guide for teachers*. Portsmouth, NH: Boynton/Cook.

Murray, D. M. (1980). Writing as process: How writing finds its own meaning. In T. Donovan & B. McClelland (Eds.), *Eight approaches to teaching composition* (pp. 3–20). Urbana, IL: NCTE.

Mento, A. J., Martinelli, P., & Jones, R. M. (1999). Mind mapping in executive education: Applications and outcomes. *The Journal of Management Development*, 18(4), 390–407. https://doi.org/10.1108/02621719910265577

Richards, J. C., & Renandya, W. A. (2002). *Methodology in language teaching: An anthology of current practice*. Cambridge: Cambridge University Press.

Rao, P. S. (2019). The significance of writing skills in ELL environment. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 9(3), 5–17.

Richards, J. C., & Renandya, W. A. (Eds.). (2002). *Methodology in language teaching: An anthology of current practice*. Cambridge University Press.

Seow, A. (2002). The writing process and process writing. In J. C. Richards & W. A. Renandya (Eds.), *Methodology in language teaching* (pp. 315–320). Cambridge: Cambridge University Press.

Wycoff, Joyce. (1991). *Mindmapping: Your Personal Guide to Exploring Creativity and Problem-Solving*. New York: Berkley Books,

Zhao, A., Chen, F., & Li, X. (2026). The concurrent and longitudinal contributions of linguistic and cognitive skills to L2 writing quality. *Journal of Intelligence*, 14(1), 11.

ปัจจัยพุทธจิตวิทยาเพื่อการเสริมสร้างความสุขของบุคลากรในองค์กรของเทศบาล

THE BUDDHIST PSYCHOLOGY FACTORS FOR ENHANCING THE HAPPINESS OF PERSONNEL IN MUNICIPALITY ORGANIZATIONS

นารี หินนาง[1], สุวัฒสัน รักขันโท[2], วิชชุดา ฐิติโชติรัตนา[3]

Naree Hinnang[1], Suwatsan Ragkhanto[2]

Witchuda Titichoatrattana[3]

พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา ภาควิชาจิตวิทยา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประเทศไทย[1]

Ph.D Buddhist Psychology, Department of Psychology, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand[1]

ภาควิชาจิตวิทยา คณะมนุษยศาสตร์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประเทศไทย[2-3]

Department of Psychology, Faculty of Humanities, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand[2-3]

Corresponding author E-mail: nunanuhin@gmail.com

Received 17 April 2026; Revised 9 May 2026; Accepted 28 May 2026

****

ปัจจัยพุทธจิตวิทยาเพื่อการเสริมสร้างความสุขของบุคลากรในองค์กรของเทศบาล

นารี หินนาง, สุวัฒสัน รักขันโท, และวิชชุดา ฐิติโชติรัตนา

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง “ปัจจัยพุทธจิตวิทยาเพื่อการเสริมสร้างความสุขของบุคลากรในองค์กรของเทศบาล” วัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการเสริมสร้างความสุขของบุคลากรในองค์กรตามหลักพุทธจิตวิทยาและเพื่อวิเคราะห์ปัจจัยทางพุทธจิตวิทยาเพื่อการเสริมสร้างความสุขของบุคคลากรในองค์กร ระเบียบวิธีวิจัยการวิจัยแบบผสานวิธีประกอบด้วยการวิจัยเชิงปริมาณจากกลุ่มตัวอย่าง 70 คน และการวิจัยเชิงคุณภาพผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 10 ท่าน เครื่องมือวิจัยมีค่าความเชื่อมั่น 0.959 สถิติที่ใช้ ได้แก่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

ผลการวิจัยพบว่า

1. ผลการสัมภาษณ์เชิงลึก พบว่า การเสริมสร้างความสุขของบุคลากรคือแนวปฏิบัติเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตการทำงาน ประกอบด้วย5 ปัจจัยหลัก ได้แก่ (1) ความอิสระในการตัดสินใจ (2) ความสัมพันธ์ที่ดีทางกายและวาจา (3) ความรักในงานที่ทำ (4) การได้รับการยอมรับในความสามารถ และ (5) ความผูกพันต่อองค์กร ซึ่งปัจจัยเหล่านี้ส่งผลโดยตรงต่อแรงจูงใจและความสำเร็จขององค์กร

2. ปัจจัยทางพุทธจิตวิทยาในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X}$= 3.49) เมื่อพิจารณารายด้านพบว่า ด้านความพร้อมของปัจจัยการดำรงชีพมีค่าเฉลี่ยสูงสุด ($\bar{X}$= 3.57) รองลงมาคือ ด้านความมั่นคงในสังคม ด้านความสัมพันธ์ และด้านการได้รับการเชิดชูเกียรติ ($\bar{X}$= 3.49) ส่วนด้านความสุขสมบูรณ์แห่งตนมีค่าเฉลี่ยต่ำสุดแต่ยังอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X}$= 3.46)

คำสำคัญ: พุทธจิตวิทยา; สาราณียธรรม 6; การเสริมสร้างความสุข; องค์กรเทศบาล

THE BUDDHIST PSYCHOLOGY FACTORS FOR ENHANCING THE HAPPINESS OF PERSONNEL IN MUNICIPALITY ORGANIZATIONS

Naree Hinnang, Suwatsan Ragkhanto
Witchuda Titichoatrattana

Abstract

The Buddhist psychological factors for enhancing employee happiness in municipal Organizations. Research Objectives to study the enhancement of personnel happiness in organizations based on Buddhist psychology principles and to analyze Buddhist psychological factors contributing to the enhancement of personnel happiness in organizations. Methodology this study employed a mixed-methods research design. Quantitative data were collected from a sample of 70 personnel, while qualitative data were obtained through in-depth interviews with 10 key informants, including executives and psychologists. The research instrument demonstrated a reliability coefficient of 0.959. Data were analyzed using percentage, mean, and standard deviation.

The research findings revealed that 1. In-depth Interview Results employee Happiness Enhancement: It is defined as a practice to improve the quality of work life, comprising five key factors: (1) autonomy in decision-making, (2) positive physical and verbal relationships, (3) passion for work (job satisfaction), (4) recognition of competence, and (5) organizational commitment. These factors collectively foster motivation and organizational success while reducing turnover rates. 2. Buddhist Psychological factors. the overall level of Buddhist psychological factors was found to be at a moderate level ($\bar{x}$= 3.49). Specifically, "Happiness in Livelihood Readiness" recorded the highest mean ($\bar{x}$= 3.57), followed by social security, social relationships, and social recognition ($\bar{x}$= 3.49). Meanwhile, "Self-Actualization Happiness" remained at a moderate level ($\bar{x}$= 3.46).

Keywords: Buddhist Psychology; Saraniyadhamma 6 (Six Principles of Conciliation); Enhancing Happiness; Municipality Organization

บทนำ

ในยุคปัจจุบัน สังคมมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคมและเทคโนโลยี ส่งผลให้ประชาชนมีความคาดหวังต่อการทำงานของภาครัฐสูงขึ้น โดยเฉพาะเทศบาล ซึ่งเป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่ใกล้ชิดกับประชาชนมากที่สุด บุคลากรในหน่วยงานเหล่านี้จึงกลายเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนนโยบายและการให้บริการสาธารณะ อย่างไรก็ตาม การทำงานภายใต้ข้อจำกัดของทรัพยากร ความกดดันจากระเบียบข้อบังคับ และภาระงานที่ซับซ้อนขึ้น ได้ส่งผลกระทบโดยตรงต่อสุขภาพจิตและความสุขของบุคลากร (Martin et al., 2005) การสร้างองค์กรแห่งความสุข จึงกลายเป็นยุทธศาสตร์สำคัญในการเพิ่มขีดความสามารถ ลดอัตราการลาออก และสร้างสมดุลระหว่างการทำงานและการดำเนินชีวิต ซึ่งจะขยายผลไปสู่ความสุขในระดับครอบครัวและชุมชนต่อไป (พระมหาสุริยะ มทฺทโว, 2564)

ภารกิจของเทศบาลในบริบทเชิงรุกปัจจุบันไม่ได้จำกัดเพียงการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน แต่ต้องตอบสนองต่อประชาชนที่มีความตื่นตัวสูง ซึ่งต้องการบริการที่รวดเร็วและโปร่งใส แรงกดดันเหล่านี้ทำให้บุคลากรต้องเผชิญกับภาวะทางอารมณ์จากการปฏิสัมพันธ์กับมวลชน หากบุคลากรขาดความสุขย่อมส่งผลกระทบต่อประสิทธิภาพการบริการประชาชนโดยตรง เพราะความสุขเป็นเสมือนน้ำหล่อเลี้ยงพฤติกรรมและเป็นดัชนีชี้วัดความสำเร็จขององค์กร (พรชัย ลิขิตธรรมโรจน์, 2552) หากปราศจากความสุข บุคลากรจะขาดแรงจูงใจและความผูกพันต่อหน่วยงาน ปฏิบัติหน้าที่เพียงตามคำสั่ง ซึ่งไม่เพียงพอต่อการรักษาบุคลากรที่มีความสามารถให้อยู่กับองค์กรได้ในระยะยาว (เกศี จันทราประภาวัฒน, 2565)

อย่างไรก็ตาม ช่องว่างของปัญหาที่สำคัญในปัจจุบันคือ องค์กรมักมุ่งเน้นการสร้างขวัญกำลังใจผ่านสวัสดิการทางวัตถุเพียงอย่างเดียว โดยละเลยการเสริมสร้างความมั่นคงทางจิตใจ ซึ่งเป็นรากฐานที่ยั่งยืนกว่า เมื่อบุคลากรขาดเกราะคุ้มกันทางจิตใจย่อมนำไปสู่ภาวะหมดไฟ และความขัดแย้งระหว่างบุคคล ด้วยเหตุนี้พุทธจิตวิทยาจึงเป็นทางออกสำคัญในการปรับสมดุลชีวิตและงาน ผ่านการพัฒนาจากภายในตามหลักธรรมนูญชีวิต (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2560ก) โดยเฉพาะการนำหลักสาราณียธรรม 6 มาประยุกต์ใช้เพื่อสร้างความรัก ความเคารพ และความสามัคคีในหมู่คณะ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2560)

ความสุขในการทำงานยังสอดคล้องกับทฤษฎีลำดับขั้นความต้องการของมาสโลว์ (Maslow's Hierarchy of Needs) ที่เชื่อว่าหากความต้องการพื้นฐานและการยอมรับได้รับการตอบสนองอย่างเพียงพอ บุคคลจะเกิดความพึงพอใจและมีความพร้อมในการทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ (วิทยา พลาอาด และนภดล ละอองวิจิตร, 2561) ซึ่งในทางพุทธศาสนาสามารถวิเคราะห์ความต้องการเหล่านี้เพื่อนำไปสู่ความสุขที่ประณีตขึ้นได้ (นภาพร หงส์ทอง, 2563) การสร้างบรรยากาศองค์กรที่คนเบิกบาน งานสำเร็จ จึงเป็นกุญแจสำคัญสู่ความเป็นเลิศ (กอปรลาภ อภัยภักดิ์, 2561)

จากเหตุผลดังกล่าว ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษา "ปัจจัยพุทธจิตวิทยาเพื่อการเสริมสร้างความสุขของบุคลากรในองค์กรของเทศบาล" เพื่อนำเสนอรูปแบบการประยุกต์หลักสาราณียธรรมในการสร้างความผูกพัน

และสุขภาวะที่ยั่งยืน องค์ความรู้ที่ได้จะช่วยให้หน่วยงานภาครัฐสามารถพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ได้อย่างมีประสิทธิภาพและส่งมอบความสุขคืนสู่ประชาชนได้อย่างแท้จริง

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาการเสริมสร้างความสุขของบุคลากรในองค์กรตามหลักพุทธจิตวิทยา
2. เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยทางพุทธจิตวิทยาเพื่อการเสริมสร้างความสุขของบุคคลากรในองค์กร

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นงานวิจัยแบบผสานวิธี (Mixed Method) โดยวิธีดำเนินการวิจัยแบ่งเป็น 3 ระยะ ได้แก่ ระยะที่ 1 การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อศึกษาแนวคิดพุทธจิตวิทยาการเสริมสร้างความสุขของบุคลากรในเทศบาลโดยสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) เพื่อการถอดบทเรียนและการบูรณาการข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ ระยะที่ 2 การวิจัยเชิงปริมาณการเก็บรวมรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล ระยะที่ 3 การทดลองใช้แบบสอบถามการวิจัยผสมผสานการวิจัยปริมาณและคุณภาพนำเสนอผล ณ เทศบาลแห่งหนึ่ง พฤษภาคม 2568 -พฤษภาคมพ.ศ.2569 โดยมีกำหนดการทดลองต่อเนื่อง 12 เดือน

1. ระเบียบวิธีวิจัย

ระหว่างการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) วิธีสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) มีแบบสัมภาษณ์แบบกึ่งมีโครงสร้าง (Semi-structure) เป็นเครื่องมือในการวิจัย ผู้ให้ข้อมูลหลัก คือ ผู้ทรงคุณวุฒิด้านพระพุทธศาสนา ด้านจิตวิทยา ผู้เชี่ยวชาญด้านบริหาร บุคลากร จำนวน 10 รูป/คน และใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) ในการวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อนำไปพัฒนาปัจจัยพุทธจิตวิทยาเพื่อการเสริมสร้างความสุขของบุคลากรในองค์กรของเทศบาล

การวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative research) ประชากรคือบุคลากรเทศบาลตำบลแห่งหนึ่งทั้งหมด 85คน โดยมีกลุ่มตัวอย่างจำนวน 70 คน (คำนวณตามสูตรของ Krejcie & Morgan ที่ระดับความเชื่อมั่น 95%) วิธีการสุ่มตัวอย่างใช้การสุ่มแบบ แบ่งชั้นภูมิ (Stratified Random Sampling) โดยแบ่งตามหน่วยงานทั้ง 5 กอง เพื่อให้ได้จำนวนกลุ่มตัวอย่างที่เป็นสัดส่วนตามประชากรจริงในแต่ละแผนก

2. เครื่องมือการวิจัย ประกอบด้วย 2 ประการ ได้แก่

1) แบบสอบถาม (เชิงปริมาณ)เก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง 70 คน แบ่งเป็น 3 ส่วน ได้แก่ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบ, การวัดระดับปัจจัยพุทธจิตวิทยา 5 ด้าน (30 ข้อ) ด้วยมาตรวัด 5 ระดับของ Likert Scale และส่วนท้ายเป็นคำถามปลายเปิดเพื่อรับข้อเสนอแนะ

2) แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (เชิงคุณภาพ) ใช้การสนทนาโดยตรงเพื่อเจาะลึกปัญหา อุปสรรคและแนวทางการนำหลักสาราณียธรรมมาปรับใช้สร้างความสุขในองค์กร ประเมินค่าดัชนีความสอดคล้องระหว่างข้อคำถามกับวัตถุประสงค์ความสอดคล้องของเนื้อหา จำนวน 5 ท่าน IOC = 0.986 การทดสอบความเชื่อมั่น (Try-out) นำไปทดลองใช้กับกลุ่มที่มีลักษณะคล้ายกลุ่มตัวอย่างเทศบาลข้างเคียง 30 คน เพื่อตรวจสอบความชัดเจนของภาษาและปรับปรุงก่อนนำไปเก็บข้อมูลจริง

3. กระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูล ใช้บุคลากรเทศบาลแห่งหนึ่ง จำนวน 70 คน โดยใช้แบบแบบสอบถาม คุณสมบัติด้านความเที่ยง โดยมีค่า Cronbach's coefficient alpha = 0.86 กระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูลแหล่งข้อมูลแบ่งอออกเป็น 2 ประการ คือ 1.แหล่งข้อมูล ด้านเอกสาร ศึกษาพระไตรปิฎก (ปฐมภูมิ) และหนังสือ/งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง (ทุติยภูมิ) และด้านบุคคลสัมภาษณ์เชิงลึกผู้เชี่ยวชาญ 10 ท่าน และเก็บแบบสอบถามจากกลุ่มตัวอย่าง 70 คน 2. ขั้นตอนการดำเนินงาน การเตรียมการ วางแผนลงพื้นที่ นัดหมายผู้เชี่ยวชาญ และเตรียมทีมผู้ช่วยวิจัยเพื่อให้ข้อมูลแม่นยำตามวัตถุประสงค์ การเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพสัมภาษณ์เชิงลึกพร้อมบันทึกเสียงและถอดความ เชิงปริมาณใช้แบบสอบถามมาตราส่วน 5 ระดับ ที่ผ่านการตรวจสอบโดยผู้เชี่ยวชาญด้านจิตวิทยา เพื่อนำข้อมูลไปวิเคราะห์ทางสถิติต่อไป

4. การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ สถิติที่ใช้ในการวิจัย วิเคราะห์ค่าสถิติพื้นฐานได้ ร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (Mean) และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) สำหรับอธิบายข้อมูลแบบสอบถามเบื้องต้นของกลุ่มตัวอย่างและใช้ค่าเฉลี่ย (Mean) ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation)

5. การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ โดยวิธีการวิเคราะห์ข้อมูลคุณภาพ 2 วิธี ประกอบด้วย

1) การวิเคราะห์เนื้อหา แบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอน คือ การจัดระเบียบข้อมูล ผู้วิจัยได้เรียบเรียงข้อมูลที่ได้จาก การศึกษา เอกสาร บทสรุปที่ได้วิเคราะห์จากการบันทึกเสียงที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 10 รูปหรือคน ทำการจัดข้อมูลให้เป็นระเบียบเป็นหมวดหมู่ ลดข้อมูลให้มีขนาดเล็กลงเฉพาะส่วนที่นำมาวิเคราะห์ การแสดงข้อมูลสังเคราะห์ข้อมูลที่มีการตัดทอนและจัดระเบียบ ข้อมูลเข้าด้วยกันแล้วนำเสนอข้อมูลในรูปแบบการพรรณนาความหรือบรรยาย การหาข้อสรุปและการตีความ

2) เทคนิค Triangulation การยืนยัน 3 เส้า

6. การพิทักษ์สิทธิกลุ่มตัวอย่างการวิจัย

การวิจัยได้รับการอนุมัติจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (รหัสอนุมัติ:ว.313/2568) โครงการวิจัยจึงให้บุคลากรในเทศบาลแห่งหนึ่งเซ็นชื่อยินยอมในแบบฟอร์มการเข้าร่วมการวิจัยและการนำเสนอผลใช้ข้อมูลที่ไม่ระบุตัวตนตามหลัก PDPA

ผลการวิจัย

วัตุประสงค์ข้อที่ 1 การวิเคราะห์เชิงคุณภาพ จากการสัมภาษณ์การเสริมสร้างความสุขของบุคลากรในองค์กรตามหลักพุทธจิตวิทยา

ผลการวิเคราะห์การเสริมสร้างความสุขของบุคลากรในองค์กรพบว่า หัวใจสำคัญคือเมื่อองค์กรให้อิสระ สื่อสารกันด้วยเมตตา เห็นคุณค่าของงาน ยอมรับในความสามารถและสร้างความผูกพันจะส่งผลให้บุคลากรมีความสุขที่ยั่งยืนและมีประสิทธิภาพในการทำงานสูงสุด การเสริมสร้างความสุขคือการพัฒนาคุณภาพชีวิตการทำงาน เพื่อให้บุคลากรทำงานอย่างมีความหมายและมีแรงจูงใจ โดยแบ่งเป็น 5 ด้านดังนี้

1) การทำงานด้วยความอิสระเปิดโอกาสให้บุคลากรวางแผนและตัดสินใจในงานที่รับผิดชอบภายใต้ระเบียบองค์กร ทำให้สร้างความไว้วางใจ ลดความอึดอัดและส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ในการแก้ปัญหาให้ประชาชน

2) ความสัมพันธ์ที่ดีทางกายและวาจาเน้นการสื่อสารเชิงบวก การให้เกียรติ และการแสดงออกที่สุภาพต่อกัน (ใช้หลักเมตตาและวาจาสุภาษิต)ทำให้ลดความขัดแย้ง สร้างบรรยากาศที่อบอุ่น และทำให้เกิดความสามัคคีในหมู่คณะ

3) ความรักในงานที่ทำ การเห็นคุณค่าและความหมายของงานที่ทำ โดยเฉพาะงานบริการสาธารณะที่สร้างประโยชน์แก่ชุมชนส่งผลให้มีการสร้างความทุ่มเทด้วยใจจริง ลดภาวะหมดไฟ (Burnout) และเปลี่ยนหน้าที่ให้เป็นความภาคภูมิใจ

4) การเป็นที่ยอมรับ การได้รับการชื่นชม ยอมรับในความสามารถ และให้โอกาสแสดงศักยภาพอย่างเท่าเทียมทำให้บุคลากรรู้สึกมีตัวตน มีคุณค่า และเกิดแรงจูงใจในการสร้างผลงานที่ดีขึ้น

5) ความผูกพันต่อองค์กรความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งขององค์กรด้วยความสมัครใจ ไม่ใช่เพียงแค่การแลกเปลี่ยนแรงงานกับเงินเดือนทำให้ลดอัตราการลาออก ทำให้บุคลากรพร้อมทุ่มเทแรงกายแรงใจเพื่อความสำเร็จของส่วนรวม

(2) ผลการวิเคราะห์การเสริมสร้างความสุขของบุคลากรในองค์กรผลการศึกษาวิจัยเชิงปริมาณสามารถสรุปการเสริมสร้างความสุขของบุคลากรในองค์กรจากข้อมูลปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถามจำแนก ได้ดังนี้ ผู้ตอบแบบสอบถาม สรุปได้ว่า ของผู้ตอบแบบสอบถาม พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง คิดเป็นร้อยละ ร้อยละ 68.6 และเมื่อพิจารณาช่วงอายุพบว่า 40-45 ปีและอายุ 45-50 คิดเป็นร้อยละ 24.3 ตามลำดับระดับการศึกษา ระดับการศึกษาปริญญาตรี คิดเป็นร้อยละ 60.0 สถานภาพส่วนใหญ่มีสมรส คิดเป็นร้อยละ 62.9 รายได้เฉลี่ยต่อเดือน 10,001-15,000 บาทและรายได้เฉลี่ยต่อ25,001-30,000 บาท คิดเป็นร้อยละ 17.11 ตำแหน่งส่วนใหญ่มีตำแหน่งข้าราชการ คิดเป็นร้อยละ 58.6 ประสบการณ์ในการทำงาน ส่วนใหญ่การทำงาน 15-20 ปี คิดเป็นร้อยละ 24.3

2. การวิเคราะห์เชิงปริมาณปัจจัยทางพุทธจิตวิทยาเพื่อการเสริมสร้างความสุขของบุคลากรในองค์กร

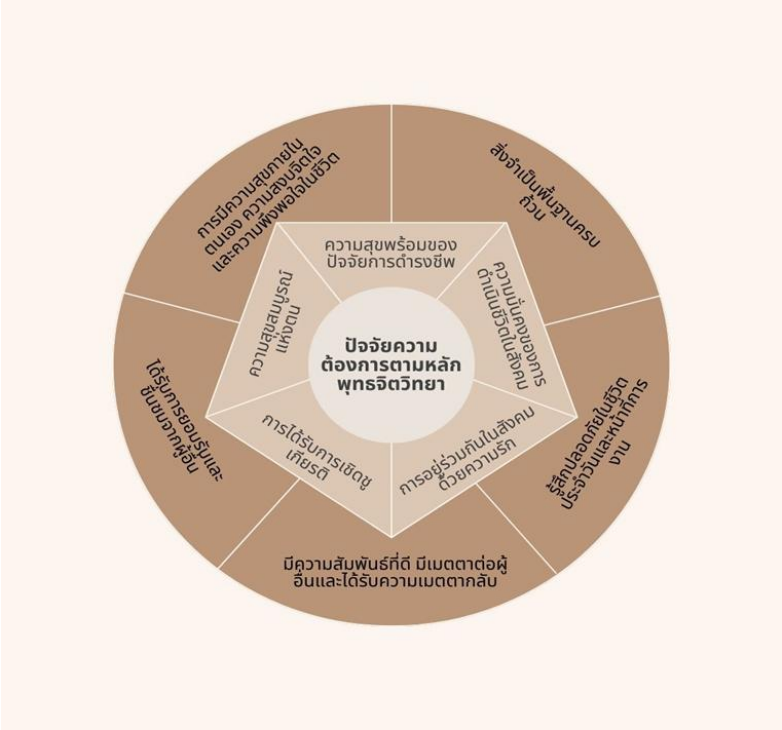
1) ผลการวิเคราะห์ข้อมูล ปัจจัยทางพุทธจิตวิทยาเพื่อการเสริมสร้างความสุขของบุคลากรในองค์กร คือหลักธรรมสาราณียธรรมและกระบวนการทางจิตตามแนวพระพุทธศาสนาที่อธิบายการทำงานของจิตใจ อารมณ์ และพฤติกรรมมนุษย์ ซึ่งสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาจิตใจบุคลากรให้เกิดความสุข ความสมดุลทางอารมณ์ และการทำงานร่วมกันอย่างมีคุณภาพในองค์กรผลลัพธ์ที่ดีต่อทั้งบุคคลและองค์กร สามารถแยกเป็น 5 มิติ ได้ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 1 แสดงค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$ และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) ของความคิดเห็นของบุคลากรปัจจัยพุทธจิตวิทยากับการเสริมสร้างความสุขของบุคลากรในองค์กร รายด้านโดยรวม

รวมรายด้าน	ระดับความคิดเห็น		
	$\bar{X}$	S.D.	การแปลผล
1. ความสุขพร้อมของปัจจัยการดำรงชีพ	3.57	0.850	มาก
2. ความมั่นคงของการดำเนินชีวิตในสังคม	3.49	0.823	ปานกลาง
3. การอยู่ร่วมกันในสังคมด้วยความรัก	3.49	0.821	ปานกลาง
4. การได้รับการเชิดชูเกียรติ	3.49	0.823	ปานกลาง
5. ความสุขสมบูรณ์แห่งตน	3.41	0.833	ปานกลาง
รวม	**3.49**	**0.830**	**ปานกลาง**

จากตารางที่ 1 ความคิดเห็นของบุคคลากรปัจจัยพุทธจิตวิทยากับการเสริมสร้างความสุขของบุคลากรในองค์กรรายด้านโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X} = 3.49$) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่าความสุขพร้อมของปัจจัยการดำรงชีพ ($\bar{X} = 3.57$) ด้านความมั่นคงของการดำเนินชีวิตในสังคม ด้านการอยู่ร่วมกันในสังคมด้วยความรักและด้านการได้รับการเชิดชูเกียรติ ($\bar{X} = 3.49$) และความสุขสมบูรณ์แห่งตน ($\bar{X} = 3.46$)

2) ปัจจัยความต้องการตามหลักพุทธจิตวิทยา โดยสามารถอธิบายเป็นประเด็น 5 ประการ ดังนี้ (1) ความสุขพร้อมของปัจจัยการดำรงชีพ คือ มีสิ่งจำเป็นพื้นฐานครบถ้วน (2) ความมั่นคงของการดำเนินชีวิตในสังคมคือรู้สึกปลอดภัยในชีวิตประจำวันและหน้าที่การงาน (3) การอยู่ร่วมกันในสังคมด้วยความรัก คือ มีความสัมพันธ์ที่ดี มีเมตตาต่อผู้อื่นและได้รับความเมตตากลับ (4) การได้รับการเชิดชูเกียรติ คือ ได้รับการยอมรับและชื่นชมจากผู้อื่น (5) ความสุขสมบูรณ์แห่งตน คือการมีความสุขภายในตนเอง ความสงบจิตใจ และความพึงพอใจในชีวิต

ภาพที่ 1 สรุปผลการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ด้านปัจจัยความต้องการตามหลักพุทธจิตวิทยา

3) ความสุขในการทำงานของบุคลากรของพนักงานเทศบาลโดยสามารถอธิบายเป็นประเด็น 5 ประการ ดังนี้ (1) การทำงานด้วยความอิสระคือมีโอกาสตัดสินใจและควบคุมงานของตนเอง (2) การมีความสัมพันธ์ที่ดีทางกายและวาจา คือ มีการสื่อสารที่ดีเคารพซึ่งกันและกัน (3) ความรักในงานที่ทำ คือมีความพึงพอใจสนุก และรู้สึกคุณค่าต่อสิ่งที่ทำ (4) การเป็นที่ยอมรับ คือได้รับการยอมรับและชื่นชมจากเพื่อนร่วมงานและผู้บังคับบัญชา (5) ความผูกพันต่อองค์กร คือรู้สึกภาคภูมิใจและอยากมีส่วนร่วมกับองค์กร

ตารางที่ 2 สรุปปัจจัยพุทธจิตวิทยากับการเสริมสร้างความสุขของบุคลากรในองค์กร

หลักพุทธจิตวิทยา	ความสุขการทำงาน
1. ความสุขพร้อมของปัจจัยการดำรงชีพ	การทำงานด้วยความอิสระ (ความมั่นคงและอิสระในการทำงาน)
2. ความมั่นคงในสังคม	ความผูกพันต่อองค์กร (ความมั่นคงในบทบาทหน้าที่)
3. การอยู่ร่วมกันด้วยความรัก	ความสัมพันธ์ที่ดีทางกายและวาจา
4. การได้รับการเชิดชูเกียรติ	การเป็นที่ยอมรับ
5. ความสุขสมบูรณ์แห่งตน	ความรักในงานที่ทำ (ความสุขภายในและความพึงพอใจในงาน)

การนำเสนอประสิทธิผลของปัจจัยพุทธจิตวิทยาเพื่อการเสริมสร้างความสุขของบุคลากรในองค์กรของเทศบาลได้ผลลัพธ์เป็น “S3H Model”ที่เป็นนวัตกรรมการ บูรณาการระหว่างหลักธรรมสาราณียธรรมกับความความต้องการของมาสโลว์ (Maslow’s hierarchy of needs Theory) ใช้กระบวนการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยเทคนิค Content Analysis 6'Cs และ Metric Analysis เพื่อให้ได้แนวทางที่มีความน่าเชื่อถือสูงและสามารถนำไปปฏิบัติได้จริง

อภิปรายผล

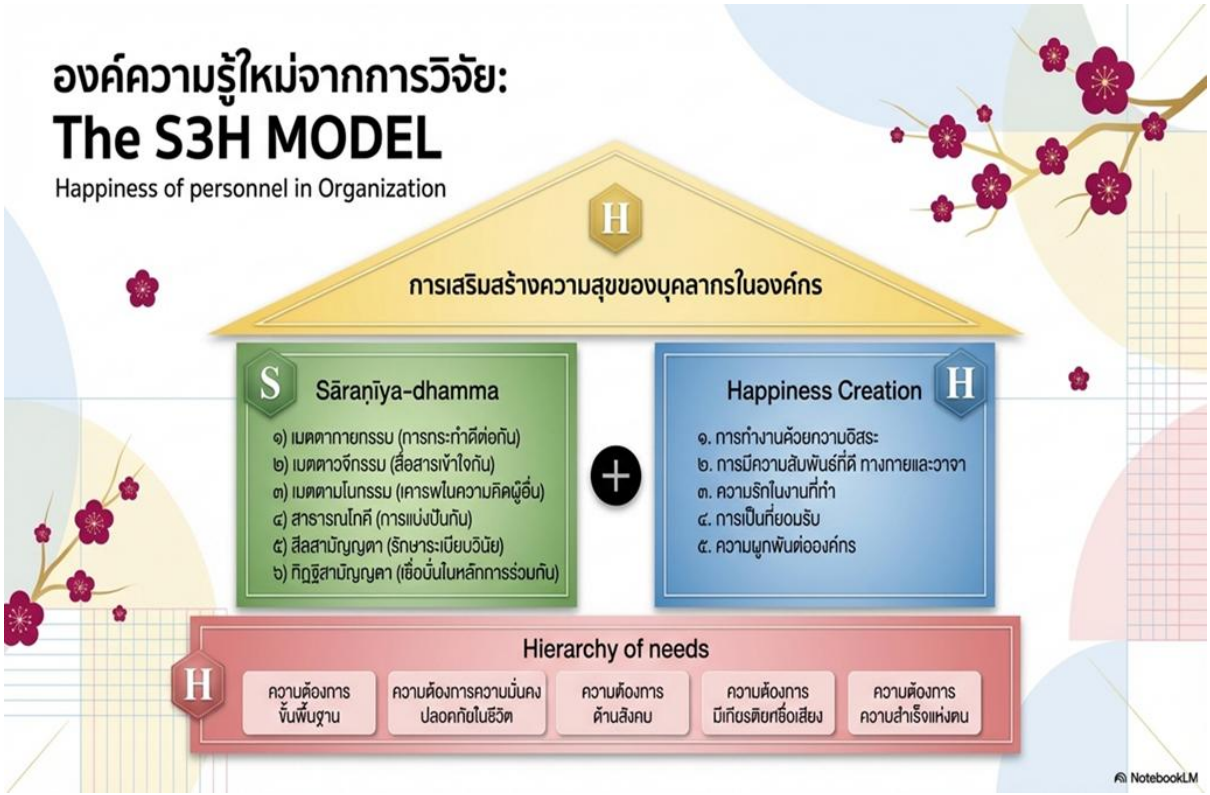
การวิจัยในครั้งนำผลจากวิจัยพบว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นข้าราชการหญิงระดับปริญญาตรีที่มีประสบการณ์ทำงานสูง ซึ่งมีความคิดเห็นต่อปัจจัยความสุขในภาพรวมอยู่ใน ระดับปานกลาง โดยให้ความสำคัญกับความสุขด้านปัจจัยการดำรงชีพ (รายได้และสวัสดิการ) มากที่สุด หัวใจสำคัญของการสร้างความสุขในองค์กรเทศบาลคือการบูรณาการ หลักสาราณียธรรม 6 เข้ากับแนวปฏิบัติทางจิตวิทยา เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตการทำงานใน 5 มิติ ได้แก่ 1) การสร้างความมั่นคงพื้นฐาน ทั้งรายได้และอาชีพ (เมตตากายกรรม/ สีลสามัญญตา) 2) การส่งเสริมความสัมพันธ์เชิงบวก ผ่านการสื่อสารที่สุภาพและการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน (เมตตาวจีกรรม/ สาธารณโภคี) 3) การให้อิสระในการทำงาน เพื่อให้บุคลากรรู้สึกไว้วางใจและทำงานอย่างมีความหมาย 4) การสร้างระบบการยอมรับ เชิดชูเกียรติบุคคลต้นแบบเพื่อให้เกิดความภาคภูมิใจ (ทิฏฐิสามัญญตา) 5) การพัฒนาความสุขจากภายใน เพื่อให้บุคลากรเกิดความรู้เท่าทันตนเองและสร้างสมดุลระหว่างชีวิตและการทำงาน (ความสุขสมบูรณ์แห่งตน)

จากผลการวิจัยพบว่าจากการวิจัยพบประเด็นสำคัญที่ควรนำมาอภิปรายผล 2 ประการ ดังนี้

1. การเสริมสร้างความสุขของบุคลากรในองค์กร ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า ความสุขของบุคลากรประกอบด้วย 5 มิติสำคัญ โดยเฉพาะ การทำงานด้วยความอิสระ ซึ่งเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลทางบวกต่อประสิทธิผลการทำงาน (ฉันทวรรณ เอ้งฉ้วน, 2565) และ การมีความสัมพันธ์ที่ดี ทั้งทางกายและวาจาซึ่งสอดคล้องกับหลักสังคหวัตถุ 4 และทฤษฎีลำดับขั้นความต้องการของมาสโลว์ที่เน้นความต้องการด้านสังคมและการยอมรับ (สิบเอกนพเก้า สุโพธิ์, 2565) นอกจากนี้ วัฒนธรรมองค์กรแบบครอบครัวยังเป็นปัจจัยหนุนที่สำคัญ เนื่องจากสร้างบรรยากาศความเป็นมิตรและการเกื้อกูลกัน ส่งผลให้บุคลากรเกิดความพึงพอใจและมีความสุขในเกณฑ์สูง (ฤทธิรงค์ เกาฏีระ และคณะ, 2564) ในมิติของ ความผูกพันต่อองค์กร พบว่ามีความสัมพันธ์กับปัจจัยจูงใจและการได้รับการยอมรับ ซึ่งหากบุคลากรเกิดความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งขององค์กรจะนำไปสู่การอุทิศตนเพื่อเป้าหมายส่วนรวมอย่างมีประสิทธิภาพ (อนุดิษฐ์ ฐานไชยกร, 2567)

2. ปัจจัยทางพุทธจิตวิทยาเพื่อการเสริมสร้างความสุข การประยุกต์หลักพุทธธรรม โดยเฉพาะสาราณียธรรม 6 (ธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึงกัน) พบว่ามีความสอดคล้องอย่างยิ่งกับการสร้างความสุขในมิติต่าง ๆ ดังนี้ 1) ด้านปัจจัยการดำรงชีพและความมั่นคง การปฏิบัติด้วยเมตตากายกรรมและมโนกรรมช่วยให้บุคลากรมีความสุขในเกณฑ์ดีและรู้สึกถึงความปลอดภัยในการทำงาน (ตรรกพร สุขเกษมและคณะ, 2566)

2) ด้านการอยู่ร่วมกันด้วยความรัก การมีเมตตาวจีกรรมและการแบ่งปัน (สาธารณโภคี) ช่วยลดความขัดแย้งและสร้างการยอมรับในความแตกต่างภายในสังคมพหุวัฒนธรรม (พระยุทธนา นรเชฏฐโฐและจุฑารัตน์ ทองอินจันทร์, 2564) 3) ด้านความสุขสมบูรณ์แห่งตน การนำหลักอิทธิบาท 4 มาใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตสมัยใหม่ช่วยให้บุคลากรประสบความสำเร็จในการทำงานและมีความสงบภายในจิตใจ (พระครูปลัดเฉลิมพร อภิวโร, 2564) โดยสรุป การสร้างองค์กรแห่งความสุขในบริบทของเทศบาลจำเป็นต้องสร้างสมดุลทั้งทางกาย (สภาพแวดล้อม/สวัสดิการ) จิตใจ (สติ/ปัญญา) และสังคม (ความยุติธรรม/ความสัมพันธ์) โดยใช้หลักพุทธธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจ เพื่อขับเคลื่อนองค์กรสู่ความเป็นเลิศอย่างยั่งยืน (ปรมต วรรณบวร, 2565)

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ใหม่ตาม “S3H Model”

ข้อเสนอแนะการวิจัย

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ควรนำไปบรรจุในไว้ในแผนยุทธศาสตร์ของเทศบาลเพื่อให้การดำเนินการเสริมสร้างความสุขของบุคลากรในองค์กรของเทศบาลในรูปแบบการจัดโครงการกิจกรรมอย่างต่อเนื่องเพื่อให้ได้ผลลัพธ์กับบุคลากรและองค์กรเทศบาลอย่างแท้จริง

2. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

ผลการวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบผสมวิธีด้วยการวิจัยวิธีการเชิงคุณภาพ เพื่อขยายผลวิจัยเชิงปริมาณ ด้วยการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิและนำมาสร้างเป็นแบบสอบถาม เพื่อให้ทราบถึงหลักการเสริมสร้างความสุขของบุคลากรการเสริมสร้างองค์กรสร้างสุขตามหลักพุทธจิตวิทยาและกระบวนการเสริมสร้างความสุขของเทศบาลและจากผลการวิจัยที่ได้ควรนำผลการวิจัยไปใช้เป็นส่วนหนึ่งของการสร้างความสุขภายในองค์กรเพื่อยกระดับองค์กรเทศบาลให้องค์กรเป็นองค์กรแห่งการสร้างสุข

3. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

ควรมีการนำโมเดลที่ได้จากการวิจัยในครั้งนี้ ไปทำวิจัยเชิงทดลองต่อไปสามารถทำให้รูปแบบการสร้างสุขของบุคลากรและองค์กรของเทศบาลสามารถนำไปใช้ได้จริง ทั้งนี้เนื่องจากต้องการพิสูจน์ว่ารูปแบบการเสริมสร้างความสุขของบุคลากรในองค์กรสร้างสุขตามหลักพุทธจิตวิทยาของเทศบาล สามารถนำมาปรับใช้ได้ในองค์กรเทศบาลหรือหน่วยงานได้จริง

เอกสารอ้างอิง

กอปรลาภ อภัยภักดิ์.(2561). บรรยากาศองค์กรแห่งความสุข:คนเบิกบานงานสำเร็จ. *วารสาร มจร มนุษยศาสตร์ปริทรรศน์*, 6(1), 315-331.

กมลทิพย์ ตั้งหลักมั่นคง และกาญจนา ปัญญาธร. (2566). ปัจจัยแห่งความสำเร็จของบุคคลต้นแบบในการสร้างความเข้มแข็งให้กับระบบบริการปฐมภูมิ. *วารสารวิทยาลัยพยาบาลพระปกเกล้าจันทบุรี*, 32(1), 143-152.

เกศี จันทราประภาวัฒน.(2565). การสร้างและพัฒนาบรรยากาศการทำงานในองค์กรสมัยใหม่. *วารสาร มจร หริภุญชัยปริทรรศน์*, 6(1), 61-74.

ขวัญชญา เนื่องพระแก้ว. (2562). คุณภาพชีวิตในการปฏิบัติงานของบุคลากรเทศบาลตำบลในเขต อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม. *วารสารการเมืองการปกครอง*, 9(1), 121-126.

ฉันทวรรณ เอ้งฉ้วน. (2565). อิทธิพลของความมีอิสระในการทำงานกับบุคลิกภาพด้านเปิดรับประสบการณ์และบุคลิกภาพด้านสำนึกในหน้าที่และการรับรู้ความสามารถของตนเองที่มีต่อประสิทธิผลการทำงานของอาจารย์มหาวิทยาลัยในจังหวัดชุมพร. *วารสารการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และองค์การ*, 7(1), 1-10.

ตรรกพร สุขเกษม และคณะ. (2566). *ความสัมพันธ์ของวัฒนธรรมองค์กรกับระดับความสุขของบุคลากรในสถานศึกษา จังหวัดพิจิตร* [รายงานวิจัย]. สำนักสนับสนุนสุขภาวะองค์กร (สสส.).

ธัมมัฏฐิตตา อยู่เจริญ และเจษฎา อังกาบสี. (2562). การวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงสำรวจขององค์กรแห่งความสุข: กรณีศึกษาบุคลากรมหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต. *วารสารการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และองค์การ*, 10(1), 34-60.

นภาพร หงส์ทอง. (2563).วิเคราะห์ความต้องการของมาสโลว์ในมุมมองของพระพุทธศาสนา. *วารสารปณิธาน*, 2(1), 121-151.

ปรมต วรรณบวร. (2565). การสร้างองค์กรแห่งความสุขด้วยหลักพุทธธรรม. *วารสารนวัตกรรมการศึกษาและการวิจัย*, 1(1), 25-38.

พระครูปลัดเฉลิมพร อภิวโร. (2564). การดำเนินชีวิตสมัยใหม่สู่ความสำเร็จในการทำงานโดยใช้หลักอิทธิบาท 4. *วารสารนาครทัศน์*, 8(5), 17-26.

พรชัย ลิขิตธรรมโรจน์. (2552). *พฤติกรรมองค์การ***.** โอเอส พริ้นติ้ง เฮ้าส์.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2560). *ธรรมนูญชีวิต* (พิมพ์ครั้งที่ 82). พิมพ์สวย.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2560). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม* (พิมพ์ครั้งที่ 34). มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาสุริยะ มทฺทโว. (2564). การประยุกต์หลักสาราณียธรรมเพื่อส่งเสริมความผูกพันต่อองค์กรของบุคลากรเทศบาลในจังหวัดนครราชสีมา.*วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์*, 2(1-2), 263-267.

พระยุทธนา นรเชฏฺโฐ และจุฑารัตน์ ทองอินจันทร์. (2564). การอยู่ร่วมกันของคนในสังคมพหุวัฒนธรรมในประเทศไทย. *วารสารมหาจุฬาวิชาการ*, 7(3), 102-104.

ฤทธิรงค์ เกาฏีระ และคณะ. (2564). ความสัมพันธ์ของวัฒนธรรมองค์กรกับระดับความสุขของบุคลากรองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จังหวัดกำแพงเพชร [**รายงานวิจัย**]. สำนักงานสนับสนุนสุขภาวะองค์กร (สสส.).

วิทยา พลาอาด และนภดล ละอองวิจิตร. (2561). ปัจจัยทำนายความสุขในการทำงานของบุคลากรสาธารณสุขในจังหวัดสตูล. *วารสารวิจัยมหาวิทยาลัยขอนแก่น* (ฉบับบัณฑิตศึกษา) สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, 6(1), 20-28.

วีณา ไชยแสนย์, สีดา สอนศรี และวสันต์ เหลืองประภัทร์. (2566). องค์กรแห่งความสุข ขององค์การบริหารส่วนตำบลในเขตอำเภอแกดำ จังหวัดมหาสารคาม. *วารสารการเมืองการปกครอง*, 6(1), 167-183.

สิบเอกนพเก้า สุโพธิ์. (2565). ปัจจัยพุทธจิตวิทยาที่มีผลต่อความสุขในการทำงานของบุคลากรมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยส่วนกลาง. *วารสาร มจร มนุษยศาสตร์ปริทรรศน์*, 8(2), 136-145.

อนุดิษฐ์ ฐานไชยกร. (2567). ความผูกพันในองค์การ. *วารสารร้อยแก่นสารสนเทศน์*, 4(1), 32-37.

Martin, A. J., Jones, E. S., & Callan, V. J. (2005). The role of psychological climate in facilitating employee adjustment during organizational change. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 14(3), 263-289.

รูปแบบการประกันคุณภาพการศึกษาภายในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา

THE INTERNAL QUALITY ASSURANCE MODEL FOR BUDDHIST MONASTIC SCHOOLS, GENERAL EDUCATION SECTION

พระมหานพรัตน์ แย้มแสง[1]

Phramaha Noppharat Yaemsaeng[1]

คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประเทศไทย[1]

Faculty of Education, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand[1]

Corresponding author E-mail: phramahanoppharatyaemsaeng@gmail.com

Received 13 May 2026; Revised 28 May 2026; Accepted 27 June 2026

****

รูปแบบการประกันคุณภาพการศึกษาภายในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา

พระมหานพรัตน์ แย้มแสง

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้ มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาสภาพการส่งเสริมการประกันคุณภาพการศึกษาภายในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา 2) เพื่อพัฒนารูปแบบการประกันคุณภาพการศึกษาภายในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา และ3) เพื่อประเมินรูปแบบการประกันคุณภาพการศึกษาภายในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา การวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบผสมพหุระยะระหว่างการวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ การวิจัยเชิงปริมาณใช้กลุ่มตัวอย่าง เป็นผู้บริหารและครูโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญ สถิติที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วยค่าความถี่ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการเขียนวิเคราะห์แบบสรุปความแบบเชิงคุณภาพ

ผลการวิจัยพบว่า

1. ผลการศึกษาสภาพการส่งเสริมการประกันคุณภาพการศึกษาภายในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญ โดยภาพรวมอยู่ระดับมาก (4.01) เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่า ด้านการดำเนินงานตามแผน มีค่าเฉลี่ยสุงสุดอยู่ในระดับมาก (4.09) รองลงมาได้แก่ ด้านการนำผลประเมินมาปรับปรุง อยู่ในระดับมาก (4.03) และต่ำสุดคือ ด้านการตรวจสอบและประเมินผล (3.93)

2. ผลการพัฒนารูปแบบการประกันคุณภาพการศึกษาภายในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา พบว่า องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยได้สร้างรูปแบบการประกันคุณภาพการศึกษาภายในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ตามองค์ประกอบของรูปแบบเชิงข้อความ 6 องค์ประกอบ คือ 1. หลักการ 2. วัตถุประสงค์3. การบูรณาการ 4. การพัฒนาด้วยกิจกรรม 4 กิจกรรม 5. แนวทางการประเมิน 6. เงื่อนไขความสำเร็จด้วย (LICR Model)

3. ผลการประเมินรูปแบบการประกันคุณภาพการศึกษาภายในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ได้แก่ ความเหมาะสม ความเป็นไปได้ และความเป็นประโยชน์ของรูปแบบการประกันคุณภาพการศึกษาภายในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา โดยค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านจากมากไปหาน้อย พบว่า ด้านความเป็นไปได้ ด้านความเหมาะสม และด้านความเป็นประโยชน์ ตามลำดับสอดคล้องกับ(F2CP Model)

คำสำคัญ: การประกันคุณภาพการศึกษาภายใน; การส่งเสริม; พรหมวิหาร 4

THE INTERNAL QUALITY ASSURANCE MODEL FOR BUDDHIST MONASTIC SCHOOLS, GENERAL EDUCATION SECTION

Phramaha Noppharat Yaemsaeng

Abstract

This research article aimed to: 1. study the conditions promoting internal educational quality assurance in Phrapariyattidhamma Schools, General Education Division; 2. develop a model for internal educational quality assurance in Phrapariyattidhamma Schools, General Education Division; and 3. evaluate the model for internal educational quality assurance in Phrapariyattidhamma Schools, General Education Division. This study employed a multi-phase mixed-methods research design combining quantitative and qualitative approaches. The quantitative research utilized samples consisting of administrators and teachers from Phrapariyattidhamma Schools, General Education Division. The statistics used in the study included frequency, percentage, mean, standard deviation, and qualitative descriptive analysis.

The research findings revealed that:

1. The study of the conditions promoting internal educational quality assurance in Phrapariyattidhamma Schools, General Education Division, showed that the overall level was high (4.01). Considering each aspect, it was found that implementation according to the plan had the highest mean score at a high level (4.09), followed by applying evaluation results for improvement at a high level (4.03), while monitoring and evaluation had the lowest mean score (3.93). 2. The development of the internal educational quality assurance model for Phrapariyattidhamma Schools, General Education Division, revealed that the body of knowledge derived from the research led to the creation of a textual model consisting of six components: Principles Objectives Integration Development through four activities Evaluation guidelines Conditions for success under the LICR Model. 3. The evaluation results of the internal educational quality assurance model for Phrapariyattidhamma Schools, General Education Division, indicated that the model's suitability, feasibility, and usefulness were overall at a high level, based on the mean and standard deviation values. When considering each aspect in descending order, feasibility ranked first, followed by suitability and usefulness respectively, which was consistent with the F2CP Model

Keywords: Internal Educational Quality Assurance; Enhancement; Brahmavihāra Dhamma

บทนำ

บริบทของโลกในยุคปัจจุบันกับความจำเป็นของการพัฒนาคุณภาพการศึกษา โลกในยุคปัจจุบันเป็นยุคของโลกาภิวัตน์ที่มีความเจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะในด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ การสื่อสารและนวัตกรรมต่าง ๆ ซึ่งส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและต่อเนื่องในหลากหลายมิติ ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ก่อให้เกิดการแข่งขันระหว่างประเทศในการพัฒนาและปรับตัว เพื่อก้าวเข้าสู่ตลาดโลกในยุคใหม่ที่มีพลวัตสูงและมีการแข่งขันอย่างเข้มข้นอีกทั้งในการจัดการเรียนการสอนนั้น ก็มีความสำคัญกับการศึกษา (สิทธิกร, 2555) เพื่อให้เป็นไปตามมาตราฐานของการจัดการเรียนการสอนส่งผลให้ผู้เรียนได้มีความรู้ความเข้าใจอย่างมีประสิทธิภาพสามารถนำความรู้มาพัฒนาตนเองและสังคมได้ซึ่งการพัฒนาคุณภาพของคนนั้นย่อมขึ้นอยู่กับ "การศึกษา" อันเป็นกลไกสำคัญที่ใช้ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้สามารถพัฒนาศักยภาพของตนเองได้อย่างเต็มที่ ทั้งทางด้านร่างกาย สติปัญญา อารมณ์และสังคม อย่างสมดุลการศึกษาที่มีคุณภาพจึงเป็นรากฐานสำคัญในการสร้างพลเมืองที่มีคุณลักษณะพึงประสงค์ สามารถคิดวิเคราะห์ แก้ไขปัญหา มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีคุณธรรมจริยธรรม มีความรับผิดชอบรู้จักพึ่งพาตนเอง และสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข ดังนั้น การพัฒนาคุณภาพของโรงเรียนจึงต้องพิจารณาจากบริบททั้งภายในและภายนอกอย่างรอบด้าน โดยโรงเรียนจะมีหน่วยงานจากต้นสังกัดในการควบคุมดูแลเพื่อกำหนดกรอบมาตราฐานในการจัดการเรียนการสอนการประกันคุณภาพการศึกษาเป็นการพัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างความมั่นใจให้กับผู้ปกครองและชุมชนว่า การดำเนินงานของสถานศึกษาจะมีประสิทธิภาพ และทำให้ผู้เรียนมีคุณภาพหรือคุณลักษณะที่พึงประสงค์ตามมาตรฐานการศึกษาที่ได้กำหนดไว้

โรงเรียนและหน่วยงานต้นสังกัดจึงจำเป็นต้องมีการพัฒนากลไกในการติดตามตรวจสอบคุณภาพการศึกษา ทั้งในด้านกระบวนการบริหาร และการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ รวมถึงด้านคุณภาพของผู้เรียน เพื่อให้มั่นใจได้ว่า จะสามารถพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณภาพตาม โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา เป็นโรงเรียนระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานที่จัดตั้งขึ้นภายใต้สังกัดของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ โดยมีหน้าที่ดำเนินการจัดการศึกษาให้เป็นไปตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติพุทธศักราช 2542 และฉบับแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พุทธศักราช 2545 และ (ฉบับที่ 3) พุทธศักราช 2553 ซึ่งเป็นกฎหมายแม่บทสำคัญในการจัดการศึกษาในประเทศไทย โดยต้องเป็นไปตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) ซึ่งประกอบด้วย 8 กลุ่มสาระการเรียนรู้ ได้แก่ ภาษาไทย คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม สุขศึกษาและพลศึกษา ศิลปะ การงานอาชีพและเทคโนโลยี และภาษาต่างประเทศ นอกจากนี้ โรงเรียนยังมีหน้าที่จัดทำหลักสูตรสถานศึกษาเพิ่มเติมขึ้นเอง เพื่อให้สอดคล้องกับบริบทของชุมชนและตอบสนองต่อความต้องการของท้องถิ่น ทั้งในด้านวิชาการและการพัฒนาผู้เรียนอย่างรอบด้าน ในด้านการบริหารจัดการภายใน โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา มีการแบ่งโครงสร้างสายการบังคับบัญชาอย่างเป็นระบบ โดยประกอบด้วยผู้อำนวยการโรงเรียน รองผู้อำนวยการฝ่ายบริหารงานทั่วไป รองผู้อำนวยการฝ่ายวิชาการ รองผู้อำนวยการฝ่ายปกครอง และรองผู้อำนวยการฝ่ายงบประมาณ ซึ่งต่างมีบทบาทหน้าที่ในการกำกับ ดูแล และพัฒนางาน

ในแต่ละด้านให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด (สำนักพระพุทธศาสนา, 2550) ซึ่งมีหลายปัจจัยที่สำคัญในการส่งผลการประเมินคุณภาพของการศึกษาโรงเรียนพระปริยัติทั้งด้านบุคคลากร และองค์กร ที่ต้องได้รับการพัฒนาที่สำคัญอยู่หลายประเด็นไม่ว่าจะเป็นในด้านคุณภาพและมาตรฐานในการจัดการศึกษาที่ยัง ไม่เป็นที่ยอมรับจากสังคมในวงกว้างความไม่ชัดเจนในอัตลักษณ์ของการจัดการศึกษาที่สอดคล้องกับบริบทที่ควรจะเป็นอย่างแท้จริง ส่วนประสิทธิภาพของระบบ การดำเนินการด้านการบริหารจัดการ โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา เป็นสถานศึกษาที่วัดจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา และเป็นการศึกษาพระพุทธศาสนาทั้งแผนกบาลีสนามหลวงและธรรมสนามหลวง ควบคู่กับหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานของกระทรวงศึกษาธิการ โดยมีคณะกรรมการการศึกษาพระปริยัติธรรม (กศป.) เป็นผู้กำหนดนโยบาย แผนการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมและมาตรฐานสถานศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา ควบคุมดูแลและกำกับการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ โดยมีสำนักงานการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา เป็นหน่วยงานกลางในการส่งเสริม สนับสนุน ประสานงานการศึกษาพระปริยัติธรรมและมีสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ เป็นสำนักงานเลขานุการของคณะกรรมการการศึกษาพระปริยัติธรรม (กศป.) มีหน้าที่ด้านงานธุรการสนับสนุนงานวิชาการ และการอุดหนุนเงินงบประมาณรายจ่าย ซึ่งในการบริหารจัดการเรื่องประกันคุณภาพการศึกษาโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาในปัจจุบันยังไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร อันเนื่องมาจากปัจจัยหลายประการที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพในการจัดการศึกษา โดยเฉพาะในด้านการบริหารจัดการของผู้บริหารโรงเรียน ซึ่งส่วนใหญ่มักขาดความชำนาญในการวางแผนและการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ ทำให้การดำเนินงานขาดความต่อเนื่องและไม่สามารถพัฒนาศักยภาพของโรงเรียนได้อย่างเต็มที่จึงส่งผลให้คุรภาพการประกันการสึกษาของโรงเรียนยังไม่ได้มาตาราฐานเท่าที่ควร

อีกทั้งการบูรณาการนำหลักการบริหารเชิงพุทธโดยเฉพาะพรหมวิหาร 4 มาประยุกต์ใช้ในการบริหารงานวิชาการของผู้บริหารสถานจะเป็นแนวทางที่ดี ในการพัฒนาปรับปรุง ประสิทธิภาพการบริหารงานของผู้บริหารสถานศึกษาโดยเฉพาะงานด้านวิชาการได้อย่างมีประสิทธิผล มากขึ้น เพื่อพัฒนาการประกันคุณภาพการศึกษา

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงถึงความสำคัญในการพัฒนางานประกันคุณภาพการศึกษาภายในของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญ โดยมุ่งหวังที่จะศึกษาปัจจัยทั้งในด้านบุคลากร และองค์กรที่มีผลต่อความสำเร็จในการดำเนินงานประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา และบูรณาการจะมีส่วนสำคัญในการพัฒนาคุณธรรมของผู้บริหารและบุคลากรในสถานศึกษา ซึ่งสามารถขับเคลื่อนและส่งเสริมให้ระบบการประกันคุณภาพการศึกษาประสบความสำเร็จ จึงมีเป้าหมายเพื่อนำเสนอแนวทางหรือข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ที่สามารถนำไปปรับปรุงพัฒนา และยกระดับการดำเนินงานประกันคุณภาพการศึกษาให้กับโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ให้สามารถผ่านการรับรองมาตรฐานจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพการส่งเสริมการประกันคุณภาพการศึกษาภายในโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา

2. เพื่อพัฒนารูปแบบการประกันคุณภาพการศึกษาภายในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา

3. เพื่อประเมินรูปแบบการประกันคุณภาพการศึกษาภายในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยแบบผสมวิธีพหุระยะ (Multiphase Mixed Methods Research Design) โดยใช้ การวิจัยเชิงปริมาณ (QUAN) เป็นงานวิจัยหลัก เพื่อสำรวจภาพรวมและประเมินผล และใช้ การวิจัยเชิงคุณภาพ เป็นงานวิจัยสนับสนุน เพื่อขยายความและยืนยันข้อมูลเชิงลึก โดยแบ่งการดำเนินการออกเป็น 3 ระยะตามวัตถุประสงค์ ดังนี้

1. รูปแบบการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้มุ่งศึกษาอย่างเป็นระบบตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ จึงเลือกใช้การวิจัยแบบผสมวิธีพหุระยะ (Multiphase Mixed Methods Research Design) ซึ่งเป็นการผสานทั้งระเบียบวิธีเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพเข้าด้วยกันอย่างเหมาะสมตามบริบทของแต่ละวัตถุประสงค์ โดยกำหนดให้การวิจัยเชิงปริมาณเป็นงานวิจัยหลัก (Primary Method) เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลเชิงประจักษ์ในวงกว้าง ส่วนการวิจัยเชิงคุณภาพจะถูกนำมาใช้เป็นงานวิจัยสนับสนุน (Secondary Method) เพื่ออธิบายขยายความและยืนยันข้อมูลที่ได้จากตัวเลขให้มีความลุ่มลึกยิ่งขึ้น การดำเนินการวิจัยได้ถูกแบ่งออกเป็น 3 ระยะที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์อย่างชัดเจน ได้แก่ ระยะที่ 1 การศึกษาสภาพปัจจุบันและปัญหาการส่งเสริมการประกันคุณภาพการศึกษาภายใน ซึ่งใช้รูปแบบการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) โดยเก็บข้อมูลเชิงปริมาณจากกลุ่มตัวอย่างจำนวนมาก ควบคู่กับการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกเพื่อทำความเข้าใจบริบทให้ถ่องแท้ ระยะที่ 2 การพัฒนารูปแบบ ซึ่งเปลี่ยนมาใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพเป็นหลัก ผ่านกระบวนการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) ร่วมกับการระดมความคิดเห็นจากผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อยกร่างองค์ประกอบของรูปแบบให้มีความเหมาะสมและสอดคล้องกับความต้องการจำเป็นที่ค้นพบ และระยะที่ 3 การประเมินรูปแบบ ซึ่งใช้รูปแบบการวิจัยเชิงประเมินผล (Evaluation Research) โดยให้ผู้ทรงคุณวุฒิประเมินความเหมาะสมและความเป็นไปได้ของรูปแบบที่พัฒนาขึ้น ทั้งในเชิงปริมาณด้วยแบบประเมิน และเชิงคุณภาพด้วยการให้ข้อเสนอแนะเพิ่มเติม การออกแบบวิจัยในลักษณะนี้ช่วยให้ผลลัพธ์ในแต่ละระยะเชื่อมโยงกันอย่างเป็นเหตุเป็นผล และสามารถตอบโจทย์การวิจัยได้อย่างครอบคลุมทุกมิติ

2. ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ / ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครบถ้วนตามความต้องการในแต่ละระยะ ผู้วิจัยจึงกำหนดแหล่งข้อมูลและกลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่แตกต่างกันตามความเหมาะสม โดยในระยะที่ 1 ซึ่งเป็นการศึกษาเชิงปริมาณ ผู้วิจัยกำหนดให้ประชากรคือโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ทั่วทั้งประเทศ ส่วนกลุ่มตัวอย่างจะถูกคำนวณขนาดที่เหมาะสมโดยใช้สูตรของทาโร ยามาเน หรือเครจซีและมอร์แกน ที่ระดับความคลาดเคลื่อนไม่เกิน 0.05 จากนั้นจึงดำเนินการสุ่มตัวอย่างแบบแบ่งชั้นภูมิ (Stratified Random Sampling) ตามภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศ ได้แก่ ภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ เพื่อให้ตัวแทนครอบคลุมทุกพื้นที่ โดยผู้ให้ข้อมูลหลักที่จะตอบแบบสอบถามคือผู้อำนวยการโรงเรียน รองผู้อำนวยการฝ่ายวิชาการ หรือหัวหน้างานประกันคุณภาพของแต่ละแห่ง เนื่องจากเป็นผู้ที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการดำเนินงานดังกล่าว ขณะเดียวกันในระยะที่ 1 ซึ่งต้องการข้อมูลเชิงคุณภาพเชิงลึก ผู้วิจัยจะเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informatics) จำนวน 8 ถึง 10 คน แบบเจาะจง (Purposive Selection) จากกลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิด้านการประกันคุณภาพการศึกษาในสังกัดสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ รวมถึงผู้อำนวยการโรงเรียนที่เป็นต้นแบบที่มีผลการประเมินคุณภาพดีเด่น เพื่อใช้ในการสัมภาษณ์เชิงลึก สำหรับระยะที่ 2 ซึ่งเป็นการพัฒนารูปแบบ ผู้วิจัยจะเชิญผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มจำนวน 12 ถึง 15 คน ซึ่งประกอบด้วยผู้บริหารโรงเรียน ผู้ตรวจสอบภายใน (Internal Auditor) ครูผู้รับผิดชอบงานประกันคุณภาพ และนักวิชาการด้านการศึกษาพระปริยัติธรรม โดยใช้การคัดเลือกแบบเจาะจงเช่นกัน เพื่อให้ได้มุมมองที่หลากหลายและรอบด้าน ส่วนในระยะที่ 3 ซึ่งเป็นการประเมินรูปแบบขั้นสุดท้าย ผู้วิจัยจะเชิญผู้ทรงคุณวุฒิด้านการบริหารการศึกษาและการประกันคุณภาพ จำนวน 15 ถึง 20 คน มาร่วมเป็นผู้ประเมิน โดยจะพิจารณาคัดเลือกจากความเชี่ยวชาญและประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องโดยตรง เพื่อให้การประเมินผลมีความน่าเชื่อถือและนำไปสู่การปรับปรุงรูปแบบให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ผู้วิจัยได้พัฒนาเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลให้สอดคล้องกับธรรมชาติของข้อมูลในแต่ละระยะ โดยเริ่มจากเครื่องมือหลักในระยะที่ 1 ได้แก่ แบบสอบถาม (Questionnaire) ซึ่งมีลักษณะเป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale) 5 ระดับ ตามแบบลิเคิร์ทสเกล จำนวน 20 ข้อ โดยครอบคลุมเนื้อหาทั้ง 4 ด้านของการประกันคุณภาพ ได้แก่ ด้านการวางแผน ด้านการดำเนินงานตามแผน ด้านการตรวจสอบและประเมินผล และด้านการนำผลประเมินมาปรับปรุง ด้านละ 5 ข้อ โดยมีเกณฑ์การให้คะแนนตั้งแต่ 5 หมายถึง มีความคิดเห็นในระดับมากที่สุด ไปจนถึง 1 หมายถึง มีความคิดเห็นในระดับน้อยที่สุด ทั้งนี้ เพื่อให้แบบสอบถามมีคุณภาพก่อนนำไปใช้จริง ผู้วิจัยจะนำแบบสอบถามที่สร้างขึ้นไปให้ผู้เชี่ยวชาญจำนวน 3 ถึง 5 ท่านตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา (IOC) และนำไปทดลองใช้ (Try-out) กับโรงเรียนที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่างเพื่อหาค่าความเชื่อมั่นด้วยวิธีสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาค ซึ่งต้องมีค่าไม่ต่ำกว่า 0.70 จึงจะถือว่ามีความน่าเชื่อถือ นอกจากแบบสอบถามแล้ว ในระยะที่ 1 ยังใช้แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview Form) ซึ่งเป็นแนวคำถามปลายเปิดที่ครอบคลุมประเด็นเดียวกันกับแบบสอบถาม แต่เปิดโอกาสให้ผู้ให้ข้อมูลได้อธิบายสภาพปัญหา จุดแข็ง จุดอ่อน และปัจจัยที่เกี่ยวข้องอย่างเสรี สำหรับระยะที่ 2 ผู้วิจัยจะใช้

แนวทางการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion Guide) ซึ่งประกอบด้วยประเด็นคำถามเกี่ยวกับการร่างองค์ประกอบของรูปแบบ ทั้งในด้านโครงสร้าง กระบวนการดำเนินงาน การตรวจสอบ และการปรับปรุง รวมถึงข้อเสนอแนะในการนำไปสู่การปฏิบัติ ส่วนในระยะที่ 3 ผู้วิจัยจะใช้แบบประเมินรูปแบบ (Model Evaluation Form) ซึ่งเป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ ที่มุ่งประเมินในประเด็นด้านความเหมาะสม (Appropriateness) ความเป็นไปได้ (Feasibility) และความเป็นประโยชน์ (Utility) ของรูปแบบที่พัฒนาขึ้น พร้อมทั้งเปิดช่องว่างให้ผู้ประเมินได้เขียนข้อเสนอแนะเพิ่มเติม เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครบถ้วนสมบูรณ์

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลในงานวิจัยนี้ดำเนินการอย่างเป็นขั้นตอนและมีความเป็นระบบในแต่ละระยะ โดยในระยะที่ 1 ผู้วิจัยจะเริ่มต้นด้วยการทำหนังสือราชการจากหน่วยงานต้นสังกัดหรือสถาบันที่ผู้วิจัยสังกัด เพื่อขอความอนุเคราะห์และนำส่งไปยังโรงเรียนที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง จากนั้นจึงดำเนินการแจกแบบสอบถามทั้งในรูปแบบเอกสารทางไปรษณีย์และระบบออนไลน์ผ่าน Google Form ควบคู่กันไป เพื่อให้ได้ข้อมูลจำนวนมากและรวดเร็ว โดยจะมีการติดตามและทวงถามเพื่อให้ได้แบบสอบถามกลับคืนตามจำนวนที่ต้องการ ควบคู่ไปกับการติดต่อนัดหมายผู้ให้ข้อมูลสำคัญเพื่อดำเนินการสัมภาษณ์เชิงลึกแบบตัวต่อตัวหรือผ่านระบบการประชุมทางไกล พร้อมทั้งขออนุญาตบันทึกเสียงและจดบันทึกประเด็นสำคัญไว้ทั้งหมด เมื่อเสร็จสิ้นการวิเคราะห์ข้อมูลในระยะที่ 1 และได้ร่างรูปแบบเบื้องต้นแล้ว ในระยะที่ 2 ผู้วิจัยจะดำเนินการจัดประชุมสนทนากลุ่ม (Focus Group) ณ สถานที่ที่เหมาะสม หรือผ่านสื่ออิเล็กทรอนิกส์ โดยเชิญผู้ทรงคุณวุฒิและผู้ที่เกี่ยวข้องมาร่วมกันพิจารณาร่างรูปแบบดังกล่าว ซึ่งผู้วิจัยจะทำหน้าที่เป็นผู้ดำเนินการสนทนา (Moderator) เพื่อกระตุ้นให้เกิดการอภิปรายและรวบรวมข้อคิดเห็นทุกประเด็นอย่างละเอียดถี่ถ้วน หลังจากนั้นในระยะที่ 3 ผู้วิจัยจะนำรูปแบบที่ผ่านการปรับปรุงแก้ไขจากระยะที่ 2 ไปเสนอต่อผู้ทรงคุณวุฒิชุดใหม่เพื่อทำการประเมินโดยส่งแบบประเมินพร้อมเอกสารประกอบให้ศึกษาล่วงหน้า และทำการสัมภาษณ์เพิ่มเติมในประเด็นที่เห็นว่าควรปรับปรุงแก้ไขอีกครั้งหนึ่ง เมื่อได้รับแบบประเมินกลับคืนมาแล้ว ผู้วิจัยจะทำการตรวจสอบความสมบูรณ์ของข้อมูลและนำไปวิเคราะห์ทางสถิติต่อไป

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

เพื่อให้การวิเคราะห์ข้อมูลมีประสิทธิภาพและสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ตามวัตถุประสงค์ ผู้วิจัยจึงเลือกใช้วิธีการวิเคราะห์ที่แตกต่างกันไปตามประเภทของข้อมูล กล่าวคือ สำหรับข้อมูลเชิงปริมาณที่ได้จากแบบสอบถามในระยะที่ 1 ผู้วิจัยจะดำเนินการตรวจสอบความสมบูรณ์ของแบบสอบถาม จากนั้นจึงเข้ารหัสและประมวลผลด้วยโปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูป โดยเริ่มจากการวิเคราะห์สถานภาพส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถามด้วยค่าความถี่และค่าร้อยละ จากนั้นจึงวิเคราะห์สภาพการส่งเสริมการประกันคุณภาพทั้ง 4 ด้าน โดยใช้ค่าเฉลี่ยและค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน พร้อมแปลผลตามเกณฑ์ค่าเฉลี่ย 5 ระดับ อย่างไรก็ตาม เพื่อจัดลำดับความสำคัญของปัญหาและกำหนดทิศทางในการพัฒนารูปแบบ ผู้วิจัยจะนำผลที่ได้ไปคำนวณหาค่าดัชนีลำดับความสำคัญของความต้องการจำเป็น โดยใช้สูตร PNI Modified (ซึ่งคำนวณจากค่าเฉลี่ยของสภาพที่คาดหวังลบด้วยค่าเฉลี่ยของสภาพปัจจุบัน แล้วหารด้วยค่าเฉลี่ยของสภาพปัจจุบัน) เพื่อค้นหาด้านที่มีค่า PNI

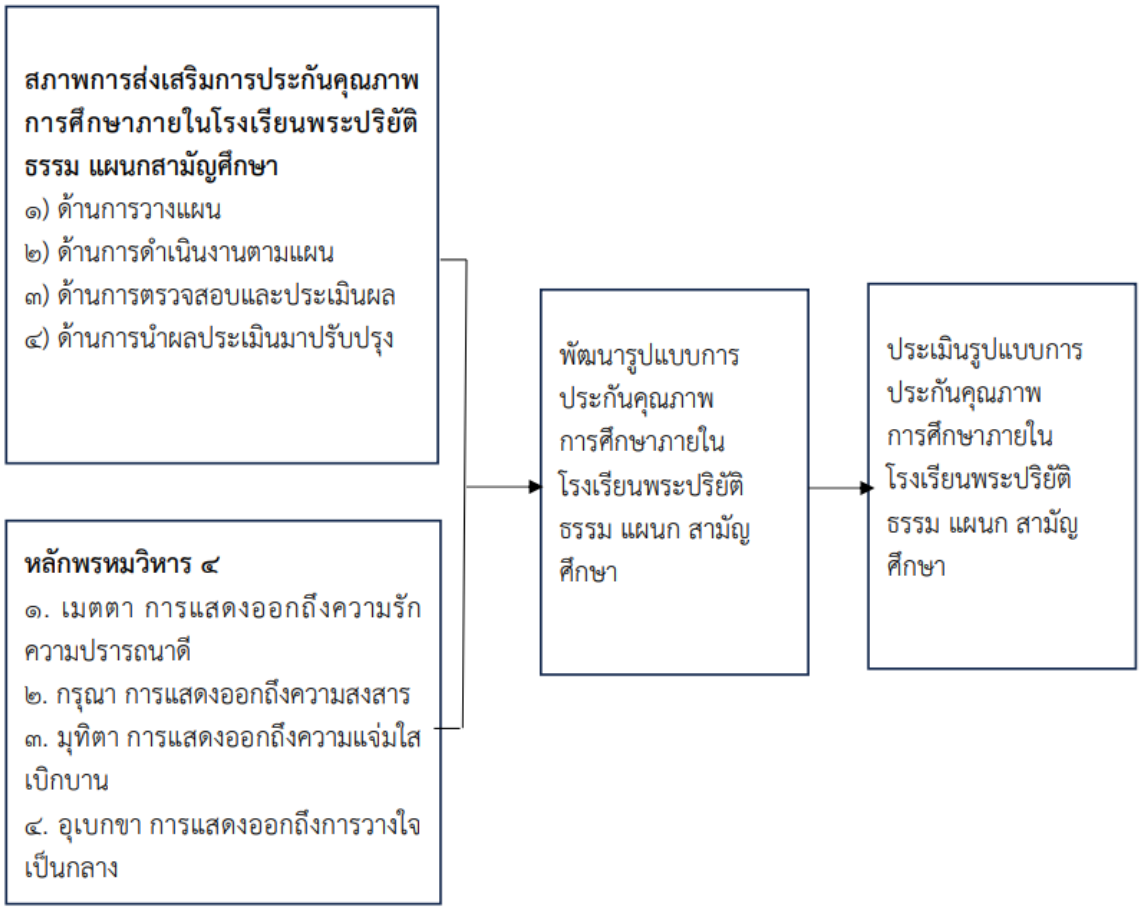
Modified มากที่สุด ซึ่งจะเป็นด้านที่ต้องได้รับการพัฒนาเป็นลำดับแรกในการสร้างรูปแบบ ส่วนในระยะที่ 3 การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณจากแบบประเมินรูปแบบจะใช้ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเพื่อประเมินระดับความเหมาะสมและความเป็นไปได้ของรูปแบบ สำหรับข้อมูลเชิงคุณภาพที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม และข้อเสนอแนะในแบบประเมิน ผู้วิจัยจะใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยเริ่มจากการถอดเทปบันทึกเสียงเป็นลายลักษณ์อักษรอย่างละเอียด จากนั้นจึงอ่านทบทวน ทำการจัดหมวดหมู่ประเด็นสำคัญ (Coding) สรุปผลและนำเสนอในรูปแบบพรรณนาความ (Descriptive) ทั้งนี้ เพื่อให้ข้อมูลมีความน่าเชื่อถือ ผู้วิจัยจะใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) โดยเปรียบเทียบข้อมูลที่ได้จากแหล่งที่แตกต่างกัน เช่น ข้อมูลจากแบบสอบถามกับข้อมูลจากการสัมภาษณ์และเอกสารที่เกี่ยวข้อง เพื่อยืนยันความถูกต้องของข้อค้นพบก่อนสรุปผลในขั้นสุดท้าย

6. จริยธรรมในการวิจัย

การดำเนินการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยตระหนักถึงความสำคัญของคุณธรรมและจริยธรรมในการวิจัยเป็นอย่างยิ่ง โดยได้กำหนดแนวปฏิบัติที่เคร่งครัดเพื่อปกป้องสิทธิและความเป็นอยู่ที่ดีของผู้เข้าร่วมทุกคน ตั้งแต่เริ่มต้นโครงการ ผู้วิจัยจะนำโครงร่างการวิจัยเสนอต่อคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ (Institutional Review Board - IRB) ของสถาบันที่สังกัด เพื่อขอรับรองจริยธรรมก่อนดำเนินการเก็บข้อมูลใด ๆ ทั้งนี้ ก่อนการเก็บข้อมูลทุกครั้ง ผู้วิจัยจะชี้แจงวัตถุประสงค์ ประโยชน์ ขั้นตอนการวิจัย รวมถึงระยะเวลาและวิธีการเก็บข้อมูลให้ผู้เข้าร่วมทราบอย่างชัดเจน โดยเฉพาะในการสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่มจะต้องมีการขอให้ผู้ให้ข้อมูลลงนามในหนังสือแสดงความยินยอมเข้าร่วมการวิจัย (Informed Consent) ส่วนกรณีที่เป็นแบบสอบถามจะมีการแนบข้อความชี้แจงไว้ที่หน้าแรกเพื่อรับทราบก่อนตอบแบบสอบถาม นอกจากนี้ ผู้วิจัยจะยึดมั่นในการรักษาความลับของข้อมูลเป็นสำคัญ โดยข้อมูลส่วนบุคคลที่ได้รับจะถูกปกปิดและนำเสนอเฉพาะในภาพรวมเท่านั้น ไม่มีการระบุชื่อหรือข้อมูลที่สามารถเชื่อมโยงถึงตัวบุคคลในรายงานการวิจัย และจะใช้นามสมมติแทนชื่อจริงหากจำเป็นต้องอ้างอิงคำพูดเพื่อประกอบผลการศึกษา ทั้งนี้ ผู้เข้าร่วมวิจัยทุกคนมีสิทธิ์ที่จะไม่ตอบคำถามบางข้อ หรือขอถอนตัวออกจากการวิจัยได้ตลอดเวลา โดยไม่มีผลกระทบใด ๆ ต่อสิทธิประโยชน์หรือสถานภาพของตนแต่อย่างใด สุดท้ายนี้ ข้อมูลที่ได้จากการวิจัยทั้งหมดจะถูกนำไปใช้เพื่อวัตถุประสงค์ทางวิชาการและการพัฒนาองค์กรเท่านั้น โดยจะไม่มีการนำไปใช้ในทางที่ก่อให้เกิดความเสียหายแก่ผู้ให้ข้อมูลหรือหน่วยงานต้นสังกัด

กรอบแนวคิดการวิจัย

กรอบแนวคิดในการศึกษาเรื่อง “รูปแบบการประกันคุณภาพการศึกษาภายในโรงเรียน พระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา” ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยกำหนดเป็นกรอบแนวคิดการวิจัย (Conceptual Framework) ประกอบด้วย ดังนี้

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เพื่อศึกษาสภาพการส่งเสริมการประกันคุณภาพการศึกษาภายในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ผลการวิจัยพบว่า

การส่งเสริมการประกันคุณภาพการศึกษาภายในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา คือ การสร้างระบบการทำงานที่โปร่งใส ตรวจสอบได้ และมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง (Continuous Improvement) เพื่อให้มั่นใจได้ว่าสามเณรที่สำเร็จการศึกษาจะเป็นผู้ที่มีความรู้ทางวิชาการที่เข้มแข็ง มีศีลาจารวัตรที่งดงาม และเป็นกำลังสำคัญในการสืบสานพระพุทธศาสนาให้รุ่งเรืองสืบไปสภาพการส่งเสริมการประกันคุณภาพการศึกษาภายในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญ

ตารางที่ 1 ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน สภาพของการส่งเสริมประกันคุณภาพการศึกษาภายในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา (n=186)

สภาพการส่งเสริมการประกันคุณภาพการศึกษาภายในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา แต่ละด้าน	ระดับความคิดเห็น		
	$\overline{X}$	S.D.	การแปลผล
1) ด้านการวางแผน	4.09	0.62	มาก
2) ด้านการดำเนินงานตามแผน	3.98	0.65	มาก
3) ด้านการตรวจสอบและประเมินผล	3.93	0.68	มาก
4) ด้านการนำผลประเมินมาปรับปรุง	4.03	0.60	มาก
ภาพรวม	4.01	0.60	มาก

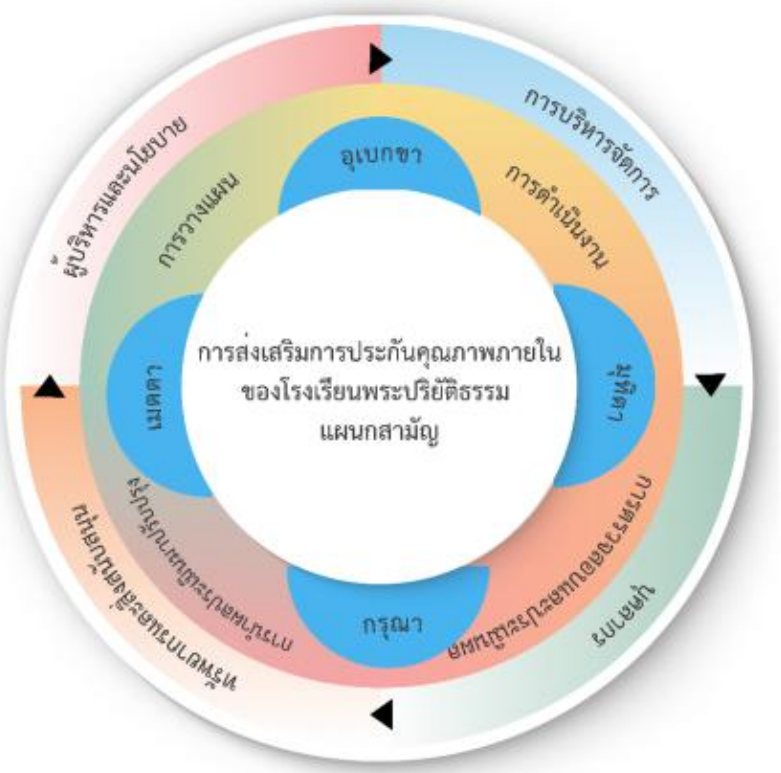
จากตารางที่ 1 พบว่า โดยภาพรวมอยู่ระดับมาก ($\overline{X}$ = 4.01, S.D. = 0.60) เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่า ด้านการดำเนินงานตามแผน มีค่าเฉลี่ยสุงสุดอยู่ในระดับมาก ($\overline{X}$ = 4.09, S.D. = 0.62) รองลงมาได้แก่ ด้านการนำผลประเมินมาปรับปรุง อยู่ในระดับมาก ($\overline{X}$ =4.03, S.D. = 0.60) และต่ำสุดคือ ด้านการตรวจสอบและประเมินผล ($\overline{X}$ = 3.93 , S.D. = 0.68)กระบวนการดำเนินงานประกันคุณภาพการศึกษาภายในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญ โดยใช้วงจร PDCA แสดงรายละเอียดการวิเคราะห์ได้ดังนี้

กระบวนการดำเนินการประกันคุณภาพการศึกษา ตามวงจร ของ PDCA เป็นกระบวนการศึกษากระบวนการของการทำงานการประกันศึกษาคุณภาพภายใน โดยอาศัยปัจจัยในการส่งเสริมเพื่อ พัฒนาศักยภาพของบุคลากรและนักเรียนให้ตรงตามมาตราฐานกำหนดโดยมีหลากหลายวิธีเช่น การอบรมครูเกี่ยวกับการจัดกิจกรรมสิ่งแวดล้อมเชิงบูรณาการกับหลักธรรม การปรับปรุงสื่อการสอน การจัดตั้งศูนย์เรียนรู้สิ่งแวดล้อมภายในวัด หรือการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อบริหารจัดการข้อมูลด้านสิ่งแวดล้อมได้อย่างมีประสิทธิภาพ สิ่งเหล่านี้ช่วยให้กระบวนการบริหารงานของโรงเรียนเกิดความต่อเนื่องและยั่งยืนตามหลักธรรมาภิบาล และสอดคล้องการประกันคุณภาพการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญ อีกทั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญ มีการกำกับติดตามตรวจสอบประเมินผล และรายงานผลการประกันคุณภาพ ภายในและมาตรฐานสถานศึกษาอย่างถูกต้องและชัดเจน

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 การพัฒนารูปแบบการประกันคุณภาพการศึกษาภายในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนก สามัญศึกษา

ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการประกันคุณภาพการศึกษาภายในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ด้วยการศึกษาเอกสารเกี่ยวกับการพัฒนารูปแบบการประกันคุณภาพการศึกษาภายในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาสอบถาม ผู้บริหารและครูของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา

จำนวน 186 คน และสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 15 คน แบ่งเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ 1) ผู้อำนวยการโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาจำนวน 5 คน 2) นักวิชาการด้านบริหารการศึกษา จำนวน 5 คน และ 3) นักวิชาการด้านพุทธบริหารการศึกษา 5 รูป/คน ผู้วิจัยนำเสนอรูปแบบการประกันคุณภาพการศึกษาภายในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนก สามัญศึกษา จากประเด็นสภาพการส่งเสริมการประกันคุณภาพการศึกษาภายในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา โดยพิจารณาจากด้านค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด ได้แก่ ด้านการตรวจสอบและประเมินผล นำไปเป็นประเด็นในการสัมภาษณ์เพื่อพัฒนารูปแบบการประกัน คุณภาพการศึกษาภายในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนก สามัญศึกษา โดยผู้วิจัยสรุปตาม องค์ประกอบของรูปแบบ ที่สำคัญของรูปแบบการประกันคุณภาพการศึกษาภายในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนก สามัญศึกษาทั้งหมด 6 องค์ประกอบ คือ องค์ประกอบที่ 1 หลักการและเหตุผลองค์ประกอบที่ 2 วัตถุประสงค์ องค์ประกอบที่ 3 การบูรณาการ องค์ประกอบที่ 4 การพัฒนา องค์ประกอบที่ 5 แนวทางการประเมิน องค์ประกอบที่ 6 เงื่อนไขความสำเร็จ

ภาพที่ 2 รูปแบบการประกันคุณภาพการศึกษาภายใน โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา (ฉบับร่างที่ 1)

วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 เพื่อประเมินรูปแบบการประกันคุณภาพการศึกษาภายในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา

ผลการวิจัยพบว่า การประเมินรูปแบบการประกันคุณภาพการศึกษาภายในโรงเรียนพระปริยัติธรรม รูปแบบการประกันคุณภาพการศึกษาภายในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ไปประเมินความเหมาะสม ความเป็นไปได้ และความเป็นประโยชน์ โดยผู้เข้าร่วมในการประเมินรูปแบบการประกันคุณภาพการศึกษาภายในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา จำนวน 25 ท่าน ด้วยการเลือกเจาะจง (Purposive Selection) ความเหมาะสม ความเป็นไปได้ และความเป็นประโยชน์ของรูปแบบการประกันคุณภาพการศึกษาภายในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาองค์ประกอบที่ 1 หลักการและเหตุผล โดย ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ดังนี้

ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านจากมากไปหาน้อย พบว่า ด้านความเป็นประโยชน์ ($\overline{X}$ = 4.08, S.D. =0.76) ด้านความเป็นไปได้($\overline{X}$ = 4.07, S.D. =0.76) ด้านความเหมาะสม ($\overline{X}$ = 4.05, S.D. =0.77) ตามลำดับ

อภิปรายผล

ผลการศึกษาสภาพการส่งเสริมการประกันคุณภาพการศึกษาภายในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ผลการวิจัยพบว่า สภาพการส่งเสริมการประกันคุณภาพการศึกษาภายในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญ โดยภาพรวมอยู่ระดับมาก (4.01) เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่า ด้านการดำเนินงานตามแผน มีค่าเฉลี่ยสุงสุดอยู่ในระดับมาก (4.09) รองลงมาได้แก่ ด้านการนำผลประเมินมาปรับปรุง อยู่ในระดับมาก (4.03) และต่ำสุดคือ ด้านการตรวจสอบและประเมินผล (3.93) ด้านการวางแผน สภาพการส่งเสริมการประกันคุณภาพการศึกษาภายในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญ ด้านการวางแผน อยู่ในระดับมาก (4.09) เมื่อพิจารณารายข้อ พบว่า มีการประชุมเพื่อทำแผนปฏิบัติการประจำปีอย่างมีระบบ มีค่าเฉลี่ยสุงสุดอยู่ในระดับมาก (4.19) รองลงมาคือ มีการวางแผนกำหนดผู้รับผิดชอบในการดำเนินงานอย่างชัดเจน อยู่ในระดับมาก (4.10) และต่ำสุดคือ มีมีการวางแผนการปฏิบัติงานที่สอดคล้องกับงานประกันคุณภาพการศึกษาอยู่ในระดับมาก (4.01) ด้านการดำเนินการตามแผน สภาพการส่งเสริมการประกันคุณภาพการศึกษาภายในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญ ด้านการดำเนินการตามแผน อยู่ในระดับมาก (3.98) เมื่อพิจารณารายข้อ พบว่า มีการประชุม ชี้แจง ทบทวนบทบาทหน้าที่ มีค่าเฉลี่ยสุงสุด อยู่ในระดับมาก (4.20) รองลงมา มีการดำเนินงานตามขั้นตอนวงจรการประกันคุณภาพอย่างเป็นระบบ อยู่ในระดับมาก (4.00) และต่ำสุดคือ มีการกำกับ ติดตามและประเมินผล ตามแผนการดำเนินงานที่กำหนดไว้ อยู่ในระดับมาก (3.78) ด้านการตรวจสอบและประเมินผล สภาพการส่งเสริมการประกันคุณภาพการศึกษาภายในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญ ด้านการตรวจสอบและประเมินผล อยู่ในระดับมาก (3.93) เมื่อพิจารณารายข้อ พบว่า มีการชี้แจ้ง อธิบายทำความเข้าใจให้บุคลากรเข้าใจร่วมกันภายในโรงเรียนเพื่อพัฒนาการดำเนินงานให้ดีขึ้น มีค่าเฉลี่ยสุงสุด อยู่ในระดับมาก (4.01) รองลงมา มีการนำผลการประเมินมาวิเคราะห์ เพื่อหา สาเหตุและแนวทางแก้ไข เพื่อนำมา

วางแผนพัฒนา จากผลการวิจัยนี้สะท้อนให้เห็นถึงโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญมีการประชุมเพื่อทำแผนปฏิบัติการประจำปีอย่างมีระบบ มีการประชุม ชี้แจง ทบทวนบทบาทหน้าที่ ชี้แจ้ง อธิบายทำความเข้าใจให้บุคลากรเข้าใจร่วมกันภายในโรงเรียนเพื่อพัฒนาการดำเนินงานให้ดีขึ้น นำผลวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อนไปปรับปรุงการดำเนินการ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ เฉลิมพร กุมภาได้ทำวิจัยเรื่อง รูปแบบการบริหารงานการประกันคุณภาพการศึกษา ของโรงเรียนขนาดเล็ก ผลการวิจัยพบว่า (1) องค์ประกอบของการบริหารงานการประกันคุณภาพการศึกษาของโรงเรียนขนาดเล็ก ประกอบด้วย สมรรถนะผู้บริหาร เครือข่ายความร่วมมือ ทรัพยากรทางการศึกษา เทคโนโลยีสารสนเทศ นวัตกรรมทางการศึกษา ชุมชนการเรียนรู้ทางวิชาชีพ กระบวนการประกันคุณภาพภายใน และการประกันคุณภาพภายนอก (2) รูปแบบการบริหารงานการประกันคุณภาพการศึกษาของโรงเรียนขนาดเล็ก ประกอบด้วย 3 ส่วน ได้แก่ ส่วนที่ 1 ส่วนนำ ประกอบด้วยแนวคิดพื้นฐานและวัตถุประสงค์ของรูปแบบ ส่วนที่ 2 เนื้อหา แบ่งออกเป็น 2.1 ปัจจัยนำเข้า ได้แก่ สมรรถนะผู้บริหาร ทรัพยากรทางการศึกษา นวัตกรรมทางการศึกษา และเทคโนโลยีสารสนเทศ 2.2 กระบวนการ ได้แก่ เครือข่ายความร่วมมือ ชุมชนการเรียนรู้ทางวิชาชีพ กระบวนการประกันคุณภาพภายใน และการประกันคุณภาพภายนอก2.3 ผลผลิต ได้แก่ สถานศึกษาได้รับการรับรองมาตรฐานการศึกษาระดับปฐมวัย และระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน 2.4 ข้อมูลย้อนกลับ ได้แก่ การนำผลการประเมินมาตรฐานการศึกษาระดับปฐมวัยและการศึกษาขั้นพื้นฐานมาปรับปรุงการดำเนินงานส่วนที่ 3 เงื่อนไขความสำเร็จของการดำเนินงาน (3) ผลการประเมินรูปแบบการบริหารงานการประกันคุณภาพการศึกษาของโรงเรียนขนาดเล็ก พบว่า โดยภาพรวมในด้านความถูกต้อง ความเหมาะสม และความเป็นไปได้อยู่ในระดับมาก ส่วนด้านความเป็นประโยชน์อยู่ในระดับมากที่สุด (เฉลิมพร กุมภา, 2567)

ผลการพัฒนารูปแบบการประกันคุณภาพการศึกษาภายในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนก สามัญศึกษา ประกอบด้วยองค์ประกอบของรูปแบบ 6 องค์ประกอบ คือองค์ประกอบที่ 1 หลักการและเหตุผล ในยุคปัจจุบันที่สังคมโลกมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว การประกันคุณภาพการศึกษา กลายเป็นกลไกสำคัญที่สถานศึกษาทุกระดับต้องยึดถือปฏิบัติ เพื่อสร้างความมั่นใจแก่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องว่าผู้เรียนจะมีคุณภาพตามมาตรฐานที่กำหนด สำหรับ โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ซึ่งมีภารกิจซ้อนทับกันระหว่างการให้การศึกษาตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน และการธำรงรักษาพระธรรมวินัยตามหลักพุทธศาสตร์ การนำระบบประกันคุณภาพภายในมาใช้จึงไม่ใช่เพียงข้อบังคับตามกฎหมายว่าด้วยการศึกษาแห่งชาติเท่านั้น แต่ยังเป็นเครื่องมือสำคัญในการยกระดับคุณภาพของศาสนทายาทให้เป็นทั้ง "คนเก่ง" และ "คนดี"ด้วยเหตุผลดังกล่าว ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะพัฒนารูปแบบการประกันคุณภาพการศึกษาภายในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา เพื่อให้ได้รูปแบบการดำเนินงานที่ทรงประสิทธิภาพ ไม่เพียงแต่บรรลุมาตรฐานตามที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนด แต่ยังเป็นการสร้างอัตลักษณ์การบริหารจัดการที่เปี่ยมด้วยคุณธรรม ซึ่งจะส่งผลโดยตรงต่อคุณภาพของผู้เรียนที่เป็นสามเณร ให้มีความพร้อมทั้งด้านความรู้คู่คุณธรรม เพื่อเป็นกำลังสำคัญของพระพุทธศาสนาและสังคมสืบไป ้สะท้อนให้เห็นถึงการพัฒนารูปแบบการประกันคุณภาพการศึกษาภายในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา เกิดขึ้นจากความมุ่งมั่นที่จะยกระดับคุณภาพของสามเณรให้เป็นทั้ง "คนเก่ง" และ "คนดี" ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของโลกยุคปัจจุบัน โดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างต้นแบบการ

บริหารจัดการที่ผสานมาตรฐานของ สมศ. เข้ากับวิถีของคณะสงฆ์อย่างลงตัว รูปแบบนี้ไม่เพียงแต่มุ่งหวังให้โรงเรียนบรรลุมาตรฐานตามที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนด แต่ยังมุ่งสร้างวัฒนธรรมองค์กรเชิงบวกที่ลดความตึงเครียดจากการประเมิน เปลี่ยนจากการจับผิดเป็นการช่วยเหลือเกื้อกูล เพื่อให้บุคลากรทำงานร่วมกันได้อย่างมีความสุขและมีประสิทธิภาพ โดยสอดคล้องกับงานวิจัยของ ศิริวรรณ จั่นทับได้ทำการวิจัยเรื่อง ปัจจัยที่ส่งผลต่อการดำเนินงานประกันคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษานครสวรรค์ ผลการศึกษาพบว่า (1) ระดับปัจจัยการดำเนินงานประกันคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษา โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก โดยด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดคือ ปัจจัยด้านการติดต่อสื่อสาร รองลงมาคือปัจจัยด้านเทคโนโลยีและด้านที่มีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุดคือ ปัจจัยด้านการมีส่วนร่วม (2) ระดับการดำเนินงานประกันคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษา โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก โดยด้านที่มค่าเฉลี่ยสูงสุดคือ การจัดทำแผนพัฒนาการจัดการศึกษาของสถานศึกษาที่มุ่งคุณภาพตามมาตรฐานการศึกษา รองลงมาคือ การกำหนดมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษา และด้านที่มีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุดคือ การจัดทำรายงานผลการประเมินตนเอง (3) ค่าความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยการดำเนินงานประกันคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษากับการดำเนินงานประกันคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษา มีความสัมพันธ์กันทางบวก โดยภาพรวมอยู่ในระดับสูงมาก (ศิริวรรณ จั่นทับ, 2566)

ผลการประเมินรูปแบบการประกันคุณภาพการศึกษาภายในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ได้แก่ความเหมาะสม ความเป็นไปได้ และความเป็นประโยชน์ของรูปแบบการประกันคุณภาพการศึกษาภายในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา โดย ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านจากมากไปหาน้อย พบว่า ด้านความเป็นไปได้ ด้านความเหมาะสม และด้านความเป็นประโยชน์ ตามลำดับ สามารถนำไปเป็นรูปแบบการประกันคุณภาพการศึกษาภายในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาได้จากผลการวิจัยนี้สะท้อนให้เห็นว่ารูปแบบการประกันคุณภาพการศึกษาภายในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาเป็นคู่มือหรือแนวทางปฏิบัติสำคัญที่ช่วยให้ผู้บริหาร ครู และบุคลากรทางการศึกษารวมถึงพระสังฆาธิการที่เกี่ยวข้อง มีความเข้าใจในบทบาทหน้าที่ของตนเองชัดเจนขึ้น ช่วยกระตุ้นให้เกิดวัฒนธรรมการทำงานแบบมุ่งเน้นคุณภาพ มีการทำงานเชิงรุกผ่านการวางแผนและการประเมินผลที่เป็นระบบ ส่งผลให้เกิดการพัฒนาศักยภาพของบุคลากรอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน โดยสอดคล้องกับงานวิจัยของ สมพล ทุ่งหว้า ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การพัฒนาระบบการประกันคุณภาพการศึกษาภายในสำหรับการจัดการศึกษา หลักสูตรบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต”ผลการวิจัยพบว่า เมื่อมีการทดลองใช้ระบบการประกันคุณภาพภายในสำหรับการจัดการศึกษาหลักสูตรบริหารธุรกิจมหาบัณฑิตที่พัฒนาขึ้น และได้มีการปรับปรุงให้ระบบมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ส่งผลให้ได้ระบบการประกันคุณภาพภายในที่เหมาะสมสำหรับหลักสูตรดังกล่าว โดยระบบประกอบด้วย (1) รายการดำเนินงานการใช้ระบบประกันคุณภาพภายใน จำนวน 6 รายการ (2) กระบวนการในระบบการประกันคุณภาพภายใน จำนวน 10 รายการ (3) องค์ประกอบและดัชนีบ่งชี้คุณภาพ แบ่งเป็นหมวดหมู่ ดังนี้องค์ประกอบคุณภาพด้านอาจารย์ จำนวนตัวบ่งชี้ 18 ตัวองค์ประกอบคุณภาพด้านหลักสูตร จำนวนตัวบ่งชี้ 15 ตัว องค์ประกอบคุณภาพด้านทรัพยากรสนับสนุนการศึกษา จำนวนตัวบ่งชี้ 28 ตัว องค์ประกอบคุณภาพด้านการบริหาร จำนวนตัวบ่งชี้ 14 ตัว องค์ประกอบคุณภาพด้านการเรียนการ

สอนและการประเมินผล จำนวนตัวบ่งชี้ 27 ตัวองค์ประกอบคุณภาพด้านนักศึกษา จำนวนตัวบ่งชี้ 22 ตัว ผลจากการทดลองและปรับปรุงระบบดังกล่าว ช่วยเสริมสร้างคุณภาพของการจัดการศึกษาในหลักสูตรบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต ให้เป็นระบบและสอดคล้องกับแนวทางการประกันคุณภาพภายในระดับสถาบันได้อย่างมีประสิทธิภาพ (สมพล ทุ่งหว้า, 2560)

องค์ความรู้ใหม่

องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการสังเคราะห์การวิจัย โดยการศึกษาแนวคิด การประกันคุณภาพการศึกษาภายใน สัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ และการสนทนากลุ่มเฉพาะ รูปแบบการประกันคุณภาพการศึกษาภายในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา (LICR Model)

ภาพที่ 3 องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย (F2CP Model)
ที่มา : พระมหานพรัตน์ อภิชฺชโว (แย้มแสง), 2568.

ข้อเสนอแนะการวิจัย

1.ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติควรมีการวางแผนการปฏิบัติงานที่สอดคล้องกับงานประกันคุณภาพการศึกษา

2) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรมีการกำกับ ติดตามและประเมินผล ตามแผนการดำเนินงานที่กำหนดไว้

3) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรมีการกำหนดขั้นตอนวิธีการ เกณฑ์ประเมินผลเพื่อประเมินผลการดำเนินงานประกันคุณภาพ

4) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรมีการจัดเตรียมความพร้อมสำหรับการดำเนินงานประกันคุณภาพการศึกษาเพื่อบรรลุตามเป้าหมายที่กำหนด

2. ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

1) ผู้บริหารควรวางแผนการปฏิบัติงานที่สอดคล้องกับงานประกันคุณภาพการศึกษา

2) ผู้บริหารควรกำกับ ติดตามและประเมินผล ตามแผนการดำเนินงานที่กำหนดไว้

3) ผู้บริหารควรกำหนดขั้นตอนวิธีการ เกณฑ์ประเมินผลเพื่อประเมินผลการดำเนินงานประกันคุณภาพ จัดเตรียมความพร้อมสำหรับการดำเนินงานประกันคุณภาพการศึกษาเพื่อบรรลุตามเป้าหมายที่กำหนด

3. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

1) ควรทำการศึกษาการส่งเสริมการประกันคุณภาพการศึกษาภายในโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ ด้านการวางแผน

2) ควรศึกษาการประชุม ชี้แจง ทบทวนบทบาทหน้าที่การดำเนินงานตามขั้นตอนวงจรการประกันคุณภาพอย่างเป็นระบบ

3) ควรศึกษาการชี้แจ้ง อธิบายทำความเข้าใจให้บุคลากรเข้าใจร่วมกันภายในโรงเรียนเพื่อพัฒนาการดำเนินงานให้ดีขึ้น การนำผลการประเมินมาวิเคราะห์ เพื่อหา สาเหตุและแนวทางแก้ไข เพื่อนำมาวางแผนพัฒนา ปรับปรุงการดำเนินงานให้ดีขึ้นในครั้งต่อไป

เอกสารอ้างอิง

กระทรวงศึกษาธิการ. (2546). *คู่มือการประกันคุณภาพการศึกษาในสถานศึกษา ระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ,

เฉลิมพร กุมภา. (2564). รูปแบบการบริหารงานการประกันคุณภาพการศึกษา ของโรงเรียนขนาดเล็ก. *วารสารสังคมศาสตร์และมานุษยวิทยาเชิงพุทธ*, 6(2), 67-76.

ชาญชัย อาจินสมาจาร. (2550). *ทักษะภาวะผู้นำ*. กรุงเทพฯ: มัลติอินฟอร์เมชันเทคโนโลยี.

นิพนธ์ กินาวงศ์. (2543). *หลักการบริหารการศึกษา (*พิมพ์ครั้งที่ 2). พิษณุโลก: ตระกูลไทย.

ศิริวรรณ จั่นทับ. (2566). ปัจจัยที่ส่งผลต่อการดำเนินงานประกันคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษานครสวรรค์. *วารสารคณะครุศาสตร์ ราชภัฏนครสวรรค์*, 6(2), 109-207.

สมพล ทุ่งหว้า. (2560). *การพัฒนาระบบการประกันคุณภาพภายในสำหรับการจัดการศึกษา หลักสูตรบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต* (ดุษฎีนิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาวิจัย วัดผลและสถิติการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์, มหาวิทยาลัยบูรพา).

สิทธิกร อ้วนศิริ. (2555). *การพัฒนาโมเดลเชิงสาเหตุของปัจจัยที่ส่งผลต่อผลการประเมินคุณภาพภายนอกของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา*. เลย: สำนักงานพระพุทธศาสนา จังหวัดเลย.

สุพล เครือมโนรมย์. (2565). การศึกษาการบริหารงานบุคลากร ตามหลักพรหมวิหาร 4 โรงเรียนประถมศึกษาเขตบางกอกใหญ่กรุงเทพมหานค. *วารสาร มจร อุบลปริทรรศน์*, 7(2), 2023-2034.

การเสริมสร้างสุขภาพจิตผู้สูงอายุชาวเขาตามหลักพุทธจิตวิทยา

THE PROMOTION OF MENTAL HEALTH AMONG HILL TRIBE ELDERLY THROUGH BUDDHIST PSYCHOLOGICAL PRINCIPLES

พระปรีชาพล ปภสฺสโร (สำนักอารี)[1], สิริวัฒน์ ศรีเครือดง[2], สุวัฒสัน รักขันโท[3]

Phra Preechaphon Paphassaro (Sumnak Aree)[1], Siriwat Srikhruedong[2], Suwatsan Ragkhanto[3]

พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา ภาควิชาจิตวิทยา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประเทศไทย[1]

Master of Buddhist Psychology, Department of Psychology, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand[1]

ภาควิชาจิตวิทยา คณะมนุษยศาสตร์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประเทศไทย[2,3]

Department of Psychology, Faculty of Humanities, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand[2,3]

Corresponding author E-mail: Preechaphon@gmail.com

Received 24 May 2026; Revised 2 June 2026; Accepted 27 June 2026

****

การเสริมสร้างสุขภาพจิตผู้สูงอายุชาวเขาตามหลักพุทธจิตวิทยา

พระปรีชาพล ปภสฺสโร (สำนักอารี), สิริวัฒน์ ศรีเครือดง,
สุวัฒสัน รักขันโท

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาปัญหาสุขภาพจิตผู้สูงอายุชาวเขา 2) เพื่อศึกษาแนวทางการเสริมสร้างสุขภาพจิตตามหลักพุทธจิตวิทยาของผู้สูงอายุชาวเขา การศึกษานี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยดำเนินการใน 2 ขั้นตอนหลัก ได้แก่ การศึกษาเอกสารแหล่งปฐมภูมิพระไตรปิฎก เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 25 รูป/คน ประกอบด้วย ผู้ให้ข้อมูลสำคัญด้านพระพุทธศาสนา ผู้ให้ข้อมูลสำคัญด้านจิตวิทยา/พุทธจิตวิทยา ผู้ให้ข้อมูลสำคัญด้านผู้เชี่ยวชาญสาธารณสุข ผู้นำชุมชนและตัวแทนผู้สูงอายุ โดยใช้การวิเคราะห์ข้อมูลใช้เทคนิค Content Analysis, Matrix Analysis, และ Triangulation

ผลการวิจัยพบว่า

1) สภาพปัญหาสุขภาพจิตของชาวเขากระเหรี่ยง (ปกาเกอะญอ) คือ ปัญหาสุขภาพจิตของชาวเขากระเหรี่ยง สามารถแยกเป็น 5 ประการได้ดังต่อไปนี้ (1) หมดคุณค่าและสิ้นหวัง (2) ความรู้สึกด้อยคุณค่าในตนเองและความสับสนในอัตลักษณ์ (3) รู้สึกโดดเดี่ยว (4) ขาดที่พึ่งทางจิตใจ (5) ไร้อำนาจและลดความสามารถในการจัดการปัญหาทางจิตใจ ซึ่งล้วนมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด ผลกระทบของปัญหา คือ ภูมิต้านทานของร่างกายลดลง ความรู้สึกถูกทอดทิ้ง สูญเสียความภาคภูมิใจในตนเอง แลการระบายความะรู้สึก

2) แนวทางการเสริมสร้างสุขภาพจิตผู้สูงอายุชาวเขาควรดำเนินการแบบมีส่วนร่วมของครอบครัว ชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยยึดบริบททางวัฒนธรรมและหลักธรรมทางศาสนาเป็นฐานประกอบด้วย 6 ประการ (1) การส่งเสริมสุขภาพกายเพื่อเป็นฐานของสุขภาพจิต (2) การสร้างความมั่นคงและความปลอดภัยทางจิตใจ (3) การส่งเสริมความรัก ความผูกพัน และการมีส่วนร่วมทางสังคม (4) การเสริมสร้างคุณค่าและการยอมรับในตนเอง (5) การส่งเสริมการพัฒนาตนเองและความหมายของชีวิต (6) การเสริมสร้างสุขภาพจิตทางจิตวิญญาณตามหลักพุทธธรรมไตรสิกขา ส่งผลให้ผู้สูงอายุมีสุขภาพจิตที่ดี การเห็นคุณค่าของตนเอง และสามารถดำรงชีวิตในชุมชนได้อย่างมีความสุข

คำสำคัญ: การเสริมสร้างสุขภาพจิต; ผู้สูงอายุชาวเขา; พุทธจิตวิทยา

THE PROMOTION OF MENTAL HEALTH AMONG HILL TRIBE ELDERLY THROUGH BUDDHIST PSYCHOLOGICAL PRINCIPLES

Phra Preechaphon Paphassaro (Sumnak Aree), Siriwat Srikhruedong
Suwatsan Ragkhanto

Abstract

This research aimed to 1) study the mental health problems of elderly hill tribe people and 2) explore guidelines for promoting the mental health of elderly hill tribe people according to Buddhist psychological principles. This study employed a qualitative research design and was conducted in two main stages. The first stage involved a documentary study of primary sources, including the Tipiṭaka and its commentaries, and secondary sources, such as related academic documents and research studies. The second stage consisted of in-depth interviews with 25 key informants, including monks and laypersons, experts in Buddhism, experts in psychology and Buddhist psychology, public health professionals, community leaders, and representatives of the elderly population. Data were analyzed using Content Analysis based on the 6Cs technique, Matrix Analysis, and Triangulation.

The research findings revealed that:

1) Mental health problems among Karen (Pgaz K'nyau) highland communities: The findings indicate that the mental health problems among the Karen (Pgaz K'nyau) highland communities comprise five interrelated dimensions: (1) feelings of worthlessness and hopelessness, (2) low self-worth and identity confusion, (3) loneliness and social isolation, (4) insufficient psychological and emotional support, and (5) powerlessness accompanied by reduced psychological coping capacity. These dimensions are closely interconnected and collectively contribute to adverse outcomes, including impaired immune functioning, feelings of abandonment, diminished self-esteem, and maladaptive emotional expression.

2) Guidelines for promoting the mental health of elderly hill tribe people should be implemented through participatory approaches involving families, communities, and relevant organizations, while grounding interventions in cultural contexts and religious principles. 1.These guidelines consist of six key components 2.promoting physical health as a foundation for mental health 3.fostering psychological security and emotional safety 4.encouraging love, social bonding, and community participation 5.enhancing self-worth and self-acceptance and 6.promoting self-development and a sense of meaning in life; and strengthening spiritual mental health based on the Buddhist principle of the Threefold Training (Trisikkhā) These approaches contribute to improved mental health, enhanced self-esteem, and the ability of elderly individuals to live happily within their communities.

Keywords: Mental Health Promotion; Hill Tribe Elderly; Buddhist Psychology

บทนำ

ประเทศไทยกำลังก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุอย่างสมบูรณ์ (Aged Society) และมีแนวโน้มเข้าสู่สังคมสูงวัยระดับสุดยอด (Super Aged Society) ในอนาคตอันใกล้ โดยในปี พ.ศ.2567 ประเทศไทยมีสัดส่วนประชากรผู้สูงอายุประมาณร้อยละ 20 ของประชากรทั้งประเทศ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรอย่างรวดเร็ว อันเป็นผลมาจากอัตราการเกิดที่ลดลงและความก้าวหน้าทางด้านสาธารณสุขที่ส่งผลให้ประชาชนมีอายุยืนยาวมากขึ้น (กรมกิจการผู้สูงอายุ, 2567) โดยเฉพาะพื้นที่ภาคเหนือของประเทศไทยพบว่า มีอัตราการเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุเร็วกว่าค่าเฉลี่ยของประเทศ จากข้อมูลสถิติในจังหวัดหนึ่งของภาคเหนือที่ผู้วิจัยให้ความสนใจ พบว่า ในปี พ.ศ. 2558 มีผู้สูงอายุจำนวน 73,022 คน จากประชากรทั้งหมด 405,267 คน คิดเป็นร้อยละ 18.01 และมีดัชนีการสูงวัยร้อยละ 143.50 ซึ่งสูงที่สุดในประเทศไทย และมีการคาดการณ์ว่าในปี พ.ศ.2573 ดัชนีการสูงวัยจะเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 325.34 จัดอยู่ในกลุ่มสังคมสูงวัยระดับสุดยอดของภูมิภาคอาเซียน (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2567)

การเปลี่ยนแปลงเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุส่งผลกระทบต่อการพัฒนาประเทศทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และคุณภาพชีวิตของประชาชน โดยเฉพาะปัญหาด้านสุขภาพกายและสุขภาพจิตของผู้สูงอายุที่มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ทำให้ภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้ความสำคัญต่อการวิจัยและพัฒนาระบบการดูแลผู้สูงอายุอย่างจริงจัง สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.) (2566) ได้กำหนดให้ประเด็นการสูงวัยของประชากรเป็นหนึ่งในยุทธศาสตร์การวิจัยสำคัญของประเทศ รวมทั้งแผนผู้สูงอายุแห่งชาติ ฉบับที่ ๓ (พ.ศ. 2566–2580) ได้กำหนดวิสัยทัศน์ว่า ผู้สูงวัยเป็นหลักชัยของสังคม โดยมุ่งเน้นให้ผู้สูงอายุมีคุณค่า มีศักดิ์ศรี สามารถดำรงชีวิตอยู่ในชุมชนได้อย่างมีคุณภาพ และมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคม (กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, 2566)

ในบริบทของกลุ่มชาติพันธุ์ “กะเหรี่ยง” หรือ “ปกาเกอะญอ” ซึ่งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ขนาดใหญ่ของประเทศไทย มีประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และวิถีชีวิตที่เป็นเอกลักษณ์ โดยส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในพื้นที่ภาคเหนือของประเทศ เช่น จังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย แม่ฮ่องสอน และตาก เป็นต้น แม้ว่าชาวกะเหรี่ยงจะยังคงดำรงชีวิตอย่างเรียบง่ายและยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิม แต่เมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุ กลับพบว่าผู้สูงอายุชาวกะเหรี่ยงจำนวนมากประสบปัญหาทั้งด้านสุขภาพร่างกายและสุขภาพจิต จากรายงานการสำรวจสุขภาวะและอนามัยสิ่งแวดล้อมของชาวกะเหรี่ยงในจังหวัดเชียงใหม่ ระหว่างปี พ.ศ. 2565–2567 พบว่า ผู้สูงอายุมีโรคประจำตัวเพิ่มขึ้นเฉลี่ยร้อยละ 60.8 โดยโรคที่พบมาก ได้แก่ โรคความดันโลหิตสูง โรคหัวใจ โรคกระดูกและข้อ โรคถุงลมโป่งพอง และโรคซึมเศร้า ซึ่งล้วนส่งผลต่อคุณภาพชีวิตและสภาวะทางจิตใจของผู้สูงอายุอย่างมีนัยสำคัญ

การส่งเสริมสุขภาพจิตของผู้สูงอายุจึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง โดยเฉพาะการเสริมสร้างศักยภาพในการปรับตัวด้านจิตใจและจิตวิญญาณ เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีความสุขท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของวัยชรา แนวคิดทางพระพุทธศาสนาถือเป็นแนวทางสำคัญในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ เนื่องจากพุทธศาสนาเป็นหลักยึดเหนี่ยวทางจิตใจและให้แนวทางในการดำเนินชีวิตอย่างสมดุล หลักธรรมทาง

พระพุทธศาสนา เช่น อิทธิบาท 4 พรหมวิหาร 4 และไตรสิกขา สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการเสริมสร้างสุขภาพจิตและการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุได้อย่างเหมาะสม โดยเฉพาะหลักไตรสิกขา ซึ่งประกอบด้วย อธิสีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา อันเป็นกระบวนการพัฒนาพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา เพื่อให้บุคคลสามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีคุณค่าและเกิดความสงบสุขภายในตนเอง

จากปัญหาและความสำคัญดังกล่าว ผู้วิจัยจึงมีความสนใจศึกษาเรื่อง การเสริมสร้างสุขภาพจิตผู้สูงอายุชาวเขาตามหลักพุทธจิตวิทยา โดยมุ่งศึกษาการประยุกต์ใช้หลักไตรสิกขาในการส่งเสริมสุขภาพจิตของผู้สูงอายุชาวเขา เพื่อสร้างองค์ความรู้ด้านการดูแลสุขภาพจิตตามแนวพุทธจิตวิทยา อันจะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุให้มีความสมบูรณ์ทั้งทางร่างกาย จิตใจ สังคม และจิตวิญญาณ สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข มีคุณธรรม จริยธรรม และเป็นกำลังสำคัญของครอบครัว ชุมชน และสังคมต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาปัญหาสุขภาพจิตผู้สูงอายุชาวเขา
2. เพื่อศึกษาแนวทางการเสริมสร้างสุขภาพจิตตามหลักพุทธจิตวิทยาของผู้สูงอายุชาวเขา

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นงานวิจัยวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) โดยแบ่งเป็น 2 ขั้นตอน ได้แก่ 1.ปัญหาสุขภาพจิตผู้สูงอายุชาวเขา 2.แนวทางการเสริมสร้างสุขภาพจิตตามหลักพุทธจิตวิทยาของผู้สูงอายุชาวเขา ดำเนินการ องค์การบริหารส่วนตำบลหางดง อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่

1. ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) วิธีสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) มีแบบสัมภาษณ์ เป็นเครื่องมือในการวิจัย ผู้ให้ข้อมูลหลัก คือ ผู้ทรงคุณวุฒิด้านพระพุทธศาสนา ผู้เชี่ยวชาญด้านสุขภาพจิต ผู้เชี่ยวชาญสาธารณสุข ด้านสุขภาพจิต ผู้นำชุมชน และตัวแทนผู้สูงอายุ จำนวน 25 รูป/คน และใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) ในการวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อนำไปการเสริมสร้างสุขภาพจิตผู้สูงอายุชาวเขาตามหลักพุทธจิตวิทยาตำบลหางดง อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่

2. เครื่องมือการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก ซึ่งผู้วิจัยพัฒนาขึ้นจากการทบทวนแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการสร้างเสริมสุขภาพจิตผู้สูงอายุหลักพุทธจิตวิทยาและหลักพุทธธรรมไตรสิกขา แบบสัมภาษณ์ประกอบด้วยประเด็นคำถามหลักเกี่ยวกับ (1) ปัญหาสุขภาพจิตผู้สูงอายุชาวเขา (2) แนวทางการเสริมสร้างสุขภาพจิตตามหลักพุทธจิตวิทยาของผู้สูงอายุชาวเขา ประเมินค่าดัชนีความสอดคล้องระหว่างข้อคำถามกับวัตถุประสงค์ความสอดคล้องของเนื้อหา จำนวน 5 ท่าน IOC = 0.98

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลดำเนินการโดยผู้วิจัยเป็นหลัก ใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญแต่ละราย โดยกำหนดนัดหมายล่วงหน้าและชี้แจงวัตถุประสงค์ของการวิจัยอย่างชัดเจน การสัมภาษณ์ดำเนินการในลักษณะที่เปิดโอกาสให้ผู้ให้ข้อมูลแสดงความคิดเห็นอย่างอิสระ ภายใต้กรอบคำถามที่กำหนดไว้ พร้อมทั้งบันทึกเสียงและจดบันทึกภาคสนามอย่างเป็นระบบ ผู้วิจัยให้ความสำคัญกับจริยธรรมการวิจัย โดยข้อความยินยอมจากผู้ให้ข้อมูลก่อนการสัมภาษณ์ และรักษาความลับของข้อมูลส่วนบุคคลตลอดกระบวนการวิจัย นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังใช้การศึกษาข้อมูลเอกสารควบคู่กัน เพื่อเสริมความสมบูรณ์ของข้อมูลเชิงบริบทและเชิงทฤษฎี

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ โดยวิธีการวิเคราะห์ข้อมูลคุณภาพ 2 วิธี ประกอบด้วย 1) การวิเคราะห์เนื้อหา แบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอน คือ การจัดระเบียบข้อมูล ผู้วิจัยได้เรียบเรียงข้อมูลที่ได้จาก การศึกษา เอกสาร บทสรุปที่ได้วิเคราะห์จากการบันทึกเสียงที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 25 รูปหรือคน ทำการจัดข้อมูลให้เป็นระเบียบเป็นหมวดหมู่ ลดข้อมูลให้มีขนาดเล็กลงเฉพาะส่วนที่นำมาวิเคราะห์ การแสดงข้อมูลสังเคราะห์ข้อมูลที่มีการตัดทอนและจัดระเบียบ ข้อมูลเข้าด้วยกันแล้วนำเสนอข้อมูลในรูปแบบการพรรณนาความหรือบรรยาย การหาข้อสรุปและการตีความ 2) เทคนิค Triangulation การยืนยัน 3 เส้า

5. การพิทักษ์สิทธิกลุ่มตัวอย่างการวิจัย

การวิจัยได้รับการอนุมัติจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (รหัสอนุมัติ:ว.390/2568) โครงการวิจัยจึงให้กลุ่มตัวอย่างผู้สูงอายุยินยอม ในแบบฟอร์มการเข้าร่วมการวิจัยและการนำเสนอผลใช้ข้อมูลที่ไม่ระบุตัวตนตามหลัก PDPA

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เพื่อวิเคราะห์ปัญหาสุขภาพจิตผู้สูงอายุชาวเขา ตำบลหางดง อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่

ผลการวิจัยพบว่า ปัญหาสุขภาพจิตผู้สูงอายุชาวเขากระเหรี่ยง (ปกาเกอะญอ) ตำบลหางดง อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ เป็นกลุ่มชาติพันธุ์เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีอัตลักษณ์ วัฒนธรรม ความเชื่อ และวิถีชีวิตเฉพาะตน วิถีชีวิต วัฒนธรรม และระบบคุณค่าที่สอดคล้องกับธรรมชาติและชุมชนเป็นสำคัญ การนับถือผี จากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมในปัจจุบัน ส่งผลให้ชาวเขากระเหรี่ยงต้องเผชิญกับปัญหาสุขภาพจิต สาเหตุของปัญหาสุขภาพจิตผู้สูงอายุชาวเขามีหลายปัจจัยที่ คือ เกิดจากผลจากการผสมผสานของปัจจัย สามารถแยกเป็น 5 ประการ ได้แก่ 1) หมดคุณค่าและสิ้นหวัง 2) ความรู้สึกด้อยคุณค่าในตนเองและ

ความสับสนในอัตลักษณ์ 3) รู้สึกโดดเดี่ยว 4) ขาดที่พึ่งทางจิตใจ 5) ไร้อำนาจและลดความสามารถในการจัดการปัญหาทางจิตใจ ซึ่งล้วนมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด

ผลกระทบของปัญหาสุขภาพจิตผู้สูงอายุชาวเขาหลายปัจจัยที่ คือ เกิดจากผลกระทบของปัญหาสุขภาพจิตผสมผสานของปัจจัย สามารถแยก มี 4 ประการ ดังนี้ 1) ภูมิต้านทานของร่างกายลดลง 2) ความรู้สึกถูกทอดทิ้ง 3) สูญเสียความภาคภูมิใจในตนเอง และ 4) การระบายความรู้สึก

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เพื่อศึกษาแนวทางการเสริมสร้างสุขภาพจิตตามหลักพุทธจิตวิทยาของผู้สูงอายุชาวเขา

ผลการวิจัยพบว่า แนวทางการเสริมสร้างสุขภาพจิตของผู้สูงอายุชาวเขากะเหรี่ยง (ปกาเกอะญอ) ควรเน้น 3 แกนหลัก ได้แก่ 1) การเสริมพลังภายใน 2) การสนับสนุนทางสังคม 3) ระบบบริการที่เข้าใจวัฒนธรรมกับวิถีชีวิตที่ผูกพันกับธรรมชาติและความเชื่อดั้งเดิม มีรายละเอียดดังนี้

1) การเสริมพลังภายใน เน้นการฟื้นฟูความภาคภูมิใจในตนเองและอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม ประกอบด้วย 3 ประการ ดังนี้ (1) บทบาทผู้สืบทอดภูมิปัญญาส่งเสริมให้ผู้สูงอายุเป็นผู้ถ่ายทอด "ธา" (บทลำนำหรือบทกวีสอนใจ) ให้กับลูกหลาน เพื่อให้ท่านรู้สึกว่าตนเองยังมีคุณค่าและเป็นศูนย์กลางของครอบครัว (2) การเชื่อมโยงกับขวัญและจิตวิญญาณ มีการส่งเสริมกิจกรรมที่ช่วยให้ใจสงบตามวิถีชาวเขา เช่น การทอผ้าหรือการดูแลสวนสมุนไพร ซึ่งเป็นการทำสมาธิผ่าน การทำงาน (3) สร้างการยอมรับในความเปลี่ยนแปลงให้ความรู้ด้านสุขภาพจิตที่สอดแทรกไปกับการใช้ชีวิตประจำวัน เพื่อให้ก้าวข้ามความรู้สึกด้อยค่าหรือความสับสนในบทบาทเมื่อเข้าสู่วัยชรา

2) การสนับสนุนทางสังคม โดยมีการเน้นความเข้มแข็งของระบบเครือญาติและชุมชนประกอบด้วย 3 ประการ (1) ความสัมพันธ์แบบกลุ่มบ้านใช้ความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นของสังคม ปกาเกอะญอเป็นเกราะป้องกันความเหงา ผ่านการล้อมวงกินข้าวหรือการทำกิจกรรมร่วมกันในชุมชน (2) กลไกเพื่อนช่วยเพื่อนสนับสนุนให้กลุ่มผู้สูงอายุในหมู่บ้านมีการพบปะพูดคุย เพื่อแบ่งปันความทุกข์สุขซึ่งจะช่วยลดภาวะแยกตัวจากสังคม (3) การสื่อสารระหว่างวัยกระตุ้นให้เยาวชนในพื้นที่เข้ามาเรียนรู้วิถีชีวิตจากผู้สูงอายุ เพื่อลดช่องว่างระหว่างวัยและทำให้ผู้สูงอายุรู้สึกไม่ถูกทอดทิ้ง

3) ระบบบริการที่เข้าใจวัฒนธรรม เน้นการผสมผสานการแพทย์สมัยใหม่เข้ากับความเชื่อดั้งเดิม มี 3 ประการ ดังนี้ (1) การทำงานร่วมกับผู้นำจิตวิญญาณให้บุคลากรสาธารณสุขทำงานควบคู่กับผู้นำทางศาสนาหรือผู้ทำพิธีกรรมในชุมชน เช่น การทำพิธี มัดมือ (เรียกขวัญ) เพื่อประคับประคองจิตใจควบคู่ไปกับการรักษาโรคทางกาย (2) ภาษาและสื่อที่เข้าถึงง่ายใช้ภาษาถิ่นและสื่อที่เป็นภาพสัญลักษณ์ที่คุ้นเคยในวิถีกะเหรี่ยงเพื่อลดความประหม่าและความสับสนในการรับบริการทางสาธารณสุข (3) บริการเชิงรุกถึงบ้าน เนื่องด้วยสภาพภูมิประเทศและวิถีชีวิต การจัดหน่วยบริการที่ลงไปถึงพื้นที่จะช่วยให้ผู้สูงอายุรู้สึกมั่นใจและเข้าถึงความช่วยเหลือได้จริงโดยไม่รู้สึกแปลกแยก

จากข้อแนวทางการเสริมสร้างสุขภาพจิตของผู้สูงอายุชาวเขากะเหรี่ยง (ปกาเกอะญอ) ผู้วิจัยจึงเสนอแนวทางการเสริมสร้างสุขภาพจิตผู้สูงอายุชาวเขาในตำบลหางดง อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ และควร

ดำเนินการแบบมีส่วนร่วมของครอบครัว ชุมชน หน่วยงานที่เกี่ยวข้องโดยยึดบริบททางวัฒนธรรมและหลักธรรมทางศาสนาเป็นฐาน เพื่อให้ผู้สูงอายุมีสุขภาพจิตที่ดีมีคุณค่า และสามารถดำรงชีวิตในชุมชนได้อย่างมีความสุขมีหลายปัจจัยที่เกี่ยวข้องสามารถจำแนก ๖ ประการ ดังนี้

1. การส่งเสริมให้ผู้สูงอายุออกกำลังกายอย่างเหมาะสมกับวัยและสภาพร่างกาย เช่น การเดิน การยืดเหยียด หรือกิจกรรมพื้นบ้าน รวมถึงการดูแลสุขภาพทั่วไปและการบริโภคอาหารที่เหมาะสมซึ่งจะช่วยให้ผู้สูงอายุมีร่างกายแข็งแรง ลดการเจ็บป่วยและส่งผลให้สุขภาพจิตดีขึ้น

2. จัดสภาพแวดล้อมที่ปลอดภัยทั้งในครัวเรือนและชุมชน พร้อมทั้งส่งเสริมการเข้าถึงบริการด้านสุขภาพและการดูแลจากครอบครัวและชุมชน เพื่อให้ผู้สูงอายุเกิดความรู้สึกมั่นคง อบอุ่น และลดความวิตกกังวล

3. สนับสนุนกิจกรรมกลุ่มผู้สูงอายุ กิจกรรมระหว่างวัย และการพบปะพูดคุยในชุมชน เพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดี ลดความโดดเดี่ยว และเสริมสร้างความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของครอบครัวและสังคม

4. เปิดโอกาสให้ผู้สูงอายุมีบทบาทในชุมชน เช่น การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น การมีส่วนร่วมในกิจกรรมชุมชนเพื่อให้ผู้สูงอายุรู้สึกว่าตนเองมีคุณค่าได้รับการยอมรับและเกิดความภาคภูมิใจในตนเอง

5. สนับสนุนกิจกรรมที่ช่วยให้ผู้สูงอายุได้เรียนรู้ พัฒนาศักยภาพและใช้ประสบการณ์ชีวิตอย่างสร้างสรรค์ เพื่อให้เกิดความรู้สึกถึงความสำเร็จและความหมายของชีวิต อันเป็นพื้นฐานของสุขภาพจิตที่ดี

6. เสริมการดำเนินชีวิตอย่างมีระเบียบและการดูแลสุขภาพกาย ส่งเสริมการฝึกสติการผ่อนคลายอารมณ์และความสงบทางใจ ส่งเสริมความเข้าใจในการดำเนินชีวิตตามหลักไตรสิกขา การบริโภคอาหารและการดูแลตนเองอย่างรู้เท่าทันเพื่อให้ผู้สูงอายุเกิดความสมดุลทั้งด้านกาย จิตใจและจิตวิญญาณ

การบูรณาการหลักพุทธจิตวิทยาเพื่อเสริมสร้างสุขภาพจิตผู้สูงอายุชาวเขา ตำบลหางดง อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่

การนำเสนอการเสริมสร้างสุขภาพจิตผู้สูงอายุชาวเขาตามหลักพุทธจิตวิทยาได้ผลลัพธ์และ MTN MODEL ที่เป็นนวัตกรรมการบูรณาการระหว่างหลักธรรมทางพุทธศาสนากับความเข้าใจทางจิตวิทยาเกี่ยวกับการเสริมสร้างสุขภาพจิตผู้สูงอายุชาวเขาตามหลักพุทธจิตวิทยา ตำบลหางดง อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ การพัฒนาแนวทางการเสริมสร้างสุขภาวะองค์รวมนี้ใช้กระบวนการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยเทคนิค Content Analysis 6'Cs และ Metric Analysis เพื่อให้ได้แนวทางที่มีความน่าเชื่อถือสูงและสามารถนำไปปฏิบัติได้จริง มี 3 แนวทาง ได้แก่

1. สุขภาพจิตผู้สูงอายุชาวเขาภาวะความสมดุลทางจิตใจอารมณ์ สังคมและจิตวิญญาณของผู้สูงอายุในกลุ่มชาติพันธุ์หรือชาวเขาซึ่งสามารถปรับตัวต่อความเปลี่ยนแปลงของวัย สุขภาพ บทบาททางสังคมและบริบทวัฒนธรรมของตนได้อย่างเหมาะสม

2. หลักพุทธธรรม (ไตรสิกขา) ประกอบด้วย ศีล การปรับพฤติกรรมและความสัมพันธ์ทางสังคม บทบาทต่อสุขภาพจิต ลดความขัดแย้ง ความรู้สึกผิด และความเครียด สร้างความมั่นคงทางใจจากการดำเนิน

ชีวิตอย่างถูกต้อง สมาธิ การฟื้นฟูจิตใจและอารมณ์บทบาทต่อสุขภาพจิต ลดความฟุ้งซ่าน วิตกกังวล และอาการซึมเศร้า เพิ่มความสงบ ผ่อนคลาย และความมั่นคงทางอารมณ์ การประยุกต์กับผู้สูงอายุชาวเขา ปัญญา การยอมรับความเปลี่ยนแปลงของชีวิต บทบาทต่อสุขภาพจิตลดความทุกข์จากความยึดติดในวัย ความแข็งแรง และบทบาทเดิมช่วยให้เข้าใจความชรา

3. Need (Maslow) ประกอบด้วย 6 ด้าน ได้แก่ 1) ความต้องการทางกายภาพ ช่วยให้ผู้สูงอายุมีสุขภาพดีและลดความเครียด 2) ความต้องการความปลอดภัย ช่วยสร้างความมั่นคงทางใจและลดความวิตกกังวล 3) ความต้องการความรักและการเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ช่วยลดความโดดเดี่ยวและภาวะซึมเศร้า 4) ความต้องการการยอมรับและเห็นคุณค่าในตนเอง ช่วยเสริมความมั่นใจและศักดิ์ศรี 5) ความต้องการบรรลุตนเอง ทำให้เกิดความพึงพอใจและยอมรับชีวิต และ 6) ความต้องการทางจิตวิญญาณ ช่วยให้เกิดความสงบภายใน โดยสามารถเสริมสร้างผ่านหลักพุทธจิตวิทยา การปฏิบัติธรรม และการเจริญสติในชีวิตประจำวัน

จากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ พบว่าการบูรณาการหลักจิตวิทยาพุทธเข้ากับเสริมสร้างสุขภาวะองค์รวมตามหลักพุทธจิตวิทยาของครอบครัวและสังคมสามารถสรุปเป็น MTN MODEL ซึ่งเป็นกรอบแนวคิดที่ประกอบด้วย 3 องค์ประกอบ หลักที่เชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบ โมเดลนี้เกิดจากการสังเคราะห์ความรู้ทางทฤษฎีและข้อมูลเชิงประจักษ์ที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นไปได้ในการนำหลักธรรมทางพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการนำเสนอการเสริมสร้างสุขภาพจิตผู้สูงอายุชาวเขากะเหรี่ยง (ปกาเกอะญอ)

1. Mental Health of Hill Tribe สุขภาพจิตผู้สูงอายุชาวเขาภาวะความสมดุลทางจิตใจ อารมณ์สังคมและจิตวิญญาณของผู้สูงอายุในกลุ่มชาติพันธุ์หรือชาวเขาซึ่งสามารถปรับตัวต่อความเปลี่ยนแปลงของวัยสุขภาพ บทบาททางสังคมและบริบทวัฒนธรรมของตนได้อย่างเหมาะสม มีความสงบทางใจรู้คุณค่าในตนเองและดำรงชีวิตอย่างมีความหมาย โดยการดูแลที่สอดคล้องกับบริบทวัฒนธรรมและหลักพุทธจิตวิทยาจะช่วยให้ผู้สูงอายุมีคุณภาพชีวิตที่ดีและความผาสุก

2. Threefold training หลักพุทธธรรม(ไตรสิกขา) ประกอบด้วย ศีล สมาธิและปัญญา ดังนี้

1) ศีล การปรับพฤติกรรมและความสัมพันธ์ทางสังคม บทบาทต่อสุขภาพจิต ลดความขัดแย้ง ความรู้สึกผิด และความเครียด สร้างความมั่นคงทางใจจากการดำเนินชีวิตอย่างถูกต้อง การประยุกต์กับผู้สูงอายุชาวเขา ส่งเสริมการอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูลในครอบครัวและชุมชนเน้นศีลพื้นฐาน เช่น ความเมตตา การไม่เบียดเบียน การพูดจาสุภาพ เชื่อมโยงศีลกับจารีตดั้งเดิมของชุมชน ส่งผลต่อสุขภาพจิตเกิดความอบอุ่นทางใจ ลดความโดดเดี่ยวและเพิ่มคุณค่าในตนเอง

2) สมาธิ การฟื้นฟูจิตใจและอารมณ์บทบาทต่อสุขภาพจิต ลดความฟุ้งซ่าน วิตกกังวล และอาการซึมเศร้า เพิ่มความสงบ ผ่อนคลาย และความมั่นคงทางอารมณ์ การประยุกต์กับผู้สูงอายุชาวเขา ใช้การภาวนาแบบง่าย เช่น กำหนดลมหายใจ การเจริญเมตตา ประยุกต์กับธรรมชาติ วิถีชีวิตบนดอย (เดินช้า ๆ อย่างมีสติ) ใช้ภาษาถิ่นหรือสัญลักษณ์ที่คุ้นเคย ลดความเป็นทางการ ผลต่อสุขภาพจิต จิตใจสงบ อารมณ์มั่นคง ลดความเครียดเรื้อรัง

3) ปัญญา การยอมรับความเปลี่ยนแปลงของชีวิต บทบาทต่อสุขภาพจิตลดความทุกข์จากความยึดติดในวัย ความแข็งแรงและบทบาทเดิมช่วยให้เข้าใจความชรา ความเจ็บและความตาย อย่างสงบ การประยุกต์กับผู้สูงอายุชาวเขา สนทนาธรรมผ่านประสบการณ์ชีวิตจริงใช้นิทาน คำสอนพื้นบ้าน เชื่อมโยงกับไตรลักษณ์ ส่งเสริมการเห็นคุณค่าตนเองในฐานะ “ผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญา” ผลต่อสุขภาพจิตเกิดความหมายในชีวิต ลดความกลัว และเพิ่มความผาสุกทางใจ 3.ภูมิปัญญา ประกอบด้วย 2 ประการ ได้แก่ 1.ภูมิปัญญาจากบรรพบุรุษ (การแพทย์ดั้งเดิม)และ 2.ภูมิปัญญาอำนาจท้องถิ่นในกระแสความทันสมัย

3. Need (Maslow) ประกอบด้วย 6 ด้าน ได้แก่ 1) ความต้องการทางกายภาพ ช่วยให้ผู้สูงอายุมีสุขภาพดีและลดความเครียด 2) ความต้องการความปลอดภัย ช่วยสร้างความมั่นคงทางใจและลดความวิตกกังวล 3) ความต้องการความรักและการเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ช่วยลดความโดดเดี่ยวและภาวะซึมเศร้า 4) ความต้องการการยอมรับและเห็นคุณค่าในตนเอง ช่วยเสริมความมั่นใจและศักดิ์ศรี 5) ความต้องการบรรลุตนเอง ทำให้เกิดความพึงพอใจและยอมรับชีวิต และ 6) ความต้องการทางจิตวิญญาณ ช่วยให้เกิดความสงบภายใน โดยสามารถเสริมสร้างผ่านหลักพุทธจิตวิทยา การปฏิบัติธรรม และการเจริญสติในชีวิตประจำวัน

อภิปรายผลการวิจัย

จากผลการวิจัยพบว่าการเสริมสร้างสุขภาพจิตผู้สูงอายุชาวเขาตามหลักพุทธจิตวิทยาด้วยการประยุกต์ใช้การวิเคราะห์สภาพปัญหา โดยประยุกต์ใช้หลักจิตวิทยา คือ ความต้องการพื้นฐานสู่การพัฒนาศักยภาพสูงสุด ผนวกเข้ากับการเสริมสร้างสุขภาพจิตผู้สูงอายุชาวเขาโดยมีการใช้หลักธรรมตามพระพุทธศาสนา ไตรสิกขาเพื่อให้การเสริมสร้างสุขภาพจิตผู้สูงอายุชาวเขาได้มีการพิจารณากระบวนการพัฒนาที่เริ่มจากการตอบสนองความต้องการพื้นฐาน สู่ผู้สูงอายุเกิดความสมดุลทั้งด้านกาย ใจ และจิตวิญญาณ อันนำไปสู่สุขภาวะทางจิตที่ดีและการดำรงชีวิตอย่างมีคุณค่า

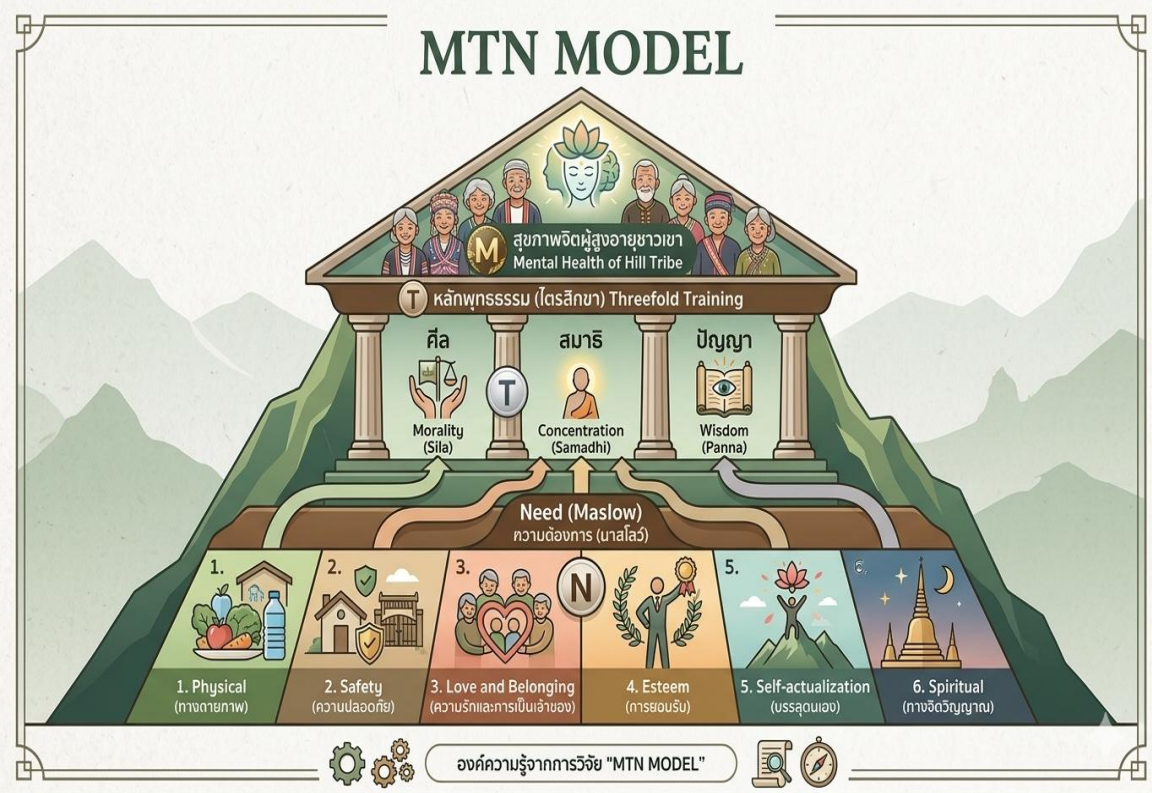
1. ปัญหาสุขภาพจิตของผู้สูงอายุชาวเขากระเหรี่ยง (ปกาเกอะญอ) เกิดจากหลายปัจจัยที่สัมพันธ์กันทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และจิตใจ สามารถสรุปได้ 5 ประการ ได้แก่ 1) ความรู้สึกหมดคุณค่าและสิ้นหวัง 2) ความรู้สึกด้อยคุณค่าในตนเองและความสับสนในอัตลักษณ์ 3) ความรู้สึกโดดเดี่ยว 4) การขาดที่พึ่งทางจิตใจ และ 5) ความรู้สึกไร้อำนาจและลดความสามารถในการจัดการปัญหาทางจิตใจสอดคล้องกับงานวิจัยสุรศักดิ์ ใจดี (2565) พบว่า การจำกัดสิทธิในการทำไร่หมุนเวียนและการเข้าถึงทรัพยากรป่าไม้ ทำให้ผู้สูงอายุชาวปกาเกอะญอรู้สึกหมดคุณค่า สูญเสียบทบาทในครอบครัว และเกิดภาวะซึมเศร้า จึงควรฟื้นฟูบทบาททางวัฒนธรรมเพื่อเยียวยาจิตใจ สอดคล้องกับงานวิจัยพรทิพย์ แก้ววิจิตร (2566) พบว่า เยาวชนปกาเกอะญอเผชิญการตีตราและการเลือกปฏิบัติ ส่งผลให้รู้สึกด้อยค่าและสิ้นหวัง การสร้างกลุ่มเครือข่ายชาติพันธุ์ในเมืองช่วยฟื้นฟูความรู้สึกมีคุณค่าและสร้างความหวังในการดำเนินชีวิต สอดคล้องกับงานวิจัย อัครเดช ศรีวิชัย (2566) พบว่า สมาชิกในชุมชนเกิดภาวะความไร้อำนาจที่ถูกสร้างขึ้นเนื่องจากรู้สึกว่าไม่ว่าตนเองจะพยายามรักษาวิถีชีวิตที่ดีเพียงใด ก็ไม่สามารถต่อรองกับอำนาจรัฐได้ ความรู้สึกนี้ส่งผลให้ความสามารถในการ

จัดการปัญหาทางจิตใจลดลง เกิดสภาวะเฉื่อยชาทางสังคม และมีความเสี่ยงต่อการเกิดโรคซึมเศร้าสูงกว่าคนในพื้นที่ปกติ งานวิจัยเสนอว่าการเพิ่มอำนาจการตัดสินใจให้ชุมชนเป็นกุญแจสำคัญในการฟื้นฟูสุขภาพจิต

2. แนวทางการเสริมสร้างสุขภาพจิตของผู้สูงอายุชาวเขากะเหรี่ยง (ปกาเกอะญอ) ควรเน้น 3 แกนหลัก ได้แก่ การเสริมพลังภายในการสนับสนุนทางสังคม ระบบบริการที่เข้าใจวัฒนธรรม กับวิถีชีวิตที่ผูกพันกับธรรมชาติและความเชื่อดั้งเดิมสอดคล้องกับงานวิจัยสมชาย วงศ์คำเกล้า (2565) พบว่ากระบวนการสร้างความภาคภูมิใจในตนเองผ่านการสืบทอดภูมิปัญญาดั้งเดิม ผลการศึกษาพบว่า อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม เช่น ภาษา การแต่งกายด้วยผ้าทอมือ และความเชื่อเรื่อง "อี่มเอ่อจือ" (การดูแลทรัพยากรธรรมชาติ) เป็นปัจจัยหลักที่ทำให้คนในชุมชนเกิดความรู้สึกมีคุณค่าในตนเอง (Self-worth) การธำรงไว้ซึ่งวิถีชีวิตดั้งเดิมท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ช่วยลดภาวะความแปลกแยกในเยาวชนและผู้สูงอายุ และเสริมสร้างความเข้มแข็งทางจิตใจในการเผชิญกับปัญหาสังคมจากภายนอก สอดคล้องกับนารีรัตน์ ประสิทธิ์ศิริกุล (2566) พบว่า การมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางวัฒนธรรมและการยอมรับจากคนในกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน มีสหสัมพันธ์เชิงบวกอย่างมีนัยสำคัญกับความภาคภูมิใจในตนเอง นอกจากนี้ บทบาทของผู้สูงอายุในฐานะผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญา "ธา" (บทกวีสอนใจ) เป็นตัวแปรสำคัญที่ช่วยเพิ่มระดับความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองของทั้งตัวผู้สูงอายุและคนรุ่นใหม่ในชุมชน สอดคล้องกับ ธีรยุทธ ขาวสะอาด (2566) พบว่าผู้สูงอายุมีกิจกรรมทางกายที่สอดคล้องกับความชำนาญเดิมจะทำให้ร่างกาย มีความคล่องตัวและลดภาวะพึ่งพา ความแข็งแรงทางกายภาพที่เกิดขึ้นนี้ส่งผลโดยตรงต่อสุขภาพจิต โดยลดอัตราการเกิดโรคซึมเศร้าและความวิตกกังวลในวัยชรา เนื่องจากผู้สูงอายุรู้สึกว่าตนเองยังมีกำลังในการดูแลตนเองและช่วยเหลือบุตรหลานได้สอดคล้องกับสิริพร ทาชาติ (2563) พบว่าผู้สูงอายุทุกคนมีความรู้ความเข้าใจ วิถีพุทธอย่างลึกซึ้ง มีองค์ความรู้ในการดูแลตนเองทั้งร่างกายและจิตใจ มีองค์ความรู้ในการดูแลด้านเศรษฐกิจ สามารถใช้องค์ความรู้แบบวิถีพุทธแก้ปัญหาทุกปัญหาที่เกิดขึ้นในชีวิตและสามารถถ่ายทอดองค์ความรู้ไปสู่สังคมภายนอกได้ผู้สูงอายุมีความสุขกายสุขใจ บังเกิดผลดีต่อชีวิตอย่างไม่เคยได้รับมา ก่อนพุทธธรรมที่นำมาปรับใช้คือ อริยมรรคมีองค์ 8 ประการ

องค์ความรู้จากการวิจัย

การเสริมสร้างสุขภาพจิตผู้สูงอายุชาวเขาตามหลักพุทธจิตวิทยาด้วยการประยุกต์ใช้การวิเคราะห์สภาพปัญหา โดยประยุกต์ใช้หลักจิตวิทยา คือ ความต้องการพื้นฐานสู่การพัฒนาศักยภาพสูงสุด ผนวกเข้ากับการเสริมสร้างสุขภาพจิตผู้สูงอายุชาวเขาโดยมีการใช้หลักธรรมตามพระพุทธศาสนา “ไตรสิกขา” เพื่อให้การเสริมสร้างสุขภาพจิตผู้สูงอายุชาวเขาได้มีการพิจารณากระบวนการพัฒนาที่เริ่มจากการตอบสนองความต้องการพื้นฐาน สู่ผู้สูงอายุเกิดความสมดุลทั้งด้านกาย ใจ และจิตวิญญาณ อันนำไปสู่สุขภาวะทางจิตที่ดีและการดำรงชีวิตอย่างมีคุณค่า ผู้วิจัยจึงเสนอ MTN Model เพื่อช่วยในการเสริมสร้างสุขภาพจิตของผู้สูงอายุ ดังภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 1 MTN Model

จากภาพสามารถสังเคราะห์ได้ว่า จากปัญหาสุขภาพจิตผู้สูงอายุชาวเขา พบว่า ผู้สูงอายุชาวเขากระเหรี่ยง (ปกาเกอะญอ) ตำบลหางดง อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีอัตลักษณ์วัฒนธรรม ความเชื่อ และวิถีชีวิตเฉพาะตน โดยดำรงชีวิตสอดคล้องกับธรรมชาติ ชุมชน และความเชื่อดั้งเดิม เช่น การนับถือผี อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมในปัจจุบัน ส่งผลให้ผู้สูงอายุต้องเผชิญกับปัญหาสุขภาพจิตมากขึ้น สาเหตุของปัญหาสุขภาพจิตเกิดจากหลายปัจจัยที่สัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด ได้แก่

1) ความรู้สึกหมดคุณค่าและสิ้นหวัง

2) ความรู้สึกด้อยคุณค่าในตนเองและความสับสนในอัตลักษณ์

3) ความรู้สึกโดดเดี่ยว

4) การขาดที่พึ่งทางจิตใจ และ

5) ความรู้สึกไร้อำนาจและลดความสามารถในการจัดการปัญหาทางจิตใจ

ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากปัญหาสุขภาพจิต ประกอบด้วย

1) ภูมิต้านทานของร่างกายลดลง

2) ความรู้สึกถูกทอดทิ้ง

3) การสูญเสียความภาคภูมิใจในตนเอง และ

4) การระบายความรู้สึกในทางลบ ซึ่งส่งผลต่อคุณภาพชีวิตทั้งด้านร่างกาย จิตใจ และความสัมพันธ์ทางสังคมของผู้สูงอายุชาวเขาโดยรวม

แนวทางการเสริมสร้างสุขภาพจิตของผู้สูงอายุชาวเขากระเหรี่ยง (ปกาเกอะญอ) ควรดำเนินการโดยยึดวิถีชีวิต วัฒนธรรม ความเชื่อดั้งเดิม และการมีส่วนร่วมของครอบครัว ชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเป็นสำคัญ โดยเน้น 3 แกนหลัก ได้แก่ การเสริมพลังภายใน การสนับสนุนทางสังคม และระบบบริการที่เข้าใจวัฒนธรรม เพื่อช่วยให้ผู้สูงอายุเกิดความภาคภูมิใจในตนเอง มีความมั่นคงทางจิตใจ ลดความโดดเดี่ยว และสามารถดำรงชีวิตในชุมชนได้อย่างมีความสุข นอกจากนี้ แนวทางการเสริมสร้างสุขภาพจิตตามหลักพุทธจิตวิทยา ยังพบว่าควรส่งเสริมทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และจิตวิญญาณ โดยประกอบด้วย 6 ด้าน ได้แก่ การส่งเสริมสุขภาพกาย การสร้างความมั่นคงทางจิตใจ การส่งเสริมความรักและความผูกพันทางสังคม การเสริมสร้างคุณค่าและการยอมรับตนเอง การพัฒนาตนเองและความหมายของชีวิต และการบูรณาการหลักพุทธธรรมไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา เพื่อให้ผู้สูงอายุเกิดความสมดุลทั้งด้านกาย ใจ และจิตวิญญาณ อันนำไปสู่สุขภาวะทางจิตที่ดีและการดำรงชีวิตอย่างมีคุณค่าในสังคมชุมชนของตนเอง

ข้อเสนอแนะการวิจัย

1.ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) ควรส่งเสริมให้ชุมชนเป็นฐานในการดูแลสุขภาพจิต การจัดตั้งศาลาสร้างสุขเชิงพุทธวิถี เพื่อสนับสนุนงบประมาณในการจัดกิจกรรมนัดพบของผู้สูงอายุในวัดหรืออาศรมธรรมจาริก โดยเน้นการฝึกสติที่ประยุกต์เข้ากับวิถีชีวิต

2) ควรส่งเสริมให้ชุมชนทำโปรแกรมผู้เฒ่าเล่าขาน สืบสานภูมิปัญญา เพื่อเป็นนโยบายสนับสนุนให้ผู้สูงอายุเป็นครูภูมิปัญญาถ่ายทอดความเชื่อเรื่องขวัญและพิธีกรรมดูแลป่าให้คนรุ่นใหม่ ซึ่งตรงกับหลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ (การสร้างคุณค่าในปัจจุบัน) ช่วยให้ผู้สูงอายุรู้สึกภาคภูมิใจและลดภาวะซึมเศร้า

3) ควรปรับเปลี่ยนรูปแบบการเยียวยาทางจิตใจให้เข้ากับบริบทกลุ่มชาติพันธุ์หลักสัปปายะ ๗ ในสถานบริการสาธารณสุขเพื่อออกแบบหน่วยบริการหรือคลินิกเคลื่อนที่บนพื้นที่สูงให้มีบรรยากาศที่คุ้นเคย (อาวาสสัปปายะ) และใช้ภาษาถิ่นในการสื่อสาร (ภาสสัปปายะ) เพื่อลดความวิตกกังวลของผู้สูงอายุ

4) ควรมีการฝึกอบรม อสม.หรือผู้นำจิตวิญญาณในชุมชน (เช่น "ฮีโข่") ให้มีทักษะการฟังอย่างลึกซึ้งตามหลักพุทธจิตวิทยา เพื่อเป็นที่ปรึกษาเบื้องต้นให้กับผู้สูงอายุที่อยู่อย่างโดดเดี่ยว

2.ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

1) นำผลวิจัยไปเสนอต่อองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อบต.) เพื่อบรรจุเข้าในแผนพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ โดยเน้นการสร้างพื้นที่กิจกรรมที่ผสมผสานระหว่างอาศรมธรรมจาริกกับศูนย์การเรียนรู้ชุมชน

2) พัฒนาสื่อความรู้ด้านสุขภาพจิตที่แปลหลักพุทธจิตวิทยา (เช่น การปล่อยวาง หรือความเมตตา) ให้เป็นภาษาปะกากะยอ โดยเชื่อมโยงกับสุภาษิตโบราณ (ธาสุ) ของเผ่า เพื่อให้ผู้สูงอายุเข้าใจและเข้าถึงได้ง่ายขึ้น

3) นำผลวิจัยพิสูจน์ให้คนในชุมชนเห็นว่า การให้ผู้สูงอายุเป็นผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญาและการดูแลขวัญตามความเชื่อเดิมควบคู่กับหลักพุทธธรรมช่วยเพิ่มความภาคภูมิใจในตนเอง และลดความรู้สึกไร้ค่า

3. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

1) ควรมีการวิจัยเชิงทดลอง เพื่อวัดผลเปรียบเทียบก่อนและหลังการใช้โปรแกรมสุขภาพจิตที่สร้างขึ้น เช่น การวัดระดับความสุขหรือดัชนีความซึมเศร้า เพื่อยืนยันว่าหลักพุทธจิตวิทยาช่วยได้จริงในเชิงสถิติ

2) ควรพัฒนาแอปพลิเคชันหรือสื่อประสม ที่ใช้เสียงเล่าธรรมะหรือการนำนั่งสมาธิเป็นภาษาปะกากะยอ เพื่อทำลายกำแพงด้านภาษาและช่วยให้ผู้สูงอายุที่สายตาไม่ดีสามารถเข้าถึงหลักธรรมได้ง่ายขึ้น

3) ควรมุ่งพัฒนาและทดสอบรูปแบบหรือโปรแกรมการเสริมสร้างสุขภาพจิตที่บูรณาการมิติด้านกาย จิตใจ สังคม และจิตวิญญาณ โดยเฉพาะการประยุกต์หลักพุทธธรรมไตรสิกขา ร่วมกับการมีส่วนร่วมของครอบครัวและชุมชน เพื่อให้ได้แนวทางการดูแลสุขภาพจิตผู้สูงอายุที่เหมาะสมและนำไปใช้ได้จริงในชุมชนชาติพันธุ์

4) วิจัยรูปแบบการทำงานร่วมกันระหว่างพระสงฆ์ (ผู้เผยแผ่ธรรม) และฮีโข่ (ผู้นำทางจิตวิญญาณของกะเหรี่ยง) ในฐานะกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนสุขภาพจิตชุมชน

5) วิจัยหาแนวทางการจัดตั้งกองทุนสุขภาพจิตวิถีพุทธปกาเกอะญอหรือกลไกอาสาสมัครในท้องถิ่น เพื่อให้กิจกรรมการดูแลสุขภาพจิตดำเนินต่อไปได้เองหลังจากงานวิจัยสิ้นสุดลง

เอกสารอ้างอิง

กรมกิจการผู้สูงอายุ. (2567). *สถานการณ์ผู้สูงอายุไทย พ.ศ. 2567*. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์

กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. (2566). *แผนผู้สูงอายุแห่งชาติ ฉบับที่ 3* (พ.ศ. 2566–2580). กรุงเทพมหานคร

ธีรยุทธ ขาวสะอาด. (2566). ความเชื่อมโยงระหว่างกิจกรรมทางกายทางวัฒนธรรมกับสุขภาวะทางจิตของกลุ่มผู้สูงอายุชาติพันธุ์ปกาเกอะญอ. *วารสารวิทยาศาสตร์การกีฬาและสุขภาพ*, 24(1), 102–118.

นารีรัตน์ ประสิทธิ์ศิริกุล. (2566). ปัจจัยเชิงเหตุผลของความภาคภูมิใจในตนเองของวัยรุ่นและผู้สูงอายุชาติพันธุ์ปกาเกอะญอ: กรณีศึกษาชุมชนในเขตภาคเหนือตอนบน. *วารสารจิตวิทยาคลินิกและสุขภาพจิต*, 15(1), 112–128.

พรทิพย์ แก้ววิจิตร. (2566). ความขัดแย้งทางอัตลักษณ์และภาวะหมดคุณค่าในตนเองของวัยรุ่นปกาเกอะญอที่ย้ายถิ่นเข้าสู่แรงงานในเมือง. *วารสารมานุษยวิทยาประยุกต์*, 9(1), 110–128.

สมชาย วงศ์คำเกล้า. (2565). การสร้างเสริมความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของกลุ่มชาติพันธุ์ปกาเกอะญอ. *วารสารสังคมพัฒนาและมานุษยวิทยา*, 10(2), 45–62.

สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ. (2566). ยุทธศาสตร์การวิจัยด้านผู้สูงอายุและสังคมสูงวัยของประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2567). *สถิติประชากรและดัชนีการสูงวัยของประเทศไทย.* กรุงเทพมหานคร: กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม

สิริพร ทาชาติ. (2563). การดูแลผู้สูงอายุวิถีพุทธ: กรณีศึกษาสถานสงเคราะห์ผู้สูงอายุวัดป่าหนองแซง จังหวัดอุดรธานี *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต.* มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

สุรศักดิ์ ใจดี. (2565). ภาวะความสิ้นหวังและปัจจัยที่เกี่ยวข้องในผู้สูงอายุชาติพันธุ์ปกาเกอะญอ: กรณีศึกษาชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากการประกาศเขตอุทยาน. *วารสารสุขภาพจิตและจิตเวชศาสตร์*, 14(2), 55–72.

อัครเดช ศรีวิชัย. (2566). ภาวะความไร้อำนาจและการเผชิญปัญหาทางจิตสังคมของกลุ่มชาติพันธุ์ปกาเกอะญอในพื้นที่ทับซ้อนเขตป่าอนุรักษ์. *วารสารรัฐศาสตร์และมานุษยวิทยา*, 12(1), 145–163.

การเสริมสร้างสุขภาวะองค์รวมตามหลักพุทธจิตวิทยาของครอบครัวและสังคมชาวเขา ตำบลแม่อุสุ อำเภอท่าสองยาง จังหวัดตาก

THE ENHANCING HOLISTIC WELL-BEING BASED ON BUDDHIST PSYCHOLOGY FOR FAMILIES AND COMMUNITIES IN MAE USU SUBDISTRICT, THA SONG YANG DISTRICT, TAK PROVINCE

พระปลัดพงษ์นราธร ธมฺมาวุโธ (ไกรนรา)[1], สิริวัฒน์ ศรีเครือดง[2], สุวัฒสัน รักขันโท[3]

Phrapalad Phongnarathorn Dhammavudho (Krainara)[1],

Siriwat Srikhruedong[2], Suwatsan Ragkhanto[3]

พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา ภาควิชาจิตวิทยา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประเทศไทย[1]

Master of Buddhist Psychology, Department of Psychology, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand[1]

ภาควิชาจิตวิทยา คณะมนุษยศาสตร์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประเทศไทย[2,3]

Department of Psychology, Faculty of Humanities, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand[2,3]

Corresponding author E-mail: prapongnaraton025@gmail.com

Received 24 May 2026; Revised 2 June 2026; Accepted 27 June 2026

****

การเสริมสร้างสุขภาวะองค์รวมตามหลักพุทธจิตวิทยาของครอบครัวและสังคมชาวเขา ตำบลแม่อุสุ อำเภอท่าสองยาง จังหวัดตาก

พระปลัดพงษ์นราธร ธมฺมาวุโธ (ไกรนรา), สิริวัฒน์ ศรีเครือดง,
สุวัฒสัน รักขันโท

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาปัญหาการเสริมสร้างสุขภาวะองค์รวมตามหลักพุทธจิตวิทยาของครอบครัวและสังคมชาวเขา 2) เพื่อศึกษาปัจจัยเกื้อกูลต่อการเสริมสร้างสุขภาวะองค์รวมตามหลักพุทธจิตวิทยาของครอบครัวและสังคมชาวเขา และ 3) เพื่อเสนอแนวทางการพัฒนาหลักพุทธจิตวิทยากับภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเสริมสร้างสุขภาวะองค์รวมของครอบครัวและสังคมชาวเขา ตำบลแม่อุสุ อำเภอท่าสองยาง จังหวัดตาก การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ดำเนินการศึกษาจากเอกสารปฐมภูมิ (พระไตรปิฎกและอรรถกถา) และทุติยภูมิ ร่วมกับการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 20 รูป/คน จาก 6 กลุ่มตัวอย่าง วิเคราะห์ข้อมูลด้วยเทคนิค Content Analysis 6 Cs, Matrix Analysis และ Triangulation

ผลการวิจัยพบว่า 1) ปัญหาการเสริมสร้างสุขภาวะองค์รวมต้องอาศัยการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมที่มุ่งเน้นคน ครอบครัว ชุมชน ควบคู่กันใน 4 ด้าน คือ ร่างกาย จิตใจ สังคม และจิตวิญญาณ โดยมีสาเหตุสำคัญจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม ปัญหาสุขภาพและพฤติกรรมเสี่ยงของเยาวชน ความเสี่ยงต่อการสูญเสียอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม และความต้องการความมั่นคงของชุมชน 2) ปัจจัยเกื้อกูลต่อการเสริมสร้างสุขภาวะองค์รวม ประกอบด้วย 3 ปัจจัย ได้แก่ ปัจจัยด้านครอบครัว ปัจจัยด้านสังคม และปัจจัยด้านจิตวิทยาเชิงพุทธ ซึ่งเป็นการผสมผสานความเชื่อดั้งเดิมของชาวปกาเกอะญอ (ความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ ความเคารพผู้สูงอายุ ความสามัคคีในชุมชน) กับหลักธรรมทางพุทธศาสนา 3) แนวทางการพัฒนาหลักพุทธจิตวิทยากับภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้ข้อเสนอ 6 แนวทางปฏิบัติ และสังเคราะห์เป็น โมเดล FMW2H ซึ่งบูรณาการหลักพุทธธรรม (ภาวนา 4) พุทธจิตวิทยา (เชื่อมโยงกับทฤษฎีลำดับขั้นความต้องการของมาสโลว์) และภูมิปัญญาท้องถิ่นปกาเกอะญอเข้าด้วยกัน โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วม ความเคารพธรรมชาติ และการใช้สติปัญญาจัดการปัญหาในระดับครอบครัวและสังคม ส่งผลให้ชุมชนมีความเข้มแข็งและสุขภาวะที่ยั่งยืน

คำสำคัญ: สุขภาวะองค์รวม; พุทธจิตวิทยา; สังคมชาวเขาปกาเกอะญอ; ภาวนา 4

THE ENHANCING HOLISTIC WELL-BEING BASED ON BUDDHIST PSYCHOLOGY FOR FAMILIES AND COMMUNITIES IN MAE USU SUBDISTRICT, THA SONG YANG DISTRICT, TAK PROVINCE

Phrapalad Phongnarathorn Dhammavudho (Krainara),
Siriwat Srikhruedong, Suwatsan Ragkhanto

Abstract

This research aimed to: 1) study the problems of enhancing holistic well-being based on Buddhist psychology among hill-tribe families and society; 2) study the supportive factors contributing to the enhancement of holistic well-being based on Buddhist psychology among hill-tribe families and society; and 3) propose guidelines for developing Buddhist psychology together with local wisdom to enhance the holistic well-being of hill-tribe families and society in Mae Usu Subdistrict, Tha Song Yang District, Tak Province. This is a qualitative research study, conducted through documentary research of primary sources (the Tipitaka and commentaries) and secondary sources, together with in-depth interviews with 20 key informants from 6 sample groups. Data were analyzed using the 6 Cs Content Analysis technique, Matrix Analysis, and Triangulation.

The findings revealed that:

1) Enhancing holistic well-being requires a participatory development approach focusing on "individuals, families, and communities" simultaneously across four dimensions—physical, mental, social, and spiritual. Key underlying causes include socio-economic change, health problems and risk behaviors among youth, the risk of losing cultural identity, and the community's need for stability. 2) The supportive factors for enhancing holistic well-being comprise three categories: family factors, social factors, and Buddhist psychological factors, reflecting a blending of traditional Pgaz K'Nyau (Karen) beliefs—such as beliefs in ancestral spirits, respect for elders, and community solidarity—with Buddhist principles. 3) Guidelines for developing Buddhist psychology in conjunction with local wisdom yielded six practical approaches, synthesized into the FMW2H Model, which integrates Buddhist principles (the Four Bhāvanā), Buddhist psychology (linked to Maslow's Hierarchy of Needs), and Pgaz K'Nyau local wisdom. The model emphasizes participatory processes, respect for nature, and the application of wisdom in managing problems at the family and community levels, thereby fostering community resilience and sustainable well-being.

Keywords: Holistic Well-being; Buddhist Psychology; Pgaz K'Nyau (Karen) Hill-Tribe Society; The Four Bhavana

บทนำ

ในยุคปัจจุบัน เทคโนโลยีและการแพทย์ตะวันตกมีทัศนะที่สอดคล้องอย่างมีนัยสำคัญกับแนวคิดทางการแพทย์ตะวันออกที่มีมานานนับศตวรรษ โดยต่างยอมรับว่าปัญหาสุขภาพและภาวะพยาธิสภาพของมนุษย์ไม่ได้อุบัติ ซึ่งส่งผลโดยตรงต่อภาวะสุขภาพโดยรวมสอดคล้องกับแนวคิดด้าน "สุขภาวะองค์รวม" (Holistic Health) ที่มองว่า มิติกาย จิตใจ สังคม และจิตวิญญาณ มีความสัมพันธ์และเชื่อมโยงกันอย่างสมดุล เนื่องด้วยปัจจัยทั้งภายในและภายนอกร่างกายล้วนมีอิทธิพลต่อการอุบัติของความทุกข์หรือโรคภัยไข้เจ็บ ในทางตรงกันข้าม หากสถาบันทางการแพทย์หรือผู้รับบริการให้ความสำคัญกับการดูแลสุขภาพกายเพียงมิติเดียว ย่อมถือเป็นเพียงส่วนเสี้ยวหนึ่งของการสร้างเสริมสุขภาวะเท่านั้น (พระไพศาล วิสาโล, 2550) สุขภาวะองค์รวมจึงเป็นแนวคิดที่มุ่งเน้นการพัฒนามนุษย์อย่างรอบด้าน ซึ่งมีความสำคัญยิ่งต่อคุณภาพชีวิตของบุคคลและชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทของกลุ่มชาติพันธุ์ปกาเกอะญอ (ชาวเขา) ในพื้นที่ตำบลแม่อุสุ อำเภอท่าสองยาง จังหวัดตาก (เพ็ญนภา ทรัพย์เจริญ และคณะ, 2563) ซึ่งมีวิถีชีวิตผูกพันกับธรรมชาติ วัฒนธรรม และระบบเครือญาติอย่างใกล้ชิด อย่างไรก็ตาม กระแสการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมในปัจจุบันได้ก่อให้เกิดความท้าทายและแรงกดดันต่อสุขภาพกายและจิตใจของประชากรในพื้นที่อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ การนำแนวคิดพุทธจิตวิทยามาประยุกต์ใช้จึงเป็นแนวทางที่เหมาะสมในการเสริมสร้างสุขภาวะองค์รวมในระดับชุมชน (World Health Organization, 2021)

เพื่อตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมดังกล่าว รัฐบาลไทยได้ประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 (พ.ศ. 2566–2570) เพื่อเป็นกรอบทิศทางในการพัฒนาประเทศ โดยมุ่งเน้นการยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนให้มีความสมบูรณ์ทั้งด้านร่างกาย จิตใจ และสังคม ผ่านการส่งเสริมสุขภาวะองค์รวม การลดปัจจัยเสี่ยงทางสุขภาพ การพัฒนาระบบบริการสาธารณสุข และการบูรณาการการแพทย์ทางเลือกควบคู่กัน นอกจากนี้ ยังให้ความสำคัญกับการพัฒนาคนตลอดช่วงชีวิต ผ่านการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต (Lifelong Learning) และการผสานความร่วมมือระหว่างครอบครัว ชุมชน และสังคมในการเป็นแหล่งเรียนรู้ เพื่อพัฒนาประชากรให้เป็นผู้มีปัญญา มีเหตุผล มีคุณธรรม และมีความสามารถในการปรับตัวเท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงในศตวรรษที่ 21 อันจะนำไปสู่การอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างผาสุกและยั่งยืน (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2566)

จากกรอบนโยบายข้างต้น เมื่อพิจารณาถึงสภาพปัญหาและการเสริมสร้างสุขภาวะองค์รวมตามหลักพุทธจิตวิทยาของครอบครัวและสังคมชาวเขาในพื้นที่ตำบลแม่อุสุ อำเภอท่าสองยาง จังหวัดตาก พบว่ามีแนวทางการพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วมที่ต้องมุ่งพัฒนา “คน ครอบครัว และชุมชน” ควบคู่กันไปใน 4 มิติหลัก (กาย จิตใจ สังคม จิตวิญญาณ) โดยมีปัจจัยเกื้อกูลสำคัญที่ช่วยขับเคลื่อนสุขภาวะองค์รวมของชาวปกาเกอะญอ คือการผสมผสานระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับการปฏิบัติตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา (พระครูสิริรัตนานุวัตร และประยูร สุยะใจ, 2561) ซึ่งจำแนกออกเป็น 3 ปัจจัยหลัก ได้แก่ ปัจจัยด้านครอบครัว ปัจจัยด้านสังคม และปัจจัยด้านจิตวิทยาเชิงพุทธ โดยเฉพาะความเชื่อเรื่องผีและบรรพบุรุษที่สั่งสอนให้เกรงกลัวต่อบาป ความเคารพต่อผู้สูงอายุ ความสามัคคีในชุมชน และวิถีชีวิตที่พึ่งพาธรรมชาติอย่างสมดุล

กลไกสำคัญในการขับเคลื่อนคือการบูรณาการหลักพุทธจิตวิทยา โดยเฉพาะหลักภาวนา 4 ร่วมกับภูมิปัญญาท้องถิ่นปกาเกอะญอ เพื่อสร้างแนวทางการพัฒนาที่สมดุลและเป็นรูปธรรม ดังนี้ กายภาวนา คือ การส่งเสริมสุขภาพทางกายผ่านการดำรงชีวิตที่เรียบง่ายและการปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติอย่างเกื้อกูล ศีลภาวนา คือ การใช้กฎเกณฑ์ชุมชนและความเชื่อนิติกรรมส่วนรวมในการสร้างความสงบเรียบร้อยและระเบียบวินัยในครอบครัวและสังคม จิตภาวนา คือ การใช้หลักสติและกระบวนการทางจิตวิทยาเพื่อลดความเครียด แสวงหาความสงบ และเสริมสร้างความมั่นคงทางอารมณ์ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลง ปัญญาภาวนา คือ การสร้างความรู้แจ้งและความเข้าใจในโลกตามความเป็นจริง ช่วยให้สมาชิกในชุมชนมีเหตุผลและพร้อมปรับตัวต่อความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ

การประยุกต์ใช้หลักธรรมร่วมกับภูมิปัญญาดั้งเดิมนี้ (P. A. Payutto, 2016) ยังสอดคล้องกับแนวคิดทางพุทธจิตวิทยาที่มุ่งพัฒนาจิตใจให้เกิดความสมดุลและหลุดพ้นจากความทุกข์ ซึ่งสามารถนำมาบูรณาการเข้ากับทฤษฎีลำดับขั้นความต้องการของมาสโลว์ (Maslow’s Hierarchy of Needs) ได้เป็นอย่างดี โดยทฤษฎีอธิบายว่ามนุษย์มีความต้องการขั้นพื้นฐานตั้งแต่ระดับกายภาพ ความมั่นคงปลอดภัย ความรัก และการยอมรับ ไปจนถึงการประจักษ์ในตนเอง (Self-Actualization) ซึ่งในมุมมองพุทธจิตวิทยา ความต้องการเหล่านี้สามารถพัฒนาไปสู่ความสมดุลทางจิตใจและปัญญาชั้นสูงได้ (Maslow, 1943) โดยอาศัยการขับเคลื่อนผ่านกิจกรรมเชิงประจักษ์ในชุมชน อาทิ การส่งเสริมวิถีเศรษฐกิจพอเพียง การเสริมสร้างสัมพันธภาพอันดีในสถาบันครอบครัว และการผสานความร่วมมือในระบบเครือญาติ แนวทางเหล่านี้ย่อมส่งผลให้สมาชิกในชุมชนเกิดความเข้าใจซึ่งกันและกัน มีความรัก ความสามัคคี และมีภูมิคุ้มกันในการเผชิญกับวิกฤตการณ์ในชีวิตได้อย่างมีประสิทธิภาพ (สุวิจักขณ์ ภานุสรณ์ฐากูร, 2563)

จากความสำคัญและสภาพการณ์ดังกล่าว ผู้วิจัยจึงเล็งเห็นถึงความจำเป็นอย่างยิ่งในการศึกษาวิจัยเรื่อง "การเสริมสร้างสุขภาวะองค์รวมตามหลักพุทธจิตวิทยาของครอบครัวและสังคมในหมู่บ้านชาวเขา ตำบลแม่อุสุ อำเภอท่าสองยาง จังหวัดตาก" เพื่อตอบสนองต่อความต้องการของครอบครัวและสังคมในการดำรงชีวิตด้วยศักยภาพที่มั่นคง โดยอาศัยหลักพุทธิปัญญาและการตระหนักรู้ตามหลักพุทธธรรมในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของสมาชิกในครอบครัว อันเป็นการพัฒนามิติกาย สังคม อารมณ์ จิตใจ และจิตวิญญาณแบบองค์รวม ซึ่งจะช่วยบรรเทาความทุกข์โศก ยกระดับคุณภาพชีวิต และเพิ่มพูนความสุขความเจริญให้แก่ครอบครัวและสังคมชาวเขาอย่างยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาปัญหาการเสริมสร้างสุขภาวะองค์รวมตามหลักพุทธจิตวิทยาของครอบครัวและสังคมชาวเขา

2. เพื่อศึกษาปัจจัยเกื้อกูลต่อการเสริมสร้างสุขภาวะองค์รวมตามหลักพุทธจิตวิทยาของครอบครัวและสังคมชาวเขา

3. เพื่อเสนอแนวทางการพัฒนาหลักพุทธจิตวิทยากับภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเสริมสร้างสุขภาวะองค์รวมตามหลักพุทธจิตวิทยาของครอบครัวและสังคมชาวเขา ตำบลแม่อุสุ อำเภอท่าสองยางจังหวัดตาก

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นงานวิจัยวิจัยเชิงคุณภาพ ((Qualitative research) โดยแบ่งเป็น 3 ขั้นตอน ได้แก่ 1) ปัญหาการเสริมสร้างสุขภาวะองค์รวมตามหลักพุทธจิตวิทยาของครอบครัวและสังคมชาวเขา 2) ปัญหาการเสริมสร้างสุขภาวะองค์รวมตามหลักพุทธจิตวิทยาของครอบครัวและสังคมชาวเขา 3) แนวทางการพัฒนาหลักพุทธจิตวิทยากับภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเสริมสร้างสุขภาวะองค์รวมตามหลักพุทธจิตวิทยาของครอบครัวและสังคมชาวเขา ตำบลแม่อุสุ อำเภอท่าสองยางจังหวัดตาก

1. ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) วิธีสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) มีแบบสัมภาษณ์ เป็นเครื่องมือในการวิจัย ผู้ให้ข้อมูลหลัก คือ ผู้ทรงคุณวุฒิด้านพระพุทธศาสนา ด้านจิตวิทยา ด้านสาธารณสุข ด้านผู้นำชุมชน ด้านปราญ์ชาวบ้าน และผู้ให้ข้อมูลตัวแทนชาวเขา จำนวน 20 รูป/คน และใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) ในการวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อนำไปพัฒนาการเสริมสร้างสุขภาวะองค์รวมตามหลักพุทธจิตวิทยาของครอบครัวและสังคมชาวเขาตำบลแม่อุสุ อำเภอท่าสองยาง จังหวัดตาก

2. เครื่องมือการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก ซึ่งผู้วิจัยพัฒนาขึ้นจากการทบทวนแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการเสริมสร้างสุขภาวะของครอบครัวและสังคม หลักพุทธจิตวิทยา และหลักพุทธธรรมภาวนา 4 แบบสัมภาษณ์ประกอบด้วยประเด็นคำถามหลักเกี่ยวกับ (1) ปัญหาการเสริมสร้างสุขภาวะองค์รวมตามหลักพุทธจิตวิทยาของครอบครัวและสังคมชาวเขา (2) เกื้อกูลต่อการเสริมสร้างสุขภาวะองค์รวมตามหลักพุทธจิตวิทยาของครอบครัวและสังคมชาวเขา (3) แนวทางการพัฒนาหลักพุทธจิตวิทยากับภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเสริมสร้างสุขภาวะองค์รวมตามหลักพุทธจิตวิทยาของครอบครัวและสังคมชาวเขา ตำบลแม่อุสุ อำเภอท่าสองยาง จังหวัดตาก ประเมินค่าดัชนีความสอดคล้องระหว่างข้อคำถามกับวัตถุประสงค์ความสอดคล้องของเนื้อหา จำนวน 5 ท่าน IOC = 0.98

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลดำเนินการโดยผู้วิจัยเป็นหลัก ใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญแต่ละราย โดยกำหนดนัดหมายล่วงหน้าและชี้แจงวัตถุประสงค์ของการวิจัยอย่างชัดเจน การสัมภาษณ์ดำเนินการในลักษณะที่เปิดโอกาสให้ผู้ให้ข้อมูลแสดงความคิดเห็นอย่างอิสระ ภายใต้กรอบคำถามที่กำหนดไว้ พร้อมทั้งบันทึกเสียงและจดบันทึกภาคสนามอย่างเป็นระบบ ผู้วิจัยให้ความสำคัญกับจริยธรรมการวิจัย โดยข้อความยินยอมจากผู้ให้ข้อมูลก่อนการสัมภาษณ์ และรักษาความลับของข้อมูลส่วนบุคคลตลอด

กระบวนการวิจัย นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังใช้การศึกษาข้อมูลเอกสารควบคู่กัน เพื่อเสริมความสมบูรณ์ของข้อมูลเชิงบริบทและเชิงทฤษฎี

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ โดยวิธีการวิเคราะห์ข้อมูลคุณภาพ 2 วิธี ประกอบด้วย 1) การวิเคราะห์เนื้อหา แบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอน คือ การจัดระเบียบข้อมูล ผู้วิจัยได้เรียบเรียงข้อมูลที่ได้จาก การศึกษา เอกสาร บทสรุปที่ได้วิเคราะห์จากการบันทึกเสียงที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 20 รูปหรือคน ทำการจัดข้อมูลให้เป็นระเบียบเป็นหมวดหมู่ ลดข้อมูลให้มีขนาดเล็กลง เฉพาะส่วนที่นำมาวิเคราะห์ การแสดงข้อมูลสังเคราะห์ข้อมูลที่มีการตัดทอนและจัดระเบียบ ข้อมูลเข้าด้วยกัน แล้วนำเสนอข้อมูลในรูปแบบการพรรณนาความหรือบรรยาย การหาข้อสรุปและการตีความ 2) เทคนิค Triangulation การยืนยัน 3 เส้า

5. การพิทักษ์สิทธิกลุ่มตัวอย่างการวิจัย

การวิจัยได้รับการอนุมัติจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (รหัสอนุมัติ:ว.339/2568) โครงการวิจัยจึงให้ผู้ปกครองเซ็นชื่อยินยอมในแบบฟอร์มการเข้าร่วมการวิจัยและการนำเสนอผลใช้ข้อมูลที่ไม่ระบุตัวตนตามหลัก PDPA

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เพื่อศึกษาปัญหาการเสริมสร้างสุขภาวะองค์รวมตามหลักพุทธจิตวิทยาของครอบครัวและสังคมชาวเขา

ผลการวิจัยพบว่า สภาพปัญหาการเสริมสร้างสุขภาวะองค์รวมตามหลักพุทธจิตวิทยาของครอบครัวและสังคมชาวเขา ประกอบด้วย 3 ปัจจัย ได้แก่ ปัจจัยที่ 1 ความเข้าใจบริบทชาติพันธุ์และวัฒนธรรม การดำเนินกระบวนการพัฒนาจะต้องเริ่มจากการเข้าใจอัตลักษณ์ วิถีชีวิต ความเชื่อ ระบบเครือญาติและประเพณีของชาวเขาแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น ระบบผู้อาวุโส ความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ พิธีกรรมตามฤดูกาล เป็นต้น ปัจจัยที่ 2 การมีส่วนร่วมของครอบครัวและผู้นำชุมชน ครอบครัวเป็นหน่วยพื้นฐานของสังคมชาวเขา การพัฒนาสุขภาวะจึงต้องอาศัยความร่วมมือจาก ผู้นำชุมชน ผู้อาวุโสผู้นำทางศาสนา กลุ่มสตรีและเยาวชนและปัจจัยที่ 3 การบูรณาการหลักพุทธจิตวิทยากับภูมิปัญญาท้องถิ่น ผลที่ตามมาคือ กระบวนการเสริมสร้างสุขภาวะองค์รวมของชาวเขาตามหลักพุทธจิตวิทยาจึงเป็นกระบวนการแบบมีส่วนร่วม ที่ตั้งอยู่บนความเข้าใจบริบทชาติพันธุ์ ใช้ครอบครัวและชุมชนเป็นฐาน และบูรณาการหลักธรรมกับภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างสมดุลทั้ง 4 มิติ อันนำไปสู่ความมั่นคงทางจิตใจ ความเข้มแข็งของครอบครัวและชุมชน

สาเหตุของปัญหาการเสริมสร้างสุขภาวะองค์รวมตามหลักพุทธจิตวิทยาของครอบครัวและสังคมชาวเขา การวิเคราะห์ข้อมูลแสดงให้เห็นว่า การวิเคราะห์ข้อมูลแสดงให้เห็นว่า สาเหตุสำคัญที่นำไปสู่

การเสริมสร้างสุขภาวะองค์รวมเกิดจาก 1.การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม ชุมชนชาวเขาเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงด้านอาชีพ รายได้และการเข้าถึงทรัพยากร ทำให้ครอบครัวต้องปรับตัว เพื่อความอยู่รอด 2. ปัญหาสุขภาพและพฤติกรรมเสี่ยง มีความกังวลเกี่ยวกับโรคเรื้อรัง สารเสพติด และสุขภาพจิตของเยาวชน จึงเกิดความพยายามสร้างระบบดูแลภายในชุมชน 3.ความเสี่ยงต่อการสูญเสียอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม ผู้นำและปราชญ์ชาวบ้านสะท้อนว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมอาจทำให้เยาวชนห่างไกลจากรากเหง้า จึงจำเป็นต้องสร้างกระบวนการฟื้นฟูคุณค่าทางวัฒนธรรมและ4.ความต้องการความมั่นคงและความสงบสุขของชุมชน ทุกกลุ่มให้ความเห็นตรงกันว่าความสามัคคีเป็นฐานของสุขภาวะองค์รวม

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เพื่อศึกษาปัจจัยเกื้อกูลต่อการเสริมสร้างสุขภาวะองค์รวมตามหลักพุทธจิตวิทยาของครอบครัวและสังคมชาวเขา

ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยเกื้อกูลต่อการเสริมสร้างสุขภาวะองค์รวมมีลักษณะเป็นระบบสัมพันธ์เชิงเหตุปัจจัย หลักพุทธธรรมช่วยพัฒนาจิตใจและพฤติกรรมบุคคล เสริมสร้างความสัมพันธ์ในครอบครัว เพิ่มทุนทางสังคมของชุมชน นำไปสู่สุขภาวะองค์รวม (กาย ใจ สังคม ปัญญา) เพื่อให้เกิดความสมดุลของชีวิตชาวเขากระเหรี่ยง (ปกาเกอะญอ) ปัจจัยเกื้อกูลต่อเสริมสร้างสุขภาวะองค์ สาเหตุปัจจัยที่มีผลต่อสุขภาวะองค์รวมของครอบครัวและสังคมชาวเขา มีทั้งปัจจัยเชิงโครงสร้างและปัจจัยภายในชุมชน ได้แก่ ความยากลำบากในการเข้าถึงบริการสาธารณสุข ความไม่มั่นคงทางเศรษฐกิจและรายได้ ข้อจำกัดด้านสิทธิและสถานะบุคคลการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมและค่านิยมของคนรุ่นใหม่และการขาดโอกาสทางการศึกษา ส่วนลักษณะของสุขภาวะองค์รวมในบริบทชาวเขา มีความเฉพาะและแตกต่างจากบริบทเมือง โดยมีลักษณะ การพึ่งพาเครือญาติและชุมชนเป็นหลัก ความสัมพันธ์แนบแน่นกับธรรมชาติและทรัพยากร การผสมผสานความเชื่อดั้งเดิมกับความรู้สมัยใหม่ การให้คุณค่ากับวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ มีผลกระทบทั้งเชิงบวกคือ ความสามัคคีในชุมชนยังคงเข้มแข็ง ระบบเครือญาติช่วยลดความเปราะบาง การตื่นตัวเรื่องสุขภาพมากขึ้นและด้านแนวทางการแก้ไข ส่วนผลกระทบเชิงลบคือความเครียดจากปัญหาเศรษฐกิจ การย้ายถิ่นของเยาวชน การสูญเสียภูมิปัญญาท้องถิ่นบางส่วน ความเหลื่อมล้ำด้านบริการพื้นฐาน

วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 เพื่อเสนอแนวทางการพัฒนาหลักพุทธจิตวิทยากับภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเสริมสร้างสุขภาวะองค์รวมตามหลักพุทธจิตวิทยาของครอบครัวและสังคมชาวเขา ตำบลแม่อุสุ อำเภอท่าสองยางจังหวัดตาก

ผลการวิจัยพบว่า การนำเสนอการเสริมสร้างสุขภาวะองค์รวมตามหลักพุทธจิตวิทยาของครอบครัวและสังคม ได้ผลลัพธ์และ FMW2H MODEL ที่เป็นนวัตกรรมการบูรณาการระหว่างหลักธรรมทางพุทธศาสนากับความเข้าใจทางจิตวิทยาเกี่ยวกับการเสริมสร้างสุขภาวะองค์รวมครอบครัวและสังคมชาวเขา การพัฒนาแนวทางการเสริมสร้างสุขภาวะองค์รวมนี้ใช้กระบวนการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยเทคนิค Content Analysis ๖'Cs และ Metric Analysis เพื่อให้ได้แนวทางที่มีความน่าเชื่อถือสูงและสามารถนำไปปฏิบัติได้จริง มี 6 แนวทาง ได้แก่

1. การพัฒนาสติและสมาธิในระดับบุคคล เสริมสร้างความมั่นคงทางอารมณ์ลดความเครียด แนวทางปฏิบัติจัดกิจกรรมฝึกสติ (Mindfulness)

2. การเสริมสร้างความอบอุ่นในครอบครัว ลดช่องว่างระหว่างวัย สร้างสายสัมพันธ์พ่อแม่–ลูก

3. การปลูกฝังคุณธรรมตามหลักศีล 5 สร้างวินัย คุณธรรม และภูมิคุ้มกันทางสังคม

4. การสร้างเครือข่ายความสามัคคีในชุมชน เสริมพลังชุมชนให้พึ่งพาตนเองได้

5. การเสริมสร้างสุขภาวะทางจิตและ6. การปรับตัวต่อความเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างมีสติ เตรียมชุมชนให้รับมือโลกยุคดิจิทัลและเศรษฐกิจสมัยใหม่

จากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ พบว่าการบูรณาการหลักจิตวิทยาพุทธเข้ากับเสริมสร้างสุขภาวะองค์รวมตามหลักพุทธจิตวิทยาของครอบครัวและสังคมสามารถสรุปเป็น FMW2H MODELซึ่งเป็นกรอบแนวคิดที่ประกอบด้วย 5 องค์ประกอบ หลักที่เชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบ โมเดลนี้เกิดจากการสังเคราะห์ความรู้ทางทฤษฎีและข้อมูลเชิงประจักษ์ที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นไปได้ในการนำหลักธรรมทางพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการนำเสนอการเสริมสร้างสุขภาวะองค์รวมตามหลักพุทธจิตวิทยาของครอบครัวและสังคมชาวเขา

1. ภาวนา 4 การเสริมสร้างสุขภาวะองค์รวมตามหลักพุทธจิตวิทยาในพื้นที่แม่อุสุ กระบวนการพัฒนาแบบองค์รวมดังนี้ กายภาวนา คือสุขภาพมั่นคง ศีลภาวนาคือความสัมพันธ์มั่นคง จิตตภาวนา คือจิตใจมั่นคง ปัญญาภาวนา คือชีวิตมั่นคงเมื่อทั้ง 4 มิติเชื่อมโยงกัน จะก่อให้เกิดครอบครัวเข้มแข็ง ชุมชนมั่นคงและสุขภาวะองค์รวม

2.พุทธจิตจิตวิทยา (Buddhist Psychology) ซึ่งผลการวิจัยแสดงให้เห็นว่าMaslow 's Hierarchy of Needs Theory ความต้องการพื้นฐานสู่การพัฒนาศักยภาพสูงสุด (Self-actualization) โดยเชื่อมกับ 4 แนวทางปฏิบัติได้แก่ 1) การสร้างสภาพแวดล้อมที่ยอบรับและเข้าใจ 2) การฝึกฝนสติ 3) การพัฒนาความกรุณาและเมตตาต่อตนเอง 4) การให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ที่มีความหมาย

3. ภูมิปัญญา ประกอบด้วย 2 ประการ ได้แก่ 1.ภูมิปัญญาจากบรรพบุรุษ (การแพทย์ดั้งเดิม)และ 2.ภูมิปัญญาอำนาจท้องถิ่นในกระแสความทันสมัย

4. สุขภาวะองค์รวมของครอบครัวและสังคมชาวเขา คือ การพัฒนาทางเศรษฐกิจหรือสุขภาพกาย แต่เป็นการพัฒนาทั้งชีวิต ความสัมพันธ์ และจิตวิญญาณ เมื่อกายมั่นคง คือ จิตมั่นคงเมื่อจิตมั่นคงส่งผลต่อความสัมพันธ์มั่นคงเมื่อปัญญาเกิดการพัฒนาเกิดความยั่งยืนจึงนำไปสู่ครอบครัวเข้มแข็ง ชุมชนสมดุลและคุณภาพชีวิตที่ดี

5. สุขภาวะของครอบครัวและสังคมชาวเขามีลักษณะเฉพาะที่เชื่อมโยงกับวิถีชีวิตธรรมชาติ เครือญาติ วัฒนธรรม และความเชื่อทางศาสนา

อภิปรายผลการวิจัย

1. ปัญหาการเสริมสร้างสุขภาวะองค์รวมตามหลักพุทธจิตวิทยาของครอบครัวและสังคมชาวเขา

ผลการวิจัยที่พบว่าการเสริมสร้างสุขภาวะองค์รวมต้องเริ่มจากความเข้าใจบริบทอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ การมีส่วนร่วมของครอบครัวและผู้นำชุมชน และการบูรณาการหลักพุทธธรรมกับภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้น สอดคล้องกับข้อค้นพบของ Mahatthanadull and Mahatthanadull (2020) ที่ระบุว่าสุขภาวะองค์รวมเกิดจากองค์ประกอบสี่ด้านที่เชื่อมโยงกัน คือ ร่างกายที่มั่นคง ศีลธรรมทางสังคม จิตใจที่สงบ และปัญญาที่ตื่นรู้ การที่ผลวิจัยฉบับนี้ชี้ว่าการพัฒนาต้องดำเนินคู่กันทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และจิตวิญญาณ จึงเป็นการยืนยันแนวคิดเรื่ององค์ประกอบพหุมิติของสุขภาวะในกรอบพุทธจิตวิทยาที่ปรากฏในวรรณกรรมสากล

นอกจากนี้ ประเด็นเรื่องสาเหตุของปัญหาที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม และความเสี่ยงต่อการสูญเสียอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของเยาวชน ยังสอดคล้องกับงานศึกษาชาติพันธุ์วรรณนาเกี่ยวกับชุมชนปกาเกอะญอในภาคเหนือของไทย ซึ่งชี้ว่าวิถีชีวิตของชาวปกาเกอะญอผูกพันแน่นแฟ้นกับธรรมชาติ เครือญาติ และความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ โดยความเชื่อเรื่องผีหรือเจ้าของวิญญาณธรรมชาตินี้เป็นกรอบความสัมพันธ์เชิงถ้อยทีถ้อยอาศัยที่เชื่อมโยงมนุษย์ พืชสัตว์ และสิ่งเหนือธรรมชาติเข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ (Phatthanaphraiwan et al., 2025) เมื่อกระแสความทันสมัยและการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจเข้ามากระทบ จึงเกิดความเสี่ยงต่อการคลายตัวของระบบความสัมพันธ์ดังกล่าว ดังที่ผลวิจัยฉบับนี้สะท้อนผ่านความกังวลของผู้นำและปราชญ์ชาวบ้านเรื่องเยาวชนห่างไกลจากรากเหง้าทางวัฒนธรรม

2. ปัจจัยเกื้อกูลต่อการเสริมสร้างสุขภาวะองค์รวม

ผลการวิจัยที่พบว่าปัจจัยเกื้อกูลประกอบด้วยปัจจัยด้านครอบครัว ปัจจัยด้านสังคม และปัจจัยด้านจิตวิทยาเชิงพุทธ ซึ่งผสมผสานความเชื่อดั้งเดิม ความเคารพผู้สูงอายุ และความสามัคคีในชุมชนนั้น มีความสอดคล้องกับแนวคิดทุนทางสังคม (Social Capital) ที่เครือญาติและความไว้วางใจในชุมชนทำหน้าที่เป็นกลไกลดความเปราะบางและเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน งานศึกษาของ Santasombat (2003) ในพื้นที่ปกาเกอะญอภาคเหนือชี้ว่าความรู้และจารีตของชุมชนถูกสั่งสมในรูปของ "ทุนทางวัฒนธรรม" ซึ่งสะสมผ่านประเพณีปากเปล่าและการปฏิบัติพิธีกรรมที่ควบคุมความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ สิ่งนี้ช่วยอธิบายว่าเหตุใดปัจจัยด้านความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษและความเคารพผู้อาวุโสจึงยังคงเป็นพลังเกื้อกูลสำคัญที่ทำให้ครอบครัวและชุมชนชาวเขาสามารถธำรงสุขภาวะองค์รวมไว้ได้ แม้จะเผชิญกับปัจจัยเชิงโครงสร้าง เช่น ความไม่มั่นคงทางเศรษฐกิจ ข้อจำกัดด้านสิทธิสถานะบุคคล และการเข้าถึงบริการสาธารณสุขที่จำกัด

ในส่วนของปัจจัยด้านจิตวิทยาเชิงพุทธนั้น มีความสัมพันธ์กับแนวคิดเรื่องภาวนาในฐานะเครื่องมือบำบัดและพัฒนาจิตใจ ดังที่ Mahatthanadull (2006) ระบุว่า การคัดเลือกวิธีจิตบำบัดแนวพุทธที่เหมาะสมมีผลต่อการบรรเทาและขจัดความผิดปรกติทางจิตของบุคคล โดยภาวนาเป็นวิธีที่ดีที่สุดสำหรับการบรรลุสุขภาวะทั้งทาง

กายและทางใจ ซึ่งสนับสนุนข้อค้นพบของงานวิจัยฉบับนี้ที่ว่าหลักพุทธธรรมช่วยพัฒนาจิตใจและพฤติกรรมบุคคล อันนำไปสู่การเสริมสร้างความสัมพันธ์ในครอบครัวและทุนทางสังคมของชุมชนในที่สุด

3. แนวทางการพัฒนาหลักพุทธจิตวิทยากับภูมิปัญญาท้องถิ่น และโมเดล FMW2H

ผลการวิจัยที่นำเสนอภาวนา 4 เป็นกรอบหลักของการพัฒนาแบบองค์รวม (กายภาวนา ศีลภาวนา จิตตภาวนา ปัญญาภาวนา) สอดคล้องกับกรอบแนวคิดพุทธปัญญาที่ปรากฏในวรรณกรรมร่วมสมัย ซึ่ง ปรัชญา สวนสุนันทา (2025) อธิบายว่าแหล่งข้อมูลไทยและบาลีมักนำเสนอภาวนาเป็นโครงสร้างสี่ด้าน ได้แก่ กายภาวนา (ร่างกาย) ศีลภาวนา (ศีลธรรมและพฤติกรรมทางสังคม) จิตตภาวนา (จิตใจ) และปัญญาภาวนา (ปัญญาและการรู้แจ้ง) ซึ่งยืนยันความเป็นสากลของกรอบภาวนา 4 ในฐานะแนวคิดพื้นฐานของพุทธจิตวิทยาที่นำไปประยุกต์ใช้ได้ในบริบทที่หลากหลาย ไม่จำกัดเฉพาะสังคมเมืองเท่านั้น แต่ยังสามารถบูรณาการเข้ากับภูมิปัญญาท้องถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์ได้ดังที่ปรากฏในโมเดล FMW2H ของงานวิจัยฉบับนี้

ส่วนผลการวิจัยที่เชื่อมโยงพุทธจิตวิทยาเข้ากับทฤษฎีลำดับขั้นความต้องการของมาสโลว์ (Maslow's Hierarchy of Needs) ผ่านแนวปฏิบัติสี่ประการ ได้แก่ การสร้างสภาพแวดล้อมที่ยอมรับ การฝึกสติ การพัฒนาเมตตากรุณาต่อตนเอง และการให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ที่มีความหมายนั้น มีความสอดคล้องกับงานวิจัยของ Nature – Humanities and Social Sciences Communications (2025) ที่ชี้ว่าภาวนาทำหน้าที่เสริมสร้างการตระหนักรู้ในตนเอง การกำกับอารมณ์ และสุขภาวะแบบบูรณาการผ่านการฝึกฝนอย่างต่อเนื่อง ซึ่งสามารถอธิบายได้ว่าเหตุใดการฝึกสติและการพัฒนาเมตตาต่อตนเองจึงเป็นกลไกเชื่อมต่อระหว่างความต้องการพื้นฐานตามแนวคิดของมาสโลว์กับการบรรลุศักยภาพสูงสุดของชีวิตในมุมมองแบบพุทธ

ผลการวิจัยฉบับนี้ขยายองค์ความรู้เดิมในสองมิติสำคัญ คือ (1) การยืนยันความเป็นสากลของกรอบภาวนา 4 และพุทธจิตวิทยาในการเสริมสร้างสุขภาวะองค์รวม ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยกระแสหลักด้านพุทธจิตวิทยา (Mahatthanadull & Mahatthanadull, 2020; Mahatthanadull, 2006) และ (2) การเติมเต็มช่องว่างทางวิชาการในประเด็นการบูรณาการหลักพุทธธรรมกับภูมิปัญญาท้องถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์ปกาเกอะญอโดยเฉพาะ (Santasombat, 2003; Phatthanaphraiwan et al., 2025) ซึ่งยังมีงานวิจัยเชิงประจักษ์ในมุมนี้ค่อนข้างจำกัด ผลการวิจัยจึงมีนัยสำคัญต่อการพัฒนาแนวทางส่งเสริมสุขภาวะองค์รวมที่สอดรับกับอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนชาวเขาในพื้นที่อื่น ๆ ที่มีลักษณะใกล้เคียงกันต่อไป

องค์ความรู้จากการวิจัย

จากผลการวิจัยทั้ง 3 ข้อ ผู้วิจัยขอสรุปเป็นโมเดลแสดงถึงองค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษา ตามภาพดังต่อไปนี้

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย "FMW2H MODEL"

จากภาพองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย FMW2H MODEL นำเสนอองค์ความรู้ที่สังเคราะห์ขึ้นจากผลการวิจัยทั้ง 3 วัตถุประสงค์ โดยจัดวางในรูปแบบบ้าน (House Model) ซึ่งสื่อความหมายเชิงสัญลักษณ์ว่า สุขภาวะองค์รวมคือ "ที่พักพิงอันมั่นคง" ของครอบครัวและสังคมชาวเขา มีโครงสร้างจากบนลงล่าง ดังนี้

H หลังคา/ยอดบ้าน เป้าหมายสูงสุด Holistic Well-being of Hill Tribe Family and Social Communities สุขภาวะองค์รวมของครอบครัวและสังคมชาวเขาเป็นผลลัพธ์สุดท้ายที่โมเดลทั้งหมดมุ่งไปสู่ เปรียบเสมือนหลังคาบ้านที่ปกป้องคุ้มครองสมาชิกในครัวเรือนและชุมชน

F คาน/ฐานรองรับหลังคา รากฐานทางธรรม หลักพุทธธรรม (ภาวนา 4) Four Aspects of Buddhist Cultivation ทำหน้าที่เป็นคานรับน้ำหนัก ที่เชื่อมโยงเสาทั้ง 3 ต้นเข้ากับหลังคา ประกอบด้วย 4 องค์ประกอบที่ต้องพัฒนาไปพร้อมกัน

กายภาวนา (Physical Development) การพัฒนาทางร่างกาย

ศีลภาวนา (Ethical Development) การพัฒนาทางศีลธรรม/ความสัมพันธ์ทางสังคม

จิตตภาวนา (Mental Development) การพัฒนาทางจิตใจ

ปัญญาภาวนา (Wisdom Development) การพัฒนาทางปัญญา

เสาหลักทั้ง 3 ต้น (ฐานบ้าน) M-W-H

เสาองค์ประกอบเนื้อหา H (สีเขียว)Holistic Well-being สุขภาวะองค์รวม4 มิติ สุขภาวะทางกาย ทางสังคม ทางจิต ทางปัญญา

M (สีส้ม)Maslow's Hierarchy of Needs หลักพุทธจิตวิทยาเชื่อมทฤษฎีลำดับขั้นความต้องการของมาสโลว์กับ 4 แนวปฏิบัติ 1) สร้างสภาพแวดล้อมที่ยอมรับและเข้าใจ 2) ฝึกฝนสติ 3) พัฒนาเมตตากรุณาต่อตนเอง 4) ให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ที่มีความหมาย

W (สีม่วง/ชมพู) Wisdom ภูมิปัญญา2 แหล่ง 1) ภูมิปัญญาจากบรรพบุรุษ (การแพทย์ดั้งเดิม) 2) ภูมิปัญญาท้องถิ่นในกระแสความทันสมัย

ฐานล่างสุด แถบคำขวัญรวม บูรณาการองค์ความรู้ เพื่อสุขภาวะที่ยั่งยืนของครอบครัวและสังคมชาวเขา สื่อถึงหลักการสำคัญของโมเดลทั้งหมด คือการ หลอมรวม องค์ความรู้ทางพุทธศาสนา (F) จิตวิทยาสากล (M) และภูมิปัญญาท้องถิ่นปกาเกอะญอ (W) เข้าด้วยกัน เพื่อให้เกิดสุขภาวะองค์รวม (H) ที่ยั่งยืน — ไม่ใช่การใช้แนวคิดใดแนวคิดหนึ่งเพียงลำพัง

ความหมายเชิงโครงสร้างของชื่อโมเดล "FMW2H"

โมเดลนี้แสดงให้เห็นตรรกะเชิงเหตุ-ผล (causal logic) จากล่างขึ้นบน

ภูมิปัญญาท้องถิ่น (W) + จิตวิทยาสากล (M) ถูกหลอมรวมและยกระดับขึ้นด้วย หลักพุทธธรรม/ภาวนา 4 (F) ก่อให้เกิด สุขภาวะองค์รวม (H) ที่สมบูรณ์ทั้ง 2 ครั้ง (2H) คือ ทั้งในระดับสุขภาวะองค์รวม (เสา H) และสุขภาวะองค์รวมของครอบครัวและสังคมชาวเขา (ยอดบ้าน H)

ภาพนี้จึงเป็นการสรุปแก่นสำคัญของงานวิจัยทั้ง 3 วัตถุประสงค์ให้อยู่ในรูปแบบที่เข้าใจง่าย เห็นความเชื่อมโยงระหว่างแนวคิดทางพุทธศาสนา จิตวิทยาตะวันตก และภูมิปัญญาชาติพันธุ์ปกาเกอะญอ ได้ในภาพเดียว เหมาะสำหรับนำไปใช้สื่อสารกับชุมชนหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาสุขภาวะของชาวเขาในเชิงนโยบายต่อไป

สรุปผลและข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง การเสริมสร้างสุขภาวะองค์รวมตามหลักพุทธจิตวิทยาสำหรับครอบครัวและสังคมชาวเขา ตำบลแม่อุสุ อำเภอท่าสองยาง จังหวัดตาก มีผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ทั้ง 3 ข้อ สรุปได้ดังนี้

1. ปัญหาการเสริมสร้างสุขภาวะองค์รวม พบว่าการพัฒนาต้องมุ่งเน้น คน ครอบครัว ชุมชน ควบคู่กันใน 4 ด้าน คือ ร่างกาย จิตใจ สังคม และจิตวิญญาณ โดยมีสาเหตุของปัญหา 4 ประการ ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม ปัญหาสุขภาพและพฤติกรรมเสี่ยงของเยาวชน ความเสี่ยงต่อการสูญเสียอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม และความต้องการความมั่นคง/ความสงบสุขของชุมชน

2. ปัจจัยเกื้อกูลต่อการเสริมสร้างสุขภาวะองค์รวม พบปัจจัยเกื้อกูล 3 ด้าน คือ ปัจจัยด้านครอบครัว ปัจจัยด้านสังคม และปัจจัยด้านจิตวิทยาเชิงพุทธ ซึ่งเป็นการผสมผสานความเชื่อดั้งเดิม (ผีบรรพบุรุษ ความเคารพผู้สูงอายุ ความสามัคคี) กับหลักธรรมทางพุทธศาสนา ขณะเดียวกันก็มีปัจจัยเชิงโครงสร้างที่เป็นอุปสรรค เช่น ความยากลำบากในการเข้าถึงบริการสาธารณสุข ความไม่มั่นคงทางเศรษฐกิจ และข้อจำกัดด้านสิทธิสถานะบุคคล

3. แนวทางการพัฒนาและโมเดล FMW2H ได้ข้อเสนอแนวทางปฏิบัติ 6 แนวทาง (เช่น การฝึกสติ การเสริมสร้างความอบอุ่นในครอบครัว การปลูกฝังศีล 5 การสร้างเครือข่ายชุมชน) และสังเคราะห์เป็น โมเดล FMW2H ซึ่งบูรณาการ 3 องค์ความรู้เข้าด้วยกัน คือ หลักพุทธธรรม (ภาวนา 4) พุทธจิตวิทยา (เชื่อมกับทฤษฎีของมาสโลว์) ภูมิปัญญาท้องถิ่นปกาเกอะญอ นำไปสู่สุขภาวะองค์รวมที่ยั่งยืนของครอบครัวและสังคมชาวเขา

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1.1 หน่วยงานด้านการศึกษา ควรบูรณาการหลักพุทธจิตวิทยาและภาวนา ๔ เข้าในกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน โดยเฉพาะโรงเรียนในพื้นที่จังหวัดตาก เพื่อเสริมสร้างสุขภาวะกาย–ใจ–สังคมของเด็กและเยาวชนอย่างเป็นระบบ

1.2 หน่วยงานด้านสาธารณสุข ควรสนับสนุนการจัดตั้ง “ศูนย์สุขภาวะองค์รวมชุมชน” ที่ใช้หลักกายภาวนา จิตภาวนา และกิจกรรมตามภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นเครื่องมือดูแลสุขภาพจิตของครอบครัวและชุมชน

1.3 องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ควรกำหนดนโยบายสนับสนุนกิจกรรมฝึกสติ สมาธิ และการพัฒนาความสัมพันธ์ในครอบครัว เพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็งและป้องกันปัญหาสังคม เช่น ความรุนแรงในครอบครัว หรือปัญหาเยาวชน

1.4 กระทรวงวัฒนธรรมและหน่วยงานท้องถิ่น ควรส่งเสริมการอนุรักษ์และประยุกต์ภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น พิธีกรรม วัฒนธรรมชาติพันธุ์ และวิถีชีวิตชุมชน ให้สอดคล้องกับการพัฒนาสุขภาวะองค์รวมตามหลักพุทธจิตวิทยา

1.5 ภาคีเครือข่ายพหุหน่วยงาน ควรจัดทำ “แผนพัฒนาสุขภาวะองค์รวมจังหวัดตาก” ที่เชื่อมโยงโรงเรียน–วัด–ชุมชน–ครอบครัว เพื่อให้การพัฒนาสุขภาวะเป็นไปอย่างยั่งยืนและต่อเนื่อง

2. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

2.1 ครูและบุคลากรการศึกษา สามารถนำกระบวนการภาวนา ๔ ไปใช้ในการจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน เพื่อเสริมสร้างสมาธิ สติ ความมั่นคงทางอารมณ์ และการเห็นคุณค่าในตนเอง

2.2 พ่อแม่ผู้ปกครอง สามารถนำหลักกายภาวนา ศีลภาวนา และการสื่อสารอย่างมีสติไปใช้ในชีวิตประจำวัน เพื่อเสริมสร้างความอบอุ่น ความเข้าใจ และลดความขัดแย้งในครอบครัว

2.3 ผู้นำชุมชน สามารถใช้ผลการวิจัยเป็นฐานในการออกแบบกิจกรรมชุมชน เช่น การทำสมาธิร่วม การเดินจงกรม การจัดกิจกรรมวัฒนธรรมแบบมีสติ เพื่อสร้างความสามัคคีและความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์

2.4 บุคลากรสาธารณสุข สามารถนำองค์ความรู้จากงานวิจัยไปใช้เป็นแนวทางในการป้องกันความเครียด ภาวะซึมเศร้า และปัญหาสุขภาพจิตในชุมชน

2.5 นักพัฒนาชุมชน สามารถนำโมเดลสุขภาวะองค์รวมไปต่อยอดสู่โครงการพัฒนาคุณภาพชีวิตในพื้นที่ต่าง ๆ

3. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

3.1 ควรศึกษาต่อยอดผลลัพธ์ของภาวนา 4 ในระยะยาว (6 เดือน–1 ปี) เพื่อประเมินความยั่งยืนของ สุขภาวะองค์รวม

3.2 ควรทำการวิจัยเชิงเปรียบเทียบระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในจังหวัดตาก เพื่อให้เห็นความแตกต่างด้านการรับรู้ การปฏิบัติ และผลลัพธ์ของการฝึกภาวนา 4

3.3 ควรใช้การวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Methods) เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับประสบการณ์การเปลี่ยนแปลงทางจิตใจและสังคมของผู้เข้าร่วม

3.4 ควรทดลองใช้โปรแกรมพุทธจิตวิทยาในบริบทอื่น ๆ เช่น โรงเรียนในเมือง ชุมชนอื่น หรือกลุ่มวัยรุ่นเสี่ยง เพื่อดูความเหมาะสมของโมเดล

3.5 ควรศึกษาองค์ประกอบภูมิปัญญาท้องถิ่นเพิ่มเติม เพื่อพัฒนารูปแบบการส่งเสริมสุขภาวะที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมแต่ละพื้นที่มากยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

พระครูสิริรัตนานุวัตนานุวัตร และ ประยูร สุยะใจ. (2561). *ยุทธศาสตร์ การสร้างรูปแบบการเสริมสร้างสุขภาวะองค์รวมของครอบครัวและสังคมตามแนวพุทธจิตวิทยาบูรณาการ* (รายงานวิจัย), บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

เพ็ญนภา ทรัพย์เจริญ และคณะ.(2566). *บทบาทสถานภาพและทิศทางการพัฒนาองค์ความรู้และพื้นบ้านชาวไทยภูเขา*, นนทบุรี: สถาบันการแพทย์แผนไทย กรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข.

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2566). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 (พ.ศ. 2566–2570)*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

สุวิจักขณ์ ภานุสรณ์ฐากูร. (2563). *กระบวนการพัฒนาจิตเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะองค์รวมตามแนวพุทธจิตวิทยาและการปฏิบัติตามกฎแห่งแรงดึงดูด* [ดุษฎีบัณฑิตพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย].

Bronfenbrenner, U. (1979). The ecology of human development: Experiments by nature and design. Harvard University Press.

Mahatthanadull, S. (2006). *Mental balance and well-being: Building bridges between Buddhism and Western psychology*. Mahidol University.

Mahatthanadull, S., & Mahatthanadull, S. (2020). Holistic well-beings promotion for balanced way of life according to Buddhist psychology. *Journal of MCU Buddhasocial Review, 5*(2), 1–15.

Maslow, A. H. (1943). *A theory of human motivation*. Psychological Review, 50(4), 370–396.

Nature Portfolio. (2025). Defining bh**ā**van**ā** through the PAL framework: Grounded theory insights from long-term IAM®-35 practitioners. *Humanities and Social Sciences Communications, 12*, Article 1234. https://doi.org/10.1057/s41599-025-05783-y

Phra Brahmagunabhorn (P. A. Payutto). (2016). *Buddhist economics: A middle way for the marketplace. Buddhadhamma Foundation.*

Phatthanaphraiwan, S., et al. (2025). Reciprocal relations in the Karen highlands of northern Thailand. *People and Nature, 7*(2), 1–18. https://doi.org/10.1002/pan3.70011

Santasombat, Y. (2003). Space of resistance and place of local knowledge in Karen ecological movement of northern Thailand: The case of Pgaz K'Nyau villages in Mae Lan Kham River Basin. Chiang Mai University.

Suansunandha Philosophy Center. (2025). Linking the Inner Development Goals (IDG) to Bh**ā**van**ā** 4 (ภาวนา 4) in Buddhism: A conceptual integration. Suan Sunandha Rajabhat University.

Wallace, B. A., & Shapiro, S. L. (2006). Mental balance and well-being: Building bridges between Buddhism and Western psychology. *American Psychologist*, 61(7), 690–701.

World Health Organization. (2021). *Constitution of the World Health Organization: Basic documents* (49th ed.). WHO Press.

แนวทางการบริหารการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมพื้นที่ระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก จังหวัดระยอง

GUIDELINES FOR INDUSTRIAL TOURISM MANAGEMENT IN THE EASTERN ECONOMIC CORRIDOR, RAYONG PROVINCE

วิบูลย์ รัศมีไพศาล[1], เสรี วงษ์มณฑา[2], ชวลีย์ ณ ถลาง[3], ชุษณะ เตชคณา[4]

Wiboon Rasmeepaisarn[1], Seri Wongmonta[2], Chawalee Na Thalang[3], Jusana Techakana[4]

วิทยาลัยการจัดการ มหาวิทยาลัยพะเยา, ประเทศไทย[1-4]

College of Management University of Phayao, Thailand[1-4]

ภาควิชาจิตวิทยา คณะมนุษยศาสตร์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประเทศไทย[2,3]

Corresponding Author E-mail: 65160435@up.ac.th

Received 22 May 2026; Revised 4 June 2026; Accepted 28 June 2026

****

แนวทางการบริหารการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมพื้นที่ระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก จังหวัดระยอง

วิบูลย์ รัศมีไพศาล, เสรี วงษ์มณฑา, ชวลีย์ ณ ถลาง,
ชุษณะ เตชคณา

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาองค์ประกอบและศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมในพื้นที่ระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก (EEC) จังหวัดระยอง 2) วิเคราะห์ส่วนประสมทางการตลาด 4C's ในการบริหารการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมพื้นที่ระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก (EEC) จังหวัดระยอง และ 3) เสนอแนวทางการบริหารการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมพื้นที่ระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก (EEC) จังหวัดระยอง การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกแบบกึ่งโครงสร้างจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ ภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคชุมชน นักวิชาการ และนักท่องเที่ยว จำนวน 30 คน เลือกแบบเจาะจงกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมในพื้นที่ และวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา

ผลการวิจัยพบว่า 1) องค์ประกอบการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมพื้นที่ระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก (EEC) จังหวัดระยอง มีองค์ประกอบตามแนวคิด 6A's ได้แก่ สิ่งดึงดูดใจ การเข้าถึง สิ่งอำนวยความสะดวก กิจกรรม ที่พัก และบริการสนับสนุน และจังหวัดระยองมีศักยภาพการท่องเที่ยวและความพร้อมด้านภาคอุตสาหกรรม ด้านโครงสร้างพื้นฐานการคมนาคมและโลจิสติกส์ รวมทั้งมีการเชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติและวัฒนธรรมในพื้นที่ 2) ส่วนประสมทางการตลาด 4C's ประกอบด้วย ความต้องการและคุณค่าที่ผู้บริโภคได้รับ ต้นทุนของนักท่องเที่ยว ความสะดวกในการเข้าถึง และการสื่อสารข้อมูล 3) แนวทางการบริหารการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมพื้นที่ระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก (EEC) จังหวัดระยอง ประกอบด้วย การบูรณาการความร่วมมือของภาคส่วนต่าง ๆ การพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรม การพัฒนาอุตสาหกรรมสีเขียว การพัฒนาระบบการสื่อสารและการตลาดดิจิทัล การจัดทำแผนยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมในพื้นที่ และการประยุกต์ใช้จริยธรรมเชิงพุทธ ได้แก่ มัชฌิมาปฏิปทา สังคหวัตถุ 4 และไตรสิกขา เป็นกรอบกำกับให้การพัฒนาเศรษฐกิจ การมีส่วนร่วมของชุมชน และความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อมเป็นไปอย่างสมดุลและยั่งยืน

คำสำคัญ: การท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรม; ระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก; ส่วนประสมทางการตลาด 4C's, จริยธรรมเชิงพุทธ

GUIDELINES FOR INDUSTRIAL TOURISM MANAGEMENT IN THE EASTERN ECONOMIC CORRIDOR, RAYONG PROVINCE

Wiboon Rasmeepaisarn, Seri Wongmonta, Chawalee Na Thalang,
Jusana Techakana

Abstract

This research aimed to 1) examine the components and potential of industrial tourism in the Eastern Economic Corridor (EEC), Rayong Province; 2) analyze the 4C's marketing mix in the management of industrial tourism in the EEC, Rayong Province; and 3) propose management guidelines for industrial tourism in the EEC, Rayong Province. This study employed a qualitative research design, collecting data through semi-structured in-depth interviews with 30 key informants, including representatives from the public sector, private sector, local community, academia, and tourists, selected through purposive sampling of stakeholders involved in industrial tourism in the area. Data were analyzed using content analysis.

The findings revealed that:

1) The components of industrial tourism in the EEC, Rayong Province, conform to the 6A's framework comprising Attractions, Accessibility, Amenities, Activities, Accommodation, and Ancillary Services. Rayong Province possesses tourism potential and industrial readiness, supported by transportation and logistics infrastructure, as well as connectivity with natural and cultural tourist attractions in the area. 2) The 4C's marketing mix consists of Consumer Needs and Value, Cost to the Consumer, Convenience of Access, and Communication. 3) Guidelines for managing industrial tourism in the EEC area of Rayong Province include integrating cooperation among various sectors, developing industrial tourism routes, developing green industry, developing digital communication and marketing systems, formulating a strategic plan for industrial tourism in the EEC area, and applying Buddhist ethics—namely the Middle Way (Majjhima Patipada), the Four Sangahavatthu (bases of social solidarity), and the Threefold Training (Trisikkha) as a guiding framework to ensure that economic development, community participation, and environmental responsibility proceed in a balanced and sustainable manner.

Keywords: industrial tourism; Eastern Economic Corridor (EEC); 4C's marketing mix; Buddhist ethics

บทนำ

การท่องเที่ยวในปัจจุบันมีแนวโน้มเปลี่ยนแปลงจากการท่องเที่ยวแบบมวลชนไปสู่การท่องเที่ยวแบบเฉพาะกลุ่มที่ตอบสนองความสนใจเฉพาะด้านของนักท่องเที่ยวมากขึ้น โดยเฉพาะการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรม ซึ่งเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับการเดินทางไปยังพื้นที่อุตสาหกรรม เมืองอุตสาหกรรม นิคมอุตสาหกรรม โรงงานอุตสาหกรรม หรือแหล่งผลิตที่มีความน่าสนใจ เพื่อเรียนรู้กระบวนการผลิต เทคโนโลยี การบริหารจัดการ และองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จของภาคอุตสาหกรรม (Rhama, 2022) การท่องเที่ยวรูปแบบนี้จึงมิได้เป็นเพียงกิจกรรมนันทนาการเท่านั้น แต่ยังเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงระหว่างภาคอุตสาหกรรม เศรษฐกิจ และการท่องเที่ยวเข้าด้วยกัน

กลุ่มเป้าหมายของการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมมีทั้งนักลงทุน นักอุตสาหกรรม นักศึกษา นักวิจัย และนักท่องเที่ยวที่สนใจเรียนรู้ลักษณะเฉพาะของเมืองอุตสาหกรรม นิคมอุตสาหกรรม และโรงงานอุตสาหกรรม โดยเฉพาะพื้นที่ที่มีความพร้อมด้านระบบขนส่ง โครงสร้างพื้นฐาน เทคโนโลยี และกระบวนการผลิตที่น่าสนใจ (Saghafi et al., 2023) อย่างไรก็ตาม การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมจะประสบความสำเร็จได้จำเป็นต้องมีการเชื่อมโยงกับทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทอื่นในพื้นที่ เพื่อเสริมสร้างประสบการณ์ที่มีคุณค่าและเพิ่มความน่าสนใจให้กับโปรแกรมการท่องเที่ยว (Lee, 2015)

การท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมยังมีความสำคัญต่อการส่งเสริมการเรียนรู้ การสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการผลิต การทำงานของโรงงานอุตสาหกรรม เทคโนโลยี และนวัตกรรม ตลอดจนสามารถสนับสนุนการพัฒนาเศรษฐกิจและสร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่พื้นที่ได้ (Badia et al., 2024) ในบริบทของประเทศไทย การท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมมีความสำคัญต่อการเชื่อมโยงภาคการท่องเที่ยวกับภาคอุตสาหกรรม โดยช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ กระจายรายได้ พัฒนาเศรษฐกิจท้องถิ่น สร้างภาพลักษณ์และความเชื่อมั่นต่อภาคอุตสาหกรรม รวมทั้งสนับสนุนการพัฒนาที่ยั่งยืนและการจัดการสิ่งแวดล้อม (สำนักงานคณะกรรมการนโยบายเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก, 2567)

พื้นที่ระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก หรือ EEC ประกอบด้วยจังหวัดชลบุรี ระยอง และฉะเชิงเทรา เป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์สำคัญของประเทศที่มุ่งพัฒนาให้เป็นฐานเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมสมัยใหม่ มีความพร้อมด้านการลงทุน โครงสร้างพื้นฐาน และระบบโลจิสติกส์ โดยในปี 2564 พื้นที่ EEC มีมูลค่าการขอรับการส่งเสริมการลงทุน 220,500 ล้านบาท เพิ่มขึ้นจากปีก่อนหน้า และภาคอุตสาหกรรมมีแนวโน้มขยายตัวต่อเนื่องตามการส่งออกและการฟื้นตัวของภาคบริการ (สำนักงานคณะกรรมการนโยบายเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก, 2565; สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน, 2564)

จังหวัดระยองเป็นหนึ่งในพื้นที่สำคัญของ EEC เนื่องจากมีนิคมอุตสาหกรรมจำนวนมาก มีโครงสร้างพื้นฐานที่จำเป็นต่อการตั้งโรงงานอุตสาหกรรม มีแรงงานหลากหลายระดับ และมีความพร้อมด้านระบบคมนาคมและโลจิสติกส์ ขณะเดียวกันจังหวัดระยองยังมีทรัพยากรการท่องเที่ยวที่หลากหลาย ทั้งการท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติ วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ เกษตร และการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ ซึ่งสามารถนำมา

เชื่อมโยงกับการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมได้ โดยในปี 2567 จังหวัดระยองมีนักท่องเที่ยวรวม 3,943,119 คน และมีรายได้จากการท่องเที่ยวรวม 18,517.25 ล้านบาท (กรมการท่องเที่ยว, 2567)

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจังหวัดระยองจะมีความพร้อมทั้งด้านอุตสาหกรรม โครงสร้างพื้นฐาน และทรัพยากรการท่องเที่ยว แต่การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมยังจำเป็นต้องมีแนวทางการบริหารจัดการที่ชัดเจน ทั้งด้านการกำหนดองค์ประกอบการท่องเที่ยว การประเมินศักยภาพของพื้นที่ การวางแผนการใช้ทรัพยากรการท่องเที่ยว การพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยว การสร้างความร่วมมือระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ และการประยุกต์ใช้ส่วนประสมทางการตลาด 4C’s เพื่อให้สามารถตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องได้อย่างเหมาะสม

แม้งานวิจัยด้านการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมจะให้ความสำคัญกับองค์ประกอบแหล่งท่องเที่ยว ศักยภาพเชิงพื้นที่ และกลยุทธ์การตลาด แต่ยังมีงานจำนวนน้อยที่วิเคราะห์การท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมผ่านกรอบจริยธรรมเชิงพุทธ โดยเฉพาะหลักสัมมาอาชีวะซึ่งเน้นการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ไม่เบียดเบียนตนเอง ผู้อื่น ชุมชน และสิ่งแวดล้อม ดังนั้น การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมในพื้นที่ EEC จึงไม่ควรถูกมองเพียงเป็นกลไกสร้างรายได้หรือภาพลักษณ์อุตสาหกรรมเท่านั้น แต่ควรเป็นกระบวนการสร้างสมดุลระหว่างเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม ชุมชน และธรรมชาติอย่างมีจริยธรรม ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาแนวทางการบริหารการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมพื้นที่ระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก (EEC) จังหวัดระยอง โดยมุ่งสำรวจองค์ประกอบการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรม ประเมินศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรม วิเคราะห์ส่วนประสมทางการตลาด 4C’s และจัดทำแนวทางการบริหารการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรม เพื่อให้ได้แนวทางที่สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ สามารถเชื่อมโยงภาคอุตสาหกรรมกับการท่องเที่ยว และสนับสนุนการพัฒนาพื้นที่ ระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก (EEC) จังหวัดระยอง ได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาองค์ประกอบและศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมในพื้นที่ระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก (EEC) จังหวัดระยอง

2. เพื่อวิเคราะห์ส่วนประสมทางการตลาด 4 C’s ในการบริหารการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมพื้นที่ระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก (EEC) จังหวัดระยอง

3. เพื่อเสนอแนวทางการบริหารการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมพื้นที่ระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก (EEC) จังหวัดระยอง

การทบทวนวรรณกรรม

1. แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรม (Industrial Tourism)

การท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวเฉพาะกลุ่มที่เน้นการเรียนรู้กระบวนการผลิต เทคโนโลยี และการดำเนินงานในภาคอุตสาหกรรม ซึ่งสามารถเชื่อมโยงกับการท่องเที่ยวรูปแบบอื่นเพื่อเพิ่มคุณค่าประสบการณ์ (Lee, 2015; Saghafi et al., 2023) โดย Rhama (2022) อธิบายว่าการท่องเที่ยวประเภทนี้ตอบสนองนักลงทุนและนักท่องเที่ยวที่สนใจศึกษาอุตสาหกรรม แนวคิดดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าการพัฒนาอุตสาหกรรมสามารถต่อยอดสู่การท่องเที่ยวได้อย่างมีศักยภาพ

แนวคิดดังกล่าวสามารถใช้เป็นกรอบในการทำความเข้าใจลักษณะองค์ประกอบ และบริบทของการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรม รวมทั้งใช้เป็นแนวทางในการวิเคราะห์รูปแบบกิจกรรมและศักยภาพของพื้นที่ที่สามารถนำทรัพยากรด้านอุตสาหกรรมมาพัฒนาเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวได้อย่างเหมาะสม

2. แนวคิดองค์ประกอบการท่องเที่ยว (6A’s)

องค์ประกอบการท่องเที่ยวตามแนวคิด 6A ได้แก่ Attraction, Accessibility, Amenities, Accommodation, Activities และ Ancillary Services เป็นปัจจัยพื้นฐานที่กำหนดความสำเร็จของแหล่งท่องเที่ยว โดยแนวคิดนี้ถูกนำมาใช้ในการประเมินความพร้อมและศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวอย่างแพร่หลาย ซึ่งสอดคล้องกับการวิเคราะห์ศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมในพื้นที่ระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก

แนวคิดดังกล่าวให้ประโยชน์ต่อการศึกษาครั้งนี้ โดยนำส่วนองค์ประกอบ Attraction, Accessibility, Amenities, Accommodation, Activities และ Ancillary Services มาใช้เป็นกรอบสำหรับการสำรวจองค์ประกอบและประเมินความพร้อมของพื้นที่ศึกษา โดยช่วยให้ผู้วิจัยสามารถวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน และศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมได้อย่างเป็นระบบและครอบคลุมในทุกพื้นที่ระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก (EEC) จังหวัดระยอง เพื่อพิจารณาความเหมาะสมในการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรม

3. แนวคิดส่วนประสมทางการตลาด 4C’s

แนวคิดส่วนประสมทางการตลาด 4C’s เป็นแนวคิดที่มุ่งเน้นผู้บริโภคเป็นศูนย์กลาง ประกอบด้วย Customer wants and needs, Cost to customer, Convenience และ Communication ซึ่งเป็นแนวคิดที่พัฒนามาจากส่วนประสมทางการตลาดแบบ 4P’s เพื่อให้สอดคล้องกับพฤติกรรมผู้บริโภคในยุคปัจจุบัน (Mada, 2024) นอกจากนี้ Kotler et al. (2017) ได้อธิบายแนวคิดการตลาดในยุคดิจิทัลที่เน้นการสร้างปฏิสัมพันธ์ การสื่อสาร และการเชื่อมโยงกับผู้บริโภคผ่านเทคโนโลยีดิจิทัล ซึ่งสอดคล้องกับการบริหารการท่องเที่ยวในยุคปัจจุบันที่ต้องให้ความสำคัญกับการสื่อสารข้อมูล การเข้าถึงบริการ และประสบการณ์ของนักท่องเที่ยว

แนวคิดดังกล่าวใช้เป็นกรอบวิเคราะห์ด้านการตลาดของการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรม เพื่อให้เข้าใจความต้องการของนักท่องเที่ยว ปัจจัยด้านความสะดวก ต้นทุน และรูปแบบการสื่อสารที่เหมาะสม ซึ่งจะนำไปสู่การกำหนดแนวทางการบริหารและพัฒนาการท่องเที่ยวให้สอดคล้องกับความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย

4. แนวคิดพฤติกรรมและความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว

พฤติกรรมนักท่องเที่ยวสามารถอธิบายผ่านทฤษฎีต่าง ๆ เช่น ทฤษฎีลำดับขั้นความต้องการของ Maslow (Chiponde et al., 2022) และทฤษฎีแรงจูงใจ (Nguyen et al., 2024) ขณะที่ความพึงพอใจสามารถอธิบายผ่านทฤษฎี Disconfirmation (Li et al., 2020) และ Value-percept (Slack et al., 2020) ซึ่งชี้ให้เห็นว่าประสบการณ์ที่ตรงกับความคาดหวังจะส่งผลต่อความพึงพอใจและความภักดีของนักท่องเที่ยว แนวคิดเหล่านี้ช่วยอธิบายการตัดสินใจและพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมได้อย่างชัดเจน

แนวคิดดังกล่าวให้ประโยชน์ต่อการศึกษาครั้งนี้ในการอธิบายพฤติกรรม ความต้องการ และความคาดหวังของนักท่องเที่ยว ซึ่งสามารถนำมาใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการออกแบบกิจกรรมและการบริหารการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมให้ตอบสนองต่อความต้องการของนักท่องเที่ยวได้อย่างเหมาะสม

5. แนวคิดการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนและการท่องเที่ยวบนฐานชุมชน

การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนมุ่งเน้นความสมดุลด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ขณะที่การท่องเที่ยวบนฐานชุมชน (CBT) ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชุมชนและการกระจายรายได้ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาอุตสาหกรรมสีเขียวและความยั่งยืนในพื้นที่ระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก แนวคิดดังกล่าวได้รับการสนับสนุนจากนโยบายภาครัฐและการพัฒนาพื้นที่เศรษฐกิจพิเศษ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนที่เน้นความสมดุลของเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม (Jiricka-Pürrer et al., 2020)

แนวคิดดังกล่าวให้ประโยชน์ต่อการศึกษาครั้งนี้ในการใช้เป็นกรอบสำหรับการกำหนดแนวทางการบริหารการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรม โดยให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชุมชน การกระจายผลประโยชน์ และการพัฒนาพื้นที่อย่างสมดุลและยั่งยืน

6. แนวคิดศักยภาพการท่องเที่ยวและบริบทพื้นที่ระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก

ศักยภาพการท่องเที่ยวครอบคลุมด้านทรัพยากร ความพร้อมในการรองรับ การบริหารจัดการ และการมีส่วนร่วมของภาคส่วนต่าง ๆ ซึ่งในบริบทของระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก เป็นพื้นที่ที่มีความพร้อมด้านอุตสาหกรรม โครงสร้างพื้นฐาน ระบบคมนาคม และการลงทุน รวมถึงมีการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวควบคู่กับการพัฒนาเศรษฐกิจ ทำให้สามารถพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Eastern Economic Corridor Office of Thailand [EECO], 2024)

แนวคิดดังกล่าวใช้เป็นกรอบสำหรับประเมินศักยภาพของพื้นที่ศึกษา ทั้งด้านทรัพยากร ความพร้อมของโครงสร้างพื้นฐาน และปัจจัยสนับสนุนที่เกี่ยวข้อง เพื่อใช้ประกอบการกำหนดแนวทางการบริหารการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมให้เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่

จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่า แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมสามารถบูรณาการร่วมกับองค์ประกอบการท่องเที่ยว (6A's) แนวคิดส่วนประสมทางการตลาด 4C's และพฤติกรรมนักท่องเที่ยว เพื่อใช้ในการวิเคราะห์ศักยภาพและกำหนดแนวทางการบริหาร ขณะเดียวกัน แนวคิดการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนและการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นกรอบสำคัญในการสร้างความสมดุลของการพัฒนาในพื้นที่ระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก ซึ่งเป็นฐานสำคัญในการกำหนดแนวทางการบริหารการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมพื้นที่ระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก จังหวัดระยอง อย่างเป็นระบบและยั่งยืนในอนาคต

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยนี้ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีรายละเอียดในการดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการวิจัยครั้งนี้ประกอบด้วย ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมในพื้นที่ระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก จังหวัดระยอง โดยใช้วิธีการคัดเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกจากผู้ที่มีประสบการณ์หรือมีบทบาทเกี่ยวกับการพัฒนาการท่องเที่ยวในพื้นที่ รวมจำนวนทั้งสิ้น 30 คน โดยแบ่งตัวแทนออกเป็น 5 กลุ่ม ได้แก่ 1) ภาครัฐ จำนวน 6 คน 2) ภาคเอกชน จำนวน 9 คน 3) ภาคชุมชน จำนวน 5 คน 4) นักวิชาการ จำนวน 6 คน และ 5) นักท่องเที่ยวหรือผู้มีโอกาสเป็นนักท่องเที่ยว จำนวน 4 คน

ทั้งนี้ผู้ให้ข้อมูลสำคัญทุกรายได้ให้ความยินยอมในการเข้าร่วมการวิจัยโดยสมัครใจ พร้อมได้รับคำชี้แจงเกี่ยวกับหลักจริยธรรมในการวิจัย รวมถึงสิทธิ์ในการปฏิเสธหรือถอนตัวจากการศึกษาได้ทุกเมื่อ นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังให้ความสำคัญกับการพิจารณาอคติที่อาจเกิดขึ้นและกำหนดแนวทางเพื่อลดผลกระทบของอคติดังกล่าว เพื่อเสริมสร้างความน่าเชื่อถือของผลการวิจัย โดยการศึกษานี้ได้รับการอนุมัติจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ (IRB) มหาวิทยาลัยพะเยา เลขที่ HREC-UP-HSS 2.2/003/69

2. พื้นที่ในการศึกษา

การวิจัยครั้งนี้กำหนดขอบเขตด้านพื้นที่ศึกษาในจังหวัดระยอง ซึ่งเป็นหนึ่งในพื้นที่หลักของเขตระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก (Eastern Economic Corridor: EEC) โดยมุ่งเน้นศึกษาพื้นที่ที่มีความเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรม ได้แก่ นิคมอุตสาหกรรม โรงงานอุตสาหกรรม และทรัพยากรหรือปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาและการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรม เพื่อสะท้อนบริบทและศักยภาพของพื้นที่ระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก (EEC) จังหวัดระยอง อย่างเหมาะสม

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-Structured Interview) ซึ่งพัฒนาขึ้นมาจากการศึกษาทบทวนเอกสาร แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยกำหนดประเด็นคำถามแบ่งออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ 1) ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้ข้อมูล 2) ประเด็นเกี่ยวกับองค์ประกอบการท่องเที่ยวและศักยภาพของพื้นที่ 3) ประเด็นเกี่ยวกับส่วนประสมทางการตลาด 4C's และแนวทางการบริหารการท่องเที่ยว โดยใช้คำถามปลายเปิดเพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลสามารถแสดงความคิดเห็นเชิงลึก

4. วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยทำหน้าที่เป็นเครื่องมือหลักในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยมีความรู้และประสบการณ์ด้านการวิจัย รวมทั้งสร้างสัมพันธภาพและความไว้วางใจกับผู้ให้ข้อมูลก่อนการสัมภาษณ์ เพื่อเอื้อให้เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูลอย่างเปิดเผยและได้รับข้อมูลเชิงลึกที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย

การขออนุญาตและคัดเลือกพื้นที่ศึกษา ภายหลังจากได้รับการรับรองจริยธรรมการวิจัย ผู้วิจัยได้จัดทำหนังสือขออนุญาตเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ซึ่งประกอบด้วยผู้แทนจากภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคชุมชนและท้องถิ่น นักวิชาการ และนักท่องเที่ยวหรือผู้มีโอกาสเป็นนักท่องเที่ยว จำนวน 30 คน ในพื้นที่อุตสาหกรรมเขตระเบียงเศรษฐกิจพิเศษพิเศษภาคตะวันออก (EEC) จังหวัดระยอง

การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก ตั้งแต่เดือนมกราคม 2569 – กุมภาพันธ์ 2569 โดยคัดเลือกพื้นที่ศึกษาให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย พร้อมทั้งประสานขอความร่วมมือในการเข้าพื้นที่ ชี้แจงวัตถุประสงค์ ขั้นตอนการวิจัย และขอความยินยอมในการบันทึกข้อมูลก่อนเริ่มการสัมภาษณ์ การสัมภาษณ์แต่ละครั้งใช้ระยะเวลาไม่เกิน 60 นาที และสิ้นสุดการเก็บข้อมูลเมื่อข้อมูลมีความสมบูรณ์เพียงพอหรือถึงจุดอิ่มตัว (Data Saturation) ทั้งนี้ การสัมภาษณ์ดำเนินการในสถานที่ที่มีความเหมาะสม มีความสงบ และเอื้อต่อความปลอดภัยของผู้ให้ข้อมูล

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยนี้ใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) เพื่อสังเคราะห์แก่นสาระ (themes) ตามแนวทางของ Braun และ Clarke โดยผู้วิจัยเริ่มจากการถอดเทปและทำความคุ้นเคยกับข้อมูลผ่านการอ่านซ้ำหลายครั้ง เพื่อทำความเข้าใจเนื้อหา เปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่างของข้อมูล และลดทอนข้อมูลโดยไม่เปลี่ยนแปลงความหมาย จากนั้นจึงสร้างรหัสเริ่มต้นจากข้อมูลที่สะท้อนเกี่ยวกับ องค์ประกอบการท่องเที่ยว (6A's) ศักยภาพของพื้นที่ ส่วนประสมทางการตลาด 4C's และแนวทางในการดำเนินการการท่องเที่ยว จากนั้นทำการเปรียบเทียบข้อมูลระหว่างกลุ่มผู้ให้ข้อมูล (Cross-case Analysis) เพื่อสังเคราะห์แนวทางการบริหารการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมและรายงานผลการศึกษาอย่างเป็นระบบตามวัตถุประสงค์การวิจัย

ผลการวิจัย

การศึกษาผลการวิจัยสามารถสรุปตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยได้ดังนี้

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เพื่อศึกษาองค์ประกอบและศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมในพื้นที่ระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก (EEC) จังหวัดระยอง

ผลการวิจัยพบว่า องค์ประกอบสำคัญตามกรอบแนวคิดองค์ประกอบการท่องเที่ยว (6As) สามารถจำแนกดังนี้

1) สิ่งดึงดูดใจในการท่องเที่ยว (Attraction) ผลการวิจัยพบว่า จังหวัดระยองมีแหล่งท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมที่หลากหลาย ทั้งนิคมอุตสาหกรรม โรงงานอุตสาหกรรม ศูนย์การเรียนรู้ ชุมชน และแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติ ซึ่งสามารถพัฒนาเป็นเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมได้

2) การเข้าถึง (Accessibility) ผลการวิจัยพบว่า จังหวัดระยองมีความพร้อมด้านการเข้าถึงทั้งทางบก ทางน้ำ ทางราง และทางอากาศ โดยมีโครงข่ายคมนาคมและโครงสร้างพื้นฐานที่เชื่อมโยงพื้นที่ระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก (EEC) กับจังหวัดใกล้เคียงและแหล่งท่องเที่ยวสำคัญ

3) สิ่งอำนวยความสะดวก (Amenities) ผลการวิจัยพบว่า จังหวัดระยองมีสิ่งอำนวยความสะดวกที่รองรับการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรม ได้แก่ ระบบสาธารณูปโภค ระบบสื่อสาร ป้ายบอกทาง ศูนย์บริการข้อมูลนักท่องเที่ยว และพื้นที่จอดรถ ซึ่งสามารถรองรับผู้มาเยือนได้ในระดับที่เหมาะสม

4) กิจกรรมการท่องเที่ยว (Activities) ผลการวิจัยพบว่า จังหวัดระยองมีกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงกับภาคอุตสาหกรรม ได้แก่ การศึกษาดูงานโรงงาน การเยี่ยมชมศูนย์การเรียนรู้ กิจกรรมเชิงชุมชน และกิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อม รวมถึงกิจกรรมด้านการเรียนรู้เกี่ยวกับอุตสาหกรรม

5) ที่พัก (Accommodation) ผลการวิจัยพบว่า จังหวัดระยองมีที่พักหลากหลายประเภท ทั้งโรงแรม รีสอร์ต และที่พักในเขตเมือง ซึ่งรองรับการเดินทางและการท่องเที่ยวในพื้นที่อุตสาหกรรมได้อย่างเพียงพอ

6) บริการเสริมด้านการท่องเที่ยว (Ancillary Services) ผลการวิจัยพบว่า จังหวัดระยองมีบริการเสริมด้านการท่องเที่ยว ได้แก่ ร้านอาหาร ศูนย์การค้า ร้านสะดวกซื้อ สถานบริการทางการเงิน และหน่วยงานสนับสนุนด้านการท่องเที่ยว ซึ่งช่วยอำนวยความสะดวกแก่ผู้เดินทางในพื้นที่ระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก (EEC) จังหวัดระยอง

ในด้านศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมในพื้นที่ระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก จังหวัดระยอง ผลการวิจัยพบว่า พื้นที่ระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก จังหวัดระยอง มีนิคมอุตสาหกรรม โรงงานอุตสาหกรรม ศูนย์การเรียนรู้ด้านเทคโนโลยีและนวัตกรรม รวมถึงแหล่งเรียนรู้ที่รองรับการศึกษาดูงานและกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรม นอกจากนี้ จังหวัดระยองยังมีทรัพยากรการ

ท่องเที่ยวด้านธรรมชาติ วัฒนธรรม และวิถีชีวิตชุมชน ที่เชื่อมโยงกับกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมในพื้นที่ระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก (EEC) จังหวัดระยอง

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เพื่อวิเคราะห์ส่วนประสมทางการตลาด 4 C's ในการบริหารการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมพื้นที่ระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก (EEC) จังหวัดระยอง

ผลการวิจัยพบว่า ส่วนประสมทางการตลาด 4 C's ในการบริหารการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมพื้นที่ระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก (EEC) จังหวัดระยอง ประกอบด้วย

1) คุณค่าที่นักท่องเที่ยวได้รับ (Customer Value) การท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมในพื้นที่ระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก จังหวัดระยอง มีคุณค่าด้านการเรียนรู้เกี่ยวกับอุตสาหกรรม เทคโนโลยี นวัตกรรม และกระบวนการผลิต รวมถึงการเรียนรู้วิถีชุมชนและสิ่งแวดล้อมที่เชื่อมโยงกับภาคอุตสาหกรรม

2) ต้นทุนของนักท่องเที่ยว (Cost to Customer) ค่าใช้จ่ายในการเดินทาง การเข้าร่วมกิจกรรม และการใช้บริการในพื้นที่ มีความเหมาะสมต่อการเดินทางท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรม โดยพื้นที่มีเส้นทางคมนาคมที่สามารถเข้าถึงได้สะดวก

3) ความสะดวกในการเข้าถึงบริการ (Convenience) จังหวัดระยองมีระบบคมนาคมและโครงสร้างพื้นฐานที่สนับสนุนการเดินทาง ทั้งถนนสายหลัก ท่าเรือ สนามบิน และเส้นทางเชื่อมต่อพื้นที่อุตสาหกรรมและแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก จังหวัดระยอง และ

4) การสื่อสารข้อมูลการท่องเที่ยว (Communication) การสื่อสารข้อมูลการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมในพื้นที่ระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก จังหวัดระยอง ดำเนินการผ่านหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน สื่อออนไลน์ และสื่อประชาสัมพันธ์ด้านการท่องเที่ยว เพื่อเผยแพร่ข้อมูลเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยว กิจกรรม และเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรม

วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 เพื่อเป็นแนวทางการบริหารการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมพื้นที่ระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก (EEC) จังหวัดระยอง

ผลการวิจัยพบว่า แนวทางการบริหารการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมในพื้นที่ระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก จังหวัดระยอง ประกอบด้วย การพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรม การเชื่อมโยงแหล่งอุตสาหกรรม ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน และแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ การพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ด้านอุตสาหกรรมและนวัตกรรม การจัดกิจกรรมศึกษาดูงานและการเรียนรู้เชิงประสบการณ์ การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งอำนวยความสะดวกด้านการท่องเที่ยว รวมถึงการประชาสัมพันธ์ข้อมูลและภาพลักษณ์การท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมในพื้นที่ระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก จังหวัดระยอง

จากการสังเคราะห์ข้อมูลสรุปแนวทางการบริหารการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมในรูปแบบแผนยุทธศาสตร์ ประกอบด้วย วิสัยทัศน์ พันธกิจ ยุทธศาสตร์การพัฒนา และกลยุทธ์การดำเนินงานต่างๆ เพื่อตอบสนองยุทธศาสตร์การพัฒนาในแต่ละด้าน ดังนี้

1. วิสัยทัศน์ (Vision) พื้นที่ระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก จังหวัดระยอง เป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมและนวัตกรรมระดับประเทศ บนพื้นฐานการพัฒนาอย่างยั่งยืนตามแนวคิด BCG Economy

2. พันธกิจ (Mission)

1) พัฒนาแหล่งท่องเที่ยวและกิจกรรมเชิงอุตสาหกรรมให้มีคุณภาพและเอกลักษณ์

2) ยกระดับศักยภาพบุคลากรและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยว

3) พัฒนาระบบข้อมูล เทคโนโลยี และการตลาดการท่องเที่ยว

4) เสริมสร้างโครงสร้างพื้นฐานและระบบคมนาคมรองรับการท่องเที่ยว

5) ส่งเสริมความร่วมมือทุกภาคส่วนเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน

3. ยุทธศาสตร์การพัฒนา (Development Strategy)

แผนยุทธศาสตร์เพื่อใช้สำหรับการสนับสนุนแนวทางการบริหารการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรม พื้นที่ระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก จังหวัดระยอง ประกอบด้วยแผนยุทธศาสตร์จำนวน 5 แผน รวมทั้งหมด 26 แผนกลยุทธ์

ยุทธศาสตร์ที่ 1 การพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรม ประกอบด้วย

กลยุทธ์ที่ 1 การพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมและนวัตกรรม
กลยุทธ์ที่ 2 การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบบูรณาการอุตสาหกรรมกับชุมชน
กลยุทธ์ที่ 3 การพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวอุตสาหกรรมและนวัตกรรมเพื่อศักยภาพการแข่งขัน
กลยุทธ์ที่ 4 การพัฒนาผลิตภัณฑ์และประสบการณ์การท่องเที่ยวอุตสาหกรรมร่วมกับชุมชน
กลยุทธ์ที่ 5 การพัฒนาผลิตภัณฑ์และเส้นทางท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรม

ยุทธศาสตร์ที่ 2 การพัฒนาศักยภาพบุคลากรและมาตรฐานการท่องเที่ยว ประกอบด้วย

กลยุทธ์ที่ 1 การใช้กิจกรรมนานาชาติและการพัฒนาบุคลากรเพื่อขยายตลาดการท่องเที่ยว
กลยุทธ์ที่ 2 การพัฒนาศักยภาพบุคลากรและผู้ประกอบการภาคอุตสาหกรรม
กลยุทธ์ที่ 3 กลยุทธ์การยกระดับมาตรฐานความปลอดภัยและความเชื่อมั่นด้านการท่องเที่ยว
กลยุทธ์ที่ 4 การพัฒนาศักยภาพบุคลากรและผู้ประกอบการการท่องเที่ยว
กลยุทธ์ที่ 5 การยกระดับมาตรฐานความปลอดภัยการท่องเที่ยว

ยุทธศาสตร์ที่ 3 การพัฒนาระบบข้อมูลเทคโนโลยีและการตลาดการท่องเที่ยว ประกอบด้วย

กลยุทธ์ที่ 1 การสร้างแบรนด์เมืองอุตสาหกรรมสีเขียวตามแนวคิด BCG
กลยุทธ์ที่ 2 การพัฒนาระบบข้อมูลและการตลาดการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรม
กลยุทธ์ที่ 3 การพัฒนาเครือข่ายธุรกิจและการตลาดการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรม
กลยุทธ์ที่ 4 การพัฒนาระบบข้อมูลดิจิทัล และการตลาดการท่องเที่ยว

ยุทธศาสตร์ที่ 4 การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งอำนวยความสะดวกด้านการท่องเที่ยว ประกอบด้วย

กลยุทธ์ที่ 1 การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานอัจฉริยะเพื่อรองรับการท่องเที่ยว
กลยุทธ์ที่ 2 การพัฒนาคมนาคมและการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว
กลยุทธ์ที่ 3 การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและการบริหารจัดการการท่องเที่ยวอย่างยืดหยุ่น
กลยุทธ์ที่ 4 การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและระบบคมนาคมเพื่อการท่องเที่ยว

ยุทธศาสตร์ที่ 5 การบูรณาการความร่วมมือและการบริหารจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ประกอบด้วย

กลยุทธ์ที่ 1 การยกระดับจังหวัดระยองสู่ศูนย์กลาง B-Leisure และ MICE
กลยุทธ์ที่ 2 การพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรม
กลยุทธ์ที่ 3 การยกระดับภาพลักษณ์อุตสาหกรรมสีเขียวและการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน
กลยุทธ์ที่ 4 การฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมและภาพลักษณ์พื้นที่อุตสาหกรรม
กลยุทธ์ที่ 5 การพัฒนากลไกบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรม
กลยุทธ์ที่ 6 การสร้างสมดุลอุตสาหกรรมกับชุมชนและการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน
กลยุทธ์ที่ 7 การพัฒนากลไกบริหารจัดการและการลงทุนการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรม
กลยุทธ์ที่ 8 การสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างอุตสาหกรรม ชุมชน และภาคท่องเที่ยว

4. จริยธรรมเชิงพุทธ

ระยองเป็นจังหวัดที่ภาคอุตสาหกรรมหนัก (ปิโตรเคมี โรงกลั่นน้ำมัน นิคมอุตสาหกรรม) อยู่ใกล้ชิดกับชุมชนเดิม วิถีประมง และแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติ/วัฒนธรรมอย่างแน่นชิดกว่าพื้นที่ EEC อื่น เมื่อรัฐผลักดันให้โรงงาน/นิคมอุตสาหกรรมกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรม (industrial tourism) ความขัดแย้งเชิงค่านิยมจึงเกิดขึ้นได้ง่าย เช่น ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจกับผลกระทบสิ่งแวดล้อม/สุขภาพชุมชน หรือภาพลักษณ์ทันสมัยกับอัตลักษณ์ท้องถิ่นดั้งเดิม จริยธรรมเชิงพุทธจึงเข้ามาเป็นกรอบสมดุลที่ช่วยกำกับการพัฒนาไม่ให้เอียงไปทางผลกำไรอย่างเดียว ประกอบด้วย

1) มัชฌิมาปฏิปทา (ทางสายกลาง) ใช้เป็นหลักคิดในการวางยุทธศาสตร์ ไม่ผลักดันอุตสาหกรรมจนละเลยคุณภาพชีวิตชุมชน และไม่ปฏิเสธการพัฒนาจนเสียโอกาสทางเศรษฐกิจ สอดคล้องกับแนวคิด "sustainable strategies of industrial tourism" ที่งานวิจัยอย่าง Badia et al. (2024) เสนอไว้ในบริบทอิตาลี คือทำให้อุตสาหกรรมและการท่องเที่ยวเกื้อกูลกันแบบพอเหมาะ ไม่ใช่แข่งขันแย่งทรัพยากร

2) ไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) ในระดับองค์กร ศีล ผู้ประกอบการ/นิคมอุตสาหกรรมต้องไม่เอาเปรียบ ไม่ปกปิดข้อมูลความเสี่ยงด้านสิ่งแวดล้อมจากนักท่องเที่ยวและชุมชน สมาธิ ความตั้งใจแน่วแน่ในการบริหารระยะยาวโดยไม่หวือหวาตามกระแสการตลาด ปัญญา การวางแผนที่เข้าใจเหตุปัจจัยรอบด้านทั้งระบบนิเวศ เศรษฐกิจ และสังคม ก่อนเปิดพื้นที่โรงงานเป็นแหล่งท่องเที่ยว

3) สังคหวัตถุ 4 (ทาน ปิยวาจา อัตถจริยา สมานัตตตา) เป็นแนวทางการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างอุตสาหกรรมกับชุมชนเจ้าของพื้นที่ เช่น การแบ่งปันผลประโยชน์ (ทาน) การสื่อสารด้วยความจริงใจไม่ปิดบัง (ปิยวาจา) การช่วยเหลือพัฒนาอาชีพ-ทักษะให้คนท้องถิ่น (อัตถจริยา) และการปฏิบัติต่อชุมชนอย่างเสมอภาคไม่แบ่งชั้น (สมานัตตตา) หลักนี้ตรงกับแนวคิด local participation ที่งานวิจัยด้าน community-based tourism (เช่น Auksondee & Darawong, 2024 หรือ Somrak, 2025) เน้นย้ำว่าการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นตัวกำหนดความสำเร็จของการท่องเที่ยว

4) อิทธิบาท 4 (ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา) ใช้กำกับมาตรฐานการบริการและความใส่ใจในรายละเอียดของผู้ดำเนินการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรม ไม่ทำเพียงเพื่อสร้างภาพ (greenwashing) แต่ทำด้วยความเข้าใจและพัฒนาต่อเนื่อง

5) หลักอปริหานิยธรรม / ธรรมาภิบาล นำมาปรับใช้กับการบริหารจัดการนิคมอุตสาหกรรมและพื้นที่ท่องเที่ยวร่วมกัน เน้นความโปร่งใส การรับฟังความเห็นชุมชนก่อนตัดสินใจ และการตรวจสอบได้ ซึ่งสำคัญมากในพื้นที่ที่มีความอ่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อมอย่างมาบตาพุด-ระยอง

อภิปรายผลการวิจัย

การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับแนวทางการบริหารการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมพื้นที่ระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก จังหวัดระยอง สามารถสรุปและอภิปรายผลได้ ดังนี้

1) จังหวัดระยองมีองค์ประกอบการท่องเที่ยวในพื้นที่ที่มีความพร้อมตามกรอบ 6A’s โดยเฉพาะทรัพยากรอุตสาหกรรมและโครงสร้างพื้นฐานที่สามารถพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้ได้อย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมของ Lee (2015) และ Rhama (2022) ที่มองว่าแหล่งอุตสาหกรรมสามารถพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงประสบการณ์ได้ นอกจากนี้ การเชื่อมโยงอุตสาหกรรมกับชุมชนและสิ่งแวดล้อมยังสอดคล้องกับแนวคิดการมีส่วนร่วมและการแลกเปลี่ยนคุณค่าระหว่างภาคส่วน (Zoller & Muldoon, 2019) รวมถึงแนวคิดการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวและองค์ประกอบการท่องเที่ยวที่ส่งผลต่อประสบการณ์ของนักท่องเที่ยว ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ Yuan (2024) ที่ชี้ให้เห็นถึงบทบาทขององค์ประกอบการท่องเที่ยวต่อพฤติกรรมและประสบการณ์ของนักท่องเที่ยว นอกจากนี้พื้นที่ระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก จังหวัดระยอง มีความพร้อมด้านฐานอุตสาหกรรม โครงสร้างพื้นฐาน และความหลากหลายของทรัพยากร ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวของ (Omar et al., 2014) และ Kádár and Gede (2021) ที่เน้นความพร้อมเชิงระบบของพื้นที่ ขณะเดียวกัน การเชื่อมโยงอุตสาหกรรมกับธรรมชาติและชุมชน สอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาการท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงทรัพยากรในพื้นที่ และสอดคล้องกับการศึกษาของ Jujia et al. (2025) และ Auksondee and Darawong (2024) ที่เน้นปัจจัยด้านการมีส่วนร่วมของชุมชนและความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวมีผลต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

2) การประยุกต์ใช้หลักส่วนประสมทางการตลาด 4C’s มีความสอดคล้องกับแนวคิดการบริหารการท่องเที่ยวที่มุ่งเน้นคุณค่าของนักท่องเที่ยวเป็นสำคัญ โดยเป็นแนวคิดที่ให้ความสำคัญกับผู้บริโภคเป็นศูนย์กลางและสอดคล้องกับบริบททางการตลาดสมัยใหม่ (Mada, 2024) รวมถึงแนวคิดการตลาดยุคดิจิทัลของ Kotler et al. (2017) ที่เน้นการสร้างคุณค่าและประสบการณ์แก่ผู้บริโภค ตลอดจนแนวคิดการรับรู้คุณค่าและความพึงพอใจของผู้บริโภค (Slack et al., 2020) นอกจากนี้ ประเด็นด้านแรงจูงใจ ความคาดหวัง และการรับรู้ความเสี่ยงยังสอดคล้องกับแนวคิดพฤติกรรมผู้บริโภค (Nguyen et al., 2024; Li et al., 2020; Trinh et al., 2020) โดยแนวคิดดังกล่าวยังสอดคล้องกับการศึกษาของ Somrak (2025) ที่เน้นบทบาทของการจัดการการท่องเที่ยวต่อการรับรู้และความคาดหวังของนักท่องเที่ยว

3) แนวทางการบริหารการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมในพื้นที่ระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก จังหวัดระยอง มีความสอดคล้องกับแนวคิดการจัดการเชิงกลยุทธ์และการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Jiricka-Pürrer et al., 2020) รวมถึงสอดคล้องกับการศึกษาที่เน้นการบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยอาศัยความร่วมมือของภาคส่วนต่าง ๆ และการพัฒนาในระดับพื้นที่ (Auksondee & Darawong, 2024; Jujia et al., 2025) นอกจากนี้ ผลการวิจัยยังนำไปสู่การสังเคราะห์แนวทางการบริหารในรูปแบบแผนยุทธศาสตร์ ซึ่งสะท้อนถึงการบูรณาการความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคชุมชน และภาคการท่องเที่ยว เพื่อกำหนดทิศทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมในพื้นที่อย่างเป็นระบบ สอดคล้องกับแนวคิดการจัดการเชิงกลยุทธ์และการพัฒนาอย่างยั่งยืนที่มุ่งเน้นการพัฒนาเชิงพื้นที่และการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน

ผลการวิจัยสะท้อนว่า การท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมในพื้นที่ EEC จังหวัดระยองไม่ควรถูกบริหารภายใต้ตรรกะทางเศรษฐกิจและการตลาดเพียงอย่างเดียว หากควรถูกกำกับด้วยกรอบพุทธจริยธรรม โดยเฉพาะหลักสัมมาอาชีวะซึ่งเน้นการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ไม่ก่อความเบียดเบียนต่อชุมชนและสิ่งแวดล้อม หลักอัปปมาทะช่วยกำกับให้ผู้บริหารการท่องเที่ยวไม่ประมาทต่อความเสี่ยงด้านความปลอดภัย มลพิษ และผลกระทบระยะยาว ขณะที่สังคหวัตถุ 4 สามารถใช้เป็นหลักสร้างความร่วมมือและการแบ่งปันผลประโยชน์ระหว่างภาคอุตสาหกรรม ชุมชน และนักท่องเที่ยวได้อย่างเป็นธรรม

องค์ความรู้ใหม่

บทความวิจัยนี้ได้ข้อค้นพบด้านองค์ความรู้ใหม่ที่สำคัญ คือ การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมในพื้นที่ระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก (EEC) จังหวัดระยอง ดังนี้

ภาพที่ 1 การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมในพื้นที่ระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก

การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมในพื้นที่ระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก (EEC) จังหวัดระยอง จำเป็นต้องอาศัยการบูรณาการองค์ประกอบการท่องเที่ยวตามแนวคิด 6A’s ศักยภาพของพื้นที่ และส่วนประสมทางการตลาด 4C’s ร่วมกับการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วมของภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง โดยการเชื่อมโยงทรัพยากรด้านอุตสาหกรรม นวัตกรรม โครงสร้างพื้นฐาน และทรัพยากรด้านชุมชนและการท่องเที่ยว กระบวนการดังกล่าวนำไปสู่ผลลัพธ์เชิงพื้นที่ที่สำคัญ ได้แก่ สามารถพัฒนาเป็นเส้นทางและกิจกรรมการท่องเที่ยวที่สร้างคุณค่าและประสบการณ์แก่นักท่องเที่ยวได้ ทั้งยังนำไปสู่การสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ การยกระดับภาพลักษณ์ของพื้นที่ และการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมอย่างยั่งยืนในระยะยาว

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

จากผลการศึกษาแนวทางการบริหารการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมพื้นที่ระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก จังหวัดระยอง ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสามารถนำไปวางแผนพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวและกิจกรรม โดยเชื่อมโยงทรัพยากรอุตสาหกรรมกับชุมชนเพื่อสร้างรายได้

2) ภาคเอกชนสามารถพัฒนากิจกรรมท่องเที่ยว เช่น เปิดโรงงานหรือศึกษาดูงานเพื่อสร้างภาพลักษณ์และส่งเสริมการเรียนรู้ด้านอุตสาหกรรม

3) สถาบันการศึกษาสามารถใช้เป็นแนวทางพัฒนาหลักสูตรและกิจกรรมเรียนรู้ เพื่อสร้างบุคลากรด้านอุตสาหกรรมและการท่องเที่ยว

4) หน่วยงานด้านการตลาดสามารถใช้พัฒนาแบรนด์และการสื่อสาร เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยว นักลงทุน และนักธุรกิจ

5) นักท่องเที่ยวสามารถใช้ข้อมูลวางแผนการเดินทางเพื่อเรียนรู้และเข้าใจบทบาทของอุตสาหกรรมควบคู่การท่องเที่ยว

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยในครั้งต่อไป

1) ควรศึกษาพฤติกรรมและความต้องการของนักท่องเที่ยว เพื่อวิเคราะห์แรงจูงใจและออกแบบผลิตภัณฑ์ให้สอดคล้องกับตลาดการท่องเที่ยว

2) ควรศึกษารูปแบบความร่วมมือระหว่างภาคอุตสาหกรรมและการท่องเที่ยว เพื่อพัฒนาโมเดลที่เหมาะสมและเกิดประโยชน์ร่วมกัน

3) ควรศึกษาการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรม โดยเชื่อมโยงอุตสาหกรรม นวัตกรรม และชุมชน เพื่อเพิ่มมูลค่าในพื้นที่

4) ควรศึกษาผลกระทบด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม เพื่อกำหนดแนวทางพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

5) ควรศึกษาการใช้เทคโนโลยีดิจิทัล เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการสื่อสาร การเข้าถึงข้อมูล และการสร้างประสบการณ์ของนักท่องเที่ยว

6) ควรศึกษาวิจัยเชิงเปรียบเทียบกับพื้นที่อื่น เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยความสำเร็จและแนวปฏิบัติที่เหมาะสม

เอกสารอ้างอิง (References)

กรมการท่องเที่ยว. (2567). *ข้อมูลนักท่องเที่ยว.* https://www.dot.go.th

สำนักงานคณะกรรมการนโยบายเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก. (2565). *รายงานเศรษฐกิจรายไตรมาส 2564*. https://www.eeco.or.th/th/quarterly-economic-report/1808

สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน. (2564). *ภาวะการส่งเสริมการลงทุน*. https://www.boi.go.th/index.php?page=index&language=th

Auksondee, N., & Darawong, C. (2024). Factors towards tourist satisfaction and behavioral intention of community based tourism in Thailand. Ph.D. in *Social Sciences Journal,* 14(2), 563–576. https://doi.org/10.14456/phdssj.2024.40

Badia, F., Galeone, G., & Shini, M. (2024). Sustainable strategies of industrial tourism in the agri-food business: an exploratory approach. *British Food Journal*, 126(1), 327-346. https://doi.org/10.1108/BFJ-11-2022-1031

Chiponde, D., Gledson, B., & Greenwood, D. (2022). Organisational learning from failure and the needs-based hierarchy of project-based organisations. *Frontiers in Engineering and Built Environment*, 2(2), 121–132. https://doi.org/10.1108/FEBE-10-2021-0051

Eastern Economic Corridor Office of Thailand (EECO). (2024). *Development and promotion of tourism within EEC.* https://www.eeco.or.th/en/development-and-promotion-of-tourism-within-eec/

Jiricka-Pürrer, A., Brandenburg, C., & Pröbstl-Haider, U. (2020). City tourism pre- and post-covid-19 pandemic: Messages to take home for climate change adaptation and mitigation? *Journal of Outdoor Recreation and Tourism*, 31, 100329. https://doi.org/10.1016/j.jort.2020.100329

Jujia, S., Somwang, C., & Sulaim, S. (2025). Enhancing the potential of creative community-based tourism to develop the area based on the local identity of the Si Ayutthaya group. *Humanities, Arts and Social Sciences Studies*, 25(1), 102–113. https://doi.org/10.69598/hasss.25.1.266080

Kádár, B., & Gede, M. (2021). Tourism flows in large-scale destination systems. *Annals of Tourism Research*, 87, 103113. https://doi.org/10.1016/j.annals.2020.103113

Kotler, P., Kartajaya, H., & Setiawan, I. (2017). *Marketing 4.0: Moving from traditional to digital*. Wiley. ISBN 9781119341208. https://books.google.com/books?id=FnlnDwAAQBAJ

Lee, C.-F. (2015). Tourist satisfaction with factory tour experience. *International Journal of Culture, Tourism and Hospitality Research*, 9(3), 261–277. https://doi.org/10.1108/IJCTHR-02-2015-0005

Li, H., Meng, F., & Pan, B. (2020). How does review disconfirmation influence customer online review behavior? A mixed-method investigation. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 32(11), 3685–3703. https://doi.org/10.1108/IJCHM-03-2020-0234

Mada, Y. P. (2024). The evolution and revolution of marketing mix from 4P to 4C to 4E to e-marketing mix: A literature overview. *International Journal of Innovations in Engineering Research and Technology*, 11(8), 37–47. https://doi.org/10.26662/ijiert.v11i8.pp37-47

Nguyen, C. T., Yuen, K. F., Kim, T. Y., & Wang, X. (2024). An empirical research on the determinants of driver-partners' participative behaviour in crowd logistics: From a motivation theory perspective. T*he International Journal of Logistics Management*, 35(2), 601–622. https://doi.org/10.1108/IJLM-12-2022-0496

Omar, S. I., Othman, A. G., & Mohamed, B. (2014). The tourism life cycle: An overview of Langkawi Island, Malaysia. *International Journal of Culture, Tourism and Hospitality Research*, 8(3), 272–289. https://doi.org/10.1108/IJCTHR-09-2013-0069

Rhama, B. (2022). The halal tourism – alternative or mass tourism? Indications of traditional mass tourism on CrescentRating guidelines on halal tourism. *Journal of Islamic Marketing*, 13(7), 1492–1514. https://doi.org/10.1108/JIMA-07-2020-0199

Saghafi, F., Jalilvand, M. R., Ahmadiyeh, E., & Vosta, L. N. (2023). Analysis of an industrial tourism business network using social network approach: The case of Isfahan, Iran. *Journal of Islamic Marketing*, 14(12), 3113–3132. https://doi.org/10.1108/JIMA-06-2022-0164

Slack, N., Singh, G., & Sharma, S. (2020). Impact of perceived value on the satisfaction of supermarket customers: Developing country perspective. *International Journal of Retail & Distribution Management*, 48(11), 1235–1254. https://doi.org/10.1108/IJRDM-03-2019-0099

Somrak, T. (2025). The community-based tourism management effect on tourists' perceptions and expectations. *Journal of Thai Hospitality and Tourism*, 20(1), 95–109. https://so04.tci-thaijo.org/index.php/tourismtaat/article/view/265097

Trinh, H. N., Tran, H. H., & Vuong, D. H. Q. (2020). Determinants of consumers' intention to use credit card: A perspective of multifaceted perceived risk. *Asian Journal of Economics and Banking*, 4(3), 105–120. https://doi.org/10.1108/AJEB-06-2020-0018

Yuan, H. (2024). Research of the influence of tourists' experience on tourists' revisit intention. *Journal of Modern Learning Development*, 9(7), 140–152.

https://so06.tci-thaijo.org/index.php/jomld/article/view/275846

Zoller, Y. J., & Muldoon, J. (2019). Illuminating the principles of social exchange theory with Hawthorne studies. *Journal of Management History*, 25(1), 47–66. https://doi.org/10.1108/JMH-05-2018-0026

ความสำเร็จในการนำนโยบายการตรวจสุขภาพประชาชนล้านคน ไปปฏิบัติในเขตกรุงเทพมหานคร

SUCCESS IN IMPLEMENTING THE ONE MILLION PEOPLE HEALTH SCREENING POLICY IN BANGKOK METROPOLITAN AREA

เกตุแก้ว นิลยาน[1], ณัฐวัฒน์ สิริพรวุฒิ[2]

Ketkaew Nilyan[1*], Nattawat Siriphornwut[2]

คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยกรุงเทพธนบุรี, ประเทศไทย[1-2]

Faculty of Political Science, Bangkokthonburi University, Thailand[1-2]

Corresponding Author E-mail: supangaporn@gmail.com

Received 22 May 2026; Revised 4 June 2026; Accepted 28 June 2026

****

ความสำเร็จในการนำนโยบายการตรวจสุขภาพประชาชนล้านคนไปปฏิบัติในเขตกรุงเทพมหานคร

เกตุแก้ว นิลยาน, ณัฐวัฒน์ สิริพรวุฒิ

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา (1) ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการนำนโยบายการตรวจสุขภาพประชาชนล้านคนไปปฏิบัติในเขตกรุงเทพมหานคร (2) เพื่อหาแนวทางและข้อเสนอแนะที่เหมาะสมในการนำนโยบายการตรวจสุขภาพประชาชนล้านคนไปปฏิบัติในเขตกรุงเทพมหานครให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลสูงสุด เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกและการวิเคราะห์เอกสารที่เกี่ยวข้อง ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ ผู้บริหารหน่วยงานด้านสาธารณสุข ผู้ปฏิบัติงานในระดับพื้นที่ และประชาชนผู้รับบริการ

ผลการวิจัยพบว่า (1) ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จขึ้นอยู่ทั้งปัจจัยเชิงนโยบาย กลไก และบริบท โดยปัจจัยเชิงนโยบาย ได้แก่ ความสามารถของนโยบายในการแก้ปัญหาและโครงสร้างตัวบทของนโยบาย ซึ่งแม้มีความชัดเจนของเป้าหมาย แต่ยังมีข้อจำกัดด้านการสื่อสาร การกำหนดบทบาทหน้าที่ และทรัพยากรในระดับปฏิบัติ ขณะที่ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงมีบทบาทสำคัญในการสร้างแรงจูงใจและความร่วมมือของบุคลากร ส่วนการสื่อสารนโยบายทำหน้าที่เป็นกลไกเชื่อมโยงไปสู่ความสำเร็จ โดยช่วยสร้างความเข้าใจร่วมระหว่างผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง นอกจากนี้ ปัจจัยเชิงบริบท เช่น ความซับซ้อนของโครงสร้างประชากร ความหลากหลายของสิทธิการรักษา การกระจายตัวของระบบบริการสุขภาพ และพฤติกรรมสุขภาพของประชาชน ส่งผลต่อการเข้าถึงบริการและการบูรณาการข้อมูล (2) แนวทางและข้อเสนอแนะ ได้แก่ การพัฒนาระบบข้อมูลสุขภาพแบบบูรณาการ การเสริมสร้างการสื่อสารนโยบาย การสนับสนุนทรัพยากรในระดับพื้นที่ และการส่งเสริมภาวะผู้นำที่มีประสิทธิภาพ เพื่อให้การดำเนินนโยบายมีความยั่งยืนและครอบคลุมมากยิ่งขึ้น

กลไกการนำนโยบายไปปฏิบัติที่ประกอบด้วย 1) โครงสร้างตัวบทของนโยบาย 2) เงื่อนไขที่ไม่ใช่ของนโยบาย 3) การมีอิทธิพลเชิงอุดมการณ์ 4) การสร้างแรงบันดาลใจ 5) ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง ล้วนเป็นปัจจัยสำคัญที่นำไปสู่ความสำเร็จในการนำนโยบายการตรวจสุขภาพประชาชนล้านคนไปปฏิบัติ ตัวชี้วัด ได้แก่ การเข้าถึงบริการสุขภาพของประชาชน การใช้เทคโนโลยีดิจิทัล การจัดบริการเชิงรุก ประสิทธิผลของการดำเนินงาน ความครอบคลุมของบริการ และความพึงพอใจของผู้รับบริการ

คำสำคัญ: ปัจจัยความสำเร็จ; ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง; การสื่อสารนโยบาย; การนำนโยบายไปปฏิบัติ; กรุงเทพมหานคร

SUCCESS IN IMPLEMENTING THE ONE MILLION PEOPLE HEALTH SCREENING POLICY IN BANGKOK METROPOLITAN AREA

Ketkaew Nilyan, Nattawat Siriphornwut

Abstract

This research aimed to: (1) examine the factors influencing the successful implementation of the “One Million Health Check-up Policy” in the Bangkok Metropolitan Area; and (2) propose appropriate guidelines and recommendations to enhance its effectiveness and efficiency. This qualitative study employed in-depth interviews and document analysis. Data were collected through in-depth interviews and document analysis. Key informants consisted of policymakers and senior public health administrators, frontline practitioners, and service recipients.

The findings revealed that:

(1) the success of policy implementation was influenced by policy-related, mediating, and contextual factors. Policy-related factors included the policy’s problem-solving capacity and policy structure. Although the policy had clearly defined objectives and quantitative targets, limitations were found in policy communication, role clarification, and resource adequacy at the operational level. Transformational leadership played a crucial role in motivating personnel and fostering collaboration. Policy communication functioned as a key mediating mechanism linking these factors to successful implementation by promoting shared understanding among stakeholders. In addition, contextual factors-such as complex population structures, diverse health insurance schemes, fragmented healthcare systems, and health behaviors-significantly affected service accessibility and data integration. In terms of outcomes, participants perceived that proactive and digitally supported services facilitated access to healthcare services through digital technologies, proactive service delivery, and multi-sectoral collaboration, leading to greater operational effectiveness and high levels of service satisfaction. However, limitations in population coverage remained. (2) The study recommends strengthening integrated health information systems, enhancing policy communication, ensuring adequate resource allocation at the operational level, and promoting effective leadership to achieve sustainable and inclusive policy implementation.

The policy implementation mechanisms, comprising 1) the textual structure of the policy, 2) non-policy conditions, 3) ideological influence, 4) motivation, and 5) transformational leadership, are all crucial factors contributing to the successful implementation of the one-million-person health checkup policy. Indicators of success include public access to healthcare, the use of digital technology, proactive service delivery, operational effectiveness, service coverage, and service-user satisfaction.

Keywords: Policy Implementation; Success Factors; Transformational Leadership; Policy Communication; Health Screening Policy; Bangkok Metropolitan Area

บทนำ

ปัจจุบันทั่วโลกให้การสนับสนุนและมุ่งเน้นการป้องกันโรค รวมไปถึงการตรวจสุขภาพประจำปีโดยจะเห็นได้ว่าในปัจจุบัน พบว่ามีโครงการหรือโปรแกรมการตรวจสุขภาพทุกโรงพยาบาลทั้งของรัฐและเอกชนหรือสถานบริการด้านสุขภาพต่าง ๆ (สมศักดิ์ เทียมเก่า อ้างถึงใน อัญชนา แก้วไธสง, 2560) รวมไปถึงการตรวจสุขภาพประจำปีเป็นบริการสุขภาพที่น่าจะคุ้มกว่าเมื่อเทียบกับบริการสุขภาพเชิงรับ ซึ่งเป็นการรักษาคนที่ป่วยเป็นโรคและมีอาการมากแล้ว และยิ่งหากเป็นการตรวจคัดกรองเพื่อค้นหาโรคที่สามารถติดต่อได้ที่แฝงอยู่ในคนทั่วไปก็จะสามารถลดการแพร่กระจายของโรคไปยังผู้อื่นได้อีกด้วย โดยการตรวจสุขภาพนี้ได้มีการดำเนินการอย่างกว้างขวางในประเทศที่พัฒนาแล้ว (ชัยอนันต์ ยุวพัฒนวงศ์ อ้างถึงใน อัญชนา แก้วไธสง, 2560) ซึ่งการการตรวจสุขภาพประจำปีในประเทศไทยพบว่ามีจัดสร้างนโยบายการตรวจสุขภาพที่จำเป็นและเหมาะสมสำหรับประชาชน โดยจะมุ่งเน้นไปที่ความเหมาะสมตามกลุ่มอายุ เพศ อาชีพ (กรมการแพทย์ อ้างถึงใน อัญชนา แก้วไธสง, 2560) การสำรวจสุขภาพประชาชนไทยโดยการตรวจร่างกายเป็นการสำรวจระดับประเทศที่ครอบคลุมการสัมภาษณ์ ตรวจร่างกาย และตรวจทางชีวภาพ มีบทบาทสำคัญในการเฝ้าระวังและติดตามพฤติกรรม รวมถึงสถานะทางสุขภาพประชาชนไทยอย่างต่อเนื่อง

การสำรวจครั้งที่ 7 นี้ ได้ดำเนินงานภาคสนามในช่วงปี พ.ศ. 2567-2568 โดยมุ่งเน้นประเด็นสำคัญทางสุขภาพหลายมิติ ทั้งในเรื่องพฤติกรรมสุขภาพ ภาวะโรคที่สามารถตรวจวัดพื้นฐาน ได้แก่ การวัดสัดส่วนร่างกาย ความดันโลหิต การตรวจวัดระดับน้ำตาล และระดับไขมันในเลือด เป็นต้น การบริโภคโซเดียม อนามัยเจริญพันธุ์ และสุขภาพผู้สูงอายุ โดยรายงานฉบับนี้นำเสนอผลการศึกษาครอบคลุมทุกกลุ่มวัยทั้งในกลุ่มวัยรุ่น วัยทำงาน และผู้สูงอายุ โดยแจกแจงตามเพศ กลุ่มอายุ เขตการปกครอง และภูมิภาค ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมในปัจจุบัน ปัญหาสุขภาพที่เป็นความท้าทายหลักของสังคมไทยคือโรคไม่ติดต่อเรื้อรังที่เกิดจากพฤติกรรมทางสุขภาพที่ไม่เหมาะสม การสำรวจภาวะสุขภาพโดยการตรวจร่างกายในครั้งนี้ได้สะท้อนให้เห็นภาพรวมของปัญหาพฤติกรรมสุขภาพของประชาชนไทยที่ยังคงต้องการการปรับปรุงและแก้ไขอย่างเร่งด่วน เช่น การสูบบุหรี่ การดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ การมีกิจกรรมทางกายไม่เพียงพอ และการบริโภคผักผลไม้ในปริมาณที่ไม่เหมาะสม เป็นต้น สถานการณ์ดังกล่าวส่งผลให้เกิดปัญหาสุขภาพที่มีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้น โดยเฉพาะภาวะอ้วนลงพุง โรคเบาหวาน และโรคความดันโลหิตสูง ซึ่งปัจจัยเสี่ยงเหล่านี้จะนำไปสู่อุบัติการณ์โรคระบบหัวใจและหลอดเลือดในอนาคตและก่อให้เกิดภาระทั้งต่อผู้ป่วย ครอบครัว สังคม และระบบบริการสุขภาพโดยรวม ดังนั้น การกำหนดมาตรการป้องกันและลดภาระโรคเหล่านี้จึงเป็นประเด็นที่มีความสำคัญเร่งด่วนอย่างยิ่ง ข้อมูลจากการสำรวจนี้มีความสำคัญและเป็นประโยชน์สำหรับผู้กำหนดนโยบายและผู้ปฏิบัติงานในหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง นำไปใช้เป็นฐานข้อมูลในการประเมินสถานการณ์ ปรับปรุงนโยบายและกำหนดยุทธศาสตร์หรือมาตรการดำเนินงานเพื่อพัฒนาและแก้ไขปัญหาในระบบสุขภาพอย่างมีประสิทธิภาพ รวมทั้งเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างความตระหนักรู้ด้านสุขภาพให้แก่ประชาชน เพื่อส่งเสริมให้มีสุขภาพที่ดีขึ้น นอกจากนี้ ข้อมูลจากการสำรวจนี้ยังเป็นฐานข้อมูลในการสนับสนุนการศึกษาวิจัยเฉพาะทางด้านสุขภาพและปัจจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำไปสู่การพัฒนาแนวทางแก้ไขปัญหาเฉพาะประเด็นในอนาคต ซึ่ง

ผลรายงานการสำรวจสุขภาพประชาชนไทยโดยการตรวจร่างกาย ครั้งที่ 7 พ.ศ. 2567-2568 พบว่า คนไทยอายุ 15 ปีขึ้นไป เกือบครึ่งประเทศ (45%) หรือ ประมาณ 27.4 ล้านคน อยู่ในภาวะน้ำหนักเกิน/อ้วน และมีอัตราอ้วนเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ความชุกของโรคไม่ติดต่อเรื้อรังต่าง ๆ ยังเพิ่มขึ้นต่อเนื่อง (ความดันโลหิตสูง 29.5% ประมาณ 17.5 ล้านคน, เบาหวาน 10.6% ประมาณ 6.1 ล้านคน)มีผู้ป่วยที่ “ไม่รู้ว่าตนเองป่วย” อยู่จำนวนมาก โดยเฉพาะในวัยอายุน้อย กลุ่มวัยรุ่น–วัยทำงาน (15–34 ปี) มีความเสี่ยงสูงขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ ปัจจัยเสี่ยงหลายด้านพบร่วมกันบ่อยขึ้น (อ้วน, กิจกรรมทางกายน้อย, สูบ และดื่ม) พฤติกรรมเสี่ยงในประชากรไทยยังพบสูงมาก (กิจกรรมทางกาย “ไม่เพียงพอ” มากกว่า 25 ล้านคน, การกินเค็ม/โซเดียมสูงเกินเกณฑ์เฉลี่ย เกือบ 2 เท่า, กินผักผลไม้น้อยกว่าเกณฑ์ เฉลี่ยเพียง 16–17%, สูบบุหรี่ ประมาณ 11 ล้านคน และดื่มสุรา ประมาณ 17 ล้านคน) NCDs ไม่ใช่โรคของผู้สูงอายุอีกต่อไป แต่เป็น “วิกฤตสุขภาพของคนไทยทุกวัย” (เริงฤดี ปธานวนิช, 2568)

กรุงเทพมหานครมีโครงการตรวจสุขภาพประชาชน โดยดำเนินการตั้งแต่วันที่ 1 ตุลาคม 2567 - 30 กันยายน 2568 กลุ่มที่ 1 ประชาชนทั่วไป เป้าหมาย 344,876 คน ได้รับการตรวจสุขภาพ 275,103 คน คิดเป็นร้อยละ 79.77 (ตรวจโดยสำนักอนามัย 134,071 คน) กลุ่มที่ 2 นักเรียนโรงเรียนสังกัดกรุงเทพมหานคร เป้าหมาย 250,000 คน ได้รับการตรวจสุขภาพ 255,899 ราย คิดเป็นร้อยละ 102.36 กลุ่มที่ 3 ข้าราชการและบุคลากรในสำนัก เป้าหมาย 41,778 คน ได้รับการตรวจสุขภาพ 40,792 คน คิดเป็นร้อยละ 97.64 จำนวนข้าราชการและบุคลากรของสำนักอนามัย จำนวนทั้งสิ้น 15,908 คน ได้รับการตรวจคัดกรองสุขภาพแล้ว จำนวน 15,320 คน คิดเป็นร้อยละ 96.30 กลุ่มที่ 4 ข้าราชการและบุคลากรในสำนักงานเขต เป้าหมาย 36,618 คน ได้รับการตรวจสุขภาพ 36,070 คน คิดเป็นร้อยละ 98.50 กลุ่มที่ 5 ข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษากรุงเทพมหานคร เป้าหมาย 17,128 คน ได้รับการตรวจสุขภาพ 17,229 คน คิดเป็นร้อยละ 100.59 ข้าราชการและบุคลากรกรุงเทพมหานครที่ได้รับการตรวจสุขภาพโดยศูนย์บริการสาธารณสุข จำนวน 30,352 คน รวมจำนวนคนที่ได้รับการตรวจสุขภาพทั้ง 5 กลุ่มเป้าหมาย จำนวนทั้งสิ้น 625,093 คิดเป็นร้อยละ 90.54 (BMA MONITOR, 2568) ซึ่งยังไม่บรรลุเป้าหมายที่กำหนด สำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติเล็งเห็นความสำคัญ จึงอนุมัติชุดสิทธิ์ประโยชน์ในการตรวจสุขภาพเชิงรุกเพิ่มขึ้นในพื้นที่ของกรุงเทพมหานครและวางแผนให้หน่วยงานภาคเอกชนที่มีคุณสมบัติตามที่สำนักหลักประกันสุขภาพแห่งชาติกำหนดและมีศักยภาพเข้าร่วมนโยบายดังกล่าวได้เพื่อเพิ่มการเข้าถึงบริการและเพิ่มความสะดวกแก่ประชาชน ถึงแม้ว่าผลการดำเนินงานเชิงปริมาณจะไม่บรรลุเป้าหมายที่กำหนด แต่มีผลกระทบต่อนโยบายชุดสิทธิ์ประโยชน์การตรวจสุขภาพประชาชนเชิงรุก ของสำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ ซึ่งมีโอกาสขยายผลไปยังพื้นที่อื่น ๆ ทั่วประเทศ

ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาความสำเร็จในการนำนโยบายการตรวจสุขภาพประชาชนล้านคนไปปฏิบัติในเขตกรุงเทพมหานคร เพื่อให้ทราบปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความสำเร็จในขั้นตอนการนำนโยบายการตรวจสุขภาพประชาชนล้านคนไปปฏิบัติ และเสนอแนวทางและข้อเสนอแนะที่เหมาะสมในการนำนโยบายการตรวจสุขภาพประชาชนล้านคนไปปฏิบัติให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลสูงสุด

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาปัจจัยความสำเร็จในการนำนโยบายการตรวจสุขภาพประชาชนล้านคนไปปฏิบัติในเขตกรุงเทพมหานคร

2. เพื่อหาแนวทางและข้อเสนอแนะที่เหมาะสมในการนำนโยบายการตรวจสุขภาพประชาชนล้านคนไปปฏิบัติในเขตกรุงเทพมหานครให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลสูงสุด

วิธีดำเนินการวิจัย

1. รูปแบบของงานวิจัย การวิจัยครั้งนี้ใช้รูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ มุ่งเน้นศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความสำเร็จในการนำนโยบายการตรวจสุขภาพประชาชนล้านคนไปปฏิบัติในเขตกรุงเทพมหานคร ประกอบด้วย ปัจจัยความสามารถของนโยบายในการแก้ปัญหา ปัจจัยโครงสร้างตัวบทของนโยบาย ปัจจัยที่ไม่ใช่เงื่อนไขของนโยบาย และภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง และศึกษาความสำเร็จของนโยบายการตรวจสุขภาพประชาชนล้านคนไปปฏิบัติในเขตกรุงเทหมหานคร ประกอบด้วย การเข้าถึงบริการสุขภาพของประชาชน ประสิทธิผลของการดำเนินงาน ความพึงพอใจของผู้รับบริการ โดยใช้ข้อมูล 2 ประเภท ได้แก่

1.1 การศึกษาจากเอกสาร ตำรา ข้อมูลสถิติ รายงานการวิจัย รายงานของ หน่วยงานต่าง ๆ บทความวิชาการ วิทยานิพนธ์ (Documentary Research)

1.2 การศึกษาผ่านการลงพื้นที่เก็บข้อมูล (Field Research) จากผู้ที่เกี่ยวข้องกับตัวนโยบาย ใช้วิธีเก็บข้อมูลโดยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-Depth Interview) ใช้แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structure Interview) โดยใช้คำถามแบบปลายเปิด เพื่อให้ได้รู้ถึงความรู้สึกนึกคิด ทัศนคติของผู้ให้ข้อมูล เพื่อที่จะสามารถนำมาตอบคำถามและวัตถุประสงค์ได้อย่างครบถ้วน

2. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ซึ่งการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 12 ท่าน คัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญโดยวิธีเจาะจง แบ่งเป็น 3 กลุ่ม รายละเอียดดังนี้

กลุ่มที่ 1 ผู้บริหาร จำนวน 5 ท่าน ได้แก่ ผู้บริหารกรุงเทพมหานคร จำนวน 1 ท่าน, ผู้บริหารระดับอำนวยการสูง สำนักการแพทย์ จำนวน 1 ท่าน ผู้บริหารระดับอำนวยการสูง สำนักอนามัย 1 ท่าน ผู้บริหารระดับอำนวยการต้น สำนักการแพทย์ จำนวน 1 ท่าน ผู้บริหารระดับหัวหน้าฝ่าย สังกัดสำนักอนามัย 1 ท่าน

กลุ่มที่ 2 ผู้ปฏิบัติ จำนวน 3 ท่าน ได้แก่ พยาบาลวิชาชีพ จำนวน 1 ท่าน นักวิชาการสาธารณสุข จำนวน 1 ท่าน นักรังสีวิทยา จำนวน 1 ท่าน

กลุ่มที่ 3 ผู้รับบริการ จำนวน 4 ท่าน ได้แก่ ประชาชนเพศหญิงจำนวน 2 ท่าน ประชาชนเพศชายจำนวน 2 ท่าน

3. เครื่องมือในการวิจัย การวิจัยครั้งนี้ได้มีการกำหนดเครื่องมือที่ใช้ในการทำการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างเป็นการกำหนดคำถามในการสัมภาษณ์ไว้ล่วงหน้าซึ่งเป็นคำถามปลายเปิด (Open-end Question) เพื่อให้กลุ่มตัวอย่างได้เสนอความคิดเห็นได้อย่างเต็มที่ โดยไม่มีการชี้นำคำตอบเพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นข้อเท็จจริงมากที่สุด และเพื่อให้ตรงตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยมีส่วนประกอบดังต่อไปนี้

1) ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความสำเร็จในการนำนโยบายการตรวจสุขภาพประชาชนล้านคนไปปฏิบัติในเขตกรุงเทพมหานคร ประกอบด้วย ปัจจัยความสามารถของนโยบายในการแก้ปัญหา ปัจจัยโครงสร้างตัวบทของนโยบาย ปัจจัยที่ไม่ใช่เงื่อนไขของนโยบาย และภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง

2) ความสำเร็จของนโยบายการตรวจสุขภาพประชาชนล้านคนไปปฏิบัติในเขตกรุงเทหมหานคร ประกอบด้วย การเข้าถึงบริการสุขภาพของประชาชน ประสิทธิผลของการดำเนินงาน ความพึงพอใจของผู้รับบริการ

การสร้างและตรวจสอบแบบสัมภาษณ์

1) วิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูล จากการศึกษาจากเอกสาร ตำรา ข้อมูลสถิติ รายงานการวิจัย รายงานของ หน่วยงานต่าง ๆ บทความวิชาการ วิทยานิพนธ์ โดยมีประเด็นคำถามที่เป็นเครื่องมือในการสัมภาษณ์

2) นำแบบสัมภาษณ์ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นไปปรึกษากับผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 3 ท่าน ตรวจสอบความตรงของเนื้อหา (Content validity) และความถูกต้องสมบูรณ์ของแบบสัมภาษณ์

3) ปรับปรุงแก้ไขแบบสัมภาษณ์ก่อนนำไปสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

4) การพัฒนาเครื่องมือ ผู้วิจัยได้ปรับถ้อยคำให้เหมาะสมกับระดับความเข้าใจของผู้ให้ข้อมูล เพิ่มคำถามย่อย (Probing Questions) เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึก ปรับลำดับคำถามให้เป็นธรรมชาติและเอื้อต่อการสนทนาจนได้แบบสัมภาษณ์ฉบับสมบูรณ์ที่พร้อมใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลจริง

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลจากแหล่งข้อมูล 2 ประเภท ได้แก่ ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) และข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data)

4.1 การเก็บรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) จำนวน 12 คน ซึ่งเป็นผู้ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญ และมีประสบการณ์เกี่ยวข้องกับการนำนโยบายการตรวจสุขภาพประชาชนล้านคนไปปฏิบัติ

4.2 การเก็บรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิจากเอกสารและแหล่งข้อมูลที่เกี่ยวข้องจำนวน 91 ฉบับ เพื่อใช้ประกอบการศึกษา วิเคราะห์ และอภิปรายผลการวิจัย

5. การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยจะทำการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยผู้วิจัยจะนำข้อมูลที่ได้จากเอกสารและการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก นำมาวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนา (Descriptive Analysis) ด้านเนื้อหา (Content Analysis) เพื่อวิเคราะห์หาความเชื่อมโยงหรือความสัมพันธ์กับตัวแนวคิด/ทฤษฎีเพื่อนำไปสู่การตีความ วิเคราะห์ ค้นหาข้อสรุป และการตรวจสอบความถูกต้องแม่นยำของผลการศึกษาวิจัยและสรุปเป็นประเด็นตามวัตถุประสงค์ และกรอบแนวคิดการวิจัย โดยแบ่งออกเป็น 5 ขั้นตอนหลัก ได้แก่ 1) การถอดความข้อมูลจากการสัมภาษณ์ 2) การจัดกลุ่มข้อมูลตามประเด็นสำคัญ (Thematic Coding) 3) การตีความและสังเคราะห์ประเด็นตามกรอบแนวคิดและวัตถุประสงค์ของการวิจัย 4) การวิเคราะห์ข้อมูล 5) การรายงานผลการวิจัยโดยวิธีพรรณนา

การตรวจสอบความเชื่อมั่นของข้อมูลตามแนวทางของ Guba และ Lincoln (1985) ซึ่งประกอบด้วย 4 มิติ ดังนี้ 1) ความน่าเชื่อถือของข้อมูล (Credibility) เพื่อให้ข้อมูลที่ได้จากการวิจัยมีความถูกต้องและสะท้อนความเป็นจริงของประสบการณ์ผู้ให้ข้อมูล นักวิจัยได้นำข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสังเกตแบบมีส่วนร่วมกลับไปให้ผู้ให้ข้อมูลตรวจสอบความถูกต้องผ่านวิธีการตรวจสอบข้อมูลกับผู้ให้ข้อมูล (Member Checking) เพื่อยืนยันความสอดคล้องของเนื้อหากับประสบการณ์ของผู้ให้ข้อมูล นอกจากนี้ยังใช้เทคนิคการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Data Triangulation) โดยเปรียบเทียบข้อมูลจากหลายแหล่ง ได้แก่ ผู้กำหนดนโยบาย เจ้าหน้าที่ระดับปฏิบัติการ และประชาชนผู้รับบริการ 2) ความสามารถในการถ่ายโอนผล (Transferability) เพื่อให้ข้อมูลที่ได้จากการวิจัยสามารถประยุกต์ใช้หรือเปรียบเทียบกับพื้นที่หรือสถานการณ์ที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันได้หรือไม่ นักวิจัยได้อธิบายลักษณะของพื้นที่ศึกษา กลุ่มตัวอย่าง วิธีการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูล และรายละเอียดของบริบทการดำเนินนโยบายในพื้นที่เป้าหมายไว้อย่างชัดเจน 3) ความมั่นคงของกระบวนการวิจัย (Dependability) เพื่อให้แน่ใจว่าขั้นตอนการวิจัยมีความสม่ำเสมอและมีความมั่นคงทางวิธีวิจัย ผู้วิจัยได้กำหนดกระบวนการดำเนินงานวิจัยตั้งแต่การออกแบบเครื่องมือ การเก็บข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล จนถึงการสรุปผล ถูกบันทึกไว้อย่างเป็นระบบ (Audit Trail) เพื่อให้สามารถตรวจสอบย้อนหลังได้ โดยมีการปรึกษาผู้ทรงคุณวุฒิและผู้วิจัยร่วมเพื่อทบทวนความเหมาะสมของกระบวนการวิจัยในแต่ละขั้นตอน 4) ความเป็นกลางของนักวิจัย (Confirmability) เพื่อควบคุมอคติของนักวิจัย และยืนยันว่าผลการวิจัยมีความเป็นกลางและอยู่บนพื้นฐานของข้อมูลที่ได้รับอย่างแท้จริง นักวิจัยได้จัดทำ บันทึกสะท้อนตนเอง (Reflexive Journal) ตลอดช่วงระยะเวลาการเก็บข้อมูล เพื่อสะท้อนถึงมุมมองส่วนบุคคล สมมุติฐาน หรือทัศนคติที่อาจมีผลต่อการตีความข้อมูล รวมถึงใช้การเปรียบเทียบข้อมูลจากหลากหลายแหล่งและหลายวิธีการ (Methodological Triangulation)

6. จริยธรรมในการวิจัย ผู้วิจัยได้นำเสนอโครงการวิจัยต่อคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ของมหาวิทยาลัยกรุงเทพธนบุรีและคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในคนกรุงเทพมหานคร เพื่อให้มั่นใจว่าการวิจัยดำเนินไปภายใต้หลักจริยธรรมและการคุ้มครองสิทธิของผู้ให้ข้อมูลอย่างเหมาะสม โดยใช้หลักเกณฑ์ของจริยธรรมในการวิจัย ได้แก่ การขอความยินยอมอย่างมีข้อมูล (Informed Consent) การรักษาความลับของข้อมูล (Confidentiality) และความสมัครใจในการเข้าร่วม (Voluntary Participation)

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 ปัจจัยสู่ความสำเร็จในการนำนโยบายการตรวจสุขภาพประชาชนล้านคนไปปฏิบัติในเขตกรุงเทพมหานคร

ผลการวิจัยพบว่า ความสามารถของนโยบายในการแก้ปัญหา กรุงเทพมหานครมีลักษณะโครงสร้างประชากรที่มีทั้งประชากรตามทะเบียนราษฎร์และประชากรแฝงเป็นจำนวนมาก รวมถึงมีการกระจายตัวของการใช้บริการสุขภาพในหลายระบบ ทั้งหน่วยบริการของกรุงเทพมหานคร กระทรวงสาธารณสุข และโรงพยาบาลเอกชน ส่งผลให้ข้อมูลภาวะสุขภาพของประชาชนมีความกระจัดกระจายและไม่ครบถ้วน นอกจากนี้ ระบบสารสนเทศด้านสุขภาพของแต่ละหน่วยงานยังมีความแตกต่างกัน และไม่มีหน่วยงานกลางที่รับผิดชอบในการบูรณาการข้อมูลโดยตรง จึงทำให้เกิดความยากลำบากในการรวบรวมและนำข้อมูลไปใช้ประโยชน์ในการบริหารจัดการเมือง สะท้อนให้เห็นว่าปัญหาสุขภาพที่นโยบายมุ่งแก้ไขมีความซับซ้อนทั้งในเชิงระบบข้อมูล โครงสร้างบริการ และการบริหารจัดการ ความหลากหลายของกลุ่มเป้าหมายประชาชนในพื้นที่กรุงเทพมหานครมีความแตกต่างกันทั้งในด้านช่วงวัย สิทธิ์การรักษา และรูปแบบการเข้าถึงบริการสุขภาพ ซึ่งมีทั้งสิทธิ์หลักประกันสุขภาพแห่งชาติ สิทธิประกันสังคม และสิทธิข้าราชการ รวมถึงการใช้บริการในภาคเอกชน ส่งผลให้รูปแบบและโปรแกรมการตรวจสุขภาพที่ได้รับมีความแตกต่างและไม่เท่าเทียมกัน อีกทั้งข้อจำกัดด้านจำนวนประชากรที่มีจำนวนมาก ทำให้การกำหนดเป้าหมายการตรวจสุขภาพจำนวนหนึ่งล้านคน แม้จะคิดเป็นสัดส่วนประมาณร้อยละ 10 ของประชากรทั้งหมดและถือว่าเหมาะสมในเชิงนโยบาย แต่ยังไม่สามารถครอบคลุมประชาชนทุกกลุ่มได้อย่างทั่วถึง สะท้อนถึงความท้าทายในการออกแบบบริการให้สามารถเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายที่มีความหลากหลายได้อย่างเท่าเทียม การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมสุขภาพนโยบายมีวัตถุประสงค์สำคัญในการส่งเสริมให้ประชาชนได้รับทราบข้อมูลสุขภาพของตนเอง เพื่อนำไปสู่การวางแผนดูแลสุขภาพและปรับเปลี่ยนพฤติกรรมในระยะยาว โดยมุ่งสร้างความตระหนักรู้ให้ประชาชนหันมาใส่ใจสุขภาพมากขึ้น อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมสุขภาพเป็นกระบวนการที่ต้องอาศัยเวลาและปัจจัยสนับสนุนหลายด้าน ประกอบกับข้อจำกัดของการเข้าถึงบริการที่ยังไม่ครอบคลุมทุกกลุ่ม รวมถึงความแตกต่างของโปรแกรมตรวจสุขภาพในแต่ละสิทธิการรักษา อาจส่งผลให้ระดับของการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมสุขภาพในประชาชนเกิดขึ้นได้ไม่เท่าเทียมกัน ความชัดเจนของวัตถุประสงค์และเป้าหมาย นโยบายมีการกำหนดวัตถุประสงค์ที่ชัดเจน คือ การให้ประชาชนรับทราบข้อมูลสุขภาพของตนเอง และการนำข้อมูลสุขภาพไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนาเมืองในระดับกรุงเทพมหานคร ความเพียงพอของทรัพยากร นโยบายจะมีการออกแบบแนวทางที่เหมาะสมกับบริบทเมือง และมีการปรับรูปแบบการตรวจสุขภาพให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนเมือง แต่ในทางปฏิบัติพบว่าทรัพยากรยังไม่เพียงพอ การกำหนดบทบาทหน้าที่ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอย่างชัดเจน นโยบายมีการกำหนดหน่วยงานหลักที่รับผิดชอบชัดเจน อย่างไรก็ตาม ในบางพื้นที่ยังพบความไม่ชัดเจนในระดับปฏิบัติ โดยเฉพาะการถ่ายทอดบทบาทหน้าที่จากระดับนโยบายสู่ระดับหน่วยงาน ทำให้เกิดความล่าช้าและความไม่ต่อเนื่องในการดำเนินงาน แนวทางการดำเนินงานที่สามารถปฏิบัติได้จริง แนวทางการดำเนินงานของนโยบายมีความเหมาะสมในภาพรวม โดยเน้นการให้บริการเชิงรุกและปรับรูปแบบ

การตรวจสุขภาพให้สอดคล้องกับบริบทของคนเมือง ซึ่งถือเป็นจุดแข็งของนโยบาย อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัติพบข้อจำกัด ได้แก่ ความไม่สอดคล้องกับบริบทของบางหน่วยงาน ความจำเป็นในการปรับตัวของผู้ปฏิบัติ และระยะเวลาที่จำกัดในการดำเนินงาน ประกอบกับขนาดของกลุ่มเป้าหมายที่มีจำนวนมาก ทำให้บางพื้นที่ต้องใช้เวลาในการปรับแนวทางและพัฒนาระบบการทำงานก่อนจึงจะสามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพ โครงสร้างระบบบริการ การจัดโครงสร้างบริการสุขภาพโดยแบ่งเป็น 8 โซนสุขภาพ และเชื่อมโยงหน่วยบริการตั้งแต่ระดับปฐมภูมิ ศูนย์บริการสาธารณสุข ไปจนถึงระดับทุติยภูมิและตติยภูมิ โรงพยาบาลในสังกัดสำนักการแพทย์ ช่วยให้การกระจายบริการมีความครอบคลุมและเป็นระบบ ส่งผลให้ประชาชนสามารถเข้าถึงบริการได้ตามศักยภาพของพื้นที่ ด้านภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง พบว่า การมีอิทธิพลเชิงอุดมการณ์ ผู้บริหารแสดงบทบาทเป็นผู้นำเชิงแบบอย่างอย่างชัดเจน ทั้งด้านความรับผิดชอบ ความทุ่มเท และความเสียสละ เช่น การลงพื้นที่ตรวจเยี่ยมหน่วยบริการอย่างสม่ำเสมอ และการมีส่วนร่วมในกิจกรรมด้านสุขภาพ ซึ่งช่วยสร้างความศรัทธาและความเชื่อมั่นให้กับบุคลากร การบริหารทรัพยากร มุ่งเน้นประสิทธิภาพและความคุ้มค่า ยังสะท้อนถึงความโปร่งใสและความยุติธรรม ส่งผลให้บุคลากรยอมรับและพร้อมปฏิบัติตามนโยบาย ผู้บริหารมีการสื่อสารนโยบายอย่างต่อเนื่อง โดยเน้นการสื่อสารเชิงบวกและการสร้างความเข้าใจในทิศทางเดียวกัน ทำให้บุคลากรเห็นคุณค่าและเป้าหมายของนโยบายอย่างชัดเจน ผู้บริหารสร้างแรงจูงใจ เช่น ค่าตอบแทน การยกย่องเชิดชูเกียรติ และการให้รางวัลแก่ผู้ที่มีผลการปฏิบัติงานดี ช่วยกระตุ้นให้บุคลากรปฏิบัติงานให้บรรลุเป้าหมาย ผู้บริหารส่งเสริมการพัฒนาแนวทางการทำงานใหม่ ๆ เพื่อแก้ไขข้อจำกัดในการดำเนินงาน เช่น การนำเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้ในการบริหารจัดการระบบบริการสุขภาพ ได้แก่ ระบบจองคิวออนไลน์ การคัดกรองสุขภาพเบื้องต้น การคืนข้อมูลสุขภาพในรูปแบบดิจิทัล และการสื่อสารผ่านแพลตฟอร์มออนไลน์ ผู้บริหารรับฟังความคิดเห็นและปัญหาจากผู้ปฏิบัติงานในพื้นที่จริงเพื่อนำไปสู่การปรับปรุงการดำเนินงานให้สอดคล้องกับบริบทของแต่ละหน่วยงาน ผู้บริหารที่มีทักษะด้านการประสานงาน การวางแผน และการอำนวยการประชุม ยังช่วยสร้างบรรยากาศการทำงานที่เอื้อต่อความร่วมมือและความผูกพันในองค์กร

การเข้าถึงบริการสุขภาพของประชาชน ประเด็นการใช้เทคโนโลยีดิจิทัล การใช้แอปพลิเคชันหมอกทม. และระบบ Digital Health Book ช่วยให้ประชาชนสามารถเข้าถึงข้อมูลสุขภาพ การนัดหมาย และการรับผลตรวจได้อย่างสะดวก รวดเร็ว ลดข้อจำกัดด้านเวลาและสถานที่ รวมถึงการใช้ Line Official ของโรงพยาบาลในการสื่อสาร ทำให้ประชาชนสามารถสอบถามข้อมูลได้ง่ายและต่อเนื่อง ส่งผลต่อความพึงพอใจ การจัดบริการเชิงรุกและการกระจายจุดบริการ การออกหน่วยตรวจสุขภาพเชิงรุกในชุมชน ห้างสรรพสินค้า สถานศึกษา และสถานประกอบการ ช่วยลดข้อจำกัดด้านการเดินทาง โดยเฉพาะในพื้นที่ที่ระบบขนส่งสาธารณะเข้าถึงยาก นอกจากนี้ การเลือกสถานที่ที่ใกล้ระบบขนส่ง เช่น รถไฟฟ้า ยังช่วยเพิ่มโอกาสการเข้าถึงของประชาชน โดยเฉพาะกลุ่มเปราะบาง การลงพื้นที่ตรวจสุขภาพ การจัดรถรับส่งผู้สูงอายุและผู้พิการ การจัดบริการในวันหยุดเพื่อให้ญาติสามารถพามารับบริการได้ รวมถึงการใช้ทีมเยี่ยมบ้านและอุปกรณ์ทางการแพทย์เคลื่อนที่ เช่น เครื่องเอกซเรย์แบบพกพา ซึ่งช่วยลดข้อจำกัดด้านการเคลื่อนไหวและเพิ่มโอกาสในการเข้าถึงบริการ ได้รับความร่วมมือจากเอกชน ห้างสรรพสินค้า รวมถึงหน่วยงานทางการศึกษาและสถานประกอบการ สนับสนุนสถานที่และการประชาสัมพันธ์ ช่วยเพิ่มช่องทางการเข้าถึงบริการและสร้าง

สภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเข้ารับบริการของประชาชน บุคลากรมีแรงจูงใจและความสามารถในการปฏิบัติงาน การได้รับค่าตอบแทนที่เหมาะสมจากระบบเบิกจ่าย ส่งผลให้เกิดแรงจูงใจในการทำงานและความร่วมมือในการขับเคลื่อนนโยบาย เป้าหมายและการวางแผนมีการกำหนดเป้าหมายที่ชัดเจนในเชิงปริมาณได้แก่ จำนวนผู้เข้ารับบริการตามเป้าหมายรายโซนสุขภาพ และเชิงคุณภาพ ได้แก่ระดับความพึงพอใจของประชาชน เป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยกำกับทิศทางการดำเนินงาน นอกจากนี้ การวางแผนการดำเนินงานอย่างเป็นระบบและการติดตามประเมินผลอย่างต่อเนื่องในระดับรายสัปดาห์และรายเดือน ทำให้สามารถปรับเปลี่ยนกลยุทธ์ได้อย่างทันท่วงที เช่น การเพิ่มจุดบริการ การออกหน่วยเชิงรุกในวันหยุด และการเร่งประชาสัมพันธ์ในพื้นที่ที่มีผลการดำเนินงานต่ำ ส่งผลให้การดำเนินงานมีแนวโน้มบรรลุเป้าหมายมากขึ้น การบริหารจัดการผู้บริหารมีบทบาทสำคัญในการตัดสินใจและจัดสรรทรัพยากรให้เพียงพอต่อการดำเนินงาน แม้ในระยะแรกจะมีข้อจำกัดด้านอุปกรณ์และบุคลากร แต่การระดมทรัพยากรจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การจัดซื้ออุปกรณ์เพิ่มเติม และการใช้งบประมาณนอกแผน เช่น การจ้างรถเอกซเรย์เคลื่อนที่ ช่วยเพิ่มขีดความสามารถในการให้บริการ นอกจากนี้ การนำเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้ เช่น ระบบ Web Application และ BMA Portal ที่สามารถติดตามผลแบบ Real-time ช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารจัดการและการตัดสินใจ ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐและเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง เช่น สำนักอนามัย กองสร้างเสริมสุขภาพ และสำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ รวมถึงความร่วมมือจากภาคเอกชน เช่น ห้างสรรพสินค้าในการจัดสถานที่ตรวจสุขภาพ นอกจากนี้ การมีส่วนร่วมของชุมชน ผู้นำชุมชน และอาสาสมัครสาธารณสุข ตลอดจนการใช้สื่อสังคมออนไลน์ในการประชาสัมพันธ์ ช่วยเพิ่มการรับรู้และการเข้าถึงบริการของประชาชน ส่งผลให้จำนวนผู้เข้ารับบริการเพิ่มขึ้นและเกิดความพึงพอใจต่อบริการ ความสะดวกในการเข้าถึงบริการ ประชาชนมีแนวโน้มพึงพอใจต่อรูปแบบการให้บริการที่ลดข้อจำกัดของระบบบริการในสถานพยาบาล โดยเฉพาะการลดระยะเวลาการรอคอยและความแออัดในการรับบริการร่วมกับผู้ป่วย ประชาชนส่วนใหญ่สะท้อนว่า การเข้ารับบริการตรวจสุขภาพในโรงพยาบาลมีข้อจำกัดด้านระยะเวลารอคอยที่ยาวนาน และบรรยากาศที่ไม่เอื้อต่อการตรวจสุขภาพเชิงป้องกัน ส่งผลให้บางส่วนหลีกเลี่ยงหรือไม่ได้เข้ารับการตรวจอย่างต่อเนื่องในทางตรงกันข้าม การจัดบริการตรวจสุขภาพในสถานที่ทางเลือก เช่น ห้างสรรพสินค้า พื้นที่ใกล้บ้าน หรือสถานที่ทำงาน ช่วยเพิ่มระดับความพึงพอใจ เนื่องจากมีความสะดวกในการเดินทาง บรรยากาศไม่แออัด และสามารถวางแผนการเข้ารับบริการได้ง่าย การให้บริการตรวจสุขภาพโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย เป็นแรงจูงใจสำคัญที่ทำให้ประชาชนเกิดความพึงพอใจและตัดสินใจเข้ารับบริการมากขึ้น ขณะที่การต้องชำระค่าบริการบางรายการ อาจลดระดับความพึงพอใจและเป็นอุปสรรคต่อการเข้าถึงบริการ ช่วงเวลาให้บริการประชาชนมีความพึงพอใจต่อการจัดบริการในวันหยุดหรือช่วงเวลานอกเวลาราชการ เนื่องจากสอดคล้องกับวิถีชีวิตและภาระหน้าที่ โดยเฉพาะในกลุ่มวัยทำงาน การสนับสนุนจากครอบครัว มีส่วนช่วยเสริมสร้างความพึงพอใจและแรงจูงใจในการเข้ารับบริการ โดยการได้รับคำแนะนำหรือการชักชวนจากสมาชิกในครอบครัว ส่งผลให้ประชาชนรู้สึกมั่นใจและตัดสินใจเข้ารับการตรวจสุขภาพมากขึ้นเดินทาง บรรยากาศไม่แออัด และสามารถวางแผนการเข้ารับบริการได้ง่าย

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 แนวทางและข้อเสนอแนะที่เหมาะสมในการนำนโยบายการตรวจสุขภาพประชาชนล้านคนไปปฏิบัติในเขตกรุงเทพมหานครให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลสูงสุด

ผลการวิจัยพบว่า แนวทางและข้อเสนอแนะที่เหมาะสมในการนำนโยบายการตรวจสุขภาพประชาชนล้านคนไปปฏิบัติในเขตกรุงเทพมหานครให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลสูงสุด ได้แก่

การพัฒนาระบบข้อมูลสุขภาพแบบบูรณาการ ความสามารถของนโยบายในการแก้ปัญหาขึ้นอยู่กับความสอดคล้องระหว่างลักษณะของปัญหาการออกแบบนโยบายและกระบวนการนำนโยบายไปปฏิบัติ ซึ่งหากปัญหามีความซับซ้อนสูง กลุ่มเป้าหมายมีความหลากหลาย และนโยบายมุ่งหวังผลลัพธ์เชิงพฤติกรรมในระยะยาว จำเป็นต้องมีการออกแบบกลไกสนับสนุนที่เหมาะสม เช่น การบูรณาการข้อมูล การออกแบบบริการที่ยืดหยุ่น และการเสริมสร้างแรงจูงใจให้กับประชาชน จึงจะทำให้นโยบายสามารถบรรลุผลสำเร็จได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

การเสริมสร้างการสื่อสารนโยบาย แม้นโยบายจะมีความชัดเจนในด้านวัตถุประสงค์และเป้าหมาย ซึ่งถือเป็นจุดแข็งสำคัญของการออกแบบนโยบาย แต่ข้อจำกัดที่สำคัญอยู่ที่กระบวนการสื่อสารและการถ่ายทอดนโยบายสู่ระดับปฏิบัติ ดังนั้น การพัฒนานโยบายในระยะต่อไปควรให้ความสำคัญกับการสร้างระบบการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ การทำความเข้าใจร่วมกันในทุกระดับ และการเสริมสร้างศักยภาพของผู้ปฏิบัติงาน เพื่อให้สามารถนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติได้อย่างมีประสิทธิผลและบรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ได้อย่างแท้จริง

การสนับสนุนทรัพยากรในระดับพื้นที่ ความสำเร็จของการนำนโยบายไปปฏิบัติ แม้นโยบายจะมีการออกแบบที่ดีและเหมาะสมเพียงใด แต่หากขาดการสนับสนุนด้านทรัพยากรอย่างเพียงพอ ย่อมส่งผลให้การดำเนินงานไม่สามารถบรรลุเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้น การพัฒนานโยบายในระยะต่อไปควรให้ความสำคัญกับการจัดสรรทรัพยากรอย่างเหมาะสมและสอดคล้องกับภารกิจ รวมถึงการเสริมสร้างศักยภาพของหน่วยบริการปฐมภูมิ เพื่อให้สามารถรองรับการดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

การส่งเสริมภาวะผู้นำที่มีประสิทธิภาพ ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อความสำเร็จของการนำนโยบายไปปฏิบัติ โดยผู้นำที่สามารถเป็นแบบอย่างที่ดี สร้างแรงบันดาลใจ กระตุ้นการคิดวิเคราะห์ และให้ความสำคัญกับบุคลากรรายบุคคล จะช่วยเสริมสร้างความเชื่อมั่น ความร่วมมือ และการมีส่วนร่วมของบุคลากร ซึ่งนำไปสู่ความสำเร็จของนโยบายอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน ดังนั้น การพัฒนานโยบายในระยะต่อไปควรให้ความสำคัญกับการส่งเสริมภาวะผู้นำที่มีประสิทธิภาพ

อภิปรายผลการวิจัย

ปัจจัยความสำเร็จในการนำนโยบายการตรวจสุขภาพประชาชนล้านคนไปปฏิบัติในเขตกรุงเทพมหานคร พบว่า นโยบายดังกล่าวยังมีข้อจำกัดในการบรรลุผลลัพธ์ตามเป้าหมาย อันเนื่องมาจากระดับความซับซ้อนของปัญหาสุขภาพ ความหลากหลายของกลุ่มเป้าหมาย และระดับของการเปลี่ยนแปลง

พฤติกรรมสุขภาพ ด้านระดับความซับซ้อนของปัญหาสุขภาพ พบว่า กรุงเทพมหานคร มีโครงสร้างประชากรที่ซับซ้อน ประกอบด้วยทั้งประชากรตามทะเบียนราษฎร์และประชากรแฝง รวมถึงมีการใช้บริการสุขภาพในหลายระบบ ทั้งหน่วยบริการของกรุงเทพมหานคร กระทรวงสาธารณสุข และภาคเอกชน ส่งผลให้ข้อมูลด้านสุขภาพมีความกระจัดกระจายและไม่สามารถบูรณาการได้อย่างมีประสิทธิภาพ ประเด็นดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของ Mazmanian และ Sabatier (1983) ที่ระบุว่า ความสามารถของนโยบายในการแก้ปัญหาจะขึ้นอยู่กับลักษณะของปัญหา โดยเฉพาะหากปัญหามีความซับซ้อนสูง มีผู้เกี่ยวข้องหลายฝ่าย และมีความไม่แน่นอนของข้อมูล จะส่งผลให้การนำนโยบายไปปฏิบัติประสบความยากลำบาก ด้านความหลากหลายของกลุ่มเป้าหมาย พบว่า ประชาชนในกรุงเทพมหานครมีความแตกต่างกันทั้งในด้านช่วงวัย สิทธิการรักษา และรูปแบบการเข้าถึงบริการสุขภาพ เช่น สิทธิหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ สิทธิประกันสังคม และสิทธิข้าราชการ รวมถึงการใช้บริการในภาคเอกชน ส่งผลให้รูปแบบการตรวจสุขภาพมีความแตกต่างกัน และไม่สามารถครอบคลุมได้อย่างเท่าเทียม แม้ว่านโยบายจะกำหนดเป้าหมายการตรวจสุขภาพจำนวนหนึ่งล้านคน ซึ่งถือว่าเหมาะสมในเชิงสัดส่วน แต่ยังไม่ครอบคลุมประชากรทั้งหมด ข้อค้นพบนี้สอดคล้องกับ แนวคิดของ Van Meter และ Van Horn (1975) ที่ระบุว่า ความชัดเจนของเป้าหมายและมาตรฐานนโยบายเป็นปัจจัยสำคัญต่อความสำเร็จของการนำนโยบายไปปฏิบัติ โดยเฉพาะในกรณีที่กลุ่มเป้าหมายมีความหลากหลายสูง หากการออกแบบนโยบายขาดความยืดหยุ่นหรือไม่สอดคล้องกับลักษณะเฉพาะของกลุ่มเป้าหมาย ย่อมนำไปสู่ความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงบริการ ด้านระดับของการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมสุขภาพ พบว่า นโยบายมุ่งเน้นการสร้างความตระหนักรู้และการรับรู้ข้อมูลสุขภาพของประชาชนเป็นสำคัญ เพื่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมสุขภาพในระยะยาว อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมดังกล่าวยังเกิดขึ้นอย่างจำกัด และมีความไม่เท่าเทียมในบางกลุ่ม สะท้อนให้เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมสุขภาพเป็นกระบวนการที่มีความซับซ้อนและต้องอาศัยระยะเวลา รวมถึงปัจจัยสนับสนุนในหลายมิติ

สอดคล้องกับแนวคิดของ Sabatier (1986) ที่มองว่าการนำนโยบายไปปฏิบัติเป็นกระบวนการระยะยาว โดยเฉพาะนโยบายที่มุ่งเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของประชาชน ซึ่งผลลัพธ์จะไม่ปรากฏในทันที แต่ต้องอาศัยความต่อเนื่องของการดำเนินงานและการสนับสนุนอย่างเป็นระบบในระยะยาว ด้านโครงสร้างตัวบทของนโยบายมีความชัดเจนและเหมาะสมในระดับหนึ่ง โดยเฉพาะด้านการกำหนดวัตถุประสงค์ เป้าหมาย และแนวทางเชิงนโยบายที่สอดคล้องกับบริบทเมือง อย่างไรก็ตาม ปัจจัยที่ยังเป็นข้อจำกัดต่อความสำเร็จ ได้แก่ การสื่อสารนโยบายที่ไม่ทั่วถึง ความไม่เพียงพอของทรัพยากรในบางพื้นที่ ความไม่ชัดเจนในระดับ การปฏิบัติ และความท้าทายในการแปลงแนวทางนโยบายไปสู่การปฏิบัติจริงในบริบทที่แตกต่างกันของแต่ละพื้นที่ สอดคล้องกับแนวคิดของ Mazmanian & Sabatier (1983) ที่เสนอว่า ความชัดเจนของวัตถุประสงค์นโยบายเป็นปัจจัยสำคัญต่อความสำเร็จของการนำนโยบายไปปฏิบัติ เนื่องจากช่วยให้ผู้ปฏิบัติเข้าใจทิศทาง เป้าหมาย และขอบเขตของการดำเนินงานได้อย่างชัดเจน นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับแนวคิดของ Van Meter & Van Horn (1975) ที่ระบุว่า ความชัดเจนของเป้าหมายและมาตรฐานนโยบาย เป็นตัวแปรสำคัญที่กำหนดความสำเร็จของการนำนโยบายไปปฏิบัติ หากเป้าหมายมีความชัดเจน จะช่วยให้ผู้ปฏิบัติงานสามารถดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพและสอดคล้องกันในทุกระดับ ด้านความเพียงพอของทรัพยากร พบว่า แม้

นโยบายจะมีการออกแบบให้เหมาะสมกับบริบทของเมือง และมีการปรับรูปแบบบริการให้สอดคล้องกับความต้องการของประชาชน แต่ในทางปฏิบัติยังประสบข้อจำกัดด้านทรัพยากรอย่างชัดเจน ทั้งในด้านบุคลากร เครื่องมือ และงบประมาณ โดยเฉพาะในหน่วยบริการปฐมภูมิที่ต้องรองรับรูปแบบบริการสุขภาพเชิงรุกและมีความซับซ้อนมากขึ้น ข้อค้นพบดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของ Mazmanian & Sabatier (1983) ที่ระบุว่าความสำเร็จของการนำนโยบายไปปฏิบัติขึ้นอยู่กับ ความเพียงพอของทรัพยากรทั้งในด้านงบประมาณ บุคลากร และเครื่องมือ หากทรัพยากรไม่สอดคล้องกับภารกิจหรือขอบเขตของนโยบาย จะส่งผลให้การดำเนินงานไม่สามารถบรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ด้านความชัดเจนของบทบาทหน้าที่ของหน่วยงาน พบว่านโยบายมีการกำหนดหน่วยงานหลักรับผิดชอบอย่างชัดเจน ได้แก่ สำนักการแพทย์และสำนักอนามัย รวมถึงมีการบูรณาการความร่วมมือกับหน่วยงานภายนอก ซึ่งถือเป็นจุดแข็งของโครงสร้างนโยบาย สอดคล้องกับแนวคิดของ Pressman & Wildavsky (1973) ที่เน้นว่า การกำหนดบทบาทหน้าที่และโครงสร้างความรับผิดชอบที่ชัดเจนจะช่วยลดความซับซ้อนของการดำเนินงาน อย่างไรก็ตาม ในระดับปฏิบัติยังพบความไม่ชัดเจนในการถ่ายทอดบทบาทหน้าที่ ส่งผลให้เกิดความล่าช้าและความไม่ต่อเนื่อง ความเพียงพอของทรัพยากร พบว่า แม้นโยบายจะมีการออกแบบให้เหมาะสมกับบริบทเมือง แต่ในทางปฏิบัติพบว่าทรัพยากรยังไม่เพียงพอ ทั้งด้านบุคลากร เครื่องมือ และงบประมาณ โดยเฉพาะในหน่วยบริการปฐมภูมิ ประเด็นนี้สอดคล้องกับแนวคิดของ Mazmanian & Sabatier (1983) ที่ระบุว่า ความสำเร็จของนโยบายขึ้นอยู่กับความเพียงพอของทรัพยากรทั้งด้านงบประมาณและบุคลากร หากทรัพยากรไม่สอดคล้องกับภารกิจ จะทำให้การดำเนินนโยบายไม่สามารถบรรลุเป้าหมายได้ ความชัดเจนของบทบาทหน้าที่ของหน่วยงาน พบว่า ในระดับนโยบายมีการกำหนดหน่วยงานหลักที่รับผิดชอบอย่างชัดเจน ได้แก่ สำนักการแพทย์และสำนักอนามัย รวมถึงมีการบูรณาการความร่วมมือกับหน่วยงานภายนอก ซึ่งสะท้อนถึงความเป็นระบบของโครงสร้างนโยบาย และถือเป็นจุดแข็งที่เอื้อต่อการขับเคลื่อนนโยบายในภาพรวม ข้อค้นพบดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของ Pressman & Wildavsky (1973) ที่ชี้ให้เห็นว่า การกำหนดบทบาทหน้าที่และโครงสร้างความรับผิดชอบที่ชัดเจน เป็นปัจจัยสำคัญในการลดความซับซ้อนของกระบวนการนำนโยบายไปปฏิบัติ โดยเฉพาะในนโยบายที่เกี่ยวข้องกับหลายหน่วยงาน ส่วนแนวทางการดำเนินงานที่สามารถปฏิบัติได้จริง พบว่า นโยบายมีการออกแบบแนวทางที่เหมาะสมในภาพรวม โดยเฉพาะการให้บริการเชิงรุกและการปรับรูปแบบการให้บริการให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของประชาชนในเขตเมือง ซึ่งถือเป็นจุดแข็งสำคัญของนโยบาย

อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัติยังพบข้อจำกัดหลายประการ ได้แก่ ความไม่สอดคล้องกับบริบทของบางพื้นที่ ความจำเป็นที่ผู้ปฏิบัติต้องปรับตัวให้เข้ากับรูปแบบการดำเนินงานใหม่ และข้อจำกัดด้านระยะเวลาในการดำเนินงาน สอดคล้องกับแนวคิดของ Sabatier (1986) ที่มองว่าการนำนโยบายไปปฏิบัติเป็นกระบวนการระยะยาว ซึ่งต้องอาศัยการเรียนรู้และการปรับตัว อย่างต่อเนื่องของหน่วยงานและผู้ปฏิบัติในแต่ละระดับ จึงไม่สามารถคาดหวังผลลัพธ์ได้ในระยะสั้น ด้านโครงสร้างระบบบริการสุขภาพ พบว่า การจัดโครงสร้างบริการโดยแบ่งเป็นโซนสุขภาพ และเชื่อมโยงบริการตั้งแต่ระดับปฐมภูมิ ทุติยภูมิ ไปจนถึงตติยภูมิ ช่วยให้ประชาชนสามารถเข้าถึงบริการได้อย่างครอบคลุม เป็นระบบ และสอดคล้องกับระดับความจำเป็นของปัญหาสุขภาพ ซึ่งสะท้อนรูปแบบของเครือข่ายบริการสุขภาพแบบบูรณาการที่มีประสิทธิภาพ สอดคล้องกับ

แนวคิดสากลด้านระบบสุขภาพ โดย World Health Organization (2008) ได้เสนอแนวคิด Integrated Health Services Delivery ที่เน้นการจัดระบบบริการสุขภาพแบบเชื่อมโยง ระหว่างระดับบริการต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความต่อเนื่องในการดูแล และลดความซ้ำซ้อนของระบบบริการ ด้านภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง พบว่า ผู้บริหารมีภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงครบทั้ง 4 มิติ ได้แก่ การมีอิทธิพลเชิงอุดมการณ์ การสร้างแรงบันดาลใจ การกระตุ้นทางปัญญา และการคำนึงถึงปัจเจกบุคคล ซึ่งสะท้อนถึงบทบาทสำคัญของผู้นำในการขับเคลื่อนนโยบายให้ประสบความสำเร็จ การมีอิทธิพลเชิงอุดมการณ์ ผู้บริหารเป็นแบบอย่างที่ดี มีความรับผิดชอบ เสียสละ และบริหารทรัพยากรอย่างโปร่งใส ซึ่งส่งผลให้บุคลากรเกิดความเชื่อมั่นและไว้วางใจ สอดคล้องกับ Avolio & Bass (2004) ที่ระบุว่าผู้นำการเปลี่ยนแปลงต้องเป็นต้นแบบทางจริยธรรม และสามารถสร้างความศรัทธาแก่ผู้ตามได้ การสร้างแรงบันดาลใจ ผู้บริหารมีการสื่อสารนโยบายอย่างต่อเนื่อง และใช้แรงจูงใจเชิงบวก เช่น การยกย่องและให้รางวัล เพื่อกระตุ้นให้บุคลากรมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน การคำนึงถึงปัจเจกบุคคล ผู้บริหารให้ความสำคัญกับการรับฟังความคิดเห็นของบุคลากร และส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน สอดคล้องกับ Yukl (2012) ที่ระบุว่าการใส่ใจรายบุคคลจะช่วยเพิ่มความพึงพอใจและความผูกพันต่อองค์กร

ความสำเร็จในการนำนโยบายไปปฏิบัติ การเข้าถึงบริการสุขภาพของประชาชน พบว่า การใช้เทคโนโลยีดิจิทัล เช่น แอปพลิเคชัน “หมอ กทม.” ระบบ Digital Health Book และ Line Official มีบทบาทสำคัญในการเพิ่มความสะดวก รวดเร็ว และลดข้อจำกัดด้านเวลาและสถานที่ในการเข้าถึงบริการสุขภาพของประชาชน สะท้อนให้เห็นว่าการนำเทคโนโลยีมาใช้เป็นเครื่องมือสนับสนุนนโยบาย สามารถช่วยยกระดับประสิทธิภาพการให้บริการ ลดระยะเวลารอคอย และเพิ่มความพึงพอใจของผู้รับบริการ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ World Health Organization (2019) ที่ระบุว่า Digital Health เป็นกลไกสำคัญในการเพิ่มการเข้าถึงบริการสุขภาพ ในประเด็นด้านโครงสร้างและกระบวนการนำนโยบายไปปฏิบัติ ด้านประสิทธิผลของการดำเนินงาน ซึ่งประกอบด้วยปัจจัยด้านบุคลากรและแรงจูงใจ การกำหนดเป้าหมายและการวางแผน การบริหารจัดการและการใช้เทคโนโลยี รวมถึงบริบทและสิ่งแวดล้อม ผลการศึกษาพบว่า ค่าตอบแทนและการพัฒนาทักษะมีส่วนสำคัญในการเพิ่มแรงจูงใจและประสิทธิภาพในการทำงานของบุคลากร สอดคล้องกับแนวคิดของ Herzberg (1959) ที่ระบุว่า แรงจูงใจและปัจจัยค้ำจุนมีผลต่อประสิทธิภาพการทำงาน ด้านความพึงพอใจของผู้รับบริการ ผลการศึกษาพบว่า ความสะดวกในการเข้าถึงบริการ การลดเวลารอคอยและการให้บริการนอกสถานพยาบาล จะเพิ่มความพึงพอใจของประชาชนได้ สอดคล้องกับ Universal Health Coverage (UHC) ของ World Health Organization (2010) ที่เน้นการลดภาระค่าใช้ จ่ายของประชาชน การปรับช่วงเวลาให้บริการ การให้บริการนอกเวลาราชการสอดคล้องกับวิถีชีวิตประชาชน โดยเฉพาะวัยทำงาน ทำให้ประชาชนหลายกลุ่มเข้าถึงบริการได้เพิ่มขึ้น

องค์ความรู้ใหม่

งานวิจัยเรื่อง “ความสำเร็จในการนำนโยบายการตรวจสุขภาพประชาชนล้านคนไปปฏิบัติในเขตกรุงเทพมหานคร” สรุปองค์ความรู้ใหม่เป็นกลไกการนำนโยบายไปปฏิบัติที่นำไปสู่ความสำเร็จในการนำนโยบายการตรวจสุขภาพประชาชนล้านคนไปปฏิบัติ ประกอบด้วย 1) โครงสร้างตัวบทของนโยบาย 2) เงื่อนไขที่ไม่ใช่ของนโยบาย 3) การมีอิทธิพลเชิงอุดมการณ์ 4) การสร้างแรงบันดาลใจ 5) ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง ล้วนเป็นปัจจัยสำคัญ ตัวชี้วัดได้แก่ การเข้าถึงบริการสุขภาพของประชาชน การใช้เทคโนโลยีดิจิทัล การจัดบริการเชิงรุก ประสิทธิผลของการดำเนินงาน ความครอบคลุมของบริการ และความพึงพอใจของผู้รับบริการ

ภาพที่ 1 รูปแบบความสำเร็จในการนำนโยบายการตรวจสุขภาพประชาชนล้านคนไปปฏิบัติในเขตกรุงเทพมหานคร

ภาพองค์ความรู้จากงานวิจัยเรื่อง “ความสำเร็จในการนำนโยบายการตรวจสุขภาพประชาชนล้านคนไปปฏิบัติในเขตกรุงเทพมหานคร” แสดงให้เห็นถึงรูปแบบความสำเร็จในการนำนโยบายสาธารณะด้านสุขภาพไปปฏิบัติ โดยใช้โครงสร้างเชิงสัญลักษณ์แบบบ้านหรืออาคารแห่งความสำเร็จ เพื่อสื่อให้เห็นว่าความสำเร็จของนโยบายมิได้เกิดจากปัจจัยใดปัจจัยหนึ่งเพียงลำพัง หากเกิดจากการเชื่อมโยงกันของปัจจัยสนับสนุนหลายด้านที่ทำหน้าที่เป็นเสาหลักในการรองรับและผลักดันนโยบายให้บรรลุผลในทางปฏิบัติ

ส่วนบนของภาพหรือหลังคา หมายถึง เป้าหมายสูงสุดของโมเดล คือ ความสำเร็จในการนำนโยบายการตรวจสุขภาพประชาชนล้านคนไปปฏิบัติในเขตกรุงเทพมหานคร โดยสะท้อนให้เห็นว่าการดำเนินนโยบายดังกล่าวเป็นนโยบายสาธารณะด้านสุขภาพที่เกี่ยวข้องกับประชาชนจำนวนมาก จำเป็นต้องอาศัยทั้งกลไกเชิงนโยบาย การบริหารจัดการเชิงพื้นที่ การจัดบริการสุขภาพ และการประสานงานระหว่างหน่วยงาน เพื่อให้ประชาชนสามารถเข้าถึงบริการตรวจสุขภาพได้อย่างทั่วถึง มีคุณภาพ และเกิดผลลัพธ์ที่เป็นรูปธรรม

ส่วนกลางของภาพประกอบด้วยเสาหลัก 5 ด้าน ซึ่งเป็นกลไกสำคัญที่นำไปสู่ความสำเร็จของการนำนโยบายไปปฏิบัติ ได้แก่ 1) โครงสร้างตัวบทของนโยบาย หมายถึง ความชัดเจนของเป้าหมาย แนวทางปฏิบัติ และการกำหนดบทบาทหน้าที่ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง หากตัวบทของนโยบายมีความชัดเจน ย่อมช่วยให้ผู้ปฏิบัติงานสามารถเข้าใจทิศทางและดำเนินงานได้อย่างเป็นระบบ 2) เงื่อนไขที่ไม่ใช่ของนโยบาย หมายถึง ปัจจัยแวดล้อมที่สนับสนุนการดำเนินงาน เช่น ทรัพยากร บุคลากร งบประมาณ และบริบทแวดล้อม ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้นโยบายสามารถขับเคลื่อนได้จริง 3) การมีอิทธิพลเชิงอุดมการณ์ หมายถึง ค่านิยมร่วม ความเชื่อมั่น และแรงหนุนทางนโยบาย ที่ทำให้ผู้เกี่ยวข้องเห็นคุณค่าและยอมรับความสำคัญของการตรวจสุขภาพเชิงป้องกัน 4) การสร้างแรงบันดาลใจ หมายถึง การกระตุ้นให้บุคลากรและภาคส่วนที่เกี่ยวข้องเกิดความมุ่งมั่น มีส่วนร่วม และร่วมมือกันในการขับเคลื่อนนโยบาย และ 5) ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง หมายถึง ความสามารถของผู้นำในการกำหนดทิศทาง ขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลง ตัดสินใจอย่างมีประสิทธิภาพ และประสานงานระหว่างหน่วยงานเพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างต่อเนื่อง

ส่วนล่างของภาพหรือฐานราก หมายถึง ตัวชี้วัดความสำเร็จของการนำนโยบายไปปฏิบัติ ประกอบด้วย 6 ด้าน ได้แก่ การเข้าถึงบริการสุขภาพของประชาชน การใช้เทคโนโลยีดิจิทัล การจัดบริการเชิงรุก ประสิทธิผลของการดำเนินงาน ความครอบคลุมของบริการ และความพึงพอใจของผู้รับบริการ ตัวชี้วัดเหล่านี้ทำหน้าที่สะท้อนผลลัพธ์ของการดำเนินนโยบายทั้งในมิติของการเข้าถึงบริการ คุณภาพการบริหารจัดการ ความทันสมัยของระบบบริการ และความพึงพอใจของประชาชนผู้รับบริการ

ภาพองค์ความรู้นี้ชี้ให้เห็นว่า ความสำเร็จในการนำนโยบายการตรวจสุขภาพประชาชนล้านคนไปปฏิบัติในเขตกรุงเทพมหานคร เกิดจากการทำงานร่วมกันของ 5 กลไกหลัก ได้แก่ ความชัดเจนของนโยบาย ความพร้อมของปัจจัยสนับสนุน อุดมการณ์ร่วม แรงบันดาลใจในการปฏิบัติงาน และภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง ซึ่งทั้งหมดทำหน้าที่เป็นเสาหลักรองรับการดำเนินนโยบาย และส่งผลต่อความสำเร็จที่สามารถประเมินได้ผ่านตัวชี้วัดด้านการเข้าถึงบริการสุขภาพ เทคโนโลยีดิจิทัล การบริการเชิงรุก ประสิทธิผล ความครอบคลุม และความพึงพอใจของประชาชน

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) ควรมีนโยบายการพัฒนาระบบการเข้าถึงบริการแบบผสมผสาน (Hybrid Access Model) โดยควรใช้ทั้งช่องทางดิจิทัลควบคู่กับการให้บริการเชิงรุกในพื้นที่ เพื่อรองรับประชาชนทุกกลุ่ม โดยเฉพาะกลุ่มเปราะบาง เช่น ผู้สูงอายุ

2) การออกแบบบริการที่ยืดหยุ่นและสอดคล้องกับวิถีชีวิตของประชาชน เช่น การขยายเวลาการให้บริการนอกเวลาราชการ การจัดบริการในสถานที่ที่ประชาชนเข้าถึงง่าย เพื่อเพิ่มความพึงพอใจและอัตราการใช้บริการ

2. ข้อเสนอในการนำไปใช้ประโยชน์

1) หน่วยบริการควรพัฒนารูปแบบการให้บริการเชิงรุกอย่างต่อเนื่อง โดยเพิ่มจุดบริการในพื้นที่ที่ประชาชนเข้าถึงได้สะดวก และควรเพิ่มจำนวนบุคลากรให้เพียงพอกับภาระงาน หรือปรับรูปแบบการจัดสรรกำลังคนให้เหมาะสมกับช่วงเวลาที่มีผู้ใช้บริการหนาแน่น รวมถึงพัฒนาทักษะบุคลากรในด้านการสื่อสาร การให้คำปรึกษาสุขภาพ และการใช้เทคโนโลยีดิจิทัล

2) ควรพัฒนาระบบฐานข้อมูลประชากรให้เป็นปัจจุบัน และพัฒนารูปแบบการประชาสัมพันธ์ให้หลากหลายและเหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย

3. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1) ควรศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อพฤติกรรมการเข้ารับการตรวจสุขภาพของประชาชนในเชิงปริมาณ เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงสถิติที่สามารถนำไปใช้ในการวางแผนและพัฒนานโยบายด้านสุขภาพได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2) ควรมีการศึกษาผลลัพธ์ด้านสุขภาพของประชาชนหลังจากเข้ารับการตรวจสุขภาพ เช่น การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมสุขภาพ การลดความเสี่ยงของโรค และการเข้าถึงการรักษา เพื่อประเมินประสิทธิผลของนโยบายในระยะยาว

เอกสารอ้างอิง

เริงฤดี ปธานวนิช, (2568). *การสำรวจสุขภาพประชาชนไทยโดยการตรวจร่างกาย ครั้งที่ 7 พ.ศ.2567-2568*. https://kb.hsri.or.th/dspace/handle/11228/6360?show=full

อัญชนา แก้วไธสง. (2560). ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการตรวจสุขภาพของผู้สัมผัสอาหารในเขตเทศบาลตำบลเมืองศรีไคอำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี. *วารสารราชธานีนวัตกรรมทางวิทยาศาสตร์สุขภาพ, 1*(1), 64-80.

Avolio, Bruce J., B. J., & Bass, B. M. (2004). *Multifactor leadership questionnaire: Manual and sampler set* (3rd ed.). Mind Garden.

Frederick Herzberg. (1959). *The motivation to work. New York.* NY: John Wiley & Sons.

Mazmanian, D. A., & Sabatier, P. A. (1983). *Implementation and public policy.* Glenview, IL: Scott, Foresman and Company.

Pressman, J. L., & Wildavsky, A. (1973). Implementation: How Great Expectations in *Washington are Dashed in Oakland.* University of California Press.

Sabatier, P. A., & Mazmanian, D. A. (1980). The Implementation of Public Policy: A Framework of Analysis. *Policy Studies Journal, 8*(4): 538–560.

Van Meter, D. S., & Van Horn, C. E. (1975). The policy implementation process: A conceptual framework. *Administration & Society, 6*(4), 445–488.

World Health Organization. (2008). *Integrated health services: What and why?* Geneva: World Health Organization.

World Health Organization. (2019). *WHO guideline: Recommendations on digital interventions for health system strengthening.* Geneva: World Health Organization.

Yukl, G. (2012). *Leadership in organizations* (8thed.). Boston, MA: Pearson Education.

การบริหารจัดการมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐ เขตกรุงเทพมหานคร

THE MANAGEMENT OF AUTONOMOUS UNIVERSITY IN BANGKOK AREA

สุทธิชัย กชเมธ[1], สถิตย์ นิยมญาติ[2], ณัฐวัฒน์ สิริพรวุฒิ[3],
กมลพร กัลยาณมิตร[4]
Sutthichai Kotchamet [1], Satit Niyomyah [2], Nattawat Siriphornwut [3],
Kamolporn Kalyanamitra[4]

คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยกรุงเทพธนบุรี, ประเทศไทย[1-4]
Faculty of Political Science, Bangkokthonburi University, Thailand[1-4]

thitiya.kh@bkkthon.ac.th Corresponding Author E-mail: Sutthichai_t@boonrawd.co.th

Received 22 May 2026; Revised 4 June 2026; Accepted 28 June 2026

****

การบริหารจัดการมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐ เขตกรุงเทพมหานคร

สุทธิชัย กชเมธ, สถิตย์ นิยมญาติ, ณัฐวัฒน์ สิริพรวุฒิ,
กมลพร กัลยาณมิตร

บทคัดย่อ

การวิจัยมีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาการบริหารงานของมหาวิทยาลัยของรัฐในกำกับของรัฐ เขตกรุงเทพมหานคร 2) เพื่อศึกษาการส่งเสริมประสิทธิภาพและการพัฒนาคุณภาพการเป็นมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐ เขตกรุงเทพมหานคร 3) รูปแบบการบริหารจัดการมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐ เขตกรุงเทพมหานคร 4) ข้อเสนอแนะเพิ่มเติมเกี่ยวกับนโยบายการบริหารและการพัฒนาการเป็นมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐ เขตกรุงเทพมหานคร รูปแบบการวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ แหล่งข้อมูลที่ใช้ได้ เอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 20 คน และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมโดยข้อมูลที่รวบรวมได้ถูกนำมาวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการวิจัยพบว่า 1) การบริหารงานของมหาวิทยาลัยของรัฐในกำกับของรัฐ เขตกรุงเทพมหานคร ได้แก่ ด้านการวางแผนงานการปรับองค์กร ด้านหลักการและแนวความคิดการแปรสภาพ และด้านความคาดหวังถึงการบริหารถึงความก้าวหน้าการเป็นมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐ 2) การส่งเสริมประสิทธิภาพและการพัฒนาคุณภาพการเป็นมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐ เขตกรุงเทพมหานคร ได้แก่ ด้านการส่งเสริมประสิทธิภาพหลักสูตรการเรียนการสอน ด้านการบริหารจัดการทรัพยากรงบประมาณและทรัพย์สินมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐ และด้านการพัฒนาคุณภาพและสวัสดิการภายหลังการเป็นมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐ 3) รูปแบบการบริหารจัดการมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐ เขตกรุงเทพมหานคร คือ การพัฒนารูปแบบการบริหาร การพัฒนาบุคลากรและเจ้าหน้าที่ การพัฒนาหลักสูตร และการพัฒนาวิธีการเรียนการสอน 4) ข้อเสนอแนะเพิ่มเติมเกี่ยวกับนโยบายการบริหารและการพัฒนาการเป็นมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐ เขตกรุงเทพมหานคร พบว่าสิ่งสำคัญที่สุดคือการการเป็นผู้นำ การบริหารงานของมหาวิทยาลัยของในกำกับของรัฐภายใต้หลักคุณธรรม จริยธรรม และมีวิสัยทัศน์ และเป็นที่ยอมรับในเชิงประจักษ์ระดับสังคม

คำสำคัญ: การบริหารจัดการ; มหาวิทยาลัย; มหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐ

THE MANAGEMENT OF AUTONOMOUS UNIVERSITY IN BANGKOK AREA

Sutthichai Kotchamet, Satit Niyomyah, Nattawat Siriphornwut,
Kamolporn Kalyanamitra

Abstract

The objectives of this research were 1) to study the administration of the state-run universities in Bangkok District 2) to study the promotion of efficiency and quality development of being a state-run university. Bangkok Metropolitan Region 3) State University Management Model, Bangkok Metropolitan Region 4) Further Suggestions on Administration Policy and Development as a State University, Bangkok Metropolitan Region. This form of research is qualitative research, useful data sources, papers, in-depth interviews with 20 key data providers, and a non-participatory segmentation by which the collected data is taken for content analysis.

The research found that 1) The administration of state-run universities in Bangkok includes planning for reorganization, principles and concepts of change, and expectations for the management of progress as a state-run university. 2) Enhancing efficiency and improving the quality of state-affiliated universities in Bangkok Metropolitan Region, including promoting the efficiency of academic programs, managing university budgets and assets, and developing post-state-affiliation quality and welfare. 3) The management model for state-supervised universities in the Bangkok Metropolitan Area includes the development of administrative models, personnel and staff development, curriculum development, and the development of teaching methods. 4) Further recommendations regarding the administrative policies and development of state-supervised universities in Bangkok indicate that the most important aspects are leadership and management of state-supervised universities based on moral and ethical principles, a clear vision, and demonstrable acceptance at the societal level.

Keywords: Management; University; State-administered university

บทนำ

การบริหารจัดการมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาคุณภาพการอุดมศึกษาของประเทศไทยให้สามารถตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และเทคโนโลยีในศตวรรษที่ 21 ได้อย่างมีประสิทธิภาพ การเปลี่ยนสถานะของมหาวิทยาลัยจากส่วนราชการสู่มหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐมีวัตถุประสงค์เพื่อเพิ่มความคล่องตัวในการบริหารจัดการ การบริหารงบประมาณ และการบริหารทรัพยากรบุคคล อันจะส่งผลต่อการยกระดับคุณภาพและศักยภาพในการแข่งขันของสถาบันอุดมศึกษา วิจิตร ศรีสอ้าน (2555) กล่าวว่า มหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐควรมีความเป็นอิสระในการบริหารควบคู่ไปกับความรับผิดชอบต่อสังคมและการตรวจสอบได้ ขณะที่ ไพฑูรย์ สินลารัตน์ (2559) เห็นว่าการพัฒนาอุดมศึกษาจำเป็นต้องมุ่งสู่ความเป็นเลิศทางวิชาการและการสร้างคุณภาพการศึกษาให้สอดคล้องกับความต้องการของประเทศ นอกจากนี้ สุวิมล ว่องวาณิช (2558) ได้เสนอว่าการประเมินผลและการใช้สารสนเทศอย่างเป็นระบบเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาคุณภาพองค์กรอย่างต่อเนื่อง สอดคล้องกับแนวคิดของ Drucker (2007) ที่มองว่าองค์กรในศตวรรษที่ 21 จำเป็นต้องให้ความสำคัญกับการจัดการความรู้ การพัฒนาทุนมนุษย์ และการบริหารเชิงกลยุทธ์เพื่อสร้างประสิทธิภาพและความสามารถในการแข่งขัน ขณะเดียวกัน สมหวัง พิธิยานุวัฒน์ (2545) ได้เน้นความสำคัญของการพัฒนาคุณภาพการศึกษาอย่างต่อเนื่อง และ รุ่ง แก้วแดง (2544) ได้เสนอแนวคิดด้านการประกันคุณภาพการศึกษาเพื่อยกระดับมาตรฐานการดำเนินงานของสถาบันอุดมศึกษา ดังนั้น การบริหารจัดการมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพการดำเนินงานและความสำเร็จของสถาบันอุดมศึกษาในระยะยาว

สถาบันอุดมศึกษาในกำกับของรัฐ หรือที่เรียกว่า “มหาวิทยาลัยนอกระบบ” คือสถาบันอุดมศึกษาของรัฐที่มีการบริหารการจัดการอิสระแยกออกจากระบบราชการ (autonomous university) แต่ยังได้รับเงินอุดหนุนทั่วไป (block grant) ที่รัฐจัดสรรให้เป็นรายปีโดยตรง เพื่อใช้จ่ายตามความจำเป็นในการดำเนินการตามวัตถุประสงค์ของมหาวิทยาลัย และเพื่อประกันคุณภาพการศึกษา แนวคิดและความพยายามที่จะทำให้มหาวิทยาลัยของรัฐในระบบราชการปรับไปสู่การเป็นมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐ มีมาตั้งแต่ พ.ศ. 2507 จากกลุ่มผู้บริหารมหาวิทยาลัยกลุ่มหนึ่ง และได้เสนอเข้าคณะรัฐมนตรีเพื่อพิจารณาเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ.2514 แต่เรื่องก็ชะงักลงเพราะบุคลากรในมหาวิทยาลัยส่วนใหญ่ไม่เห็นด้วย ซึ่งในปัจจุบัน สำนักนายกรัฐมนตรี ได้ตั้งกระทรวงการอุดมศึกษาวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (อว.) ขึ้นมาเพื่อดูแลมหาวิทยาลัยต้องแทนที่สังกัดสำนักนายกรัฐมนตรีเดิม จนกระทั่ง พ.ศ.2530 มหาวิทยาลัยริเริ่มโครงการจัดทำแผนอุดมศึกษาระยาว 15ปี (พ.ศ 2533-2547) ขึ้น รัฐบาลให้การสนับสนุนการปฏิรูปความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันอุดมศึกษาระดับปริญญากับรัฐโดยพัฒนาสถาบันอุดมศึกษาของรัฐในสังกัดมหาวิทยาลัยที่มีอยู่แล้วให้มีความเป็นอิสระ คล่องตัว มีประสิทธิภาพ และสามารถบรรลุความเป็นเลิศทางวิชาการ โดยปรับเปลี่ยนไปเป็นมหาวิทยาลัยที่ไม่เป็นส่วนของราชการ ส่วนสถาบันอุดมศึกษาของรัฐที่จัดตั้งใหม่ให้มีฐานะและรูปแบบเป็นมหาวิทยาลัยรัฐโดย ที่ไม่เป็นส่วนของราชการตั้งแต่แรกตั้ง ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาในการแปรสภาพ การนำมหาวิทยาลัยออกนอระบบนั้น มีประเด็นขัดแย้งมาโดยตลอด ทั้งในกรรมาธิการพิจารณาร่างพระราชบัญญัติ มหาวิทยาลัยในกำกับของ

รัฐ และในสภาผู้แทนราษฎร ได้มีความเห็นแตกต่างอย่างมากมายทางความคิด การออกนอกระบบ คือ การทรานฟอร์มตัวเอง เพื่อดูแลตัวเองมากขึ้น อาจจะมีกลไกทางเศรษศาสตร์เรื่องค้นทุน จนต้องมาจัดการตังเองเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพ ไม่เช่นนั้นจะอยู่ไม่สอดล้องกับการแข่งขัน ที่สำคัญรัฐพยายามจะลดภาระเรื่องค่าจ่ายใช้จ่าย ให้มหาวิทยาลัยหารายได้เพิ่มขึ้น เช่น ผลักเรื่องค่าเทอม ผลักเรื่องภาคพิเศษ ผลักเรื่องการทำสัญญาเพื่อโครงการวิชาการ ส่วนการอยู่ในระบบราชการ มหาวิทยาลัยจะได้ประโยชน์ โดยที่ข้าราชการ ต่างๆ จะได้สิทธิประโยชน์และการใช้เงินตามระเบียบราชการแต่ไม่เกิดผลในทางประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากหนัก ในช่วงวิกฤตเศรษฐกิจเมื่อปี พ.ศ.2541 นโยบายการออกนอกระบบได้เป็นข้อตกลงหนึ่ง ที่ผูกพันกับสัญญาการกู้ยืมเงินกับธนาคารพัฒนาเอเชีย โดยรัฐบาลมุ่งหมายลดงบประมาณในส่วนราชการให้สามารถเลี้ยงตนเองและบริหารงบประมาณเองได้ ในช่วงปี พ.ศ. 2542 เริ่มมีการเสนอให้มหาวิทยาลัยหรือคณะวิชาที่ตั้งขึ้นใหม่ “ออกนอกระบบ” ราชการ และมีการหยุดรับข้าราชการเข้ามาในมหาวิทยาลัยรัฐเดิมทั้งหมด ตำแหน่งที่บรรจุเข้ามาใหม่ เรียกว่า “พนักงานในสถาบันอุดมศึกษา” ซึ่งมีกรอบเงินเดือนและสวัสดิการแตกต่างจากข้าราชการเดิม และหากผู้ที่เกษียณอายุราชการไปให้ตำแหน่งและเงินเดือนนั้นเปลี่ยนเป็นตำแหน่งพนักงานในสถาบันอุดมศึกษาในตำแหน่งเริ่มบรรจุใหม่เท่านั้น ในสมัยรัฐบาลทักษิณ ชินวัตร ได้เริ่มมีความพยายามนำมหาวิทยาลัยออกนอกระบบอีกครั้ง แต่ได้มีการคัดค้าน ดังนั้น จึงยังไม่มีการนำมหาวิทยาลัยออกนอกระบบในช่วงนี้ ต่อมาในสมัยรัฐบาลพลเอกสุรยุทธ์ จุลานนท์ โดย ศาสตราจารย์ ดร.วิจิตร ศรีสอ้าน รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ได้เสนอคณะรัฐมนตรีและสภานิติบัญญัติแห่งชาติ ให้ผ่านร่าง พระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐของแต่ละมหาวิทยาลัยอีกครั้ง ทำให้ปัจจุบัน มีสถาบันอุดมศึกษาของรัฐปรับเปลี่ยนสถานภาพเป็นสถาบันอุดมศึกษาในกำกับของรัฐแล้ว จำนวน 29 แห่ง และมีสถาบันอุดมศึกษาของรัฐที่อยู่ระหว่างดำเนินการอีกหลายแห่ง

การศึกษางานวิจัยในครั้งนี้ต้องการศึกษา การบริหารการจัดการ การส่งเสริมประสิทธิภาพและการพัฒนาคุณภาพ และรูปแบบการบริหารจัดการของความเป็นมหาวิทยาลัยนอกการกำกับของรัฐ ตลอดจนสังเกตุปัญหาและอุปสรรค ในการบริหารการจัดการมหาวิทยาลัยนอกการกำกับของรัฐ การวิจัยนี้จะช่วยให้ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการบริหารการจัดมหาวิทยาลัยนอกการกำกับของรัฐ หรือให้มหาวิทยาลัยที่กำลังต้องการจะออกจากเป็นมหาลัยของรัฐได้มาศึกษาการบริหารการจัดการ การพัฒนารูปแบบ และทราบถึงปัญหาอุปสรรคต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากการกลายเป็นมหาวิทยาลัยในการกำกับของรัฐ สามารถนำความรู้ที่ได้ไปใช้ในการปรับปรุงกระบวนการบริหารจัดการมหาวิทยาลัยนอกระบบได้อย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ยังสามารถนำผลการวิจัยไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาและปรับปรุงการบริหารการจัดการภายในมหาวิทยาลัย เพื่อลดปัญหาที่เคยเกิดขึ้นจากการบริหารที่ไม่สมบูรณ์ ทั้งนี้การศึกษาจะใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการสัมภาษณ์ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการบริหารจัดการมหาวิทยาลัยในการกำกับของรัฐ เช่น อธิการบดี คณะอาจารย์ นิสิตนักศึกษา และเจ้าหน้าที่ของมหาลัยวิทยาในการกำกับของรัฐที่เกี่ยวข้อง นอกจากนี้ยังมีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร และรายงานที่เกี่ยวข้องเพื่อใช้ในการวิเคราะห์และเสนอแนะแนวทางในการปรับปรุงการบริหารจัดการมหาวิทยาลัยในการกำกับของรัฐในอนาคตต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาการบริหารงานของมหาวิทยาลัยของรัฐในกำกับของรัฐ เขตกรุงเทพมหานคร

2. เพื่อศึกษาการส่งเสริมประสิทธิภาพและการพัฒนาคุณภาพการเป็นมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐ เขตกรุงเทพมหานคร

3. รูปแบบการบริหารจัดการมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐ เขตกรุงเทพมหานคร

4. ข้อเสนอแนะเพิ่มเติมเกี่ยวกับนโยบายการบริหารและการพัฒนาการเป็นมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐ เขตกรุงเทพมหานคร

วิธีดำเนินการวิจัย

1. รูปแบบของงานวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยคุณภาพ โดยใช้แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้างกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ แล้ววิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) เพื่อให้การวิจัยมีสาระครอบคลุมครบถ้วน เหมาะสำหรับการนำไปเป็นแนวทางการบริหารมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐ ต่อไป

2. ประชากรกลุ่มตัวอย่าง/ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญเลือกแบบเจาะจง จำนวน 20 คน มหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐ มีรายละเอียดดังนี้

1) อธิการบดีมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐ จำนวน 3 ท่าน

2) คณบดีมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐ จำนวน 3 ท่าน

3) คณาจารย์ในมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐ จำนวน 5 ท่าน

4) เจ้าหน้าที่ในมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐ จำนวน 5 ท่าน

5) ผู้ทรงคุณวุฒิทางรัฐประศาสนศาสตร์ จำนวน 1 ท่าน

6) นิสิตนักศึกษา สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ จำนวน 3 ท่าน

3. เครื่องมือในการวิจัย

ใช้สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญซึ่งเป็นกลุ่มให้ข้อมูลเป็น แบบสัมภาษณ์เป็นแบบกึ่งโครงสร้าง (Semi structure) สัมภาษณ์มหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐในกลุ่มตัวอย่าง การดำเนินการจัดการพัฒนารูปแบบมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐ ซึ่งผู้วิจัยจะใช้การสัมภาษณ์แบบการเปิดกว้างในการตอบใน 3 ประเด็น ได้แก่

1) การพัฒนารูปแบบการบริหารถึงความก้าวหน้าของการแปรสภาพของมหาวิทยาลัยของรัฐไปสู่การเป็นมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐ

2) การส่งเสริมประสิทธิภาพและการพัฒนาคุณภาพการเป็นมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐ

3) ข้อเสนอแนะเพิ่มเติมเกี่ยวกับนโยบายการบริหารและการพัฒนาการเป็นมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐ

แบบการสัมภาษณ์ เป็นการกึ่งโครงสร้าง (Semi structure) โดยนำผลที่ได้จากการพิจารณาและการวิเคราะห์จากการสัมภาษณ์ มาประกอบหัวข้อสัมภาษณ์ เพื่อหาแนวทางการบริหารจัดการมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐ

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรรวบรวมข้อมูลเพื่อศึกษา ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวม ดังนี้

1) การสัมภาษณ์ใช้กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญซึ่งเป็นกลุ่มให้ข้อมูลเป็น จำนวน 20 คน ผู้วิจัยสัมภาษณ์ด้วยตนเองโดยวิธีสัมภาษณ์ชิงลึก

2) สัมภาษณ์กลุ่มมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐ ผู้วิจัยส่งหนังสือข้อความอนุเคราะห์และกำหนดวันสัมภาษณ์โดยได้ส่งผลการวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูล แบบสัมภาษณ์ 1ฉบับ พร้อมแจ้งประเด็นของการสัมภาษณ์ให้กับผู้เชียวชาญ ทราบล่วงหน้า

3) การสังเกตการณ์ผู้วิจัยใชวิธีการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม เพื่อเป็นการไม่รบกวน และเก็บรายละเอียดของข้อมูลแล้วจดบันทึกโดยไม่ต้องตีความหมาย เพื่อป้องกันความมีอคติ

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

วิเคราะห์ข้อมูลแบบพรรณนาความผู้วิจัยได้ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลทันทีที่เก็บข้อมูลจากภาคสนามได้จำนวนหนึ่ง ซึ่งข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์ข้อมูลในระยะแรกนี้ ผู้วิจัยใช้เป็นตัวกำหนดทิศทางในการเก็บรวบรวมข้อมูลในครั้งต่อไป และใช้เป็นข้อมูลในการแก้ไขปรับปรุงหรือกำหนดประเด็นคำถามย่อยขึ้นใหม่ โดยดำเนินการเก็บรวมข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูลไปพร้อมกัน ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูล ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1) การจัดระเบียบข้อมูล (Data Organizing) ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากการลงสนามในการสัมภาษณ์เมื่อได้ข้อมูลมาทำการวิเคราะห์ ซึ่งเริ่มต้นด้วยการจัดระเบียบของข้อมูล

2) การแสดงข้อมูล (Data Display) การแสดงข้อมูลเป็นกกระบวนการนำเสนอข้อมูลโดยผู้วิจัยได้นำข้อมูลทั้งหมดที่ได้จากการตรวจสอบแล้ว ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในรูปแบบการพรรณนามากำหนดรหัสและจัดข้อมูลเข้าไปเป็นหมวดหมู่

3) การหาข้อสรุป การตีความ และการตรวจสอบความถูกต้องแม่นตรงของผลการประเมิน เมื่อวิเคราะห์ข้อมูลแล้วผู้วิจัยมั่นใจว่าแบบแผนของชุดความหมาย หรือนโนทัศน์ที่เกิดขึ้นนั้นซ้ำๆ กันจนเป็นแบบแผนที่แน่นอน

4) เมื่อได้ข้อสรุปแล้ว ผู้วิจัยได้ทำการตรวจสอบข้อสรุปนั้น เพื่อยืนยันความถูกต้องของผลการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้ศึกษาวิจัยนำเสนอผลวิเคราะห์ข้อมูลตามความมุ่งหมายการวิจัยด้วยวิธีการพรรณนา

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เพื่อวิเคราะห์การบริหารงานของมหาวิทยาลัยของรัฐในกำกับของรัฐ เขตกรุงเทพมหานคร

ผลการศึกษาพบว่า การบริหารงานของมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐในเขตกรุงเทพมหานครมีลักษณะเป็นการบริหารจัดการที่มีความเป็นอิสระทางวิชาการและการบริหารงานบุคคล โดยมีโครงสร้างการบริหารที่แตกต่างจากมหาวิทยาลัยของรัฐแบบราชการ (Public University) อย่างชัดเจน กล่าวคือ มหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐมีอำนาจในการกำหนดนโยบาย การบริหารงบประมาณ การบริหารงานบุคคล และการดำเนินงานด้านวิชาการได้อย่างคล่องตัวมากขึ้น ภายใต้การกำกับดูแลของสภามหาวิทยาลัยซึ่งทำหน้าที่เป็นองค์กรสูงสุดในการกำหนดทิศทางและนโยบายขององค์กร

ในด้านโครงสร้างการบริหาร พบว่ามหาวิทยาลัยส่วนใหญ่มีการแบ่งโครงสร้างออกเป็น 3 ระดับ ได้แก่ ระดับนโยบาย (สภามหาวิทยาลัย) ระดับบริหาร (อธิการบดีและคณะผู้บริหาร) และระดับปฏิบัติการ (คณะ สำนัก และหน่วยงานสนับสนุน) โดยมีการกระจายอำนาจการตัดสินใจไปยังหน่วยงานระดับคณะและภาควิชาในระดับที่มากกว่ามหาวิทยาลัยในระบบราชการเดิม ทำให้เกิดความรวดเร็วในการตอบสนองต่อสถานการณ์และความต้องการของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

ด้านการบริหารงานบุคคล พบว่ามหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐมีระบบการจ้างงานที่เป็นพนักงานมหาวิทยาลัยเป็นหลัก แทนระบบข้าราชการ ซึ่งเปิดโอกาสให้มีความยืดหยุ่นในการกำหนดค่าตอบแทน สวัสดิการ และระบบการประเมินผลงานที่สอดคล้องกับสมรรถนะและผลสัมฤทธิ์ของงานมากขึ้น อย่างไรก็ตาม ผลการศึกษายังพบปัญหาในประเด็นความมั่นคงในอาชีพของบุคลากรบางกลุ่ม โดยเฉพาะกลุ่มพนักงานสายวิชาการรุ่นใหม่ที่ยังขาดความเชื่อมั่นในเส้นทางความก้าวหน้าทางอาชีพเมื่อเทียบกับระบบราชการเดิม

ด้านการบริหารงบประมาณและการเงิน พบว่ามหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐมีรายได้จากหลายแหล่ง ทั้งเงินอุดหนุนจากรัฐบาล รายได้จากค่าธรรมเนียมการศึกษา รายได้จากการวิจัยและบริการวิชาการ และรายได้จากสินทรัพย์ของมหาวิทยาลัย ซึ่งสร้างความท้าทายในการบริหารจัดการให้เกิดความสมดุลระหว่างพันธกิจด้านการศึกษาเพื่อสาธารณประโยชน์กับความจำเป็นในการพึ่งพาตนเองทางการเงิน นอกจากนี้ ยังพบว่าการบริหารงานในภาพรวมยังคงเผชิญกับความท้าทายด้านการปรับวัฒนธรรมองค์กรจากระบบราชการสู่ระบบการบริหารแบบอิสระ ซึ่งต้องใช้ระยะเวลาในการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านโครงสร้าง กระบวนการ และทัศนคติของบุคลากรในองค์กร

วัตถุประสงค์ที่ 2 เพื่อศึกษาการส่งเสริมประสิทธิภาพและการพัฒนาคุณภาพการเป็นมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐ เขตกรุงเทพมหานคร

ผลการศึกษาด้านการส่งเสริมประสิทธิภาพและการพัฒนาคุณภาพ พบว่ามหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐในเขตกรุงเทพมหานครได้ดำเนินการพัฒนาคุณภาพในหลายมิติ โดยมิติที่โดดเด่นที่สุดคือ การพัฒนาระบบประกันคุณภาพการศึกษาทั้งภายในและภายนอก ซึ่งสอดคล้องกับเกณฑ์มาตรฐานของสำนักงานปลัดกระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สป.อว.) และมาตรฐานสากล เช่น เกณฑ์ AUN-QA (ASEAN University Network Quality Assurance) ซึ่งช่วยยกระดับมาตรฐานหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอนให้มีคุณภาพเทียบเคียงในระดับภูมิภาค

ในด้านการส่งเสริมประสิทธิภาพการบริหาร พบว่ามหาวิทยาลัยส่วนใหญ่นำเทคโนโลยีดิจิทัลมาใช้ในการบริหารจัดการ ทั้งระบบสารสนเทศเพื่อการบริหาร (MIS) ระบบบริหารงานบุคคล ระบบงบประมาณและการเงิน รวมถึงระบบการเรียนการสอนออนไลน์ ซึ่งช่วยลดความซ้ำซ้อนของกระบวนการทำงานและเพิ่มความรวดเร็วในการตัดสินใจของผู้บริหาร นอกจากนี้ ยังพบว่ามหาวิทยาลัยมีการกำหนดตัวชี้วัดผลการดำเนินงาน (KPI) ที่ชัดเจนในระดับองค์กร คณะ และบุคคล เพื่อใช้ในการติดตามและประเมินผลการดำเนินงานอย่างเป็นระบบ

ด้านการพัฒนาคุณภาพบุคลากร พบว่ามหาวิทยาลัยมีการส่งเสริมการพัฒนาศักยภาพอาจารย์และบุคลากรอย่างต่อเนื่อง ทั้งการสนับสนุนการศึกษาต่อ การทำวิจัย การตีพิมพ์ผลงานทางวิชาการในระดับชาติและนานาชาติ และการเข้าสู่ตำแหน่งทางวิชาการ ซึ่งส่งผลให้ภาพรวมของศักยภาพทางวิชาการของมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐมีแนวโน้มดีขึ้นอย่างต่อเนื่อง

อย่างไรก็ตาม ผลการศึกษายังชี้ให้เห็นถึงความท้าทายสำคัญ ได้แก่ ความเหลื่อมล้ำในการพัฒนาคุณภาพระหว่างมหาวิทยาลัยขนาดใหญ่ที่มีทรัพยากรมากกับมหาวิทยาลัยขนาดเล็กหรือมหาวิทยาลัยที่เพิ่งเปลี่ยนสถานะเป็นมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐ ซึ่งยังขาดความพร้อมด้านงบประมาณและบุคลากรในการพัฒนาคุณภาพให้ทันต่อมาตรฐานที่กำหนด รวมถึงปัญหาด้านภาระงานเอกสารด้านการประกันคุณภาพที่มากเกินไป จนส่งผลกระทบต่อเวลาในการทำวิจัยและการสอนของอาจารย์ ซึ่งเป็นประเด็นที่ผู้บริหารมหาวิทยาลัยควรพิจารณาปรับปรุงกระบวนการให้มีความสมดุลมากขึ้น

วัตถุประสงค์ที่ 3 รูปแบบการบริหารจัดการมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐ เขตกรุงเทพมหานคร

จากการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยสามารถสังเคราะห์รูปแบบการบริหารจัดการมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐ เขตกรุงเทพมหานคร ออกเป็น 4 องค์ประกอบหลัก ดังนี้

องค์ประกอบที่ 1 ด้านธรรมาภิบาล (Governance) มหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐที่มีประสิทธิภาพสูงมีลักษณะร่วมคือ การมีสภามหาวิทยาลัยที่เข้มแข็ง ประกอบด้วยผู้ทรงคุณวุฒิจากภายนอกที่มีความเชี่ยวชาญหลากหลาย ทำหน้าที่กำกับดูแลด้วยหลักความโปร่งใส ความรับผิดชอบ และการมีส่วนร่วมของผู้มี

ส่วนได้ส่วนเสีย โดยมีการแบ่งบทบาทระหว่างฝ่ายกำหนดนโยบาย (สภามหาวิทยาลัย) และฝ่ายบริหาร (อธิการบดี) อย่างชัดเจน เพื่อป้องกันการรวมศูนย์อำนาจ

องค์ประกอบที่ 2 ด้านโครงสร้างการบริหารแบบกระจายอำนาจ (Decentralized Structure) รูปแบบที่มีประสิทธิภาพคือการกระจายอำนาจการตัดสินใจสู่คณะและหน่วยงานในระดับปฏิบัติการ ควบคู่กับการมีระบบติดตามและประเมินผลจากศูนย์กลางที่ชัดเจน (Decentralization with Accountability) ทำให้เกิดความคล่องตัวในการดำเนินงานโดยไม่สูญเสียทิศทางเชิงยุทธศาสตร์ขององค์กร

องค์ประกอบที่ 3 ด้านการบริหารทรัพยากรอย่างยั่งยืน (Sustainable Resource Management) ครอบคลุมการบริหารงบประมาณแบบหลายแหล่งรายได้ การบริหารบุคคลที่เน้นสมรรถนะและผลสัมฤทธิ์ และการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานด้านเทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อสนับสนุนการบริหารและการเรียนการสอน

องค์ประกอบที่ 4 ด้านวัฒนธรรมคุณภาพ (Quality Culture) คือการสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่มุ่งเน้นคุณภาพอย่างต่อเนื่อง โดยฝังตัวอยู่ในกระบวนการทำงานปกติ ไม่ใช่เพียงเพื่อรองรับการประเมินจากภายนอก ผ่านการมีส่วนร่วมของบุคลากรทุกระดับในการกำหนดและพัฒนามาตรฐานคุณภาพขององค์กร

จากองค์ประกอบทั้ง 4 ด้านดังกล่าว ผู้วิจัยได้นำเสนอเป็นรูปแบบการบริหารจัดการแบบบูรณาการ (Integrated Governance Model) ซึ่งเน้นความสัมพันธ์เชิงพลวัตระหว่างธรรมาภิบาล โครงสร้างที่กระจายอำนาจ การบริหารทรัพยากรอย่างยั่งยืน และวัฒนธรรมคุณภาพ โดยทั้ง 4 องค์ประกอบนี้ต้องดำเนินไปอย่างสอดประสานกัน จึงจะนำไปสู่ความสำเร็จของการเป็นมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐที่มีประสิทธิภาพและตอบสนองต่อพันธกิจด้านการศึกษาได้อย่างแท้จริง

วัตถุประสงค์ที่ 4 ข้อเสนอแนะเพิ่มเติมเกี่ยวกับนโยบายการบริหารและการพัฒนาการเป็นมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐ เขตกรุงเทพมหานคร

จากผลการศึกษาดังกล่าว ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะต่อระดับนโยบายภาครัฐ ภาครัฐควรพิจารณาปรับปรุงกฎหมายและระเบียบที่เกี่ยวข้องกับมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐให้มีความชัดเจนและสอดคล้องกับบริบทการบริหารงานในปัจจุบันมากขึ้น โดยเฉพาะประเด็นด้านการจัดสรรงบประมาณที่ควรมีความสมดุลระหว่างการสนับสนุนพันธกิจด้านการศึกษาเพื่อสาธารณประโยชน์ และการส่งเสริมความสามารถในการพึ่งพาตนเองของมหาวิทยาลัย รวมถึงควรมีกลไกการประเมินผลการดำเนินงานของมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐในภาพรวมของประเทศอย่างเป็นระบบ เพื่อใช้เป็นข้อมูลในการกำหนดนโยบายสนับสนุนที่เหมาะสมในแต่ละช่วงเวลา

2. ข้อเสนอแนะต่อสภามหาวิทยาลัยและผู้บริหารระดับสูง ควรให้ความสำคัญกับการพัฒนาศักยภาพของกรรมการสภามหาวิทยาลัยให้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับบริบทการอุดมศึกษาที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และควรส่งเสริมให้มีการประเมินผลการปฏิบัติงานของสภามหาวิทยาลัยอย่างสม่ำเสมอ เพื่อยกระดับธรรมาภิบาลในระดับสูงสุดขององค์กร นอกจากนี้ ผู้บริหารระดับสูงควรให้ความสำคัญกับการสื่อสาร

และสร้างความเข้าใจร่วมกับบุคลากรในองค์กรเกี่ยวกับทิศทางและนโยบายการเปลี่ยนแปลง เพื่อลดความขัดแย้งและสร้างการมีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนองค์กร

3. ข้อเสนอแนะด้านการบริหารงานบุคคล มหาวิทยาลัยควรพัฒนาระบบความก้าวหน้าในอาชีพและระบบสวัสดิการที่มีความชัดเจนและจูงใจมากขึ้น เพื่อสร้างความมั่นคงในอาชีพและรักษาบุคลากรที่มีคุณภาพไว้ในองค์กร โดยเฉพาะอาจารย์รุ่นใหม่ที่มีศักยภาพสูง รวมถึงควรพิจารณาปรับลดภาระงานด้านเอกสารและการประกันคุณภาพที่ไม่จำเป็น เพื่อให้บุคลากรมีเวลาในการพัฒนางานวิจัยและการเรียนการสอนมากขึ้น

4. ข้อเสนอแนะด้านการพัฒนาคุณภาพ ควรมีการสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐในเขตกรุงเทพมหานคร เพื่อแบ่งปันแนวปฏิบัติที่ดี (Best Practices) ในการพัฒนาคุณภาพ และลดความเหลื่อมล้ำด้านทรัพยากรระหว่างมหาวิทยาลัยขนาดใหญ่และขนาดเล็ก รวมถึงควรส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการบริหารจัดการคุณภาพเพื่อลดภาระงานเอกสารและเพิ่มความแม่นยำของข้อมูลในการประเมินผล

5. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยต่อไป ควรมีการศึกษาเชิงเปรียบเทียบรูปแบบการบริหารจัดการระหว่างมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐในเขตกรุงเทพมหานครกับมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐในภูมิภาคอื่น เพื่อให้เห็นความแตกต่างเชิงบริบทและปัจจัยความสำเร็จที่อาจแตกต่างกันไปตามพื้นที่ ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการกำหนดนโยบายการบริหารมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐในระดับประเทศต่อไป

อภิปรายผลการวิจัย

1. การอภิปรายผลด้านการบริหารงานของมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐ

ผลการวิจัยที่พบว่ามหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐมีความเป็นอิสระทางการบริหารงานบุคคล โดยใช้ระบบ "พนักงานมหาวิทยาลัย" แทนระบบข้าราชการ สอดคล้องกับข้อค้นพบของ รัฐกานต์ วิชัยดิษฐ และณานิทธิ์ สันตะพันธุ์ (2565) ที่ศึกษาสถานะความสัมพันธ์ของอาจารย์มหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐ และพบว่ากฎหมายจัดตั้งมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐกำหนดให้สภามหาวิทยาลัยมีอำนาจอิสระในการออกข้อบังคับระเบียบ และสัญญาจ้างได้อย่างกว้างขวาง โดยปราศจากอำนาจบังคับบัญชาจากส่วนราชการกลาง ซึ่งเป็นไปตามแนวคิดการบริหารภาครัฐแนวใหม่ (New Public Management)

อย่างไรก็ตาม ผลการวิจัยที่พบปัญหาด้านความมั่นคงในอาชีพของบุคลากรสายวิชาการรุ่นใหม่นั้น สอดคล้องอย่างชัดเจน กับข้อค้นพบของ รัฐกานต์ วิชัยดิษฐ และณานิทธิ์ สันตะพันธุ์ (2565) ที่ระบุว่าประเทศไทยยังขาด "แนวทาง" หรือ "มาตรฐานขั้นต่ำ" ในการคุ้มครองสถานะของอาจารย์มหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐ เมื่อเทียบกับมาตรฐานคุ้มครองแรงงานทั่วไป โดยงานวิจัยดังกล่าวยังชี้ให้เห็นความลักลั่นระหว่างมหาวิทยาลัย เช่น ข้อบังคับของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒที่ให้สิทธิทำสัญญาจ้างถึงเกษียณอายุ หลังผ่านทดลองงาน ขณะที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์กำหนดให้ต่อสัญญาเป็นช่วง 1 ปี 3 ปี และ 5 ปี ก่อนพิจารณาจ้างถึงเกษียณ

ความแตกต่างเชิงโครงสร้างนี้สะท้อนว่าความเป็นอิสระของมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐ แม้สร้างความคล่องตัว แต่ในขณะเดียวกันก็สร้างความไม่แน่นอนด้านสถานะอาชีพของบุคลากรเมื่อขาดกฎหมายกลางรองรับ ซึ่งเป็นปัจจัยหนึ่งที่อาจบั่นทอนความมั่นคงในการทำงานระยะยาวของอาจารย์รุ่นใหม่ตามที่ผลการวิจัยนี้ค้นพบ

นอกจากนี้ งานวิจัยของ รัฐกานต์ วิชัยดิษฐ และฌานิทธิ์ สันตะพันธุ์ (2565) ยังพบว่าการมีส่วนร่วมของคณาจารย์ในกลไกการบริหารงานบุคคลของมหาวิทยาลัยแต่ละแห่งมีความแตกต่างกัน เช่น จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยกำหนดให้มีผู้แทนสภาคณาจารย์เข้าร่วมเป็นคณะกรรมการบริหารงานบุคคล ขณะที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ไม่มีองค์ประกอบดังกล่าว ข้อค้นพบนี้สนับสนุนผลการวิจัยในส่วนที่ระบุว่าวัฒนธรรมองค์กรและกลไกธรรมาภิบาลภายในของแต่ละมหาวิทยาลัยยังมีความแตกต่างกันมาก แม้จะอยู่ภายใต้สถานะ "มหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐ" เดียวกันก็ตาม

2. การอภิปรายผลด้านการส่งเสริมประสิทธิภาพและการพัฒนาคุณภาพ

ผลการวิจัยที่พบว่ามหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐนำระบบจัดการความรู้และเทคโนโลยีมาใช้เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการบริหาร สามารถอภิปรายเชื่อมโยงกับผลการศึกษาของ ศศิวิมล ว่องวิไล, ฉัตรรัตน์ โหตระไวศยะ และมาธุสร แข็งขัน (2562) ที่วิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยันกระบวนการจัดการความรู้ของมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐ 12 แห่ง โดยพบว่ากระบวนการจัดการความรู้ประกอบด้วย 5 องค์ประกอบหลัก ได้แก่ การตรวจสอบและกำหนดความรู้ที่ต้องการ การแสวงหาและสร้างความรู้ การประมวลและเข้าถึงความรู้ การจัดเก็บความรู้ให้เป็นระบบ และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ซึ่งองค์ประกอบด้านการแลกเปลี่ยนเรียนรู้มีน้ำหนักมากที่สุด ขณะที่องค์ประกอบด้านการแสวงหาและสร้างความรู้มีน้ำหนักน้อยที่สุด

ข้อค้นพบนี้มีความสอดคล้องกับผลการวิจัยในส่วนที่ระบุว่ามหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐมีศักยภาพด้านการนำระบบจัดการความรู้และเทคโนโลยีมาใช้ในระดับที่ดี แต่ยังมีความเหลื่อมล้ำในบางองค์ประกอบโดยเฉพาะด้านการแสวงหาและสร้างความรู้ใหม่ ซึ่ง ศศิวิมล ว่องวิไล และคณะ (2562) เสนอว่ามหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐควรส่งเสริมให้บุคลากรสายสนับสนุนวิชาการเข้าร่วมกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับหน่วยงานภายนอกมากขึ้น เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพของกระบวนการจัดการความรู้โดยรวม ข้อเสนอนี้สามารถนำมาขยายผลประกอบกับข้อเสนอแนะของงานวิจัยนี้ในประเด็นการสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างมหาวิทยาลัยเพื่อแบ่งปันแนวปฏิบัติที่ดีด้านการพัฒนาคุณภาพ

3. การอภิปรายผลด้านรูปแบบการบริหารจัดการมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐ

รูปแบบการบริหารจัดการที่ผู้วิจัยสังเคราะห์ขึ้น ซึ่งให้ความสำคัญกับธรรมาภิบาลและบทบาทของสภามหาวิทยาลัยในฐานะองค์กรกำกับดูแลสูงสุด มีความสอดคล้องกับข้อค้นพบของ รัฐกานต์ วิชัยดิษฐ และฌานิทธิ์ สันตะพันธุ์ (2565) ที่ระบุว่ากฎหมายจัดตั้งมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐกำหนดให้สภามหาวิทยาลัยเป็นองค์กรที่มีอำนาจกว้างขวางในการออกข้อบังคับและกำกับดูแลการบริหารจัดการภายใน แต่ในขณะเดียวกัน งานวิจัยดังกล่าวก็ชี้ให้เห็นข้อจำกัดสำคัญว่า ประเทศไทยยังไม่มีองค์กรกลางในการกำกับ

ตรวจสอบการใช้อำนาจของสภามหาวิทยาลัย เช่นเดียวกับมหาวิทยาลัยที่เป็นส่วนราชการซึ่งมีคณะกรรมการข้าราชการพลเรือนในสถาบันอุดมศึกษา (ก.พ.อ.) เป็นกลไกกลาง

ข้อค้นพบนี้มีความสำคัญต่อการอภิปรายรูปแบบการบริหารแบบบูรณาการของงานวิจัยนี้ เพราะสะท้อนให้เห็นว่า แม้สภามหาวิทยาลัยจะเป็นองค์ประกอบหลักของธรรมาภิบาลตามที่ผลการวิจัยนี้เสนอ แต่ความเป็นอิสระของสภามหาวิทยาลัยที่ปราศจากกลไกตรวจสอบกลางในระดับประเทศ อาจนำไปสู่ความลักลั่นของมาตรฐานการบริหารระหว่างมหาวิทยาลัยแต่ละแห่ง ดังที่พบในกรณีเปรียบเทียบระหว่างจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยกับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในประเด็นการมีส่วนร่วมของคณาจารย์ จึงสนับสนุนแนวคิดของงานวิจัยนี้ที่ว่า “การกระจายอำนาจที่ปราศจากกลไกการตรวจสอบที่ดีอาจนำไปสู่ความเสี่ยงด้านการขาดทิศทางร่วมขององค์กร” และยืนยันว่าองค์ประกอบด้านธรรมาภิบาลในรูปแบบบูรณาการที่เสนอนั้นจำเป็นต้องมีกลไกการตรวจสอบควบคู่กับความเป็นอิสระเสมอ

ในส่วนของรูปแบบการเปลี่ยนผ่านสู่ความเป็นมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐ ผลการวิจัยของ ทองแท่ง ทองถิ่น, ทองประวิตร จำปาเงิน และปรัชญนันท์ นิลสุข (2555) ที่เปรียบเทียบแนวทางการบริหารจัดการคณะเทคโนโลยีอุตสาหกรรมของมหาวิทยาลัยราชภัฏกับคณะวิศวกรรมศาสตร์ของมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐ พบว่าความคิดเห็นของผู้บริหารทั้งสองกลุ่มต่อแนวทางการบริหารจัดการไม่มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ (ที่ระดับ .01) แม้ค่าเฉลี่ยความคิดเห็นของผู้บริหารมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐ (4.37) จะสูงกว่าผู้บริหารมหาวิทยาลัยราชภัฏ (3.95) เล็กน้อย ข้อค้นพบนี้ชี้ให้เห็นว่าแนวทางการบริหารจัดการที่พึงประสงค์สำหรับการเป็นมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐนั้น เป็นที่ยอมรับร่วมกันในระดับสูงไม่ว่าจะเป็นสถาบันที่มีสถานภาพปัจจุบันแบบใด ซึ่งสนับสนุนความเป็นไปได้ในการนำรูปแบบบูรณาการที่เสนอในงานวิจัยนี้ไปประยุกต์ใช้กับมหาวิทยาลัยที่อยู่ในระยะเปลี่ยนผ่านสู่ความเป็นมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐได้เช่นกัน

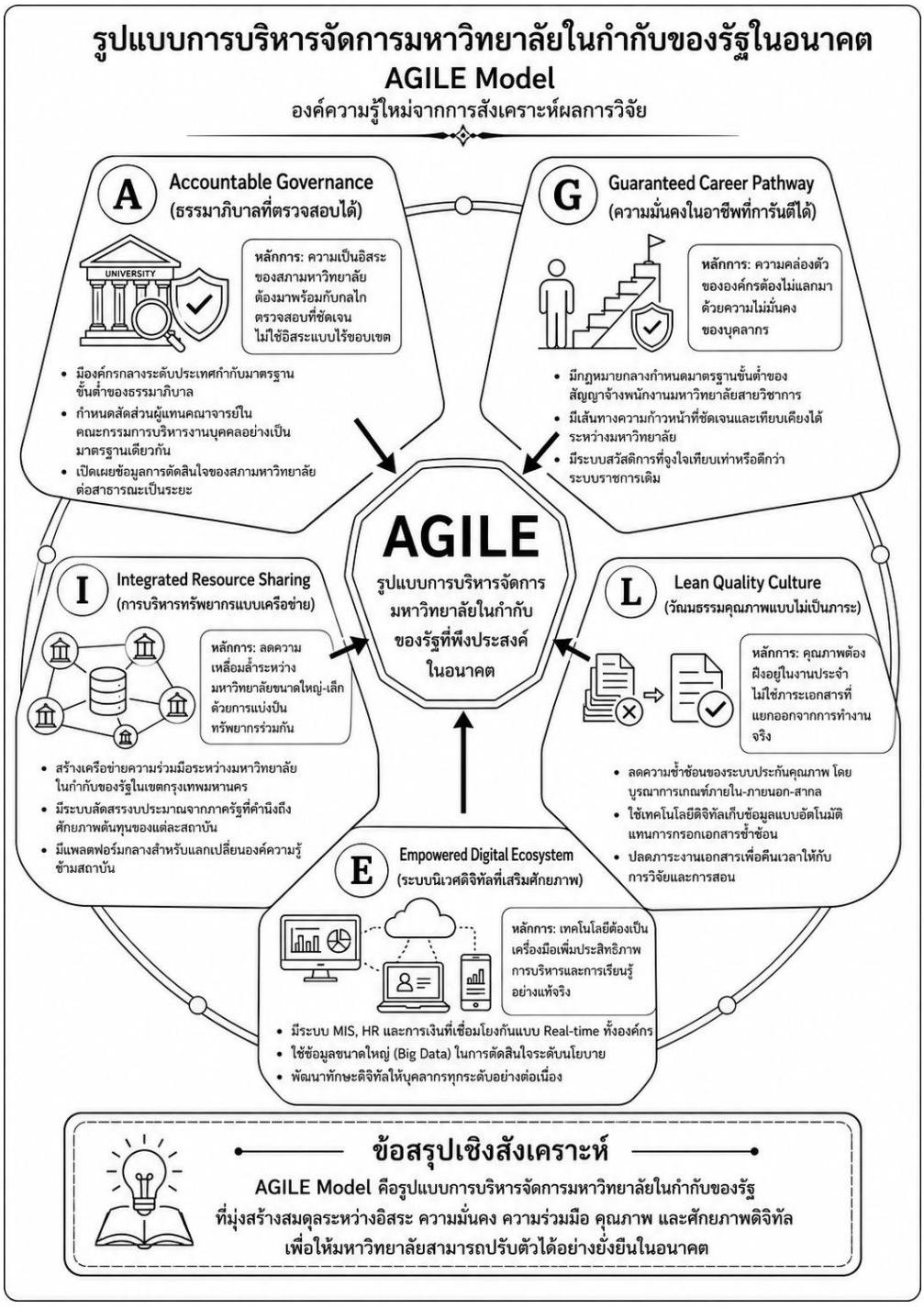
4. การอภิปรายผลด้านข้อเสนอแนะเกี่ยวกับนโยบายการบริหารและการพัฒนา

ข้อเสนอแนะของงานวิจัยนี้ในประเด็นการพัฒนาระบบความก้าวหน้าในอาชีพและความมั่นคงของบุคลากร สอดคล้องโดยตรง กับข้อเสนอแนะของ รัฐกานต์ วิชัยดิษฐ และณานิทธิ์ สันตะพันธุ์ (2565) ที่เสนอว่าประเทศไทยควรมีกฎหมายกลางกำหนดสถานะความสัมพันธ์และกลไกการบริหารงานบุคคลของอาจารย์มหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐ โดยนำมาตรฐานขั้นต่ำตามกฎหมายคุ้มครองแรงงานมาเป็นแนวทางกำหนดสิทธิประโยชน์ การทำสัญญาจ้าง และระบบประกันสังคม รวมถึงกำหนดให้คณาจารย์มีส่วนร่วมในคณะกรรมการบริหารงานบุคคลของมหาวิทยาลัยอย่างเป็นทางการ ข้อเสนอนี้สามารถนำมาเสริมความหนักแน่นให้กับข้อเสนอแนะของงานวิจัยนี้ในประเด็นที่ระบุว่าควรมีกลไกการประเมินผลการดำเนินงานของมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐในภาพรวมของประเทศอย่างเป็นระบบ

ในด้านการพัฒนาคุณภาพการจัดการความรู้ ข้อเสนอแนะของ ศศิวิมล ว่องวิไล และคณะ (2562) ที่ให้มหาวิทยาลัยสนับสนุนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างหน่วยงานทั้งภายในและภายนอก มีความสอดคล้องและช่วยขยายความข้อเสนอแนะของงานวิจัยนี้ในประเด็นการสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐในเขตกรุงเทพมหานคร เพื่อแบ่งปันแนวปฏิบัติที่ดีด้านการพัฒนาคุณภาพและลดความเหลื่อมล้ำด้านทรัพยากรระหว่างสถาบัน

องค์ความรู้ใหม่

จากผลการวิจัยและการอภิปรายผลทั้งหมด สามารถสังเคราะห์เป็นองค์ความรู้ใหม่ในรูปแบบ "AGILE Model" ซึ่งเป็นรูปแบบการบริหารจัดการมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐที่พึงประสงค์ในอนาคต ประกอบด้วย 5 องค์ประกอบหลัก ดังนี้

ภาพที่ 1 รูปแบบการบริหารจัดการมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐที่พึงประสงค์ในอนาคต

A = Accountable Governance (ธรรมาภิบาลที่ตรวจสอบได้)

หลักการ ความเป็นอิสระของสภามหาวิทยาลัยต้องมาพร้อมกับกลไกตรวจสอบที่ชัดเจน ไม่ใช่อิสระแบบไร้ขอบเขต

สิ่งที่ต้องมีในอนาคต 1) องค์กรกลางระดับประเทศทำหน้าที่กำกับมาตรฐานขั้นต่ำของธรรมาภิบาล (คล้าย ก.พ.อ. แต่ปรับให้เหมาะกับบริบทอิสระ) 2) กำหนดสัดส่วนผู้แทนคณาจารย์ในคณะกรรมการบริหารงานบุคคลของทุกมหาวิทยาลัยอย่างเป็นมาตรฐานเดียวกัน (ไม่ลักลั่นแบบที่พบในปัจจุบัน) 3) เปิดเผยข้อมูลการตัดสินใจของสภามหาวิทยาลัยต่อสาธารณะเป็นระยะ

G = Guaranteed Career Pathway (ความมั่นคงในอาชีพที่การันตีได้)

หลักการ ความคล่องตัวขององค์กรต้องไม่แลกมาด้วยความไม่มั่นคงของบุคลากร

สิ่งที่ต้องมีในอนาคต 1) กฎหมายกลางกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำของสัญญาจ้างพนักงานมหาวิทยาลัยสายวิชาการ (อ้างอิงมาตรฐานแรงงานสากล) 2) เส้นทางความก้าวหน้าที่ชัดเจนและเทียบเคียงได้ระหว่างมหาวิทยาลัย ลดความลักลั่นเรื่องระยะเวลาต่อสัญญา (1-3-5 ปี VS จ้างถึงเกษียณทันที) 3) ระบบสวัสดิการที่จูงใจเทียบเท่าหรือดีกว่าระบบราชการเดิม

I = Integrated Resource Sharing (การบริหารทรัพยากรแบบเครือข่าย)

หลักการ ลดความเหลื่อมล้ำระหว่างมหาวิทยาลัยขนาดใหญ่-เล็ก ด้วยการแบ่งปันทรัพยากรร่วมกัน

สิ่งที่ต้องมีในอนาคต 1) เครือข่ายความร่วมมือระหว่างมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐ เขตกรุงเทพมหานคร เพื่อแบ่งปัน Best Practice ด้านการจัดการความรู้ (โดยเฉพาะมิติ "การแสวงหาและสร้างความรู้ใหม่" ที่งานวิจัยพบว่าเป็นจุดอ่อนร่วม) 2) ระบบจัดสรรงบประมาณจากภาครัฐที่คำนึงถึงศักยภาพต้นทุนของแต่ละสถาบัน ไม่ใช่เกณฑ์เดียวสำหรับทุกแห่ง 3) แพลตฟอร์มกลางสำหรับแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ข้ามสถาบัน

L = Lean Quality Culture (วัฒนธรรมคุณภาพแบบไม่เป็นภาระ)

หลักการ คุณภาพต้องฝังอยู่ในงานประจำ ไม่ใช่ภาระเอกสารที่แยกออกจากการทำงานจริง

สิ่งที่ต้องมีในอนาคต 1) ลดความซ้ำซ้อนของระบบประกันคุณภาพ (บูรณาการเกณฑ์ภายใน-ภายนอก-สากลให้เป็นระบบเดียว) 2) ใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเก็บข้อมูลแบบอัตโนมัติ (Auto-capture) แทนการกรอกเอกสารซ้ำซ้อนโดยอาจารย์ 3) ปลดภาระงานเอกสารเพื่อคืนเวลาให้กับการวิจัยและการสอน

E = Empowered Digital Ecosystem (ระบบนิเวศดิจิทัลที่เสริมศักยภาพ)

หลักการ เทคโนโลยีต้องเป็นเครื่องมือเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารและการเรียนรู้อย่างแท้จริง

สิ่งที่ต้องมีในอนาคต 1) ระบบ MIS, HR, การเงิน ที่เชื่อมโยงกันแบบ Real-time ทั้งองค์กร 2) ใช้ข้อมูลขนาดใหญ่ (Big Data) ในการตัดสินใจระดับนโยบาย 3) พัฒนาทักษะดิจิทัลให้บุคลากรทุกระดับอย่างต่อเนื่อง

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) กำหนดองค์ประกอบกรรมการสภามหาวิทยาลัยให้มี กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิจากภายนอกมากขึ้น โดยควรมีกรรมการภายนอก มากกว่ากรรมการจากภายในมหาวิทยาลัย ทั้งนี้อาจจะมีฐานข้อมูลผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาวิชาชีพต่างๆ ที่ได้รับการยอมรับจากสังคม เพื่อประกอบในการพิจารณาสรรหา

2) กำหนดหลักเกณฑ์และกระบวนการคัดเลือกและสรรหา นายกสภามหาวิทยาลัย กรรมการสภามหาวิทยาลัยและผู้บริหาร ที่ต้อง เกิดจากการมีส่วนร่วมของประชาคม และที่โปร่งใสตรวจสอบได้

3) กำหนดให้สภามหาวิทยาลัยต้องรายงานผลการดำเนินงาน ของสภามหาวิทยาลัยให้ประชาคมรับทราบ

4) มีการประเมินผลการปฏิบัติงานของสภามหาวิทยาลัยโดย องค์กรกลางเป็นผู้ประเมินมากกว่าการประเมินตนเองเหมือนในปัจจุบัน

5) มีการประเมินผลการดำเนินงานของมหาวิทยาลัยโดยผู้มี ส่วนได้ส่วนเสียภายนอกอย่างเที่ยงตรง

2. ข้อเสนอในการนำไปใช้ประโยชน์

1) สร้างปรับความเข้าใจให้กับหน่วยงานกลางที่เกี่ยวข้องว่า มหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐคืออะไร มีหลักการเหตุผลและความสำคัญต่อการพัฒนาการอุดมศึกษาและการพัฒนาประเทศอย่างไร

2) ปัญหาส่วนใหญ่มิได้อยู่ที่หลักการ แต่อยู่ที่การปฏิบัติโดย เฉพาะความทั่วถึงและความมีมาตรฐานของแนวปฏิบัติ

3) กระทรวงศึกษาธิการควรมีกลไกให้หน่วยงานกลางปรับวิธีการ และมีความเข้าใจมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐซึ่งเป็นหน่วยงานของรัฐแต่ไม่ได้อยู่ในระบบราชการ การผลักดันให้เกิดการปรับบทบาทและภารกิจ ของหน่วยงานกลางดังกล่าว

4) กระทรวงศึกษาธิการ (สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา) ต้องทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงสนับสนุนมหาวิทยาลัยให้เข้าใจหลักการการเป็น มหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐและมีภาวะการนำโดยให้มี การถอดบทเรียนที่เป็น

5) บทบาทของสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา ต้องทำหน้าที่เป็น ส่วนมหาวิทยาลัยต้องมีการบริหารจัดการ ตัวเองที่โปร่งใส มหาวิทยาลัยต้องสร้างคุณภาพและมาตรฐาน เพื่อให้สังคมเกิดความเชื่อมั่น

3. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1) การแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐที่ ดำเนินการในปัจจุบัน เพื่อรับทราบประสบการณ์แนวทางการดำเนินงาน ด้านต่างๆ ตลอดจนประเด็นที่พึงให้ความสำคัญ เพื่อให้การดำเนินการช่วง เปลี่ยนผ่านเป็นไปด้วยดี

2) การเตรียมผู้นำในการขับเคลื่อนการเปลี่ยนสถานภาพไปเป็น มหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐ โดยอาจจะให้บุคลากรที่มีศักยภาพ และมี ความเข้าใจในการเป็นมหาวิทยาลัยไปเรียนรู้หรือไป Shadowing กับ มหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐที่ได้รับการยอมรับจากแวดวงวิชาการ และ สังคมว่าเป็นแบบอย่างที่ดี

3) การปรับโครงสร้างการดำเนินงานของหน่วยงานในมหาวิทยาลัย วิเคราะห์กลุ่มงาน จัดภาระงานใหม่ทั้งงานวิชาการ และงานบริหารจัดการ เพื่อลดความซ้ำซ้อนของงานและคน จะเป็นการบริหารจัดการที่มี ประสิทธิภาพมากขึ้น

4) การจัดเตรียมร่างกฎ ระเบียบที่เกี่ยวข้องในการเปลี่ยนแปลง ในด้านต่างๆ เช่น การบริหารงานบุคคล การเงินและงบประมาณ การจัดซื้อ จัดจ้าง และวิชาการ

5) ความพร้อมของบุคลากรสายสนับสนุน กล่าวคือ บุคลากรสายสนับสนุนจะต้องมีความเข้าใจ มีความรู้ความสามารถ มีความพร้อมที่จะทำงานภายใต้เงื่อนไขใหม่ของระบบมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐ การเตรียมความพร้อมของบุคลากรสายสนับสนุนนี้เป็นหัวใจสำคัญสู่ความสำเร็จของการแปรสภาพ เพราะหากแปรสภาพแล้วแต่บุคลากรสายสนับสนุนซึ่งเป็นกลไกขับเคลื่อนด้านการบริหารจัดการยังทำงานเช่นเดิมภายใต้กฎ กติกาและเงื่อนไขเดิมก็จะไม่เกิดการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงดังที่ตั้งใจ

เอกสารอ้างอิง

ทองแท่ง ทองถิ่น, ทองประวิตร จำปาเงิน, และปรัชญนันท์ นิลสุข. (2555). แนวทางการบริหารจัดการคณะเทคโนโลยีอุตสาหกรรมของมหาวิทยาลัยราชภัฏ สู่การเป็นมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐ. *วารสารศิลปากรศึกษาศาสตร์วิจัย*, 4(2), 281–291.

ไพฑูรย์ สินลารัตน์. (2559). การศึกษา 4.0 เป็นยิ่งกว่าการศึกษา. *เอกสารประกอบการ ประชุมทางวิชาการของคุรุสภา ประจำปี 2559*, การวิจัยนวัตกรรมการเรียนรู้ และการจัดการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน.

ยืนยง ไทยใจดี (2022). การพัฒนารูปแบบการบริหารการเปลี่ยนแปลงสู่ความเป็นเลิศของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ระดับมัธยมศึกษา . *วารสารวิจัยมหาวิทยาลัยเวสเทิร์น มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, *8*(1), 47–60.

รัฐกานต์ วิชัยดิษฐ, และณานิทธิ์ สันตะพันธุ์. (2565). การศึกษาแนวทางการแก้ไขปัญหาสถานะความสัมพันธ์ของมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐตามมาตรการกลไกความคุ้มครองเสรีภาพทางวิชาการ. *วารสารรัฐภักษ์*, 16(48), 349–360.

รุ่ง แก้วแดง. (2544). *ประกันคุณภาพการศึกษา: ทุกคนทำได้ไม่ยาก*. กรุงเทพฯ: วัฒนาพานิช.

วิจิตร ศรีสอ้าน. (2555). *อุดมศึกษาไทย: แนวคิดและทิศทางการพัฒนา*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์.

วิจิตร ศรีสอ้าน. (2558). มหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐ: นวัตกรรม การบริหารมหาวิทยาลัยในประเทศไทย. เอกสารวิชาการ.

วิมล ว่องวาณิช. (2558). *การวิจัยประเมินความต้องการจำเป็น*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ศศิวิมล ว่องวิไล, ฉัตรรัตน์ โหตระไวศยะ, และมาธุสร แข็งขัน. (2562). การวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยันกระบวนการจัดการความรู้ของมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐ. *วารสารวิชาการเซาธ์อีสท์บางกอก (สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์)*, 5(2), 77–93.

Drucker, P. F. (2007). *Management Challenges for the 21st Century*. New York: HarperBusiness.

แนวทางการบริหารจัดการแรงงานต่างด้าวของจังหวัดจันทบุรี

GUIDELINES FOR MIGRANT LABOR MANAGEMENT IN CHANTHABURI PROVINCE

ศตญณัท รัชต์อังกูร[1], ณัฐวัฒน์ สิริพรวุฒิ[2],

Sattayanat Ratchaangkun[1], Nattawat Siriphornwut [2],

คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยกรุงเทพธนบุรี, ประเทศไทย[1-2]

Faculty of Political Science, Bangkokthonburi University, Thailand[1-2]

Corresponding Author E-mail: supangaporn@gmail.com

Received 22 May 2026; Revised 4 June 2026; Accepted 28 June 2026

****

แนวทางการบริหารจัดการแรงงานต่างด้าวของจังหวัดจันทบุรี

ศตญณัท รัชต์อังกูร, ณัฐวัฒน์ สิริพรวุฒิ

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาการบริหารจัดการแรงงานต่างด้าวของจังหวัดจันทบุรี 2) ศึกษากระบวนการบริหารจัดการแรงงานต่างด้าวของจังหวัดจันทบุรี และ 3) ศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการบริหารจัดการแรงงานต่างด้าวของจังหวัดจันทบุรี เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 15 คน ประกอบด้วย ผู้บริหารระดับสูง หัวหน้าราชการ เจ้าหน้าที่ระดับปฏิบัติงานที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการแรงงานต่างด้าวของจังหวัดจันทบุรี และผู้ประกอบการหรือนายจ้างที่เกี่ยวข้องกับการใช้แรงงานต่างด้าว ในพื้นที่ ข้อมูลที่รวบรวมได้ถูกวิเคราะห์โดยใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา

ผลการวิจัยพบว่า 1) การบริหารจัดการเป็นระบบบูรณาการระหว่างหน่วยงานหลัก (สำนักงานจัดหางานจังหวัด, การปกครองจังหวัด, ตรวจคนเข้าเมือง และสาธารณสุข) มีโครงสร้างการบริหารจัดการแบบผสมผสานระหว่างการรวมศูนย์และการกระจายอำนาจ ซึ่งช่วยให้เกิดความเป็นเอกภาพด้านนโยบายกับความคล่องตัวในการดำเนินงานในระดับพื้นที่ มีกลไกความร่วมมือระหว่างภาครัฐและภาคเอกชน มีบทบาทสำคัญในการสะท้อนปัญหาและปรับแนวทางการดำเนินงาน 2) กระบวนการบริหารจัดการมีลักษณะซับซ้อน เกี่ยวข้องกับหลายหน่วยงานและหลายขั้นตอน ขาดการบูรณาการข้อมูลและระบบสารสนเทศที่เชื่อมโยงกัน ส่งผลให้การดำเนินงานมีความล่าช้า และต้องติดต่อหลายหน่วยงาน และ 3) ปัญหาและอุปสรรคสำคัญ ได้แก่ ระเบียบและข้อบังคับมีความซับซ้อนและขาดความยืดหยุ่น ขาดความเชื่อมโยงระบบฐานข้อมูลระหว่างหน่วยงาน ข้อจำกัดด้านทรัพยากรบุคคลทั้งปริมาณและคุณภาพ การประสานงานระหว่างหน่วยงานที่ยังไม่เป็นเอกภาพ ส่งผลให้การดำเนินงานไม่มีความคล่องตัว เกิดความล่าช้า และไม่ตอบสนองต่อความต้องการแรงงานในระดับพื้นที่ แนวทางในการพัฒนาการบริหารจัดการแรงงานต่างด้าวของจังหวัดจันทบุรีควรมุ่งเน้นการออกกฎหมายและระเบียบให้มีความยืดหยุ่น การพัฒนาระบบการบริการแบบเบ็ดเสร็จ การบูรณาการฐานข้อมูลระหว่างหน่วยงาน และการเสริมสร้างศักยภาพทรัพยากรบุคคล เพื่อยกระดับประสิทธิภาพ ความโปร่งใส และความยั่งยืนของการบริหารจัดการแรงงานต่างด้าวในระดับพื้นที่

คำสำคัญ: แนวทางการบริหารจัดการ; แรงงานต่างด้าว; จังหวัดจันทบุรี

GUIDELINES FOR MIGRANT LABOR MANAGEMENT IN CHANTHABURI PROVINCE

Sattayanat Ratchaangkun, Nattawat Siriphornwut

Abstract

The objectives of this research were to: 1) examine the management of migrant labor in Chanthaburi Province, 2) analyze the management process in Chanthaburi Province, and 3) identify the problems and obstacles in migrant labor management in Chanthaburi Province. A qualitative in character. 15 key informants comprised. They included the following persons: Senior executives, heads of government agencies, operational-level officers, and employers of migrant workers in the local area. The collected data were analyzed by using the content analysis.

The results revealed that:

1) That management operated through an integrated system among key agencies (Provincial Employment, Office, Provincial Administration, Immigration Office, and Public Health Office). The administrative structure model combining centralization and decentralization, which promoted both policy unity and operational flexibility at the local level, while public-private cooperation helped improving operational practices. 2) The management process was complex due to the involvement of multiple agencies and procedures. The lack of integrated information systems caused redundant procedures, delays, and to contact several agencies. 3) Major problems and obstacles included inflexible legal regulations, fragmented databases, limitations in human resources, and ineffective both inter-agency coordination, which reduced operational efficiency and responsiveness to labor demands. Therefore, the study recommends improving regulatory flexibility, developing a one-stop service system, integrating inter-agency databases, and strengthening human resource capacity to improve efficiency, transparency, and sustainability in migrant labor management.

Keywords: Management Guidelines; Migrant Labor; Chanthaburi Province

บทนำ

อุตสาหกรรม หมายถึง ความเชี่ยวชาญในการผลิตสินค้าและการบริการที่ตรงตามความต้องการของตลาดโลก ในขณะเดียวกันนั้นก็ยังคงสร้างรายได้ให้กับผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมได้ เพื่อใช้อธิบายในเรื่องของทุนและแรงงานจำนวนมาก เพื่อที่จะนำปัจจัยเหล่านี้มาผลิตเป็นสิ่งของต่าง ๆ ที่ส่งผลทำให้อุตสาหกรรมของมนุษย์ มีการเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว โดยการแยกประเภทอุตสาหกรรมออกเป็น 3 ประเภทใหญ่ ได้แก่ อุตสาหกรรมขนาดใหญ่ อุตสาหกรรมขนาดย่อม และอุตสาหกรรมในครัวเรือน (ครูสาริน จารุชาติ, 2564) อุตสาหกรรมมีความสำคัญต่อเศรษฐกิจเป็นอย่างมาก การส่งออกไทยตั้งแต่ปี 2538-2568 มีการเติบโตอย่างต่อเนื่องเฉลี่ย โดยในไตรมาสแรกของ ปี 2568 มีการเติบโตถึง ร้อยละ 13.8 อย่างไรก็ตาม ในปี 2554-2568 จะมีการเติบโตที่ชะลอตัวลง ด้วยปัจจัยหลายๆ ด้าน อาทิ เช่น สงครามทางการค้า การชะลอตัวของเศรษฐกิจโลก แต่ด้วยความอุดมสมบูรณ์ในประเทศไทยส่งผลให้อุตสาหกรรมด้านอาหารแปรรูปและภาคเกษตรกรรมไทยเป็นอันดับหนึ่งของผู้ส่งออกรายใหญ่ของโลก ในปี 2568 การส่งออกของไทยมีการเติบโตอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะเดือนมีนาคม 2568 ที่ทำสถิติสูงสุดเป็นประวัติการณ์ร้อยละ 17.8 หรือคิดเป็นมูลค่า 29,548.3 ล้านเหรียญสหรัฐฯ โดยตลาดในการส่งออกที่สำคัญ คือ ประเทศญี่ปุ่นและสหรัฐอเมริกา (สำนักนโยบายและยุทธศาสตร์การค้า, 2568) โดยผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ (GDP) ไตรมาสแรก ปี 2568 มีอัตราการเติบโตร้อยละ 3.1 การส่งออกสินค้าและบริการมีการเติบโตเฉลี่ยร้อยละ 12.3 โดยปริมาณการส่งออกสินค้าอยู่ที่ร้อยละ 13.8 ปริมาณการส่งออกบริการร้อยละ 7 ในด้านการลงทุนมีการเติบโตร้อยละ 4.7 ในส่วนภาครัฐร้อยละ 26.3 ภาคเอกชนติดลบร้อยละ 0.9 ในส่วนการบริโภคภาครัฐบาลร้อยละ 3.4 และในส่วนการบริโภคภาคเอกชนร้อยละ 2.6 ในสาขาต่าง ๆ แบ่งออกได้ดังนี้ ก่อสร้าง 16.2% ที่พักแรมและบริการด้านอาหาร 7.2 % ภาคการเกษตรกรรม 5.7 % การขนส่ง 5.4 % ธุรกิจการค้า 4.7 % การเงิน 3.1 % และภาคอุตสาหกรรม 0.6 % (ThaiPublica, 2568)

ในปัจจุบันอุตสาหกรรมแรงงานในประเทศไทยถือว่าเป็นอุตสาหกรรมที่มีความสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจของประเทศไทยเป็นอย่างมาก เนื่องจากประเทศไทยรายล้อมไปด้วยประเทศเพื่อนบ้านหลายประเทศ อาทิ เช่น เมียนมา ลาว กัมพูชา เวียดนาม เป็นต้น อีกทั้งภาพรวมของเศรษฐกิจในประเทศที่มีการเติบโตขึ้นอย่างต่อเนื่องในอุตสาหกรรม มีการขยายฐานการผลิตจากการลงทุนทั้งของภาครัฐและภาคเอกชนทั้งในประเทศและต่างประเทศ ส่งผลให้เกิดการขยายตัวในตลาดแรงงานของประเทศเพื่อนบ้านที่ต้องการเข้ามาทำงานในประเทศไทยเพื่อความอยู่รอด (แพรวพรรณ ศิริเลิศ, 2565) ไทยเป็นศูนย์กลางที่มีความสำคัญด้านเศรษฐกิจ การขนส่ง และด้านสังคม มีการเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นลำดับต้นๆ ในเอเชีย เนื่องจากประเทศไทยกำลังเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ และนโยบายทางการศึกษาที่เปิดโอกาสให้มีการศึกษามากขึ้น ส่งผลทำให้ประเทศไทยขาดแคลนแรงงาน จึงจำเป็นต้องใช้แรงงานต่างด้าวที่ถูกต้องตามกฎหมายและผิดกฎหมาย นอกจากนี้ค่าตอบแทนในการทำงานของประเทศไทยนั้นสูงกว่าประเทศเพื่อนบ้าน ทำให้เป็นอีกสาเหตุที่มีแรงงานต่างด้าวเข้ามาทำงานในประเทศไทย ซึ่งเป็นทั้งข้อดี และข้อเสีย เนื่องจากแรงงานต่างด้าวมีการลักลอบเข้ามาทำงานในประเทศไทยเป็นจำนวนมาก และมีการกระจายอยู่ตามพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วทั้งประเทศ ทำให้ยากแก่การ

ควบคุม จึงส่งผลกระทบต่อความมั่นคงของประเทศอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ รัฐบาลจึงได้มีการออกกฎหมายเพื่อควบคุมแรงงานต่างด้าว (ประภัสสร์ เทพชาตรี, 2557)

จากความต้องการที่สูงขึ้นในภาคธุรกิจในประเทศไทยในการใช้แรงงานระดับล่าง อาทิ เช่น ภาคการเกษตรกรรม ก่อสร้าง ประมง อุตสาหกรรม โรงงาน และผู้รับใช้ในบ้าน จากสาเหตุดังกล่าวนี้ ทำให้ประเทศไทยขาดแคลนแรงงานในส่วนงานเหล่านี้ ด้วยปัจจัยด้านค่านิยมของคนไทยที่ไม่นิยมการทำงานที่ต้องใช้แรงงานเนื่องจากค่าแรงงานที่ต่ำไม่คุ้มค่าการทำงาน แต่อย่างไรก็ตามประเทศไทยยังเป็นแหล่งทรัพยากรในการส่งออกและการทำการเกษตรกรรม ทำให้อุตสาหกรรมในประเทศไทยขาดแคลนแรงงานในกลุ่มงานดังกล่าวนี้ การพึ่งพาแรงงานจากประเทศเพื่อนบ้านเพื่อนำมาทดแทนแรงงานไทย โดยเฉพาะผู้ประกอบการขนาดกลางและขนาดย่อม ที่มีมากในประเทศไทย โดยต้องการที่จะรักษาความสามารถในการแข่งขันเพื่อเปลี่ยนผ่านไปยังการผลิตสินค้านวัตกรรมที่ต้องใช้เครื่องจักรมากขึ้น พร้อมทั้งความต้องการ การพัฒนาทักษะฝีมือแรงงานให้สูงขึ้น เพื่อการเติบโตทั้งทางด้านสังคมและเศรษฐกิจในระยะยาวอย่างมีเสถียรภาพ ซึ่งส่งผลให้ประเทศไทยสามารถก้าวผ่านจากประเทศที่มีรายได้ปานกลางเป็นประเทศที่มีรายได้สูงขึ้นในอนาคต (ThaiPublica, 2568) โดยมิติของแนวทางการบริหารจัดการแรงงานต่างด้าวในภาคประชาสังคม (Civil Society) ซึ่งผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียที่ได้รับผลกระทบโดยตรง ยังไม่มีบทบาทที่เป็นรูปธรรมเท่าที่ควร ดังนั้น การส่งเสริมให้กระบวนการบริหารจัดการแรงงานต่างด้าวอย่างเป็นระบบ จะมีส่วนช่วยให้การกำหนดแนวทางในการบริหารจัดการมีความสอดคล้องกับบริบท (Context) ของชุมชนและหน่วยงานของทางภาครัฐตลอดจนผู้ที่เกี่ยวข้องในจังหวัดจันทบุรี ในการสร้างความเข้าใจและเตรียมความพร้อมให้กับคนในชุมชนในการปรับตัวให้เข้ากับความหลากหลายทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นภายในชุมชน

ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาการจัดการปัญหาและแนวทางการบริหารจัดการแรงงานต่างด้าวของจังหวัดจันทบุรี ที่ไม่สอดคล้องกับหลักนโยบายของภาครัฐเพื่อพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการแรงงานต่างด้าวโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของหน่วยงานรัฐและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ในการเข้ามาทำงานของแรงงานต่างด้าวในจังหวัด และมุ่งหวังที่จะนำผลที่ได้จากการศึกษาไปใช้ในข้อมูลหรือรากฐานแนวทางการบริหารจัดการแรงงานต่างด้าวให้แก่จังหวัดจันทบุรีเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาการบริหารจัดการแรงงานต่างด้าวของจังหวัดจันทบุรี
2. เพื่อศึกษากระบวนการในการบริหารจัดการแรงงานต่างด้าวของจังหวัดจันทบุรี
3. เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคการบริหารจัดการแรงงานต่างด้าวของจังหวัดจันทบุรี

วิธีดำเนินการวิจัย

1. รูปแบบของงานวิจัย การวิจัยเรื่อง แนวทางการบริหารจัดการแรงงานต่างด้าวของจังหวัดจันทบุรี มีการดำเนินการศึกษาโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับบริบท ความคิดเห็น และประสบการณ์ของผู้ที่เกี่ยวข้อง โดยเน้นการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) และการตีความหมายจากข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้

2. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ คือ ผู้บริหารและเจ้าหน้าที่ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการแรงงานต่างด้าวของจังหวัดจันทบุรี จำนวน 15 คน โดยใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง (**Purposefully Selected**) พิจารณาตามเกณฑ์ ดังต่อไปนี้

1) สำนักงานจังหวัดจันทบุรี ได้แก่ ผู้บริหารระดับสูงจัดหางานจังหวัดจันทบุรี หัวหน้าจัดหางานจังหวัดจันทบุรี เจ้าหน้าที่จัดหางานจังหวัดจันทบุรี จำนวน 3 คน

2) ปกครองจังหวัดจันทบุรี ได้แก่ ผู้บริหารระดับสูงศูนย์บริหารการทะเบียนภาค 2 สาขาจังหวัดจันทบุรี หัวหน้าศูนย์บริหารการทะเบียนภาค 2 สาขาจังหวัดจันทบุรี เจ้าหน้าที่ศูนย์บริหารการทะเบียนภาค 2 สาขาจังหวัดจันทบุรี จำนวน 3 คน

3) ตรวจคนเข้าเมืองจังหวัดจันทบุรี ได้แก่ ผู้บริหารระดับสูงตรวจคนเข้าเมืองจังหวัดจันทบุรี หัวหน้าตรวจคนเข้าเมืองจังหวัดจันทบุรี เจ้าหน้าที่ตรวจคนเข้าเมืองจังหวัดจันทบุรี จำนวน 3 คน

4) สาธารณสุขจังหวัดจันทบุรี ได้แก่ ผู้บริหารระดับสูงสาธารณสุขจังหวัดจันทบุรี หัวหน้าสาธารณสุขจังหวัดจันทบุรี เจ้าหน้าที่สาธารณสุขจังหวัดจันทบุรี จำนวน 3 คน

5) ผู้ประกอบการหรือนายจ้างที่เกี่ยวข้องกับการใช้แรงงานต่างด้าว ได้แก่ ผู้ประกอบหรือนายจ้างที่ใช้แรงงานต่างด้าว จำนวน 3 คน

3. เครื่องมือในการวิจัย เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลในครั้งนี้ คือ การสัมภาษณ์เชิงลึกแบบมีโครงสร้าง (Structured In-depth Interview) เป็นเครื่องมือวิจัยที่สร้างจากการศึกษากรอบแนวคิดการวิจัย โดยการออกแบบเครื่องมือในลักษณะนี้จะมุ่งสร้างความยืดหยุ่นและการเปิดโอกาสให้ผู้ให้ข้อมูลสามารถให้ข้อมูลสำคัญได้อย่างเต็มที่ โดยผู้วิจัยจะเป็นผู้ดำเนินการสัมภาษณ์ด้วยตนเองทุกครั้ง เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีความน่าเชื่อถือชุดคำถามที่ใช้ประกอบด้วยเนื้อหา 3 ส่วนหลักที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ในการวิจัย ดังต่อไปนี้

ส่วนที่ 1 แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับการบริหารจัดการแรงงานต่างด้าวของจังหวัดจันทบุรี

ส่วนที่ 2 แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับกระบวนการการบริหารจัดการแรงงานต่างด้าวของจังหวัดจันทบุรี

ส่วนที่ 3 แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับปัญหา อุปสรรคในการบริหารจัดการแรงงานต่างด้าวของจังหวัดจันทบุรี

การสร้างและตรวจสอบแบบสัมภาษณ์

1) ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาข้อคำถามสำหรับแบบสัมภาษณ์ เพื่อใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับแนวทางการบริหารจัดการแรงงานต่างด้าวของจังหวัดจันทบุรี

2) ศึกษาหลักการสร้างแบบสัมภาษณ์จากหนังสือ ตำรา และบทความที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาประยุกต์ใช้ในการออกแบบเครื่องมือในการวิจัย

3) การดำเนินการจัดทำแบบสัมภาษณ์ให้มีความครอบคลุมกับประเด็นที่เกี่ยวข้องสำหรับแนวทางการบริหารจัดการแรงงานต่างด้าวของจังหวัดจันทบุรี

4) การตรวจสอบโครงสร้างของแบบสัมภาษณ์ ผู้วิจัยได้นำแบบสัมภาษณ์เสนอให้อาจารย์ที่ปรึกษาพิจารณา เพื่อให้เครื่องมือวิจัยที่ครบถ้วนสมบูรณ์ และมีความเหมาะสม โดยการตรวจสอบความสอดคล้องของข้อคำถามกับทฤษฎีและวัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัย หลังจากนั้นจึงปรับแก้ไขตามข้อเสนอแนะที่ได้รับ

5) นำแบบสัมภาษณ์ที่ผ่านการปรับปรุงตามข้อเสนอแนะไปใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล จากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล มีขั้นตอนดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาข้อมูลเอกสาร (Documentary Research) ที่เกี่ยวข้องกับแนวคิด ทฤษฎี และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจากช่องทางต่าง ๆ และสืบค้นข้อมูลจากอินเตอร์เน็ต

ขั้นตอนที่ 2 การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Participation Observation) โดยการเข้าไปสังเกต วิธีการและขั้นตอนในการทำงานตลอดจนพฤติกรรมต่าง ๆ โดยจะอาศัยการสังเกตด้วยเพื่อให้เข้าใจปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น

ขั้นตอนที่ 3 การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) เป็นการสัมภาษณ์แบบเชิงลึกแบบมีโครงสร้าง โดยการใช้แบบสัมภาษณ์แบบตัวต่อตัวที่ได้จัดเตรียมไว้แล้ว ซึ่งได้คัดเลือกไว้จำนวน 15 คน เป็นวิธีการหลักที่ผู้วิจัยใช้ในการศึกษาในครั้งนี้

5. การวิเคราะห์ข้อมูล ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก การจดบันทึกภาคสนาม และเอกสารที่เกี่ยวข้อง มาทำการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการวิเคราะห์เชิงพรรณนาความ (Descriptive Interpretation) โดยมีขั้นตอน ดังต่อไปนี้

1) การจัดระเบียบข้อมูล ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์มาถอดเทป บันทึก และเรียบเรียงข้อมูลอย่างเป็นระบบ เพื่อให้ข้อมูลมีความครบถ้วนและสะดวกต่อการวิเคราะห์ข้อมูล

2) การจำแนกข้อมูลตามประเด็น ผู้วิจัยทำการจัดหมวดหมู่ข้อมูลตามวัตถุประสงค์การวิจัยและประเด็นคำถามในการสัมภาษณ์ อาทิ เช่น ด้านการบริหารจัดการ กระบวนการดำเนินงาน ปัญหาและอุปสรรค และแนวทางการพัฒนา

3) การตีความข้อมูล ผู้วิจัยพิจารณาความหมายของข้อมูลจากความคิดเห็น ประสบการณ์และข้อเท็จจริงที่ได้รับจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ โดยเชื่อมโยงกับบริบทของพื้นที่ แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่ออธิบายปรากฏการณ์ที่ศึกษาอย่างเป็นเหตุเป็นผล

4) การสังเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ผ่านมาตีความแล้วสรุปสาระสำคัญ เปรียบเทียบความสอดคล้องหรือความแตกต่างของข้อมูลจากผู้ให้สัมภาษณ์แต่ละกลุ่ม เพื่อให้เห็นภาพรวมของประเด็นที่ศึกษาอย่างชัดเจน

5) ตรวจสอบความถูกต้องความน่าเชื่อถือของข้อมูลที่เก็บมาด้วย การตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีการรวบรวมข้อมูล เป็นการตรวจสอบว่าข้อมูลมีความเหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไรบ้าง เป็นไปในทิศทางเดียวกันหรือไม่

6) การนำเสนอผลการวิเคราะห์ ผู้วิจัยนำเสนอผลการวิเคราะห์ในลักษณะการบรรยายเชิงพรรณนา โดยเรียบเรียงข้อมูลให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย พร้อมยกตัวอย่างคำสัมภาษณ์หรือข้อคิดเห็นของผู้ให้ข้อมูลเพื่อสนับสนุนการอธิบายผลการศึกษา

ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูลตามแนวทางการวิเคราะห์ข้างต้น โดยการวิเคราะห์ข้อมูลของผู้ให้ข้อมูลแต่ละราย รวมทั้งการวิเคราะห์ข้อมูลในภาพรวมของทั้งหมด ตลอดจนกระบวนการวิจัยข้อมูลเริ่มแสดงให้เห็นถึงประเด็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับปรากฏหมายที่ศึกษาเพิ่มมากขึ้น ตามจำนวนของผู้ให้ข้อมูล ข้อมูลเริ่มสมบูรณ์ มีแบบแผนของข้อมูลที่ซ้ำ ๆ กัน เป็นประเด็นที่ชัดเจน และไม่พบประเด็นใหม่ที่เกิดขึ้น ผู้วิจัยจึงสรุปประเด็นต่าง ๆ เป็นผลการวิจัยที่นำเสนอต่อไป

6. จริยธรรมในการวิจัย การพิทักษ์สิทธิผู้ให้ข้อมูลสำคัญโดยผู้วิจัยแนะนำตนเอง แจ้งวัตถุประสงค์ในการทำวิจัยและขอความร่วมมือจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการให้ข้อมูลที่ตรงตามความเป็นจริงและแจ้งให้ทราบว่า ผู้วิจัยจะมีการเก็บข้อมูลนี้ไว้เป็นความลับไม่มีการเปิดเผยชื่อ และรายงานการวิจัยจะนำเสนอผลโดยรวม และผู้ให้ข้อมูลสำคัญมีสิทธิในการปฏิเสธเข้าร่วมวิจัย หรือยุติการให้ข้อมูลระหว่างการสัมภาษณ์ได้ตลอดเวลา และข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์นี้จะนำมาใช้เพื่อประโยชน์ทางการศึกษาเท่านั้น ข้อมูลของผู้ให้ข้อมูลสำคัญจะถูกเก็บเป็นความลับ

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เพื่อศึกษาการบริหารจัดการแรงงานต่างด้าวของจังหวัดจันทบุรี

ผลการวิจัยพบว่า จังหวัดจันทบุรีมีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนนโยบายการบริหารจัดการแรงงานต่างด้าวจากระดับส่วนกลางสู่การปฏิบัติในระดับพื้นที่ โดยอาศัยกลไกในการทำงานแบบบูรณาการระหว่างหน่วยงานหลัก ได้แก่ สำนักงานจัดหางานจังหวัด ปกครองจังหวัด ตรวจคนเข้าเมือง และสาธารณสุข ซึ่งแต่ละหน่วยงานนั้นมีบทบาทเฉพาะด้านและจำเป็นต้องประสานความร่วมมือกันอย่างเป็นระบบ ครอบคลุมในทุกด้าน อาทิ เช่น ด้านเศรษฐกิจ ความมั่นคง นโยบาย และสาธารณสุข ในเชิงโครงสร้างการบริหารจัดการแรงงานพบว่า มีลักษณะเป็นโครงสร้างแบบผสมผสานระหว่างการรวมศูนย์และการกระจายอำนาจ กล่าวคือ นโยบาย

และมาตรฐานหลักถูกกำหนดจากส่วนกลาง เพื่อให้เกิดเป็นเอกภาพและควบคุมความมั่นคงของประเทศได้ ในขณะที่หน่วยงานในระดับพื้นที่สามารถปรับใช้มาตรการให้สอดคล้องกับบริบทของจังหวัด โดยเฉพาะพื้นที่ที่มีลักษณะเศรษฐกิจภาคการเกษตรและภาคการประมง ที่จำเป็นต้องอาศัยแรงงานต่างด้าวเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ จังหวัดจันทบุรียังมีกลไกความร่วมมือระหว่างภาครัฐและภาคเอกชนที่หลากหลายและมีความต่อเนื่อง ผ่านเวทีการประชุม การหารือ และการรับฟังความคิดเห็น ซึ่งผู้ประกอบการมีบทบาทสำคัญในการสะท้อนปัญหาและความต้องการแรงงาน แม้ไม่มีอำนาจในการกำหนดนโยบายโดยตรง แต่มีอิทธิพลต่อการปรับแนวทางการปฏิบัติในระดับพื้นที่อย่างมีนัยสำคัญ อย่างไรก็ตาม การบริหารจัดการยังมีข้อจำกัดจากปัจจัยเชิงโครงสร้างและบริบทพื้นที่ เช่น การปิดด่านชายแดน ต้นทุนการนำเข้าแรงงานแบบ MOU ที่มีค่าใช้จ่ายที่สูง และความต้องการแรงงานตามฤดูกาลที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ซึ่งส่งผลต่อความคล่องตัวและประสิทธิภาพในการดำเนินงาน

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เพื่อศึกษากระบวนการในการบริหารจัดการแรงงานต่างด้าวของจังหวัดจันทบุรี

ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการบริหารจัดการแรงงานต่างด้าวของจังหวัดจันทบุรีมีลักษณะซับซ้อนเชิงโครงสร้าง เนื่องจากเกี่ยวข้องกันหลายหน่วยงาน ได้แก่ สำนักงานจัดหางานจังหวัด การปกครอง ตรวจคนเข้าเมือง และสาธารณสุข ซึ่งต้องดำเนินการร่วมกันในหลายขั้นตอนตั้งแต่การนำเข้า การขึ้นทะเบียน การตรวจสอบสถานะ การขอ/ออกใบอนุญาตทำงาน ตลอดจนการกำกับ ตรวจสอบ และติดตามผล ในเชิงกระบวนการ พบว่า การดำเนินงานยังขาดการบูรณาการข้อมูลและระบบสารสนเทศที่เชื่อมโยงกันอย่างมีประสิทธิภาพ ส่งผลทำให้เกิดความซ้ำซ้อนของขั้นตอนและเอกสาร ผู้ประกอบการ แรงงานต้องติดต่อหล ายหน่วยงาน และยื่นเอกสารซ้ำซ้อนกันหลายหน่วยงาน นอกจากนี้ การประสานงานระหว่างหน่วยงานยังไม่เป็นเอกภาพ และมีข้อจำกัดด้านทรัพยากรบุคคล มีความเสี่ยงต่อความคลาดเคลื่อนของข้อมูล ซึ่งอุปสรรคสำคัญของกระบวนการ ได้แก่ การขึ้นทะเบียนแรงงาน การพิสูจน์อัตลักษณ์ การตรวจสอบเอกสาร และการขอหรือต่อใบอนุญาตทำงาน ซึ่งต้องอาศัยการตรวจสอบจากหลายหน่วยงาน และมีข้อจำกัดด้านความเข้าใจของผู้ใช้บริการ โดยเฉพาะแรงงานต่างด้าว และผู้ประกอบการ และบทบาทสำคัญของตัวแทนภาคธุรกิจและภาคประชาสังคมในกระบวนการดังกล่าว โดยเข้ามามีส่วนร่วมในการให้ข้อมูล สนับสนุนการดำเนินงาน และสะท้อนปัญหาที่เกิดขึ้นจริงในระดับพื้นที่ ตลอดจนมีช่องทางในการสื่อสารและจัดการข้อร้องเรียนที่หลากหลาย ซึ่งช่วยให้การปรับปรุงกระบวนการดำเนินงานมีความสอดคล้องกับบริบทพื้นที่มากยิ่งขึ้น

วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคการบริหารจัดการแรงงานต่างด้าวของจังหวัดจันทบุรี

ผลการวิจัยพบว่า ปัญหา และอุปสรรค ในการบริหารจัดการแรงงานต่างด้าวของจังหวัดจันทบุรี มีลักษณะเชิงโครงสร้างที่เชื่อมโยงกับข้อจำกัดด้านกฎหมาย ระเบียบ และข้อบังคับเป็นสำคัญ โดยมีลักษณะที่ซับซ้อน เข้มงวด และขาดความยืดหยุ่น อีกทั้งยังไม่สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ชายแดน และโครงสร้างเศรษฐกิจที่จำเป็นต้องใช้แรงงานต่างด้าวจากประเทศเพื่อนบ้าน โดยเฉพาะภาคการเกษตรและภาคการประมง

ส่งผลให้การดำเนินงานในทางปฏิบัติเกิดความล่าช้า ความซ้ำซ้อนของขั้นตอน ความคลาดเคลื่อนของข้อมูลระหว่างหน่วยงาน นอกจากนี้ ยังพบข้อจำกัดด้านทรัพยากรบุคคล ทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ โดยจำนวนบุคลากรมีไม่เพียงพอต่อปริมาณงานที่ได้รับมอบหมาย บุคลากรขาดทักษะและความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน โดยเฉพาะด้านการสื่อสารกับแรงงานต่างด้าว และมีข้อจำกัดด้านแรงจูงใจในการทำงาน ภายใต้ภาระงานที่สูงและระยะเวลาในการดำเนินงานที่ค่อนข้างจำกัด ส่งผลให้การปฏิบัติงานเกิดความล่าช้า ความผิดพลาดของข้อมูล และไม่สามารถให้บริการได้อย่างมีประสิทธิภาพ ในด้านการประสานงาน พบว่า การดำเนินงานยังขาดการบรูณาการข้อมูลและระบบสารสนเทศที่เชื่อมโยงกันระหว่างหน่วยงาน ส่งผลให้เกิดความซ้ำซ้อนของข้อมูล ความยุ่งยากในการตรวจสอบ และความล่าช้าในการดำเนินงาน อีกทั้งความไม่สอดคล้องของนโยบายและกฎระเบียบหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ยิ่งทำให้เกิดความซับซ้อนของกระบวนการบริหารจัดการแรงงาน

อภิปรายผลการวิจัย

การบริหารจัดการแรงงานต่างด้าวของจังหวัดจันทบุรีมีลักษณะเป็นโครงสร้างแบบผสมผสานระหว่างการรวมศูนย์และการกระจายอำนาจ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการบริหารภาครัฐแบบผสม โดยเน้นการกำหนดนโยบายจากส่วนกลางควบคู่ไปกับการเปิดพื้นที่ให้ระดับท้องถิ่นสามารถปรับใช้มาตรการให้เหมาะสมกับบริบทพื้นที่ ทั้งนี้ การรวมศูนย์มีข้อดีในการกำหนดมาตรฐาน การควบคุมด้านความมั่นคง และการสร้างเอกภาพของนโยบายระดับประเทศ ขณะที่การกระจายอำนาจช่วยเพิ่มความคล่องตัวในการดำเนินงานและความสามารถในการตอบสนองความต้องการแรงงานในพื้นที่ได้อย่างรวดเร็ว อย่างไรก็ตาม การใช้การรวมศูนย์เป็นหลักยังคงก่อให้เกิดข้อจำกัดในเรื่องของความล่าช้า ไม่สอดคล้องกับบริบทของจังหวัดจันทบุรี ซึ่งเป็นพื้นที่ชายแดนที่มีเศรษฐกิจที่จำเป็นต้องพึ่งพาแรงงานจากประเทศเพื่อนบ้าน และมีความต้องการในช่วงฤดูกาลเก็บเกี่ยวผลผลิตเป็นจำนวนมาก ในด้านกลไกความร่วมมือระหว่างภาครัฐและภาคเอกชนที่มีมาอย่างต่อเนื่อง โดยมีเวทีการมีส่วนร่วมในรูปแบบทางการและไม่เป็นทางการ ซึ่งช่วยให้เกิดแลกเปลี่ยนข้อมูลและสะท้อนปัญหาจากภาคปฏิบัติจริง สอดคล้องกับแนวคิดการบริหารแบบมีส่วนร่วมที่เน้นการเปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเข้ามามีบทบาทในกระบวนการกำหนดแนวทางการดำเนินงาน แม้ว่าผู้ประกอบการจะไม่มีอำนาจกำหนดนโยบายโดยตรง แต่มีอิทธิพลอย่างมีนัยสำคัญต่อการปรับแนวทางการปฏิบัติในระดับพื้นที่ นอกจากนี้ การดำเนินงานแบบบูรณาการระหว่างหน่วยงานหลัก ได้แก่ สำนักงานจัดหางานจังหวัด การปกครองจังหวัด ตรวจคนเข้าเมือง และสาธารณสุข สะท้อนให้เห็นถึงรูปแบบการบริหารแบบเครือข่าย ซึ่งถือได้ว่าเป็นกลไกที่สำคัญในการจัดการปัญหาที่มีความซับซ้อนและเกี่ยวข้องหลายด้าน การบูรณาการดังกล่าวยังมีข้อจำกัดในเชิงปฏิบัติโดยเฉพาะการประสานงานและการเชื่อมโยงกันของระบบฐานข้อมูลแต่ละหน่วยงานที่ยังไม่เป็นเอกภาพ ส่งผลต่อประสิทธิภาพของการดำเนินงาน ซึ่งสอดคล้องกับ อรรถสิทธิ์ วารีศรี (2563) ศึกษาการนำนโยบายแรงงานต่างด้าวไปการปฏิบัติในพื้นที่ภาคใต้ โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาพัฒนาการนโยบายแรงงานต่างด้าว ตั้งแต่ปี พ.ศ.2551 - ปัจจุบัน ที่ผลการวิจัย พบว่า 1) พัฒนาการนโยบายการงานต่างด้าวตั้งแต่ปี พ.ศ.2551 - ปัจจุบัน พบว่ารัฐบาลทุกสมัยให้ความสำคัญกับนโยบายของประเทศมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง 2) การนำนโยบาย

แรงงานต่างด้าวไปปฏิบัติในพื้นที่ภาคใต้ พบว่า ด้านปัจจัย ได้แก่ ด้านความชัดเจนของนโยบาย ด้านความพร้อมและความเพียงพอของทรัพยากร ด้านการมีส่วนร่วมของประชาชน ด้านลักษณะองค์กร การสื่อสารระหว่างองค์การ พบว่า ประเด็นปัจจัยดังกล่าวไม่ส่งผลกระทบต่อการดำเนินการ 3) ผลสำเร็จในการนำนโยบายแรงงานต่างด้าวไปปฏิบัติ พบว่า มีฐานข้อมูลแรงงานต่างด้าวที่เป็นเอกภาพ การบังคับใช้กฎหมาย การกำหนดรูปแบบองค์กร กลไกในการปฏิบัติงานอยู่ในระดับที่ดีมาก บรรลุเป้าประสงค์ของนโยบาย และ 4) การเสนอแนวทางในการนำนโยบายแรงงานต่างด้าว ด้านนโยบายรัฐจะต้องกำหนดทางเลือกของนโยบายที่สะท้อนจากสภาพปัญหาที่แท้จริง ด้านการจัดโครงสร้างองค์กรและกำหนดหน่วยงาน จำเป็นจะต้องมีส่วนร่วมบูรณาการในทุกภาคส่วนโดยเฉพาะอย่างยิ่งภาคประชาสังคม และด้านการบังคับใช้กฎหมายจะต้องมีการซักซ้อมความเข้าใจระหว่างหน่วยงานนำนโยบายไปปฏิบัติกับผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียก่อนนำสภาพการบังคับใช้กฎหมายมาใช้จริง

กระบวนการบริหารจัดการแรงงานต่างด้าวของจังหวัดจันทบุรีมีลักษณะเป็นระบบหลายหน่วยงาน ซึ่งมีความจำเป็นต่อการกำกับดูแลแรงงานต่างด้าวในหลายด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ ความมั่นคง และสาธารณสุข ในลักษณะดังกล่าวก่อให้เกิดความซับซ้อนของขั้นตอนและเอกสาร ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการบริหารภาครัฐแบบเครือข่ายที่แม้จะเพิ่มความครอบคลุมของการกำกับดูแล แต่หากขาดการบูรณาการที่มีประสิทธิภาพจากส่งผลให้เกิดความซ้ำซ้อนและความล่าช้าในการดำเนินงาน โดยการขาดความเชื่อมโยงระบบฐานข้อมูลระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับแรงงาน ซึ่งส่งผลให้เกิดความซ้ำซ้อนของข้อมูลและการดำเนินงานหลายขั้นตอน สอดคล้องกับแนวคิดการบริหารภาครัฐสมัยใหม่ (New Public Management: NPM) ที่เน้นประสิทธิภาพและการลดขั้นตอน แต่ผลการศึกษากลับสะท้อนให้เห็นว่ากระบวนการในทางปฏิบัติยังไม่สามารถลดความซ้ำซ้อนได้อย่างแท้จริง เนื่องจากข้อจำกัดของระบบเทคโนโลยีสารสนเทศและโครงสร้างการทำงานที่แยกส่วนกัน นอกจากนี้ ขั้นตอนที่เป็นอุปสรรคสำคัญ แก่ การขึ้นทะเบียน การพิสูจน์อัตลักษณ์ และการขอหรือต่อใบอนุญาตทำงาน ซึ่งต้องอาศัยการตรวจสอบจากหลายหน่วยงานและมีความซับซ้อนของเอกสาร ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าข้อจำกัดของกระบวนการเชิงระบบ ที่ยังไม่สามารถตอบสนองความต้องการของผู้ใช้บริการได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะในพื้นที่ที่มีความต้องการแรงงานเป็นจำนวนมาก พื้นที่เศรษฐกิจตามฤดูกาลทำให้จำเป็นต้องเร่งใช้แรงงานสูง ในแง่ของภาคธุรกิจและภาคประชาสังคมมีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนกระบวนการบริหารจัดการแรงงานต่างด้าว ทั้งในด้านการให้ข้อมูล การสะท้อนปัญหา และการมีส่วนร่วมในการปรับปรุงแนวทางการดำเนินงาน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดแบบมีส่วนร่วมที่เน้นการเปิดพื้นที่ให้ผู้มีส่วนได้เสียเข้ามามีบทบาทในการกำหนดและพัฒนากระบวนการดำเนินงาน แม้จะมีช่องทางการสื่อสารและร้องเรียนที่หลากหลาย แม้จังหวัดจันทบุรีจะมีกระบวนการบริหารจัดการแรงงานต่างด้าวที่ครอบคลุมและมีการมีส่วนร่วมจากหลายภาคส่วน แต่ยังขาดการบูรณาการเชิงระบบที่มีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะด้านการเชื่อมโยงระบบฐานข้อมูล การลดความซ้ำซ้อนของขั้นตอน และการประสานงานระหว่างหน่วยงาน การพัฒนากระบวนการบริหารจัดการแรงงานต่างด้าวของจังหวัดจันทบุรีควรมุ่งเน้นไปที่การปรับระบบฐานข้อมูลให้มีความเชื่อมโยงกัน การลดขั้นตอนที่ไม่จำเป็น และการเสริมกลไกการประสานงานที่มีเอกภาพ รวมถึงการนำข้อเสนอแนะจากภาคธุรกิจและภาคประชาสังคมมาปรับใช้ในเชิงนโยบายและเชิงปฏิบัติ เพื่อยกระดับประสิทธิภาพของกระบวนการให้สามารถตอบสนองต่อบริบทพื้นที่ได้อย่างรวดเร็ว ซึ่งสอดคล้องกับ ภูการ สมาทา และ ศรุดา

สมพอง (2562) ที่ศึกษาการบริหารการเปลี่ยนแปลงระบบแรงงานในช่วงสถานการณ์พิเศษ (คสช) ซึ่งผลการวิจัยพบว่า บทบาทและหน้าที่การปฏิบัติตามนโยบายของหน่วยงานแรงงาน นำมากระทำได้ยาก เนื่องจากนโยบายนั้นถูกกำหนดโดยผู้บริหารระดับสูง ซึ่งอาจจะไม่ได้ทราบถึงอุปสรรคในระดับของการปฏิบัติงานทำให้การดำเนินการตามนโยบายส่วนใหญ่ไม่บรรลุตามที่ต้องการ อาทิ เช่น นโยบายทางด้านการพัฒนามาตรฐานแรงงานไทย เพื่อให้สถานประกอบการผ่านการรับรองมาตรฐานแรงงานไทย องค์ประกอบที่ส่งผลต่อการดำเนินงานของระบบแรงงานในช่วงสถานการณ์พิเศษ (คสช) โดยไม่มีนโยบายในระยะยาวที่แน่นอน การเปลี่ยนแปลงตามผู้บริหารระดับสูงทำให้ขาดความต่อเนื่อง และแนวทางการดำเนินงานแรงงานในเรื่องต่าง ๆ ได้แก่ การกำหนดพัฒนารูปแบบและแนวปฏิบัติการจัดสวัสดิการแรงงานให้แก่ผู้ใช้แรงงานในทุกกลุ่มเป้าหมาย ในการส่งเสริม สนับสนุน และการดำเนินการให้นายจ้างและผู้ใช้แรงงานมีการจัดสวัสดิการแรงงานที่เหมาะสมการกำกับ ดูแลปฏิบัติตามกฎหมายด้านสวัสดิการแรงงาน ส่งเสริมและการพัฒนาเครือข่ายการพัฒนาระบบเทคโนโลยีสารสนเทศด้านสวัสดิการแรงงาน การสนับสนุนให้องค์การภาครัฐและภาคเอกชนตลอดจนบุคคลที่เกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดสวัสดิการแรงงาน

ปัญหาและอุปสรรคการบริหารจัดการแรงงานต่างด้าวของจังหวัดจันทบุรี พบว่า ปัญหาและอุปสรรคในการบริหารจัดการแรงงานต่างด้าวของจังหวัดจันทบุรี มีข้อจำกัดเชิงโครงสร้างของระบบราชการ โดยเฉพาะด้านกฎหมาย ระเบียบ และข้อบังคับที่มีความซับซ้อน เข้มงวด และขาดความยืดหยุ่น ซึ่งสะท้อนลักษณะของการบริหารแบบรวมศูนย์ที่มุ่งเน้นการควบคุมมาตรฐานและความมั่นคงในระดับประเทศ แต่ในทางปฏิบัติกลับไม่สามารถตอบสนองต่อบริบทของพื้นที่ได้อย่างแท้จริง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการนำนโยบายไปปฏิบัติที่ไม่สอดคล้องระหว่างนโยบายส่วนกลางกับบริบทพื้นที่ซึ่งถือได้ว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้การดำเนินงานเกิดความล่าช้าและไม่บรรลุผลตามเป้าหมาย โดยในกรณีจังหวัดจันทบุรี ซึ่งมีลักษณะเศรษฐกิจภาคการเกษตร ที่จำเป็นต้องใช้แรงงานจากประเทศเพื่อนบ้านเป็นจำนวนมากในช่วงฤดูกาล ความเข้มงวดของกฎหมายและขั้นตอนที่มีความซับซ้อนจึงกลายเป็นอุปสรรคต่อการเข้าถึงระบบอย่างถูกต้องตามกฎหมาย และในบางกรณีนำไปสู่ปัญหาแรงงานนอกระบบ ด้านทรัพยากรบุคคล ยังพบว่าขาดแคลนบุคลากรและบุคลากรที่มีทักษะที่จำเป็น โดยเฉพาะด้านการสื่อสารและความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน ส่งผลต่อประสิทธิภาพการให้บริการและการตรวจสอบข้อมูล สอดคล้องกับแนวคิดการบริหารทรัพยากรมนุษย์ภาครัฐที่ระบุว่า ความเพียงพอและคุณภาพของบุคลากรเป็นปัจจัยสำคัญต่อความสำเร็จของการดำเนินงานภาครัฐ เมื่อบุคลากรมีภาระงานสูงและขาดแรงจูงใจ ย่อมส่งผลให้เกิดความล่าช้า ความผิดพลาด และคุณภาพการให้บริการลดลง นอกจากนี้ การขาดการบูรณาการข้อมูลและระบบสารสนเทศระหว่างหน่วยงานสะท้อนถึงข้อจำกัดของการบริหารแบบแยกส่วน ซึ่งทำให้การแลกเปลี่ยนข้อมูล การตรวจสอบ และการติดตามผลมีความซับซ้อนและล่าช้า สอดคล้องกับการบริหารแบบเครือข่าย (Network Governance) ซึ่งชี้ให้เห็นว่าการทำงานร่วมกันของหลายหน่วยงานจำเป็นต้องมีระบบข้อมูลและกลไกการประสานงานที่มีประสิทธิภาพ หากขาดองค์ประกอบดังกล่าวจะนำไปสู่ความซ้ำซ้อนและความคลาดเคลื่อนของข้อมูล ในด้านของการมีส่วนร่วมของภาคธุรกิจและภาคประชาสังคมสามารถช่วยสะท้อนปัญหาและสนับสนุนการดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการบริหารแบบมีส่วนร่วม ที่เน้นการเปิดโอกาสให้กับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเข้ามามีบทบาทในการแก้ไขปัญหา การนำ

ข้อมูลและข้อเสนอแนะจากภาคส่วนเหล่านี้ไปใช้ในการปรับปรุงเพื่อเป็นแนวทางเชิงนโยบาย ปัญหาและอุปสรรคในการบริหารจัดการแรงงานต่างด้าวของจังหวัดจันทบุรีสะท้อนให้เห็นถึงข้อจำกัดเชิงระบบทั้งด้านกฎหมาย ทรัพยากรบุคคล และการบูรณาการการทำงานระหว่างหน่วยงาน ดังนั้น แนวทางสำคัญในการพัฒนา คือ การออกกฎหมายให้มีความยืดหยุ่นและสอดคล้องกับบริบทพื้นที่ การพัฒนาระบบฐานข้อมูลและเทคโนโลยีสารสนเทศ การเสริมสร้างศักยภาพบุคลากร และการยกระดับกลไกความร่วมมือระหว่างหน่วยงานและภาคส่วนต่าง ๆ เพื่อให้การบริหารจัดการแรงงานต่างด้าวมีความคล่องตัว และมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับ พิมพ์ธาดา วรรัฐธนพัชร์ (2566) ที่ศึกษา มาตรการทางกฎหมายเกี่ยวกับการบริหารจัดการการทำงานของแรงงานต่างด้าวในจังหวัดปทุมธานี ผลการวิจัย พบว่า 1) ปัจจุบันแรงงานต่างด้าวในจังหวัดปทุมธานีมีจำนวนเพิ่มสูงขึ้น จากผลกระทบในการเคลื่อนย้ายแรงงานต่างด้าว ทางด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม ด้านการเมือง ที่ยังขาดการจัดสรรดูแลจากหน่วยงานทางภาครัฐที่เกี่ยวข้อง การควบคุมที่ไม่เป็นไปตามหลักนโยบายของรัฐ ขาดการบริหารจัดการที่ดี ในด้านมาตรการ การคัดกรอง รวมไปถึงการขึ้นทะเบียนแรงงานต่างด้าว 2) แรงงานต่างด้าวที่เข้าเมืองมาแบบผิดกฎหมายนั้นถือได้ว่ามีความผิดต่อพระราชบัญญัติคนเข้าเมือง พ.ศ.2522 และในด้านความมั่นคงของประเทศ ซึ่งตามกฎหมาย แรงงานต่างด้าวไม่มีสิทธิได้รับการคุ้มครองให้ถูกต้องตามสิทธิแรงงานต่างด้าวควรจะได้รับ และ 3) เพื่อให้เป็นไปตามมาตรฐานในการบริหารจัดการแรงงานต่างด้าว 3.1) ควรมีการสำรวจและการวิเคราะห์ถึงปัญหาในการขาดแคลนแรงงานต่างด้าว เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารจัดการแรงงานต่างด้าวให้เป็นไปตามนโยบายของรัฐ 3.2) ควรมีการกำหนดอาชีพแรงงานต่างด้าวที่ทำได้ในจังหวัดปทุมธานีโดยเฉพาะให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีอำนาจเข้าไปตรวจสอบสถานประกอบการโดยปฏิบัติอย่างเคร่งครัด และ 3.3) ควรมีการแก้ไขระเบียนและขั้นตอนที่มีความซับซ้อนเพื่อให้เกิดความชัดเจนและมีการบังคับใช้ได้ในปัจจุบันและในอนาคตสืบต่อไป

องค์ความรู้ใหม่

การศึกษาวิจัยเรื่อง แนวทางการบริหารจัดการแรงงานต่างด้าวของจังหวัดจันทบุรี ผู้วิจัยศึกษาองค์ความรู้ใหม่ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ได้ดังนี้

การบริหารจัดการแรงงานต่างด้าวของจังหวัดจันทบุรี มีลักษณะเป็น การบริหารจัดการแบบบูรณาการเชิงพื้นที่ ซึ่งเป็นการดำเนินงานภายใต้นโยบายของส่วนกลาง แต่มีการปรับใช้ให้สอดคล้องกับบริบททางเศรษฐกิจ สังคมและลักษณะของพื้นที่ชายแดน โดยเฉพาะภาคการเกษตรกรรมและภาคการประมง ที่มีความต้องการแรงงานต่างด้าวเป็นจำนวนมาก การบริหารจัดการแรงงานต่างด้าวที่มีประสิทธิภาพจำเป็นต้องอาศัยนโยบายที่มีความยืดหยุ่นตามบริบทพื้นที่ เพื่อให้สามารถรองรับความต้องการแรงงานต่างด้าวในพื้นที่ชายแดนและภาคการเกษตรกรรมได้อย่างเหมาะสม ควรใช้โครงสร้างการบริหารแบบบูรณาการที่เชื่อมโยงข้อมูล อำนาจ หน้าที่ และการปฏิบัติงานระหว่างหน่วยงาน เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและลดความซ้ำซ้อนในการดำเนินงาน สร้างเครือข่ายความร่วมมือแบบมือส่วนร่วมระหว่างภาครัฐและผู้ประกอบการ เป็นกลไกสำคัญที่ช่วยให้การบริหารจัดการแรงงานต่างด้าวมีความต่อเนื่อง ยืดหยุ่น และสอดคล้องกับบริบทเศรษฐกิจของพื้นที่

ควรพัฒนาไปสู่กระบวนการบริหารแบบบูรณาการครบวงจร (End-to-End Integrated Process) ที่สามารถเชื่อมโยงข้อมูลระหว่างหน่วยงาน ลดขั้นตอนที่ซ้ำซ้อนและเพิ่มความรวดเร็วในการให้บริการ ควรมีกฎหมายและระเบียบที่ยืดหยุ่นและเหมาะสมกับบริบทพื้นที่ เพื่อให้สามารถรองรับสถานการณ์แรงงานที่เปลี่ยนแปลงได้อย่างมีประสิทธิภาพ การพัฒนาประสิทธิภาพการบริหารจัดการแรงงานต่างด้าวจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับการพัฒนาศักยภาพบุคลากร ทั้งด้านจำนวน ความรู้ ความเชี่ยวชาญ และการใช้เทคโนโลยีในการปฏิบัติงาน และจำเป็นต้องพัฒนากลไกการประสานงานแบบบูรณาการที่สามารถเชื่อมโยงข้อมูล การสื่อสาร และการปฏิบัติงานร่วมกันระหว่างหน่วยงาน เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารจัดการแรงงานต่างด้าวในระดับพื้นที่อย่างยั่งยืน

จากองค์ความรู้ดังกล่าวผู้วิจัยได้สังเคราะห์เป็น จันทบูรโมเดล ดังภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 1 จันทบูรโมเดล: การบริหารจัดการแรงงานต่างด้าวแบบบูรณาการเชิงพื้นที่ครบวงจร

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัยที่สังเคราะห์เป็น “จันทบูรโมเดล: การบริหารจัดการแรงงานต่างด้าวแบบบูรณาการเชิงพื้นที่ครบวงจร” ซึ่งเป็นรูปแบบการบริหารจัดการแรงงานต่างด้าวที่ตั้งอยู่บนฐานของบริบทพื้นที่จังหวัดจันทบุรี อันมีลักษณะเฉพาะด้านพื้นที่ชายแดน เศรษฐกิจภาคเกษตรกรรม ภาคประมง และความต้องการแรงงานต่างด้าวจำนวนมาก โมเดลดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า การบริหารจัดการแรงงานต่างด้าวมิอาจดำเนินการด้วยกลไกเชิงนโยบายส่วนกลางเพียงด้านเดียว หากจำเป็นต้องปรับใช้ให้เหมาะสมกับบริบททางเศรษฐกิจ สังคม และลักษณะเฉพาะของพื้นที่

แกนกลางของโมเดล คือ การบริหารจัดการแบบบูรณาการเชิงพื้นที่ครบวงจร โดยมีองค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ 1) นโยบายที่มีความยืดหยุ่นตามบริบทพื้นที่ เพื่อให้สามารถรองรับความต้องการแรงงานต่างด้าวในภาคเกษตรกรรม ประมง และพื้นที่ชายแดนได้อย่างเหมาะสม 2) โครงสร้างการบริหารแบบบูรณาการที่เชื่อมโยงข้อมูล อำนาจ หน้าที่ และการปฏิบัติงานของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อลดความซ้ำซ้อนและเพิ่มประสิทธิภาพในการดำเนินงาน 3) เครือข่ายความร่วมมือแบบมีส่วนร่วมระหว่างภาครัฐ ผู้ประกอบการ และภาคส่วนที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ เพื่อให้การบริหารจัดการมีความต่อเนื่อง ยืดหยุ่น และตอบสนองต่อสภาพเศรษฐกิจของจังหวัด

นอกจากนี้ โมเดลยังให้ความสำคัญกับการพัฒนากระบวนการบริหารแบบบูรณาการครบวงจร หรือ End-to-End Integrated Process ซึ่งเชื่อมโยงการดำเนินงานตั้งแต่การรับแรงงานเข้าสู่ระบบ การจัดทำเอกสาร การตรวจสอบสถานะ การคุ้มครองสิทธิ การติดตามประเมินผล และการแก้ไขปัญหาอย่างต่อเนื่อง โดยมีระบบข้อมูลร่วมและเทคโนโลยีเป็นเครื่องมือสนับสนุนสำคัญ ขณะเดียวกันต้องมีกฎหมายและระเบียบที่ยืดหยุ่น เหมาะสมกับบริบทพื้นที่ รวมถึงการพัฒนาศักยภาพบุคลากรทั้งด้านจำนวน ความรู้ ความเชี่ยวชาญ และทักษะการใช้เทคโนโลยี

ผลลัพธ์ที่คาดหวังจากโมเดลนี้ คือ การบริหารจัดการแรงงานต่างด้าวที่มีประสิทธิภาพ ลดขั้นตอนที่ซ้ำซ้อน เพิ่มความรวดเร็วในการให้บริการ เชื่อมโยงการทำงานระหว่างหน่วยงานได้อย่างเป็นระบบ สนับสนุนความต้องการแรงงานของภาคเศรษฐกิจในพื้นที่ คุ้มครองแรงงานต่างด้าวให้เข้าสู่ระบบอย่างถูกต้อง และนำไปสู่การบริหารจัดการแรงงานต่างด้าวของจังหวัดจันทบุรีอย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) ภาครัฐควรกำหนดนโยบายการบริหารจัดการแรงงานต่างด้าวให้มีความยืดหยุ่นและเหมาะสมกับบริบทของพื้นที่ชายแดนโดยเฉพาะจังหวัดที่มีความต้องการแรงงานตามฤดูกาลสูง

2) ภาครัฐควรพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการแรงงานต่างด้าวแบบบูรณาการ โดยกำหนดให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถเชื่อมโยงข้อมูลและปฏิบัติงานร่วมกันได้อย่างเป็นระบบ

2. ข้อเสนอในการนำไปใช้ประโยชน์

1) สำนักงานแรงงานจังหวัดควรจัดทำแผนการบริหารจัดการแรงงานต่างด้าวที่สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ โดยเฉพาะช่วงฤดูกาลผลผลิตและภาคการเกษตรกรรมที่มีความต้องการแรงงานสูง

2) สำนักงานแรงงานจังหวัดควรจัดเวทีพบปะหารือร่วมกับผู้ประกอบการอย่างต่อเนื่อง เพื่อรับฟังปัญหาและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการบริหารจัดการแรงงานต่างด้าวในพื้นที่ รวมทั้งสร้างความร่วมมือในการปฏิบัติตามกฎหมายแรงงานอย่างถูกต้อง

3. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1) ควรศึกษาประสิทธิผลของระบบฐานข้อมูลแรงงานต่างด้าว และการเชื่อมโยงข้อมูลระหว่างหน่วยงาน โดยเน้นการวิเคราะห์ผลกระทบของการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ

2) ควรศึกษาวิจัยเชิงนโยบายในบริบทของพื้นที่ที่มีความต้องการแรงงานตามฤดูกาลตามมาตรา 64 เพื่อเสนอแนวทางการให้สอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจและสังคมในพื้นที่

เอกสารอ้างอิง

ประภัสสร์ เทพชาตรี. (2557). *ไทยกับการเป็นศูนย์กลางประชาคมอาเซียน.* นนทบุรี: ศูนย์อาเซียนศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

พิมพ์ธาดา วรรัฐธนพัชร์. (2566). การปฏิบัติตามนโยบายการบริหารจัดการแรงงานประเทศไทยไปทำงานที่สาธารณรัฐเกาหลี ภายใต้ระบบการจ้างแรงงานต่างชาติ. *วารสารรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา, 6*(2), 307–320.

แพรวพรรณ ศิริเลิศ. (2569, มกราคม, 20). *SDG Updates | สำรวจกระแสการเคลื่อนย้ายของแรงงานข้ามชาติ – เมื่อไทยอาจเผชิญปัญหา 'ขาดแคลนแรงงาน*. https://www.sdgmove.com/2023/09/21/sdg-updates-survey-migrant-workers-in-thailand/

ภูการ สมาทา และ ศรุดา สมพอง. (2562). การบริหารการเปลี่ยนแปลงระบบแรงงานในช่วงสถานการณ์พิเศษ (คสช). *วารสารวิชาการธรรมทรรศน์*, 19(4), 49-62.

สาริน จารุชาติ. (2569, มกราคม, 20). *อุตสาหกรรมไทย : อยู่ตรงไหนและจะแข่งขันอย่างไรในเวทีโลก.* https://www. krungsri.com/th/research/research-intelligence/ thailand-sectoral-potential-2021

สำนักนโยบายและยุทธศาสตร์การค้า. (2569, มกราคม, 20). *ภาวะการค้าระหว่างประเทศของไทยประจำเดือนมีนาคม 2568.* https://uploads.tpso.go.th/

อรรถสิทธิ์ วารีศรี. (2563). การนำนโยบายแรงงานต่างด้าวไปการปฏิบัติในพื้นที่ภาคใต้. *วารสารการวิจัยการบริหารพัฒนา, 10*(1), 65-74.

ThaiPublica. (2568). *สถาพัฒน์แถลง GDP ไตรมาส 1/68 โต 3.1% หั่นเฉลี่ยทั้งปี 1.8%.* https://thaipublica.org/2025/05/thai-nesdc-q1-68-gdp-growth-3-1-annual-outlook-reduced-to-1-8/

รูปแบบการพัฒนาจังหวัดมุกดาหารเป็นเขตเศรษฐกิจพิเศษ ประตูสู่อินโดจีน

MODEL FOR THE DEVELOPMENT OF MUKDAHAN PROVINCE AS A SPECIAL ECONOMIC ZONE AND GATEWAY TO INDOCHINA

ธิติยา พงษ์พานิชธาดา[1], ณัฐวัฒน์ สิริพรวุฒิ[2],

Thitiya Phongpanichthada[1], Nattawat Siriphornwut [2],

คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยกรุงเทพธนบุรี, ประเทศไทย[1-2]

Faculty of Political Science, Bangkokthonburi University, Thailand[1-2]

Corresponding Author E-mail: supangaporn@gmail.com

Received 22 May 2026; Revised 4 June 2026; Accepted 28 June 2026

****

รูปแบบการพัฒนาจังหวัดมุกดาหารเป็นเขตเศรษฐกิจพิเศษ ประตูสู่อินโดจีน

ธิติยา พงษ์พานิชธาดา, ณัฐวัฒน์ สิริพรวุฒิ

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) ปัจจัยด้านภูมิศาสตร์และโลจิสติกส์ 2) ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ 3) ปัจจัยด้านนโยบาย ที่ส่งผลต่อรูปแบบการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษของจังหวัดมุกดาหาร ประตูสู่อินโดจีน และ 4) เพื่อนำเสนอรูปแบบการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษของจังหวัดมุกดาหาร ประตูสู่อินโดจีน ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยประยุกต์ใช้ทฤษฎีพื้นฐาน (Grounded Theory) เป็นแนวทางในการศึกษา ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 22 คน คัดเลือกแบบเจาะจงจาก 4 ภาคส่วน ได้แก่ ภาครัฐ ภาคธุรกิจเอกชน ภาคการเมือง และภาคประชาชน เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกแบบกึ่งโครงสร้าง ร่วมกับการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม และตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลด้วยเทคนิคสามเส้า วิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เนื้อหาและนำเสนอผลด้วยวิธีการพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า 1) ปัจจัยด้านภูมิศาสตร์และโลจิสติกส์ ที่ส่งผลต่อรูปแบบการพัฒนา ได้แก่ ที่ตั้งของจังหวัดบนแนวระเบียงเศรษฐกิจตะวันออก–ตะวันตก การเชื่อมโยงเส้นทางคมนาคมกับประเทศเพื่อนบ้าน และความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งเอื้อต่อการค้า การลงทุน และการเป็นศูนย์กลางโลจิสติกส์ของภูมิภาค 2) ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ โครงสร้างเศรษฐกิจของจังหวัดที่ครอบคลุมภาคการค้า การบริการ การเกษตร และอุตสาหกรรม การลงทุนจากทั้งภาครัฐและภาคเอกชน รวมถึงปริมาณการส่งออกและนำเข้าในพื้นที่ 3) ปัจจัยด้านนโยบาย ได้แก่ สิทธิประโยชน์ทางภาษี นโยบายของรัฐบาลที่เกี่ยวข้องกับเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดน และการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น 4) รูปแบบการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษของจังหวัดมุกดาหาร เป็นรูปแบบการพัฒนาแบบบูรณาการ ประกอบด้วย 7 องค์ประกอบหลัก ได้แก่ 4.1) การเพิ่มความสามารถในการแข่งขันด้านการค้าและการลงทุนเพื่อเชื่อมโยงสู่สากล ซึ่งเป็น ตัวขับเคลื่อนหลัก 4.2) การยกระดับมาตรฐานการเกษตร 4.3) การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนวัตวิถีตามวิถีชีวิตลุ่มน้ำโขง ซึ่งเป็นตัวเสริมมูลค่า 4.4) การพัฒนาเมืองและชุมชนน่าอยู่อย่างยั่งยืน ซึ่งเป็นฐานรองรับการพัฒนา 4.5) การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็น "เงื่อนไขความยั่งยืน" 4.6) การเสริมสร้างความมั่นคงชายแดน ซึ่งเป็นตัวสร้างเสถียรภาพ และ 4.7) การใช้หลักสังคหวัตถุ 4 ในการเสริมสร้างการมีส่วนร่วม การแบ่งปันผลประโยชน์ และความสัมพันธ์ระหว่างภาครัฐ ภาคธุรกิจ และชุมชน ซึ่งเป็นตัวเชื่อมประสานความสัมพันธ์ ตั้งแต่การร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมดำเนินการ ร่วมรับประโยชน์ และร่วมติดตามประเมินผล เพื่อให้การพัฒนาเกิดความสมดุล เป็นธรรม และยั่งยืน

คำสำคัญ: เขตเศรษฐกิจพิเศษ, จังหวัดมุกดาหาร, ประตูสู่อินโดจีน, รูปแบบการพัฒนา, สังคหวัตถุ 4

MODEL FOR THE DEVELOPMENT OF MUKDAHAN PROVINCE AS A SPECIAL ECONOMIC ZONE AND GATEWAY TO INDOCHINA

Thitiya Phongpanichthada, Nattawat Siriphornwut

Abstract

This research aimed to study: 1) geographical and logistical factors, 2) economic factors, and 3) policy factors affecting the development pattern of the Mukdahan Special Economic Zone, the Gateway to Indochina; and 4) to propose a development pattern for the Mukdahan Special Economic Zone, the Gateway to Indochina. The study employed a qualitative research methodology, applying Grounded Theory as the research approach. Key informants, totaling 22 individuals, were purposively selected from four sectors, namely the public sector, the private business sector, the political sector, and the citizen sector. Data were collected through semi-structured in-depth interviews together with non-participant observation, and data credibility was verified using the Triangulation Technique. Data were analyzed through content analysis and presented descriptively.

The research findings revealed that: 1) Geographical and logistical factors affecting the development pattern included the province's location along the East–West Economic Corridor, transportation linkages with neighboring countries, the abundance of natural resources, which were conducive to trade, investment, and the province's role as a regional logistics hub. 2) Economic factors included the province's economic structure encompassing trade, services, agriculture, and industry; investment from both the public and private sectors; the volume of exports and imports within the area. 3) Policy factors included tax incentives, government policies related to border special economic zones, and support from government agencies and local administrative organizations. 4) The development pattern for the Mukdahan Special Economic Zone was an integrated development model comprising seven core components: 4.1) enhancing trade and investment competitiveness for international connectivity, serving as the core driver 4.2) upgrading agricultural standards 4.3) developing tourism based on the Mekong River way of life, serving as a value enhancer 4.4) developing sustainable livable cities and communities, serving as a foundation for development 4.5) managing natural resources and the environment serving as a sustainability condition 4.6) strengthening border security serving as a stability builder and 4.7) applying the Four Sangahavatthu principles to enhance participation benefit-sharing and relationships among the government business sector and community serving as a relationship-connecting mechanism encompassing joint conceptualization planning implementation benefit-sharing monitoring and evaluation in order to achieve balanced fair and sustainable development.

Keywords: Special Economic Zone; Mukdahan Province; Gateway to Indochina; Development Pattern; Four Sangahavatthu (Sangahavatthu 4)

บทนำ

ประเทศไทยได้กำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ (Special Economic Zones: SEZs) เพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขัน กระจายความเจริญไปสู่ภูมิภาค และสร้างความร่วมมือทางเศรษฐกิจกับประเทศเพื่อนบ้าน (สำนักงานคณะกรรมการนโยบายเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ, 2560) โดยจังหวัดมุกดาหารถือเป็นหนึ่งในพื้นที่ยุทธศาสตร์สำคัญ เนื่องจากมีที่ตั้งอยู่ในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง (Greater Mekong Subregion: GMS) เชื่อมโยงเศรษฐกิจกับ สปป.ลาว และเวียดนาม ผ่านสะพานมิตรภาพไทย–ลาวแห่งที่ 2 อีกทั้งยังเป็นเส้นทางหลักของระเบียงเศรษฐกิจตะวันออก–ตะวันตก (East–West Economic Corridor: EWEC) ซึ่งเป็นเส้นทางคมนาคมสำคัญที่เชื่อมโยงทะเลจีนใต้กับทะเลอันดามัน (Asian Development Bank, 2016)

จังหวัดมุกดาหารตั้งอยู่บนเส้นทาง EWEC ทำให้จังหวัดมุกดาหารมีความได้เปรียบด้านการคมนาคมและโลจิสติกส์ เป็นศูนย์กลางการค้าชายแดนที่มีมูลค่าการค้าระหว่างประเทศสูง และเป็นจุดยุทธศาสตร์ในการกระจายสินค้าไปยังภูมิภาคอินโดจีน (สำนักงานคณะกรรมการนโยบายเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ, 2560) ความได้เปรียบนี้ช่วยเสริมศักยภาพของจังหวัดในการพัฒนาเป็นเขตเศรษฐกิจพิเศษ โดยสามารถดึงดูดการลงทุนจากทั้งนักลงทุนไทยและต่างชาติ และยังสามารถรองรับอุตสาหกรรมที่พึ่งพาการเชื่อมโยงระหว่างประเทศ เช่น อุตสาหกรรมการผลิตการส่งออกโลจิสติกส์ การค้าชายแดน และการท่องเที่ยวเชิงเศรษฐกิจ (United Nations Conference on Trade and Development, 2019) ดังนั้น ที่ตั้งของมุกดาหารจึงถือเป็นปัจจัยยุทธศาสตร์สำคัญที่สนับสนุนการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษ ให้เป็นกลไกในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจชายแดนและยกระดับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในภูมิภาค GMS และอาเซียน โดยสอดคล้องกับยุทธศาสตร์ชาติด้านความสามารถในการแข่งขันและการพัฒนาเศรษฐกิจภูมิภาคอย่างยั่งยืน อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจังหวัดมุกดาหารจะมีศักยภาพทางยุทธศาสตร์ในฐานะพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษ (SEZ) ที่ตั้งอยู่บนเส้นทางระเบียงเศรษฐกิจตะวันออก–ตะวันตก (EWEC) แต่การพัฒนาในพื้นที่ยังเผชิญกับข้อจำกัดหลายประการที่อาจส่งผลต่อความสามารถในการดึงดูดการลงทุนและการพัฒนาอย่างยั่งยืน ประการแรก คือ โครงสร้างพื้นฐานที่ยังไม่สมบูรณ์ ทั้งด้านระบบคมนาคม โลจิสติกส์ และสาธารณูปโภคพื้นฐาน เช่น ระบบไฟฟ้า น้ำประปา และเครือข่ายดิจิทัล ซึ่งยังไม่รองรับการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรมและการค้าระหว่างประเทศได้อย่างเต็มที่ (สำนักงานคณะกรรมการนโยบายเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ, 2560) ประการที่สอง คือ การขาดแคลนแรงงานมีฝีมือและบุคลากรที่ตรงกับความต้องการของตลาดแรงงาน โดยเฉพาะด้านอุตสาหกรรมการผลิต การแปรรูปสินค้าเกษตร และโลจิสติกส์ ซึ่งเป็นสาขาที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาพื้นที่ SEZ ปัญหานี้ทำให้จังหวัดยังต้องพึ่งพาแรงงานไร้ฝีมือจากพื้นที่ใกล้เคียงและแรงงานข้ามชาติ ซึ่งอาจส่งผลต่อประสิทธิภาพและขีดความสามารถในการแข่งขันของพื้นที่ (Asian Development Bank, 2016) ประการที่สาม คือ ความท้าทายด้านความครอบคลุมของการพัฒนาการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษในบางครั้งอาจมุ่งเน้นไปที่การดึงดูดการลงทุนจากต่างชาติและผู้ประกอบการรายใหญ่ ขณะที่ภาคเกษตรกรรายย่อยและชุมชนท้องถิ่นอาจไม่ได้รับ

ประโยชน์อย่างทั่วถึง นำไปสู่ความกังวลเกี่ยวกับผลกระทบด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม (Durongkaveroj, W., 2023)

งานวิจัยนี้มีความสำคัญในหลายมิติ เนื่องจากการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดมุกดาหารเป็นทั้งโอกาสและความท้าทาย ของการขับเคลื่อนเศรษฐกิจชายแดนและภูมิภาคลุ่มน้ำโขง (GMS) แต่ในขณะเดียวกันยังขาดการศึกษาเชิงลึกที่บูรณาการทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมอย่างรอบด้าน จะช่วยเติมเต็มช่องว่างทางองค์ความรู้ เกี่ยวกับศักยภาพและอุปสรรคที่แท้จริงของการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษมุกดาหาร โดยไม่เพียงแต่พิจารณาจากข้อมูลทางเศรษฐกิจมหภาคเท่านั้น แต่ยังรวมถึงข้อมูลเชิงพื้นที่และปัจจัยด้านสังคมวัฒนธรรมที่มีผลต่อการดำเนินนโยบาย มุ่งเน้นการ รวบรวมมุมมองจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน ชุมชนท้องถิ่น และประชาชนในพื้นที่ ซึ่งจะทำให้ได้ข้อมูลเชิงลึกที่สะท้อนถึงความต้องการ ความคาดหวัง และข้อกังวลของแต่ละภาคส่วน อันเป็นรากฐานสำคัญของการกำหนดแนวทางพัฒนาเชิงมีส่วนร่วม

ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษารูปแบบการพัฒนาจังหวัดมุกดาหารเป็นเขตเศรษฐกิจพิเศษ ประตูสู่อินโดจีน ผลการศึกษาจะสามารถนำไปใช้เสนอแนะแนวทางการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษที่มีความครอบคลุมและสมดุล โดยคำนึงถึงประสิทธิภาพทางเศรษฐกิจ ความเสมอภาคทางสังคม และความยั่งยืนทางสิ่งแวดล้อม ซึ่งสอดคล้องกับยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี และเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) และงานวิจัยนี้จึงมีคุณูปการทั้งในเชิงวิชาการ โดยการเพิ่มองค์ความรู้ด้านการพัฒนาเศรษฐกิจชายแดน และในเชิงนโยบาย โดยการเสนอข้อแนะนำที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้เพื่อกำหนดทิศทางการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษมุกดาหารให้เป็นกลไกขับเคลื่อนเศรษฐกิจที่ยั่งยืนและเป็นธรรมต่อทุกภาคส่วน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาปัจจัยด้านภูมิศาสตร์และโลจิสติกส์ ที่ส่งผลต่อรูปแบบการพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษของจังหวัดมุกดาหารประตูสู่อินโดจีน
2. เพื่อศึกษาปัจจัย ด้านเศรษฐกิจ ที่ส่งผลต่อรูปแบบการพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษของจังหวัดมุกดาหารประตูสู่อินโดจีน
3. เพื่อศึกษาปัจจัยด้านนโยบายที่ส่งผลต่อรูปแบบการพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษของจังหวัดมุกดาหารประตูสู่อินโดจีน
4. เพื่อศึกษารูปแบบการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษของจังหวัดมุกดาหารประตูสู่อินโดจีน

วิธีดำเนินการวิจัย

1. รูปแบบของงานวิจัย การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยเลือกใช้ระเบียบวิธีการศึกษาเชิงคุณภาพ โดยใช้ Grounded Theory เป็นมรรควิธีในการศึกษา เพื่อให้เข้าถึงข้อมูลเชิงลึก เน้นศึกษาแบบเจาะลึก (In Depth Perspective) และแคบ ๆ แต่มองจากหลายมิติ (Multi-dimension) ตามวิธีทฤษฎีพื้นที่ (Grounded Theory) และไม่มีการใช้ทฤษฎีใดอย่างชัดแจ้งในการกำหนดกรอบแนวคิด เพื่อไม่ให้กรอบทฤษฎีเป็นตัวกำกับแนวทางการศึกษาจนขาดอิสระในการเข้าถึงข้อเท็จจริง แต่จะใช้ทฤษฎีวิเคราะห์ผลสุดท้าย เมื่อค้นพบข้อเท็จจริงแล้ว เพื่อขยายความการค้นพบว่าสอดคล้องกับ Grand Theory อย่างไรบ้าง และสามารถนำข้อมูลเหล่านั้นมาใช้ในระดับปฏิบัติการเชิงนโยบายของรัฐบาลในอนาคต ให้เกิดผลในทางปฏิบัติต่อไป

2. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ แหล่งหน่วยบุคคล เป็นข้อมูลการรับรู้ ความเห็น ความพร้อมหรือไม่พร้อม และทัศนะต่าง ๆ ของบุคคล ข้อมูลนี้เก็บจากหน่วยบุคคลผู้ให้ข้อมูลสำคัญแบบเจาะจง ซึ่งเป็นบุคคลที่มีความรอบรู้และเกี่ยวข้องกับเขตเศรฐกิจพิเศษมุกหาหาร มีพลังความคิดเห็นที่จะส่งให้เกิดผลในทางปฏิบัติ ประกอบด้วยบุคคล 4 ภาคส่วน ในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษมุกดาหารและระเบียงเศรษฐกิจ ตะวันออก - ตะวันตก แบ่งเป็น 4 กลุ่ม 22 คน มีรายละเอียดดังนี้

1) บุคคลภาครัฐ ได้แก่ ตัวแทนหน่วยราชการในหน่วยสำนักงานจังหวัดมุกดาหาร (กลุ่มงานยุทธศาสตร์และข้อมูลเพื่อการพัฒนาจังหวัด) (จำนวน 1 คน) สำนักงานพาณิชย์จังหวัดมุกดาหาร (จำนวน 1 คน) สำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัดมุกดาหาร (จำนวน 1 คน) ด่านสุลกากรมุกดาหาร (จำนวน 1 คน) และด่านตรวจคนเข้าเมืองจังหวัดมุกดาหาร (จำนวน 1 คน) รวม 5 คน

2) บุคคลภาคธุรกิจเอกชน ได้แก่ หอการค้าจังหวัดมุกดาหาร (จำนวน 1 คน) สภาอุตสาหกรรมจังหวัดมุกดาหาร (จำนวน 1 คน) ผู้ประกอบธุรกิจโลจิสติกส์ (จำนวน 1 คน) สมาคมอุตสาหกรรมท่องเที่ยวจังหวัดมุกดาหาร (จำนวน 1 คน) และกลุ่มนักธุรกิจรุ่นใหม่ (จำนวน 1 คน) รวม 5 คน

3) บุคคลภาคการเมือง ได้แก่ องค์การบริหารส่วนจังหวัดมุกดาหาร (จำนวน 2 คน) องค์การบริหารส่วนตำบลบางทรายใหญ่ (จำนวน 1 คน) องค์การบริหารส่วนตำบลคำอาหวน (จำนวน 1 คน) และสภาเกษตรกรจังหวัดมุกดาหาร (จำนวน 2 คน) รวม 6 คน

4) บุคคลภาคประชาชนที่อาศัยอยู่ในเขตเมืองของจังหวัดมุกดาหาร จำนวน 6 คน

3. เครื่องมือในการวิจัย ผู้วิจัยสร้างแบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง สำหรับสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญเป็นรายบุคคล ผู้วิจัยได้ดำเนินการสร้างเครื่องมือและพัฒนาเครื่องมือตามลำดับ ดังนี้

1) ศึกษาแนวคิดทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวทางการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษ

2) กำหนดกรอบแนวคิดในการสร้างเครื่องมือการวิจัย

3) กำหนดวัตถุประสงค์ในการสร้างเครื่องมือการวิจัย โดยขอคำปรึกษาจากอาจารย์ที่ปรึกษาดุษฎีนิพนธ์

4) สร้างเครื่องมือ นำเสนอร่างเครื่องมือการวิจัยต่ออาจารย์ที่ปรึกษาดุษฎีนิพนธ์

5) ปรับปรุง แก้ไข จัดพิมพ์ฉบับสมบูรณ์ และนำไปใช้เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลกับผู้ใช้ข้อมูลสำคัญ

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล การเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อการศึกษา ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวมรวมดังนี้

1) การสัมภาษณ์ ผู้วิจัยขอหนังสือข้อความอนุเคราะห์จากมหาวิทยาลัยกรุงเทพธนบุรี ถึงผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เพื่อขอเข้าเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เมื่อได้รับอนุญาตผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวมรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ตามวันเวลา ที่ได้นัดหมายไว้ เป็นการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ โดยการซักถามพูดคุยกันระหว่างผู้สัมภาษณ์กับผู้ให้สัมภาษณ์ ในการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก ผู้วิจัยมีการเตรียมคำถามไว้ล่วงหน้า และควบคุมคำตอบไม่ให้ตอบนอกประเด็น เป็นวิธีการหลักที่ผู้วิจัยใช้ในการศึกษาในครั้งนี้ เพราะเห็นว่าเป็นวิธีการที่ได้ข้อมูลเกี่ยวกับสิ่งที่ต้องการศึกษา ในขณะสัมภาษณ์ผู้วิจัยทำการบันทึกเสียง และถ่ายภาพ โดยขออนุญาตผู้ให้สัมภาษณ์ก่อนทำการบันทึกเสียงและถ่ายภาพ และเมื่อเก็บรวบรวมข้อมูลเรียบร้อย ผู้วิจัยขอเข้าสัมภาษณ์อีกครั้งหากมีข้อสงสัยในประเด็นการตอบคำถาม ก่อนนำไปวิเคราะห์ข้อมูลเป็นลำดับต่อไป

2) การสังเกตการณ์ ใช้เทคนิคการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม เป็นการสังเกตที่ผู้วิจัยไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรมม ผู้วิจัยจะทำการสังเกตพฤติกรรมการดำเนินการและสังเกตวิธีคิด เพื่อมิให้เป็นการรบกวนผู้ให้ข้อมูลสำคัญ และเพื่อให้ได้ข้อมูลตามสภาพจริง

3) การตรวจสอบข้อมูล การรวบรวมข้อมูลครั้งนี้จึงให้ความสำคัญกับวิธีการตรวจสอบข้อมูลหลายชั้นแบบเทคนิคสามเส้า (Triangulation Technique) ซึ่งมีวิธีการดังนี้

3.1) ผู้เก็บข้อมูลรวบรวมข้อมูล ใช้วิธีการหลายวิธีเพื่อให้เข้าถึงข้อ (เท็จ) (จริง) กล่าวคือ (ก) ข้อมูลทุติยภูมิที่ได้จากการรวบรวมเอกสารจากทฤษฎี แนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง (ข) ข้อมูลปฐมภูมิได้จากการลงพื้นที่ (Setting) เพื่อพบและสนทนาเจาะลึกเชิงเดี่ยวด้วยแบบกึ่งมีโครงสร้าง (Semi-Structure) และไม่มีโครงสร้าง (Un-structure) ในการสนทนากับผู้ให้ข้อมูล

3.2) ใช้แหล่งข้อมูลจากหลายแหล่งในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษมุกดาการและพื้นที่ใกล้เคียง

3.3 ทฤษฎีและแนวคิดต่างกัน ทฤษฎีในความหมายการศึกษาเชิงคุณภาพ มิได้หมายถึงทฤษฎีกระแสหลัก (Grand Theory) แต่ศึกษาแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวข้องกับการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษมุกดาหาร

3.4 ใช้มุมมองหลายมิติตระหนักว่าต้องมีมุมมองหลายมิติ กล่าวคือ ในการสนทนาทุกรูปแบบต้องมีการบันทึกการสังเกต โดยเฉพาะการสังเกตตัวบุคคลที่ร่วมสนทนา (ความรู้สึกจริง/ให้ข้อมูลน่าเชื่อถือแค่ไหน)

5. การวิเคราะห์ข้อมูล ในการวิเคราะห์ข้อมูลผู้วิจัยได้ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1) การเตรียมและการจำแนกประเภทข้อมูล เนื่องจากข้อมูลมีแหล่งที่มา คือ มาจากความคิดเห็นของบุคลที่เป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ข้อมูลเหล่านี้จึงเป็นการแสดงทัศนะความคิดเห็น เป็นข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เป็นหลัก

2) การเตรียมการวิเคราะห์

2.1) ข้อมูลเอกสาร เน้นรวบรวมทุกแหล่งที่จะทำได้ คือ เอกสารทางวิชาการขององค์กรและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และจากแหล่งข้อมูลทางกายภาพหรือข้อมูลสถิติทั้งโดยตรงในระหว่างที่ไปเก็บข้ออมูล แล้วนำมาร่วมในกรริเคราะห์ทุกครั้ง

2.2 ข้อมูลโสตทัศนูปกรณ์ (Audio-Visual Materials) ซึ่งได้จากการบันทึกระหว่างเก็บข้อมูลภาคสนาม ให้นำมาร่วมในการวิเคราะห์ผลทุกครั้ง

2.3 ข้อมูลการสังเกต ให้มีการบันทึกร่วมทุกครั้งในการเก็บข้อมูลในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษและระเบียงเศรษฐกิจตะวันออก-ตะวันตกที่เกี่ยวข้อง

2.4 ผลการสัมภาษณ์ ที่ได้จากการสังเกตและสัมภาษณ์ในพื้นที่เกี่ยวข้องกับเขตเศรษฐกิจพิเศษมุกดาหารและระเบียงเศรษฐกิจตะวันออก-ตะวันตก

3) ลำดับขั้นตอนและรูปแบบการวิเคราะห์

3.1) การวิเคราะห์ภาคสนามขั้นต้น เมื่อถอนตัวจากดำเนินการสัมภาษณ์หรือออกจากพื้นที่แล้ว ต้องรีบทำการบันทึกข้อมูลดิบทุกชนิดและทุกรูปแบบ โดยตัดแปลงจากผู้ให้ข้อมูล(participant) ให้น้อยที่สุดหรือไม่มีเลย

3.2) ข้อมูลดิบ ในแต่ละหน่วยงานเรียงผลการเก็บข้อมูลเป็นรายคน ดังนั้นในแต่ละหน่วยงานจึงมีข้อมูลดิบที่มาจากหลายมุมมอง จากผู้ให้ข้อมูลทั้งคนเดียวและหลายคน อาทิ คณะกรรมการบริหาร เจ้าหน้าที่ที่ให้ข้อมูลจริง ๆ จึงผ่านการตรวจสอบจากหลายมุมมอง และต่างกรรมต่างวาระ

3.3) ทำการสกัดข้อมูลเบื้องต้น และหาข้อสรุปปัจจัยเบื้องต้นที่จะตอบคำถามการวิจัย

3.4) การวิเคราะห์ผล ดำเนินการวิเคราะห์โดยผู้วิจัยการสรุปผลที่ระบุว่าเป็นปัจจัยสำคัญ

4) การบูรณาการผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล ตามหลักการของการวิชัยเชิงคุณภาพ โดยการตรวจสอบแบบสามเส้า สำหรับการวิจัยนี้จะเป็นการตรวจสอบข้อมูลโดยใช้แหล่งในการเก็บรวบรวมข้อมูล จากการค้นคว้าเอกสาร (Documentary Mfetbod) การสัมภาษณ์ (sterviem) และการสังเกต (Obervation) เพื่อวิเคราะห์ความเชื่อมโยงและการตั้งข้อสังเกต

5) การนำเสนอข้อมูล

กระบวนการวิจัยขั้นสุดท้าย คือ สรุปผลการศึกษา จากการสังเคราะห์ข้อมูลที่เป็นผลจากการวิจัย ซึ่งเป็นการยืนยันข้อค้นพบที่ได้จากการวิจัยในครั้งนี้ และใช้เป็นข้อเสนอแนะต่อผู้ที่เกี่ยวข้องในการกำหนดแนวนโยบายการบริหารการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษมุกดาหารต่อไป ในการวิจัยครั้งนี้นำเสนอข้อมูลโดยการพรรณนา

6. จริยธรรมในการวิจัย ผู้วิจัยให้ความเคารพผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการขอความยินยอมโดยให้ข้อมูลอย่างครบถ้วนและให้ตัดสินใจได้อย่างอิสระ ให้ความสำคัญกับความเป็นส่วนตัวของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ให้คำมั่นในการเก็บรักษาความลับของข้อมูลส่วนตัวของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ และการรักษาความลับของข้อมูลใช้เฉพาะงานวิจัยนี้เท่านั้น

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เพื่อศึกษาปัจจัยด้านภูมิศาสตร์และโลจิสติกส์ ที่ส่งผลต่อรูปแบบการพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษของจังหวัดมุกดาหารประตูสู่อินโดจีน

ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยด้านภูมิศาสตร์และโลจิสติกส์ ที่ส่งผลต่อรูปแบบการพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษของจังหวัดมุกดาหาร ประตูสู่อินโดจีน รายละเอียดดังนี้

1. ที่ตั้งบนเส้นทางเศรษฐกิจตะวันออก–ตะวันตก (EWEC) จังหวัดมุกดาหารการตั้งอยู่บนเส้นทางเศรษฐกิจตะวันออก–ตะวันตก (EWEC) เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษของจังหวัดมุกดาหารในทุกมิติ โดยภาครัฐเน้นบทบาทเชิงยุทธศาสตร์และความพร้อมด้านโครงสร้างพื้นฐาน มีความคล่องตัวทางการค้า การลดต้นทุน และโอกาสในการขยายตลาด มีศักยภาพในการยกระดับพื้นที่สู่ศูนย์กลางเศรษฐกิจระดับภูมิภาค และการต่อยอดสู่ภาคการผลิตและการเกษตรเชิงพาณิชย์ และส่งผลต่อการประกอบอาชีพ รายได้ และโอกาสทางเศรษฐกิจที่เพิ่มขึ้น

2. การเชื่อมโยงทางคมนาคมกับประเทศเพื่อนบ้าน จังหวัดมุกดาหารในการเชื่อมโยงทางคมนาคมกับประเทศเพื่อนบ้านเป็นปัจจัยสำคัญที่สนับสนุนการพัฒนาเศรษฐกิจของจังหวัดมุกดาหาร โดยช่วยเพิ่มความสะดวกในการขนส่งและการเดินทาง ลดต้นทุน และขยายโอกาสทางการค้าและการลงทุน ทั้งในระดับพื้นที่และระดับภูมิภาค ขณะเดียวกันยังส่งผลต่อการยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน ผ่านการเพิ่มรายได้ และโอกาสทางอาชีพ

3. ทรัพยากรธรรมชาติ พื้นที่เหมาะสมต่อการค้า การลงทุน และโลจิสติกส์ จังหวัดมุกดาหาร ทรัพยากรธรรมชาติและศักยภาพของพื้นที่ในจังหวัดมุกดาหารเป็นปัจจัยสำคัญที่สนับสนุนการพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ โดยเอื้อต่อการค้า การลงทุน การพัฒนาอุตสาหกรรม และระบบโลจิสติกส์ รวมถึงการต่อยอดสู่ภาคการท่องเที่ยวและการเกษตรเพื่อการส่งออก ขณะเดียวกันยังช่วยสร้างโอกาสในการประกอบอาชีพและเพิ่มรายได้ให้กับประชาชนในพื้นที่ สะท้อนให้เห็นถึงความพร้อมของจังหวัดในการรองรับการขยายตัวทางเศรษฐกิจในอนาคต

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เพื่อศึกษาปัจจัย ด้านเศรษฐกิจ ที่ส่งผลต่อรูปแบบการพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษของจังหวัดมุกดาหารประตูสู่อินโดจีน

ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ ที่ส่งผลต่อรูปแบบการพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษของจังหวัดมุกดาหาร ประตูสู่อินโดจีน รายละเอียดดังนี้

1. โครงสร้างเศรษฐกิจจังหวัด (การค้า การบริการ การเกษตร การอุตสาหกรรม) โครงสร้างเศรษฐกิจของจังหวัดมุกดาหารมีลักษณะผสมผสาน โดยมีภาคการค้า โดยเฉพาะการค้าชายแดน และภาคเกษตรเป็นฐานหลัก ขณะที่ภาคบริการและโลจิสติกส์มีบทบาทเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง และภาคอุตสาหกรรมยังอยู่ในช่วงเริ่มต้นแต่มีแนวโน้มเติบโตในอนาคต ทั้งนี้การพัฒนาเศรษฐกิจควรมุ่งเน้นการเพิ่มมูลค่าสินค้าเกษตร การส่งเสริมอุตสาหกรรม และการเชื่อมโยงกับตลาดภายนอก เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งและความยั่งยืนทางเศรษฐกิจของจังหวัดต่อไป

2. การลงทุนจากภาครัฐและเอกชน จังหวัดมุกดาหารการลงทุนจากภาครัฐและเอกชนเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาเศรษฐกิจของจังหวัดมุกดาหาร โดยภาครัฐมีบทบาทในการวางโครงสร้างพื้นฐานและกำหนดนโยบายส่งเสริมการลงทุน ขณะที่ภาคเอกชนเป็นแรงขับเคลื่อนในการขยายกิจกรรมทางเศรษฐกิจและสร้างโอกาสทางธุรกิจ ทั้งนี้ ความร่วมมือระหว่างภาครัฐและเอกชน รวมถึงการพัฒนาแรงจูงใจและโครงสร้างพื้นฐานอย่างต่อเนื่อง จะเป็นปัจจัยสำคัญในการดึงดูดการลงทุนและส่งเสริมการเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างยั่งยืนในอนาคต

3. การส่งออกและนำเข้าในพื้นที่ จังหวัดมุกดาหารการส่งออกและการนำเข้าเป็นปัจจัยสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจของจังหวัดมุกดาหาร โดยเฉพาะการค้าชายแดนที่มีบทบาทโดดเด่นในการสร้างรายได้และขยายโอกาสทางเศรษฐกิจ ทั้งในระดับธุรกิจและระดับชุมชน การส่งออกช่วยเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจ ขณะที่การนำเข้าช่วยสนับสนุนการผลิตและการบริโภค อย่างไรก็ตามการพัฒนาระบบการค้าระหว่างประเทศและโครงสร้างที่เกี่ยวข้องยังมีความจำเป็นเพื่อรองรับการเติบโตและเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันในระยะยาว

วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 เพื่อศึกษาปัจจัยด้านนโยบายที่ส่งผลต่อรูปแบบการพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษของจังหวัดมุกดาหารประตูสู่อินโดจีน

ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยด้านกฎหมายและนโยบายภาครัฐที่ส่งผลต่อรูปแบบการพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษของจังหวัดมุกดาหาร ประตูสู่อินโดจีน รายละเอียดดังนี้

1. สิทธิประโยชน์ทางภาษี สิทธิประโยชน์ทางภาษีมีส่วนช่วยให้เกิดการลงทุนเพิ่มขึ้น ส่งผลให้ธุรกิจสามารถขยายตัวและเกิดการจ้างงานมากขึ้นในพื้นที่ นอกจากนี้ยังมีส่วนช่วยในการพัฒนาเศรษฐกิจและสร้างโอกาสทางอาชีพให้กับประชาชน อย่างไรก็ตาม ประชาชนมองว่าหากมีการดำเนินนโยบายอย่างต่อเนื่องจะยิ่งก่อให้เกิดประโยชน์ในระยะยาว

2. นโยบายรัฐบาลเกี่ยวกับเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดน นโยบายรัฐบาลเกี่ยวกับเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดนเป็นปัจจัยสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาจังหวัดมุกดาหาร โดยมีบทบาทในการกำหนด

ทิศทาง ส่งเสริมการลงทุน พัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน และกระตุ้นเศรษฐกิจในพื้นที่ ทั้งนี้ ความชัดเจน ความต่อเนื่อง และการบูรณาการนโยบายระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง จะเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้การพัฒนาบรรลุผลอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืนในระยะยาว

3. การสนับสนุนของหน่วยงานภาครัฐและท้องถิ่น การสนับสนุนของหน่วยงานภาครัฐและท้องถิ่นในจังหวัดมุกดาหารมีบทบาทสำคัญต่อการขับเคลื่อนการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษ ทั้งในด้านการส่งเสริมการลงทุน การอำนวยความสะดวกทางธุรกิจ และการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน โดยการประสานความร่วมมือระหว่างหน่วยงานเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการดำเนินงาน อย่างไรก็ตาม ยังมีความจำเป็นในการพัฒนาการบูรณาการให้มีความต่อเนื่องและเป็นระบบมากยิ่งขึ้น ควบคู่กับการเพิ่มประสิทธิภาพ

วัตถุประสงค์ข้อที่ 4 เพื่อศึกษารูปแบบการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษของจังหวัดมุกดาหารประตูสู่อินโดจีน

ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดมุกดาหาร ประตูสู่อินโดจีน ควรรูปการพัฒนาแบบแบบบูรณาการ รายละเอียดดังนี้

1. การเพิ่มความสามารถในการแข่งขนด้านการค้าการลงทุนเพื่อเชื่อมโยงสู่สากล การพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดมุกดาหารในด้านการเพิ่มความสามารถในการแข่งขันด้านการค้าและการลงทุนเพื่อเชื่อมโยงสู่สากล มีบทบาทสำคัญในการยกระดับศักยภาพของพื้นที่ โดยอาศัยการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและระบบโลจิสติกส์เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและลดต้นทุน ควบคู่กับการใช้ประโยชน์จากเส้นทางเศรษฐกิจในการขยายตลาดสู่ต่างประเทศ รวมถึงการอำนวยความสะดวกด้านการค้าชายแดนและการสนับสนุนเชิงนโยบายจากภาครัฐ

2. การยกระดับมาตรฐานการเกษตร การพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดมุกดาหารมีบทบาทสำคัญในการยกระดับมาตรฐานการเกษตร โดยมุ่งเน้นการพัฒนาเกษตรเชิงพาณิชย์ควบคู่กับการแปรรูปสินค้าเพื่อเพิ่มมูลค่า การเชื่อมโยงสินค้าเกษตรไปสู่ตลาดทั้งภายในและต่างประเทศ และการสนับสนุนการส่งออกผ่านระบบโลจิสติกส์ที่มีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ ยังมีการนำวัตถุดิบทางการเกษตรไปใช้ในภาคอุตสาหกรรม การสร้างแบรนด์สินค้าและการยกระดับมาตรฐานสินค้าให้สอดคล้องกับข้อกำหนดทางการค้า ส่งผลให้เกษตรกรสามารถเพิ่มรายได้ เข้าถึงตลาดได้กว้างขึ้น และเกิดการพัฒนาอาชีพในพื้นที่อย่างต่อเนื่อง

3. การพัฒนาการท่องเที่ยวตามวิถีชีวิตลุ่มน้ำโขง การพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดมุกดาหารในมิติของการพัฒนาการท่องเที่ยวตามวิถีชีวิตลุ่มน้ำโขง มีลักษณะเป็นการพัฒนาเชิงบูรณาการระหว่างการท่องเที่ยวข้ามแดน ระบบโลจิสติกส์ และอัตลักษณ์วัฒนธรรมท้องถิ่น โดยอาศัยทรัพยากรลุ่มน้ำโขงเป็นฐานสำคัญในการดึงดูดนักท่องเที่ยว ควบคู่กับการพัฒนาเส้นทางและแพ็กเกจการท่องเที่ยวระหว่างประเทศ ซึ่งส่งผลให้จำนวนนักท่องเที่ยวเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ การเชื่อมโยงกับประเทศเพื่อนบ้านยังช่วยขยายโอกาสทางการตลาดและยกระดับศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ อีกทั้งยังนำไปสู่การขยายตัวของภาคบริการ การสร้างรายได้ การเกิดอาชีพใหม่ และการเติบโตของเศรษฐกิจชุมชน

4. การพัฒนาเมืองและชุมชนน่าอยู่อย่างยั่งยืน การพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดมุกดาหารในด้านการพัฒนาเมืองและชุมชนน่าอยู่อย่างยั่งยืน มุ่งเน้นการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ระบบคมนาคม และสาธารณูปโภคให้มีความพร้อมและมีประสิทธิภาพ เพื่อรองรับการขยายตัวของประชากรและกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ทั้งนี้ การพัฒนาดังกล่าวเอื้อต่อการดำเนินธุรกิจ การขยายตัวของเมือง และการเติบโตของภาคบริการ ส่งผลให้เกิดการจ้างงาน การกระจายรายได้ และการเพิ่มมูลค่าของพื้นที่

5. การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อเป็นฐานการพัฒนาอย่างยั่งยืน การพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดมุกดาหารในด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มุ่งเน้นการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่าและเหมาะสม ควบคู่กับการวางผังเมืองและการจัดการพื้นที่เพื่อรองรับการพัฒนาในอนาคต โดยให้ความสำคัญกับการควบคุมผลกระทบจากกิจกรรมทางเศรษฐกิจ การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและแหล่งท่องเที่ยว รวมถึงการรักษาสมดุลของระบบนิเวศ โดยเฉพาะในพื้นที่ลุ่มน้ำโขง

6. การเสริมสร้างความมั่นคงชายแดน การพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดมุกดาหารในด้านการเสริมสร้างความมั่นคงชายแดน มุ่งเน้นการพัฒนาด่านชายแดนให้มีความทันสมัยและมีประสิทธิภาพ ควบคู่กับการบริหารจัดการพื้นที่และแรงงานข้ามแดนอย่างเป็นระบบ รวมถึงการกำหนดมาตรการควบคุมและรองรับการขยายตัวทางเศรษฐกิจชายแดน

7. การใช้สังคหวัตถุในการมีส่วนร่วม การแบ่งปันประโยชน์ และความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ ธุรกิจ และชุมชน การพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดมุกดาหารควรนำหลักสังคหวัตถุ 4 มาเป็นฐานคิดในการเสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างภาครัฐ ภาคธุรกิจ และชุมชน เพื่อให้การพัฒนาเกิดความสมดุล เป็นธรรม และยั่งยืน โดยเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในทุกขั้นตอนของการพัฒนา ตั้งแต่การร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมดำเนินการ ร่วมรับประโยชน์ และร่วมติดตามประเมินผล ทั้งนี้ หลักทานหรือการแบ่งปันสะท้อนผ่านการกระจายผลประโยชน์จากการพัฒนาเศรษฐกิจไปสู่ชุมชนอย่างเป็นธรรม หลักปิยวาจา สะท้อนผ่านการสื่อสารเชิงสร้างสรรค์และการสร้างความเข้าใจร่วมกันระหว่างหน่วยงานรัฐ นักลงทุน ผู้ประกอบการและประชาชน หลักอัตถจริยา สะท้อนผ่านการดำเนินกิจกรรมที่เอื้อประโยชน์ต่อส่วนรวม เช่น การพัฒนาอาชีพ การสร้างงาน การยกระดับคุณภาพชีวิต และการสนับสนุนเศรษฐกิจชุมชน ส่วนหลักสมานัตตตา สะท้อนผ่านการปฏิบัติต่อทุกภาคส่วนอย่างเสมอภาค เคารพศักดิ์ศรีของชุมชน และสร้างกลไกความร่วมมือที่ต่อเนื่อง

ดังนั้น การประยุกต์ใช้สังคหวัตถุ 4 ในการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดมุกดาหาร จึงช่วยให้การพัฒนาไม่ได้มุ่งเน้นเฉพาะมิติทางเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ยังคำนึงถึงความสัมพันธ์ทางสังคม ความเป็นธรรมในการจัดสรรผลประโยชน์ ความไว้วางใจระหว่างภาคส่วน และการอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูล ส่งผลให้เขตเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดมุกดาหารสามารถพัฒนาเป็นพื้นที่เศรษฐกิจชายแดนที่มีความเข้มแข็ง ควบคู่กับการรักษาคุณค่าของชุมชนและวิถีชีวิตลุ่มน้ำโขงอย่างยั่งยืน

อภิปรายผลการวิจัย

ปัจจัยด้านภูมิศาสตร์และโลจิสติกส์ ที่ส่งผลต่อรูปแบบการพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษของจังหวัดมุกดาหาร ประตูสู่อินโดจีน ที่พบว่า ปัจจัยด้านภูมิศาสตร์และโลจิสติกส์ ที่ตั้งบนเส้นทางเศรษฐกิจตะวันออก–ตะวันตก (EWEC) มีการเชื่อมโยงทางคมนาคมกับประเทศเพื่อนบ้าน และมีทรัพยากรธรรมชาติ พื้นที่เหมาะสมต่อการค้า การลงทุนและโลจิสติกส์ ซึ่งจังหวัดมุกดาหารมีความได้เปรียบเชิงพื้นที่ เนื่องจากตั้งอยู่บนเส้นทางเศรษฐกิจตะวันออก–ตะวันตก (EWEC) มีการเชื่อมโยงกับประเทศเพื่อนบ้าน และมีศักยภาพด้านโลจิสติกส์ สามารถพัฒนาเป็นศูนย์กลางการค้าและการขนส่งระหว่างประเทศ สอดคล้องกับ วันชัย รัตนวงษ์ และคณะ (2559) รายงานว่า จังหวัดมุกดาหาร เป็นประตูสู่อินโดจีนโดยมีสะพานมิตรภาพไทย- ลาว แห่งที่ 2 เชื่อมโยงกับแขวงสะหวันนะเขต สปป.ลาว ตามแผนงานการพัฒนาเส้นทางการคมนาคมขนส่งทางบกในแนวระเบียงเศรษฐกิจตะวันออก-ตะวันตก (East West Economic Corridor: EWEC) ซึ่งอยู่ภายใต้กรอบ GMS และ ACMECS ระหว่างไทย สปป.ลาว พม่า และเวียดนาม ภายใต้ การสนับสนุนของธนาคารเพื่อการพัฒนาแห่งเอเชีย (Asian Development Bank: ADB) ให้เป็นเส้นทางการคมนาคมทางบก ที่สั้นที่สุด มีต้นทุนน้อยที่สุด และเกิดประโยชน์สูงสุด เพื่อส่งเสริมให้เกิดการขยายตัวทางด้านการค้า การลงทุนอุตสาหกรรม การท่องเที่ยวและภาคบริการ ตลอดจนด้านอื่น ๆ และยังสอดคล้องกับ สมพงษ์ ศิริโสภณศิลป์ และคณะ (2560) ที่ได้ศึกษาเรื่องการพัฒนาเขตเศรษฐกิจ พิเศษในจังหวัดหนองคาย จังหวัดนครพนม พบว่า รูปแบบกิจการที่เหมาะสมสำหรับเขตเศรษฐกิจ ประกอบด้วย 1) ศูนย์กลางการค้าส่งแห่งอาเซียน 2) ศูนย์การเรียนรู้และวัฒนธรรม และ 3) อุทยานเทคโนโลยีชีวภาพ โดยผู้ทีเกี่ยวข้องหลายฝ่ายเห็นว่าสิทธิประโยชน์เพื่อส่งเสริม การลงทุนที่เสนอให้กับการลงทุนในเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษยังไม่จูงใจและไม่แตกต่างกันกับ สิทธิประโยชน์เดิม และยังขาดการให้สิทธิประโยชน์เพื่อการถ่ายโอนเทคโนโลยีและสิทธิประโยชน์ที่จะให้แก่ผู้เชี่ยวชาญจากต่างประเทศเพื่อดึงดูดให้เข้ามาปฏิบัติงานในเขตเศรษฐกิจพิเศษแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559) ได้กำหนด ในประเด็นยุทธศาสตร์ที่ 5 การสร้างความเชื่อมโยงกับประเทศในภูมิภาคเพื่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคม โดยให้ความสำคัญใน 2 กลยุทธ์ดังนี้ 1) การพัฒนาความเชื่อมโยงด้านการขนส่งและระบบโลจิสติกส์ ภายใต้กรอบความร่วมมือในอนุภูมิภาคต่าง ๆ มุ่งพัฒนาบริการ ขนส่งและโลจิสติกส์ที่มีประสิทธิภาพและได้มาตรฐานสากลปรับปรุงกฎระเบียบการขนส่งคน และสินค้าที่เกี่ยวข้องพัฒนาบุคลากรในธุรกิจการขนส่งและโลจิสติกส์เชื่อมโยงการพัฒนา เศรษฐกิจตามแนวพื้นที่ชายแดน/ เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ ตลอดจนเชื่อมโยงระบบการผลิต กับพื้นที่ตอนในของประเทศ และ 2) การพัฒนาฐานลงทุนโดยเพิ่มขีดความสามารถในการ แข่งขันระดับอนุภูมิภาคมุ่งพัฒนาพื้นที่ในภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศให้เชื่อมโยงกับประเทศ เพื่อนบ้านและภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ให้เป็นฐานการพัฒนาด้านอุตสาหกรรม การเกษตรและการท่องเที่ยว พัฒนาเขตเศรษฐกิจชายแดนและเมืองชายแดน รวมทั้งบูรณา การแผนพัฒนาพื้นที่เชื่อมโยงกับประเทศเพื่อนบ้านให้บรรลุประโยชน์ร่วมกัน ทั้งด้านความ มั่นคงและเสถียรภาพของพื้นที่

ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ ที่ส่งผลต่อรูปแบบการพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษของจังหวัดมุกดาหารประตูสู่อินโดจีน พบว่า ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ โครงสร้างเศรษฐกิจจังหวัด (การค้า การบริการ การเกษตร การ

อุตสาหกรรม) การลงทุนจากภาครัฐและเอกชน และการส่งออกและนำ ซึ่งโครงสร้างเศรษฐกิจมีความหลากหลาย โดยเฉพาะการค้าชายแดน การบริการ และภาคเกษตร มีแนวโน้มพัฒนาไปสู่อุตสาหกรรมและเศรษฐกิจสมัยใหม่ การลงทุนจากภาครัฐและเอกชนมีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจ สอดคล้องกับ วิภาดา มุกดา (2561) ที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับปัญหาจากการรับรู้และความคาดหวังในการเตรียมความพร้อมเข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนของผู้ประกอบการในเขตเศรษฐกิจพิเศษ ผลการวิจัยพบว่า การรับรู้ต่อการเข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนอยู่ในระดับปานกลาง ได้แก่ ด้านเศรษฐกิจ ด้านความมั่นคงของมนุษย์ ด้านสังคม ด้านวัฒนธรรม ด้านสิ่งแวดล้อม และด้านการเมืองความมั่นคง ด้านปัญหาจากการรับรู้และความคาดหวัง และแนวทางการพัฒนาเพื่อเตรียมความพร้อมของผู้ประกอบการ ได้แก่ ด้านเศรษฐกิจ การสร้างตลาดขนาดใหญ่เพื่อขยายโอกาสด้านการค้าและการลงทุน เพิ่มการจ้างงาน ส่งเสริมด้านแหล่งวัตถุดิบ เพื่อให้นำวัตถุดิบจากในประเทศมาใช้ประโยชน์ การลดต้นทุนการผลิตและสร้างความ ได้เปรียบในการแข่งขันทางการค้า เป็นต้น

ปัจจัยด้านกฎหมายและนโยบายภาครัฐที่ส่งผลต่อรูปแบบการพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษของจังหวัดมุกดาหารประตูสู่อินโดจีน พบว่า ปัจจัยด้านกฎหมายและนโยบายภาครัฐ สิทธิประโยชน์ทางภาษี นโยบายรัฐบาลเกี่ยวกับเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดน และการสนับสนุนของหน่วยงานภาครัฐและท้องถิ่น ซึ่งจะช่วยลดข้อจำกัดและกระตุ้นให้เกิดการลงทุน ผ่านมาตรการส่งเสริม เช่น สิทธิประโยชน์ทางภาษี นโยบายเขตเศรษฐกิจพิเศษ และการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐและท้องถิ่น สอดคล้องกับ บรรจง กาญจนานิล (2560) ที่ได้ศึกษาเรื่องบทบาทของรัฐในการพัฒนา เขตเศรษฐกิจพิเศษ กรณีศึกษาเขตเศรษฐกิจพิเศษตราด พบว่า บทบาทของรัฐในการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษตราดในด้านต่าง ๆ ได้แก่ 1) การกำหนดนโยบายและการวางแผนรัฐได้มีการประสานประโยชน์ของรัฐบาลเข้ากับเอกชน ซึ่งรัฐออกนโยบายและ วางแผนสอดคล้องกับ การจัดตั้งและพัฒนาพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษ 2) การออกกฎหมาย ข้อบังคับ และบังคับใช้กฎหมายเพื่อทำให้สามารถบริหารจัดการ อำนวยความสะดวกทางด้านเศรษฐกิจและ 3) บทบาทของรัฐในการจัดสร้างและพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและ สิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่จำเป็นต่อการค้าสินค้า และการบริการหรือการลงทุน

รูปแบบการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดมุกดาหารประตูสู่อินโดจีน พบว่า ตามที่ผู้เชี่ยวชาญได้มีความคิดเห็นว่า รูปแบบการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดมุกดาหารประตูสู่อินโดจีน แบบบูรณาการประกอบด้วย การเพิ่มความสามารถในการแข่งขนด้านการค้าการลงทุนเพื่อเชื่อมโยงสู่สากล คือ “ตัวขับเคลื่อนหลัก” การยกระดับมาตรฐานการเกษตรและการพัฒนาการท่องเที่ยวตามวิถีชีวิตลุ่มน้ำโขง คือ “ตัวเสริมมูลค่า” การพัฒนาเมืองและชุมชนน่าอยู่อย่างยั่งยืน คือ “ฐานรองรับการพัฒนา” การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม คือ เงื่อนไขความยั่งยืน และการเสริมสร้างความมั่นคงชายแดน คือ “ตัวสร้างเสถียรภาพ” ดังนั้นจะเห็นได้ว่ารูปแบบการพัฒนาดังกล่าวไม่ได้มุ่งเน้นเพียงการเติบโตทางเศรษฐกิจ แต่เป็นการพัฒนาในลักษณะ “การเติบโตที่มีคุณภาพและสมดุล” โดยเชื่อมโยงมิติทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมเข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ ซึ่งถือเป็นแนวทางสำคัญในการยกระดับพื้นที่ชายแดนไปสู่การเป็นศูนย์กลางเศรษฐกิจระดับภูมิภาคได้อย่างยั่งยืนในระยะยาวอีกด้วย สอดคล้องกับ อนุรักษ์ ตั้งปณิธานนท์ (2563) ที่ศึกษาเรื่องแนวทางการขับเคลื่อน

การบริหารการพัฒนาพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษมุกดาหาร พบว่า การพัฒนาพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษจำเป็นต้องมีการบริหารจัดการแบบบูรณาการระหว่างภาครัฐ เอกชน และประชาชน รวมถึงการจัดทำโครงสร้างพื้นฐานและระบบโลจิสติกส์ให้เชื่อมโยงกับประเทศเพื่อนบ้านอย่างมีประสิทธิภาพ ยังสอดคล้องกับ กิตติพงษ์ โคตรจันทึก และคณะ (2563) ได้ศึกษาเรื่องเศรษฐศาสตร์การเมืองอาเซียน: ความสัมพันธ์ระหว่างประชาคมอาเซียน ตามหลักเศรษฐศาสตร์แบบพึ่งพา พบว่าการพัฒนาเขต เศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออกก่อให้เกิดประโยชน์และผลกระทบหรือผลเสียในด้านต่าง ๆ ดังกล่าวดังนั้นการที่รัฐดำเนินการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออกจำเป็นต้องคำนึงถึงความคุ้มค่าทางเศรษฐกิจเพื่อแลกกับผลกระทบที่จะเกิดขึ้นกับสังคมและกฎหมายเศรษฐกิจ ความมั่นคง ตลอดจนสิ่งแวดล้อมและสาธารณสุข โดยหาวิธีการหรือแนวทางใน การป้องกันผลกระทบ ตลอดจนการเพิ่มศักยภาพและสร้างโอกาสให้กับประชาชนในพื้นที่ EEC เพื่อเตรียมรองรับการเป็นเขตอุตสาหกรรมการค้า การลงทุน การขนส่งระหว่างประเทศ การท่องเที่ยวการให้บริการและการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่กำลังจะเกิดขึ้น

องค์ความรู้ใหม่

การขับเคลื่อนการพัฒนาด้วยตัวขับเคลื่อนหลัก การเพิ่มความสามารถในการแข่งขันด้านการค้า การลงทุนเพื่อเชื่อมโยงสู่สากลเป็นตัวขับเคลื่อนหลัก ตัวเสริมมูลค่าพัฒนาด้วยการยกระดับมาตรฐานการเกษตร แปรรูปเพิ่มมูลค่าสินค้าการเกษตร การยกระดับเศรษฐกิจฐานรากโดยดึง เสน่ห์ วิถีชีวิต และภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนวัตวิถีลุ่มน้ำโขง ฐานรองรับการพัฒนาโดยการพัฒนาเมืองและชุมชนน่าอยู่อย่างยั่งยืน การพัฒนาเมืองอัจฉริยะ เงื่อนไขความยั่งยืน คือ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ควบคุม และใช้ประโยชน์อย่างคุ้มค่า เสริมสร้างความมั่นคงชายแดนเพื่อสร้างเสถียรภาพ โดยมีการพัฒนาแบบบูรณาการ

ภาพที่ 1 รูปแบบการพัฒนาจังหวัดมุกดาหารเป็นเขตเศรษฐกิจพิเศษประตูสู่อินโดจีน

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) ภาครัฐควรบูรณาการนโยบายด้านเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และความมั่นคงเข้าด้วยกัน โดยกำหนดมาตรการควบคุมผลกระทบจากการพัฒนา เช่น มลพิษ และการใช้ทรัพยากรควบคู่กับการบริหารจัดการแรงงานข้ามแดนและความปลอดภัยในพื้นที่เพื่อให้การพัฒนาเกิดความสมดุลและยั่งยืนในระยะยาว

2) ควรปรับปรุงสิทธิประโยชน์ทางภาษีและมาตรการส่งเสริมการลงทุนให้มีความแตกต่างและแข่งขันได้โดยเฉพาะการดึงดูดอุตสาหกรรมเป้าหมาย กำหนดนโยบายให้มีความชัดเจนและต่อเนื่อง ภาครัฐควรกำหนดนโยบายการพัฒนาให้มีความชัดเจนและต่อเนื่อง โดยเชื่อมโยงระหว่างระดับชาติ ภูมิภาค และท้องถิ่นอย่างเป็นระบบ

2. ข้อเสนอในการนำไปใช้ประโยชน์

1) ควรจัดอบรมและพัฒนาทักษะแรงงานในด้านภาษา เทคโนโลยี และโลจิสติกส์ เพื่อรองรับการขยายตัวของการค้า การลงทุน การท่องเที่ยว ส่งเสริมผู้ประกอบการท้องถิ่นให้สามารถแข่งขันในตลาดสากลได้ และสร้างความพร้อมในการเข้าสู่เศรษฐกิจชายแดนอย่างมีประสิทธิภาพ

2) ควรพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวข้ามแดนร่วมกับประเทศเพื่อนบ้านนำอัตลักษณ์วัฒนธรรมและทรัพยากรธรรมชาติมาเป็นจุดขายเชื่อมโยงการท่องเที่ยวกับระบบคมนาคมและโลจิสติกส์ เพื่อสร้างรายได้ให้กับชุมชน

3. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1) ควรมีการศึกษาวิจัยเชิงปริมาณเพิ่มเติมเพื่อทดสอบความสัมพันธ์ของปัจจัยต่าง ๆ เช่น ปัจจัยภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจ และนโยบายกับผลลัพธ์ทางเศรษฐกิจ เพื่อเพิ่มความน่าเชื่อถือของแบบจำลองที่พัฒนาขึ้น

2) ควรศึกษาในประเด็นแรงงานข้ามชาติ ความเหลื่อมล้ำ และสิ่งแวดล้อม เพื่อประเมินผลกระทบจากการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษ รวมถึงแนวทางป้องกันและแก้ไขปัญหาอย่างยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

กิตติพงษ์ โคตรจันทึก, พระศิวกร ปญฺญาวุฑฺโฒ และ พระสมุห์บัว ทีปธมฺโม. (2563). เศรษฐศาสตร์การเมืองอาเซียน: ความสัมพันธ์ระหว่างประชาคมอาเซียน ตามหลักเศรษฐศาสตร์แบบพึ่งพา. *วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์, 9*(2), 288–303.

บรรจง กาญจนานิล. (2560). บทบาทของรัฐในการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษ:กรณีศึกษาเขตเศรษฐกิจพิเศษตราด. *วารสารรัชต์ภาคย์, 12*(26), 78-79.

วิภาดา มุกดา. (2561). ปัญหาจากการรับรู้และความคาดหวังในการเตรียมความพร้อมเข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนของ ผู้ประกอบการในเขตเศรษฐกิจพิเศษ. มหาวิทยาลัยสวนดุสิต. *วารสารวิทยาลัยดุสิตธานี, 12*(1), 199-216.

วันชัย รัตนวงษ์, วรินทร์ วงษ์มณี และวรารัตน์ ธีระศักดิ์. (2559). *โครงการศึกษาแนวทางการเพิ่มศักยภาพของระบบโลจิสติกส์และโซ่อุปทาน การค้าชายแดนเพื่อรองรับการเข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน และนำเสนอ แบบจำลองทางธุรกิจเพื่อส่งเสริมการดำเนินการของเอกชนบริเวณจุดผ่านแดนและเขตอุตสาหกรรมส่งออก.* https://elibrary.tsri.or.th/fullP /RDG5750065/RDG 5750065V01/RDG 5750065V01_full.pdf

สมพงษ์ ศิริโสภณศิลป์, จักรกฤษณ์ ดวงพัสตรา, วิรัช หิรัญ, ศักดิ์สุริยา ไตรยราช และ ประภาวี วงษ์บุตรศรี. (2560). การพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษในจังหวัดหนองคาย จังหวัดนครพนม. *วารสารการขนส่งและโลจิสติกส์, 10*(1), 25-40.

สำนักงานคณะกรรมการนโยบายเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ. (2560). *รายงานประจำปี 2560.* กรุงเทพฯ:

อนุรักษ์ ตั้งปณิธานนท์. (2563). *แนวทางการขับเคลื่อนการบริหารการพัฒนาพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษมุกดาหาร. วารสารวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม, 7*(2), 14-24.

Asian Development Bank. (2016). Greater *Mekong Subregion economic cooperation program: Strategic framework 2012–2022.* Manila: ADB.

Durongkaveroj, W. (2023). The economic impact of special economic zones: Evidence from Thailand. *Kasetsart Journal of Social Sciences, 44*(3), 377–386.

UNCTAD (United Nations Conference on Trade and Development) (2019). *Trade and Development Report 2019.* https://unctad.org/system/files /official-document/tdr 2019_en.pdf

การพัฒนารูปแบบการตรวจคนเข้าเมืองของตรวจคนเข้าเมืองจังหวัดสมุทรปราการ สำนักงานตรวจคนเข้าเมือง สำนักงานตำรวจแห่งชาติ

THE DEVELOPMENT OF IMMIGRATION INSPECTION MODELS AT SAMUTPRAKAN IMMIGRATION OFFICE IMMIGRATION BUREAU ROYAL THAI POLICE

ธนิดา เทิดตระกูล[1], ณัฐวัฒน์ สิริพรวุฒิ[2],

Thanida Tirdtrakool[1], Nattawat Siriphornwut [2],

คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยกรุงเทพธนบุรี, ประเทศไทย[1-2]

Faculty of Political Science, Bangkokthonburi University, Thailand[1-2]

Corresponding Author E-mail: supangaporn@gmail.com

Received 22 May 2026; Revised 4 June 2026; Accepted 28 June 2026

****

การพัฒนารูปแบบการตรวจคนเข้าเมืองของตรวจคนเข้าเมืองจังหวัดสมุทรปราการ สำนักงานตรวจคนเข้าเมือง สำนักงานตำรวจแห่งชาติ

ธนิดา เทิดตระกูล[1], ณัฐวัฒน์ สิริพรวุฒิ[2]

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาปัญหาและอุปสรรค (2) ศึกษาปัจจัยที่ส่งผล และ (3) แนวทางในการพัฒนารูปแบบการตรวจคนเข้าเมืองของตรวจคนเข้าเมืองจังหวัดสมุทรปราการ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 20 คน แบ่งเป็นกลุ่มผู้ให้บริการและผู้รับบริการ ใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก และวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา

ผลการวิจัยพบว่า (1) ปัญหาและอุปสรรคสำคัญประกอบด้วยข้อจำกัดด้านบุคลากรและภาระงานที่เพิ่มขึ้น กระบวนการให้บริการที่มีความซับซ้อน ระบบเทคโนโลยีที่ยังไม่เชื่อมโยงอย่างมีประสิทธิภาพ และข้อจำกัดด้านกฎหมายและนโยบายที่มีการเปลี่ยนแปลงบ่อย (2) ขณะที่ปัจจัยที่ส่งผลต่อการพัฒนารูปแบบการตรวจคนเข้าเมือง ได้แก่ ปัจจัยด้านผู้ให้บริการ ผู้รับบริการ รูปแบบการให้บริการ และโครงสร้างระบบการบริหารจัดการ ทั้งนี้ (3) แนวทางการพัฒนาที่เหมาะสม 3 แนวทาง มีดังนี้ 3.1) ควรมุ่งเน้นการปรับปรุงกระบวนการให้บริการให้มีความสะดวกและรวดเร็ว 3.2) การนำเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการทำงาน 3.3) การพัฒนาศักยภาพบุคลากรและการสร้างความร่วมมือระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อยกระดับคุณภาพการให้บริการให้มีความโปร่งใส เป็นธรรม และสอดคล้องกับหลักธรรมาภิบาล อันจะนำไปสู่การเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารจัดการคนต่างด้าวและเสริมสร้างความเชื่อมั่นต่อระบบราชการของไทยในระยะยาว

การพัฒนารูปแบบการตรวจคนเข้าเมืองของตรวจคนเข้าเมืองจังหวัดสมุทรปราการ สามารถพัฒนาใน 4 มิติ คือ มิติที่ 1 ด้านการพัฒนากระบวนการให้บริการ เพิ่มช่องทางการให้บริการออนไลน์ จัดทำ CHECK LIST ให้ผู้รับบริการ มิติที่ 2 ด้านการใช้เทคโนโลยีและการให้บริการ เปิดการจองคิวออนไลน์ผ่านแอบพลิเคชั่น พัฒนาระบบตรวจสอบเอกสารล่วงหน้า มิติที่ 3 ด้านการบริหารทรัพยากรและกำลังพล จัดอบรมด้านภาษาและการสื่อสาร หมุนเวียนกำลังพล/จัดให้เหมาะสมกับงาน มิติที่ 4 ด้านการสร้างความร่วมมือและการบูรณาการจัดทำการประสานข้อมูลกลางของภาครัฐ จัดอบรมระหว่างหน่วยงานรัฐและเอกชน

คำสำคัญ : การตรวจคนเข้าเมือง, การพัฒนารูปแบบ, การบริการภาครัฐ, ธรรมาภิบาล, การบริหารนโยบายสาธารณะ

Click or tap here to enter text.

THE DEVELOPMENT OF IMMIGRATION INSPECTION MODELS AT SAMUTPRAKAN IMMIGRATION OFFICE IMMIGRATION BUREAU ROYAL THAI POLICE

Thanida Tirdtrakool, Nattawat Siriphornwut

Abstract

The objectives of this study were: (1) to examine the problems and obstacles affecting immigration inspection, (2) to identify the factors influencing the development of immigration inspection models, and (3) to propose appropriate development guidelines for immigration inspection models at the Samutprakan Immigration Office, Immigration Bureau, Royal Thai Police. This study employed a qualitative research methodology. Data were collected from 20 key informants, comprising both service providers and service recipients. The research instrument consisted of in-depth interviews, and the data were analyzed using content analysis.

The findings revealed that (1) the implementation process was integrated and participatory, requiring collaboration among all sectors, aligning policies and plans with local contexts, and emphasizing ongoing monitoring and evaluation. This comprehensive approach supports sustainable development, (2) significant challenges include budget and human resource limitations, inconsistent centrally driven policies, inadequate public participation, and pressures from public expectations. Both internal and external factors play a crucial role in determining implementation success, (3) NPM implementation aligns with sustainable development by emphasizing results-based management, public participation, decentralization, technology use, human resource development, and transparency. These practices foster balanced growth across economic, social, and environmental dimensions.

The development of immigration procedures at the Samutprakan Provincial Immigration Office could be improved in four dimensions: Dimension 1: Development of Service Processes: Increase online service channels and create checklists for service users. Dimension 2: Technology and Service Utilization: Launch online queue booking via applications and develop a system for pre-checking documents. Dimension 3: Resource and Human Resource Management: Provide language and communication training, rotate personnel /assign them to suitable roles. Dimension 4: Collaboration and Integration: Establish a central government data coordination system and conduct training between government and private sector agencies.

Keywords: Immigration Inspection, Model Development, Public Service, Good Governance, Public Policy Implementation

บทนำ

กระแสการเคลื่อนย้ายถิ่นระหว่างประเทศในโลกยุคโลกาภิวัตน์มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นและนับเป็น “Megatrend” หนึ่งในอนาคต ไทยยังติดอันดับ Top 20 ของประเทศปลายทางการย้ายถิ่น ไทยถือเป็นจุดหมายปลายทางสำคัญของแรงงานข้ามชาติในภูมิภาค ASEAN โดยในระยะหลังประเทศต่าง ๆ ในโลกต่างหันมาให้ความสำคัญอย่างจริงจังในการบริหารจัดการการย้ายถิ่นระหว่างประเทศ เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อเศรษฐกิจโดยรวมของทั้งประเทศต้นทางและปลายทางและต่อผู้ย้ายถิ่นเอง ปัจจุบันไทยพึ่งพาแรงงานข้ามชาติทำงานอาชีพพื้นฐาน (Elementary Occupations) อยู่มากระดับหนึ่งประมาณร้อยละ 6 ของคนทำงานทั้งประเทศ ส่วนใหญ่ทำงานที่ใช้แรงและ ทำงานบ้าน (Domestic Workers) ถือเป็น “แรงงานฐานรากสนับสนุนกิจกรรมเศรษฐกิจ” และกระจุกตัวในภาคอุตสาหกรรมเป็นสำคัญสะท้อนถึงระดับการใช้เทคโนโลยีการผลิตในภาพรวมที่ยังอยู่ในระดับไม่สูงนักประกอบกับแรงงานไทยเองก็เลือกงานและไม่ต้องการทำงานหนัก ขณะเดียวกันไทยยังพึ่งพาแรงงานข้ามชาติกลุ่มที่มีทักษะสูงด้วยเช่นกันประมาณร้อยละ 10 ของคนทำงานกลุ่มนี้ทั้งหมด ส่วนใหญ่เป็นผู้บริหารระดับสูง/ผู้จัดการ อาชีพด้านการสอน ช่างเทคนิคด้านต่าง ๆ สถาปนิกและวิศวกร เข้ามาช่วยเติมเต็มช่องว่างทักษะในสาขาที่ไทยยังขาดแคลน (เสาวณี จันทะพงษ์, เพรงเพรา สิงหพงษ์ และ กานต์ชนิต เลิศเพียรธรรม, 2561)

สำนักงานตรวจคนเข้าเมือง มีภารกิจในการตรวจบุคคลและยานพาหนะที่เดินทางเข้ามาในและออกไปนอกราชอาณาจักร เปรียบเสมือนประตูของประเทศ รวมทั้งให้บริการคนต่างด้าว ขณะพำนักอยู่ และเป็นแนวหน้าในการรักษาความมั่นคงของประเทศ สำนักงานตรวจคนเข้าเมืองมีหน่วยงานตั้งอยู่ 68 จังหวัด มีช่องทางอนุญาตทั้งทางบก ทางน้ำ และทางอากาศ ที่บุคคลใช้สัญจรข้ามแดน 118 ช่องทางอนุญาต สำนักงานตรวจคนเข้าเมือง จึงเป็นหน่วยงานที่มีภารกิจสำคัญยิ่ง ทั้งงานการให้บริการในการเดินทางข้ามแดนและการรักษาความมั่นคงของประเทศ ในการสกัดกั้นบุคคลต้องห้ามหรือไม่พึงประสงค์ มิให้เดินทางเข้ามาในหรือออกไปนอกราชอาณาจักรได้ ป้องกันภัยคุกคามต่อความมั่นคงในรูปแบบต่าง ๆ รวมถึงการอนุญาตให้อยู่ในราชอาณาจักรหรือการเพิกถอนการอนุญาตให้อยู่ในราชอาณาจักร การส่งเสริมการปฏิบัติงานเจ้าหน้าที่ตรวจคนเข้าเมืองจึงเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้ปฏิบัติงานให้เกิดประสิทธิผลต่อความสำเร็จของสำนักงานตรวจคนเข้าเมือง และการส่งเสริมนั้นควรได้รับการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงให้เป็นไปในทางที่ดีขึ้น การขาดแรงจูงใจที่มีผลในการชักนำโน้มน้าวให้บุคคลเกิดความมานะพยายาม เพื่อที่จะสนองตอบความต้องการบางประการให้บรรลุผลสำเร็จ สามารถจูงใจให้เกิดภาวะในการเพิ่มพฤติกรรมการกระทำกิจกรรมของบุคคลนั้นเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ต้องการและเพิ่มความสามารถที่จำเป็นต่อการจัดการกับงานที่หลากหลายในปัจจุบัน ซึ่งมีประโยชน์ต่อทั้งองค์กร และบุคคลในการปรับปรุงความสามารถในการแข่งขันขององค์กร เพิ่มความสามารถในการปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปได้ (ธนาคาร ศรีคัทธะนาม, 2566)

ในปัจจุบันจังหวัดสมุทรปราการเป็นหนึ่งในจังหวัดปริมณฑลที่มีทำเลที่ตั้งอยู่ใกล้กรุงเทพมหานครมีทรัพยากร ในพื้นที่หลากหลาย เช่น มีท่าอากาศยานนานาชาติสุวรรณภูมิ มีท่าเรือน้ำลึก และยังมีพื้นที่เป็นเขตอุตสาหกรรมที่ดึงดูดแรงงานต่างด้าวจำนวนมากให้เข้ามาหางานทำในพื้นที่แห่งนี้อีกทั้งยังเป็นประตูสำคัญ

ของการเดินทางเข้า-ออกประเทศทั้งทางอากาศและทางทะเลส่งผลให้บทบาทและอำนาจหน้าที่ของตรวจคนเข้าเมืองจังหวัดสมุทรปราการจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งในฐานะหน่วยงานระดับจังหวัดที่ทำหน้าที่สืบต่อจากด่านตรวจคนเข้าเมืองสนามบินและชายแดน โดยตรวจคนเข้าเมืองจังหวัดสมุทรปราการเป็นหน่วยงานที่มีอำนาจการพิจารณาการเข้ามาพำนักในราชอาณาจักรเพิ่มเติมให้กับคนต่างด้าวที่มาขอพำนักต่อในเขตพื้นที่จังหวัดสมุทรปราการ พิจารณาทั้งด้านเอกสารประกอบการอนุญาต ประกอบกับการควบคุม กำกับดูแล การขออยู่ต่อของคนต่างด้าวในราชอาณาจักรเป็นการชั่วคราวเพิ่มเติมจากสนามบินหรือชายแดนตามวัตถุประสงค์ในการพำนักของคนต่างด้าวนั้น ๆ ว่ามีความเหมาะสมและสมควรที่จะพำนักอยู่ต่อในราชอาณาจักรต่อหรือไม่การดำเนินการของเจ้าหน้าที่ตรวจคนเข้าเมืองจังหวัดสมุทรปราการต้องเผชิญกับข้อจำกัดด้านการดำเนินการ ทั้งทางเอกสารและด้านกฎหมาย เพื่อป้องกันมิให้คนต่างด้าวใช้ประโยชน์จากช่องว่างของกฎหมายเพื่อเข้ามาอาศัยราชอาณาจักรไทย และดำเนินการที่อาจเป็นภัยต่อมั่นคงในขณะเดียวกันก็ต้องพยายามรักษามาตรฐานในการให้บริการแก่ผู้มาเข้ารับบริการภาครัฐให้มีความประทับใจ ในการได้รับบริการดังกล่าว อีกทั้งขั้นตอนการดำเนินการที่มีแบบแผนด้านเอกสารหลักฐาน ที่เป็นไปตามระเบียบการดำเนินการที่เจ้าหน้าที่ต้องยึดถือ และปฏิบัติ อาจเป็นข้อจำกัดที่สร้างความรู้สึกไม่ได้ รับการบริการที่ดีจากผู้ที่เข้ารับบริการดังกล่าว ซึ่งอาจส่งผลให้เกิดการร้องเรียนและสร้างความไม่ประทับใจ หรือความรู้สึกด้านลบต่อเจ้าหน้าที่และ องค์กรภาครัฐ เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดเหตุการณ์ดังกล่าว

จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะดำเนินการศึกษาการพัฒนารูปแบบการตรวจคนเข้าเมืองของตรวจคนเข้าเมืองจังหวัดสมุทรปราการ สำนักงานตรวจคนเข้าเมือง สำนักงานตำรวจแห่งชาติ เพื่อพัฒนากระบวนการการให้บริการนี้เป็นการป้องกันปัญหาที่อาจจะเกิดขึ้นแต่เนิ่น ๆ แม้ว่าปัญหาดังกล่าว จะยังไม่เกิดขึ้นก็ตาม และเพื่อยกระดับของการให้บริการของเจ้าหน้าที่ตรวจคนเข้าเมืองสมุทรปราการ ให้มีขีดความสามารถในการปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพและไม่ให้เกิดภาระงานที่หนักต่อตัวเจ้าหน้าที่ เช่น การต้องปฏิบัติงานล่วงเวลาของเจ้าหน้าที่เองในอนาคต ทั้งยังต้องให้เกิดความสอดคล้องกับจำนวนของผู้เข้ารับบริการดังกล่าวอีกประการหนึ่ง ทั้งนี้ด้วยจำนวนของผู้ที่เข้ามารับบริการนั้น จะส่งผลต่อปัจจัยด้านระยะเวลาในการดำเนินการ และความเหนื่อยล้าของเจ้าหน้าที่ด่านหน้าที่ต้องให้บริการกับผู้เข้ารับบริการเหล่านั้น

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคต่อการพัฒนารูปแบบการตรวจคนเข้าเมืองของตรวจคนเข้าเมืองจังหวัดสมุทรปราการ สำนักงานตรวจคนเข้าเมือง สำนักงานตำรวจแห่งชาติ

2. เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการพัฒนารูปแบบการตรวจคนเข้าเมืองของตรวจคนเข้าเมืองจังหวัดสมุทรปราการ สำนักงานตรวจคนเข้าเมือง สำนักงานตำรวจแห่งชาติ

3. เพื่อหาแนวทางในการพัฒนารูปแบบการตรวจคนเข้าเมืองของตรวจคนเข้าเมืองจังหวัดสมุทรปราการ สำนักงานตรวจคนเข้าเมือง สำนักงานตำรวจแห่งช่าติ

วิธีดำเนินการวิจัย

1. รูปแบบของงานวิจัย การศึกษาวิจัยในครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) โดยทำการรวบรวมข้อมูลจากแหล่งข้อมูล 2 ทาง คือ การศึกษาเอกสาร ตำราวิชาการ บทความ หนังสือ วารสาร สื่อออนไลน์ และงาน วิจัยที่เกี่ยวข้อง สำหรับรวบรวมแนวคิดเพื่อสร้างแบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับการพัฒนารูปแบบการตรวจคนเข้าเมืองของตรวจคนเข้าเมืองจังหวัดสมุทรปราการ และการสัมภาษณ์แบบเชิงลึก (In-depth interview) จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informant) โดยการสัมภาษณ์แบบตัวต่อตัว (Face to face) ควบคู่ไปกับวิธีการแบบสังเกตเพื่อเป็นการเก็บข้อมูล ผู้วิจัยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเฉพาะเจาะจง โดยใช้คำถามแบบปลายเปิด (Open-ended questions) และวิธีการสัมภาษณ์ไม่เป็นทางการ การสัมภาษณ์แบบเจาะลึกในครั้งนี้มุ่งเน้นเกี่ยวกับปัญหาและอุปสรรคในการพัฒนารูปแบบการตรวจคนเข้าเมือง ปัจจัยที่ส่งผลต่อการพัฒนารูปแบบการตรวจคนเข้าเมือง และแนวทางการพัฒนารูปแบบการตรวจคนเข้าเข้าเมืองของตรวจคนเข้าเมืองจังหวัดสมุทรปราการ สำนักงานตรวจคนเข้าเมือง อันจะศึกษาที่เป็นประเด็นสำคัญให้ได้ข้อมูลรายละเอียดครบถ้วนเพื่อนำไปสรุปการวิจัย

2. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 20 คน คัดเลือกโดยวิธีเจาะจง แบ่งเป็น 2 กลุ่ม รายละเอียดดังนี้

กลุ่มที่ 1 ผู้ให้บริการด้านการตรวจคนเข้าเมือง จำนวน 10 คน (ระดับผู้บริหารนโยบาย จำนวน 1 คน, ผู้บริหารระดับกลาง จำนวน 2 คน, ผู้ปฏิบัติการ จำนวน 7 คน)

กลุ่มที่ 2 ผู้รับบริการ ซึ่งเป็นตัวแทนของผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 10 คน (เจ้าหน้าที่มหาวิยาลัยเอกชน จำนวน 1 คน, เจ้าหน้าที่มหาวิทยาลัยนานาชาติ จำนวน 1 คน, เจ้าหน้าที่โรงเรียนเอกชน จำนวน 1 คน, เจ้าหน้าที่โรงเรียนรัฐบาล จำนวน 1 คน, พนักงานบริษัทเอกชน จำนวน 1 คน, สามีคนสัญชาติไทย จำนวน 1 คน, ภรรยาคนสัญชาติไทย จำนวน 1 คน, ผู้ใช้ชีวิตบั้นปลาย จำนวน 1 คน, นักท่องเที่ยว จำนวน 1 คน และผู้ประกอบการ จำนวน 1 คน)

3. เครื่องมือในการวิจัย เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์กึ่งมีโครงสร้าง (Semi-structured Interview Guide) ผู้วิจัยนำแบบสัมภาษณ์ดังกล่าวมาใช้เป็นเครื่องมือในการเก็บรวมรวมข้อมูล (Data Collection) โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-dept Interview) ทั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นคำถามในลักษณะปลายเปิด (Open-ended Questions) เพื่อเปิดให้ผู้ให้ข้อมูลได้ตอบประเด็นคำถามได้ อย่างอิสระ (Cohen, D., & Crabtree, B., 2006)

แบบสัมภาษณ์กึ่งมีโครงสร้าง (Semi-structured Interview Guide) แบ่งเป็น 5 ส่วน ดังนี้

1) ข้อมูลส่วนตัวสัมภาษณ์เกี่ยวกับ อายุและประสบการณ์การทำงานตรวจคนเข้าเมือง

2) ปัญหาและอุปสรรคในการพัฒนารูปแบบการตรวจคนเข้าเมืองจังหวัดสมุทรปราการ

3) ปัจจัยที่ส่งผลต่อการพัฒนารูปแบบการตรวจคนเข้าเมืองของตรวจคนเข้าเมืองจังหวัดสมุทรปราการ

4) แนวทางการพัฒนารูปแบบการตรวจคนเข้าเมืองจังหวัดสมุทรปราการให้มีประสิทธิภาพ

5) ข้อเสนอแนะเพิ่มเติมของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

การสร้างเครื่องมือ

1) วิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูล จากการศึกษาข้อมูล เอกสาร งานวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนารูปแบบการตรวจคนเข้าเมืองของตรวจคนเข้าเมืองจังหวัดสมุทรปราการ สำนักงานตรวจคนเข้าเมือง สำนักงานตำรวจแห่งชาติ โดยมีประเด็นคำถามที่เป็นเครื่องมือในการสัมภาษณ์

2) นำแบบสัมภาษณ์ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นไปปรึกษากับอาจารย์ที่ปรึกษาดุษฎีนิพนธ์ตรวจสอบความตรงตามเนื้อหา (Content Validity) และความถูกต้องสมบูรณ์ของแบบสัมภาษณ์

3) ปรับปรุงแก้ไขแบบสัมภาษณ์ก่อนนำไปสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

การพัฒนาเครื่องมือ

การตรวจสอบหาความตรงเชิงเนื้อหาเกี่ยวกับข้อมูลเชิงคุณภาพที่นำไปวิเคราะห์ จึงใช้วิธี การเปรียบเทียบโดยการสอบถามกับนักวิชาการหรืออาจารย์ที่ปรึกษาเมื่อสงสัยคำถามเพื่อเปรียบเทียบ ความเที่ยงตรงกับข้อมูลเพื่อตรวจสอบความสมบูรณ์ ความถูกต้องและความชัดเจนของเนื้อหา เพื่อนำมาแก้ไขสำนวนต่าง ๆ รายละเอียดของงาน ให้แบบสัมภาษณ์ถูกต้องและเหมาะสมที่ในการเก็บข้อมูล

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวม รายละเอียดดังนี้

1) ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก จากผู้ให้สัมภาษณ์ที่ได้คัดเลือกแบบ เฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) จำนวน 20 คน ได้แก่ เจ้าหน้าที่ตรวจคนเข้าเมืองจังหวัด สมุทรปราการ ผู้บริหารนโยบาย จำนวน 1 คน, ผู้บริหารระดับกลาง จำนวน 2 คน, ผู้ปฏิบัติการ จำนวน 7 คน และประชาชนผู้มาใช้บริการตรวจคนเข้าเมืองจังหวัดสมุทรปราการ จำนวน 10 คน รวมทั้ง การเก็บรวบรวมข้อมูลจากการศึกษาแหล่งข้อมูลด้านเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาเป็นข้อมูล อ้างอิงและสนับสนุนการวิจัยทั้งนี้ผู้วิจัยเองถือเป็นเครื่องมือที่ทำหน้าที่สังเกตเจ้าหน้าที่และสภาพการให้บริการของตรวจคนเข้าเมืองจังหวัดสมุทรปราการโดยมีการขออนุญาตผู้ให้ข้อมูลสำคัญเพื่อนำมาเก็บบันทึกเป็นข้อมูลวิจัยอย่างมีประสิทธิภาพครบถ้วนตามประเด็นของการศึกษาวิจัย

2) ผู้วิจัยได้สังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Participation Observation) โดยการเข้าศึกษาในสถานที่จริงคือตรวจคนเข้าเมืองจังหวัดสมุทรปราการ และรวบรวมข้อมูลจากประสาทสัมผัสทั้งหมดตามปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นและครอบคลุมบริบทต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย

3) ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลจากเอกสาร (Documentary Research) ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยทั้งแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจากช่องทางต่าง ๆ และการสืบค้นข้อมูลจากอินเตอร์เน็ต

5. การวิเคราะห์ข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-dept Interview) ผู้วิจัยได้นำข้อมูลมาวิเคราะห์ โดยใช้การพรรณนาข้อมูล โดยมีการจัดการข้อมูลเป็นหมวดหมู่ตามลำดับความสำคัญผ่าน วิธีการดำเนินการ คือ ผู้วิจัยได้ถอดบันทึกการสนทนาจากการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูล

สำคัญ จากนั้นนำข้อมูล ที่ได้มาจัดระเบียบเป็นหมวดหมู่เพื่อสะดวกต่อการแยกประเภทของข้อมูลและนำเสนอในรูปแบบของการ พรรณนาสรุป (Summary Description) โดยผู้วิจัยได้ตรวจสอบความสมบูรณ์และความน่าเชื่อถือของเนื้อหา ของข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตการณ์และการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา (Content Analysis) และได้สรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย

6. จริยธรรมในการวิจัย ผู้วิจัยให้ความสำคัญกับสิทธิส่วนบุคคลของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ใช้แบบสัมภาษณ์ที่ผ่านการตรวจสอบจากผู้เชี่ยวชาญเรียบร้อยแล้ว ในการสัมภาษณ์ดำเนินการอย่างรอบครอบ อยู่ภายใต้ขอบเขตของจริยธรรมการวิจัย การบันทึกข้อมูลในรูปแบบลายลักษณ์อักษร และบันทึกเสียง โดยการขอความยินยอมของผู้ให้สัมภาษณ์ก่อนดำเนินการ

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 ปัญหาและอุปสรรคต่อการพัฒนารูปแบบการตรวจคนเข้าเมืองของตรวจคนเข้าเมืองจังหวัดสมุทรปราการ สำนักงานตรวจคนเข้าเมือง สำนักงานตำรวจแห่งชาติ

ผลการวิจัยพบว่า ในการพัฒนารูปแบบการตรวจคนเข้าเมืองมีปัญหาและอุปสรรค มีรายละเอียดดังนี้

1. ด้านการบริการและโครงสร้างองค์กร พบว่า ปัญหาและอุปสรรคมีลักษณะเป็นปัญหาเชิงระบบ โดยโครงสร้างการให้บริการยังคงยึดรูปแบบดั้งเดิมที่เน้นการเข้ารับบริการด้วยตนเอง ส่งผลให้ไม่สามารถรองรับปริมาณผู้ใช้บริการที่เพิ่มขึ้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ ประกอบกับการขาดกลไกสนับสนุนเชิงโครงสร้าง เช่น ระบบนัดหมายและการบริหารจัดการปริมาณงาน นอกจากนี้ โครงสร้างอัตรากำลังและทรัพยากรไม่สอดคล้องกับภาระงาน ขณะที่นโยบายและการบริหารขาดความต่อเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงผู้บริหาร อีกทั้งยังมีข้อจำกัดด้านการบูรณาการระหว่างหน่วยงาน การรองรับความหลากหลายของผู้รับบริการ และการสื่อสารสาธารณะที่ยังไม่มีประสิทธิภาพ รวมถึงข้อจำกัดด้านงบประมาณ ส่งผลให้การพัฒนารูปแบบการให้บริการยังไม่สามารถดำเนินการได้อย่างเต็มศักยภาพ

2. ด้านกระบวนการและการให้บริการ พบว่า ปัญหาและอุปสรรคด้านกระบวนการและการให้บริการของสำนักงานตรวจคนเข้าเมืองจังหวัดสมุทรปราการ มีลักษณะเป็นข้อจำกัดเชิงกระบวนการที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพการให้บริการโดยรวม กล่าวคือ กระบวนการให้บริการยังมีความซับซ้อน ขาดความชัดเจนและไม่สอดคล้องกันระหว่างผู้ปฏิบัติงานกับผู้รับบริการ ประกอบกับการขาดระบบเตรียมความพร้อมล่วงหน้าและการสื่อสารข้อมูลที่มีประสิทธิภาพ ส่งผลให้เกิดความล่าช้าและความสับสนในขั้นตอนการดำเนินงาน นอกจากนี้ กระบวนการยังได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงนโยบายที่ไม่ต่อเนื่อง การใช้ดุลพินิจที่ขาดมาตรฐาน รวมถึงลักษณะงานที่ซ้ำซ้อนและไม่ยืดหยุ่นต่อความหลากหลายของผู้รับบริการ อีกทั้งยังขาดความต่อเนื่องในการพัฒนาและการออกแบบบริการที่ยึดผู้รับบริการเป็นศูนย์กลาง จึงทำให้การให้บริการไม่สามารถตอบสนองต่อบริบทที่เปลี่ยนแปลงได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3. ด้านเทคโนโลยีและอุปกรณ์เครื่องมือ พบว่า ปัญหาและอุปสรรคมีลักษณะเป็นข้อจำกัดด้านโครงสร้างพื้นฐานดิจิทัลและการขาดการบูรณาการระบบ โดยหน่วยงานยังขาดระบบเทคโนโลยีที่จำเป็น เช่น ระบบจองคิวออนไลน์ การยื่นคำร้องล่วงหน้า และการชำระเงินอิเล็กทรอนิกส์ ส่งผลให้การให้บริการยังคงพึ่งพารูปแบบดั้งเดิม นอกจากนี้ ระบบเทคโนโลยียังไม่สามารถเชื่อมโยงข้อมูลระหว่างหน่วยงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ขาดความต่อเนื่องในการพัฒนา และมีข้อจำกัดด้านงบประมาณ ทำให้ไม่สามารถยกระดับระบบให้ทันสมัยได้ อีกทั้งเทคโนโลยีที่ใช้อยู่ยังไม่ช่วยลดขั้นตอนการทำงาน และช่องทางสื่อสารดิจิทัลยังไม่มีประสิทธิภาพเพียงพอ โดยสรุป หน่วยงานยังจำเป็นต้องพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานดิจิทัล ระบบบูรณาการข้อมูล และการใช้เทคโนโลยีอย่างต่อเนื่อง เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการให้บริการและรองรับความต้องการของผู้ใช้บริการในยุคดิจิทัล

4. ด้านบุคลากรและองค์ความรู้ พบว่า ปัญหาและอุปสรรคด้านบุคลากรและองค์ความรู้มีลักษณะสำคัญ ได้แก่ ข้อจำกัดด้านทักษะการสื่อสารภาษาต่างประเทศและการสื่อสารข้ามวัฒนธรรม ภาระงานที่ไม่สอดคล้องกับจำนวนบุคลากร รวมถึงความจำเป็นในการปรับตัวต่อกฎหมายและนโยบายที่เปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง ซึ่งส่งผลต่อประสิทธิภาพและความมั่นใจในการปฏิบัติงาน นอกจากนี้ ยังพบการขาดระบบการจัดการองค์ความรู้และการพัฒนาศักยภาพบุคลากรอย่างต่อเนื่อง ทำให้องค์กรมีลักษณะพึ่งพาบุคคลมากกว่าระบบ อีกทั้งการขาดระบบข้อมูลกลางทำให้ภาระการสื่อสารถูกถ่ายโอนไปยังเจ้าหน้าที่ และยังขาดการออกแบบบริการที่คำนึงถึงความหลากหลายของผู้รับบริการ โดยสรุป จำเป็นต้องพัฒนาทั้งศักยภาพบุคลากรและระบบสนับสนุนด้านองค์ความรู้ควบคู่กัน เพื่อยกระดับประสิทธิภาพการให้บริการให้สอดคล้องกับบริบทที่เปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 ปัจจัยที่ส่งผลต่อการพัฒนารูปแบบการตรวจคนเข้าเมืองของตรวจคนเข้าเมืองจังหวัดสมุทรปราการ สำนักงานตรวจคนข้าเมือง

ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อการพัฒนารูปแบบการตรวจคนเข้าเมือง มีทั้งหลายปัจจัย รายละเอียดดังนี้

1. ด้านผู้ให้บริการ พบว่า ปัจจัยด้านผู้ให้บริการเป็นข้อจำกัดสำคัญต่อการพัฒนารูปแบบการตรวจคนเข้าเมือง โดยพบว่าบุคลากรมีจำนวนไม่เพียงพอเมื่อเทียบกับภาระงาน และยังขาดทักษะที่จำเป็น เช่น ภาษา เทคโนโลยี และการสื่อสาร รวมถึงมีความแตกต่างด้านประสบการณ์ ทัศนคติ และจิตสำนึกการให้บริการ ซึ่งส่งผลต่อประสิทธิภาพและคุณภาพการให้บริการโดยรวม ดังนั้น จำเป็นต้องพัฒนาทั้งจำนวนและศักยภาพของบุคลากรให้สอดคล้องกับบริบทการให้บริการสมัยใหม่ เพื่อยกระดับประสิทธิภาพและความเชื่อมั่นของผู้รับบริการ

2. ด้านผู้รับบริการ พบว่า การให้บริการยังจำกัดอยู่ที่รูปแบบ on-site ทำให้เกิดความล่าช้าและซ้ำซ้อน ขาดความยืดหยุ่นและการสนับสนุนจากระบบดิจิทัล จึงควรพัฒนาช่องทางบริการ โดยเฉพาะระบบออนไลน์ พร้อมลดขั้นตอนและกำหนดมาตรฐานที่ชัดเจน เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการให้บริการ

3. ด้านการให้บริการ พบว่า การให้บริการยังมีข้อจำกัดด้านช่องทาง โดยพึ่งพาการติดต่อแบบ on-site เป็นหลัก ส่งผลให้เกิดความล่าช้าและความแออัด อีกทั้งกระบวนการยังซ้ำซ้อน ขาดความยืดหยุ่น และยังไม่มีการนำระบบดิจิทัลมาใช้สนับสนุนอย่างเพียงพอ ดังนั้น ควรพัฒนาช่องทางบริการให้หลากหลาย โดยเฉพาะระบบออนไลน์ ลดขั้นตอนที่ไม่จำเป็น และกำหนดมาตรฐานการให้บริการที่ชัดเจน เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและความสะดวกแก่ผู้รับบริการ

4. ด้านโครงสร้างและระบบ พบว่า โครงสร้างและระบบการดำเนินงานยังขาดความต่อเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงนโยบายและกฎหมาย รวมถึงข้อจำกัดด้านงบประมาณและทรัพยากร อีกทั้งขาดการบูรณาการข้อมูลและการประสานงานระหว่างหน่วยงาน ส่งผลให้การดำเนินงานล่าช้าและซ้ำซ้อน นอกจากนี้ ระบบยังมีลักษณะรวมศูนย์ ขาดความยืดหยุ่น และการใช้เทคโนโลยียังไม่เต็มประสิทธิภาพ ดังนั้น ควรพัฒนาระบบให้มีความต่อเนื่อง ยืดหยุ่น และบูรณาการ พร้อมทั้งสนับสนุนเทคโนโลยีและทรัพยากรอย่างเหมาะสม เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการให้บริการ

วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 แนวทางในการพัฒนารูปแบบการตรวจคนเข้าเมืองของตรวจคนเข้าเมืองจังหวัดสมุทรปราการ สำนักงานตรวจคนเข้าเมือง สำนักงานตำรวจแห่งชาติ

ผลการวิจัยพบว่า ในการพัฒนารูปแบบการตรวจคนเข้าเมืองของตรวจคนเข้าเมืองจังหวัดสมุทรปราการ ต้องดำเนินการไปพร้อมกันในทุกด้าน แต่ละด้านมีรายระเอียดดังนี้

1. ด้านการพัฒนากระบวนการให้บริการ พบว่า ควรพัฒนากระบวนการให้มีความชัดเจน เป็นมาตรฐานเดียวกัน และลดความซ้ำซ้อนของขั้นตอนและเอกสาร ควบคู่กับการบริหารจัดการผู้รับบริการและอัตรากำลังให้เหมาะสม เพื่อลดระยะเวลารอคอย โดยนำเทคโนโลยีมาสนับสนุน เช่น ระบบจองคิว การตรวจสอบเอกสารล่วงหน้า และการติดตามผลออนไลน์ รวมทั้งเปิดเผยข้อมูลและจัดทำรายการเอกสารอย่างชัดเจน เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและความสะดวกในการให้บริการอย่างเป็นระบบและสอดคล้องกับบริบทสากล

2. ด้านการใช้เทคโนโลยีและสารสนเทศ พบว่า ควรพัฒนากระบวนการให้มีความชัดเจน เป็นมาตรฐาน เดียวกัน และลดความซ้ำซ้อนของขั้นตอนและเอกสาร ควบคู่กับการบริหารจัดการผู้รับบริการและอัตรากำลังให้เหมาะสม เพื่อลดระยะเวลารอคอย โดยนำเทคโนโลยีมาสนับสนุน เช่น ระบบจองคิว การตรวจสอบเอกสารล่วงหน้า และการติดตามผลออนไลน์ รวมทั้งเปิดเผยข้อมูลและจัดทำรายการเอกสารอย่างชัดเจน เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและความสะดวกในการให้บริการอย่างเป็นระบบและสอดคล้องกับบริบทสากล

3. ด้านการบริหารทรัพยากรและกำลังพล พบว่า ควรพัฒนาศักยภาพบุคลากรด้านภาษา เทคโนโลยี และการบริการ ควบคู่กับการปลูกฝังจิตสำนึกการให้บริการและการสื่อสารที่ชัดเจนเป็นมาตรฐานเดียวกัน พร้อมทั้งจัดสรรกำลังพลและสร้างแรงจูงใจให้เหมาะสม รวมถึงเพิ่มช่องทางสื่อสารออนไลน์เพื่อลดภาระงาน โดยยึดหลักความโปร่งใสและการให้บริการที่ครอบคลุมหลายภาษา เพื่อยกระดับประสิทธิภาพและความเชื่อมั่นในการให้บริการ

4. ด้านการสร้างความร่วมมือและบูรณาการ พบว่า ควรพัฒนาการบูรณาการความร่วมมือระหว่างภาครัฐ เอกชน และภาคการศึกษา โดยเชื่อมโยงและแลกเปลี่ยนข้อมูลอย่างเป็นระบบ เพื่อลดความซ้ำซ้อนและเพิ่มความรวดเร็วในการให้บริการ ควบคู่กับการส่งเสริมการมีส่วนร่วมและการสื่อสารที่ทั่วถึง รวมถึงการจัดทำฐานข้อมูลกลางและช่องทางประสานงานที่มีประสิทธิภาพ เพื่อยกระดับความโปร่งใสและความเชื่อมั่นในการให้บริการภาครัฐ

อภิปรายผลการวิจัย

ปัญหาและอุปสรรคในการพัฒนารูปแบบการตรวจคนเข้าเมืองของตรวจคนเข้าเมืองจังหวัดสมุทรปราการ มิได้เป็นเพียงข้อจำกัดเชิงเทคนิคหรือการดำเนินงานเฉพาะส่วน หากแต่เป็นปัญหาเชิงโครงสร้างและพฤติกรรมเชิงระบบที่มีความซับซ้อนและเชื่อมโยงกันในหลายมิติ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Osborne and Gaebler (1992) และ Denhardt and Denhardt (2000) ที่วิพากษ์ระบบราชการแบบดั้งเดิมว่ามีข้อจำกัดด้านความยืดหยุ่น การตอบสนองต่อประชาชน และการยึดประชาชนเป็นศูนย์กลาง สามารถอภิปรายเป็นรายด้าน รายละเอียดดังนี้

ด้านการบริการและโครงสร้างองค์กร พบว่า โครงสร้างการให้บริการยังคงยึดรูปแบบเดิมที่เน้นการเข้ารับบริการ ณ สถานที่ (on-site) เป็นหลัก และขาดกลไกสนับสนุนเชิงระบบ เช่น ระบบนัดหมายหรือการบริหารจัดการปริมาณงาน ส่งผลให้ไม่สามารถรองรับความต้องการที่เพิ่มขึ้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ ประเด็นดังกล่าวสะท้อนความไม่สอดคล้องกับแนวคิดการให้บริการสาธารณะที่เน้นประสิทธิภาพ ความสะดวก และการเข้าถึงบริการ อีกทั้งยังขัดกับหลักธรรมาภิบาล (Good Governance) ในมิติของประสิทธิภาพ (efficiency) และความรับผิดชอบ (accountability) รวมถึงสะท้อนช่องว่างในการนำนโยบายไปปฏิบัติ (implementation gap) ตามแนวคิดของ Pressman and Wildavsky (1973)

ด้านกระบวนการและการให้บริการ พบว่ากระบวนการมีความซับซ้อน ขาดความชัดเจน และมีความไม่สอดคล้องในการปฏิบัติระหว่างเจ้าหน้าที่ ส่งผลให้เกิดความล่าช้าและความไม่พึงพอใจของผู้รับบริการ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิด SERVQUAL ของ Parasuraman et al. (1988) ที่ชี้ว่าคุณภาพบริการเกิดจากช่องว่างระหว่างความคาดหวังและการรับรู้ของผู้รับบริการ รวมทั้งสอดคล้องกับทฤษฎีความพึงพอใจของ Oliver (1980) นอกจากนี้ การใช้ดุลพินิจของเจ้าหน้าที่ที่ขาดมาตรฐานยังสะท้อนแนวคิด Street-level Bureaucracy ของ Lipsky (1980) ที่อธิบายว่าผู้ปฏิบัติงานระดับหน้าเป็นผู้กำหนดผลลัพธ์ของนโยบายในทางปฏิบัติ ซึ่งอาจนำไปสู่ความไม่เท่าเทียมในการให้บริการ

ด้านเทคโนโลยีและอุปกรณ์เครื่องมือ ผลการศึกษาพบว่าหน่วยงานยังขาดโครงสร้างพื้นฐานด้านดิจิทัลและระบบบูรณาการข้อมูล ส่งผลให้การให้บริการยังคงพึ่งพารูปแบบดั้งเดิม ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Heeks (2006) ที่กล่าวถึงความล้มเหลวของโครงการภาครัฐด้านเทคโนโลยีจากช่องว่างระหว่างนโยบายกับการปฏิบัติจริง อีกทั้งยังขัดกับแนวโน้มการพัฒนารัฐบาลดิจิทัลที่มุ่งเน้นการใช้เทคโนโลยีเพื่อลดต้นทุนธุรกรรม และเพิ่มประสิทธิภาพการให้บริการ รวมถึงส่งผลต่อความโปร่งใสและการตรวจสอบได้ตามหลักธรรมาภิบาล

ปัญหาและอุปสรรคในการพัฒนาด้านบุคลากรและองค์ความรู้ พบข้อจำกัดด้านทักษะภาษา เทคโนโลยี และการสื่อสารข้ามวัฒนธรรม รวมถึงภาระงานที่ไม่สอดคล้องกับจำนวนบุคลากร ซึ่งส่งผลต่อประสิทธิภาพการให้บริการและความมั่นใจในการปฏิบัติงาน ประเด็นดังกล่าวสามารถอธิบายได้ผ่านแนวคิดทัศนคติและทฤษฎีแรงจูงใจของ Freud ที่ชี้ให้เห็นว่า พฤติกรรมของบุคคลได้รับอิทธิพลจากทั้งปัจจัยภายในและภายนอก ขณะเดียวกัน การขาดระบบจัดการองค์ความรู้ยังสะท้อนลักษณะองค์กรที่พึ่งพาบุคคลมากกว่าระบบ และสอดคล้องกับแนวคิด Street-level Bureaucracy (Lipsky, 1980) ที่เจ้าหน้าที่ต้องใช้ดุลพินิจในการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ซึ่งอาจส่งผลต่อความสม่ำเสมอของการให้บริการ

ปัจจัยที่ส่งผลต่อการพัฒนารูปแบบการตรวจคนเข้าเมืองของตรวจคนเข้าเมืองจังหวัดสมุทรปราการ สำนักงานตรวจคนข้าเมือง ปัจจัยที่พบเป็นปัจจัยเชิงระบบที่มีความเชื่อมโยงกันทั้งในมิติของผู้ให้บริการ ผู้รับบริการ กระบวนการให้บริการ และโครงสร้างระบบ ซึ่งสามารถอภิปรายผลโดยเชื่อมโยงกับแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องได้ดังนี้

ด้านผู้ให้บริการ พบว่าบุคลากรเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพการพัฒนารูปแบบการตรวจคนเข้าเมืองโดยข้อจำกัดด้านจำนวนบุคลากร ทักษะภาษา เทคโนโลยีและการสื่อสาร ตลอดจนความแตกต่างด้านทัศนคติและจิตสำนึกการให้บริการ ส่งผลต่อคุณภาพการให้บริการโดยรวม ประเด็นดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดเกี่ยวกับการบริการและการให้บริการสาธารณะที่เน้นบทบาทของผู้ให้บริการในการสร้างคุณค่าและความพึงพอใจแก่ผู้รับบริการ (Denhardt & Denhardt, 2000) ขณะเดียวกันยังสอดคล้องกับแนวคิดเกี่ยวกับทัศนคติที่ชี้ให้เห็นว่าทัศนคติของผู้ปฏิบัติงานมีผลต่อพฤติกรรมการให้บริการโดยตรง นอกจากนี้ ยังสามารถอธิบายผ่านแนวคิด Street-level Bureaucracy ของ Lipsky (1980) ซึ่งระบุว่าเจ้าหน้าที่ระดับปฏิบัติเป็นผู้กำหนดผลลัพธ์ของนโยบายในทางปฏิบัติ โดยเฉพาะในบริบทที่ทรัพยากรจำกัด เจ้าหน้าที่จำเป็นต้องใช้ดุลพินิจในการให้บริการ ซึ่งอาจก่อให้เกิดความไม่สม่ำเสมอ และสอดคล้องกับทฤษฎีแรงจูงใจของฟรอยด์ที่อธิบายว่าพฤติกรรมของบุคลากรได้รับอิทธิพลจากทั้งแรงจูงใจภายในและสภาพ แวดล้อมการทำงาน ดังนั้น การพัฒนาศักยภาพบุคลากรจึงเป็นเงื่อนไขสำคัญในการยกระดับคุณภาพการให้บริการ

ด้านผู้รับบริการ พบว่าผู้รับบริการได้รับผลกระทบจากข้อจำกัดของรูปแบบการให้บริการที่ยังคงพึ่งพาการติดต่อแบบ on-site เป็นหลัก ส่งผลให้เกิดความล่าช้า ความซ้ำซ้อน และขาดความยืดหยุ่น ซึ่งไม่สอดคล้องกับแนวคิดการให้บริการที่มุ่งเน้นผู้รับบริการเป็นศูนย์กลาง และแนวคิดการให้บริการสาธารณะที่เน้นการเข้าถึงและความสะดวกของประชาชน ประเด็นดังกล่าวสอดคล้องกับทฤษฎีความพึงพอใจของ Oliver (1980) ที่ชี้ให้เห็นว่าความพึงพอใจของผู้รับบริการขึ้นอยู่กับการเปรียบเทียบระหว่างความคาดหวังกับผลลัพธ์ที่ได้รับ หากกระบวนการให้บริการมีความล่าช้าและไม่ชัดเจนจะส่งผลให้เกิดความไม่พึงพอใจ และนอกจากนี้ยังสะท้อนถึงข้อจำกัดในการนำนโยบายไปปฏิบัติ ที่ไม่สามารถออกแบบบริการให้ตอบสนองต่อความต้องการของผู้รับบริการที่หลากหลายได้อย่างแท้จริง

ด้านการให้บริการ พบว่าการให้บริการยังมีข้อจำกัดด้านช่องทางและกระบวนการ โดยพึ่งพาการให้บริการแบบ on-site เป็นหลัก ขาดการนำเทคโนโลยีดิจิทัลมาใช้ ส่งผลให้เกิดความแออัดและความล่าช้า อีกทั้งกระบวนการยังมีความซ้ำซ้อนและขาดความยืดหยุ่น ซึ่งไม่สอดคล้องกับแนวคิดการบริการสมัยใหม่และ

การให้บริการสาธารณะที่เน้นประสิทธิภาพ ความรวดเร็ว และความสะดวก ประเด็นนี้สอดคล้องกับแนวคิด SERVQUAL ของ Parasuraman et al. (1988) ที่อธิบายว่าคุณภาพการให้บริการเกิดจากการลดช่องว่างระหว่างความคาดหวังและการรับรู้ของผู้รับบริการ รวมถึงสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนารัฐบาลดิจิทัลที่เน้นการใช้เทคโนโลยีเพื่อลดต้นทุนธุรกรรมและเพิ่มประสิทธิภาพ (Heeks, 2006) นอกจากนี้ ยังสะท้อนปัญหาในการนำนโยบายไปปฏิบัติที่ไม่สามารถปรับรูปแบบบริการให้ทันต่อบริบทที่เปลี่ยนแปลงได้

ด้านโครงสร้างและระบบพบว่าโครงสร้างและระบบการดำเนินงานยังมีข้อจำกัดด้านความต่อเนื่องของนโยบาย กฎหมาย และทรัพยากร รวมถึงการขาดการบูรณาการข้อมูลระหว่างหน่วยงาน ส่งผลให้กระบวนการดำเนินงานเกิดความล่าช้าและซ้ำซ้อน อีกทั้งระบบยังมีลักษณะรวมศูนย์ ขาดความยืดหยุ่น และยังไม่สามารถนำเทคโนโลยีมาใช้ได้อย่างเต็มประสิทธิภาพ ประเด็นดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดการนำนโยบายไปปฏิบัติ (Pressman & Wildavsky, 1973) ที่ชี้ให้เห็นว่าความล้มเหลวของนโยบายมักเกิดจากความซับซ้อนของโครงสร้างและการประสานงานระหว่างหน่วยงาน รวมถึงสอดคล้องกับหลักธรรมาภิบาล (Good Governance) ที่เน้นความโปร่งใส ประสิทธิภาพ และการมีส่วนร่วม ซึ่งยังไม่ปรากฏอย่างชัดเจนในระบบการดำเนินงานปัจจุบัน นอกจากนี้ ยังสอดคล้องกับแนวคิดของ Osborne and Gaebler (1992) ที่เสนอให้ภาครัฐปรับตัวสู่รูปแบบการบริหารที่มีความยืดหยุ่นและเน้นผลลัพธ์มากกว่ากระบวนการ

แนวทางการพัฒนารูปแบบการตรวจคนเข้าเมืองของตรวจคนเข้าเมืองจังหวัดสมุทรปราการ พบว่าแนวทางการพัฒนามีลักษณะเป็นการปรับปรุงเชิงระบบที่ครอบคลุมทั้งด้านกระบวนการ เทคโนโลยี บุคลากร และการบูรณาการความร่วมมือ ซึ่งสามารถอภิปรายผลโดยเชื่อมโยงกับแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องได้ดังนี้

ด้านการพัฒนากระบวนการให้บริการ พบว่าควรมุ่งปรับปรุงกระบวนการให้มีความชัดเจน เป็นมาตรฐานเดียวกัน และลดความซ้ำซ้อนของขั้นตอนและเอกสาร ควบคู่กับการบริหารจัดการผู้รับบริการและอัตรากำลังอย่างเหมาะสม รวมถึงการนำเทคโนโลยีมาสนับสนุน เช่น ระบบจองคิว การตรวจสอบเอกสารล่วงหน้า และการติดตามสถานะออนไลน์ แนวทางดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดการบริการ และการให้บริการสาธารณะ ที่เน้นประสิทธิภาพ ความสะดวก และการตอบสนองต่อผู้รับบริการเป็นสำคัญ (Denhardt & Denhardt, 2000) นอกจากนี้ ยังสอดคล้องกับแนวคิดการนำนโยบายไปปฏิบัติ ของ Pressman and Wildavsky (1973) ที่เน้นความสำคัญของความชัดเจนของกระบวนการและการลดความซับซ้อนของขั้นตอนเพื่อให้การดำเนินนโยบายเกิดผลสัมฤทธิ์ในทางปฏิบัติ รวมถึงสอดคล้องกับแนวคิด SERVQUAL (Parasuraman et al., 1988) และทฤษฎีความพึงพอใจของ Oliver (1980) ที่ชี้ว่าการลดขั้นตอนและเพิ่มความชัดเจนของบริการจะช่วยลดช่องว่างระหว่างความคาดหวังกับประสบการณ์จริงของผู้รับบริการ อันนำไปสู่ความพึงพอใจที่สูงขึ้น

ด้านการใช้เทคโนโลยีและสารสนเทศพบว่าการพัฒนาเทคโนโลยีดิจิทัล เช่น ระบบจองคิวออนไลน์ การยื่นเอกสารล่วงหน้า การติดตามสถานะ และการเผยแพร่ข้อมูลอย่างเป็นระบบ เป็นแนวทางสำคัญในการเพิ่มประสิทธิภาพการให้บริการ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการให้บริการภาครัฐยุคดิจิทัล (Digital Public Service) ที่มุ่งใช้เทคโนโลยีเพื่อลดต้นทุนธุรกรรมและเพิ่มความรวดเร็วในการให้บริการ (Heeks, 2006)

อย่างไรก็ตาม ผลการศึกษายังสะท้อนความจำเป็นในการพัฒนาเทคโนโลยีควบคู่กับบริบทจริงขององค์กร ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิด design–reality gap ของ Heeks (2006) ที่ชี้ว่าความล้มเหลวของระบบดิจิทัลภาครัฐมักเกิดจากความไม่สอดคล้องระหว่างการออกแบบระบบกับสภาพการปฏิบัติงานจริง ดังนั้น การพัฒนาเทคโนโลยีควรดำเนินการอย่างเป็นระบบ มีการบูรณาการข้อมูล และสามารถใช้งานได้จริงในบริบทของหน่วยงาน

ด้านการบริหารทรัพยากรและกำลังพล พบว่าการพัฒนาศักยภาพบุคลากรทั้งด้านภาษา เทคโนโลยี และการให้บริการ รวมถึงการปลูกฝังจิตสำนึกการให้บริการ และการสร้างแรงจูง ใจ เป็นปัจจัยสำคัญต่อความสำเร็จของการพัฒนา แนวทางดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดเกี่ยวกับทัศนคติ ที่ชี้ให้เห็นว่าทัศนคติของบุคลากรมีผลต่อพฤติกรรมการให้บริการโดยตรง ขณะเดียวกัน ยังสามารถอธิบายผ่านแนวคิด Street-level Bureaucracy ของ Lipsky (1980) ที่ระบุว่าเจ้าหน้าที่ระดับปฏิบัติเป็นกลไกสำคัญในการกำหนดผลลัพธ์ของนโยบายในทางปฏิบัติ และสอดคล้องกับทฤษฎีแรงจูงใจของฟรอยด์ ซึ่งอธิบายว่าพฤติกรรมการทำงานได้รับอิทธิพลจากแรงจูงใจภายในและภายนอก ดังนั้น การพัฒนาบุคลากรจึงต้องครอบคลุมทั้งด้านทักษะ ความรู้ ทัศนคติ และแรงจูงใจ ควบคู่กับการจัดสรรกำลังพลอย่างเหมาะสม นอกจากนี้ แนวทางการเพิ่มความโปร่งใสและมาตรฐานการให้บริการยังสอดคล้องกับหลักธรรมาภิบาล (Good Governance) ที่เน้นความโปร่งใส ความรับผิดชอบ และความเสมอภาคในการให้บริการภาครัฐ

ด้านการสร้างความร่วมมือและการบูรณาการ พบว่า การพัฒนาความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคการศึกษา รวมถึงการเชื่อมโยงและแลกเปลี่ยนข้อมูลอย่างเป็นระบบ เป็นแนวทางสำคัญในการลดความซ้ำซ้อนและเพิ่มประสิทธิภาพการให้บริการ แนวทางดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดการนำนโยบายไปปฏิบัติที่เน้นความร่วมมือระหว่างหน่วยงาน และการบูรณาการเชิงนโยบาย อีกทั้งยังสอดคล้องกับหลักธรรมาภิบาล ในมิติของการมีส่วนร่วม ความโปร่งใส และความรับผิดชอบ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างความเชื่อมั่นให้แก่ประชาชน นอกจากนี้ การมีส่วนร่วมของภาคส่วนต่าง ๆ ยังช่วยให้การออกแบบบริการสอดคล้องกับความต้องการของผู้รับบริการมากยิ่งขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการให้บริการสาธารณะสมัยใหม่ที่เน้นประชาชนเป็นศูนย์กลาง

องค์ความรู้ใหม่

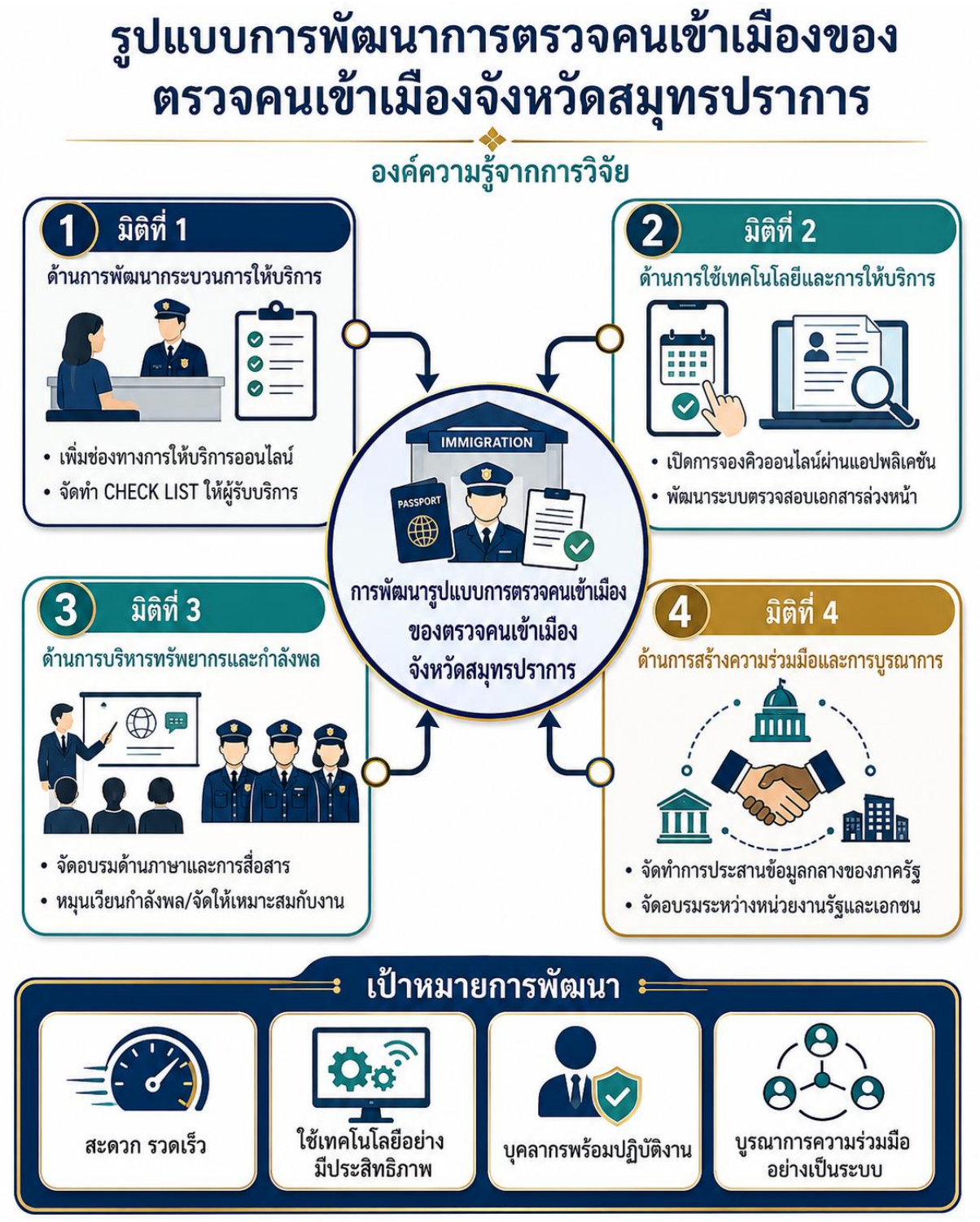
ภาพองค์ความรู้ “รูปแบบการพัฒนาการตรวจคนเข้าเมืองของตรวจคนเข้าเมืองจังหวัดสมุทรปราการ” แสดงให้เห็นแนวทางการพัฒนาการให้บริการของหน่วยงานตรวจคนเข้าเมืองในระดับพื้นที่ โดยมีเป้าหมายสำคัญเพื่อยกระดับการให้บริการให้มีความสะดวก รวดเร็ว ทันสมัย มีประสิทธิภาพ และสามารถตอบสนองความต้องการของผู้รับบริการได้อย่างเป็นระบบ รูปแบบดังกล่าวสังเคราะห์จากองค์ประกอบการพัฒนา 4 มิติหลัก ได้แก่ การพัฒนากระบวนการให้บริการ การใช้เทคโนโลยีและการให้บริการ การบริหารทรัพยากรและกำลังพล และการสร้างความร่วมมือและการบูรณาการ

มิติที่ 1 ด้านการพัฒนากระบวนการให้บริการ เป็นมิติที่มุ่งปรับปรุงขั้นตอนการให้บริการให้มีความชัดเจน ลดความซับซ้อน และช่วยให้ผู้รับบริการสามารถเตรียมความพร้อมได้อย่างถูกต้อง โดยการเพิ่มช่องทางการให้บริการออนไลน์ และการจัดทำ CHECK LIST ให้ผู้รับบริการทราบล่วงหน้าว่าต้องเตรียมเอกสารหรือดำเนินการตามขั้นตอนใดบ้าง มิตินี้จึงเป็นฐานสำคัญในการลดระยะเวลาการให้บริการ ลดความผิดพลาดของเอกสาร และเพิ่มความพึงพอใจของประชาชนหรือชาวต่างชาติที่มาติดต่อราชการ

มิติที่ 2 ด้านการใช้เทคโนโลยีและการให้บริการ เป็นมิติที่เน้นการนำเทคโนโลยีดิจิทัลมาใช้เพื่อยกระดับการบริการของตรวจคนเข้าเมืองให้ทันสมัยมากขึ้น เช่น การเปิดระบบจองคิวออนไลน์ผ่านแอปพลิเคชัน และการพัฒนาระบบตรวจสอบเอกสารล่วงหน้า การดำเนินการดังกล่าวช่วยลดความแออัด ลดการรอคอย ลดภาระของเจ้าหน้าที่ และทำให้การให้บริการมีความรวดเร็ว โปร่งใส และตรวจสอบได้มากขึ้น

มิติที่ 3 ด้านการบริหารทรัพยากรและกำลังพล เป็นมิติที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาศักยภาพของบุคลากรผู้ปฏิบัติงาน เนื่องจากงานตรวจคนเข้าเมืองเป็นงานบริการที่เกี่ยวข้องกับประชาชนและชาวต่างชาติหลากหลายกลุ่ม จึงจำเป็นต้องจัดอบรมด้านภาษาและการสื่อสาร เพื่อให้เจ้าหน้าที่สามารถสื่อสารได้อย่างถูกต้อง สุภาพ และมีประสิทธิภาพ รวมทั้งควรมีการหมุนเวียนกำลังพลหรือจัดกำลังพลให้เหมาะสมกับลักษณะงาน เพื่อให้การปฏิบัติงานเกิดความคล่องตัว ลดภาระงานที่ไม่สมดุล และเพิ่มประสิทธิภาพของหน่วยงานโดยรวม

มิติที่ 4 ด้านการสร้างความร่วมมือและการบูรณาการ เป็นมิติที่สะท้อนว่า การพัฒนางานตรวจคนเข้าเมืองไม่สามารถดำเนินการโดยหน่วยงานเดียวได้อย่างสมบูรณ์ แต่จำเป็นต้องมีการประสานงานกับหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะการจัดทำการประสานข้อมูลกลางของภาครัฐ และการจัดอบรมร่วมกันระหว่างหน่วยงานรัฐและเอกชน เพื่อให้เกิดความเข้าใจตรงกัน ลดความซ้ำซ้อนของข้อมูล และเพิ่มความต่อเนื่องในการให้บริการ

ภาพที่ 1 รูปแบบการพัฒนาการตรวจคนเข้าเมืองของตรวจคนเข้าเมืองจังหวัดสมุทรปราการ

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) ควรกำหนดนโยบายที่มีความต่อเนื่อง ชัดเจน และสนับสนุนการพัฒนาระบบดิจิทัล รวมถึงส่งเสริมการบูรณาการข้อมูลระหว่างหน่วยงาน การพัฒนาระบบ e-Service เช่น การจองคิวออนไลน์ การยื่นคำร้อง และการติดตามสถานะ รวมถึงการเชื่อมโยงฐานข้อมูลกลาง

2) ควรกำหนดกระบวนการให้มีความเรียบง่าย ลดขั้นตอนและเอกสาร พร้อมกำหนดมาตรฐานการให้บริการที่ชัดเจน และส่งเสริมการบูรณาการความร่วมมือระหว่างภาครัฐ เอกชน และภาคการศึกษา เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการให้บริการ

2. ข้อเสนอในการนำไปใช้ประโยชน์

1) ควรเร่งพัฒนาระบบดิจิทัลเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการให้บริการ โดยจัดทำ Checklist เอกสาร สำหรับแต่ละประเภทคำร้องเผยแพร่ทางออนไลน์

2) ควรพัฒนาศักยภาพและการจัดการบุคลากรอย่างเป็นระบบ โดยจัดอบรม ทักษะภาษา เทคโนโลยี และการบริการ อย่างต่อเนื่อง, กำหนดมาตรฐานการให้บริการ (Service Standard)

3. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1) ควรศึกษาผลกระทบของการนำเทคโนโลยีดิจิทัลมาใช้ต่อประสิทธิภาพการให้บริการ

2) ควรศึกษาความพึงพอใจของผู้รับบริการในเชิงปริมาณควบคู่กับเชิงคุณภาพ

เอกสารอ้างอิง

ธนาคาร ศรีคัทธะนาม. (2566). *การปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ตรวจคนเข้าเมืองจังหวัดชลบุรี.* [สารนิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต]. มหาวิทยาลัยบูรพา.

เสาวณี จันทะพงษ์, เพรงเพรา สิงหพงษ์ และ กานต์ชนิต เลิศเพียรธรรม. (2561). *กระแสการเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามชาติ: เข้าใจ เข้าถึง และเป็นธรรม*. https://www.bot.or.th/th/research-and-publications/articles-and-publications/ articles/Article_07Aug201.html

Cohen, D., & Crabtree, B. (2006). *Qualitative research guidelines project.* http://www.qualres.org/HomeSemi-3629.html

Denhardt, R. B., & Denhardt, J. V. (2000). The new public service: Serving rather than steering. *Public Administration Review, 60*(6), 549-559.

Heeks, R. (2006). *Implementing and managing eGovernment: An international text*. SAGE Publications.

Lipsky, M. (1980). *Street-level bureaucracy: Dilemmas of the individual in public services.* Russell Sage Foundation.

Oliver, R. (*1980*). A cognitive model for the antecedents and consequences of satisfaction. *Journal of Marketing Research, 17*, 460-469.

Osborne, D., & Gaebler, T. (1992). Reinventing Government: How the Entrepreneurial Spirit is Transforming the Public Sector. Reading. MA: Addison-Wesley.

Parasuraman, A., Zeithaml, V. A., & Berry, L.L.. (1988). SERVQUAL: A multiple-item scale for measuring consumer perceptions of service quality. *Journal of Marketing, 64,* 12-40.

Pressman, J. L., & Wildavsky, A. B. (1973). *Implementation: How great expectations in Washington are dashed in Oakland.* University of California Press.

การนำแนวคิดการบริหารภาครัฐแนวใหม่สู่การพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรสาคร

THE IMPLEMENTATION OF NEW PUBLIC MANAGEMENY TOWARD SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN SAMUT SAKHON PROVINCIAL ADMINISTRATIVE ORGANIZATION

ธนัชณิช ติระพัฒน์[1], ณัฐวัฒน์ สิริพรวุฒิ[2],

Tanatnid Tirapat[1], Nattawat Siriphornwut [2],

คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยกรุงเทพธนบุรี, ประเทศไทย[1-2]

Faculty of Political Science, Bangkokthonburi University, Thailand[1-2]

Corresponding Author E-mail: supangaporn@gmail.com

Received 22 May 2026; Revised 4 June 2026; Accepted 28 June 2026

****

การนำแนวคิดการบริหารภาครัฐแนวใหม่สู่การพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรสาคร

ธนัชณิช ติระพัฒน์, ณัฐวัฒน์ สิริพรวุฒิ

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษากระบวนการนำหลักการบริหารภาครัฐแนวใหม่มาใช้ร่วมกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนในองค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรสาคร (2) ศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการนำหลักบริหารภาครัฐแนวใหม่ต่อการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรสาคร และ (3) ศึกษาแนวทางการพัฒนาการบริหารภาครัฐแนวใหม่สู่การบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรสาคร รูปแบบการวิจัยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 20 คน ประกอบด้วย ผู้บริหาร หัวหน้าส่วนราชการ เจ้าหน้าที่ระดับปฏิบัติการ และผู้แทนภาคประชาสังคมและภาคเอกชน โดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก และวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการวิจัย พบว่า (1) การพัฒนาในมิติเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมอย่างบูรณาการ กระบวนการดำเนินงานมีลักษณะเน้นการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน การกำหนดนโยบายและแผนงานที่เชื่อมโยงกับบริบทพื้นที่ และการติดตามประเมินผลอย่างต่อเนื่อง (2) ปัญหาและอุปสรรคที่สำคัญ ได้แก่ ข้อจำกัดด้านงบประมาณและทรัพยากรบุคคล ความไม่ต่อเนื่องของนโยบายจากส่วนกลาง การมีส่วนร่วมของภาคประชาชนที่ยังไม่ทั่วถึงและแรงกดดันจากความคาดหวังของประชาชน ซึ่งปัจจัยภายในและภายนอกองค์กรมีผลต่อความสำเร็จของการดำเนินงาน (3) การนำแนวคิดการบริหารภาครัฐแนวใหม่มาใช้ในองค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรสาครมีความสอดคล้องกับการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยเฉพาะด้านการมุ่งเน้นผลลัพธ์ การมีส่วนร่วมของประชาชน การกระจายอำนาจ การใช้เทคโนโลยี การพัฒนาทรัพยากรบุคคล และการสร้างความโปร่งใส การพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะเกิดขึ้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ เมื่อมีการ บูรณาการหลักการบริหารภาครัฐแนวใหม่เข้ากับบริบทเชิงพื้นที่ ผ่านกลไกการบริหารแบบยืดหยุ่น มีส่วนร่วม และตอบสนองต่อแรงกดดันจากภายนอกอย่างเหมาะสม ซึ่งองค์ความรู้นี้สามารถนำไปใช้เป็นกรอบแนวทางในการพัฒนาองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอื่น ๆ ที่มีบริบทใกล้เคียงกันได้

คำสำคัญ: การบริหารภาครัฐแนวใหม่, การพัฒนาที่ยั่งยืน, องค์การบริหารส่วนจังหวัด, การมีส่วนร่วมของประชาชน, ธรรมาภิบาล

THE IMPLEMENTATION OF NEW PUBLIC MANAGEMENY TOWARD SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN SAMUT SAKHON PROVINCIAL ADMINISTRATIVE ORGANIZATION

Tanatnid Tirapat, Nattawat Siriphornwut

Abstract

This research aimed to (1) investigate the processes of implementing NPM in line with sustainable development goals, (2) explore the challenges encountered during this implementation and (3) examine strategies for developing New Public Management (NPM) to achieve sustainable development. A qualitative research approach was utilized, with data collected through in-depth interviews with 20 key informants and analyzed via content analysis.

The findings revealed that (1) the implementation process was integrated and participatory, requiring collaboration among all sectors, aligning policies and plans with local contexts, and emphasizing ongoing monitoring and evaluation. This comprehensive approach supports sustainable development, (2) significant challenges include budget and human resource limitations, inconsistent centrally driven policies, inadequate public participation, and pressures from public expectations. Both internal and external factors play a crucial role in determining implementation success, (3) NPM implementation aligns with sustainable development by emphasizing results-based management, public participation, decentralization, technology use, human resource development, and transparency. These practices foster balanced growth across economic, social, and environmental dimensions.

The sustainable development of local administrative organizations could be effectively achieved when the principles of modern public administration were integrated into the local context through flexible, participatory, and responsive management mechanisms that appropriately address external pressures. This knowledge could be applied as a framework for developing other local administrative organizations with similar contexts.

Keywords: New Public Management; Sustainable Development; Provincial Administrative Organization; Public Participation; Good Governance

บทนำ

แนวคิดหลักของการบริหารภาครัฐแนวใหม่ (New Public Management - NPM) เป็นทฤษฎีและนโยบายที่ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายทั่วโลกตั้งแต่ทศวรรษที่ 1990 โดยเฉพาะกลุ่มประเทศสมาชิกองค์การเพื่อความร่วมมือและการพัฒนาทางเศรษฐกิจ (OECD) โดยในช่วงปลายศตวรรษที่ 20 ระบบการบริหารภาครัฐทั่วโลกได้เกิดการเปลี่ยนผ่านกระบวนทัศน์ครั้งสำคัญจากการบริหารภาครัฐแบบดั้งเดิม (Traditional Public Administration) ไปสู่แนวคิด การบริหารภาครัฐแนวใหม่ (New Public Management - NPM) ซึ่งมีรากฐานมาจากหลักการทางเศรษฐศาสตร์และเทคนิคการจัดการจากภาคเอกชน มุ่งเน้นการเพิ่มประสิทธิภาพ ประสิทธิผล และความโปร่งใส รวมถึงความคุ้มค่า โดยมีเครื่องมือสำคัญอย่างการกระจายอำนาจ การวัดผลการปฏิบัติงาน และการนำกลไกตลาดมาปรับใช้ในหน่วยงานภาครัฐ ดังนั้นเพื่อให้ระบบราชการมีความสอดคล้องกับแนวคิดการปฏิรูประบบราชการควรมีลักษณะ ที่รัฐจะมีบทบาทหน้าที่เฉพาะในส่วนที่จำเป็นจะต้องทำเท่านั้นเพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนและชุมชนมีบทบาทมากขึ้น มีการบริหารจัดการภายในภาคราชการที่มีความรวดเร็วคุณภาพสูง และมีประสิทธิภาพ มีการจัดองค์กรที่มีความกะทัดรัดคล่องตัวและปรับเปลี่ยนได้อย่างรวดเร็ว เน้นการทำงานที่ใช้เทคโนโลยีเป็นเครื่องมือตามลักษณะของการทำงานที่ทันสมัย ใช้อุปกรณ์ที่เหมาะสมต่อการทำงาน มีการพัฒนาสมรรถนะข้าราชการและเจ้าหน้าที่ของรัฐให้มีคุณภาพสูง ข้าราชการและเจ้าหน้าที่ทำงานมุ่งผลสัมฤทธิ์โดยมีประชาชนเป็นเป้าหมาย มีกลไกการบริหารงานบุคคลที่หลากหลาย มีระบบค่าตอบแทนที่เป็นธรรมเพื่อเปิดโอกาสให้บุคคลที่มีความรู้ความสามารถเต็มใจมารับราชการอย่างมืออาชีพ มีวัฒนธรรมองค์กรและมีบรรยากาศในการทำงานแบบมีส่วนร่วมมีความโปร่งใส และสามารถตรวจสอบได้ (พัชราวลัย ศุภภะ, 2562)

เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals - SDGs) หรือที่รู้จักในชื่อวาระการพัฒนาที่ยั่งยืน ค.ศ. 2030 (2030 Agenda for Sustainable Development) เป็นกรอบการพัฒนาระดับโลกที่ได้รับการรับรองจากประเทศสมาชิกขององค์การสหประชาชาติ 193 ประเทศในปี ค.ศ. 2015 เพื่อเป็นแนวทางร่วมกันในการขจัดความยากจน ปกป้องโลก และสร้างสันติภาพและความเจริญรุ่งเรืองสำหรับทุกคนอย่างยั่งยืนภายในปี ค.ศ. 2030 หลักการสำคัญของการพัฒนาอย่างยั่งยืนคือ ความเป็นสากล (Universality) ซึ่งหมายความว่าเป้าหมายเหล่านี้ใช้ได้กับทุกประเทศ ทั้งประเทศที่พัฒนาแล้วและกำลังพัฒนา ต่างจาก MDGs ที่มุ่งเน้นเฉพาะประเทศกำลังพัฒนาเป็นหลัก นอกจากนี้ยังมีหลักการ "ไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง" (Leave No One Behind) ที่เรียกร้องให้การพัฒนาต้องครอบคลุมประชากรกลุ่มเปราะบางที่สุด และหลักการความเชื่อมโยงและบูรณาการ (Integration and Indivisibility) ที่มองว่าทั้ง 17 เป้าหมายมีความเชื่อมโยงกันอย่างแยกไม่ออก และความสำเร็จในเป้าหมายหนึ่งอาจส่งผลกระทบต่อเป้าหมายอื่น ๆ (Nilsson, Griggs, & Visbeck, 2016) หัวใจหลักของ SDG Localization คือการร่วมดำเนินการในระดับชุมชนและท้องถิ่น ต่อเนื่องจากการดำเนินการในระดับประเทศ ซึ่งต้องอาศัยชุมชนที่มีความเข้มแข็ง คำถามสำคัญคือ เราจะสามารถสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนได้อย่างไร หนึ่งในแนวทางสำคัญที่เป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางก็คือ หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economy Philosophy: SEP) ซึ่งเป็นหลักการที่ให้ความสำคัญกับการ

พัฒนาคนเป็นศูนย์กลาง สร้างสมดุลระหว่างมิติเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม เป็นแนวทางขับเคลื่อนประเทศไทยมาอย่างยาวนาน (ชนากานต์ วิจิตร, 2567)

องค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรสาคร เป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นระดับจังหวัด ที่จัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติองค์การบริหารส่วนจังหวัด พ.ศ.2540 ภายใต้แนวคิดการกระจายอำนาจจากส่วนกลางสู่ท้องถิ่น เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารภาครัฐและส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาพื้นที่ในระดับจังหวัด การดำเนินงานขององค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรสาครมีลักษณะสอดคล้องกับแนวคิดการบริหารภาครัฐแนวใหม่ ซึ่งมุ่งเน้นผลสัมฤทธิ์ของการดำเนินงาน ความคุ้มค่าในการใช้ทรัพยากร การปรับบทบาทภาครัฐให้มีความคล่องตัว และการนำหลักการบริหารจัดการแบบภาคเอกชนมาประยุกต์ใช้ในการให้บริการสาธารณะ ทั้งนี้บทบาทดังกล่าวมีส่วนสนับสนุนการพัฒนาที่ยั่งยืนของจังหวัดสมุทรสาครในมิติเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน การยกระดับคุณภาพชีวิตประชาชน และการจัดการทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งองค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรสาคร มีการพัฒนาเศรษฐกิจสูงควบคู่กับความท้าทายด้านสิ่งแวดล้อมและสังคม อีกทั้งมีโครงสร้างการบริหารท้องถิ่นที่ชัดเจน ทำให้สามารถศึกษาแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนในมิติบูรณาการได้อย่างครอบคลุมและสะท้อนบริบทจริงของประเทศไทย โดยการศึกษาการนำแนวคิดการบริหารภาครัฐแนวใหม่ไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินงานขององค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรสาคร จึงมีความสำคัญต่อการทำความเข้าใจกลไกการบริหารภาครัฐในระดับท้องถิ่น และสามารถสะท้อนแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนที่สอดคล้องกับบริบทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาการนำแนวคิดการบริหารภาครัฐแนวใหม่สู่การพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรสาคร โดยมุ่งวิเคราะห์ความเชื่อมโยงที่ซับซ้อนระหว่างการบริหารภาครัฐแนวใหม่ (NPM) ซึ่งเน้นประสิทธิภาพและผลลัพธ์ กับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) ซึ่งเน้นความเสมอภาคและความยั่งยืน และเพื่อศึกษาการนำแนวคิด NPM มาปรับใช้ในการวิเคราะห์ผลกระทบทั้งในเชิงส่งเสริมและขัดแย้งต่อการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) ในบริบทการบริหารงานท้องถิ่นของประเทศไทย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษากระบวนการนำหลักการบริหารภาครัฐแนวใหม่มาใช้ร่วมกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนในองค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรสาคร

2. เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการนำหลักบริหารภาครัฐแนวใหม่ต่อการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรสาคร

3. เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาการบริหารภาครัฐแนวใหม่สู่การบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรสาคร

วิธีดำเนินการวิจัย

1. รูปแบบของงานวิจัย การวิจัยเรื่อง การนำแนวคิดการบริหารภาครัฐแนวใหม่สู่การพัฒนาที่ยั่งยืนในองค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรสาคร มีการดำเนินการศึกษาโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เป็นการแสวงหาความรู้โดยอาศัยวิธีการเชิงประจักษ์ หรือแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ เพื่อทำความเข้าใจกับกระบวนการดำเนินงานขององค์กร โดยมีเป้าหมายเพื่อค้นหาเกณฑ์ สร้างแนวคิดหรือสมมติฐานใหม่ ๆ จากแหล่งที่ทำการศึกษา แนวทางการแสวงหาคำตอบของคำถามงานวิจัยที่ตั้งไว้ เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับบริบท ความคิดเห็น และประสบการณ์ของผู้เกี่ยวข้อง โดยเน้นการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) และการตีความหมายจากข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้

2. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ใช้ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรวมทั้งหมด จำนวน 20 คน ใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) พิจารณาตามเกณฑ์ ดังนี้ (1) เป็นผู้ที่ปฏิบัติงานในองค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรสาคร (2) เป็นผู้ที่มีบทบาทในการกำหนดนโยบายหรือแนวทางการบริหารงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาที่ยั่งยืน (3) มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการบริหารงานและการพัฒนาที่ยั่งยืน (4) เคยเป็นผู้แทนของภาคเอกชนหรือภาคประชาสังคมที่ได้รับผลกระทบในการพัฒนาขององค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรสาคร ประกอบไปด้วย

2.1 ผู้บริหารระดับสูง จำนวน 5 คน

2.2 หัวหน้าส่วนราชการ จำนวน 5 คน

2.3 เจ้าหน้าที่ระดับปฏิบัติงานที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการกำหนดนโยบายและการดำเนินงานตามแผนพัฒนาขององค์การบริหารส่วนจังหวัดนนทบุรี จำนวน 5 คน

2.4 ผู้แทนภาคประชาสังคมและภาคเอกชนที่ร่วมมือกับองค์การบริหารส่วนจังหวัดนนทบุรีและประชาชนในพื้นที่ จำนวน 5 คน

3. เครื่องมือในการวิจัย เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview) เป็นเครื่องมือวิจัยที่สร้างจากการศึกษากรอบแนวคิดการวิจัย โดยการออกแบบเครื่องมือในลักษณะนี้มุ่งสร้างความยืดหยุ่นและเปิดโอกาสให้ผู้ให้ข้อมูลสามารถให้ข้อมูลสำคัญได้อย่างเต็มที่ โดยผู้วิจัยจะเป็นผู้ดำเนินการสัมภาษณ์ด้วยตนเองทุกครั้ง เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีความน่าเชื่อถือ ชุดคำถามที่ใช้ประกอบด้วยเนื้อหา 3 ส่วนหลักที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ในการวิจัย ได้แก่

ส่วนที่ 1 แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับกระบวนการนำหลักการบริหารภาครัฐแนวใหม่มาใช้ร่วมกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนในองค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรสาคร

ส่วนที่ 2 แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับปัญหาและอุปสรรคในการนำหลักบริหารภาครัฐแนวใหม่ต่อการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรสาคร

ส่วนที่ 3 แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาการบริหารภาครัฐแนวใหม่สู่การบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรสาคร

การสร้างและตรวจสอบแบบสัมภาษณ์

1. ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการพัฒนาแก้ข้อคำถามสำหรับแบบสัมภาษณ์ เพื่อใช้ในการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับการนำแนวคิดการบริหารภาครัฐแนวใหม่สู่การพัฒนาที่ยั่งยืนในองค์การบริหารส่วนจังหวัดนนทบุรี

2. ศึกษาหลักการสร้างแบบสัมภาษณ์จากตำรา หนังสือ และบทความที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาประยุกต์ใช้ในการออกแบบเครื่องมือวิจัย

3. ดำเนินการจัดทำแบบสัมภาษณ์ให้ครอบคลุมประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการบริหารภาครัฐแนวใหม่สู่การพัฒนาที่ยั่งยืนในองค์การบริหารส่วนจังหวัดนนทบุรี

4. การตรวจสอบโครงสร้างของแบบสัมภาษณ์ ผู้วิจัยได้นำแบบสัมภาษณ์เสนอให้อาจารย์ที่ปรึกษาพิจารณา เพื่อให้เครื่องมือวิจัยมีความครบถ้วนและเหมาะสม โดยทำการตรวจสอบความสอดคล้องของข้อคำถามกับทฤษฎีและวัตถุประสงค์ของการวิจัย จากนั้นจึงปรับแก้ไขตามข้อเสนอแนะที่ได้รับ

5. นำแบบสัมภาษณ์ที่ผ่านการปรับปรุงตามข้อเสนอแนะไปใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล ข้อมูลเพื่อการศึกษา ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวมรวมข้อมูล ดังนี้

4.1 การเก็บรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) ผู้วิจัยใช้วิธีการรวบรวมข้อมูลจากหนังสือ เอกสารทางวิชาการ รายงาน สื่ออิเล็กทรอนิกส์ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งจากต่างประเทศและในประเทศไทย เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลในระดับทุติยภูมิ (secondary data) และนำมาใช้เป็นแนวทางในการออกแบบหรือสร้างแบบสัมภาษณ์เชิงลึก

4.2 การเก็บรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) เป็นการเก็บข้อมูลโดยตรงจากบุคคลที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกและความคิดเห็นที่เฉพาะเจาะจง โดยใช้แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างที่สร้างขึ้นเป็นเครื่องมือหลักในการเก็บข้อมูลในการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) สำหรับการวิจัยครั้งนี้ โดยมีลักษณะการสัมภาษณ์เป็นแบบตัวต่อตัวและมีคำถามสัมภาษณ์ชนิดปลายเปิด ถูกออกแบบมาเพื่อใช้เป็นกรอบแนวทางในการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก และวิธีการสังเกต (Observation) โดยใช้เทคนิคการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant Observation) เป็นการสังเกตที่ผู้วิจัยไม่ได้ดำเนินการเข้าร่วมกิจกรรมของกลุ่ม ผู้วิจัยจะทำการสังเกตพฤติกรรมการดำเนินการของกลุ่ม สังเกตวิธีคิด

5. การวิเคราะห์ข้อมูล ในการศึกษาครั้งนี้เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) และการวิเคราะห์เชิงแก่นสาร (Thematic Analysis) เพื่อจำแนกและตีความข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์และเอกสาร โดยผู้วิจัยมีขั้นตอนในการวิเคราะห์ ดังนี้

5.1 ผู้วิจัยจะนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์มาแยกประเด็นตามแต่ละประเด็น

5.2 นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์มาแยกประเด็นคำถาม แล้วนำมาเปรียบเทียบความเห็นเหมือน หรือ แตกต่างของผู้ให้สัมภาษณ์แต่ละคน ก่อนจะนำข้อมูลนั้นไปวิเคราะห์

5.3 นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์มาแยกประเด็นคำถาม แล้วนำมาเปรียบเทียบกับข้อมูลที่ได้จาก เอกสารที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ แนวคิด ทฤษฎี และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานตามแนวทางการบริหารงานภาครัฐแนวใหม่ เพื่อจะได้ทราบถึงลักษณะที่มีความคล้ายคลึงกันและแตกต่างกันของข้อมูลก่อนจะนำข้อมูลนั้น ๆ ไปทำการวิเคราะห์

5.4 ขั้นตอนสุดท้ายคือการนำข้อมูลที่ได้จากการเปรียบเทียบ และนำมาวิเคราะห์ข้อมูลร่วมกัน เพื่อสรุปผลการวิจัยในการนำหลักการบริหารภาครัฐแนวใหม่ร่วมกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนในองค์การบริหารส่วนจังหวัดนนทบุรี รวมถึงปัญหาและอุปสรรคในการนำหลักบริหารภาครัฐแนวใหม่ต่อการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การบริหารส่วนจังหวัดนนทบุรี และข้อเสนอแนะที่เป็นแนวทางการพัฒนาการบริหารภาครัฐแนวใหม่สู่การบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การ บริหารส่วนจังหวัดนนทบุรี โดยใช้การนำเสนอผลการวิจัยในรูปแบบพรรณนา

6. จริยธรรมในการวิจัย ผู้วิจัยให้ความสำคัญกับสิทธิส่วนบุคคลของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดผลกระทบทั้งทางกายและใจ โดยเริ่มจากการแนะนำตนเองต่อผู้ให้ข้อมูลสำคัญ พร้อมอธิบายวัตถุประสงค์ของการวิจัยอย่างชัดเจน เปิดโอกาสให้ซักถามข้อสงสัย และให้เวลาพิจารณาในการตัดสินใจเข้าร่วมโดยสมัครใจ โดยในระหว่างการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยไม่บังคับให้ตอบคำถามหากผู้ให้ข้อมูลไม่สะดวกหรือไม่ต้องการตอบ แต่จะส่งเสริมให้แสดงความคิดเห็นอย่างอิสระ หากมีการบันทึกภาพ บันทึกเสียง หรือมีการจัดบันทึกข้อมูล ผู้วิจัยจะทำการขออนุญาตจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญล่วงหน้าก่อนเสมอ โดยผู้ให้ข้อมูลสามารถปฏิเสธในการเปิดเผยข้อมูลส่วนบุคคลได้ และผู้วิจัยจะรักษาความลับของผู้ให้ข้อมูลทั้งหมด โดยใช้ชื่อกลุ่มผู้ให้ข้อมูลในลักษณะที่ไม่สามารถระบุตัวตนได้ และข้อมูลที่ได้รับจะถูกนำไปใช้เพื่อวัตถุประสงค์ทางวิชาการเท่านั้น

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 กระบวนการนำหลักการบริหารภาครัฐแนวใหม่มาใช้ร่วมกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนในองค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรสาคร

ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการดำเนินงานขององค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรสาครมีลักษณะของการบูรณาการแนวคิดการบริหารภาครัฐแนวใหม่เข้ากับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนในมิติเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยเน้นการทำงานแบบมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน และการกำหนดนโยบายที่สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ รายละเอียดดังนี้

1) มิติด้านสิ่งแวดล้อม พบว่า องค์กรให้ความสำคัญกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่น การจัดการขยะ การดูแลแหล่งน้ำ และการส่งเสริมกิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อมในชุมชน เพื่อสร้างความยั่งยืนด้านสิ่งแวดล้อมในระยะยาว

2) มิติด้านสังคม พบว่า องค์กรดำเนินโครงการที่มุ่งยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน ทั้งด้านการศึกษา สาธารณสุข และสวัสดิการสังคม โดยคำนึงถึงการลดความเหลื่อมล้ำและการสร้างโอกาสในการเข้าถึงบริการสาธารณะอย่างทั่วถึง

3) มิติด้านเศรษฐกิจ พบว่า องค์กรสนับสนุนการพัฒนาเศรษฐกิจในระดับท้องถิ่น โดยส่งเสริมอาชีพ การสร้างรายได้ และการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่เอื้อต่อการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนอย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 ปัญหาและอุปสรรคในการนำหลักบริหารภาครัฐแนวใหม่ต่อการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรสาคร

ผลการวิจัยพบว่า ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานเกิดจากทั้งปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกองค์กร ปัจจัยภายในองค์กร ได้แก่ ข้อจำกัดด้านงบประมาณและทรัพยากรบุคคล การขาดบุคลากรที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน ภาระงานที่เพิ่มขึ้น รวมถึงวัฒนธรรมองค์กรบางส่วนที่ยังไม่พร้อมต่อการเปลี่ยนแปลง ส่งผลต่อประสิทธิภาพในการดำเนินงานและการพัฒนานวัตกรรมในการบริหารงาน รายละเอียดดังนี้

1. ปัจจัยภายในองค์การ

1) ด้านผู้นำองค์กรและเจตจำนงทางการเมือง พบว่า ผู้นำองค์กรมีบทบาทสำคัญในการกำหนดทิศทางการดำเนินงาน การสนับสนุนการพัฒนาองค์กร และการผลักดันนโยบายด้านการพัฒนาที่ยั่งยืน อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองอาจส่งผลต่อความต่อเนื่องของนโยบายและโครงการต่าง ๆ

1) ด้านวัฒนธรรมองค์กร พบว่า วัฒนธรรมองค์กรมีทั้งส่วนที่ส่งเสริมและเป็นอุปสรรคต่อการเปลี่ยนแปลง บุคลากรบางส่วนยังคุ้นชินกับระบบการทำงานแบบเดิม ทำให้การปรับตัวต่อแนวคิดการบริหารภาครัฐแนวใหม่เกิดขึ้นได้ค่อนข้างช้า

2) ด้านสมรรถนะและทักษะของบุคลากร พบว่า บุคลากรบางส่วนยังขาดทักษะเฉพาะด้าน โดยเฉพาะด้านเทคโนโลยีและการบริหารจัดการสมัยใหม่ ส่งผลต่อประสิทธิภาพในการดำเนินงาน

3) ด้านทรัพยากรและงบประมาณ พบว่า งบประมาณและทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการดำเนินโครงการและการพัฒนาองค์กร โดยเฉพาะโครงการที่ต้องใช้งบประมาณสูงและเทคโนโลยีเฉพาะทาง

2. ปัจจัยภายนอกองค์การ

1) ด้านนโยบายของรัฐบาล พบว่า นโยบายจากส่วนกลางมีผลต่อการดำเนินงานขององค์กรทั้งในด้านการสนับสนุนและข้อจำกัด โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงนโยบายที่เกิดขึ้นบ่อยครั้ง ส่งผลต่อความต่อเนื่องในการดำเนินงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

2) ด้านการมีส่วนร่วมของภาคประชาสังคมและภาคเอกชน พบว่า ภาคประชาสังคมและภาค

เอกชนมีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนการดำเนินงานด้านการพัฒนาที่ยั่งยืน ทั้งในด้านงบประมาณ ความร่วมมือ และการสนับสนุนกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน

3) ด้านความคาดหวังและแรงกดดันจากประชาชน พบว่า ประชาชนมีความคาดหวังต่อการให้บริการขององค์กรในระดับสูง ทั้งด้านคุณภาพ ความรวดเร็ว และความโปร่งใส ส่งผลให้องค์กรต้องเร่งพัฒนาระบบการบริหารงานและการให้บริการอย่างต่อเนื่อง เพื่อสร้างความพึงพอใจแก่ประชาชนและตอบสนองต่อความต้องการของสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 แนวทางการพัฒนาการบริหารภาครัฐแนวใหม่สู่การบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรสาคร

ผลการวิจัยพบว่า องค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรสาครมีการนำแนวคิดการบริหารภาครัฐแนวใหม่มาประยุกต์ใช้ในการบริหารงานอย่างชัดเจน โดยให้ความสำคัญกับการมุ่งเน้นผลสัมฤทธิ์ของงาน การพัฒนาคุณภาพการให้บริการประชาชน และการบริหารงานที่โปร่งใสตรวจสอบได้ ซึ่งสอดคล้องกับหลักการบริหารภาครัฐแนวใหม่และเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน

1. ด้านการมุ่งเน้นผลลัพธ์ พบว่า องค์กรมีการกำหนดเป้าหมายการดำเนินงานและตัวชี้วัดผลการปฏิบัติงานอย่างชัดเจน มีการติดตามและประเมินผลอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้การดำเนินงานเกิดประสิทธิภาพและตอบสนองต่อความต้องการของประชาชน

2. ด้านการมีส่วนร่วมของประชาชน พบว่า องค์กรเปิดโอกาสให้ประชาชนและภาคส่วนต่าง ๆ เข้ามามีส่วนร่วมในการเสนอความคิดเห็น การวางแผน และการติดตามผลการดำเนินงาน ส่งผลให้การดำเนินงานมีความสอดคล้องกับบริบทและความต้องการของพื้นที่มากยิ่งขึ้น

3. ด้านการกระจายอำนาจและธรรมาภิบาล พบว่า องค์กรมีการกระจายอำนาจในการบริหารงานไปยังหน่วยงานและบุคลากรในระดับต่าง ๆ เพื่อเพิ่มความคล่องตัวในการปฏิบัติงาน พร้อมทั้งยึดหลักธรรมาภิบาลในการบริหารงาน ได้แก่ ความโปร่งใส ความรับผิดชอบ และความคุ้มค่า

4. ด้านการใช้เทคโนโลยี พบว่า มีการนำเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้ในการบริหารงานและการให้บริการประชาชน เช่น ระบบฐานข้อมูล การประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อออนไลน์ และระบบบริการอิเล็กทรอนิกส์ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการดำเนินงานและอำนวยความสะดวกแก่ประชาชน

5. ด้านการพัฒนาทรัพยากรบุคคล พบว่า องค์กรให้ความสำคัญกับการพัฒนาศักยภาพบุคลากรอย่างต่อเนื่อง ทั้งในด้านความรู้ ทักษะ และทัศนคติในการปฏิบัติงาน เพื่อให้สามารถรองรับการเปลี่ยนแปลงและตอบสนองต่อภารกิจขององค์กรได้อย่างมีประสิทธิภาพ

6. ด้านการสร้างความโปร่งใส พบว่า องค์กรมีการเปิดเผยข้อมูลข่าวสารให้ประชาชนสามารถเข้าถึงได้ง่าย และมีมาตรการในการป้องกันการทุจริต ส่งเสริมการตรวจสอบจากภาคประชาชน และสร้างความเชื่อมั่นในการบริหารงานภาครัฐ

อภิปรายผลการวิจัย

กระบวนการนำหลักการบริหารภาครัฐแนวใหม่มาใช้ร่วมกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน ด้านการมุ่งเน้นผลลัพธ์กับการพัฒนาที่ยั่งยืนของท้องถิ่น องค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรสาครให้ความสำคัญกับการบริหารงานแบบมุ่งผลสัมฤทธิ์ โดยมีการกำหนดเป้าหมาย ตัวชี้วัด และระบบติดตามประเมินผลอย่างชัดเจน ซึ่งสะท้อนถึงการนำหลักการบริหารภาครัฐแนวใหม่มาใช้ในการบริหารองค์กรอย่างเป็นรูปธรรม โดยผลการวิจัยดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของ Hood (1991) ที่อธิบายว่า การบริหารภาครัฐแนวใหม่มุ่งเน้นประสิทธิภาพ ประสิทธิผล และผลลัพธ์ของการดำเนินงาน มากกว่าการยึดติดกับขั้นตอนและระเบียบราชการแบบดั้งเดิม ทั้งยังสอดคล้องกับแนวคิดของ Osborne and Gaebler (1992) ที่เสนอว่าภาครัฐควรปรับบทบาทสู่การบริหารงานเชิงผลลัพธ์และตอบสนองต่อประชาชนในฐานะ “ผู้รับบริการ” ทั้งนี้ การกำหนดตัวชี้วัดและการติดตามประเมินผลอย่างต่อเนื่อง ทำให้องค์กรสามารถปรับปรุงการดำเนินงานให้สอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะในด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิตประชาชน การบริหารจัดการทรัพยากร และการใช้จ่ายงบประมาณอย่างคุ้มค่า อย่างไรก็ตาม แม้องค์กรจะมีระบบประเมินผลที่ชัดเจน แต่ยังพบข้อจำกัดด้านทรัพยากรและภาระงานของบุคลากร ซึ่งอาจส่งผลต่อประสิทธิภาพในการติดตามและประเมินผลในบางโครงการ ด้านการมีส่วนร่วมของประชาชนกับการพัฒนาที่ยั่งยืน องค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรสาคร เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานขององค์กร ทั้งในด้านการเสนอความคิดเห็น การประชุมประชาคม การวางแผนพัฒนาท้องถิ่น และการติดตามผลการดำเนินงาน ผลการวิจัยดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาที่ยั่งยืน เนื่องจากช่วยให้องค์กรสามารถรับทราบปัญหาและความต้องการที่แท้จริงของประชาชนในพื้นที่ ส่งผลให้การดำเนินงานมีความสอดคล้องกับบริบทของชุมชนมากยิ่งขึ้น ผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับแนวคิดของ Denhardt and Denhardt (2000) ที่เสนอแนวคิด New Public Service ซึ่งให้ความสำคัญกับประชาชนในฐานะ “พลเมือง” มากกว่า “ลูกค้า” โดยภาครัฐต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางการพัฒนาสังคมร่วมกัน นอกจากนี้ ยังสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติที่เน้นหลัก “การไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง” (Leave No One Behind) ซึ่งให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในการพัฒนา อย่างไรก็ตาม ผลการวิจัยยังพบว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนบางกลุ่มยังไม่ทั่วถึง เนื่องจากข้อจำกัดด้านความรู้ ความเข้าใจ และการเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร จึงสะท้อนให้เห็นว่าองค์กรยังจำเป็นต้องพัฒนากลไกการสื่อสารและการสร้างการมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่อง ด้านการกระจายอำนาจและธรรมาภิบาลกับประสิทธิภาพการบริหารงาน องค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรสาคร มีการกระจายอำนาจในการบริหารงานไปยังหน่วยงานและบุคลากรในระดับต่าง ๆ เพื่อเพิ่มความคล่องตัวในการดำเนินงาน และลดขั้นตอนการตัดสินใจที่ซับซ้อน ผลการวิจัยดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของ Osborne and Gaebler (1992) ที่เสนอว่า องค์กรภาครัฐควรมีลักษณะการบริหารที่ยืดหยุ่น คล่องตัว และลดความรวมศูนย์ เพื่อให้สามารถตอบสนองต่อปัญหาและความต้องการของประชาชนได้อย่างรวดเร็วนอกจากนี้ยังพบว่า องค์กรให้ความสำคัญกับหลักธรรมาภิบาล ได้แก่ ความโปร่งใส ความรับผิดชอบ ความคุ้มค่า และการตรวจสอบได้ ซึ่งสอดคล้องกับ

หลักธรรมาภิบาลของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ (ก.พ.ร.) ที่มุ่งส่งเสริมการบริหารงานภาครัฐที่มีประสิทธิภาพ โปร่งใส และยึดประชาชนเป็นศูนย์กลาง ดังนั้น การดำเนินงานตามหลักธรรมาภิบาลช่วยสร้างความเชื่อมั่นให้กับประชาชน และช่วยลดปัญหาการทุจริตในการบริหารงานภาครัฐ อย่างไรก็ตาม ยังพบว่าบางขั้นตอนของระบบราชการยังคงมีความล่าช้าและข้อจำกัดด้านกฎหมายและระเบียบราชการ ซึ่งอาจส่งผลต่อความคล่องตัวในการบริหารงาน ด้านการใช้เทคโนโลยีกับการเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารงานองค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรสาครมีการนำเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้ในการบริหารงานและการให้บริการประชาชน เช่น ระบบฐานข้อมูลออนไลน์ การประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อดิจิทัล และระบบบริการอิเล็กทรอนิกส์ ผลการวิจัยดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของ Pollitt and Bouckaert (2011) ที่อธิบายว่า เทคโนโลยีสารสนเทศเป็นเครื่องมือสำคัญในการเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารงานภาครัฐ ช่วยลดขั้นตอนการดำเนินงานและเพิ่มความรวดเร็วในการให้บริการประชาชนนอกจากนี้ การใช้เทคโนโลยียังช่วยส่งเสริมความโปร่งใสในการดำเนินงาน เนื่องจากประชาชนสามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสารของหน่วยงานได้ง่ายขึ้น และสามารถตรวจสอบการดำเนินงานขององค์กรได้อย่างสะดวก อย่างไรก็ตาม ผลการวิจัยยังพบข้อจำกัดด้านงบประมาณ ความพร้อมของระบบเทคโนโลยี และทักษะด้านดิจิทัลของบุคลากรบางส่วน ซึ่งส่งผลต่อประสิทธิภาพในการพัฒนาระบบดิจิทัลขององค์กร ด้านการพัฒนาทรัพยากรบุคคลกับการบริหารภาครัฐแนวใหม่ องค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรสาครให้ความสำคัญกับการพัฒนาศักยภาพของบุคลากรอย่างต่อเนื่อง ทั้งด้านความรู้ ทักษะ และทัศนคติในการปฏิบัติงาน ผลการวิจัยดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของ New Public Management ที่มองว่าทรัพยากรบุคคลเป็นปัจจัยสำคัญในการขับเคลื่อนองค์กรให้เกิดประสิทธิภาพและนวัตกรรมในการบริหารงาน การพัฒนาศักยภาพบุคลากรช่วยให้บุคลากรสามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคม เทคโนโลยี และนโยบายภาครัฐได้ดียิ่งขึ้น รวมทั้งช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการให้บริการประชาชน อย่างไรก็ตาม ผลการวิจัยยังพบว่า บุคลากรบางส่วนยังขาดความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน และมีภาระงานจำนวนมาก ส่งผลให้การพัฒนาบุคลากรยังไม่สามารถดำเนินการได้อย่างทั่วถึง ด้านการสร้างความโปร่งใสกับความเชื่อมั่นของประชาชน องค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรสาครมีการดำเนินงานที่มุ่งเน้นความโปร่งใสและตรวจสอบได้ โดยมีการเปิดเผยข้อมูลข่าวสาร และส่งเสริมให้ประชาชนสามารถเข้ามาตรวจสอบการดำเนินงานขององค์กรได้ ผลการวิจัยดังกล่าวสอดคล้องกับหลักธรรมาภิบาลและแนวคิดการบริหารภาครัฐแนวใหม่ที่ให้ความสำคัญกับความรับผิดชอบต่อสังคม ความโปร่งใส และการตรวจสอบได้ การดำเนินงานอย่างโปร่งใสช่วยสร้างความเชื่อมั่นและความไว้วางใจของประชาชนต่อองค์กรภาครัฐ รวมทั้งช่วยลดโอกาสในการเกิดปัญหาการทุจริต อย่างไรก็ตาม การสร้างความโปร่งใสให้เกิดขึ้นอย่างยั่งยืนจำเป็นต้องอาศัยทั้งการพัฒนาระบบข้อมูลข่าวสาร การปลูกฝังจิตสำนึกด้านคุณธรรมจริยธรรม และการมีส่วนร่วมของประชาชนในการตรวจสอบการดำเนินงานของภาครัฐ

ปัจจัยภายในและภายนอกที่ส่งผลต่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ปัจจัยภายในองค์กร ได้แก่ ภาวะผู้นำ วัฒนธรรมองค์กร สมรรถนะของบุคลากร และทรัพยากรขององค์กร มีผลต่อประสิทธิภาพในการดำเนินงานและการขับเคลื่อนการพัฒนาที่ยั่งยืน สอดคล้องกับ กีรติกาญจน์ เจตน์ธนานันท์, ธีรพงษ์ บุญรักษา และ รษิกา เอี่ยมเกิด (2567) ที่พบว่าปัจจัยสำคัญต่อการผลักดันให้เกิดระบบกลไกในการขับเคลื่อนการพัฒนาที่ยั่งยืน คือ

“ผู้นำ” หรือผู้บริหารทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน ขณะเดียวกัน ปัจจัยภายนอก ได้แก่ นโยบายของรัฐบาล การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง การสนับสนุนจากภาคประชาสังคม และความคาดหวังของประชาชน ล้วนส่งผลต่อความต่อเนื่องและประสิทธิภาพของการดำเนินงาน ผลการวิจัยดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนในระดับท้องถิ่นไม่สามารถดำเนินการได้เพียงจากกลไกภายในองค์กรเท่านั้น แต่จำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วน ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคม และประชาชนในพื้นที่ นอกจากนี้ยังสะท้อนให้เห็นว่า ความต่อเนื่องของนโยบายและการสนับสนุนจากภาครัฐส่วนกลางเป็นปัจจัยสำคัญต่อความสำเร็จของการพัฒนาที่ยั่งยืนในระดับท้องถิ่น โดยเฉพาะในด้านงบประมาณ กฎหมาย และการกำหนดทิศทางนโยบายที่ชัดเจนและต่อเนื่อง สอดคล้องกับ นิรุต หัตถะผะสุ (2564) ที่พบว่า ปัจจัยความสำเร็จในการนำนโยบายด้านการกำจัดความยากจนและด้านการบริหารจัดการภัยพิบัติไปปฏิบัติได้แก่ นโยบายมีความชัดเจนและสอดคล้องกับแผนระดับชาตินโยบายได้รับ ความสำคัญจากฝ่ายการเมืองและฝ่ายบริหาร การนำระบบเทคโนโลยีมาใช้อย่างเหมาะสม มีความเพียงพอของ ทรัพยากร

องค์ความรู้ใหม่

ความรู้ใหม่จาการศึกษาการนำแนวคิดการบริหารภาครัฐแนวใหม่สู่การพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรสาคร ทั้งในเชิงแนวคิดและเชิงปฏิบัติ มีดังนี้

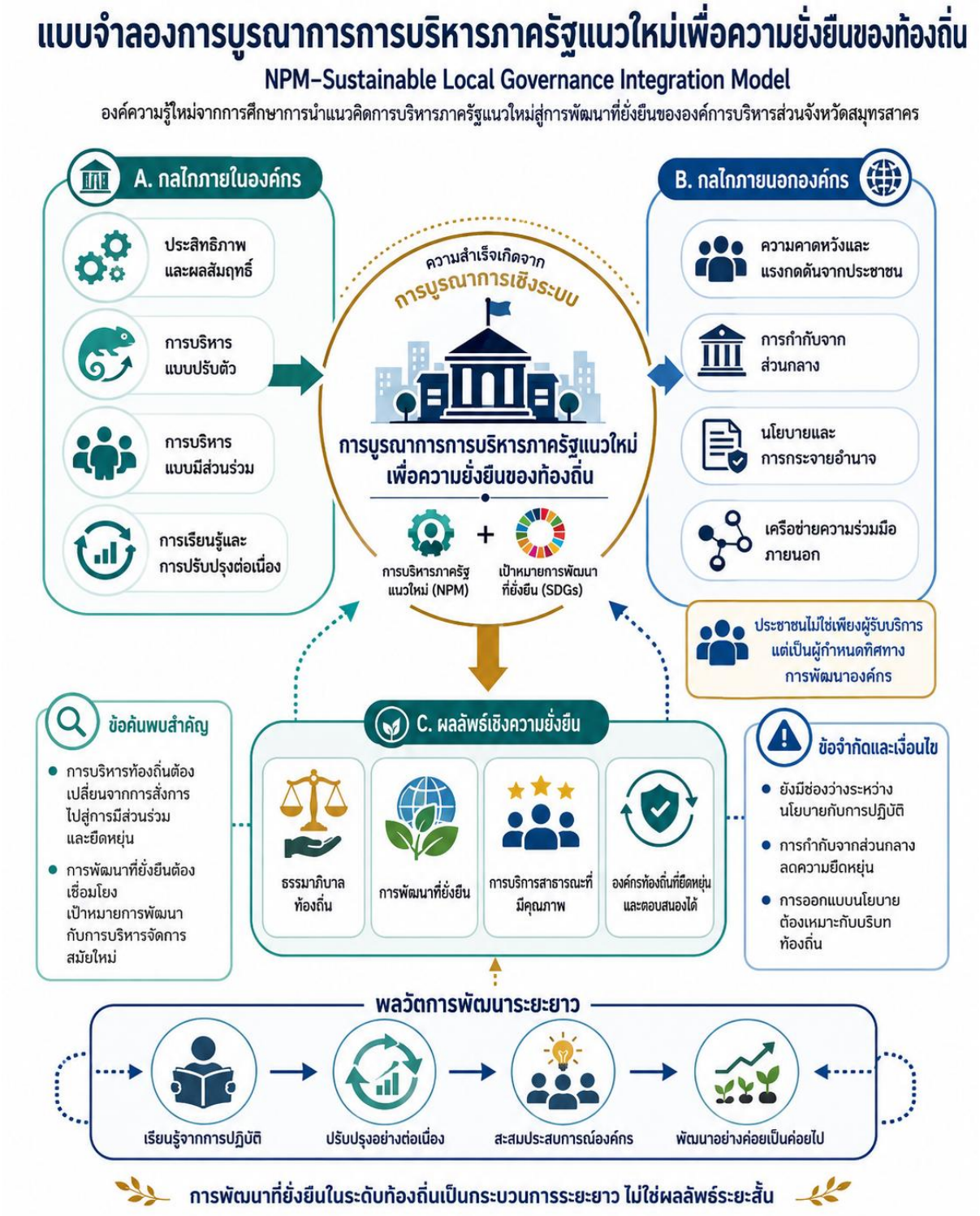
1) การนำหลักการบริหารภาครัฐแนวใหม่มาใช้ในระดับท้องถิ่น จะเกิดประสิทธิผลสูงสุดเมื่อมีการบูรณาการเข้ากับกรอบการพัฒนาที่ยั่งยืนในลักษณะของระบบเชื่อมโยงไม่ใช่การดำเนินงานแบบแยกส่วน โดยสามารถสังเคราะห์เป็นแบบจำลองเชิงแนวคิดที่เรียกว่า NPM–Sustainable Local Governance Integration Model หรือแบบจำลองการบูรณาการการบริหารภาครัฐแนวใหม่เพื่อความยั่งยืนของท้องถิ่น ซึ่งประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ 3 ส่วน ได้แก่ กลไกภายในองค์กร กลไกภายนอกองค์กร และผลลัพธ์เชิงความยั่งยืน แบบจำลองนี้สะท้อนให้เห็นว่า ความสำเร็จของการพัฒนาที่ยั่งยืนในระดับท้องถิ่นเกิดจากการบูรณาการเชิงระบบระหว่างการบริหารจัดการภาครัฐสมัยใหม่กับเป้าหมายการพัฒนา

2) รูปแบบการบริหารที่เหมาะสมกับบริบทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ไม่ใช่เพียงการนำหลักประสิทธิภาพตามแนวคิดการบริหารภาครัฐแนวใหม่มาใช้เท่านั้น แต่ต้องผสมผสานกับแนวทางการบริหารแบบปรับตัวและการมีส่วนร่วม องค์ความรู้นี้สะท้อนให้เห็นว่า การบริหารท้องถิ่นในยุคปัจจุบันต้องเปลี่ยนจาก การบริหารแบบสั่งการไปสู่การบริหารแบบมีส่วนร่วมและยืดหยุ่น

3) นอกจากปัจจัยเชิงโครงสร้างและนโยบายแล้วความคาดหวังและแรงกดดันจากประชาชน” เป็นปัจจัยสำคัญที่มีบทบาทเป็นตัวเร่งในการพัฒนาองค์กร องค์ความรู้นี้สะท้อนมุมมองใหม่ว่า ประชาชนไม่ได้เป็นเพียงผู้รับบริการแต่เป็นผู้กำหนดทิศทางการพัฒนาองค์กร

4) แม้จะมีนโยบายการกระจายอำนาจ แต่ในทางปฏิบัติ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นยังคงมีข้อจำกัดจากการกำกับของส่วนกลาง การมีช่องว่างระหว่างนโยบายกับการปฏิบัติส่งผลต่อความยืดหยุ่นในการบริหารจัดการ และการออกแบบนโยบายให้เหมาะสมกับบริบทท้องถิ่น

5) การพัฒนาที่ยั่งยืนในระดับท้องถิ่นไม่ได้เกิดขึ้นแบบก้าวกระโดด แต่เป็นกระบวนการ ค่อยเป็นค่อยไปที่ต้องอาศัยการเรียนรู้จากการปฏิบัติ การปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง และการสะสมประสบการณ์ขององค์กร การพัฒนาที่ยั่งยืนควรถูกมองเป็นกระบวนการระยะยาวมากกว่าผลลัพธ์ในระยะสั้น

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) กำหนดนโยบายส่งเสริมการบูรณาการการทำงานระหว่างหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม เพื่อให้การดำเนินงานด้านการพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและสอดคล้องกับบริบทของพื้นที่

2) กำหนดนโยบายการพัฒนาที่ยั่งยืนในระดับท้องถิ่นให้มีความต่อเนื่อง และสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) เพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างเป็นรูปธรรมในระยะยาว

2. ข้อเสนอในการนำไปใช้ประโยชน์

1) องค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรสาครควรจัดอบรมและพัฒนาศักยภาพบุคลากรอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะด้านเทคโนโลยี การบริหารจัดการสมัยใหม่ และการพัฒนาที่ยั่งยืน เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการปฏิบัติงาน

2) ควรสร้างระบบติดตามและประเมินผลการดำเนินงานที่ชัดเจนและต่อเนื่อง โดยกำหนดตัวชี้วัดที่สามารถสะท้อนผลสัมฤทธิ์ของการดำเนินงานด้านการพัฒนาที่ยั่งยืนได้อย่างเป็นรูปธรรม

3. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1) ควรมีการศึกษาการนำแนวคิดการบริหารภาครัฐแนวใหม่ไปใช้ในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอื่น เพื่อเปรียบเทียบแนวทางการดำเนินงานและปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการพัฒนาที่ยั่งยืน

2) ควรศึกษาปัจจัยด้านการมีส่วนร่วมของประชาชนและภาคประชาสังคมที่ส่งผลต่อความสำเร็จของการพัฒนาที่ยั่งยืนในระดับท้องถิ่น เพื่อใช้เป็นแนวทางในการพัฒนากลไกการมีส่วนร่วมที่มีประสิทธิภาพ

เอกสารอ้างอิง

กีรติกาญจน์ เจตน์ธนานันท์, ธีรพงษ์ บุญรักษา และ รษิกา เอี่ยมเกิด. (2567). การพัฒนาทักษะภายในของผู้นำองค์กร: สู่ภาวะผู้นำที่สร้างผลกระทบให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนของโลกได้อย่างแท้จริง. *วารสารมหาวิทยาลัยคริสเตียน, 30*(4), 137-153.

ชนากานต์ วิจิตร. (2567). *SDG Localization: ท้องถิ่นเข้มแข็งสู่รากฐานการพัฒนาอย่างยั่งยืน.* https://image.mfa.go.th/mfa/0/OznAy3tii2/นักศึกษา/SDG_Localization_ท้องถิ่นเข้มแข็งสู่รากฐานการพัฒนา.pdf

นิรุต หัตถะผะสุ. (2564). *กลไกการขับเคลื่อนการดำเนินงานขององค์การภาครัฐเพื่อบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน กรณีศึกษา กระทรวงมหาดไทย.* [สารนิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต]. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พัชราวลัย ศุภภะ. (2562). *นโยบายสาธารณะและการวางแผนเพื่อจัดการองค์กรภาครัฐ.* พระนครศรีอยุธยา : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

Denhardt, R. B., & Denhardt, J. V. (2000). The new public service: Serving rather than steering. *Public Administration Review, 60*(6), 549–559.

Hood, C. (1991). A public management for all seasons?. *Public Administration, 69*(1), 3-19.

M. Nilsson, D. Griggs and M. Visbeck (2016). Map the interactions between Sustainable Development Goals. *Comment in Nature, 53*(7607), 320-322.

Osborne, D., & Gaebler, T. (1992). *Reinventing Government: How the Entrepreneurial Spirit is Transforming the Public Sector.* Addison-Wesley.

Pollitt, C., & Bouckaert, G. (2011). *Public management reform: A comparative analysis: New public management, governance, and the neo-Weberian state* (3rd ed.). Oxford University Press.

การบูรณาการหลักเมตตาเพื่อสร้างอาหารปลอดภัยของเกษตรกรชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี

INTEGRATING THE PRINCIPLE OF KINDNESS TO CREATE SAFE FOOD FOR FARMERS IN THE NONG SUEA TEMPLE COMMUNITY, KRAB YAI UBDISTRICT, BAN PONG DISTRICT, RATCHABURI PROVINCE

พระครูวิจิตรสรคุณ (สมชัฏ โชติญาโณ)[1]

Phrakhruvichitsarakhun (Somchat Jotiñāṇo)[1]

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี, ประเทศไทย[1-2]

Buddhapanya Sri Thawarawadee Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand[1-2]

Corresponding Author E-mail: chotiyano49@gmail.com

Received 22 May 2026; Revised 4 June 2026; Accepted 30 June 2026

****

การบูรณาการหลักเมตตาเพื่อสร้างอาหารปลอดภัยของเกษตรกรชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี

พระครูวิจิตรสรคุณ (สมชัฏ โชติญาโณ)

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาการนำหลักเมตตามาบูรณาการในการสร้างอาหารปลอดภัยของเกษตรกรชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี 2) จัดกิจกรรมส่งเสริมการนำหลักเมตตามาบูรณาการในการสร้างอาหารปลอดภัยของเกษตรกรชุมชนวัดหนองเสือ และ 3) นำเสนอรูปแบบการบูรณาการหลักเมตตาในการสร้างอาหารปลอดภัยของเกษตรกรชุมชนวัดหนองเสือ การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญประกอบด้วยเกษตรกรในชุมชน พระสงฆ์ และผู้เกี่ยวข้องในชุมชน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ การสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสนทนากลุ่ม และการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ร่วมกัน วิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เนื้อหาและการสังเคราะห์เชิงพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า 1) การนำหลักเมตตามาบูรณาการในการสร้างอาหารปลอดภัยของเกษตรกรในชุมชนวัดหนองเสือสะท้อนผ่านการตระหนักรู้ของเกษตรกรเกี่ยวกับผลกระทบของการผลิตอาหารต่อผู้บริโภค สิ่งแวดล้อม สุขภาพของตนเอง และชุมชน ส่งผลให้เกษตรกรเริ่มปรับพฤติกรรมการเพาะปลูก เช่น การลดการใช้สารเคมี การใช้ปุ๋ยอินทรีย์ และการดูแลระบบนิเวศในพื้นที่เกษตร 2) การจัดกิจกรรมส่งเสริมการนำหลักเมตตามาบูรณาการในการสร้างอาหารปลอดภัยดำเนินการผ่านกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมของชุมชน โดยใช้กิจกรรมการสนทนา การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง และการสะท้อนผลการเรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งช่วยส่งเสริมให้เกษตรกรเกิดความเข้าใจและสามารถประยุกต์ใช้หลักเมตตาในการผลิตอาหารได้อย่างเป็นรูปธรรม 3) ผลการสังเคราะห์ข้อมูลนำไปสู่การพัฒนา รูปแบบการบูรณาการหลักเมตตาในการสร้างอาหารปลอดภัย ซึ่งประกอบด้วย 4 มิติสำคัญ ได้แก่ เมตตาต่อผู้บริโภค เมตตาต่อสิ่งแวดล้อม เมตตาต่อตนเอง และเมตตาต่อชุมชน และสามารถสรุปเป็นองค์ความรู้ใหม่ในรูปแบบของ Metta-Driven Ethical Food Production Model (MEF Model) ซึ่งอธิบายกระบวนการพัฒนาการผลิตอาหารเชิงจริยธรรมของชุมชนผ่าน 4 ขั้นตอน ได้แก่ การตระหนักรู้ในหลักเมตตา การสะท้อนบทบาทของผู้ผลิตอาหาร การปรับพฤติกรรมการผลิตอาหาร และการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน

คำสำคัญ: เมตตา; อาหารปลอดภัย; เกษตรกรรมยั่งยืน; การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม

INTEGRATING THE PRINCIPLE OF KINDNESS TO CREATE SAFE FOOD FOR FARMERS IN THE NONG SUEA TEMPLE COMMUNITY, KRAB YAI UBDISTRICT, BAN PONG DISTRICT, RATCHABURI PROVINCE

Phrakhruvichitsarakhun (Somchat Jotiñāṇo)

Abstract

This study aimed to: (1) examine the integration of the principle of loving-kindness (Metta) into safe food production among farmers in Wat Nong Suea Community, Krap Yai Subdistrict, Ban Pong District, Ratchaburi Province; (2) organize activities to promote the application of the principle of loving-kindness in safe food production among the community farmers; and (3) propose a model for integrating the principle of loving-kindness into safe food production in Wat Nong Suea Community. This study employed a qualitative research approach using participatory action research (PAR). Key informants included community farmers, Buddhist monks, and other community stakeholders. The research instruments consisted of in-depth interviews, participant observation, focus group discussions, and collaborative learning activities. Data were analyzed through content analysis and descriptive synthesis.

The findings revealed that: (1) the integration of the principle of loving-kindness into safe food production among farmers in Wat Nong Suea Community was reflected in their awareness of the impacts of food production on consumers, the environment, their own health, and the community. This awareness encouraged farmers to modify their agricultural practices by reducing the use of chemical substances, adopting organic fertilizers, and preserving agricultural ecosystems. (2) Activities promoting the integration of loving-kindness into safe food production were implemented through participatory community learning processes, including dialogue, experience sharing, experiential learning, and collective reflection. These activities enhanced farmers' understanding and enabled them to apply the principle of loving-kindness to food production in a practical and tangible manner. (3) The synthesis of the research findings led to the development of a model for integrating the principle of loving-kindness into safe food production. The model consists of four key dimensions: loving-kindness toward consumers, the environment, oneself, and the community. The resulting new body of knowledge was conceptualized as the Metta-Driven Ethical Food Production Model (MEF Model), which explains the process of developing ethical food production within communities through four stages: awareness of loving-kindness, reflection on the role of food producers, transformation of food production practices, and collaborative community learning.

Keywords: Metta; Food Safety; Sustainable Agriculture; Participatory Learning

บทนำ

ในยุคปัจจุบันที่ประชากรโลกเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว การผลิตอาหารเพื่อสนองความต้องการจึงเป็นเรื่องที่ท้าทาย เกษตรกรและผู้ผลิตอาหารมีบทบาทสำคัญในการสร้างสรรค์อาหารที่ปลอดภัย และเพียงพอต่อความต้องการของสังคม ทว่าในหลายกรณี กระบวนการผลิตอาหารอาจมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม และสุขภาพของผู้บริโภคเอง การเกษตรที่ใช้สารเคมีอันตราย การปลูกพืชแบบเชิงเดี่ยว และการใช้ทรัพยากรธรรมชาติเกินความจำเป็นทำให้เกิดปัญหาทั้งในระยะสั้นและระยะยาวต่อชุมชนและสิ่งแวดล้อม สังคมจึงหันมาให้ความสำคัญกับความปลอดภัยทางอาหาร (Food Safety) เพิ่มมากขึ้น การเกษตรที่มุ่งเน้นการผลิตอาหารที่ปลอดภัยต่อผู้บริโภคจึงเป็นประเด็นที่ได้รับความสนใจอย่างกว้างขวาง แนวคิดเรื่องอาหารปลอดภัยไม่เพียงแต่เกี่ยวข้องกับกระบวนการผลิตที่ปราศจากสารเคมีและการปนเปื้อนเท่านั้น แต่ยังรวมถึงจริยธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม อาหารที่บริโภคนั้นต้องมีความปลอดภัยต่อสุขภาพทางกายของผู้บริโภค อาหารจะปลอดภัยหรือไม่นั้นขึ้นกับการปนเปื้อนสิ่งที่เป็นอันตราย (hazards) 3 ด้าน คือ ด้านกายภาพ ด้านเคมี และด้านจุลินทรีย์ (สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา, 2544) ซึ่งสอดคล้องกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะหลัก เมตตา (Mettā) ที่เน้นการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และความปรารถนาดีต่อสรรพชีวิตทั้งหลาย

อาหารเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ การบริโภคอาหารที่ปลอดภัยไม่เพียงแต่ส่งผลต่อสุขภาพกาย แต่ยังส่งผลต่อสังคมและเศรษฐกิจในวงกว้าง หากกล่าวถึงอาหารปลอดภัย นั่นหมายถึงอาหารที่ปราศจากสารเคมีหรือสารพิษที่อาจเป็นอันตรายต่อร่างกาย เช่น ยาฆ่าแมลง สารกันบูด สารปรุงแต่งที่เกินมาตรฐาน ตลอดจนสารตกค้างจากการผลิตในระบบเกษตรกรรมและอุตสาหกรรม (สถาบันมาตรวิทยาแห่งชาติ, 2568) ทั้งนี้ความปลอดภัยของอาหารยังรวมถึงกระบวนการผลิตที่ใส่ใจในสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของผู้ผลิตและผู้บริโภคอีกด้วย นอกจากนี้ การรับประทานอาหารที่ปลอดภัยยังช่วยเสริมสร้างภูมิคุ้มกัน ลดความเสี่ยงต่อการเกิดโรคที่เกี่ยวข้องกับสารเคมีหรือเชื้อโรค เช่น โรคมะเร็ง โรคระบบทางเดินอาหาร และโรคระบบภูมิคุ้มกันบกพร่อง

องค์การอนามัยโลก (WHO) ระบุว่าอาหารที่ไม่ปลอดภัยเป็นสาเหตุของโรคที่เกิดจากอาหาร (foodborne diseases) โดยมีการประมาณว่ามีผู้ป่วยประมาณ 600 ล้านคนทั่วโลกในแต่ละปี ซึ่งอาจนำไปสู่การเสียชีวิตของผู้ป่วยหลายล้านคน ดังนั้น การส่งเสริมการผลิตและการบริโภคอาหารที่ปลอดภัยจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งทั้งในด้านสาธารณสุขและเศรษฐกิจ นอกจากนี้ การผลิตอาหารที่ปลอดภัยยังเกี่ยวข้องกับการรักษาความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม การเกษตรที่ปลอดภัยช่วยลดการใช้สารเคมีที่มีอันตรายต่อดิน น้ำ และสัตว์ป่า ซึ่งทำให้ระบบนิเวศไม่ถูกทำลาย การใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนจะช่วยให้เกษตรกรสามารถผลิตอาหารได้ในระยะยาวโดยไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมและลดผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (Sdg move, 2025)

ในประเทศไทย เรื่องของอาหารปลอดภัยได้รับความสนใจเพิ่มมากขึ้น โดยมีนโยบายและโครงการที่ส่งเสริมการผลิตอาหารปลอดสารพิษ เช่น โครงการเกษตรอินทรีย์ และการเกษตรแบบยั่งยืน ซึ่งเป็น

การเกษตรที่เน้นการใช้ทรัพยากรในท้องถิ่น ลดการใช้สารเคมี และเสริมสร้างการดูแลสุขภาพของผู้บริโภคและเกษตรกรเอง การบริโภคอาหารที่ปลอดภัยมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการป้องกันโรคที่เกี่ยวกับระบบทางเดินอาหาร เช่น การติดเชื้อจากแบคทีเรีย สารเคมีตกค้าง รวมถึงการเจ็บป่วยที่เกิดจากการรับสารเคมีในปริมาณมากเกินไป ศาสตราจารย์ ดร.วิโรจน์ สุภาวรรณ์ ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “โภชนาการเพื่อสุขภาพ” ว่าการบริโภคอาหารที่สะอาดและปลอดภัยสามารถช่วยลดความเสี่ยงในการเกิดโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง (NCDs) ได้ เช่น โรคเบาหวาน โรคหัวใจ และโรคมะเร็ง นอกจากนี้ยังมีการศึกษาจากองค์การอนามัยโลก (WHO) ซึ่งระบุว่าอาหารที่ปลอดภัยเป็นปัจจัยสำคัญในการรักษาสุขภาพและป้องกันการเสียชีวิตก่อนวัยอันควรจากการเจ็บป่วยที่เกี่ยวข้องกับอาหาร

หลักเมตตาเป็นหนึ่งใน พรหมวิหาร 4 ซึ่งเป็นหลักธรรมสำคัญที่ช่วยให้มนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข โดยเน้นการแสดงความรักและปรารถนาดีต่อผู้อื่นโดยปราศจากเงื่อนไข เมื่อถูกนำมาบูรณาการกับกระบวนการผลิตอาหาร เมตตาจะช่วยให้เกษตรกรตระหนักถึงผลกระทบของการทำเกษตร ต่อสุขภาพของผู้บริโภคและสิ่งแวดล้อม ทำให้เกิดการผลิตที่คำนึงถึงความปลอดภัย ความยั่งยืน และความรับผิดชอบต่อสังคม ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของพระพุทธศาสนาในเรื่องของ สัมมาอาชีวะ (Sammā-ājīva) หรือการประกอบอาชีพโดยชอบธรรม ไม่เบียดเบียนผู้อื่น และดำรงชีพด้วยความสุจริต จากการศึกษาในหลายชุมชนพบว่า การบูรณาการหลักเมตตาในการทำเกษตรสามารถส่งเสริมให้เกษตรกรมีจิตสำนึกในการเลือกใช้ปัจจัยการผลิตที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม หลีกเลี่ยงการใช้สารเคมีอันตราย และคำนึงถึงคุณภาพชีวิตของผู้บริโภค อันจะนำไปสู่การพัฒนาระบบอาหารที่มีความปลอดภัยและยั่งยืนตามแนวทางของพระพุทธศาสนา นอกจากนี้หลัก อิทธิบาท 4 ซึ่งประกอบด้วย ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา ยังเป็นปัจจัยสำคัญในการขับเคลื่อนเกษตรกรให้มีแรงบันดาลใจในการปรับเปลี่ยนแนวทางการทำเกษตรแบบดั้งเดิมสู่การทำเกษตรที่มีความรับผิดชอบต่อสุขภาพของผู้บริโภคมากขึ้น

ชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี เป็นชุมชนที่มีการทำเกษตรเป็นอาชีพหลัก และมีวิถีชีวิตที่พึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติเป็นสำคัญ อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันการเกษตรของชุมชนเริ่มเผชิญกับปัญหาทั้งด้านความปลอดภัยของผลิตภัณฑ์ทางการเกษตรและผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมจากการใช้สารเคมีในกระบวนการผลิต แม้จะมีความพยายามในการปรับปรุงวิธีการเกษตรให้มีความยั่งยืนมากขึ้น แต่ยังขาดแนวทางที่ชัดเจนในการสร้างอาหารปลอดภัยที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ผู้วิจัยจึงมีจุดมุ่งหมายในการทำวิทยานิพนธ์เรื่อง การบูรณาการหลักเมตตาเพื่อสร้างอาหารปลอดภัยของเกษตรกรชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี เพื่อศึกษาและวิเคราะห์การบูรณาการหลักเมตตาในการสร้างอาหารปลอดภัยของเกษตรกรในชุมชนวัดหนองเสือ เพื่อให้เห็นถึงกระบวนการและแนวทางที่เกษตรกรสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันในการผลิตอาหารที่มีคุณภาพและปลอดภัย โดยบูรณาการหลักเมตตาเข้าสู่กระบวนการเกษตรสามารถเป็นหนึ่งในแนวทางสำคัญ ที่ช่วยให้ชุมชนเกษตรกรวัดหนองเสือสามารถผลิตอาหารปลอดภัยและยั่งยืนได้ และนำหลักเมตตามาใช้ในการปรับเปลี่ยนแนวคิดของเกษตรกรให้เห็น

ความสำคัญของการดูแลสิ่งแวดล้อม การดูแลสุขภาพของผู้บริโภค และการรักษาความสมดุลระหว่างการผลิตและธรรมชาติให้ยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาการนำหลักเมตตามาบูรณาการในการสร้างอาหารปลอดภัยของเกษตรกรชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี

2. เพื่อจัดกิจกรรมส่งเสริมการนำหลักเมตตามาบูรณาการในการสร้างอาหารปลอดภัยของเกษตรกรชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี

3. เพื่อนำเสนอการนำหลักเมตตามาบูรณาการในการสร้างอาหารปลอดภัยของเกษตรกรชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี

วิธีดำเนินการวิจัย

1. รูปแบบของงานวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การบูรณาการหลักเมตตาในการสร้างอาหารปลอดภัยของเกษตรกรชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ร่วมกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) โดยมุ่งศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมในบริบทของชุมชนเกษตรกรรม และพัฒนากระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนเพื่อส่งเสริมการผลิตอาหารปลอดภัยบนพื้นฐานของหลักเมตตาในพระพุทธศาสนา

กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการในครั้งนี้ดำเนินการตามวงจรสำคัญ ได้แก่

1) การวางแผน (Planning) โดยร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาและกำหนดแนวทางการพัฒนา

2) การปฏิบัติ (Action) โดยจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้เกี่ยวกับการผลิตอาหารปลอดภัย

3) การสังเกต (Observation) โดยติดตามและเก็บข้อมูลจากการดำเนินกิจกรรมในพื้นที่

4) การสะท้อนผล (Reflection) โดยร่วมกันวิเคราะห์ผลลัพธ์และปรับปรุงแนวทางการดำเนินงาน

การใช้รูปแบบการวิจัยดังกล่าวช่วยให้ผู้วิจัยสามารถศึกษาทั้งกระบวนการและผลลัพธ์ของการบูรณาการหลักเมตตาในการสร้างอาหารปลอดภัยได้อย่างครอบคลุม และนำไปสู่การพัฒนาองค์ความรู้ใหม่ในรูปแบบของ Metta-Driven Ethical Food Production Model (MEF Model) ซึ่งสะท้อนกระบวนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการผลิตอาหารของเกษตรกรในบริบทของชุมชน

2. ประชากรกลุ่มตัวอย่าง/ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพร่วมกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ซึ่งมุ่งศึกษากระบวนการเรียนรู้และการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของเกษตรกรในบริบทของชุมชน ดังนั้น ผู้วิจัยจึงใช้วิธีการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยพิจารณาจากความเกี่ยวข้องกับประเด็นการวิจัย ความรู้

ประสบการณ์ และบทบาทในการผลิตอาหารของชุมชน เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกที่สะท้อนปรากฏการณ์ตามความเป็นจริง ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการวิจัยครั้งนี้ประกอบด้วย 3 กลุ่มหลัก ได้แก่

1) กลุ่มเกษตรกรในชุมชนวัดหนองเสือ

เป็นกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักในการวิจัย เนื่องจากเป็นผู้ประกอบอาชีพเกษตรกรรมและมีบทบาทโดยตรงในการผลิตอาหารของชุมชน โดยคัดเลือกจากเกษตรกรที่มีประสบการณ์ในการเพาะปลูก และยินดีเข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้ของโครงการวิจัย เพื่อให้ข้อมูลเกี่ยวกับแนวทางการเพาะปลูก ปัญหาในการผลิตอาหาร และการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมในการทำเกษตร จำนวนประมาณ 10–15 รูป/คน

2) กลุ่มพระสงฆ์ในวัดหนองเสือ

เป็นผู้ให้ข้อมูลที่มีบทบาทในการส่งเสริมและถ่ายทอดหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะหลักเมตตาและหลักสัมมาอาชีวะ ซึ่งเกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตและการประกอบอาชีพของชุมชน ผู้วิจัยคัดเลือกพระสงฆ์ที่มีบทบาทในการพัฒนาชุมชนหรือมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน เพื่อให้ข้อมูลเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการดำเนินชีวิตและการผลิตอาหาร จำนวนประมาณ 2–3 รูป

3) กลุ่มผู้นำชุมชนและผู้เกี่ยวข้อง

ได้แก่ ผู้นำชุมชน ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หรือบุคคลที่มีบทบาทในการพัฒนาชุมชน ซึ่งสามารถให้ข้อมูลเกี่ยวกับบริบทของชุมชน แนวทางการพัฒนา และการส่งเสริมการผลิตอาหารปลอดภัยในพื้นที่ จำนวนประมาณ 2–5 คน

รวมผู้ให้ข้อมูลสำคัญทั้งหมดประมาณ 15–20 รูป/คน โดยจำนวนผู้ให้ข้อมูลอาจมีการปรับเพิ่มหรือลดตามความเหมาะสมของสถานการณ์และความเพียงพอของข้อมูล (Data Saturation)

ทั้งนี้ ผู้วิจัยให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของผู้ให้ข้อมูลสำคัญในทุกขั้นตอนของกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ตั้งแต่การร่วมวิเคราะห์ปัญหา การวางแผนกิจกรรม การดำเนินกิจกรรม และการสะท้อนผลการเรียนรู้ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีความลึกซึ้ง ครอบคลุม และสะท้อนบริบทของชุมชนอย่างแท้จริง

3. เครื่องมือในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพร่วมกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Qualitative and Action Research) ซึ่งมุ่งศึกษากระบวนการเรียนรู้และการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของเกษตรกรในบริบทของชุมชน ดังนั้น ผู้วิจัยจึงกำหนดเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยให้สอดคล้องกับลักษณะของข้อมูลเชิงลึก และกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยประกอบด้วยเครื่องมือสำคัญดังต่อไปนี้

1) แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview)

2) แบบสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation)

3) แบบสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion)

4) การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ร่วมกัน (Participatory Learning Activities)

5) การตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือ

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยได้รับการตรวจสอบคุณภาพ ดังนี้

(1) การตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) โดยผู้ทรงคุณวุฒิด้านพระพุทธศาสนา การวิจัยเชิงคุณภาพ และการพัฒนาชุมชน

(2) การปรับปรุงแก้ไขเครื่องมือตามข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญ

(3) การทดลองใช้เครื่องมือเบื้องต้น (Try-out) กับกลุ่มที่มีลักษณะใกล้เคียงกับผู้ให้ข้อมูล เพื่อปรับปรุงความชัดเจนของคำถาม

(4) การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล (Trustworthiness) โดยใช้วิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) จากแหล่งข้อมูล วิธีการ และช่วงเวลา

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพร่วมกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Qualitative and Action Research) ซึ่งมุ่งเน้นการเก็บข้อมูลจากสถานการณ์จริงในบริบทของชุมชน โดยผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีความลึกซึ้ง ครอบคลุม และสะท้อนสภาพความเป็นจริงของชุมชนอย่างแท้จริง การเก็บรวบรวมข้อมูลแบ่งออกเป็น 4 ระยะสำคัญ ตามกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ดังนี้

ระยะที่ 1 การศึกษาบริบทและวิเคราะห์สถานการณ์

ในระยะนี้ ผู้วิจัยดำเนินการศึกษาข้อมูลพื้นฐานของชุมชนวัดหนองเสือ โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสังเกตแบบมีส่วนร่วม เพื่อทำความเข้าใจบริบทของชุมชน วิถีชีวิตของเกษตรกร และปัญหาในการผลิตอาหาร กิจกรรมที่ดำเนินการ ได้แก่

1) การสัมภาษณ์เกษตรกรเกี่ยวกับวิธีการเพาะปลูกและปัญหาที่พบ

2) การสัมภาษณ์พระสงฆ์และผู้นำชุมชนเกี่ยวกับบทบาทของชุมชนและแนวคิดทางจริยธรรม

3) การสังเกตสภาพแวดล้อมและแปลงเกษตรในพื้นที่จริง

ข้อมูลที่ได้ในระยะนี้นำมาใช้ในการวิเคราะห์ปัญหาและกำหนดแนวทางในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน

ระยะที่ 2 การดำเนินกิจกรรมและเก็บข้อมูลภาคสนาม

ในระยะนี้ ผู้วิจัยร่วมกับเกษตรกร พระสงฆ์ และผู้เกี่ยวข้องในชุมชน ดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้ร่วมกันเพื่อส่งเสริมการบูรณาการหลักเมตตาในการสร้างอาหารปลอดภัย กิจกรรมที่ดำเนินการ ได้แก่

1) การจัดเวทีสนทนาและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ของเกษตรกร

2) การจัดกิจกรรมอบรมและเรียนรู้เกี่ยวกับการผลิตอาหารปลอดภัย

3) การทดลองปรับเปลี่ยนวิธีการเพาะปลูกในพื้นที่จริง

ผู้วิจัยใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วม บันทึกภาคสนาม และการสัมภาษณ์เพิ่มเติม เพื่อเก็บข้อมูลเกี่ยวกับพฤติกรรมและการเปลี่ยนแปลงของเกษตรกรในระหว่างการดำเนินกิจกรรม

ระยะที่ 3 การติดตามผลและสะท้อนผลการเรียนรู้

หลังจากการดำเนินกิจกรรม ผู้วิจัยดำเนินการติดตามผลการเปลี่ยนแปลงของเกษตรกร โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม และการสังเกตพฤติกรรมในพื้นที่จริง กิจกรรมที่ดำเนินการ ได้แก่

1) การสนทนากลุ่มเพื่อสะท้อนผลการเรียนรู้ของเกษตรกร

2) การติดตามการเปลี่ยนแปลงของวิธีการเพาะปลูก

3) การวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลต่อการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของเกษตรกร

ข้อมูลในระยะนี้ช่วยให้ผู้วิจัยเข้าใจถึงกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น และนำไปสู่การสังเคราะห์องค์ความรู้จากการวิจัย

ระยะที่ 4 การสรุปและสังเคราะห์ข้อมูล (Conclusion)

ในระยะสุดท้าย ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากทุกระยะมาวิเคราะห์และสังเคราะห์เชิงพรรณนา เพื่อพัฒนาองค์ความรู้เกี่ยวกับการบูรณาการหลักเมตตาในการสร้างอาหารปลอดภัย กิจกรรมที่ดำเนินการ ได้แก่

1) การจัดหมวดหมู่ข้อมูลและวิเคราะห์เนื้อหา

2) การสังเคราะห์ผลการวิจัยเพื่อพัฒนารูปแบบ

3) การตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลกับผู้ให้ข้อมูล (Member Checking)

ผลจากการสังเคราะห์ข้อมูลนำไปสู่การพัฒนา Metta-Driven Ethical Food Production Model (MEF Model) ซึ่งเป็นกรอบแนวคิดในการอธิบายกระบวนการผลิตอาหารเชิงจริยธรรมในชุมชน

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพร่วมกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Qualitative and Action Research) ผู้วิจัยจึงใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยมุ่งเน้นการตีความหมายของข้อมูลจากประสบการณ์จริงของผู้ให้ข้อมูล และการสังเคราะห์องค์ความรู้จากกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน การวิเคราะห์ข้อมูลดำเนินการอย่างเป็นระบบตามขั้นตอนดังต่อไปนี้

1) การจัดระเบียบข้อมูล (Data Organization)

2) การเข้ารหัสข้อมูล (Data Coding)

3) การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis)

4) การวิเคราะห์เชิงธีม (Thematic Analysis)

5) การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล (Trustworthiness)

6) การสังเคราะห์องค์ความรู้ (Synthesis)

ผู้วิจัยนำผลการวิเคราะห์ทั้งหมดมาสังเคราะห์เชิงพรรณนา โดยเชื่อมโยงข้อมูลจากทุกแหล่งเข้าด้วยกัน เพื่อพัฒนาเป็นข้อค้นพบของการวิจัย และนำไปสู่การสร้างองค์ความรู้ใหม่ในรูปแบบของ Metta-Driven Ethical Food Production Model (MEF Model) ซึ่งอธิบายกระบวนการผลิตอาหารเชิงจริยธรรมของชุมชน

6. จริยธรรมในการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การบูรณาการหลักเมตตาในการสร้างอาหารปลอดภัยของเกษตรกรชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพร่วมกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ซึ่งเกี่ยวข้องกับมนุษย์ในฐานะผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ผู้วิจัยจึงให้ความสำคัญกับหลักจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์อย่างเคร่งครัด โดยยึดหลักความเคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ความสมัครใจของผู้เข้าร่วมวิจัย และการคุ้มครองสิทธิของผู้ให้ข้อมูล ตามแนวทางมาตรฐานการวิจัยและข้อกำหนดของคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ (Institutional Review Board: IRB) โดยมีแนวทางดำเนินการดังนี้

1) การขอความยินยอมโดยสมัครใจ (Informed Consent)
2) การคุ้มครองสิทธิและความเป็นส่วนตัวของผู้ให้ข้อมูล (Confidentiality and Privacy)
3) การไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อผู้ให้ข้อมูล (Non-maleficence)
4) การให้ประโยชน์แก่ชุมชน (Beneficence)
5) ความยุติธรรมในการวิจัย (Justice)
6) การขอรับรองจริยธรรมการวิจัย (Ethical Approval)
7) การเคารพบริบททางวัฒนธรรมและศาสนา

ผลการวิจัย

1. การศึกษาการนำหลักเมตตามาบูรณาการในการสร้างอาหารปลอดภัยของเกษตรกรชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี

ผลการวิจัยพบว่า การนำหลักเมตตามาบูรณาการในการสร้างอาหารปลอดภัยของเกษตรกรในชุมชนวัดหนองเสือสามารถอธิบายได้ผ่านการตระหนักรู้ของเกษตรกรเกี่ยวกับบทบาทของตนในฐานะผู้ผลิตอาหารที่มีผลต่อสุขภาพของผู้บริโภค สิ่งแวดล้อม และชุมชน โดยหลักเมตตาในพระพุทธศาสนาถูกนำมาใช้เป็นกรอบคิดทางจริยธรรมที่ช่วยกระตุ้นให้เกษตรกรพิจารณาผลกระทบของการผลิตอาหารต่อผู้อื่นและต่อระบบนิเวศในพื้นที่ จากการศึกษาบริบทของชุมชนพบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมและมีประสบการณ์ในการเพาะปลูกพืชผักและพืชเศรษฐกิจในพื้นที่ โดยในอดีตการผลิตอาหารมักเน้นผลผลิตและรายได้เป็นสำคัญ อย่างไรก็ตาม จากกระบวนการเรียนรู้และการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในชุมชน ทำให้เกษตรกรเริ่มตระหนักว่าการผลิตอาหารมีความเกี่ยวข้องกับสุขภาพของผู้บริโภคและคุณภาพของสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ การบูรณาการหลักเมตตาในการผลิตอาหารจึงสะท้อนให้เห็นผ่านการปรับเปลี่ยนทัศนคติและพฤติกรรมของเกษตรกร โดยเกษตรกรเริ่มให้ความสำคัญกับการผลิตอาหารที่ปลอดภัยมากขึ้น เช่น การลดการใช้สารเคมี การใช้ปุ๋ยอินทรีย์ หรือการใช้วิธีการควบคุมศัตรูพืชตามธรรมชาติ แนวทางดังกล่าวช่วยลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและช่วยให้ผลผลิตมีความปลอดภัยต่อผู้บริโภคมากขึ้น

นอกจากนี้ ผลการวิจัยยังพบว่าการนำหลักเมตตามาบูรณาการในการสร้างอาหารปลอดภัยสามารถอธิบายได้ผ่าน 4 มิติสำคัญ ได้แก่

1) เมตตาต่อผู้บริโภค โดยคำนึงถึงความปลอดภัยของอาหารที่ผลิตขึ้น

2) เมตตาต่อสิ่งแวดล้อม โดยการดูแลทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ดิน น้ำ และระบบนิเวศ

3) เมตตาต่อตนเอง โดยคำนึงถึงสุขภาพและความปลอดภัยของเกษตรกรในการทำงาน

4) เมตตาต่อชุมชน โดยการส่งเสริมความร่วมมือและการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้เกี่ยวกับการผลิตอาหารปลอดภัย

ดังนั้น ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 แสดงให้เห็นว่า การบูรณาการหลักเมตตาในการสร้างอาหารปลอดภัยของเกษตรกรในชุมชนวัดหนองเสือเป็นกระบวนการเรียนรู้ทางจริยธรรมที่เชื่อมโยงหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ากับการปฏิบัติจริงในการทำเกษตรกรรม ซึ่งช่วยส่งเสริมให้เกิดการผลิตอาหารที่ปลอดภัยและสอดคล้องกับบริบทของชุมชนเกษตรกรรมอย่างยั่งยืน

2. การจัดกิจกรรมส่งเสริมการนำหลักเมตตามาบูรณาการในการสร้างอาหารปลอดภัยของเกษตรกรชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี

ผลการวิจัยพบว่า การจัดกิจกรรมส่งเสริมการนำหลักเมตตามาบูรณาการในการสร้างอาหารปลอดภัยของเกษตรกรในชุมชนวัดหนองเสือสามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพผ่านกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) ซึ่งเปิดโอกาสให้เกษตรกร พระสงฆ์ และผู้วิจัยได้ร่วมกันวิเคราะห์ปัญหา แลกเปลี่ยนความคิดเห็น และทดลองแนวทางการผลิตอาหารที่ปลอดภัยในบริบทของชุมชน กระบวนการจัดกิจกรรมดังกล่าวเริ่มต้นจากการสร้างความเข้าใจร่วมกันเกี่ยวกับความสำคัญของการผลิตอาหารปลอดภัย โดยผู้วิจัยได้จัดกิจกรรมสนทนาและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับเกษตรกรในชุมชน เพื่อเปิดพื้นที่ให้เกษตรกรได้สะท้อนประสบการณ์เกี่ยวกับการเพาะปลูกในพื้นที่ รวมถึงปัญหาและความท้าทายที่พบในการผลิตอาหาร เช่น การใช้สารเคมีในการควบคุมศัตรูพืช ต้นทุนการผลิต หรือผลกระทบต่อสุขภาพของผู้ผลิตและผู้บริโภค

จากกระบวนการสนทนาและการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ เกษตรกรเริ่มตระหนักถึงความสัมพันธ์ระหว่างการผลิตอาหารกับสุขภาพของผู้บริโภคและสิ่งแวดล้อมในชุมชน ผู้วิจัยจึงได้นำหลักเมตตาในพระพุทธศาสนามาเป็นกรอบแนวคิดในการสนทนา เพื่อให้เกษตรกรได้พิจารณาบทบาทของตนในฐานะผู้ผลิตอาหารที่มีผลต่อชีวิตและความเป็นอยู่ของผู้อื่น การสนทนาดังกล่าวช่วยให้เกษตรกรเห็นว่าการผลิตอาหารปลอดภัยเป็นการแสดงออกถึงความเมตตาต่อผู้อื่น และเป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินชีวิตตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ภายหลังจากการสร้างความเข้าใจร่วมกัน ผู้วิจัยได้ดำเนินกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้เกี่ยวกับการผลิตอาหารปลอดภัย โดยเน้นการเรียนรู้จากประสบการณ์จริงของเกษตรกรในชุมชน เช่น การแลกเปลี่ยนแนวทางการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ การทดลองใช้สมุนไพรหรือจุลินทรีย์ชีวภาพในการควบคุมศัตรูพืช และการจัดการแปลงเกษตรที่ลดการใช้สารเคมี กิจกรรมดังกล่าวช่วยให้เกษตรกรได้ทดลองปรับวิธีการเพาะปลูกของตนเองและเรียนรู้จากผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่จริง

นอกจากนี้ การดำเนินกิจกรรมยังส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันของสมาชิกในชุมชน โดยเกษตรกรได้มีโอกาสแบ่งปันประสบการณ์และแนวทางการทำเกษตรที่เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่ เช่น การใช้วัสดุธรรมชาติในชุมชนมาทำปุ๋ยหมัก การปลูกพืชหมุนเวียนเพื่อรักษาความอุดมสมบูรณ์ของดิน และการดูแลทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่เพาะปลูก การแลกเปลี่ยนความรู้ดังกล่าวช่วยให้เกษตรกรสามารถพัฒนาแนวทางการผลิตอาหารที่ปลอดภัยและสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมของชุมชน ผลจากการดำเนินกิจกรรมยังทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับทัศนคติและพฤติกรรมของเกษตรกร โดยเกษตรกรบางรายเริ่มปรับวิธีการเพาะปลูก เช่น การลดการใช้สารเคมี การใช้ปุ๋ยอินทรีย์ หรือการใช้วิธีการควบคุมศัตรูพืชตามธรรมชาติ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่ากิจกรรมที่จัดขึ้นสามารถส่งเสริมให้เกษตรกรนำหลักเมตตามาประยุกต์ใช้กับการผลิตอาหารได้อย่างเป็นรูปธรรม นอกจากการเปลี่ยนแปลงในระดับบุคคลแล้ว การจัดกิจกรรมยังช่วยเสริมสร้างความร่วมมือของสมาชิกในชุมชน โดยวัดทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้และการแลกเปลี่ยนประสบการณ์เกี่ยวกับการผลิตอาหารปลอดภัย การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์และสมาชิกในชุมชนช่วยสร้างบรรยากาศของการเรียนรู้ที่เปิดกว้าง และส่งเสริมให้เกิดความร่วมมือในการพัฒนาระบบอาหารของชุมชน

ดังนั้น ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 แสดงให้เห็นว่า การจัดกิจกรรมส่งเสริมการนำหลักเมตตามาบูรณาการในการสร้างอาหารปลอดภัยสามารถช่วยกระตุ้นให้เกษตรกรเกิดการเรียนรู้ร่วมกัน และนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้กับการผลิตอาหารในชีวิตประจำวัน กระบวนการดังกล่าวไม่เพียงช่วยส่งเสริมการผลิตอาหารที่ปลอดภัยเท่านั้น แต่ยังช่วยสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน และนำไปสู่การพัฒนาระบบอาหารที่ยั่งยืนในระยะยาว

3. รูปแบบการนำหลักเมตตามาบูรณาการในการสร้างอาหารปลอดภัยของเกษตรกรชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี

ผลการวิจัยพบว่า จากการศึกษาบริบทของชุมชน การดำเนินกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ร่วมกันและการสังเคราะห์ข้อมูลจากกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ผู้วิจัยสามารถพัฒนา รูปแบบการนำหลักเมตตามาบูรณาการในการสร้างอาหารปลอดภัยของเกษตรกรในชุมชนเกษตรกรรม ซึ่งเป็นกรอบแนวคิดที่ช่วยอธิบายกระบวนการพัฒนาการผลิตอาหารปลอดภัยโดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นฐานในการกำหนดแนวทางการปฏิบัติของเกษตรกร รูปแบบดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า การผลิตอาหารปลอดภัยในชุมชนเกษตรกรรมไม่ได้เกิดจากการถ่ายทอดความรู้ทางเทคนิคด้านการเกษตรเพียงอย่างเดียว แต่เกิดจากการสร้างความตระหนักรู้ทางจริยธรรมของเกษตรกรเกี่ยวกับผลกระทบของการผลิตอาหารต่อชีวิตของผู้อื่นและต่อสิ่งแวดล้อม หลักเมตตาในพระพุทธศาสนาจึงทำหน้าที่เป็นกรอบคิดที่ช่วยให้เกษตรกรมองเห็นความสัมพันธ์ระหว่างการผลิตอาหารกับความเป็นอยู่ของผู้บริโภค สิ่งแวดล้อม สุขภาพของตนเอง และความเข้มแข็งของชุมชน

จากการสังเคราะห์ข้อมูลการวิจัย ผู้วิจัยสามารถพัฒนา รูปแบบการบูรณาการหลักเมตตาในการสร้างอาหารปลอดภัย ซึ่งประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ 4 รูปแบบ ได้แก่ เมตตาต่อผู้บริโภค เมตตาต่อ

สิ่งแวดล้อม เมตตาต่อตนเอง และเมตตาต่อชุมชน โดยแต่ละมิติสะท้อนบทบาทของเกษตรกรในการผลิตอาหารที่คำนึงถึงผลกระทบต่อบุคคลและสังคมในด้านต่าง ๆ

1) รูปแบบการบูรณาการหลักเมตตาในการสร้างอาหารปลอดภัยต่อผู้บริโภค ซึ่งหมายถึงการตระหนักถึงความปลอดภัยของผู้บริโภคที่ได้รับผลผลิตจากการเพาะปลูกของเกษตรกร เกษตรกรจึงควรคำนึงถึงคุณภาพและความปลอดภัยของอาหาร เช่น การลดการใช้สารเคมี การเลือกใช้วิธีการเพาะปลูกที่ปลอดภัย และการควบคุมคุณภาพของผลผลิตก่อนนำออกจำหน่าย

2) รูปแบบการบูรณาการหลักเมตตาในการสร้างอาหารปลอดภัยต่อสิ่งแวดล้อม ซึ่งสะท้อนการตระหนักถึงความสัมพันธ์ระหว่างการทำเกษตรกับทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ดิน น้ำ และระบบนิเวศ การทำเกษตรที่คำนึงถึงสิ่งแวดล้อมจึงเน้นการใช้วิธีการเพาะปลูกที่ลดผลกระทบต่อธรรมชาติ เช่น การใช้ปุ๋ยอินทรีย์ การปลูกพืชหมุนเวียน หรือการใช้วิธีการควบคุมศัตรูพืชตามธรรมชาติ

3) รูปแบบการบูรณาการหลักเมตตาในการสร้างอาหารปลอดภัยต่อตนเอง ซึ่งหมายถึงการตระหนักถึงสุขภาพและความปลอดภัยของเกษตรกรในการทำงาน เกษตรกรที่ใช้สารเคมีจำนวนมากอาจได้รับผลกระทบต่อสุขภาพของตนเอง ดังนั้น การปรับวิธีการเพาะปลูกให้ปลอดภัย เช่น การลดการใช้สารเคมี หรือการใช้วิธีการเกษตรแบบธรรมชาติ จึงเป็นแนวทางที่ช่วยดูแลสุขภาพของเกษตรกรในระยะยาว

4) รูปแบบการบูรณาการหลักเมตตาในการสร้างอาหารปลอดภัยต่อชุมชน ซึ่งสะท้อนถึงความร่วมมือและการเรียนรู้ร่วมกันของสมาชิกในชุมชน การพัฒนาการผลิตอาหารปลอดภัยจึงไม่ใช่หน้าที่ของเกษตรกรเพียงคนเดียว แต่เป็นกระบวนการที่ต้องอาศัยความร่วมมือของสมาชิกในชุมชน เช่น การแลกเปลี่ยนความรู้เกี่ยวกับการทำเกษตรปลอดภัย การช่วยเหลือกันในการพัฒนาแปลงเกษตร หรือการสร้างเครือข่ายการผลิตอาหารปลอดภัยในชุมชน ผลการวิจัยยังพบว่า การพัฒนารูปแบบดังกล่าวเกิดขึ้นจากกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของเกษตรกร พระสงฆ์ และผู้วิจัย ซึ่งช่วยให้เกษตรกรสามารถเชื่อมโยงหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ากับการดำเนินชีวิตและการทำเกษตรกรรมในชีวิตประจำวัน กระบวนการดังกล่าวช่วยสร้างความเข้าใจใหม่เกี่ยวกับบทบาทของเกษตรกรในฐานะผู้ผลิตอาหารที่มีความรับผิดชอบต่อสังคม

ดังนั้น รูปแบบการบูรณาการหลักเมตตาในการสร้างอาหารปลอดภัยที่พัฒนาขึ้นจากงานวิจัยครั้งนี้จึงเป็นแนวทางที่ช่วยเชื่อมโยงคุณค่าทางจริยธรรมของพระพุทธศาสนากับการปฏิบัติจริงในกระบวนการผลิตอาหารของเกษตรกร รูปแบบดังกล่าวสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาการผลิตอาหารปลอดภัยในชุมชนเกษตรกรรมอื่น ๆ ได้ โดยเน้นการสร้างความตระหนักรู้ทางจริยธรรม การเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน และการพัฒนาการทำเกษตรที่คำนึงถึงผู้บริโภค สิ่งแวดล้อม สุขภาพของผู้ผลิต และความเข้มแข็งของชุมชนอย่างยั่งยืน

อภิปรายผลการวิจัย

1. อภิปรายผลการศึกษาการนำหลักเมตตามาบูรณาการในการสร้างอาหารปลอดภัยของเกษตรกรชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี

ผลการวิจัยพบว่า การนำหลักเมตตามาบูรณาการในการสร้างอาหารปลอดภัยของเกษตรกรในชุมชนวัดหนองเสือสามารถอธิบายได้ผ่านการตระหนักรู้ทางจริยธรรมของเกษตรกรเกี่ยวกับผลกระทบของการผลิตอาหารต่อผู้บริโภค สิ่งแวดล้อม สุขภาพของตนเอง และชุมชน โดยหลักเมตตาในพระพุทธศาสนาทำหน้าที่เป็นกรอบคิดที่ช่วยให้เกษตรกรมองเห็นความสัมพันธ์ระหว่างการทำเกษตรกับความเป็นอยู่ของผู้อื่น ซึ่งนำไปสู่การปรับพฤติกรรมการผลิตอาหารให้มีความปลอดภัยมากขึ้น เช่น การลดการใช้สารเคมี การใช้ปุ๋ยอินทรีย์ และการดูแลกระบวนการเพาะปลูกอย่างระมัดระวัง ผลการวิจัยดังกล่าว สอดคล้องกับงานวิจัยของ จินดา หวังวรวงศ์ และคณะ (2561) ที่ศึกษาแนวทางพุทธวิธีอาหารปลอดภัยที่ยั่งยืนด้วยสัมมาอาชีวะสำหรับสังคมไทย ซึ่งพบว่าการสร้างระบบอาหารปลอดภัยต้องอาศัยการดำเนินชีวิตตามหลักสัมมาอาชีวะ โดยการทำหน้าที่ของผู้ผลิตอาหาร ผู้บริโภค และภาครัฐต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของการไม่เบียดเบียนและการกระทำที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม แนวคิดดังกล่าวมีความสอดคล้องกับผลการวิจัยครั้งนี้ที่พบว่าเกษตรกรในชุมชนวัดหนองเสือเริ่มตระหนักว่าการผลิตอาหารไม่ใช่เพียงกิจกรรมทางเศรษฐกิจ แต่เป็นกิจกรรมที่มีมิติทางจริยธรรม ซึ่งเกี่ยวข้องกับสุขภาพของผู้บริโภคและสวัสดิภาพของสังคมโดยรวม นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของคณะกรรมการภาคีความร่วมมือจังหวัดชัยภูมิ (2557) ที่ศึกษาโครงการผลิตอาหารปลอดภัยตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งพบว่าการผลิตอาหารปลอดภัยขึ้นอยู่กับปัจจัยสำคัญหลายประการ เช่น การเรียนรู้ข้อมูลที่ถูกต้อง การมีส่วนร่วมของเกษตรกร และการแลกเปลี่ยนความรู้ภายในกลุ่ม โดยเฉพาะการลดการใช้ปุ๋ยเคมี การใช้สารชีวภาพ และการพึ่งพาตนเองด้านการผลิตอาหาร ผลการวิจัยครั้งนี้พบลักษณะคล้ายคลึงกัน กล่าวคือ เกษตรกรในชุมชนวัดหนองเสือได้เรียนรู้จากประสบการณ์ของตนเองและจากการแลกเปลี่ยนความรู้กับสมาชิกในชุมชน ซึ่งช่วยให้เกิดการปรับเปลี่ยนแนวทางการเพาะปลูกไปสู่การผลิตอาหารที่ปลอดภัยมากขึ้น

ในขณเดียวกันก็สอดคล้องกับงานวิจัยของ กนกพร ตันวัฒนะ และคณิต เขียววิชัย (2562) ที่ศึกษารูปแบบชุมชนอาหารปลอดภัยของระบบการเกษตรที่สนับสนุนโดยชุมชนในพื้นที่ภาคกลาง ซึ่งพบว่าการสร้างชุมชนอาหารปลอดภัยต้องอาศัยการรวมกลุ่มของผู้ผลิตและผู้บริโภค การสร้างกิจกรรมการเรียนรู้ร่วมกัน และการพัฒนากระบวนการผลิตแบบอินทรีย์ งานวิจัยครั้งนี้ก็พบว่าการบูรณาการหลักเมตตาในการสร้างอาหารปลอดภัยเกิดขึ้นผ่านกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของเกษตรกรในชุมชน ซึ่งช่วยสร้างความตระหนักเกี่ยวกับความสำคัญของการผลิตอาหารที่ปลอดภัยต่อผู้บริโภค ในทำนองเดียวกัน ผลการวิจัยยัง สอดคล้องกับงานวิจัยของ กาสัก เต๊ะขันหมาก และคณะ (2566) ที่ศึกษารูปแบบการเสริมสร้างความมั่นคงและความปลอดภัยด้านอาหารระดับครัวเรือนและชุมชนในจังหวัดลพบุรี ซึ่งพบว่าปัจจัยสำคัญที่นำไปสู่ความสำเร็จในการพัฒนาระบบอาหารปลอดภัยคือการสร้างกระบวนการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง การสร้างพื้นที่สำหรับการเรียนรู้ และการพัฒนาทักษะของเกษตรกร งานวิจัยครั้งนี้ก็พบว่าการแลกเปลี่ยนประสบการณ์และการเรียนรู้ร่วมกันของเกษตรกรมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมให้เกิดการผลิตอาหารปลอดภัยในชุมชน นอกจากนี้ ผลการวิจัยยัง

สอดคล้องกับงานวิจัยของ Songklang et al.(2018) ที่ศึกษารูปแบบความมั่นคงทางอาหารและการจัดการอาหารปลอดภัยในชุมชน ซึ่งพบว่าการปลูกผักสวนครัว การสร้างความตระหนักเกี่ยวกับอาหารปลอดภัย และการเข้าถึงแหล่งอาหารในชุมชนเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยส่งเสริมความมั่นคงทางอาหารในระดับชุมชน งานวิจัยครั้งนี้พบว่าเกษตรกรในชุมชนวัดหนองเสือมีการแลกเปลี่ยนความรู้เกี่ยวกับการเพาะปลูกและการผลิตอาหารปลอดภัย ซึ่งช่วยส่งเสริมให้สมาชิกในชุมชนสามารถเข้าถึงอาหารที่ปลอดภัยมากขึ้น และสอดคล้องกับงานวิจัยของ Songsrirote (2015) ที่พบว่าศักยภาพการเรียนรู้ของครัวเรือนและการแบ่งปันความรู้ภายในชุมชนเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยเสริมสร้างความสามารถในการจัดการด้านอาหารของเกษตรกร ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยครั้งนี้ที่พบว่าการแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ระหว่างเกษตรกรช่วยส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้เกี่ยวกับการผลิตอาหารปลอดภัย

ในขณะเดียวกัน ผลการวิจัยยัง สอดคล้องกับงานวิจัยของ Plungsricharoensuk et al. (2017) ที่พบว่ากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่นำไปสู่ความมั่นคงทางอาหารประกอบด้วยขั้นตอนสำคัญ ได้แก่ การตระหนักรู้ในปัญหา การกำหนดเป้าหมายร่วมกัน การเรียนรู้และปฏิบัติร่วมกัน การสรุปบทเรียน และการขยายผล ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยครั้งนี้ที่พบว่าการตระหนักรู้เกี่ยวกับหลักเมตตาและผลกระทบของการผลิตอาหารต่อผู้อื่นเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญของการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการผลิตอาหารของเกษตรกร และสอดคล้องกับงานวิจัยของ Sitthisuntikul et al. (2019) ที่เสนอว่าการพัฒนาความมั่นคงทางอาหารในชุมชนเกษตรอินทรีย์ต้องอาศัยการพัฒนาตนเองของเกษตรกร การแลกเปลี่ยนความรู้ และการถ่ายทอดองค์ความรู้ระหว่างสมาชิกในชุมชน ซึ่งช่วยสร้างความเข้มแข็งให้กับระบบอาหารของชุมชน งานวิจัยครั้งนี้ก็พบว่าการแลกเปลี่ยนความรู้และการเรียนรู้ร่วมกันของเกษตรกรช่วยส่งเสริมให้เกิดการผลิตอาหารปลอดภัยในชุมชน

ในอีกด้านหนึ่ง ผลการวิจัยยัง สอดคล้องกับแนวคิดของ Khuesai et al. (2019) ที่เสนอว่าการสร้างระบบอาหารที่ยั่งยืนต้องอาศัยความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างผู้ผลิตและผู้บริโภค รวมถึงการสร้างความเชื่อมั่นในระบบอาหารทางเลือก ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยครั้งนี้ที่พบว่าการผลิตอาหารปลอดภัยช่วยสร้างความไว้วางใจระหว่างเกษตรกรและผู้บริโภคในชุมชน

2. อภิปรายผลการจัดกิจกรรมส่งเสริมการนำหลักเมตตามาบูรณาการในการสร้างอาหารปลอดภัยของเกษตรกรชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี

ผลการวิจัยพบว่า การจัดกิจกรรมส่งเสริมการนำหลักเมตตามาบูรณาการในการสร้างอาหารปลอดภัยของเกษตรกรในชุมชนวัดหนองเสือดำเนินการผ่านกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมของเกษตรกร พระสงฆ์ และผู้วิจัย ซึ่งประกอบด้วยกิจกรรมการสนทนาแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การระดมความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาการใช้สารเคมีในการเพาะปลูก การเรียนรู้เกี่ยวกับแนวทางการผลิตอาหารปลอดภัย และการทดลองปรับวิธีการเพาะปลูกในพื้นที่จริงของเกษตรกร กิจกรรมดังกล่าวช่วยให้เกษตรกรเกิดความตระหนักถึงความสัมพันธ์ระหว่างการผลิตอาหารกับสุขภาพของผู้บริโภค สิ่งแวดล้อม และคุณภาพชีวิตของตนเอง รวมทั้งสามารถเชื่อมโยงหลักเมตตาในพระพุทธศาสนากับการปฏิบัติจริงในการทำเกษตรกรรม

ผลการวิจัยดังกล่าวสอดคล้องกับงานวิจัยของคณะกรรมการภาคีความร่วมมือจังหวัดชัยภูมิ (2557) ที่ศึกษาโครงการผลิตอาหารปลอดภัยตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งพบว่าการสร้างระบบอาหารปลอดภัยจำเป็นต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของเกษตรกรและการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในชุมชน เพื่อให้เกษตรกรสามารถสะท้อนปัญหาและหาแนวทางแก้ไขร่วมกัน ผลการวิจัยครั้งนี้ก็พบว่าการจัดกิจกรรมสนทนาและการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ช่วยให้เกษตรกรเกิดความเข้าใจเกี่ยวกับปัญหาการใช้สารเคมี และสามารถพัฒนาแนวทางการผลิตอาหารปลอดภัยที่เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่ได้ นอกจากนี้ ผลการวิจัยยัง สอดคล้องกับงานวิจัยของ กาสัก เต๊ะขันหมาก และคณะ (2566) ที่ศึกษารูปแบบการเสริมสร้างความมั่นคงและความปลอดภัยด้านอาหารระดับครัวเรือนและชุมชน ซึ่งพบว่ากิจกรรมสำคัญในการพัฒนาระบบอาหารปลอดภัยคือการสร้างพื้นที่การเรียนรู้ การติดตามผลการดำเนินงาน และการสรุปบทเรียนจากการปฏิบัติจริง กระบวนการจัดกิจกรรมในงานวิจัยครั้งนี้ก็มีลักษณะคล้ายคลึงกัน กล่าวคือ เกษตรกรได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริงของตนเอง และแลกเปลี่ยนความรู้กับสมาชิกในชุมชน ซึ่งช่วยให้เกิดการพัฒนาแนวทางการผลิตอาหารปลอดภัยในระดับชุมชน รวมไปถึงงานวิจัยของ Plungsricharoensuk et al. (2017) ที่พบว่ากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อเสริมสร้างความมั่นคงทางอาหารประกอบด้วยขั้นตอนสำคัญ ได้แก่ การตระหนักรู้ในปัญหา การกำหนดเป้าหมายร่วมกัน การเรียนรู้และปฏิบัติร่วมกัน การสรุปบทเรียน และการขยายผล ซึ่งมีลักษณะใกล้เคียงกับกิจกรรมที่ดำเนินการในงานวิจัยครั้งนี้ที่เริ่มจากการสร้างความตระหนักเกี่ยวกับปัญหาการผลิตอาหาร ก่อนที่จะนำไปสู่การทดลองปฏิบัติจริงและการสะท้อนผลการเรียนรู้ในชุมชน ในทำนองเดียวกัน ผลการวิจัยยัง สอดคล้องกับงานวิจัยของ Sitthisuntikul et al. (2019) ที่เสนอว่าการพัฒนาความมั่นคงทางอาหารของชุมชนต้องอาศัยการแลกเปลี่ยนความรู้และการเรียนรู้ร่วมกันของสมาชิกในชุมชน ซึ่งช่วยให้เกษตรกรสามารถพัฒนาความรู้และทักษะในการจัดการระบบอาหารของตนเองได้อย่างต่อเนื่อง การจัดกิจกรรมในงานวิจัยครั้งนี้จึงช่วยสร้างพื้นที่สำหรับการเรียนรู้ร่วมกันของเกษตรกรในชุมชนวัดหนองเสือ และส่งเสริมให้เกิดการแลกเปลี่ยนประสบการณ์เกี่ยวกับการผลิตอาหารปลอดภัย

3. อภิปรายผลการนำเสนอรูปแบบการนำหลักเมตตามาบูรณาการในการสร้างอาหารปลอดภัยของเกษตรกรชุมชนวัดหนองเสือ

ผลการวิจัยพบว่า จากการศึกษาบริบทของชุมชน การดำเนินกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ และการสังเคราะห์ข้อมูลจากกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ผู้วิจัยสามารถพัฒนา รูปแบบการนำหลักเมตตามาบูรณาการในการสร้างอาหารปลอดภัยของเกษตรกรในชุมชนเกษตรกรรม ซึ่งประกอบด้วย 4

1. รูปแบบการนำหลักเมตตามาบูรณาการในการสร้างอาหารปลอดภัยผู้บริโภค
2. รูปแบบการนำหลักเมตตามาบูรณาการในการสร้างอาหารปลอดภัยต่อสิ่งแวดล้อม
3. รูปแบบการนำหลักเมตตามาบูรณาการในการสร้างอาหารปลอดภัยต่อตนเอง
4. รูปแบบการนำหลักเมตตามาบูรณาการในการสร้างอาหารปลอดภัยต่อชุมชน

ทั้ง 4 รูปแบบดังกล่าวสะท้อนบทบาทของเกษตรกรในฐานะผู้ผลิตอาหารที่ต้องคำนึงถึงผลกระทบต่อผู้อื่นและต่อระบบนิเวศในสังคม การบูรณาการหลักเมตตาในกระบวนการผลิตอาหารจึงไม่ใช่เพียงแนวทาง

ทางเทคนิคด้านการเกษตร แต่เป็นกระบวนการพัฒนาความตระหนักรู้ทางจริยธรรมของเกษตรกรที่นำไปสู่การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการผลิตอาหารให้มีความปลอดภัยมากขึ้น

จากการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยสามารถพัฒนา Metta-Driven Ethical Food Production Model (MEF Model) ซึ่งเป็นกรอบแนวคิดที่อธิบายกระบวนการเปลี่ยนแปลงของเกษตรกรจากการตระหนักรู้ทางคุณธรรมสู่การปฏิบัติจริงในการผลิตอาหารปลอดภัย โมเดลดังกล่าวประกอบด้วยกระบวนการสำคัญ 4 ขั้นตอน ได้แก่

1. Metta Awareness การตระหนักรู้ในหลักเมตตาและความรับผิดชอบของผู้ผลิตอาหาร

2. Ethical Reflection การสะท้อนบทบาทของตนในฐานะผู้ผลิตอาหารที่ส่งผลต่อผู้อื่น

3. Ethical Food Practice การปรับพฤติกรรมการผลิตอาหารให้ปลอดภัยและเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม

4. Community Moral Learning การเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนและการพัฒนาระบบอาหารปลอดภัยในระดับชุมชน

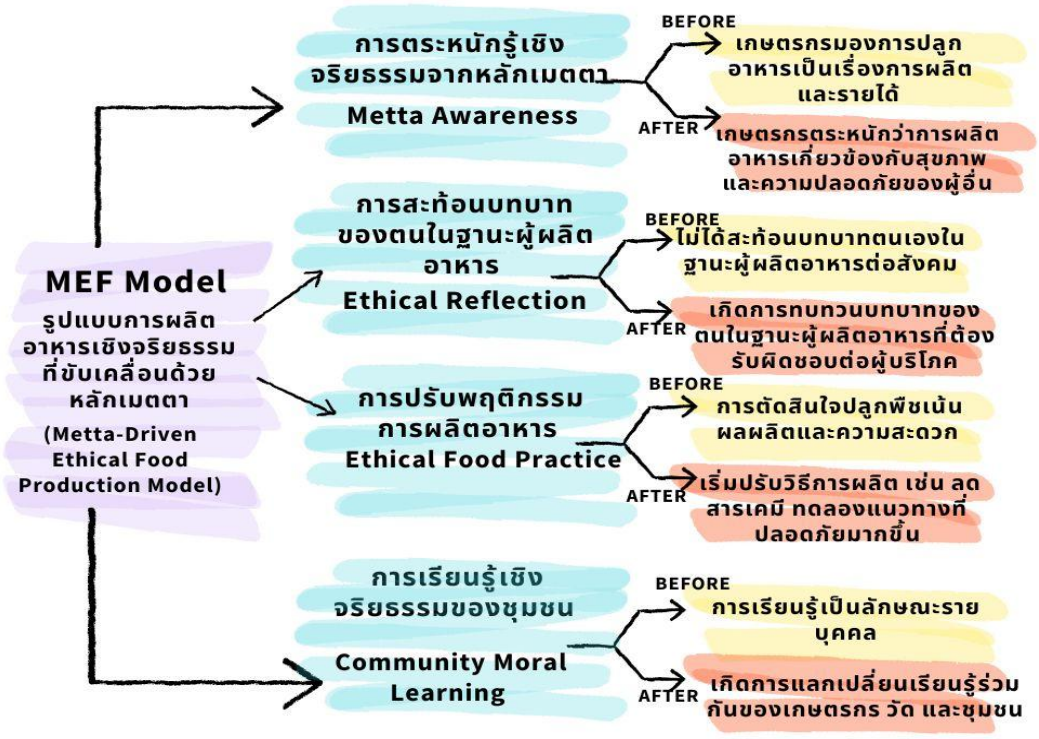
โมเดลนี้สะท้อนให้เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการผลิตอาหารของเกษตรกรไม่ได้เกิดจากความรู้ด้านเทคนิคทางการเกษตรเพียงอย่างเดียว แต่เกิดจาก แรงจูงใจเชิงจริยธรรม (Moral Motivation) ที่มีรากฐานจากหลักเมตตาในพระพุทธศาสนา ซึ่งช่วยให้เกษตรกรตระหนักถึงผลกระทบของการผลิตอาหารต่อผู้อื่นและต่อสังคม

เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบกับงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่าผลการวิจัยครั้งนี้มีความสอดคล้องกับงานวิจัยหลายเรื่องที่ศึกษาการพัฒนาระบบอาหารปลอดภัยและความมั่นคงทางอาหารของชุมชน โดยเฉพาะในประเด็นของกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันและการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน ตัวอย่างเช่น งานวิจัยของกนกพร ตันวัฒนะ และคณิต เขียววิชัย (2562) ที่ศึกษารูปแบบชุมชนอาหารปลอดภัยของระบบการเกษตรที่สนับสนุนโดยชุมชนในพื้นที่ภาคกลาง ซึ่งพบว่าการสร้างระบบอาหารปลอดภัยต้องอาศัยการรวมกลุ่มของผู้ผลิตและผู้บริโภค รวมทั้งการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน ผลการวิจัยครั้งนี้ก็พบว่าการพัฒนาการผลิตอาหารปลอดภัยของเกษตรกรในชุมชนวัดหนองเสือเกิดขึ้นจากกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และความร่วมมือของสมาชิกในชุมชนเช่นเดียวกัน

ดังนั้น จุดเด่นที่สำคัญของงานวิจัยครั้งนี้คือ การนำหลักเมตตาในพระพุทธศาสนา มาใช้เป็นกรอบแนวคิดในการอธิบายและพัฒนากระบวนการผลิตอาหารปลอดภัยในชุมชนเกษตรกรรม โดยการสังเคราะห์ผลการวิจัยนำไปสู่การเสนอ Metta-Driven Ethical Food Production Model (MEF Model) ซึ่งเป็นโมเดลที่อธิบายกระบวนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการผลิตอาหารของเกษตรกรผ่านการตระหนักรู้ทางจริยธรรม การสะท้อนบทบาทของผู้ผลิตอาหาร การปรับพฤติกรรมการผลิต และการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

จากผลการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี ผู้วิจัยได้รวบรวม วิเคราะห์ และสังเคราะห์ข้อมูลจากกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของเกษตรกร พระสงฆ์ และผู้วิจัย ทั้งในขั้นตอนการวางแผน การปฏิบัติ การสะท้อนผล และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชน ผลการสังเคราะห์ดังกล่าวนำไปสู่การพัฒนาองค์ความรู้ใหม่ในรูปแบบของ Metta-Driven Ethical Food Production Model (MEF Model) ซึ่งเป็นกรอบแนวคิดที่อธิบายกระบวนการพัฒนาการผลิตอาหารเชิงจริยธรรมในชุมชนเกษตรกรรม

ภาพที่ 1 MEF Model

จากการวิเคราะห์ข้อมูลทั้งหมด ผู้วิจัยจึงสามารถสังเคราะห์เป็น รูปแบบการผลิตอาหารเชิงจริยธรรมที่ขับเคลื่อนด้วยหลักเมตตา (Metta-Driven Ethical Food Production Model) ซึ่งประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ 4 ขั้นตอน ได้แก่ Metta Awareness, Ethical Reflection, Ethical Food Practice และ Community Moral Learning โมเดลนี้สะท้อนให้เห็นกระบวนการพัฒนาจาก การตระหนักรู้ทางคุณธรรมของผู้ผลิตอาหาร สู่การปรับพฤติกรรมการผลิต และการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน ซึ่งนำไปสู่การพัฒนาการผลิตอาหารปลอดภัยในบริบทของชุมชนเกษตรกรรมอย่างยั่งยืน กล่าวอีกนัยหนึ่ง โมเดลนี้อธิบายว่าการผลิตอาหารปลอดภัยสามารถขับเคลื่อนได้ผ่าน กระบวนการเรียนรู้เชิงจริยธรรมของชุมชน ที่เชื่อมโยงหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ากับวิถีชีวิตของเกษตรกร

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัยเรื่อง การบูรณาการหลักเมตตาในการสร้างอาหารปลอดภัยของเกษตรกรชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี งานวิจัยนี้มีผลประโยชน์ในอนาคต ผู้วิจัยมีข้อเสนอดังต่อไปนี้

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการเกษตร เช่น กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ หรือหน่วยงานด้านการพัฒนาชุมชน ควรส่งเสริมการบูรณาการหลักคุณธรรมและจริยธรรม โดยเฉพาะหลักเมตตาในพระพุทธศาสนา เข้ากับนโยบายด้านการผลิตอาหารปลอดภัยในระดับชุมชน

2) ควรสนับสนุนการจัดตั้งศูนย์เรียนรู้หรือพื้นที่การเรียนรู้ด้านเกษตรปลอดภัยในชุมชน เพื่อส่งเสริมการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้และประสบการณ์ของเกษตรกรในการพัฒนาการผลิตอาหารปลอดภัย

3) หน่วยงานท้องถิ่น เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล หรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ควรสนับสนุนกิจกรรมของชุมชนที่ส่งเสริมการผลิตอาหารปลอดภัยและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

2. ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้

1) หน่วยงานด้านการเกษตรและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสามารถนำ Metta-Driven Ethical Food Production Model (MEF Model) ไปใช้เป็นแนวทางในการส่งเสริมการผลิตอาหารปลอดภัยของเกษตรกรในชุมชนอื่น ๆ โดยเน้นการสร้างความตระหนักรู้ทางจริยธรรมควบคู่กับการพัฒนาวิธีการผลิตอาหารที่ปลอดภัย

2) ชุมชนหรือกลุ่มเกษตรกรสามารถนำรูปแบบการบูรณาการหลักเมตตาทั้ง 4 มิติ ได้แก่ เมตตาต่อผู้บริโภค เมตตาต่อสิ่งแวดล้อม เมตตาต่อตนเอง และเมตตาต่อชุมชน ไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนากิจกรรมการผลิตอาหารปลอดภัยในพื้นที่ของตน

3) วัดหรือสถาบันทางศาสนาในชุมชนสามารถใช้ผลการวิจัยนี้เป็นแนวทางในการจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ด้านจริยธรรมและการประกอบอาชีพที่ถูกต้อง โดยเชื่อมโยงหลักเมตตาและหลักสัมมาอาชีวะเข้ากับการทำเกษตรกรรมของชุมชน

3. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1) ควรมีการศึกษาการประยุกต์ใช้ MEF Model ในชุมชนเกษตรกรรมอื่น ๆ ที่มีบริบททางสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจที่แตกต่างกัน เพื่อเปรียบเทียบผลการนำโมเดลไปใช้และพัฒนารูปแบบให้เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่ต่าง ๆ

2) ควรมีการศึกษาวิจัยเชิงประเมินผลในระยะยาวเกี่ยวกับผลกระทบของการนำรูปแบบดังกล่าวไปใช้ต่อพฤติกรรมการผลิตอาหารของเกษตรกร ความปลอดภัยของอาหาร และความยั่งยืนของระบบอาหารในชุมชน

3) ควรมีการศึกษาการบูรณาการหลักธรรมอื่น ๆ ในพระพุทธศาสนา เช่น หลักอหิงสา หลักสัมมาอาชีวะ หรือหลักเศรษฐศาสตร์พุทธ มาประยุกต์ใช้ร่วมกับการพัฒนาระบบอาหารปลอดภัยหรือการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนในชุมชน

เอกสารอ้างอิง

กนกพร ตันวัฒนะ, & คณิต เขียววิชัย. (2562). รูปแบบชุมชนอาหารปลอดภัยของระบบการเกษตรที่สนับสนุนโดยชุมชนในพื้นที่ภาคกลาง. *วารสารเศรษฐศาสตร์การเมืองบูรพา, 7*(2), 85–99.

กาสัก เต๊ะขันหมาก และคณะ. (2566). รูปแบบการเสริมสร้างความมั่นคงและความปลอดภัยด้านอาหารระดับครัวเรือนและชุมชนในจังหวัดลพบุรี. *วารสารรัชต์ภาคย์, 17*(50), 311–324.

คณะกรรมการภาคีความร่วมมือจังหวัดชัยภูมิ. (2557). *โครงการผลิตอาหารปลอดภัยตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงจังหวัดชัยภูมิ* (รายงานการวิจัย). สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

จินดา หวังวรวงศ์ และคณะ. (2561). แนวทางพุทธวิธีอาหารปลอดภัยที่ยั่งยืนด้วยสัมมาอาชีวะสำหรับสังคมไทย. *วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์, 14*(1), 26–38.

สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา. (2544). *แนวทางการผลิตอาหารตามหลักเกณฑ์วิธีการที่ดี (GMP)*. สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา.

สถาบันมาตรวิทยาแห่งชาติ. (2568). *NQI กับตัวอย่างห่วงโซ่การผลิตอาหารปลอดภัย จากฟาร์มจนถึงผู้บริโภค (Safe Food for Customers from Farm to Fork)*. https://mx.nimt.or.th/?p=15803

SDG Move. (2021, June 10). *WHO ออกคู่มือวัดภาระโรคที่เกิดจากอาหารในระดับประเทศ เพื่อระบุความท้าทายและโอกาสในการพัฒนาระบบอาหารปลอดภัย*. https://www.sdgmove.com/2021/06/10/who-handbook-estimating-the-burden-of-foodborne-diseases/

Khuesai, T., Panthong, K., & Ratanakom, N. (2019). *Let's move beyond the limit to food security*. Institute of Health Systems Management, Prince of Songkla University.

Plungsricharoensuk, P., Pathumcharoenwattana, W., & Nantananate, C. (2017). Community learning process to enhance food security: A case study of Ban Yang Dang, Khu Yai Mi Sub-district, Sanam Chai Khet District, Chachoengsao Province. *Veridian E-Journal, Silpakorn University, 10*(2), 2758–2774.

Sitthisuntikul, K., Satienperakul, K., & Jolanun, B. (2019). Approaches to develop food security in the organic communities of Luang Neua Sub-district, Doi Saket District, Chiang Mai. *Journal of Agricultural Research and Extension, 35*(3), 63–72.

Songklang, S., Namyotha, C., Mahaweerawat, U., Homjhampa, P., & Yangyuen, S. (2018). Community food security pattern and food safety management of Lad-Pattana Subdistrict, Mueang District, Mahasarakham Province. In *Proceedings of the 14th Mahasarakham University Research Conference* (pp. 266–272).

Songsrirote, N. (2015). Food security and household management capacity of farmers under the Agricultural Land Reform Office in Mahasarakham Province. *NIDA Development Journal, 55*(1), 1–25.

การประยุกต์ใช้พลังจิตตานุภาพเพื่อแก้ปัญหาภาวะการนอนไม่หลับของผู้ปฏิบัติธรรมตามแนวหลวงพ่อวิริยังค์

THE APPLICATION OF PSYCHIC WILLPOWER TO SOLVE INSOMNIA IN PRACTITIONERS FOLLOWING TO THE TEACHINGS OF LUANG POR WIRIYANGK

ศลิษา สุทธิพงศ์[1], ธวัช หอมทวนลม[2], พระมหาณรงค์ศักดิ์ สุทนฺโต[3]

Salisa Suttipong[1], Thawash Homthuanlom[2], Phramaha Narongsak Sudanto[3]

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี, ประเทศไทย[1-3]

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Buddhapanya Sri Dvaravati Buddhist College, Thailand[1-3]

Corresponding Author E-mail: ssalisa.160@gmail.com

Received 22 May 2026; Revised 4 June 2026; Accepted 30 June 2026

****

การประยุกต์ใช้พลังจิตตานุภาพเพื่อแก้ปัญหาภาวะการนอนไม่หลับของผู้ปฏิบัติธรรมตามแนวหลวงพ่อวิริยังค์

ศลิษา สุทธิพงศ์, ธวัช หอมทวนลม, พระมหาณรงค์ศักดิ์ สุทนฺโต

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาพลังจิตตานุภาพเพื่อแก้ปัญหาภาวะการนอนไม่หลับตามแนวทางของหลวงพ่อวิริยังค์ 2) ศึกษาทัศนะของผู้ปฏิบัติธรรมเพื่อแก้ปัญหาภาวะการนอนไม่หลับตามแนวทางของหลวงพ่อวิริยังค์ และ 3) ประยุกต์ใช้พลังจิตตานุภาพเพื่อแก้ปัญหาภาวะการนอนไม่หลับของผู้ปฏิบัติธรรมตามแนวทางของหลวงพ่อวิริยังค์ การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ คือ ผู้ปฏิบัติธรรมที่มีประสบการณ์ภาวะการนอนไม่หลับและได้ฝึกปฏิบัติสมาธิตามแนวทางของหลวงพ่อวิริยังค์ จำนวน 17 รูป/คน โดยใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึกเป็นเครื่องมือหลักในการเก็บรวบรวมข้อมูล และวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา

ผลการศึกษาพบว่า 1) พลังจิตตานุภาพตามแนวทางของหลวงพ่อวิริยังค์ เกิดจากการฝึกสมาธิโดยใช้การบริกรรมพุทโธควบคู่กับการนั่งสมาธิและการเดินจงกรมอย่างสม่ำเสมอ จนจิตเกิดความตั้งมั่น สามารถระงับนิวรณ์และเข้าสู่ความสงบได้ พลังจิตตานุภาพนี้มิใช่เพียงเทคนิคผ่อนคลาย แต่เป็นกระบวนการพัฒนาจิตอย่างเป็นระบบที่มุ่งแก้ไขต้นเหตุของภาวะนอนไม่หลับโดยตรง คือความไม่สงบของจิต 2) ทัศนะของผู้ปฏิบัติธรรมสะท้อนว่า สาเหตุการนอนไม่หลับเกิดจากความฟุ้งซ่านของจิต ความเครียดสะสม และความไม่สามารถในการกำกับความคิดและอารมณ์ของตนเองได้อย่างเพียงพอ เมื่อได้ปฏิบัติสมาธิตามแนวทางดังกล่าวอย่างต่อเนื่อง จิตลดความฟุ้งซ่าน เกิดความตั้งมั่น และเอื้อให้การนอนหลับเกิดขึ้นอย่างเป็นธรรมชาติและมีคุณภาพ โดยผู้ปฏิบัติธรรมมองว่าพลังจิตตานุภาพเป็นเครื่องมือพัฒนาจิตและดูแลตนเองที่ใช้ควบคู่กันได้อย่างเหมาะสม 3) การประยุกต์ใช้พลังจิตตานุภาพเพื่อแก้ปัญหาภาวะการนอนไม่หลับของผู้ปฏิบัติธรรมตามแนวหลวงพ่อวิริยังค์ จึงเป็นการนำกระบวนการฝึกจิตไปใช้จริงในชีวิตประจำวัน เมื่อจิตได้รับการฝึกฝนจนสามารถระงับนิวรณ์และเข้าสู่ความสมดุลได้ การนอนหลับจึงเกิดขึ้นอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน อันเป็นองค์ความรู้ที่เชื่อมโยงพุทธศาสตร์กับการดูแลสุขภาวะจิตในบริบทสังคมร่วมสมัย

คำสำคัญ: พลังจิตตานุภาพ; ภาวะนอนไม่หลับ; หลวงพ่อวิริยังค์; การปฏิบัติสมาธิ; การบริกรรมพุทโธ

THE APPLICATION OF PSYCHIC WILLPOWER TO SOLVE INSOMNIA IN PRACTITIONERS FOLLOWING TO THE TEACHINGS OF LUANG POR WIRIYANGK

Salisa Suttipong, Thawash Homthuanlom,
Phramaha Narongsak Sudanto

Abstract

This research aimed to: 1) study the power of mind (Cittānubhāva) for solving the problem of insomnia according to the approach of Luang Por Viriyang; 2) study the perspectives of meditation practitioners regarding the solution to insomnia according to the approach of Luang Por Viriyang; and 3) apply the power of mind to solve the problem of insomnia among meditation practitioners according to the approach of Luang Por Viriyang. This study employed a qualitative research methodology. The key informants were 17 meditation practitioners (monastics and/or laypersons) who had experienced insomnia and had practiced meditation according to the approach of Luang Por Viriyang. In-depth interviews served as the primary instrument for data collection, and the data were analyzed using content analysis.

The research findings revealed that:

1) The power of mind according to the approach of Luang Por Viriyang arises from meditation practice involving the recitation of "Buddho" in conjunction with consistent sitting meditation and walking meditation, until the mind becomes firmly established, capable of suppressing the hindrances (nīvaraṇa) and entering a state of tranquility. This power of mind is not merely a relaxation technique but a systematic process of mental development that directly addresses the root cause of insomnia, namely, the restlessness of the mind. 2) The perspectives of the meditation practitioners reflected that the causes of insomnia stem from mental distraction, accumulated stress, and an insufficient ability to regulate one's own thoughts and emotions. Through continuous practice of meditation according to this approach, the mind's distraction diminishes, stability is established, and sleep occurs naturally and with improved quality. The practitioners viewed the power of mind as an appropriate tool for both mental development and self-care, used in conjunction with one another. 3) The application of the power of mind to solve the problem of insomnia among meditation practitioners according to the approach of Luang Por Viriyang involves implementing the mental training process into daily life. When the mind has been trained to the point of being able to suppress the hindrances and achieve balance, sleep occurs effectively and sustainably. This constitutes a body of knowledge that connects Buddhist principles with the care of mental well-being within the context of contemporary society.

Keywords: Power of Mind (Cittānubhāva); Insomnia; Luang Por Viriyang; Meditation Practice; Buddho Recitation

บทนำ

พระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นศาสนาแห่งการพัฒนาจิตเพื่อความพ้นทุกข์ โดยตั้งอยู่บนหลักการสำคัญว่า จิต เป็นปัจจัยนำหน้าแห่งธรรมทั้งปวง การอบรมจิตให้สงบระงับจากนิวรณ์และอกุศลธรรมจึงเป็นแกนกลางของกระบวนการพัฒนาชีวิต พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า ผู้มีจิตสงบแล้วย่อมนอนเป็นสุข ยืนเป็นสุข นั่งเป็นสุข เพราะจิตสงบแล้ว พุทธพจน์นี้สะท้อนหลักพุทธจิตวิทยาอย่างลุ่มลึก กล่าวคือ ความสงบของจิต จิตตปัสสัทธิ เป็นเหตุให้เกิดสุขในอิริยาบถทั้งปวง รวมถึงการนอนหลับ ซึ่งเป็นกิจกรรมพื้นฐานของชีวิตมนุษย์ (ขุ.ธ. (ไทย) มจร. 25/1/1) การเจริญสมาธิภาวนาเป็นหัวใจของกระบวนการอบรมจิตในพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าแสดงไว้ว่า สมาธิที่บุคคลเจริญแล้วกระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่ออยู่เป็นสุขในปัจจุบัน เพื่อญาณทัสสนะ และเพื่อความสิ้นอาสวะ (ม.มู. (ไทย) มจร. 12/107/86) สมาธิจึงมิใช่เพียงภาวะสงบชั่วคราว แต่เป็นจิตที่ตั้งมั่นแน่วแน่ สมาหิตจิต อันเป็นฐานให้เกิดปัญญา เมื่อจิตตั้งมั่น ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริง (สำ.สฬา. (ไทย) มจร. 18/101/76) และเมื่อจิตฝึกดีแล้ว ย่อมนำสุขมาให้ (ขุ.ธ. (ไทย) มจร. 25/37/67)

ในพุทธจิตวิทยา ความฟุ้งซ่านและความกระวนกระวายของจิตสัมพันธ์โดยตรงกับ นิวรณ์ 5 ประการ ได้แก่ (1) กามฉันทะ (2) พยาบาท (3) ถีนมิทธะ (4) อุทธัจจกุกกุจจะ และ (5) วิจิกิจฉา (องฺ.จตุกฺก. (ไทย) มจร. 21/41/55) นิวรณ์เหล่านี้เป็นสภาวธรรมที่บดบังความผ่องใสของจิต ทำให้จิตไม่ตั้งมั่น ไม่สงบ และไม่สามารถเข้าสู่ภาวะผ่อนคลายอย่างแท้จริง โดยเฉพาะอุทธัจจะ (ความฟุ้งซ่าน) และกุกกุจจะ (ความรำคาญใจ) มีลักษณะเป็นความตื่นตัวเกินสมดุลของจิต เมื่อพิจารณาในบริบทสุขภาพสมัยใหม่ ภาวะดังกล่าวมีความสอดคล้องกับภาวะกระตุ้นของระบบประสาทซิมพาเธติก ซึ่งสัมพันธ์กับความเครียดและความยากลำบากในการนอนหลับ

ภาวะนอนไม่หลับ เป็นปัญหาสุขภาพที่มีอยู่ในสังคมร่วมสมัย ตามเกณฑ์การวินิจฉัยและสถิติความผิดปกติทางจิต ซึ่งเป็นเครื่องมือ จำแนกประเภท และวินิจฉัยที่เผยแพร่โดย สมาคมจิตแพทย์ ภาวะนี้ต้องเกิดอย่างน้อยสามคืนต่อสัปดาห์ ต่อเนื่องไม่น้อยกว่าสามเดือน และส่งผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตอย่างมีนัยสำคัญ (สมาคมจิตแพทย์แห่งประเทศไทย, 2558: 418-422) ผลกระทบครอบคลุมทั้งด้านร่างกายและจิตใจ ได้แก่ ความเหนื่อยล้า ระบบภูมิคุ้มกันลดลง ความเสี่ยงโรคหัวใจ ภาวะซึมเศร้า และความบกพร่องด้านความจำ เพิ่มความเสี่ยงต่อการติดเชื้อและโรคต่าง ๆ เพิ่มความเสี่ยงในการเป็นโรค เกิดอาการปวดศีรษะหรือไมเกรน อารมณ์แปรปรวน หงุดหงิดง่าย เกิดความเครียด ความสามารถในการตัดสินใจ ความจำ และการแก้ปัญหาลดลง การขาดสมาธิจากการนอนไม่พอเพิ่มความเสี่ยงต่อการเกิดอุบัติเหตุในการทำงานหรือการขับรถ ย่อมตกอยู่ในความประมาทอยู่ตลอดเวลา การตัดสินใจผิดพลาดจะมีโทษและหายนะมาก (พระพรหมมงคลญาณ (พระอาจารย์วิริยังค์ สิรินฺธโร), 2562: 4) การทำสมาธิเพื่อการแก้ปัญหาดังกล่าวย่อมทำให้เกิดปัญญาเพื่อสุขภาพกาย สุขภาพใจ ที่ดีมีความสุข นอนหลับสบายคลายเคลียด มีชีวิตชีวามากขึ้น ส่งผลต่อสุขภาพดีขึ้นด้วย ถึงแม้จะทำสมาธิเพียงชั่วระยะหนึ่งก็มีความหมาย เกิดความกระชุ่มกระชวยไม่เศร้าสร้อยหงอยเหงาจึงเหมาะกับประยุกต์ใช้ในการบำบัดการน้อนไม่หลับได้ (จิตเวชศาสตร์, 2561: 563-571) องค์การอนามัยโลกระบุว่าประชากรร้อยละ 30 เคยประสบปัญหาการนอนในระดับหนึ่ง ส่งผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตประจำวัน

อย่างมีนัยสำคัญ ภาวะดังกล่าวส่งผลกระทบทั้งด้านร่างกายและจิตใจ ได้แก่ ความเหนื่อยล้า ระบบภูมิคุ้มกันอ่อนแอ ความเสี่ยงต่อโรคหัวใจ โรคเบาหวาน ภาวะอารมณ์แปรปรวน ความจำเสื่อม และความเสี่ยงต่อโรคซึมเศร้า ขณะที่ข้อมูลของ กรมสุขภาพจิต ประเทศไทยสะท้อนให้เห็นว่า จำนวนผู้เข้ารับบริการด้านสุขภาพจิตที่เกี่ยวข้องกับปัญหาการนอนหลับมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะในกลุ่มวัยทำงานและนักศึกษา ซึ่งมักเผชิญกับความเครียดจากภาระหน้าที่ การใช้เทคโนโลยี และรูปแบบการดำเนินชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไป ปัญหาดังกล่าวส่งผลต่อคุณภาพการพักผ่อน สุขภาพจิต และประสิทธิภาพในการดำเนินชีวิตประจำวันของบุคคลอย่างมีนัยสำคัญ (สมาคมโรคจากการหลับแห่งประเทศไทย ร่วมกับ กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข, 2559: 9-10)

จิตตานุภาพ คือศักยภาพของจิตที่ผ่านการภาวนาแล้วจนมีเอกัคคตาและจิตตปัสสัทธิ สามารถกำกับอารมณ์ ลดความฟุ้งซ่าน (อุทธัจจะ) และความเร่าร้อนภายใน ซึ่งในทางพุทธจิตวิทยาถือเป็นนิวรณ์ที่รบกวนความสงบของจิต (สำ.ม. (ไทย) มจร. 19/529/167) เมื่อจิตสงบและมีกำลังเพียงพอ ย่อมเอื้อต่อการพักผ่อนและการนอนหลับอย่างเป็นสุข อันแสดงให้เห็นว่าหลักสมาธิภาวนาในพระพุทธศาสนาเถรวาทมีศักยภาพเชิงประยุกต์ในการบรรเทาปัญหาภาวะนอนไม่หลับอย่างมีรากฐานทางมีปรากฏในพระสูตรรองรับ ในบริบทสังคมร่วมสมัย ปัญหาความเครียดและความวิตกกังวลกลายเป็นภาวะที่พบได้ทั่วไป ความเร่งรีบทางเศรษฐกิจ เทคโนโลยี และการแข่งขันทางสังคม ส่งผลให้จิตใจของผู้คนขาดความสงบ ความฟุ้งซ่านดังกล่าวสัมพันธ์โดยตรงกับปัญหาการนอนหลับ โดยเฉพาะ “ภาวะนอนไม่หลับ” ซึ่งเป็นภาวะที่บุคคลมีความยากลำบากในการเริ่มหลับ การคงหลับ หรือการหลับไม่เพียงพอ จนเกิดความทุกข์หรือความบกพร่องในการดำเนินชีวิต

เมื่อวิเคราะห์เชิงกลไก จิตที่ถูกครอบงำด้วยนิวรณ์ 5 โดยเฉพาะอุทธัจจกุกกุจจะ ทำให้เกิดภาวะตื่นตัวมากเกินไป คือ สภาวะที่ร่างกายและจิตใจตื่นตัวตลอดเวลาเสมือนอยู่ในสถานการณ์ สู้หรือหนี แม้ภัยคุกคามจะผ่านพ้นไปแล้ว เป็นอาการสำคัญของโรคเครียดหลังเหตุการณ์สะเทือนใจ ส่งผลให้เกิดความกระวนกระวาย ตกใจง่าย ระแวงนอนไม่หลับ และมีความเครียดสะสมสูง ซึ่งเป็นกลไกสำคัญของโรคนอนไม่หลับ ในทางจิตเวชศาสตร์ การเจริญสมาธิช่วยลดการทำงานของระบบซิมพาเธติก และส่งเสริมระบบพาราซิมพาเธติก ทำให้ชีพจรช้าลง ความดันลดลง กล้ามเนื้อคลายตัว และฮอร์โมนความเครียดลดลง (Herbert Benson, 2000: 56-60) กลไกดังกล่าวสะท้อนความสอดคล้องระหว่างพุทธจิตวิทยากับสรีรวิทยาสมัยใหม่ กล่าวคือ จิตสงบ ย่อมส่งผลต่อ กายสงบและเอื้อต่อการนอนหลับ

สมเด็จพระญาณวชิโรดม (หลวงพ่อวิริยังค์ สิรินฺธโร) ได้พัฒนาหลักสูตรการทำสมาธิที่มีลำดับขั้นชัดเจน โดยยึดหลักว่า การบริกรรมก่อให้เกิดสมาธิ สมาธิก่อให้เกิดพลังจิต ในบริบทวิจัยนี้ พลังจิตตานุภาพมิได้หมายถึงอิทธิปาฏิหาริย์ หากหมายถึงสมรรถนะการกำกับจิต การจัดการอารมณ์ ความคิด และพฤติกรรมของตนเองอย่างมีสติ เพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์และบรรลุเป้าหมายระยะยาว ช่วยให้บุคคลสามารถยับยั้งแรงกระตุ้นที่ไม่เหมาะสม ปรับตัวต่อความเครียด และฟื้นตัวจากความยากลำบากได้ดีขึ้น ที่เกิดจากการ

ฝึกอบรมจิตอย่างต่อเนื่อง เมื่อจิตมีเอกัคคตาและจิตตปัสสัทธิ ย่อมสามารถควบคุมความคิด ลดความฟุ้งซ่าน และคลายความตึงเครียดได้อย่างมีประสิทธิภาพ (สมเด็จพระญาณวชิโรดม (วิริยังค์ สิรินฺธโร), 2550: 12)

เมื่อพิจารณาสถานะองค์ความรู้ที่มีอยู่ในปัจจุบัน พบช่องว่างการวิจัยที่มีนัยสำคัญ 3 ระดับ กล่าวคือ ในระดับเอกสาร ยังไม่มีการสังเคราะห์แนวคิด พลังจิตตานุภาพ ตามคำสอนของหลวงพ่อวิริยังค์ให้เป็นกรอบแนวคิดทางวิชาการที่ชัดเจนและสามารถนำไปใช้อ้างอิงในงานวิจัยได้ ในระดับภาคสนาม ยังขาดข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับประสบการณ์ของผู้ปฏิบัติธรรมในแนวนี้ที่ประสบกับภาวะนอนไม่หลับ และกระบวนการที่พวกเขาใช้ในการแก้ปัญหาจากภายในตามหลักธรรม และในระดับการประยุกต์ใช้ ยังไม่มีรูปแบบที่เป็นระบบซึ่งสังเคราะห์ขั้นตอน เงื่อนไข และข้อพึงระวังของการนำพลังจิตตานุภาพมาใช้แก้ปัญหาการนอนไม่หลับอย่างเป็นรูปธรรม ช่องว่างทั้งสามระดับนี้บ่งชี้ว่าการศึกษาจากผู้ปฏิบัติธรรมโดยตรงเป็นสิ่งจำเป็น เพราะประสบการณ์ตรงของผู้ปฏิบัติเป็นแหล่งข้อมูลที่ไม่อาจทดแทนได้ด้วยการศึกษาเชิงเอกสารเพียงอย่างเดียว เฉพาะการวิจัยภาคสนามที่ใช้วิธีสัมภาษณ์เชิงลึกโดยสามารถเข้าถึงกระบวนการเชิงประสบการณ์ กระบวนการเรียนรู้เชิงประสบการณ์ คือ แนวทางการเรียนรู้ผ่านการลงปฏิบัติจริง ผสมผสานกับการสะท้อนคิด เพื่อเปลี่ยนประสบการณ์ตรงให้กลายเป็นองค์ความรู้ใหม่ ทักษะ และทัศนคติที่ฝังแน่น ซึ่งช่วยให้เข้าใจลึกซึ้งกว่าการท่องจำและนำไปประยุกต์ใช้ได้จริงที่เกิดขึ้นจริงในจิตใจของผู้ปฏิบัติได้

การศึกษาครั้งนี้จึงมีความสำคัญทั้งเชิงวิชาการและเชิงประยุกต์ กล่าวคือ ในเชิงวิชาการ เป็นการบูรณาการพุทธจิตวิทยากับจิตเวชศาสตร์การนอนหลับ ส่วนในเชิงประยุกต์ เป็นการพัฒนารูปแบบการใช้พลังจิตตานุภาพเพื่อบรรเทาภาวะนอนไม่หลับอย่างเป็นระบบ ความสงบแห่งจิตจึงมิใช่เพียงอุดมคติทางธรรม หากเป็นเงื่อนไขสำคัญของสุขภาวะทั้งกายและใจ หากจิตปราศจากความสงบ ความฟุ้งซ่านย่อมบั่นทอนคุณภาพการพักผ่อนอย่างหลีกเลี่ยงมิได้ งานวิจัยนี้จึงมุ่งศึกษาพลังจิตตานุภาพตามแนวหลวงพ่อวิริยังค์ในฐานะกลไกกำกับจิต เพื่อลดภาวะนอนไม่หลับ และเพื่อขยายองค์ความรู้ด้านพุทธจิตวิทยาในบริบทสังคมร่วมสมัย

ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษา การประยุกต์ใช้พลังจิตตานุภาพเพื่อแก้ปัญหาภาวะการนอนไม่หลับของผู้ปฏิบัติธรรมแนวทางของหลวงพ่อวิริยังค์ เพื่อแนวทางการปฏิบัติธรรมเพื่อแก้ปัญหาภาวะการนอนไม่หลับ รวมถึงทัศนะของผู้ปฏิบัติธรรมเพื่อแก้ปัญหาภาวะการนอนไม่หลับและการการประยุกต์ใช้พลังจิตตานุภาพเพื่อแก้ปัญหาภาวะการนอนไม่หลับตามแนวทางของหลวงพ่อวิริยังค์ ภาวะของการนอนไม่หลับย่อมส่งผลกระทบทางด้านกายภาพ จึงนำมาซึ่งการประยุกต์ใช้พลังจิตตานุภาพให้เกิดประโยชน์กับผู้ศึกษาและปฏิบัติธรรมสืบไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาพลังจิตตานุภาพ เพื่อแก้ปัญหาภาวะการนอนไม่หลับตามแนวทางของหลวงพ่อวิริยังค์
2. เพื่อศึกษาทัศนะของผู้ปฏิบัติธรรมเพื่อแก้ปัญหาภาวะการนอนไม่หลับตามแนวทางของหลวงพ่อวิริยังค์
3. เพื่อศึกษาการประยุกต์ใช้พลังจิตตานุภาพเพื่อแก้ปัญหาภาวะการนอนไม่หลับของผู้ปฏิบัติธรรมตามแนวของหลวงพ่อวิริยังค์

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การประยุกต์ใช้พลังจิตตานุภาพเพื่อแก้ปัญหาภาวะการนอนไม่หลับของผู้ปฏิบัติธรรมตามแนวหลวงพ่อวิริยังค์” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ที่มุ่งศึกษากระบวนการพัฒนาจิตและประสบการณ์ภายในของผู้ปฏิบัติธรรม โดยใช้การวิจัยเชิงเอกสารร่วมกับการวิจัยภาคสนาม เพื่อให้เข้าใจความหมายและกลไกการฝึกสมาธิที่ส่งผลต่อคุณภาพการนอนหลับอย่างลึกซึ้ง

1. รูปแบบการวิจัย

ใช้รูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลภาคสนามด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) เป็นหลัก ร่วมกับการสังเกตการณ์ (Observation) บริบทการปฏิบัติธรรม วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) เพื่อค้นหารูปแบบและความสัมพันธ์ระหว่างการฝึกสมาธิ พลังจิตตานุภาพ และการเปลี่ยนแปลงคุณภาพการนอนหลับ สอดคล้องกับกรอบแนวคิดที่มองการพัฒนาจิตเป็นกลไกสำคัญในการลดความเครียดและปรับสมดุลจิตใจ สนับสนุนวัตถุประสงค์ข้อ 1 และ 2

2. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากร คือ ผู้ปฏิบัติธรรมตามแนวหลวงพ่อวิริยังค์ ณ วัดธรรมมงคลและสาขาสถาบันพลังจิตตานุภาพ กลุ่มตัวอย่างเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จำนวน 17 รูป/คน ตามคุณสมบัติ (1) ปฏิบัติสมาธิต่อเนื่องไม่น้อยกว่า 1 ปี (2) มีหรือเคยมีภาวะนอนไม่หลับและใช้สมาธิแก้ไข (3) สมัครใจให้ข้อมูล จำนวนกลุ่มตัวอย่างใช้เกณฑ์ความอิ่มตัวของข้อมูล สนับสนุนวัตถุประสงค์ข้อ 2 และ 3

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ใช้แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview) 15 ข้อ แบ่ง 3 หมวด คือ (1) ประสบการณ์ภาวะนอนไม่หลับ (2) กระบวนการฝึกสมาธิและพลังจิตตานุภาพ (3) ผลต่อคุณภาพการนอนหลับ ตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหาโดยผู้ทรงคุณวุฒิ 3 ท่าน (นักวิชาการพุทธจิตวิทยา พระวิปัสสนาจารย์ และผู้ปฏิบัติกรรมฐาน) และทดลองใช้กับกลุ่มใกล้เคียง 3 คน เพื่อปรับปรุงความชัดเจน สนับสนุนวัตถุประสงค์ข้อ 1 และ 2

4. วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

เก็บข้อมูลเอกสารจากพระไตรปิฎก ตำราสมาธิ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อสร้างกรอบแนวคิด จากนั้นเก็บข้อมูลภาคสนามโดยสัมภาษณ์เชิงลึก ในสถานที่เหมาะสม มีการบันทึกเสียงเมื่อได้รับอนุญาต จดบันทึกภาคสนาม ถอดความและจัดระเบียบข้อมูลด้วยรหัสแทนชื่อ ตรวจสอบความถูกต้องก่อนนำเข้าสู่การวิเคราะห์ สนับสนุนวัตถุประสงค์ข้อ 2 และ 3

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

ใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) เริ่มจากการอ่านข้อมูลซ้ำ ระบุหน่วยความหมาย กำหนดรหัสข้อมูล (Coding) จัดกลุ่มเป็นหมวดหมู่ (Categories) และสังเคราะห์เป็นประเด็นหลัก (Themes) ที่สะท้อนรูปแบบประสบการณ์ จากนั้นตีความเชื่อมโยงกับหลักพุทธจิตวิทยา เช่น สติ สมาธิ และการกำกับจิต เพื่ออธิบายบทบาทของพลังจิตตานุภาพในการลดภาวะนอนไม่หลับอย่างเป็นระบบ สนับสนุนวัตถุประสงค์ข้อ 2 และ 3

6. จริยธรรมการวิจัยในมนุษย์

การวิจัยผ่านการอนุมัติจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ผู้ให้ข้อมูลลงนามหนังสือแสดงความยินยอม (Informed Consent) ได้รับการชี้แจงวัตถุประสงค์และสิทธิในการถอนตัว ใช้รหัสแทนชื่อเพื่อรักษาความลับ ข้อมูลใช้เพื่อวิชาการเท่านั้น ไม่มีการทดลองหรือการแทรกแซงที่ก่อให้เกิดความเสี่ยง สนับสนุนวัตถุประสงค์ข้อ 2 และ 3

ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่องการประยุกต์ใช้พลังจิตตานุภาพเพื่อแก้ปัญหาภาวการนอนไม่หลับของผู้ปฏิบัติธรรมตามแนวคำสอนของหลวงพ่อวิริยังค์ สิรินฺธโร สามารถสรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์การวิจัย เพื่อศึกษาพลังจิตตานุภาพ เพื่อแก้ปัญหาภาวะการนอนไม่หลับตามแนวทางของหลวงพ่อวิริยังค์ เพื่อศึกษาทัศนะของผู้ปฏิบัติธรรมเพื่อแก้ปัญหาภาวะการนอนไม่หลับตามแนวทางของหลวงพ่อวิริยังค์ เพื่อศึกษาการประยุกต์ใช้พลังจิตตานุภาพเพื่อแก้ปัญหาภาวะการนอนไม่หลับของผู้ปฏิบัติธรรมตามแนวของหลวงพ่อวิริยังค์ ได้ดังนี้

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เพื่อศึกษาพลังจิตตานุภาพเพื่อแก้ปัญหาภาวะการนอนไม่หลับตามแนวทางของหลวงพ่อวิริยังค์

ผลการวิจัยพบว่า พลังจิตตานุภาพในความเข้าใจของผู้ให้ข้อมูลทั้ง 17 คน หมายถึงศักยภาพของจิตที่เกิดจากการฝึกสมาธิอย่างต่อเนื่องจนจิตมีความตั้งมั่น สงบ และสามารถลดระงับนิวรณ์ที่รบกวนจิตได้ กระบวนการพัฒนาพลังจิตดังกล่าวดำเนินผ่านการปฏิบัติสมาธิตามแนวหลวงพ่อวิริยังค์ ซึ่งมีแกนหลักคือการบริกรรมพุทโธ ควบคู่กับการเดินจงกรมและการนั่งสมาธิอย่างสม่ำเสมอ ทั้งนี้ ผู้ให้ข้อมูลทุกรายสะท้อนตรงกัน

ว่าพลังจิตตานุภาพมิได้เกิดขึ้นในทันที หากแต่ต้องอาศัยการสะสมอย่างต่อเนื่อง โดยมีหลักอิทธิบาท 4 ได้แก่ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา เป็นเงื่อนไขสำคัญของความก้าวหน้าในการปฏิบัติ

การฝึกสมาธิได้รับการยอมรับว่าเป็นแนวทางที่มีประสิทธิภาพในการบรรเทาปัญหาการนอนไม่หลับ เนื่องจากช่วยลดความเครียดและความวิตกกังวลซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่รบกวนการนอนหลับ งานวิจัยหลายชิ้นชี้ให้เห็นว่า การปฏิบัติสมาธิแบบอานาปานสติที่กำหนดรู้ลมหายใจเข้าออกอย่างมีสติ ช่วยให้จิตใจสงบ ลดความฟุ้งซ่าน และส่งเสริมให้เข้าสู่ภาวะพักผ่อนได้ง่ายขึ้น นอกจากนี้ แนวทางการใช้พลังจิตตานุภาพหรือการควบคุมจิตใจเพื่อคลายความกังวล ก็ได้รับการศึกษาว่าสามารถช่วยปรับสมดุลทางอารมณ์และลดความตึงเครียดได้อย่างมีนัยสำคัญ การฝึกสติยังช่วยให้ผู้ปฏิบัติรู้เท่าทันความคิด อารมณ์ และความรู้สึกที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ทำให้ไม่หลงยึดติดกับความคิดฟุ้งซ่านซึ่งเป็นสาเหตุของการนอนไม่หลับ งานศึกษาที่เกี่ยวกับแนวปฏิบัติของหลวงพ่อวิริยังค์ยืนยันว่า การฝึกสมาธิและการเจริญสติอย่างต่อเนื่องในชีวิตประจำวันช่วยให้ผู้ปฏิบัติคลายความวิตกกังวล ทำให้จิตใจสงบและเกิดความผ่อนคลาย หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น การปล่อยวางความยึดมั่นในอารมณ์และความคิด จึงมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาคุณภาพการนอนหลับ

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เพื่อศึกษาทัศนะของผู้ปฏิบัติธรรมเพื่อแก้ปัญหาภาวการนอนไม่หลับตามแนวทางของหลวงพ่อวิริยังค์

ผลการวิจัยพบว่า สาเหตุของภาวะการนอนไม่หลับในผู้ให้ข้อมูลทั้ง 17 รายสามารถจัดกลุ่มเชิงวิเคราะห์ได้เป็น 4 กลุ่มหลัก ได้แก่ (1) ภาวะนอนไม่หลับจากความฟุ้งซ่านและการยึดติดทางความคิด (2) ภาวะนอนไม่หลับจากความเครียดสะสมจากภาระงานและสภาพแวดล้อม (3) ภาวะนอนไม่หลับจากการยึดติดทางอารมณ์และการขาดสติกำกับจิต (4) ภาวะนอนไม่หลับที่มีความซับซ้อนเนื่องจากมีปัญหาสุขภาพจิตร่วมด้วย เช่น ภาวะซึมเศร้าและวิตกกังวล สาเหตุการนอนไม่หลับที่เกิดจะปรากฏแตกต่างกันในรายละเอียด แต่ข้อค้นพบร่วมที่สำคัญคือทุกกรณีมีความเชื่อมโยงกับภาวะที่จิตขาดความตั้งมั่นและไม่สามารถกำกับอารมณ์ ความคิด หรือความเครียดของตนเองได้อย่างเพียงพอ

ภาวะการนอนไม่หลับของผู้ให้ข้อมูลมีความสัมพันธ์กับความฟุ้งซ่านของจิต ความคิดที่วนเวียนไม่หยุด และความเครียดที่สะสมอยู่ในชีวิตประจำวัน ซึ่งส่งผลให้จิตไม่สามารถเข้าสู่ภาวะสงบก่อนการพักผ่อนได้โดยง่าย ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่มีประสบการณ์สอดคล้องกันว่า การฝึกสมาธิตามแนวของ หลวงพ่อวิริยังค์ สิรินฺธโร โดยเฉพาะการบริกรรมพุทโธ การเดินจงกรม และการนั่งสมาธิ ช่วยให้จิตมีอารมณ์กรรมฐานที่ชัดเจน เกิดความตั้งมั่น และลดความคิดรบกวนได้อย่างต่อเนื่อง เมื่อจิตมีความตั้งมั่น ความฟุ้งซ่านจึงค่อย ๆ คลายตัวลง ส่งผลให้สามารถเข้าสู่การนอนหลับได้อย่างเป็นธรรมชาติมากขึ้น

ข้อค้นพบดังกล่าวสอดคล้องกับหลักธรรมเรื่องนิวรณ์ 5 โดยเฉพาะอุทธัจจกุกกุจจะ ซึ่งหมายถึงความฟุ้งซ่านและความรำคาญใจ อันเป็นอุปสรรคต่อความสงบของจิต การปฏิบัติสมาธิจึงทำหน้าที่เป็นกระบวนการระงับนิวรณ์ดังกล่าว ทำให้จิตเกิดความพร้อมต่อการพักผ่อนตามธรรมชาติ ขณะเดียวกันยัง

สอดคล้องกับหลักเอกัคคตาจิต อันหมายถึงความตั้งมั่นของจิตในอารมณ์เดียว ซึ่งเป็นองค์สำคัญของสมาธิ เมื่อจิตเกิดเอกัคคตา ความคิดฟุ้งซ่านและความกังวลย่อมลดกำลังลง และเอื้อต่อการเกิดความสงบภายใน

โดยภาพรวม ทัศนะของผู้ปฏิบัติธรรมทั้ง 17 รายสะท้อนตรงกันว่า การประยุกต์ใช้พลังจิตตานุภาพผ่านการฝึกสมาธิอย่างสม่ำเสมอ มีส่วนช่วยบรรเทาภาวะการนอนไม่หลับ ลดความฟุ้งซ่าน และเสริมสร้างความสามารถในการกำกับจิตของตนเองได้อย่างชัดเจน ผลการศึกษาครั้งนี้จึงสนับสนุนวัตถุประสงค์การวิจัยข้อที่ 2 และชี้ให้เห็นว่า หลักพระพุทธศาสนาสามารถนำมาประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการส่งเสริมสุขภาวะทางจิตและการนอนหลับอย่างเป็นธรรมชาติ อันนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้ปฏิบัติได้อย่างเหมาะสมกับบริบทชีวิตร่วมสมัย

วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 เพื่อประยุกต์ใช้พลังจิตตานุภาพเพื่อแก้ปัญหาภาวะการนอนไม่หลับของผู้ปฏิบัติธรรมตามแนวของหลวงพ่อวิริยังค์

ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการปฏิบัติที่เป็นแกนร่วมของผู้ให้ข้อมูลทั้ง 17 ราย ประกอบด้วยการเดินจงกรม การนั่งสมาธิ และการบริกรรมพุทโธ โดยผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอในช่วงก่อนเข้านอน และบางรายเพิ่มการทำสมาธิระหว่างวันครั้งละประมาณ 5 นาที เพื่อสั่งสมกำลังจิตอย่างต่อเนื่อง การปฏิบัติในลักษณะดังกล่าวมีส่วนช่วยให้จิตมีกำลังมากขึ้น ลดความฟุ้งซ่าน และเอื้อต่อการปฏิบัติสมาธิก่อนนอนให้เกิดผลได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ส่งผลให้จิตค่อย ๆ สงบและพร้อมเข้าสู่ภาวะพักผ่อนตามธรรมชาติ พบว่า การประยุกต์ใช้พลังจิตตานุภาพเพื่อแก้ปัญหาภาวะการนอนไม่หลับตามแนวของ หลวงพ่อวิริยังค์ สิรินฺธโร มิได้เป็นเพียงวิธีผ่อนคลายก่อนนอนเท่านั้น หากแต่เป็นกระบวนการฝึกอบรมจิตอย่างเป็นระบบที่มุ่งลดความฟุ้งซ่านของจิตและนำไปสู่การนอนหลับอย่างเป็นธรรมชาติ โดยสามารถสังเคราะห์เป็นลำดับขั้นของการปฏิบัติได้ 5 ขั้น ได้แก่ การเตรียมจิตก่อนการปฏิบัติ การกำหนดอารมณ์กรรมฐาน การพัฒนาสติและสมาธิ การเข้าสู่ภาวะจิตสงบ และผลลัพธ์คือการนอนหลับที่มีคุณภาพมากขึ้น

ในขั้นแรก ผู้ปฏิบัติให้ความสำคัญกับการจัดสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม ลดสิ่งรบกวน กำหนดเวลาเข้านอนอย่างสม่ำเสมอ และเตรียมกายใจให้ผ่อนคลาย เพื่อให้จิตพร้อมต่อการรวมตัว ขั้นต่อมา ผู้ปฏิบัติใช้การเดินจงกรม การบริกรรมพุทโธและการนั่งสมาธิเป็นอารมณ์กรรมฐาน เพื่อให้จิตจดจ่ออยู่กับอารมณ์เดียว เมื่อปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง จิตจึงเกิดความตั้งมั่น ความคิดฟุ้งซ่านและความกังวลที่สะสมจากกิจกรรมในชีวิตประจำวันค่อย ๆ ลดกำลังลง จนนำไปสู่ภาวะผ่อนคลายและความสงบภายใน

เมื่อจิตลดความฟุ้งซ่านและมีความตั้งมั่นมากขึ้น ร่างกายย่อมมีความพร้อมต่อการพักผ่อนตามธรรมชาติ ส่งผลให้ผู้ปฏิบัติสามารถนอนหลับได้ง่ายขึ้น หลับลึกขึ้น และมีคุณภาพการนอนที่ดีขึ้น ข้อค้นพบดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า การแก้ปัญหาภาวะการนอนไม่หลับด้วยพลังจิตตานุภาพเป็นกระบวนการพัฒนาจิตที่มีลำดับขั้น มีความต่อเนื่อง และมีกลไกภายในรองรับอย่างชัดเจน

อภิปลายผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การประยุกต์ใช้พลังจิตตานุภาพเพื่อแก้ปัญหาภาวะการนอนไม่หลับของผู้ปฏิบัติธรรมตามแนวหลวงพ่อวิริยังค์” มีข้อค้นพบสำคัญที่สามารถอภิปรายตามวัตถุประสงค์การวิจัยได้ดังนี้

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 ศึกษาพลังจิตตานุภาพเพื่อแก้ปัญหาภาวะการนอนไม่หลับตามแนวทางของหลวงพ่อวิริยังค์

ผลการวิจัยพบว่า พลังจิตตานุภาพในทัศนะของผู้ให้ข้อมูลทั้ง 17 ราย คือศักยภาพของจิตที่เกิดจากการฝึกสมาธิอย่างต่อเนื่องจนจิตมีความตั้งมั่น สงบ และสามารถระงับนิวรณ์ได้ ข้อค้นพบนี้สอดคล้องกับงานวิจัยของ Black, O'Reilly, Olmstead, Breen, and Irwin (2015) ที่ศึกษาผลของการฝึกสมาธิแบบเจริญสติต่อคุณภาพการนอนหลับในผู้สูงอายุที่มีภาวะนอนไม่หลับปานกลาง โดยพบว่า การฝึกสมาธิอย่างต่อเนื่องช่วยลดความตื่นตัวทางความคิดก่อนนอน ลดความฟุ้งซ่าน และทำให้จิตสงบลงได้อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติเมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มควบคุมที่ได้รับการศึกษาเรื่องสุขอนามัยการนอนหลับเพียงอย่างเดียว แนวคิดเรื่องการลด "cognitive arousal" ในงานของ Black et al. (2015) สะท้อนตรงกับประสบการณ์ของผู้ให้ข้อมูลที่ระบุว่า พลังจิตตานุภาพมิได้เกิดขึ้นในทันที แต่เกิดจากการสั่งสมสมาธิอย่างต่อเนื่องผ่านการบริกรรมพุทโธและการเดินจงกรม จนสามารถลดกำลังของนิวรณ์และความคิดฟุ้งซ่านได้

นอกจากนี้ ข้อค้นพบที่ว่าการฝึกสมาธิช่วยลดความเครียดและความวิตกกังวลซึ่งเป็นปัจจัยรบกวนการนอนหลับ ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ Ong, Shapiro, and Manber (2008) ที่บูรณาการการฝึกสมาธิแบบเจริญสติเข้ากับการบำบัดพฤติกรรมทางปัญญาสำหรับภาวะนอนไม่หลับ (Mindfulness-Based Therapy for Insomnia: MBTI) โดยพบว่า การฝึกสมาธิช่วยปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปฏิบัติกับความคิดและอารมณ์ที่รบกวนการนอนหลับ ลดการตอบสนองแบบอัตโนมัติต่อความเครียด และเพิ่มความสามารถในการปล่อยวางความกังวลก่อนนอน ซึ่งสอดคล้องกับหลักการบริกรรมพุทโธตามแนวหลวงพ่อวิริยังค์ที่มุ่งให้จิตจับอยู่กับอารมณ์เดียวจนคลายจากความฟุ้งซ่าน

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 ศึกษาทัศนะของผู้ปฏิบัติธรรมเพื่อแก้ปัญหาภาวะการนอนไม่หลับตามแนวทางของหลวงพ่อวิริยังค์

ผลการวิจัยพบว่า สาเหตุภาวะนอนไม่หลับของผู้ให้ข้อมูลทั้ง 17 ราย สามารถจัดกลุ่มได้ 4 กลุ่ม ได้แก่ ความฟุ้งซ่านและการยึดติดทางความคิด ความเครียดสะสม การยึดติดทางอารมณ์และการขาดสติกำกับจิต และภาวะซับซ้อนที่มีปัญหาสุขภาพจิตร่วมด้วย โดยมีข้อค้นพบร่วมว่าทุกกรณีเชื่อมโยงกับภาวะที่จิตขาดความตั้งมั่นและไม่สามารถกำกับอารมณ์หรือความคิดของตนเองได้อย่างเพียงพอ ข้อค้นพบนี้สอดคล้องกับงานวิจัยของ Morin, Drake, Harvey, Krystal, Manber, Riemann, and Spiegelhalder (2015) ที่ทบทวนวรรณกรรมอย่างเป็นระบบเกี่ยวกับกลไกทางจิตวิทยาของภาวะนอนไม่หลับ และพบว่า ภาวะตื่นตัวทางความคิด (cognitive hyperarousal) การวิตกกังวลซ้ำซ้อน (rumination) และการควบคุมความคิดไม่ได้ เป็น

ปัจจัยหลักที่ขัดขวางการเข้าสู่การนอนหลับ โดย Morin et al. (2015) ระบุว่า ภาวะตื่นตัวทางจิตใจก่อนเข้านอนเป็นตัวแปรสำคัญที่แยกผู้ที่มีภาวะนอนไม่หลับออกจากผู้ที่นอนหลับปกติ

ทัศนะของผู้ปฏิบัติธรรมที่สะท้อนว่า การบริกรรมพุทโธและการเดินจงกรมช่วยให้จิตมีอารมณ์กรรมฐานที่ชัดเจน เกิดความตั้งมั่น และลดความคิดรบกวนได้อย่างต่อเนื่องนั้น ตรงกับข้อเสนอของ Morin et al. (2015) ที่ระบุว่า การบำบัดทางจิตวิทยาที่มุ่งลดภาวะตื่นตัวทางความคิดก่อนนอนเป็นแนวทางที่มีประสิทธิภาพสูงสุดสำหรับภาวะนอนไม่หลับเรื้อรัง การที่ผู้ให้ข้อมูลรับรู้ว่าการปฏิบัติสมาธิช่วยลดความฟุ้งซ่านและทำให้จิตสงบก่อนนอน จึงเป็นการสะท้อนประสบการณ์ตรงที่สอดคล้องกับหลักฐานทางวิทยาศาสตร์

นอกจากนี้ งานวิจัยของ Kalmbach, Anderson, and Drake (2018) ที่ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างความเครียดสะสม การตอบสนองต่อความเครียด และภาวะนอนไม่หลับ ยังสนับสนุนข้อค้นพบที่ว่าความเครียดสะสมจากภาระงานและสภาพแวดล้อมเป็นหนึ่งในสาเหตุสำคัญของภาวะนอนไม่หลับ โดย Kalmbach et al. (2018) พบว่า ความเครียดสะสมจะกระตุ้นระบบประสาทอัตโนมัติให้ทำงานเกินสมดุล ส่งผลให้ร่างกายและจิตใจไม่อาจเข้าสู่ภาวะพักผ่อนได้ ซึ่งการปฏิบัติสมาธิตามแนวหลวงพ่อวิริยังค์ที่เน้นการกำกับจิตและการบริกรรมพุทโธ ก็คือกระบวนการลดการตอบสนองต่อความเครียดดังกล่าวนั่นเอง

วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 ประยุกต์ใช้พลังจิตตานุภาพเพื่อแก้ปัญหาภาวะการนอนไม่หลับของผู้ปฏิบัติธรรมตามแนวของหลวงพ่อวิริยังค์

ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการประยุกต์ใช้พลังจิตตานุภาพสามารถสังเคราะห์เป็นลำดับขั้น 5 ขั้น ได้แก่ การเตรียมจิต การกำหนดอารมณ์กรรมฐาน การพัฒนาสติและสมาธิ การเข้าสู่ภาวะจิตสงบ และการนอนหลับที่มีคุณภาพ ข้อค้นพบนี้สอดคล้องกับงานวิจัยของ Shapiro, Carlson, Astin, and Freedman (2006) ที่เสนอแบบจำลองกลไกของสติ (Mechanisms of Mindfulness) โดยอธิบายว่า การฝึกสมาธิส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางจิตใจผ่านกลไก 4 ประการ ได้แก่ การควบคุมความใส่ใจ (attention regulation) การตระหนักรู้ในร่างกาย (body awareness) การควบคุมอารมณ์ (emotion regulation) และการเปลี่ยนมุมมองต่อตนเอง (change in perspective on the self) ซึ่งกลไกทั้ง 4 นี้ทำงานอย่างเป็นลำดับขั้น เริ่มจากการฝึกควบคุมความใส่ใจไปสู่อารมณ์กรรมฐาน การรับรู้สภาวะร่างกายและจิตใจ การปรับสมดุลอารมณ์ จนเกิดการเปลี่ยนแปลงขั้นพื้นฐานในจิตใจ

แบบจำลองของ Shapiro et al. (2006) สะท้อนตรงกับลำดับขั้น 5 ขั้น ที่สังเคราะห์ได้จากประสบการณ์ของผู้ให้ข้อมูล โดยขั้นการเตรียมจิตและการกำหนดอารมณ์กรรมฐานตรงกับกลไกด้านการควบคุมความใส่ใจ ขั้นการพัฒนาสติและสมาธิตรงกับกลไกการตระหนักรู้ในร่างกายและจิตใจ และขั้นการเข้าสู่ภาวะจิตสงบจนนำไปสู่การนอนหลับที่มีคุณภาพ ตรงกับกลไกการควบคุมอารมณ์และการเปลี่ยนมุมมองต่อตนเอง ซึ่งนำไปสู่การคลายความยึดติดจากความคิดและอารมณ์ที่เคยรบกวนการนอนหลับ

นอกจากนี้ งานวิจัยของ Rusch, Rosario, Levison, Olivera, Livingston, Wu, and Gill (2019) ที่ศึกษาผลของการฝึกสมาธิแบบมีผู้แนะนำต่อคุณภาพการนอนหลับในผู้ที่มีภาวะนอนไม่หลับเรื้อรัง ยัง

สนับสนุนข้อค้นพบที่ว่า การปฏิบัติสมาธิอย่างสม่ำเสมอทั้งก่อนนอนและระหว่างวันช่วยสะสมกำลังจิต และนำไปสู่คุณภาพการนอนหลับที่ดีขึ้นอย่างยั่งยืน โดย Rusch et al. (2019) พบว่า กลุ่มที่ฝึกสมาธิมีระยะเวลาในการเข้าสู่การนอนหลับลดลง และมีประสิทธิภาพการนอนหลับเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญเมื่อเทียบกับกลุ่มควบคุม และผลลัพธ์ดังกล่าวคงอยู่ในการติดตามระยะยาว 6 เดือน แสดงให้เห็นว่า การฝึกสมาธิมิใช่เพียงเทคนิคผ่อนคลายเฉพาะหน้า แต่เป็นการปรับเปลี่ยนกลไกพื้นฐานของจิตที่นำไปสู่การนอนหลับอย่างยั่งยืน

องค์ความรู้ใหม่

การประยุกต์ใช้พลังจิตตานุภาพตามแนวของหลวงพ่อวิริยังค์เป็นกระบวนการพัฒนาจิตอย่างเป็นระบบ เริ่มตั้งแต่การเตรียมจิต การกำหนดอารมณ์กรรมฐาน การพัฒนาสติและสมาธิ จนถึงการเกิดภาวะสงบของจิต อันนำไปสู่การนอนหลับอย่างเป็นธรรมชาติและมีคุณภาพ ข้อค้นพบนี้สะท้อนให้เห็นว่า หลักพระพุทธศาสนาสามารถนำมาประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการส่งเสริมสุขภาวะทางจิต ลดความฟุ้งซ่าน และพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้ปฏิบัติได้อย่างเหมาะสมกับบริบทสังคมร่วมสมัย ทั้งยังเป็นฐานสำคัญสำหรับการพัฒนาองค์ความรู้ด้านพุทธศาสตร์ประยุกต์ในการดูแลภาวะการนอนไม่หลับต่อไปในอนาคต ดังภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 1 ผลลัพธ์องค์ความรู้

ที่มา: GPT (2026)

ภาพนี้เป็นแผนภาพแสดงกระบวนการประยุกต์ใช้พลังจิตตานุภาพเพื่อแก้ปัญหาภาวะการนอนไม่หลับตามแนวหลวงพ่อวิริยังค์ โดยนำเสนอเป็นกระบวนการพัฒนาจิตอย่างเป็นลำดับ 5 ขั้นตอน จากซ้ายไป

ขวา เพื่อให้เห็นความเชื่อมโยงระหว่างการฝึกจิต การเจริญสติ สมาธิ และผลลัพธ์ด้านสุขภาวะ โดยเฉพาะการส่งเสริมการนอนหลับอย่างเป็นธรรมชาติและมีคุณภาพ

ในขั้นที่ 1 การเตรียมจิตเป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการ โดยมุ่งให้ผู้ปฏิบัติปรับสภาพกายและใจให้พร้อมก่อนเข้าสู่การฝึกกรรมฐาน การเตรียมจิตนี้มีความสำคัญ เพราะช่วยลดความฟุ้งซ่าน ความกังวล และความตึงเครียดเบื้องต้น ทำให้จิตค่อย ๆ เข้าสู่ภาวะสงบและพร้อมต่อการกำหนดอารมณ์กรรมฐานในขั้นต่อไป

ขั้นที่ 2 การกำหนดอารมณ์กรรมฐาน แสดงถึงการใช้เครื่องมือทางจิต เช่น การบริกรรมพุทโธ หรือการกำหนดลมหายใจ เข้า–ออก เพื่อให้จิตมีที่ตั้ง มีจุดยึดเหนี่ยว และลดการไหลตามความคิดฟุ้งซ่าน การกำหนดอารมณ์กรรมฐานจึงทำหน้าที่เป็นฐานสำคัญในการรวมจิต ช่วยให้ผู้ปฏิบัติเริ่มควบคุมทิศทางของความสนใจได้อย่างเป็นระบบ

ขั้นที่ 3 การพัฒนาสติและสมาธิ เป็นขั้นของการฝึกปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง ผ่านกิจกรรมหลัก ได้แก่ การเดินจงกรมและการนั่งสมาธิ การเดินจงกรมช่วยให้เกิดสติรู้เท่าทันการเคลื่อนไหว ส่วนการนั่งสมาธิช่วยให้จิตตั้งมั่นและละเอียดขึ้น กระบวนการนี้ทำให้สติและสมาธิพัฒนาไปพร้อมกัน ส่งผลให้ผู้ปฏิบัติมีความสามารถในการรู้เท่าทันความคิด อารมณ์ และความรู้สึกภายในตนเองมากขึ้น

ขั้นที่ 4 การเกิดภาวะสงบของจิต เป็นผลจากการฝึกสติและสมาธิอย่างต่อเนื่อง เมื่อจิตมีความตั้งมั่น อารมณ์ฟุ้งซ่านและนิวรณ์ต่าง ๆ จะค่อย ๆ ลดลง ภาวะนี้สะท้อนถึงจิตที่มีความสงบ โปร่ง เบา และพร้อมพักผ่อนอย่างแท้จริง ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญต่อการลดภาวะนอนไม่หลับ เพราะปัญหาการนอนไม่หลับจำนวนมากสัมพันธ์กับความคิดวนซ้ำ ความกังวล และความตึงเครียดทางใจ

ขั้นที่ 5 ผลลัพธ์ด้านสุขภาวะ แสดงผลปลายทางของกระบวนการ คือการนอนหลับอย่างเป็นธรรมชาติและมีคุณภาพ เมื่อจิตสงบและลดความฟุ้งซ่าน ร่างกายและจิตใจจะเข้าสู่ภาวะผ่อนคลาย ส่งผลให้การนอนหลับเกิดขึ้นได้ง่ายขึ้น หลับได้ลึกขึ้น และตื่นมาด้วยความสดชื่นมากขึ้น จึงถือเป็นการใช้พลังจิตตานุภาพเพื่อส่งเสริมสุขภาวะทั้งด้านกายและใจ

โดยสรุป ภาพนี้ชี้ให้เห็นว่า การแก้ปัญหาภาวะนอนไม่หลับตามแนวหลวงพ่อวิริยังค์มิได้เน้นเพียงการทำให้นอนหลับในเชิงกายภาพเท่านั้น แต่เน้นการพัฒนาจิตอย่างเป็นระบบ เริ่มจากการเตรียมจิต การกำหนดอารมณ์กรรมฐาน การฝึกสติและสมาธิ จนจิตเกิดความสงบตั้งมั่น แล้วนำไปสู่สุขภาวะที่ดี กล่าวได้ว่าเป็นกระบวนการบูรณาการ “สมาธิภาวนา” กับ “การดูแลสุขภาพใจ” เพื่อให้การนอนหลับเกิดขึ้นอย่างเป็นธรรมชาติ มีคุณภาพ และยั่งยืน.

ข้อเสนอแนะ

การวิจัยครั้งนี้ได้แสดงให้เห็นว่า การประยุกต์ใช้พลังจิตตานุภาพตามแนวหลวงพ่อวิริยังค์เป็นกระบวนการพัฒนาจิตอย่างเป็นระบบที่ช่วยลดความฟุ้งซ่าน ระงับนิวรณ์ และส่งเสริมการนอนหลับอย่างเป็นธรรมชาติ ข้อค้นพบดังกล่าวนำไปสู่ข้อเสนอแนะดังต่อไปนี้

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) กระทรวงสาธารณสุขควรบรรจุโปรแกรมสมาธิเพื่อการนอนหลับในบริการสุขภาพปฐมภูมิเพื่อลดการพึ่งพายานอนหลับและส่งเสริมการดูแลตนเองอย่างยั่งยืน

2) กระทรวงศึกษาธิการควรส่งเสริมหลักสูตรสมาธิในสถานศึกษาเพื่อป้องกันปัญหาความเครียดและการนอนหลับในเยาวชน

3) สำนักงานการวิจัยแห่งชาติควรจัดสรรทุนวิจัยที่บูรณาการพุทธศาสตร์กับวิทยาศาสตร์การแพทย์เพื่อสร้างหลักฐานเชิงประจักษ์รองรับนโยบาย

2. ข้อเสนอแนะในการนำไปใช้ประโยชน์

1) สถาบันพลังจิตตานุภาพควรพัฒนาโปรแกรมบำบัดภาวะนอนไม่หลับระยะสั้น โดยใช้ลำดับขั้น 5 ขั้นที่ค้นพบจากการวิจัย

2) วัดธรรมมงคลและสาขาควรสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับสถานพยาบาลเพื่อรับส่งต่อผู้ป่วยนอนไม่หลับเข้ารับการฝึกสมาธิ

3) ควรผลิตแอปพลิเคชันหรือคลิปเสียงนำสมาธิก่อนนอนเพื่อให้ประชาชนนำไปปฏิบัติด้วยตนเองที่บ้านได้สะดวก

3. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1) ควรวิจัยเชิงทดลองแบบสุ่มและมีกลุ่มควบคุม เปรียบเทียบสมาธิตามแนวหลวงพ่อวิริยังค์กับการบำบัดมาตรฐาน เช่น CBT-I

2) ควรใช้เครื่องมือทางประสาทวิทยาศาสตร์ เช่น EEG หรือ fMRI ศึกษาการเปลี่ยนแปลงของสมองขณะปฏิบัติสมาธิก่อนนอน

3) ควรขยายผลไปยังกลุ่มเปราะบาง เช่น ผู้สูงอายุ ผู้ป่วยซึมเศร้า หรือบุคลากรทางการแพทย์เพื่อทดสอบประสิทธิผลในบริบทที่หลากหลาย

เอกสารอ้างอิง

พระพรหมมงคลญาณ (พระอาจารย์วิริยังค์ สิรินฺธโร). (2562). *หลักสูตรครูสมาธิ เล่ม 1*. บริษัท ประชาชน จำกัด.

ภาควิชาจิตเวชศาสตร์ คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล. (2561). บทความผิดปกติการนอน. ใน *จิตเวชศาสตร์* (หน้า 563–571). ภาควิชาจิตเวชศาสตร์ คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล.

สมเด็จพระญาณวชิโรดม (วิริยังค์ สิรินฺธโร). (2550). *วิธีทำสมาธิ*. ธรรมมงคล.

สมาคมจิตแพทย์แห่งประเทศไทย. (2558). *คู่มือการวินิจฉัยและสถิติสำหรับความผิดปกติทางจิต DSM-5 ฉบับภาษาไทย*. สมาคมจิตแพทย์แห่งประเทศไทย.

สมาคมโรคจากการหลับแห่งประเทศไทย และ กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข. (2559). *สารพันปัญหาการนอนหลับ*. บริษัท โอ-วิทย์ (ประเทศไทย) จำกัด.

Benson, H. (2000). *The relaxation response*. HarperCollins.

Black, D. S., O'Reilly, G. A., Olmstead, R., Breen, E. C., & Irwin, M. R. (2015). Mindfulness meditation and improvement in sleep quality and daytime impairment among older adults with sleep disturbances: A randomized clinical trial. *JAMA Internal Medicine*, 175(4), 494–501. https://doi.org/10.1001/jamainternmed.2014.8081

Kalmbach, D. A., Anderson, J. R., & Drake, C. L. (2018). The impact of stress on sleep: Pathogenic sleep reactivity as a vulnerability to insomnia and circadian disorders. *Journal of Sleep Research*, 27(6), e12710. https://doi.org/10.1111/jsr.12710

Morin, C. M., Drake, C. L., Harvey, A. G., Krystal, A. D., Manber, R., Riemann, D., & Spiegelhalder, K. (2015). Insomnia disorder. *Nature Reviews Disease Primers*, 1, 15026. https://doi.org/10.1038/nrdp.2015.26

Ong, J. C., Shapiro, S. L., & Manber, R. (2008). Combining mindfulness meditation with cognitive-behavior therapy for insomnia: A treatment-development study. *Behavior Therapy*, 39(2), 171–182. https://doi.org/10.1016/j.beth.2007.07.002

Rusch, H. L., Rosario, M., Levison, L. M., Olivera, A., Livingston, W. S., Wu, T., & Gill, J. M. (2019). The effect of mindfulness meditation on sleep quality: A systematic review and meta-analysis of randomized controlled trials. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1445(1), 5–16. https://doi.org/10.1111/nyas.13996

Shapiro, S. L., Carlson, L. E., Astin, J. A., & Freedman, B. (2006). Mechanisms of mindfulness. *Journal of Clinical Psychology*, 62(3), 373–386. https://doi.org/10.1002/jclp.20237

World Health Organization. (n.d.). *Sleep problems prevalence and health impact*. WHO. Retrieved 2026.

การประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 4 เพื่อเสริมสร้างคุณภาพชีวิตและความสุขในการทำงานของครู

APPLICATION OF IDDHIPĀDA IV FOR ENHANCING QUALITY OF LIFE AND HAPPINESS IN THEACHERS' WORK

ภาคภูมิ บุญมา[1]

Phakphum Bunma[1]

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี, ประเทศไทย[1]

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Budhapanaya Sridhavaravati Buddhist College, Thailand[1]

Corresponding Author Email boonmapakpoom@gmail.com

Received 21 March 2026; Revised 7 May 2026; Accepted 23 May 2026

****

การประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 4 เพื่อเสริมสร้างคุณภาพชีวิตและความสุขในการทำงานของครู

ภาคภูมิ บุญมา

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์เชิงบูรณาการและนำเสนอแนวทางการประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 4 เพื่อเสริมสร้างคุณภาพชีวิตและความสุขในการทำงานของวิชาชีพครู โดยอาศัยการศึกษาข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎก คัมภีร์วิสุทธิมรรค และเอกสารทางวิชาการที่เกี่ยวข้องกับคุณภาพชีวิตและจิตวิทยาองค์การ ผลการศึกษาพบว่า คุณภาพชีวิตและความสุขในวิชาชีพครูมิได้ขึ้นอยู่กับปัจจัยทางวัตถุเพียงอย่างเดียว แต่เป็นสภาวะที่เกิดจากดุลยภาพระหว่างความมั่นคงภายนอกและความสงบสุขภายในจิตใจ หลักอิทธิบาท 4 ตามนัยแห่งคัมภีร์วิสุทธิมรรค ทำหน้าที่เป็นอธิบดีธรรมหรือเครื่องบริหารจัดการจิตที่ทรงประสิทธิภาพ โดยประกอบด้วย 1) ฉันทะ การสร้างกุศลธรรมฉันทะเพื่อเปลี่ยนภาระงานให้กลายเป็นความรักในวิชาชีพ 2) วิริยะ การใช้ความเพียรที่ประกอบด้วยปัญญาเพื่อก้าวข้ามวิกฤตเศรษฐกิจและสังคมอย่างมีศักดิ์ศรี 3) จิตตะ การสร้างสติจดจ่อในหน้าที่เพื่อลดภาวะความเครียดสะสม และ 4) วิมังสา การใช้ปัญญาใคร่ครวญเพื่อสร้างนวัตกรรมการทำงานและสมดุลระหว่างงานและชีวิต การประยุกต์ใช้หลักธรรมดังกล่าวช่วยเปลี่ยนสถานะของครูจากการทำงานแบบจำยอมไปสู่การตื่นรู้ ในบทบาทหน้าที่ ส่งผลให้เกิดความภาคภูมิใจและสุขภาวะที่ยั่งยืน บทความนี้จึงเสนอแนะว่าหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรบูรณาการหลักพุทธธรรมเข้ากับนโยบายพัฒนาบุคลากร เพื่อยกระดับครูจากการเป็นเพียงผู้รับจ้างสอนไปสู่การเป็นผู้สรรค์สร้างชีวิตที่มีคุณภาพ ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงของโลกในศตวรรษที่ 21 และนำ IDDHI-STRENGTH Model 5 ขั้นตอนสู่ชีวิตครูที่มีความสุขและสำเร็จไปใช้เสริมสร้างคุณภาพชีวิตและความสุขในการทำงานของครู

คำสำคัญ: อิทธิบาท 4; คุณภาพชีวิตครู; ความสุขในการทำงาน; พุทธบูรณาการ

APPLICATION OF IDDHIPĀDA IV FOR ENHANCING QUALITY OF LIFE AND HAPPINESS IN THEACHERS' WORK

Phakphum Bunma

Abstract

This academic article aims to integrally analyze and propose guidelines for applying the Iddhipāda IV (the Four Paths to Success) to enhance the quality of life and work happiness within the teaching profession. The study is based on an extensive review of the Tipiṭaka, the Visuddhimagga, and academic literature concerning quality of life and organizational psychology. The findings reveal that quality of life and happiness in the teaching profession do not depend solely on material factors, but rather on a state of equilibrium between external security and internal mental peace. According to the Visuddhimagga, the Iddhipāda IV functions as Adhipati-Dhamma (dominant factors) or highly efficient mental management tools, consisting of: Chanda (Aspiration): cultivating wholesome desire to transform professional burdens into a genuine love for the vocation; Viriya (Effort) applying wisdom-based persistence to overcome socio-economic crises with dignity; Citta (Thoughtfulness) fostering mindfulness and focus on duties to reduce accumulated stress; and Vīmaṃsā (Reasoning) utilizing analytical wisdom to create work innovations and achieve a healthy work-life balance. The application of these principles shifts the teacher's status from passive compliance to professional awakening, resulting in sustainable pride and well-being. This article suggests that relevant agencies should integrate Buddhist principles into personnel development policies to elevate teachers from being mere "hired instructors" to "creators of quality lives" amidst the 21st-century global shifts. Furthermore, the IDDHI-STRENGTH Model, a five-step process for a happy and successful teaching life, is recommended as a practical framework for enhancing teachers' quality of life and happiness at work.

Keywords: Iddhipāda IV; Teacher Quality of Life; Work Happiness; Buddhist Integration

บทนำ

หลักธรรมทางพระพุทธศาสนามีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของสังคมไทยมาอย่างยาวนานกว่า 2,500 ปี โดยมีหัวใจสำคัญอยู่ที่การมุ่งเน้นให้มนุษย์ละเว้นความชั่ว ทำความดี และทำจิตใจให้ผ่องใส หลักคำสอนเหล่านี้ประกอบด้วยจริยธรรม คุณธรรม และศีลธรรมสากล ซึ่งเป็นรากฐานในการกำหนดบทบาทหน้าที่และการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติสุข นอกจากนี้ พระพุทธศาสนายังมีลักษณะเป็นศาสนาแห่งเหตุผลและปัญญา ที่สอนให้มนุษย์รู้จักใช้ปัญญาพิจารณาสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริง เพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดียิ่งขึ้น ในบริบทของวิชาชีพครูและการปฏิบัติหน้าที่ในสถานศึกษา เช่น โรงเรียนวัดไร่ขิงวิทยา บุคลากรทางการศึกษาถือเป็นฟันเฟืองสำคัญที่ขับเคลื่อนคุณภาพของเยาวชน ทว่าในปัจจุบัน สังคมมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและเต็มไปด้วยความท้าทาย ครูจึงต้องเผชิญกับปัญหาและความกดดันที่หลากหลาย ทั้งภาระงานที่เพิ่มขึ้นและการตอบสนองต่อความต้องการที่แตกต่างกันของผู้เรียน ซึ่งอาจส่งผลต่อคุณภาพชีวิตและความสุขในการทำงาน ด้วยเหตุดังกล่าว การนำหลักพุทธธรรมเข้ามาประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติหน้าที่จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง เพื่อเป็นเครื่องมือในการฝึกฝนอบรมตน (สุปฏิบัติ) และพัฒนาทัศนคติในการทำงานให้ก้าวหน้า

การพัฒนาคุณภาพชีวิตที่แท้จริงตามทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2559) คือ การฝึกฝนคนให้รู้จักดำเนินชีวิตอย่างถูกต้อง มีความสุข สามารถแก้ปัญหาและหาทางออกจากความทุกข์ได้โดยไม่ก่อโทษภัยแก่ผู้อื่น พร้อมที่จะใช้สิ่งอำนวยความสุขทางวัตถุอย่างชาญฉลาดและเกื้อกูลต่อสังคม ดังนั้น การนำหลักอิทธิบาท 4 อันประกอบด้วย ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา (ที.ปา. (ไทย) 11/231/233; อภิ.วิ. (ไทย) 35/505/292) มาประยุกต์ใช้ จึงเป็นแนวทางสำคัญในการเสริมสร้างพลังใจ สร้างความสุขในการทำงาน และยกระดับคุณภาพชีวิตของครูให้มีความพร้อมในการปฏิบัติหน้าที่เพื่อศิษย์และสังคมได้อย่างยั่งยืน

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 ในหมวด 7 ว่าด้วยครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษา ตามความในมาตรา 52 ได้กำหนดให้กระทรวงศึกษาธิการส่งเสริมให้มีระบบและกระบวนการผลิต รวมถึงการพัฒนาครูให้มีคุณภาพมาตรฐานที่เหมาะสมกับการเป็นวิชาชีพชั้นสูง โดยเน้นย้ำถึงการพัฒนาบุคลากรประจำการอย่างต่อเนื่อง เนื่องจากครูคือทรัพยากรที่มีความสำคัญสูงสุดต่อการจัดการศึกษา และมีบทบาทโดยตรงในการพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ดังนั้น ในการบริหารงานบุคคล ผู้บริหารสถานศึกษาจึงจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับคุณภาพชีวิตการทำงานของครู ซึ่งเป็นปัจจัยพื้นฐานที่จะส่งเสริมให้ครูสามารถปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ ในบริบทปัจจุบัน กระทรวงศึกษาธิการได้มีการกำหนดนโยบายและแนวทางพัฒนาครูอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมและเทคโนโลยีในศตวรรษที่ 21 (กระทรวงศึกษาธิการ, 2569) ในปัจจุบันเป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวางว่า คุณภาพการเรียนรู้ของผู้เรียนขึ้นอยู่กับคุณภาพของครูโดยตรง นานาอารยประเทศจึงมุ่งเน้นการปฏิรูปการศึกษาไปที่การพัฒนาครูเป็นอันดับแรก ด้วยความเชื่อว่าหากครูมีคุณภาพ กระบวนการเรียนการสอนย่อมมีประสิทธิภาพ นำไปสู่การเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้และนวัตกรรม อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาวิจัยเพื่อเตรียมการปฏิรูปการศึกษา พบว่าคุณภาพการดำเนินชีวิตของครูมีความสัมพันธ์อย่างยิ่งกับกระบวนการผลิตและพัฒนา รวมถึงความมุ่งมั่นในการปฏิบัติหน้าที่ ท่ามกลางกระแส

โลกาภิวัตน์ที่ส่งผลกระทบอย่างรุนแรงต่อครูทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจ และเทคโนโลยี (อำนาจ สุนทรธรรม, 2553) การพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนไทยให้มีความสุขนั้น จำเป็นต้องได้รับการส่งเสริมใน 4 มิติ คือ ทางกาย ทางจิตใจและอารมณ์ ทางสังคมและสิ่งแวดล้อม และทางปัญญา เพื่อให้ครูเกิดความรอบรู้ มีทักษะ และทัศนคติที่ดีในการปฏิรูปตนเอง ซึ่งจะส่งผลเชิงบวกต่อชุมชนและองค์กร นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่พึงประสงค์และการขับเคลื่อนสังคมให้เจริญก้าวหน้าในทุกด้าน เช่นเดียวกับการบริหารงานในสถานศึกษาที่ต้องมีระบบสนับสนุนและที่ปรึกษาในการวางแผนเพื่อให้งานบรรลุวัตถุประสงค์อย่างมีประสิทธิภาพ จากสภาพการณ์จริงของครูโรงเรียนวัดไร่ขิงวิทยาที่ต้องปฏิบัติหน้าที่ภายใต้นโยบาย เรียนดี มีความสุข เพื่อสร้างความพึงพอใจและแก้ไขปัญหาให้แก่นักเรียน พบว่ายังประสบปัญหาในหลายด้าน ทั้งการขาดโอกาสในการพัฒนาตนเองเพื่อศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้น ปัญหาช่องว่างระหว่างวัยภายในหน่วยงานที่กระทบต่อการทำงานร่วมกัน รวมถึงปัญหาการขาดแรงจูงใจจากค่าตอบแทนที่ไม่สอดคล้องกับค่าครองชีพ และปัญหาหนี้สินสะสม ซึ่งส่งผลกระทบลูกโซ่ไปถึงคุณภาพชีวิตครอบครัวและการจัดการเรียนการสอน

ด้วยเหตุนี้ จึงเล็งเห็นความจำเป็นในการนำหลักพุทธธรรม โดยเฉพาะหลักอิทธิบาท 4 เข้ามาประยุกต์ใช้เป็นเครื่องมือในการสอดแทรกสู่การปฏิบัติงาน เพื่อเสริมสร้างประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการทำงาน ควบคู่ไปกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของครูให้ดีขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม อันจะนำไปสู่ความสุขที่แท้จริงและสันติสุขในการอยู่ร่วมกันในสถานศึกษาในระบบการศึกษาไทย ครูคือฟันเฟืองสำคัญที่สุดในการหล่อหลอมเยาวชน แต่ในกระแสโลกศตวรรษที่ 21 ครูต้องเผชิญกับภาวะความกดดันหลากหลายมิติ ทั้งภาระงานล้นมือ ปัญหาเศรษฐกิจ และความคาดหวังจากสังคม หากครูขาดเครื่องมือในการจัดการสภาวะจิตใจ ย่อมส่งผลกระทบต่อประสิทธิภาพการสอน หลักธรรม อิทธิบาท 4 จึงมิใช่เพียงสูตรสำเร็จสู่ความสำเร็จทางวัตถุ แต่เป็นระบบปฏิบัติการทางจิต ที่ช่วยสร้างสมดุลระหว่างความสำเร็จในงานและความสุขในชีวิต

หลักอิทธิบาท 4 ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

1. ความหมายของอิทธิบาท 4

ในการพิจารณาหลักธรรมเพื่อความสำเร็จ พระพุทธโฆสเถระได้รจนาอรรถาธิบายไว้ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค โดยให้ความหมายของคำว่า อิทธิ คือ ความสำเร็จผล ฉบับสมเด็จฯ (อาจ อาสภมหาเถร) แปลและเรียบเรียง ปริจเฉทที่ 22 ญาณทัสสนวิสุทธินิเทศ หน้า 1142-1143 ระบุว่า “เรียกว่าอิทธิบาท เพราะเป็นทางแห่งความสำเร็จ โดยความหมายว่าเป็นหัวหน้าของสัมปยุตตธรรมของอิทธินั้น และโดยความหมายว่า เป็นการกระทำภาคต้นของอิทธิซึ่งเป็นผล..... (พระพุทธโฆสเถระ, 2554)

1) การเป็นหัวหน้าหรือเป็นประธานของธรรมที่เกิดร่วมกัน (สัมปยุตตธรรม) หมายความว่าในขณะที่บุคคลทำการใดให้สำเร็จ ธรรมข้อใดข้อหนึ่งในอิทธิบาท 4 จะต้องทำหน้าที่เป็น อธิบดี คือเป็นใหญ่ในจิตใจขณะนั้น

2) เป็นจุดเริ่มต้นหรือภาคต้น (ปุพพภาค) ของความสำเร็จที่เป็นผลลัพธ์ สาระสำคัญที่เน้นย้ำ คือ อิทธิบาท 4 มิได้จำกัดอยู่เพียงในระดับโลกุตตระเพื่อการหลุดพ้นเท่านั้น แต่ในระดับโลกิยะที่ปุถุชนปฏิบัติ หากมีการทำธรรมเหล่านี้ให้เป็นอธิบดีในใจ ย่อมนำไปสู่ภาวะที่เรียกว่า สมาธิ หรือความตั้งมั่นในงาน เช่น ฉันทสมาธิ เป็นต้น สำหรับวิชาชีพครู ความสำเร็จในที่นี้มิได้หมายถึงเพียงวิทยฐานะหรือลาภยศ แต่หมายถึง อิทธิ ในการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมศิษย์ และความลงตัวระหว่างภาระงานและสันติสุขทางใจ (พระพุทธโฆสเถระ, 2554)

2. ความสำคัญของอิทธิบาท 4 ในเชิงพุทธบูรณาการ

ความสำคัญของอิทธิบาท 4 ในเชิงพุทธบูรณาการ คือการยกสถานะของหลักธรรมจากการเป็นเพียงเครื่องมือสู่ความสำเร็จเชิงวัตถุ ไปสู่การเป็นส่วนหนึ่งของ โพธิปักขิยธรรม 37 หรือธรรมอันเป็นฝั่งแห่งการตรัสรู้ (พระคันธสาราภิวงส์, 2550) ซึ่งในบริบทของวิชาชีพครูนั้น ความสำคัญประการแรกคือการเปลี่ยนทัศนคติจากการทำงานแบบ กิจวัตร ที่ขับเคลื่อนด้วยความจำยอม ให้กลายเป็นการทำงานแบบวิปัสสนา หรือการตื่นรู้ในบทบาทหน้าที่ ครูที่ปฏิบัติอิทธิบาท 4 จึงมิได้เพียงสอนตามตำรา แต่กำลังปฏิบัติธรรมผ่านการทำหน้าที่ สภาวะนี้ช่วยให้ครูเกิดความตระหนักรู้ในคุณค่าของตนเองและศิษย์ นำไปสู่ความสุขในขณะปัจจุบันโดยไม่ต้องรอผลตอบแทนจากภายนอกเพียงอย่างเดียว

ความสำคัญของหลักธรรมนี้อยู่ที่การปรับเปลี่ยน พลังงานในการขับเคลื่อนชีวิต จากเดิมที่อาจถูกขับเคลื่อนด้วย ตัณหา คือความอยากในลาภ ยศ และวิทยฐานะ ซึ่งมักนำมาซึ่งความเครียด การแข่งขัน และภาวะหมดไฟ ให้เปลี่ยนมาเป็นการขับเคลื่อนด้วยกุศลธรรมฉันทะ หรือความอยากในธรรม คือความปรารถนาให้ศิษย์มีความรู้และความดีงาม (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2559) พลังงานนี้ถือเป็น พลังงานสะอาดที่ไม่ก่อให้เกิดความเหนื่อยหน่ายทางจิตใจ แต่กลับสร้างปีติและความอิ่มเอมใจทุกครั้งที่เห็นพัฒนาการของศิษย์ ทำให้ครูมีพลังชีวิตที่สดชื่น

ในการบริหารจัดการองค์กร อิทธิบาท 4 มีความสำคัญในฐานะเป็นเครื่องบริหารจัดการจิตที่ทรงประสิทธิภาพ เมื่อครูทำอิทธิบาทให้เป็นอธิบดีหรือเป็นใหญ่ในใจ จะเกิดภาวะที่จิตมีอารมณ์เป็นหนึ่ง (ฉันทสมาธิ) ความจดจ่อนี้เองที่ช่วยลดความฟุ้งซ่านจากปัญหาหนี้สินหรือความขัดแย้งในที่ทำงาน ทำให้ครูสามารถรักษาดุลยภาพของจิตใจท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงได้ หลักธรรมนี้จึงเป็นที่ทำให้ในงานสำเร็จ รวมถึงเครื่องมือสำคัญในการลดภาวะความเครียดสะสม และเป็นกลไกสร้างสันติสุขให้เกิดขึ้นภายในองค์กรการศึกษา (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2559)

สรุปอิทธิบาท 4 ตามคัมภีร์วิสุทธิมรรคของพระพุทธโฆสเถระ นอกจากเป็นเครื่องมือสู่ความสำเร็จทางวัตถุหรือวิทยฐานะ แต่เป็น ทางแห่งความสำเร็จ (อิทธิปาทะ) ที่ครอบคลุมทั้งระดับโลกิยะและโลกุตตระ โดยมีหัวใจสำคัญ 2 ประการ คือการเป็น อธิบดี หรือธรรมที่เป็นใหญ่ในจิตขณะทำงาน และเป็น ปุพพภาค หรือจุดเริ่มต้นแห่งผลสัมฤทธิ์ ประกอบด้วย ฉันทะ (ความรักในงาน), วิริยะ (ความเพียรประคองจิต), จิตตะ (ความจดจ่อตั้งมั่น) และ วิมังสา (การใช้ปัญญาไตร่ตรอง) ซึ่งเมื่อปฏิบัติจนเกิดภาวะ สมาธิ ในงาน เช่น ฉันทส

มาธิ จะช่วยยกระดับการทำงานจากกิจวัตรที่จำยอม ไปสู่ การปฏิบัติธรรมเชิงวิปัสสนา ที่สร้างความตื่นรู้ในบทบาทหน้าที่ โดยเฉพาะในวิชาชีพครู อิทธิบาท 4 มีความสำคัญในเชิงพุทธบูรณาการคือการเปลี่ยน พลังงานขับเคลื่อนชีวิต จากตัณหาที่มุ่งหวังเพียงลาภยศซึ่งนำไปสู่ความเครียดและภาวะหมดไฟ ให้กลายเป็น กุศลธรรมฉันทะ ที่มุ่งหวังความเจริญของศิษย์ อันเป็นพลังงานสะอาดที่สร้างปีติและความอิ่มเอมใจ หลักธรรมนี้จึงมิใช่เพียงสูตรสำเร็จของการทำงาน แต่เป็นเครื่องบริหารจัดการจิตที่ทรงประสิทธิภาพ ช่วยลดความฟุ้งซ่านจากปัญหาภายนอก สร้างดุลยภาพท่ามกลางการเปลี่ยนแปลง และเปลี่ยนภาระงานให้กลายเป็นสันติสุขภายในองค์กร

แนวคิดการเสริมสร้างคุณภาพชีวิตและความสุขของวิชาชีพครู

1. คุณภาพชีวิตและความสุข

คุณภาพชีวิตและความสุขเป็นมโนทัศน์เชิงสหวิทยาการที่สะท้อนถึงสภาวะความสมบูรณ์ของการดำรงชีวิต ทั้งในมิติทางกายภาพและจิตใจที่มีความพึงพอใจต่อสถานะของตนเองภายใต้บริบทของวัฒนธรรมและค่านิยมที่แต่ละบุคคลดำรงอยู่ (The WHOQOL Group, 1995) ในทางวิชาการ คุณภาพชีวิตมิได้หมายถึงเพียงสภาวะทางเศรษฐกิจหรือรายได้ที่สูงเท่านั้น แต่ครอบคลุมถึงการมีสุขภาพกายที่สมบูรณ์ สุขภาพจิตที่เข้มแข็ง การมีสัมพันธภาพทางสังคมที่เกื้อกูล และการอาศัยอยู่ในสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการมีชีวิตที่ดี สอดคล้องกับแนวคิดความสุขเชิงอัตวิสัย ซึ่งเป็นกระบวนการทางจิตใจในการประเมินความพึงพอใจต่อชีวิตในภาพรวม คุณภาพชีวิตที่สมบูรณ์จึงต้องมีลักษณะเป็น ชีวิตที่มีคุณภาพ คือมีการตอบสนองความต้องการพื้นฐานอย่างเหมาะสม จนนำไปสู่สภาวะจิตใจที่เบิกบาน มีความสงบภายใน และมีความรู้สึกมั่นคงในชีวิต (นิศารัตน์ ศิลปเดช, 2540) การสร้างคุณภาพชีวิตและความสุขจึงเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เพราะเมื่อมนุษย์มีความสุขย่อมส่งผลต่อประสิทธิภาพในการขับเคลื่อนพันธกิจต่าง ๆ ของสังคมให้เจริญงอกงามอย่างยั่งยืนและมีสันติสุข (The WHOQOL Group, 1995)

2. หลักการเสริมสร้างคุณภาพชีวิตและความสุข

หลักการสำคัญในการเสริมสร้างคุณภาพชีวิตและความสุขสามารถวิเคราะห์ผ่านทฤษฎีลำดับขั้นความต้องการของ Maslow ที่ระบุว่ามนุษย์จะเข้าสู่สภาวะความสุขสูงสุดได้เมื่อได้รับการตอบสนองความต้องการอย่างเป็นระบบ เริ่มตั้งแต่ความต้องการพื้นฐานทางกายภาพ ความปลอดภัยมั่นคง ความรักและการเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม ไปจนถึงการได้รับการยอมรับและการตระหนักรู้ในคุณค่าของตนเอง (สร้อยตระกูล อรรถมานะ, 2542) นอกจากนี้ หลักการเสริมสร้างคุณภาพชีวิตยังต้องอาศัยการบริหารจัดการองค์ประกอบ 4 มิติสำคัญตามมาตรฐานสากล คือด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และสภาพแวดล้อม การสร้างดุลยภาพระหว่างมิติทางวัตถุและมิติทางจิตปัญญาจึงเป็นปัจจัยชี้วัดความสำเร็จที่สำคัญ (UNESCO, 1993) ในเชิงพุทธบูรณาการหลักการเสริมสร้างคุณภาพชีวิตคือการพัฒนาที่สมดุลทั้ง ปัจจัยภายนอก คือสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวย และปัจจัยภายใน คือการฝึกฝนจิตใจให้มีสติปัญญาในการใช้ชีวิตอย่างรู้เท่าทันกระแสการเปลี่ยนแปลง การ

เสริมสร้างคุณภาพชีวิตจึงมิใช่เพียงการเพิ่มพูนสิ่งภายนอก แต่คือการบริหารจัดการทรัพยากรที่มีอยู่เพื่อให้เกิดความผาสุกสูงสุดทั้งต่อปัจจัยส่วนบุคคลและบทบาทหน้าที่ต่อสังคมในภาพรวม (ศิริ ฮามสุโพธิ์, 2543)

3. การทำงานของครู

การทำงานของครูถือเป็นวิชาชีพชั้นสูงที่มีลักษณะเฉพาะตัว เนื่องจากเป็นงานที่ต้องปฏิสัมพันธ์กับมนุษย์เพื่อเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมและปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมควบคู่กับความรู้ทางวิชาการ ครูจึงมิได้ทำหน้าที่เพียงผู้ถ่ายทอดเนื้อหาตามตำรา แต่เป็นผู้จัดตั้งสถานการณ์อย่างมีเป้าหมายเพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2569) การทำงานของครูในยุคการศึกษาเชิงรุก (Active Learning) จึงเป็นกระบวนการที่ต้องอาศัยการปรับปรุงตนเองและการสร้างนวัตกรรมอยู่เสมอ เพื่อให้สามารถดำรงสถานะของการเป็น วิศวกรทางปัญญา ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงของโลกในศตวรรษที่ 21 ที่มีความผันผวนและต้องการครูที่มีความพร้อมทั้งศาสตร์และศิลป์ในการครองตน ครองคน และครองงานอย่างสมบูรณ์ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2569)

4. หลักการเสริมสร้างคุณภาพชีวิตและความสุขในการทำงานของวิชาชีพครู

การเสริมสร้างคุณภาพชีวิตและความสุขในวิชาชีพครูต้องมุ่งเน้นการบูรณาการระหว่างความมั่นคงทางอาชีพและความสงบสุขทางจิตใจ โดยมีสวัสดิการและรายได้ที่เพียงพอเป็นรากฐานสำคัญในการขจัดความกังวลด้านเศรษฐกิจ เพื่อสร้างพลังบวกและความพร้อมในการปฏิบัติหน้าที่อย่างมีประสิทธิภาพ ควบคู่ไปกับการสร้างระบบสนับสนุนที่เน้นความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกื้อกูลภายในสถานศึกษา การลดช่องว่างระหว่างวัยและการสื่อสารที่สร้างสรรค์จะช่วยให้ครูรู้สึกถึงการเป็นส่วนหนึ่งขององค์กรและมีความภาคภูมิใจในวิชาชีพ นอกจากนี้ การส่งเสริมให้ครูมีการพัฒนาปัญญาผ่านการจัดการเรียนรู้และการถอดบทเรียนการทำงาน (R&D) จะช่วยให้ครูเห็นทางลัดสู่ความสำเร็จ ลดความเหนื่อยยากที่เปล่าประโยชน์ และสร้าง Work-Life Balance การเสริมสร้างคุณภาพชีวิตครูจึงต้องกระทำอย่างเป็นระบบ คือการสร้างชีวิตที่มีคุณภาพ ที่มีความพร้อมทั้งร่างกายที่แข็งแรง จิตใจที่เบิกบานภายใต้ระบบบริหารจัดการที่ใส่ใจในมิติความเป็นมนุษย์ เพื่อให้ครูสามารถส่งต่อพลังแห่งความสุขไปยังผู้เรียนได้อย่างเต็มศักยภาพ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2569)

สรุปการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการเสริมสร้างคุณภาพชีวิตและความสุขในวิชาชีพครู พบว่าคุณภาพชีวิตมิใช่สภาวะที่หยุดนิ่งหรือจำกัดอยู่เพียงความก้าวหน้าทางวัตถุ แต่เป็นพลวัตที่ครอบคลุมถึงความพึงพอใจภายในจิตใจและการมีบทบาทหน้าที่ที่เปี่ยมด้วยความหมาย สำหรับวิชาชีพครูที่ต้องเป็นฟันเฟืองสำคัญในการขับเคลื่อนคุณภาพเยาวชน การมีคุณภาพชีวิตที่ดีถือเป็นความจำเป็นเร่งด่วน เพราะหากครูผู้สอนไม่มีความสุขย่อมส่งผลกระทบต่อประสิทธิภาพการถ่ายทอดองค์ความรู้และสภาวะจิตใจของผู้เรียนในที่สุด หลักการเสริมสร้างคุณภาพชีวิตจึงต้องดำเนินการควบคู่กันทั้งในระดับนโยบายที่ดูแลด้านความมั่นคงปลอดภัย และในระดับปัจเจกบุคคลที่ต้องพัฒนาวุฒิภาวะทางอารมณ์และสันติสุขภายใน (The WHOQOL Group, 1995)

คุณภาพชีวิตครูตามแนวคิดสากลและจิตวิทยาเน้นการบรรลุศักยภาพสูงสุดของมนุษย์สอดคล้องกับลำดับขั้นความต้องการของ Maslow ที่เมื่อครูรู้สึกปลอดภัยและได้รับการยกย่องย่อมมุ่งมั่นสู่ความสำเร็จ

สูงสุดในวิชาชีพได้ง่ายขึ้น อย่างไรก็ตาม การจะรักษาความสุขให้ยั่งยืนท่ามกลางความกดดันในปัจจุบันจำเป็นต้องอาศัยเครื่องมือทางจิตวิญญาณที่มีความลึกซึ้งในการจัดการสภาวะภายใน (สร้อยตระกูล อรรถมานะ, 2542) การสร้างดุลยภาพระหว่างมิติทางร่างกายที่แข็งแรง จิตใจที่เบิกบาน สังคมที่เกื้อกูล และปัญญาที่รู้เท่าทันเหตุปัจจัย จึงเป็นทางออกสำคัญในการยกระดับคุณภาพชีวิตครูอย่างเป็นระบบ

ดังนั้น การเสริมสร้างคุณภาพชีวิตและความสุขในวิชาชีพครู คือศิลปะแห่งการบริหารจัดการความสมดุลระหว่างภาระงานและการใช้ชีวิต โดยมุ่งเปลี่ยนหน้าที่ให้กลายเป็นความอิ่มเอมใจผ่านการปรับทัศนคติและสร้างแรงจูงใจจากภายใน กระบวนการนี้ต้องอาศัยการประสานพลังระหว่างสองมิติสำคัญ คือ มิติภายนอกที่ได้รับการสนับสนุนอย่างเป็นธรรมจากระบบสวัสดิการและความมั่นคง และมิติภายใน ที่ได้รับการขัดเกลาด้วยหลักธรรมทางจิตใจ เพื่อสร้างเกราะคุ้มกันความเครียดและเพิ่มพูนความรักในวิชาชีพ เมื่อความมั่นคงทางกายภาพมาบรรจบกับความสงบทางปัญญา ครูย่อมสามารถยืนหยัดได้อย่างสง่างาม พร้อมส่งต่อพลังแห่งความรู้และความสุขไปยังศิษย์ได้อย่างเต็มศักยภาพ นำไปสู่ความสำเร็จที่ยั่งยืนบนเส้นทางครู การทำงานเพื่อเลี้ยงชีพ แต่เป็นการดำเนินชีวิตที่มีความหมายและทรงคุณค่าในทุกขณะจิตของการถ่ายทอดปัญญา

การประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 4 เพื่อเสริมสร้างคุณภาพชีวิตและความสุขในการทำงานของวิชาชีพครู

1. หลักฉันทะกับการเสริมสร้างคุณภาพชีวิตและความสุขในการทำงานของวิชาชีพครู

การประยุกต์ใช้หลักฉันทะเริ่มต้นจากการปรับเปลี่ยนพลังงานขับเคลื่อน จากเดิมที่อาจทำงานด้วยตัณหาหรือความต้องการผลตอบแทนภายนอกเพียงอย่างเดียว ให้กลายเป็นกุศลฉันทะ คือความรักในความถูกต้องดีงามและความปรารถนาให้ศิษย์ได้รับประโยชน์สูงสุด (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2559) ในบริบทวิชาชีพครู ฉันทะคือจุดเริ่มต้นของการสร้างคุณภาพชีวิตที่มั่นคงทางจิตใจ เพราะเมื่อครูมีความพอใจในธรรมและรักในวิชาชีพ สภาวะทางจิตย่อมมีความสุขโดยธรรมชาติ งานที่ทำจะมิใช่เพียงภาระหน้าที่ที่ต้องแบกรับ แต่กลายเป็นพื้นที่แห่งการสร้างสรรค์ที่นำมาซึ่งความปีติยินดี การมีฉันทะช่วยลดภาวะความเหนื่อยหน่ายและเปลี่ยนความจำยอมให้เป็นความเต็มใจ ส่งผลให้สภาวะจิตใจของครูมีความเบิกบานและเข้มแข็ง สอดคล้องกับแนวคิดความสุขเชิงอัตวิสัยที่มุ่งเน้นความพึงพอใจในสิ่งที่ตนกระทำ (นิศารัตน์ ศิลปเดช, 2540) เมื่อครูทำงานด้วยใจรัก คุณภาพชีวิตในที่ทำงานย่อมถูกยกระดับสู่ความผาสุก

2. หลักวิริยะกับการเสริมสร้างคุณภาพชีวิตและความสุขในการทำงานของวิชาชีพครู

วิริยะในวิชาชีพครูมิใช่เพียงการทำงานหนักแบบอาบเหงื่อต่างน้ำ แต่คือความเพียรที่ประกอบด้วยปัญญาและความเข้าใจในเหตุปัจจัย (พระพุทธโฆสเถระ, 2554) การประยุกต์ใช้วิริยะเพื่อคุณภาพชีวิตคือการมีความพยายามในการ ละอกุศล เช่น ความท้อแท้ต่อปัญหาหนี้สินหรือภาระงานล้นมือ และ เจริญกุศล คือการหมั่นฝึกฝนทักษะการสอนและเทคโนโลยีใหม่ ๆ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน ความเพียรในลักษณะนี้ช่วยให้ครูสามารถก้าวข้ามวิกฤตเศรษฐกิจและสังคมได้อย่างมีศักดิ์ศรี (Self-Esteem) สอดคล้องกับทฤษฎีของ

Maslow ที่ว่าการประสบความสำเร็จจากการใช้ความพยายามจะนำไปสู่ความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเอง (สร้อย ตระกูล อรรถมานะ, 2542) เมื่อครูมีความเพียรที่ถูกทิศทาง จะส่งผลให้งานสำเร็จลุล่วงได้โดยใช้พลังงานที่ลดลง ลดความเครียดสะสม และสร้างความภาคภูมิใจในผลสำเร็จของงาน ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของการมีคุณภาพชีวิตการทำงานที่ดีภายใต้อุปสรรคที่ท้าทาย

3. หลักจิตตะกับการเสริมสร้างคุณภาพชีวิตและความสุขในการทำงานของวิชาชีพครู

การประยุกต์ใช้หลักจิตตะคือการสร้างสมาธิและความจดจ่ออยู่กับสาระสำคัญของวิชาชีพ โดยไม่ปล่อยให้ใจฟุ้งซ่านไปกับเรื่องนอกลู่นอกทางหรือข้อพิพาทในองค์กร (พระพุทธโฆสเถระ, 2554) ในมิติของคุณภาพชีวิต จิตตะทำหน้าที่เป็น รั้วป้องกันใจ ไม่ให้วอกแวกไปตามกระแสการจับผิดหรือการแข่งขันชิงดีชิงเด่น ทำให้ครูสามารถรักษาพลังงานทางจิตไว้เพื่อการดูแลศิษย์และการพัฒนาการเรียนการสอนได้อย่างเต็มที่ การมีจิตที่จดจ่ออยู่กับปัจจุบันขณะช่วยลดภาวะความเครียดสะสมและสร้างความรอบคอบในการปฏิบัติหน้าที่ ส่งผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์และเพื่อนร่วมงานมีความราบรื่น (ศิริ ฮามสุโพธิ์, 2543) สภาวะจิตใจที่นิ่งและมั่นคงนี้เองที่เป็นฐานรากของสุขภาพจิตที่เข้มแข็ง ทำให้ครูสามารถเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ ด้วยท่าทีที่สงบและมีสติ นำไปสู่การสร้างบรรยากาศแห่งความสุขภายในสถานศึกษา (Happy Workplace) ที่เกื้อกูลต่อการทำงานและการดำรงชีวิตอย่างสงบสุข

4. หลักวิมังสากับการเสริมสร้างคุณภาพชีวิตและความสุขในการทำงานของวิชาชีพครู

วิมังสาถือเป็น ปัญญาประดิษฐ์ทางจิต ที่ช่วยให้ครูสามารถใช้โยนิโสมนสิการในการตรวจสอบและประเมินผลการดำเนินชีวิตและการปฏิบัติงาน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2559) การประยุกต์ใช้หัวข้อนี้คือการทำวิจัยและพัฒนา (R&D) รูปแบบชีวิตตนเอง เพื่อสร้างสมดุลระหว่างงานและชีวิต (Work-Life Balance) ครูที่ใช้วิมังสาจะหมั่นใคร่ครวญว่าวิธีการสอนแบบใดที่มีประสิทธิภาพสูงสุดแต่ใช้พลังงานลดลง เพื่อให้มีเวลาเหลือเพียงพอสำหรับการดูแลสุขภาพและครอบครัวตามมิติคุณภาพชีวิตของ WHO (The WHOQOL Group, 1995) การใช้วิมังสาช่วยให้ครูเห็น ทางลัด สู่ความสำเร็จโดยไม่ต้องลองผิดลองถูกแบบไร้ทิศทาง ลดความล้มเหลวที่บั่นทอนกำลังใจ และสร้างนวัตกรรมการทำงานที่สอดคล้องกับยุคสมัย การทำงานด้วยปัญญาจึงเป็นการเปลี่ยนจาก การตรากตรำ มาเป็นการ สรรค์สร้าง ซึ่งเป็นเพดานสูงสุดของคุณภาพชีวิตที่ครูสามารถใช้ศักยภาพของตนเองได้อย่างเต็มที่เพื่อสร้างสรรค์สิ่งดีงามให้กับสังคมอย่างแท้จริง (กระทรวงศึกษาธิการ, 2569)

สรุป

จากการศึกษาวิเคราะห์การประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 4 เพื่อเสริมสร้างคุณภาพชีวิตและความสุขในวิชาชีพครู พบว่าคุณภาพชีวิตที่แท้จริงมิใช่เพียงผลลัพธ์จากการตอบสนองปัจจัยทางวัตถุหรือสวัสดิการภายนอกเท่านั้น หากแต่เป็นพลวัตที่เกิดจากความสมดุลระหว่าง ความมั่นคงทางกายภาพ ตามลำดับขั้นความต้องการพื้นฐาน และความสงบสุขทางจิตปัญญา ตามแนวทางพุทธศาสตร์ ท่ามกลางวิกฤตการณ์ทางการศึกษาในศตวรรษที่ 21 ที่ครูต้องเผชิญกับสภาวะความกดดันหลากหลายมิติ หลักอิทธิบาท 4 จึงทำหน้าที่เป็นระบบปฏิบัติการทางจิต ที่ช่วยปรับเปลี่ยนแรงขับเคลื่อนภายในให้ก้าวข้ามขีดจำกัดของความเหนื่อยหน่ายไปสู่สภาวะแห่งการตื่นรู้ในวิชาชีพ

ในเชิงบูรณาการ ฉันทะ และ วิริยะ คือกลไกสำคัญในการสร้างพลังงานแห่งความสุข โดยเปลี่ยนจากการมุ่งหวังเพียงลาภยศไปสู่การมุ่งพัฒนาศักยภาพผู้เรียน ขณะที่ จิตตะ และ วิมังสา ทำหน้าที่เป็นกลไกบริหารจัดการที่ช่วยให้ครูรักษาดุลยภาพระหว่างงานและชีวิตผ่านการมีสติจดจ่อและปัญญาใคร่ครวญ เพื่อสร้างนวัตกรรมการทำงานที่ลดภาระแต่เพิ่มผลผลิต สอดคล้องกับมาตรฐานคุณภาพชีวิตขององค์การอนามัยโลก (WHO) ที่เน้นความพึงพอใจในมิติจิตใจและสังคม เมื่อองค์ธรรมทั้งสี่ทำงานร่วมกันย่อมส่งผลให้ครูเกิดความผูกพันต่อวิชาชีพ ลดภาวะหมดไฟ และเข้าถึงความสุขที่เกิดขึ้นภายในปัจจุบันขณะของการปฏิบัติหน้าที่เพื่อผลักดันให้เกิดความสุขอย่างยั่งยืน การพัฒนาคุณภาพชีวิตครูควรดำเนินควบคู่กันใน 3 ระดับ ดังนี้

ระดับปัจเจกบุคคล ครูควรนำอิทธิบาท 4 มาใช้เป็นเครื่องมือในการวิจัยและพัฒนาวิถีชีวิตของตนเอง เพื่อค้นหาจุดสมดุลที่ทำให้การทำงานเป็นไปเพื่อความเจริญแห่งปัญญามากกว่าการตรากตรำด้วยความจำยอม

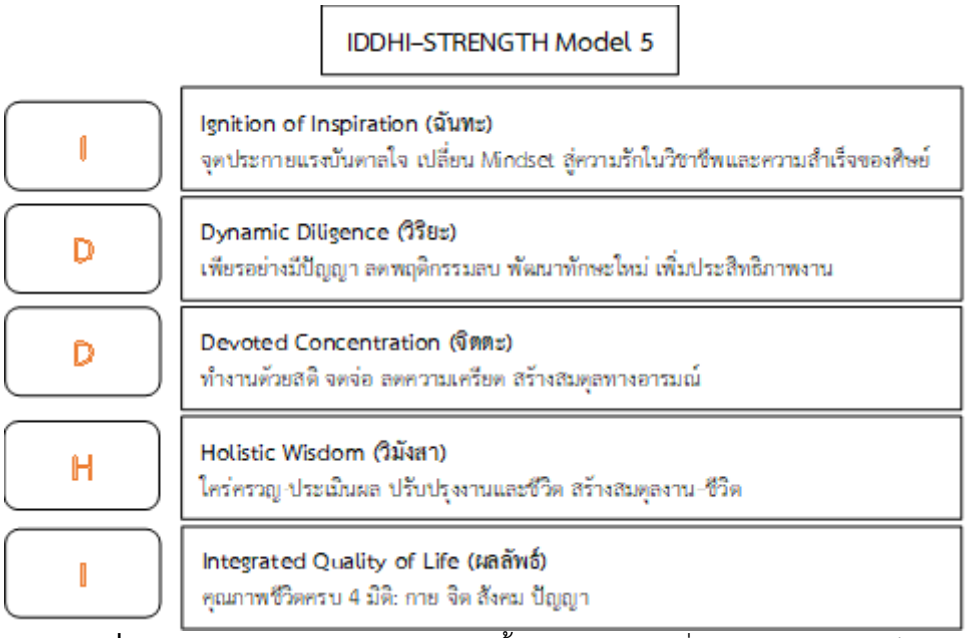
ระดับสถานศึกษา ผู้บริหารควรสร้างระบบนิเวศแห่งกุศลฉันทะ และบรรยากาศเชิงกัลยาณมิตรที่ยกย่องคุณค่าความเป็นครู ซึ่งจะช่วยลดความเครียดและสร้างองค์กรแห่งความสุขอย่างเป็นรูปธรรม

ระดับนโยบาย หน่วยงานต้นสังกัดควรบูรณาการพุทธธรรมเข้ากับมาตรฐานวิชาชีพครู โดยมองว่าครูที่มีความสุขคือรากฐานสำคัญของการจัดการเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning) ที่มีคุณภาพ

ท้ายที่สุด อิทธิบาท 4 มิได้เป็นเพียงหลักธรรมเพื่อความสำเร็จในงานสอนเท่านั้น แต่เป็นวิถีชีวิตที่ช่วยยกระดับจิตวิญญาณครูจากการเป็นเพียงพนักงานผู้รับจ้างสอน ไปสู่การเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์พร้อมด้วยสุขภาพกายที่แข็งแรง จิตใจที่เบิกบาน และปัญญาที่รู้เท่าทันโลก ความสำเร็จที่แท้จริงจึงมิใช่จุดหมายปลายทาง แต่คือระหว่างทางของการทำหน้าที่ครูด้วยใจที่สงบและเป็นอิสระ ซึ่งถือเป็นคุณภาพชีวิตสูงสุดที่ครูในยุคปัจจุบันพึงบรรลุถึงอย่างสง่างาม

องค์ความรู้ใหม่

จากการวิเคราะห์เชิงบูรณาการระหว่างหลักอิทธิบาท 4 กับแนวคิดคุณภาพชีวิตและความสุขในวิชาชีพครู สามารถสังเคราะห์เป็นองค์ความรู้ใหม่ในลักษณะตัวแบบเชิงพุทธนวัตกรรม เพื่อการยกระดับคุณภาพชีวิตครูอย่างเป็นขั้นตอน ดังนี้

ภาพที่ 1 IDDHI-STRENGTH Model 5 ขั้นตอนสู่ชีวิตครูที่มีความสุขและสำเร็จ

IDDHI-STRENGTH Model จากกรอบแนวคิดเชิงพุทธบูรณาการที่อธิบายว่า การเสริมสร้างคุณภาพชีวิตและความสุขในการทำงานของครูมิได้ขึ้นอยู่กับปัจจัยภายนอกเพียงอย่างเดียว แต่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างบริบทความท้าทายของวิชาชีพกับทรัพยากรภายในทางจิตใจที่ครูสามารถพัฒนาได้ผ่านหลัก อิทธิบาท 4 ได้แก่ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา

ในระดับแรก โมเดลนี้ตั้งต้นจากการยอมรับว่า วิชาชีพครูในสังคมร่วมสมัยต้องเผชิญแรงกดดันหลายด้าน ทั้งภาระงานที่เพิ่มขึ้น ความคาดหวังเชิงนโยบาย ปัญหาทางเศรษฐกิจ ความเครียดสะสม และความไม่สมดุลระหว่างงานกับชีวิต ซึ่งล้วนส่งผลต่อสุขภาวะทางจิตใจและความพึงพอใจในวิชาชีพ ในระดับที่สองอิทธิบาท 4 ทำหน้าที่เป็นทรัพยากรภายในเชิงพุทธ ที่ช่วยให้ครูสามารถรับมือกับความท้าทายดังกล่าวอย่างสร้างสรรค์ ได้แก่

ฉันทะ ทำหน้าที่เป็นแรงจูงใจภายในเชิงกุศล ช่วยเปลี่ยนการทำงานจากภาวะจำยอมไปสู่ความพอใจในคุณค่าของวิชาชีพ

วิริยะ เป็นพลังแห่งความเพียรที่ช่วยให้ครูคงอยู่กับหน้าที่อย่างไม่ท้อถอย

จิตตะ เป็นความตั้งมั่นและจดจ่อในงาน ซึ่งช่วยลดความฟุ้งซ่านและความเครียด

วิมังสา เป็นกระบวนการใคร่ครวญตรวจสอบและพัฒนาวิธีทำงานอย่างมีปัญญา

ในระดับที่สาม ทรัพยากรภายในทั้งสี่ข้อนี้จะส่งผลผ่าน กระบวนการทางจิตและการทำงาน ได้แก่ การเกิดแรงจูงใจภายใน ความเพียรอย่างมีเป้าหมาย การมีสมาธิและสติในงาน และการสะท้อนคิดเพื่อปรับปรุงตนเองอย่างต่อเนื่อง กระบวนการเหล่านี้เป็นตัวกลางสำคัญที่ทำให้อิทธิบาท 4 ไม่เป็นเพียงหลักธรรมเชิงอุดมคติ แต่กลายเป็นกลไกเชิงปฏิบัติที่ส่งผลต่อชีวิตการทำงานของครูโดยตรง

ในระดับที่สี่ โมเดลนี้เสนอว่ากระบวนการดังกล่าวก่อให้เกิด ผลลัพธ์ระดับงาน ได้แก่ ความสุขในการทำงาน ความผูกพันต่อวิชาชีพ การลดภาวะเครียดสะสม การลดภาวะหมดไฟ และการเพิ่มประสิทธิภาพในการปฏิบัติหน้าที่ ทั้งนี้ “ความสุขในการทำงาน” ในโมเดลนี้หมายถึงสภาวะที่ครูรู้สึกว่าการทำงานมีคุณค่า มีความหมาย และมีความพึงพอใจต่อบทบาทของตน มิใช่เพียงความสุขชั่วคราวจากผลตอบแทนภายนอก

ในระดับสุดท้าย ผลลัพธ์ระดับงานจะขยายไปสู่ ผลลัพธ์ระดับชีวิต ซึ่งก็คือคุณภาพชีวิตครูใน 4 มิติ ได้แก่ ด้านร่างกาย ด้านจิตใจ ด้านสังคม และด้านปัญญา จนนำไปสู่ภาวะของครูที่มีความผาสุกอย่างยั่งยืน อันเป็นครูที่สามารถปฏิบัติหน้าที่ด้วยความสงบภายใน ความภาคภูมิใจในวิชาชีพ และความสามารถในการดำรงชีวิตอย่างสมดุลท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของโลกในศตวรรษที่ 21

เอกสารอ้างอิง

กระทรวงศึกษาธิการ. (2569). *แนวทางการจัดการเรียนรู้และนวัตกรรมการเรียนรู้เชิงรุกสำหรับครูยุคใหม่*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.

กระทรวงศึกษาธิการ. (2569). *พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545*. สืบค้นจาก https://www.onec.go.th/th.php/page/category/CAT0000019

นิศารัตน์ ศิลปเดช. (2540). *คุณภาพชีวิตและความพึงพอใจในงาน.* กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

พระคันธสาราภิวงส์. (2550). *โพธิปักขิยธรรม.* กรุงเทพมหานคร: ไทยรายวันการพิมพ์.

พระพุทธโฆสเถระ. (2554). **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**. พิมพ์ครั้งที่ 10. (สมเด็จพระพุฒาจารย์ อาจ อาสภมหาเถร แปล). กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธนาเพรส จำกัด.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (2559). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.

สร้อยตระกูล อรรถมานะ. (2542). *พฤติกรรมองค์การ.* พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ศิริ ฮามสุโพธิ์. (2543). *ประชากรกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต*. กรุงเทพมหานคร: โอ. เอส. พริ้นติ้ง เฮ้าส์.

อำนาจ สุนทรธรรม. (2553). *คุณภาพชีวิตของครูกับการพัฒนาคุณภาพการศึกษาในยุคโลกาภิวัตน์*. สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

The WOQOL Group. (1995). The World Health Organization Quality of Life assessment (WHOQOL): Position paper from the World Health Organization. *Social Science & Medicine*, 41(10), 1403–1409.

UNESCO. (1993). *Quality of life: An educational perspective*. Paris: UNESCO Publishing.

การพัฒนากลยุทธ์องค์กรตามหลักพุทธธรรม

DEVELOPING ORGANIZATIONAL STRATEGY BASED ON BUDDHIST PRINCIPLES

อำนาจ สาเขตร์[1], ฐิญาภัณณ์ วงษา[2]

Umnart Sakhet[1], Thiyaphan Wongsa[2]

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ตาก, ประเทศไทย[1-2]

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Tak Buddhist College, Thailand[1-2]

Corresponding Author Email: thiyaphannwngsa@gmail.com

Received 22 Aril 2026; Revised 9 May 2026; Accepted 1 June 2026

****

การพัฒนากลยุทธ์องค์กรตามหลักพุทธธรรม

อำนาจ สาเขตร์, ฐิญาภัณณ์ วงษา

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการพัฒนากลยุทธ์องค์กร โดยมุ่งวิเคราะห์การบูรณาการหลักธรรมสำคัญ ได้แก่ พรหมวิหาร 4 อคติ 4 สังคหวัตถุ 4 อิทธิบาท 4 และอปริหานิยธรรม 7 เข้ากับกระบวนการบริหารเชิงกลยุทธ์ ซึ่งประกอบด้วยการวิเคราะห์สภาพแวดล้อม การกำหนดวิสัยทัศน์และเป้าหมาย การวางแผนกลยุทธ์ และการนำกลยุทธ์ไปสู่การปฏิบัติ ผลการศึกษาพบว่า หลักพุทธธรรมสามารถนำมาประยุกต์ใช้เป็นกรอบแนวคิดในการบริหารองค์กรได้อย่างเหมาะสม โดยพรหมวิหาร 4 ช่วยส่งเสริมภาวะผู้นำที่มีคุณธรรมและสร้างความสัมพันธ์อันดีในองค์กร อคติ 4 ช่วยป้องกันความลำเอียงในการตัดสินใจ สังคหวัตถุ 4 ช่วยเสริมสร้างความร่วมมือและความผูกพันของบุคลากร อิทธิบาท 4 ช่วยส่งเสริมแรงจูงใจและประสิทธิภาพในการทำงาน และอปริหานิยธรรม 7 ช่วยสร้างความมั่นคง ความสามัคคี และความเจริญก้าวหน้าให้แก่องค์กร การบูรณาการหลักพุทธธรรมเข้ากับการบริหารเชิงกลยุทธ์จึงเป็นแนวทางสำคัญที่ช่วยเสริมสร้างประสิทธิภาพในการดำเนินงาน ควบคู่กับคุณธรรม จริยธรรม และความยั่งยืนขององค์กร อันนำไปสู่การพัฒนาองค์กรอย่างมั่นคงและสมดุลในระยะยาว

คำสำคัญ: กลยุทธ์องค์กร; หลักพุทธธรรม; การบูรณาการ; การบริหาร

DEVELOPING ORGANIZATIONAL STRATEGY BASED ON BUDDHIST PRINCIPLES

Umnart Sakhet, Thiyaphan Wongsa

Abstract

This article aims to study the application of Buddhist principles in corporate strategy development. It aims to analyze the integration of key principles, namely Temple 4, Party 4, Social 4, Patent 4, and Ethics 7 into the strategic management process, which consists of environmental analysis. Setting the vision and goals, planning the strategy and putting the strategy into practice. The study found that Buddhist principles can be applied as a conceptual framework for the proper management of the organization. Mother Temple 4 helps to promote ethical leadership and build good relationships in the organization. Perspective 4 helps to prevent decision-making bias. Objective 4 strengthens employee collaboration and engagement. Impact 4 promotes motivation and performance and ethics. Ethics 7 promotes stability, solidarity and progress for the organization. Integrating ethics into strategic management is an important guide to enhancing operational efficiency. Along with corporate ethics, ethics and sustainability, leading to stable and balanced long-term development of the organization.

Keywords: Organizational Strategy; Buddhist Principles; Integration; Administration

บทนำ

ในบริบทของโลกยุคโลกาภิวัตน์และเศรษฐกิจดิจิทัล องค์กรทั้งภาครัฐและภาคเอกชนต้องเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม เทคโนโลยี และการแข่งขันที่มีความซับซ้อนมากขึ้น การดำเนินงานขององค์กรในปัจจุบันจึงไม่อาจอาศัยเพียงการบริหารจัดการแบบเดิม แต่จำเป็นต้องใช้กระบวนการบริหารเชิงกลยุทธ์เพื่อกำหนดทิศทาง เป้าหมาย และแนวทางการดำเนินงานที่เหมาะสมกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา การจัดการเชิงกลยุทธ์ถือเป็นกลไกสำคัญที่ช่วยให้องค์กรสามารถวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายในและภายนอก กำหนดวิสัยทัศน์ พันธกิจ และวางแผนการดำเนินงานให้เกิดความได้เปรียบในการแข่งขันและความยั่งยืนในระยะยาว (สมยศ นาวีการ, 2539; จตุรวัฒน์ ธนิษฐ์นันท์, 2565; Thompson et al., 2014) อย่างไรก็ตาม การมุ่งเน้นเพียงประสิทธิภาพและผลกำไรโดยปราศจากหลักคุณธรรมและจริยธรรม อาจนำไปสู่ปัญหาความขัดแย้ง ความไม่โปร่งใส และความล้มเหลวในการบริหารองค์กรได้

จากสภาพการณ์ที่เกิดขึ้นในองค์กรทั้งภาครัฐและเอกชน พบว่าปัญหาสำคัญที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพขององค์กร ได้แก่ การขาดภาวะผู้นำที่มีคุณธรรม การตัดสินใจที่ลำเอียง การบริหารงานที่ขาดความโปร่งใส และการขาดความร่วมมือของบุคลากรในองค์กร ตัวอย่างเช่น หลายองค์กรประสบปัญหาความขัดแย้งภายใน การบริหารงานที่เน้นผลประโยชน์เฉพาะกลุ่ม หรือการกำหนดกลยุทธ์ที่ขาดการมีส่วนร่วมของบุคลากร ส่งผลให้การดำเนินงานไม่สามารถบรรลุเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ สภาพแวดล้อมทางธุรกิจที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทำให้องค์กรจำเป็นต้องมีความยืดหยุ่นและสามารถปรับกลยุทธ์ได้อย่างเหมาะสม (อำพล นววงศ์เสถียร, 2562; กวินพัฒน์ เลิศพงษ์มณี, 2566) ปัญหาดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าองค์กรจำเป็นต้องมีกรอบแนวคิดที่ช่วยพัฒนาทั้งกระบวนการบริหารและคุณธรรมของผู้บริหารควบคู่กันไป

จากปัญหาดังกล่าว ทำให้เกิดข้อพิจารณาว่า การบริหารเชิงกลยุทธ์ในยุคปัจจุบันอาจไม่เพียงพอหากขาดกรอบแนวคิดด้านคุณธรรมที่ช่วยกำกับการตัดสินใจและการดำเนินงานของผู้บริหารและบุคลากรในองค์กร พระพุทธศาสนาในฐานะศาสตร์แห่งการพัฒนามนุษย์ ได้เสนอหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการครองตน ครองคน และครองงาน ซึ่งสามารถนำมาประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการเสริมสร้างมิติทางจริยธรรมควบคู่กับกระบวนการบริหารจัดการองค์กร โดยเฉพาะหลักพรหมวิหาร 4 อคติ 4 สังคหวัตถุ 4 อิทธิบาท 4 และอปริหานิยธรรม 7 ซึ่งเป็นหลักธรรมที่มุ่งพัฒนาทั้งด้านภาวะผู้นำ ความยุติธรรม ความร่วมมือ และความเจริญมั่นคงขององค์กร

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการพัฒนากลยุทธ์องค์กรตามหลักพุทธธรรม โดยมุ่งวิเคราะห์แนวทางการบูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ากับกระบวนการบริหารเชิงกลยุทธ์ ทั้งในด้านการวิเคราะห์สภาพแวดล้อม การกำหนดกลยุทธ์ และการนำกลยุทธ์ไปสู่การปฏิบัติ เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพในการบริหารจัดการองค์กร บทความนี้คาดว่าจะเป็นประโยชน์ต่อผู้บริหาร นักวิชาการ และผู้สนใจด้านการบริหารองค์กร ในการนำหลักพุทธธรรมไปประยุกต์ใช้เป็นแนวทางพัฒนาองค์กรให้มีความมั่นคง โปร่งใส และยั่งยืน อันจะนำไปสู่ความสมดุลระหว่างความสำเร็จทางธุรกิจและคุณค่าทางจริยธรรมในระยะยาว

ความหมายของกลยุทธ์

สมยศ นาวีการ (2539) ให้ความหมายไว้ว่า “กลยุทธ์คือ แผนงานระยะยาวขององค์การที่ถูกกำหนดขึ้นมา เพื่อการบรรลุภารกิจและเป้าหมายขององค์การ กลยุทธ์จะต้องใช้ข้อได้เปรียบจากการแข่งขันให้มากที่สุด และข้อเสียเปรียบทางการแข่งขันน้อยที่สุด”

Henrik von Scheel, (2014) กลยุทธ์ (strategy) หมายถึง เป็นกิจกรรมที่องค์การมอบคุณค่าและกำหนดทางเลือกเพื่อดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ที่ดีกว่าและเหนือกว่าคู่แข่งขัน

ทอมป์สัน และคณะ (Thompson al et, 2014) ได้ให้ความหมายไว้ว่า กลยุทธ์ของบริษัท (Company’s Strategy) คือ แผนปฏิบัติงาน (Action Plan) ที่ดีกว่า เหนือกว่า แผนปฏิบัติงานของคู่แข่งขัน และทั้งทำให้เกิดผลสำเร็จในการทำกำไรได้มากกว่าอีกด้วย

สเคอร์เมอร์ฮอร์น (Schermerhorn, 2002) ได้ให้ความหมายไว้ว่า กลยุทธ์หมายถึงแผนแม่บทหรือแผนปฏิบัติการหลักสำคัญขององค์การ (comprehensive action plan) ซึ่งองค์การใช้เป็นตัวกำหนดทิศทางการดำเนินงานระยะยาว รวมทั้งใช้เพื่อเป็นแนวทางในการใช้ทรัพยากรเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย โดยทำให้ได้เปรียบทางการแข่งขันที่ยั่งยืน

เดสส์และมิลเลอร์ (Dess & Miller, 1993) ได้แบ่งกลยุทธ์ออกเป็น 2 ชนิด ที่ไม่เหมือนกัน คือ กลยุทธ์ที่ตั้งใจ (intended strategies) กับกลยุทธ์ที่เป็นจริง (realized strategies) และได้อธิบายดังนี้

1) กลยุทธ์ที่ตั้งใจ (intended strategies) ได้แก่ กลยุทธ์ที่ผู้จัดการเสนอแนะออกแบบและคาดหวังว่าจะนำไปสู่ความสำเร็จตามเป้าหมายที่กำนหดไว้ ประกอบด้วยองค์ประกอบ 3 อย่าง คือ เป้าหมาย นโยบาย และแผนปฏิบัติงาน

2) กลยุทธ์ที่เป็นจริง (realized strategies) เป็นกลยุทธ์ตรงข้ามกับกลยุทธ์ที่ตั้งใจเพราะเป้าหมาย นโยบาย และแผนปฏิบัติงานที่ก่อตัวขึ้นเป็นกลยุทธ์ที่ตั้งใจขององค์กรนั้น เมื่อถึงเวลานำไปปฏิบัติอาจแตกต่างจากสิ่งที่เกิดขึ้นจริงมากก็ได้ เพราะในทางปฏิบัตินั้นกลยุทธ์เริ่มแรกเกือบทุกกลยุทธ์จะมีการเปลี่ยนแปลงหลายครั้ง ในช่วงที่อยู่ในขั้นการนำแผนไปปฏิบัติ เหตุผลก็เนื่องจากว่า สิ่งแวดล้อมเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาแผนกลยุทธ์ที่กำหนดไว้เดิมอาจใช้ไม่ได้ผล จึงจำเป็นต้องเปลี่ยนกลยุทธ์ใหม่ในบางส่วน เพื่อสร้างความได้เปรียบในการแข่งขัน และเพื่อให้สอดคล้องกับโอกาสที่เกิดขึ้นใหม่ในช่วงนั้น

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า กลยุทธ์จะเป็นตัวกำหนดขอบเขตของวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งองค์การ ซึ่งกลยุทธ์ที่ดีที่มีการนำไปปฏิบัติได้อย่างเชี่ยวชาญนั้น จะต้องมีการกำหนดเป้าหมายและทิศทาง โดยพนักงานทุกระดับสามารถรับรู้และเข้าใจได้ ทั้งนี้เพื่อที่จะแปลงเป้าหมายและทิศทางดังกล่าวนั้นไปสู่การลงมือปฏิบัติเพื่อให้บรรลุผลสำเร็จตามที่องค์การต้องการนั่นเอง

ความหมายของการจัดการเชิงกลยุทธ์

การจัดการเชิงกลยุทธ์ หมายถึง ชุดของการตัดสินใจและการกระทำที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการโดยพิจารณาถึงผลการดำเนินงานขององค์กรในระยะยาวเป็นสำคัญ กล่าวอีกนัยหนึ่งการจัดการเชิงกลยุทธ์เป็นการกำหนดแนวทางหรือวิธีการในการกำหนดงานขององค์กร (แผนการดำเนินงาน) เพื่อให้บรรลุซึ่งเป้า หมายที่ได้กำหนดไว้(ทั้งระยะสั้นและระยะยาว)และประสบความสำเร็จได้อย่างยั่งยืนในระยะยาว การจัดการเชิงกลยุทธ์มุ่งให้ความสำคัญต่อผลการดำเนินงานในระยะสั้น ควบคู่ไปกับความยั่งยืนขององค์กรในระยะยาว (จตุรวัฒน์ ธนิษฐ์นันท์, 2565)

การจัดการเชิงกลยุทธ์หมายถึง กระบวนการ ทรรศนะที่นำไปสู่แนวคิด กลยุทธ์การวางตำแหน่งทางกลยุทธ์การกำหนดกลยุทธ์และทางเลือกกลยุทธ์การดำเนินการตามกลยุทธ์การควบคุมและการประเมินผลยุทธ์ โดยเริ่มต้นจากการกำหนด ทิศทาง ภารกิจ และกลยุทธ์การดำเนินงานขององค์กรให้ชัดเจน และสอดคล้องกับกระแสการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ จากสภาพแวดล้อมภายนอกและสภาพการณ์ภายในขององค์กรการดำเนินการพัฒนาปรับปรุงส่วนต่างๆขององค์กรให้สามารถนำกลยุทธ์ที่กำหนดไว้ไปสู่การปฏิบัติให้เกิดผลเป็นรูปธรรม และการติดตาม กำกับควบคุม การประเมินผลการดำเนินการตามกลยุทธ์การเรียนรู้ผลความก้าวหน้าตลอดจนการจัดการกับปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ เพื่อนำไปแก้ไขปรับปรุงต่อไป เกิดการปรับปรุงส่วนแบ่งการตลาดและวางแผนกลยุทธ์สำหรับอนาคตผ่านการสร้างคุณค่าจากการใช้ทรัพยากรที่เป็นพื้นฐานที่จำเป็นต่อการวางแผนเชิงกลยุทธ์และนำไปสู่การสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับ สินค้าหรือบริการเพื่อช่วยองค์กรให้เกิดข้อได้เปรียบในการแข่งขัน (อำพล นววงศ์เสถียร, 2562)

การจัดการเชิงกลยุทธ์หมายถึง การวางแผนและศึกษาถึงสภาพแวดล้อมภายนอกและภายในองค์กร รวมทั้งการตัดสินใจเกี่ยวกับทิศทางการ ดำเนินงานขององค์กรที่มีทรัพยากรอย่างจำกัดเพื่อให้ดำเนินการไปยังจุดมุ่งหมายภายใต้สภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา(ไพโรจน์ ปิยะวงศ์วัฒนา, 2555)

พอสรุปได้ว่าการจัดการเชิงกลยุทธ์ หมายถึง เป็นกระบวนการในการวางแผนการบริหารจัดการองค์การเพื่อให้องค์การบรรลุตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่ได้กำหนดไว้ในสถานการณ์การแข่งขันที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา การจัดการเชิงกลยุทธ์ประกอบด้วย การวิเคราะห์เชิงกลยุทธ์การกำหนดกลยุทธ์การนำกลยุทธ์ไปสู่การปฏิบัติและการประเมินและการควบคุมเชิงกลยุทธ์

กลยุทธ์ที่องค์กรใช้ในการบริหารองค์กร

การจัดการเชิงกลยุทธ์ไม่ได้จำกัดอยู่ที่ผู้บริหารระดับสูงแต่ครอบคลุมทุกส่วนขององค์การเพื่อให้องค์ประกอบทุกส่วนของธุรกิจดำเนินงานอย่างมีประสิทธิภาพ ส่งเสริมและสอดคล้องกันโดยให้ความสำคัญกับการบรรลุเป้าหมายของธุรกิจตามที่ได้กำหนดไว้ โดยที่ผู้รับผิดชอบในแต่ละส่วนจะต้องทำหน้าที่ในกาวางแผนและกำหนดกลยุทธ์ซึ่งสามารถจำแนกกลยุทธ์ทางธุรกิจได้เป็น 3 ระดับ ได้แก่

1) กลยุทธ์ระดับองค์การ หรือเรียกว่ากลยุทธ์ในระดับนโยบาย เป็นการมองภาพรวมเพื่อกำหนดเป้าหมายหลักขององค์การและทิศทางในการดำเนินงานให้บรรลุตามเป้าหมาย กลยุทธ์ระดับองค์การถูกกำหนดโดยผู้บริหารระดับสูงขององค์การ ร่วมกับคณะผู้บริหารและที่ปรึกษาด้านกลยุทธ์ขององค์การโดยการคาดการณ์สถานการณ์และความต้องการในอนาคตขององค์การ พร้อมกำหนดวิสัยทัศน์ (Vision) และพันธกิจ (Mission) วัตถุประสงค์ (Objective) และเป้าหมาย (Goal) ขององค์การ

2) กลยุทธ์ระดับธุรกิจ หรือเรียกว่ากลยุทธ์ในระดับนโยบาย เป็นกลยุทธ์ที่เน้นการปรับปรุงสถานการณ์การแข่งขันของธุรกิจให้เป็นไปตามกระแส เป็นการสร้างจุดแข็งทางการแข่งขันในธุรกิจเพื่อที่จะให้องค์กรสามารถขับเคลื่อนได้ตามเป้าหมายกลยุทธ์ระดับธุรกิจถูกขับเคลื่อนโดยผู้จัดการหรือผู้บริหารที่มีตำแหน่งเป็นหัวหน้าหน่วยธุรกิจ(Business Unit) ภาระหน้าที่หลักมีมากมาย เช่น การตัดสินใจกับวิธีการเติบโต การระบุเครื่องมือใหม่ของการทำงาน การจัดสรรทรัพยากรและการบรรลุประสิทธิภาพด้านต้นทุน

3) กลยุทธ์ระดับหน้าที่ หรือเรียกว่ากลยุทธ์ในระดับนโยบาย เป็นการพัฒนาการทำงานของภายในองค์กรเพื่อให้เกิดความได้เปรียบในการแข่งขันเช่น ความรวดเร็วการทำงานการให้บริการ ประสิทธิภาพการบริหารต้นทุน การจัดลำดับความสำคัญของการริเริ่ม การปรับปรุงการดำเนินงาน ให้เกิดความพร้อมในองค์การ กลยุทธ์จะมีความแตกต่างกันในแต่ละหน้าที่ และถูกกำหนดโดยผู้จัดการในแต่ละส่วนงาน เช่น การผลิตการเงินการตลาดและการบริหารทรัพยากรมนุษย์ เป็นต้น โดยมุ่งที่การใช้ทรัพยากรของหน่วยงานอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ตลอดจนมีความสอดคล้องกับกลยุทธ์ในระดับองค์การและระดับธุรกิจ จะกล่าวถึงในบทต่อ ๆ ไป

การจัดการเชิงกลยุทธ์ขององค์การ เป็นสิ่งที่ผู้บริหารองค์การต้องให้ความสำคัญกับความสำเร็จและการบรรลุเป้าหมายขององค์การนั้น สิ่งสำคัญในการดำเนินธุรกิจที่องค์การไม่สามารถมองข้าม และควรให้ความสำคัญเป็นอย่างยิ่งในการดำเนินธุรกิจในปัจจุบัน คือเรื่องของการดำเนินธุรกิจอย่างมีจริยธรรม ธรรมาภิบาลและความรับผิดชอบต่อสังคมไปพร้อมกัน (กวินพัฒน์ เลิศพงษ์มณี, 2566)

หลักพุทธธรรมการบริหาร

หลักพุทธธรรมทางการบริหารเป็นกรอบแนวคิดสำคัญที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการบริหารองค์กรได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะการบริหารมิได้เกี่ยวข้องเฉพาะการจัดการทรัพยากรหรือผลสัมฤทธิ์ของงานเท่านั้น แต่ยังเกี่ยวข้องกับการบริหารคน การตัดสินใจ และการสร้างความสัมพันธ์ภายในองค์กร พระพุทธศาสนาได้เสนอหลักธรรมที่มุ่งพัฒนามนุษย์ทั้งด้านปัญญา คุณธรรม และพฤติกรรม ซึ่งสามารถนำมาใช้เป็นแนวทางในการบริหารจัดการได้อย่างเหมาะสม โดยเฉพาะหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการครองตน ครองคน และครองงาน ได้แก่ พรหมวิหาร 4 อคติ 4 สังคหวัตถุ 4 อิทธิบาท 4 และอปริหานิยธรรม 7 ซึ่งล้วนเป็นหลักธรรมที่มีปรากฏในพระไตรปิฎกและสามารถประยุกต์ใช้ในการบริหารองค์กรยุคปัจจุบันได้อย่างเป็นรูปธรรม

1) พรหมวิหาร 4 กับการบริหารคน

พรหมวิหาร 4 เป็นหลักธรรมสำหรับผู้บริหารในการครองคน ประกอบด้วย เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ว่าเป็นธรรมอันประเสริฐ เป็นเครื่องอยู่ของพรหม และเป็นหลักแห่งการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ (สำ.ม. (ไทย) มจร. 19/573–577/313–315)

เมตตา หมายถึง ความปรารถนาให้ผู้อื่นมีความสุข เป็นพื้นฐานของการสร้างความสัมพันธ์อันดีในองค์กร ผู้บริหารที่มีเมตตาจะสามารถสร้างบรรยากาศแห่งความไว้วางใจและความร่วมมือในการทำงาน

กรุณา หมายถึง ความสงสารและปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ ในบริบทการบริหาร หมายถึงการช่วยเหลือผู้ใต้บังคับบัญชาเมื่อประสบปัญหา

มุทิตา หมายถึง ความยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี เป็นการส่งเสริมกำลังใจและลดการแข่งขันเชิงลบภายในองค์กร

อุเบกขา หมายถึง การวางใจเป็นกลาง ใช้เหตุผลในการพิจารณาและตัดสินใจ ไม่ลำเอียงด้วยอารมณ์

ดังนั้น พรหมวิหาร 4 จึงเป็นหลักธรรมสำคัญที่ช่วยให้ผู้บริหารสามารถสร้างความสัมพันธ์ที่ดีและพัฒนาองค์กรได้อย่างยั่งยืน

2) อคติ 4 กับการตัดสินใจของผู้บริหาร

อคติ 4 เป็นหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงเพื่อเตือนให้บุคคลละเว้นความลำเอียงในการตัดสินใจ ได้แก่ ฉันทาคติ โทสาคติ โมหาคติ และภยาคติ (องฺ.จตุกฺก. (ไทย) มจร. 21/17/28)

ฉันทาคติ คือ ความลำเอียงเพราะรัก

โทสาคติ คือ ความลำเอียงเพราะโกรธ

โมหาคติ คือ ความลำเอียงเพราะหลง

ภยาคติ คือ ความลำเอียงเพราะกลัว

ในการบริหารองค์กร หากผู้บริหารตกอยู่ภายใต้อคติ ย่อมทำให้การบริหารขาดความยุติธรรม และกระทบต่อความเชื่อมั่นของบุคลากรในองค์กร ดังนั้น อคติ 4 จึงเป็นหลักธรรมที่ช่วยให้ผู้บริหารรักษาความเที่ยงธรรมในการบริหารงาน

3) สังคหวัตถุ 4 กับการครองใจคน

สังคหวัตถุ 4 เป็นหลักธรรมแห่งการยึดเหนี่ยวน้ำใจบุคคล ประกอบด้วย ทาน ปิยวาจา อัตถจริยา และสมานัตตตา (องฺ.จตุกฺก. (ไทย) มจร. 21/32/39)

ทาน หมายถึง การให้

ปิยวาจา หมายถึง การพูดจาไพเราะ

อัตถจริยา หมายถึง การประพฤติสิ่งที่เป็นประโยชน์

สมานัตตตา หมายถึง การวางตนเสมอต้นเสมอปลาย

ผู้บริหารที่ใช้สังคหวัตถุ 4 ในการบริหาร จะสามารถสร้างแรงจูงใจและความผูกพันของบุคลากรกับองค์กรได้อย่างมีประสิทธิภาพ

4) อิทธิบาท 4 กับความสำเร็จในการทำงาน

อิทธิบาท 4 เป็นหลักธรรมแห่งความสำเร็จ ประกอบด้วย ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงแสดงว่าเป็นปัจจัยแห่งความสำเร็จของการงาน (ที.ปา. (ไทย) มจร. 11/305/247)

ฉันทะ คือ ความพอใจในงาน

วิริยะ คือ ความเพียรพยายาม

จิตตะ คือ ความเอาใจใส่

วิมังสา คือ การพิจารณาไตร่ตรอง

หลักธรรมนี้ช่วยให้ผู้บริหารและบุคลากรมีแรงจูงใจในการทำงานและสามารถพัฒนางานให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด

5) อปริหานิยธรรม 7 กับการพัฒนาองค์กร

อปริหานิยธรรม 7 เป็นหลักธรรมแห่งความไม่เสื่อม ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่ชาววัชชีเพื่อความเจริญมั่นคงของหมู่คณะ (ที.ม. (ไทย) มจร. 10/134–142/107–112)

อปริหานิยธรรม 7 ประกอบด้วย การประชุมกันเนืองนิตย์ ความพร้อมเพรียง การรักษากฎเกณฑ์ การเคารพผู้อาวุโส การคุ้มครองสตรี การเคารพสถานที่สำคัญ และการอุปถัมภ์ผู้ทรงศีลเมื่อประยุกต์ใช้ในองค์กร จะช่วยส่งเสริมความร่วมมือ ความมีระเบียบวินัย และความมั่นคงขององค์กร

หลักพุทธธรรมทางการบริหารเป็นกรอบแนวคิดที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการบริหารองค์กรได้อย่างเป็นรูปธรรม โดยพรหมวิหาร 4 ช่วยในการครองคน อคติ 4 ช่วยป้องกันความลำเอียง สังคหวัตถุ 4 ช่วยสร้างความสัมพันธ์ อิทธิบาท 4 ช่วยสร้างความสำเร็จ และอปริหานิยธรรม 7 ช่วยสร้างความมั่นคงขององค์กร หลักธรรมเหล่านี้จึงเป็นรากฐานสำคัญของการบริหารเชิงพุทธที่มุ่งเน้นทั้งประสิทธิภาพและคุณธรรมควบคู่กันไป

บทสรุป

กลยุทธ์องค์กรตามหลักพุทธธรรมเป็นแนวทางที่สามารถบูรณาการหลักการทางการบริหารสมัยใหม่เข้ากับหลักคุณธรรมได้อย่างลงตัว โดยพรหมวิหาร 4 ส่งเสริมภาวะผู้นำที่มีคุณธรรมและสร้างความสัมพันธ์อันดีในองค์กร อคติ 4 ผู้บริหารไม่ควรประพฤติเพราะเป็นทางแห่งความเสื่อม สังคหวัตถุ 4 เป็นหลักธรรมอันเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจของกันและกันเห็นเหตุให้ตนเอง และหมู่คณะก้าวไปสู่ความเจริญรุ่งเรือง และอริยสัจ 4 เป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนกลยุทธ์ไปสู่ความสำเร็จ

นอกจากนี้ ผู้บริหารนอกจากจะมีคุณวุฒิในทางวิชาการต่าง ๆ แล้วยังจำเป็นต้องมีคุณธรรมของนักบริหารหรือผู้นำมักจะประสบปัญหาหรือร้องเรียนขอความเป็นธรรมอยู่เป็นประจำ ดังนั้นต้องใช้หลักตัดสินความเพื่อให้เกิดความยุติธรรมละผู้บริหารย่อมหวังความเจริญก้าวหน้าได้รับการเลื่อนชั้นเลื่อนตำแหน่งสูงขึ้น กลยุทธ์ของผู้นำที่มีประสิทธิภาพเน้นการมี วิสัยทัศน์ที่ชัดเจน มองภาพรวมออก คาดการณ์อนาคตได้ และสามารถปรับเปลี่ยนองค์กรให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลง ผู้นำที่ประสบความสำเร็จจะสร้างทีมที่เข้มแข็งผ่านการเป็นตัวอย่างที่ดี ยอมรับความผิดพลาด และให้อำนาจคนในทีม สิ่งสำคัญคือการสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่ดี และการสร้างแรงจูงใจให้คนทำงานร่วมกันสู่เป้าหมาย

องค์ความรู้ใหม่

การบริหารองค์กรในยุคปัจจุบันมิได้มุ่งเน้นเพียงประสิทธิภาพในการดำเนินงานหรือผลสัมฤทธิ์ขององค์กรเท่านั้น หากแต่ยังให้ความสำคัญกับการพัฒนาคน การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในองค์กร และการบริหารจัดการบนพื้นฐานของคุณธรรมและจริยธรรมควบคู่กันไป หลักพุทธธรรมถือเป็นองค์ความรู้สำคัญที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการได้อย่างเหมาะสม เนื่องจากเป็นหลักธรรมที่มุ่งพัฒนาทั้งด้านความคิด พฤติกรรม และจิตใจของมนุษย์ อันเป็นปัจจัยพื้นฐานของการบริหารทั้งในระดับบุคคลและระดับองค์กรหลักพุทธธรรมทางการบริหาร เช่น พรหมวิหาร 4 อคติ 4 สังคหวัตถุ 4 อิทธิบาท 4 และธรรมเครื่องให้ก้าวหน้า 7 ได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยมุ่งสร้างความสมดุลระหว่างความสำเร็จขององค์กรกับความผาสุกของบุคลากรภายใต้หลักแห่งความเมตตา ความยุติธรรม ความเพียร และความไม่ประมาทจากแนวคิดดังกล่าว จึงได้สังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับหลักพุทธธรรมทางการบริหารและนำเสนอในรูปแบบภาพองค์ความรู้ เพื่อแสดงให้เห็นถึงความเชื่อมโยงของหลักธรรมแต่ละประการและแนวทางการประยุกต์ใช้ในการบริหารองค์กร อันจะนำไปสู่การพัฒนาองค์กรอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน ดังภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 1 องค์ความรู้หลักพุทธธรรมทางการบริหาร

ภาพนี้แสดงองค์ความรู้ด้านหลักพุทธธรรมทางการบริหาร ในลักษณะแผนภาพบูรณาการที่รวบรวมหลักธรรมสำคัญ 5 หมวด ซึ่งสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการบริหารองค์กร การพัฒนาภาวะผู้นำ และการบริหารทรัพยากรมนุษย์ โดยมีแกนกลางคือ ผู้นำยุคใหม่ ที่ต้องมีทั้งปัญญา คุณธรรม และความสามารถในการบริหารตน บริหารคน และบริหารงานอย่างสมดุล เพื่อขับเคลื่อนองค์กรไปสู่ความสำเร็จอย่างยั่งยืน องค์ประกอบของภาพแบ่งออกเป็น 5 หลักธรรมสำคัญ ได้แก่

1) พรหมวิหาร 4 เป็นหลักการครองคน ช่วยสร้างความเมตตา ความเข้าใจ และความสัมพันธ์อันดีในองค์กร

2) อคติ 4 เป็นหลักป้องกันความลำเอียง เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมในการตัดสินใจ

3) สังคหวัตถุ 4 เป็นหลักการครองใจคน สร้างความร่วมมือและความสามัคคีในทีมงาน

4) อิทธิบาท 4 เป็นหลักแห่งความสำเร็จ ช่วยพัฒนาประสิทธิภาพและแรงจูงใจในการทำงาน

5) อปริหานิยธรรม 7 เป็นหลักแห่งความเจริญก้าวหน้าในหน้าที่การงานและองค์กร

จากการบูรณาการหลักธรรมทั้ง 5 หมวดนี้ ก่อให้เกิดผลลัพธ์สำคัญ คือ การสร้างบรรยากาศการทำงานที่ดี ความยุติธรรมในการบริหาร การเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน การสร้างความสามัคคีในองค์กร และการพัฒนาองค์กรให้เกิดความมั่นคงและยั่งยืน ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าหลักพุทธธรรมสามารถนำมาประยุกต์ใช้เป็นกรอบแนวคิดทางการบริหารได้อย่างมีประสิทธิภาพทั้งในระดับบุคคลและระดับองค์กร

เอกสารอ้างอิง

กวินพัฒน์ เลิศพงษ์มณี. (2566). *การจัดการเชิงกลยุทธ์.* พิษณุโลก : การพิมพ์ดอทคอม,

จตุรวัฒน์ ธนิษฐ์นันท์. (2565). *การจัดการเชิงกลยุทธ์ Strategic Management ฉบับคัมภีร์นักบริหาร.* (ฉบับปรับปรุงครั้งที่ 3). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ ทริปเบิ้ลเอ.

ไพโรจน์ ปิยะวงศ์วัฒน์. (2555). *การจัดการเชิงกลยุทธ์* : เทคโนโลยีและนวัตกรรม. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สมยศ นาวีการ. (2539). *การบริหารเชิงกลยุทธ์.* กรุงเทพมหานคร: ดอกหญ้า.

อำพล นววงศ์เสถียร. (2562). *ตำราการจัดการเชิงกลยุทธ์การแสวงหาความได้เปรียบในการแข่งขัน*. (ฉบับปรับปรุงครั้งที่ 5). กรุงเทพมหานคร: วิทยาลัยเซาธ์อีสท์บางกอก.

Dess, Gregory G. and Miller, Alex. (1993). *Strategic Management.* New York: McGraw-Hill, Inc.

Von Rosing, Mark, Henrik von Scheel, and August-Wilhelm Scheer. (2014). ***The Complete Business Process Handbook: Body of Knowledge from Process Modeling to BPM***, Volume 1. Morgan Kaufmann.

Schermerhorn, John R. (2002). *Management.* 7th ed. New York: John Wiley & Sons, Inc.

Thompson, A., Margarat A. Peteraf, John E Gamble, and A.J. Strickland III. (2014). *Crafting and Executing Strategy: The Quest for Competitive Advantage*. 19th ed. McGraw-Hill Education.Inc.

พุทธบูรณาการเชิงพลวัต: การประสานหลักอิทธิบาท 4 และอริยสัจจ์ 4 เพื่อพัฒนาประสิทธิภาพการทำงานอย่างยั่งยืน

DYNAMIC BUDDHIST INTEGRATION: COUPLING IDDHIPĀDA IV AND THE FOUR NOBLE TRUTHS FOR SUSTAINABLE WORK EFFICIENCY

YAN HAN BIAN

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี, ประเทศไทย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Budhapanaya Sridhavaravati Buddhist College, Thailand

Corresponding Author Email: chipaki_23@hotmail.com

Received 22 Aril 2026; Revised 9 May 2026; Accepted 12 June 2026

****

พุทธบูรณาการเชิงพลวัต: การประสานหลักอิทธิบาท 4 และอริยสัจจ์ 4 เพื่อพัฒนาประสิทธิภาพการทำงานอย่างยั่งยืน

YAN HAN BIAN

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอกรอบพุทธบูรณาการเพื่อประสิทธิภาพการทำงานอย่างยั่งยืน โดยใช้หลักอิทธิบาท 4 เป็นแกนหลักของแรงขับภายใน และใช้หลักอริยสัจจ์ 4 เป็นกระบวนการวิเคราะห์และแก้ไขปัญหาอย่างเป็นระบบ ท่ามกลางบริบทการทำงานร่วมสมัยที่บุคลากรเผชิญความเครียด ภาระงานล้นตัว และภาวะหมดไฟ (burnout) ผลการศึกษาชี้ว่าทฤษฎีลำดับขั้นความต้องการของมาสโลว์และทฤษฎีแรงจูงใจตอบสนองความต้องการเชิงโครงสร้างและแรงขับภายนอกได้ในระดับหนึ่ง แต่ยังไม่ครอบคลุมมิติการรู้เท่าทันตัณหา การจัดการทุกข์ และการทำงานโดยไม่ตกเป็นทาสของผลลัพธ์ บทความจึงเสนอการจัดความสัมพันธ์เชิงแนวคิดที่ชัดเจน โดยกำหนดให้ประสิทธิภาพการทำงานเป็นผลลัพธ์สุขภาวะและแรงจูงใจเป็นปัจจัยและจริยธรรมเป็นกรอบกำกับการบูรณาการดำเนินใน 3 ด้าน คือ 1) ด้านยุทธศาสตร์และระบบคิด ใช้อริยสัจจ์ 4 และโยนิโสมนสิการวิเคราะห์รากเหง้าปัญหา 2) ด้านการพัฒนามนุษย์ ใช้ไตรสิกขาและภาวนา 4 สร้างดุลยภาพกาย-จิต และเสริมพุทธจริยธรรมในองค์กรผ่านสัมมาวาจา อหิงสา และสติ และ 3) ด้านผลสัมฤทธิ์ ใช้อิทธิบาท 4 เป็นฐานของภาวะผู้นำตน ผสานการบริหารเครือข่ายที่มีวิสัยทัศน์ร่วมกัน องค์ความรู้ใหม่ที่ได้คือ โมเดลพุทธบูรณาการเชิงพลวัตที่เชื่อมแรงขับภายในตามอิทธิบาท 4 เข้ากับวงจรวิเคราะห์ปัญหาตามอริยสัจจ์ 4 เพื่อยกระดับประสิทธิภาพทั้งด้านคุณภาพ ปริมาณ เวลา และค่าใช้จ่าย ควบคู่กับคุณธรรมและสุขภาวะภายใน สรุปได้ว่าพุทธบูรณาการมิได้มุ่งเพิ่มผลผลิตเพียงด้านเดียว แต่สร้างดุลยภาพระหว่างประสิทธิภาพ คุณธรรม สุขภาวะ และความสัมพันธ์ในองค์กร เพื่อระบบนิเวศการทำงานที่ยั่งยืนและมีธรรมาภิบาล

คำสำคัญ: พุทธบูรณาการ; อิทธิบาท 4; อริยสัจจ์ 4; ประสิทธิภาพการทำงาน

DYNAMIC BUDDHIST INTEGRATION: COUPLING IDDHIPĀDA IV AND THE FOUR NOBLE TRUTHS FOR SUSTAINABLE WORK EFFICIENCY

YAN HAN BIAN

Abstract

This academic article aims to propose a Buddhist Integration framework for sustainable work efficiency, employing the Four Paths to Success (Iddhipāda IV) as the principal axis of intrinsic drive and the Four Noble Truths (Ariyasacca) as a systematic process for analysing and resolving problems. Within contemporary work settings in which personnel face stress, work overload and burnout, the study finds that Maslow's hierarchy of needs and motivation theories adequately address structural needs and extrinsic drives but do not encompass the dimensions of recognising craving (taṇhā), managing suffering (dukkha) and working without becoming enslaved to outcomes. The article therefore proposes a clear conceptual ordering in which work efficiency is treated as the outcome, well-being and motivation as factors, and ethics as the governing framework. The integration proceeds along three dimensions: (1) strategy and cognitive systems, using the Four Noble Truths and Yonisomanasikāra to analyse root causes; (2) human development, using the Threefold Training and the Fourfold Development to balance body and mind, reinforced by Buddhist organisational ethics through Right Speech, non-violence and mindfulness; and (3) achievement, using Iddhipāda IV as the foundation of self-leadership integrated with collaborative networking. The new knowledge derived is a "Dynamic Buddhist Integration Model" coupling the intrinsic drive of Iddhipāda IV with the diagnostic cycle of the Four Noble Truths to enhance efficiency in quality, quantity, time and cost, together with virtue and inner well-being. In conclusion, Buddhist Integration does not aim solely at increasing output but at balancing efficiency, virtue, well-being and organisational relationships for a sustainable, well-governed ecosystem of work.

Keywords: Buddhist Integration; Iddhipāda IV; Four Noble Truths; Work Efficiency

บทนำ

การพัฒนาประสิทธิภาพการทำงานในองค์กรร่วมสมัยเป็นประเด็นสำคัญที่ได้รับความสนใจอย่างต่อเนื่องในศาสตร์ด้านการบริหารและจิตวิทยาองค์กร โดยเฉพาะในบริบทของการทำงานในศตวรรษที่ 21 ซึ่งต้องเผชิญกับความซับซ้อน ความเร่งรีบ และความไม่แน่นอนจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ เทคโนโลยี และสังคมอย่างรวดเร็ว ปัจจัยเหล่านี้ส่งผลให้บุคลากรจำนวนมากประสบปัญหาความเครียด ภาระงานล้นตัว และภาวะหมดไฟในการทำงาน (burnout) ซึ่งกระทบโดยตรงต่อทั้งประสิทธิภาพและคุณภาพชีวิต (Maslach & Leiter, 2016)

ในเชิงทฤษฎี แนวคิดแรงจูงใจและทฤษฎีลำดับขั้นความต้องการของมาสโลว์ (Maslow, 1943) ได้อธิบายว่า พฤติกรรมการทำงานของมนุษย์สัมพันธ์กับการตอบสนองความต้องการตั้งแต่ระดับพื้นฐานทางกายภาพ สังคม ไปจนถึงการบรรลุศักยภาพสูงสุดของตนเอง (self-actualization) อย่างไรก็ตาม นักวิชาการร่วมสมัยได้ชี้ให้เห็นว่า แม้แนวคิดดังกล่าวจะมีประโยชน์ในการอธิบายแรงขับเชิงโครงสร้าง แต่ยังไม่ครอบคลุมมิติของความทุกข์ ความยึดติด และความไม่พอใจภายในที่เกิดขึ้นจากกระบวนการทางจิตใจภายใต้ความกดดัน (Deci & Ryan, 2000) ในบริบทนี้ พระพุทธศาสนาเสนอกรอบการทำความเข้าใจมนุษย์ที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้น โดยมองว่าปัญหาของมนุษย์มิได้เกิดจากการขาดปัจจัยภายนอกเพียงอย่างเดียว แต่เกิดจากการไม่เข้าใจธรรมชาติของจิตและการยึดมั่นถือมั่นในประสบการณ์ต่าง ๆ (Harvey, 2000) หลักอริยสัจจ์ 4 จึงทำหน้าที่เป็นกรอบวิเคราะห์ปัญหาอย่างเป็นระบบ ตั้งแต่การระบุทุกข์ การวิเคราะห์สาเหตุ การกำหนดเป้าหมาย และการวางแนวทางปฏิบัติ (Gethin, 1998) ขณะเดียวกัน หลักโยนิโสมนสิการยังช่วยเสริมกระบวนการคิดเชิงวิพากษ์และการตัดสินใจอย่างมีเหตุผล (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2559)

ในระดับการพัฒนามนุษย์ หลักไตรสิกขาและภาวนา 4 เน้นการพัฒนาพฤติกรรม จิตใจ และปัญญาอย่างสมดุล ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงองค์รวมในปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หลักอิทธิบาท 4 ซึ่งประกอบด้วย ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา สามารถอธิบายได้ในฐานะกลไกของแรงจูงใจภายในและการพัฒนาประสิทธิภาพการทำงานอย่างเป็นระบบ (Keown, 2005)

อย่างไรก็ตาม งานวิชาการส่วนใหญ่ยังศึกษาอิทธิบาท 4 ในฐานะหลักธรรมเพื่อความสำเร็จส่วนบุคคล มากกว่าการพัฒนาให้เป็นกรอบแนวคิดเชิงองค์กรที่บูรณาการร่วมกับชุดธรรมอื่นอย่างเป็นระบบ ดังนั้น บทความนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อเสนอ “กรอบพุทธบูรณาการเพื่อประสิทธิภาพการทำงานอย่างยั่งยืน” โดยวิเคราะห์บทบาทของอิทธิบาท 4 ในฐานะแกนหลัก ร่วมกับอริยสัจจ์ 4 และโยนิโสมนสิการในฐานะกระบวนการวิเคราะห์ เพื่อเชื่อมโยงระหว่างแรงจูงใจภายใน การจัดการปัญหา และการพัฒนาคุณภาพการทำงานในองค์กรร่วมสมัย

แนวคิดที่เกี่ยวกับหลักพุทธบูรณาการ

พุทธบูรณาการ คือ กระบวนการนำหลักพุทธธรรมมาประสานและประยุกต์เข้ากับศาสตร์สมัยใหม่อย่างเป็นระบบ โดยมีหัวใจสำคัญอยู่ที่การสร้างความสมดุลระหว่างวัตถุและจิตใจ เพื่อเป้าหมายในการพัฒนาคุณภาพชีวิตมนุษย์และสังคม จากการศึกษาวรรณกรรมทางพุทธศาสนากระแสหลัก สามารถสรุปแนวคิดของปราชญ์พุทธศาสนาได้เป็น 2 แนวทางสำคัญ ดังนี้

1. แนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) (2559) การเข้าถึงความจริงในการประยุกต์พุทธธรรมเข้ากับกิจการต่าง ๆ จะต้องเริ่มต้นด้วยความเข้าใจในหลักการพื้นฐาน ความหมาย และความมุ่งหมายของธรรมนั้น ๆ อย่างถูกต้องชัดเจน โดยมีหลักการสำคัญ 3 ประการ คือ ความถูกต้องเชิงหลักการ ความเหมาะสมเชิงบริบท และความสมบูรณ์เชิงเป้าหมายที่มุ่งสัมฤทธิผลทั้งในระดับโลกียะและระดับโลกุตตระ

2. แนวคิดของพระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) (2558) พุทธวิธีบริหารและการพัฒนาเชิงองค์รวม โดยมุ่งพัฒนามนุษย์ให้ครบทั้ง 3 ด้านตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา เน้น คนดีนำคนเก่ง คือพัฒนาจริยธรรมเป็นพื้นฐานก่อนพัฒนาความสามารถ และพัฒนาโดยมีปัญญาเป็นตัวนำผ่านการคิดแบบโยนิโสมนสิการ เพื่อวิเคราะห์ปัญหาตามหลักอริยสัจจ์ 4 และมุ่งความสุขที่ยั่งยืนจากภายใน

เพื่อความเข้าใจที่ถ่องแท้ในหลักธรรมแกนกลาง อริยสัจจ์ 4 (ความจริงอันประเสริฐ) มีความหมายโดยสรุป ดังนี้

1) ทุกข์ (Dukkha) สภาพที่ทนได้ยาก บีบคั้น ขัดแย้ง บกพร่อง ไม่ให้ความพึงพอใจแท้จริง โดยย่อคืออุปาทานขันธ์ 5 เป็นทุกข์

2) ทุกขสมุทัย (Dukkha-samudaya) เหตุเกิดแห่งทุกข์ ได้แก่ ตัณหา 3 คือ กามตัณหา ภวตัณหา และวิภวตัณหา

3) ทุกขนิโรธ (Dukkha-nirodha) ความดับทุกข์ คือภาวะที่ตัณหาดับสิ้น หลุดพ้น สงบ เป็นอิสระ คือนิพพาน และ

4) ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา (Dukkha-nirodhagāminīpaṭipadā) ปฏิปทาที่นำไปสู่ความดับทุกข์ ได้แก่ อริยอัฏฐังคิกมรรค หรือมัชฌิมาปฏิปทา ซึ่งสรุปลงในไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา เรียกสั้น ๆ ว่า ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค (Dukkha, Samudaya, Nirodha, Magga) (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2564, น. 155)

จากแนวคิดข้างต้น สามารถสังเคราะห์ได้ว่าพุทธบูรณาการมิใช่การปรับใช้คำสอนอย่างผิวเผิน แต่เป็นการหล่อหลอมหลักการเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตและประสิทธิภาพการทำงาน โดยใช้ปัญญาเป็นตัวนำในการประสานหลักพุทธธรรมเข้ากับศาสตร์สมัยใหม่อย่างเป็นระบบ และสร้างความสมดุลระหว่างสัมฤทธิผลทางโลก (โลกียะ) กับความเท่าทันทางจิตใจ (โลกุตตระ)

สรุปแนวคิดพุทธบูรณาการของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) และพระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) สะท้อนให้เห็นถึงกระบวนทัศน์ที่มุ่งเน้นการใช้ปัญญาเป็นตัวนำ เพื่อประสานหลักพุทธธรรมเข้ากับศาสตร์สมัยใหม่อย่างเป็นระบบ หัวใจสำคัญคือการพัฒนามนุษย์เชิงองค์รวมตามหลัก ไตรสิกขา ที่เน้นจริยธรรมเป็นฐานของความสามารถ หรือ คนดีนำคนเก่ง ควบคู่กับการใช้ โยนิโสมนสิการ เพื่อวิเคราะห์ปัญหาตามความเป็นจริง กระบวนการนี้มุ่งสร้างความสมดุลระหว่างสัมฤทธิผลทางโลก (โลกียะ) และความเท่าทันทางจิตใจ (โลกุตตระ) เพื่อให้ได้ความสุขที่ยั่งยืนจากภายใน การบูรณาการในลักษณะนี้จึงมิใช่เพียงการปรับใช้คำสอนทางศาสนาอย่างผิวเผิน แต่เป็นการหล่อหลอมหลักการเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตและประสิทธิภาพการทำงาน ส่งเสริมให้บุคคลสามารถก้าวข้ามอุปสรรคและพัฒนาตนเองท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของโลกปัจจุบันได้อย่างมั่นคงและมีดุลยภาพในทั้งด้านวัตถุและจิตวิญญาณสืบไป

การจัดความสัมพันธ์เชิงแนวคิด ประสิทธิภาพ สุขภาวะ แรงจูงใจ และจริยธรรม

ข้อจำกัดประการหนึ่งของการอภิปรายพุทธบูรณาการกับการทำงานคือการใช้มโนทัศน์ประสิทธิภาพการทำงาน สุขภาวะ แรงจูงใจ และจริยธรรม ปะปนกันโดยไม่จัดลำดับความสัมพันธ์ให้ชัดเจน บทความนี้จึงเสนอกรอบจัดระเบียบเชิงแนวคิด โดยกำหนดให้ ประสิทธิภาพการทำงานเป็นผลลัพธ์ (outcome) ที่ต้องการ สุขภาวะและแรงจูงใจเป็นปัจจัย (factor/input) ที่ป้อนเข้าสู่กระบวนการ และจริยธรรมเป็นกรอบกำกับ (governing framework) ที่ควบคุมทิศทางและวิธีการให้ชอบธรรม ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 การจัดความสัมพันธ์เชิงแนวคิดของประสิทธิภาพ สุขภาวะ แรงจูงใจ และจริยธรรม

มโนทัศน์	สถานะเชิงแนวคิด	นิยามเชิงปฏิบัติการ	หลักธรรม/ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง
ประสิทธิภาพการทำงาน	ผลลัพธ์(Outcome)	ผลสำเร็จของงานเทียบกับทรัพยากรที่ใช้ วัดได้4ด้าน คือ คุณภาพ ปริมาณ เวลา และค่าใช้จ่าย	อิทธิบาท4(แรงขับผลสัมฤทธิ์)
สุขภาวะ	ปัจจัย(Factor)	ภาวะสมดุลกาย จิต ที่เอื้อต่อการทำงานและลดภาวะหมดไฟ	ภาวนา4 สติปัฏฐาน (Maslach & Leiter,2016)
แรงจูงใจ	ปัจจัย(Factor)	แรงขับภายในและภายนอกที่กระตุ้นพฤติกรรมมุ่งสู่เป้าหมาย	ฉันทะ/วิริยะ, SDT (Deci & Ryan, 2000)
จริยธรรม	กรอบกำกับ (Framework)	หลักกำกับทิศทางและวิธีการของงานให้ชอบธรรมและเกื้อกูลส่วนรวม	สัมมาวาจา, อหิงสา, ธรรมาภิบาล (Harvey, 2000, Keown, 2005)

จากตารางที่ 1 จะเห็นว่าสุขภาวะและแรงจูงใจ (ปัจจัย) เป็นสิ่งที่ป้อนเข้าสู่กระบวนการทำงานเพื่อก่อให้เกิดประสิทธิภาพ (ผลลัพธ์) โดยมีจริยธรรม (กรอบกำกับ) เป็นเงื่อนไขควบคุมมิให้การมุ่งผลลัพธ์ละเมิดคุณค่าทางจิตใจและความสัมพันธ์ในองค์กร การจัดระเบียบเช่นนี้ช่วยป้องกันความสับสนเชิงมโนทัศน์ และยืนยันจุดยืนว่าพุทธบูรณาการมิได้มุ่งเพิ่มผลผลิตเพียงด้านเดียว หากแต่มุ่งสร้างดุลยภาพระหว่างประสิทธิภาพ คุณธรรม สุขภาวะ และความสัมพันธ์ในองค์กรไปพร้อมกัน

จากความต้องการเชิงขั้นบันไดของมาสโลว์สู่การรู้เท่าทันตัณหาในพุทธธรรม

ทฤษฎีของมาสโลว์ (Maslow, 1943) อธิบายแรงจูงใจผ่านลำดับขั้นความต้องการ และทฤษฎีสองปัจจัยของเฮอร์ซเบิร์ก (Herzberg, 1968) ชี้ว่าปัจจัยค้ำจุนเพียงป้องกันความไม่พอใจ ส่วนปัจจัยจูงใจจึงสร้างความพึงพอใจที่แท้จริง ขณะที่ทฤษฎีการกำหนดตนเอง (Deci & Ryan, 2000) เน้นว่าแรงจูงใจที่ยั่งยืนเกิดจากความต้องการพื้นฐานทางจิตใจ ได้แก่ ความเป็นอิสระ ความสามารถ และความสัมพันธ์ อย่างไรก็ตาม กรอบเหล่านี้อธิบายความต้องการในเชิงโครงสร้างเป็นหลัก แต่ยังไม่ถึงระดับการจัดการต้นตอของความไม่พอใจภายในจิตใจ

พุทธธรรมช่วยเติมเต็มช่องว่างดังกล่าวใน 4 มิติ คือ (1) การรู้เท่าทันตัณหา เห็นว่าความอยากที่ผิดส่วนเป็นต้นเหตุของความทุกข์ในการทำงาน (2) การจัดการทุกข์ ผ่านกระบวนการอริยสัจจ์ 4 อย่างเป็นระบบ (3) การสร้างแรงขับภายใน ผ่านฉันทะที่ตั้งอยู่บนปัญญามากกว่ารางวัลภายนอก และ (4) การทำงานโดยไม่ตกเป็นทาสของผลลัพธ์ คือมุ่งมั่นทำเหตุให้ดีที่สุดโดยไม่ยึดติดจนเกิดความเครียดสะสม มิติเหล่านี้สอดคล้องกับวรรณกรรมร่วมสมัยด้านภาวะหมดไฟ (burnout) ความพึงพอใจในงาน (job satisfaction) ความผูกพันกับงาน (work engagement) และสุขภาวะองค์กร (organizational well-being) ซึ่งล้วนชี้ว่าการจัดการปัจจัยทางจิตใจอย่างมีสติเป็นเงื่อนไขสำคัญของประสิทธิภาพที่ยั่งยืน (Maslach & Leiter, 2016)

อริยสัจจ์ 4 กระบวนการเชิงพุทธเพื่อการบริหารจัดการและเพิ่มประสิทธิภาพการปฏิบัติงาน

1. ทุกขสัจจ์ การนิยามปัญหา ในเชิงปฏิบัติงาน คือการระบุและยอมรับสภาวะที่เป็นปัญหา อย่างตรงไปตรงมา ไม่ว่าจะเป็นความบกพร่องของชิ้นงาน การปฏิบัติงานที่ไม่เป็นไปตามตัวชี้วัด (KPIs) หรือความเครียดที่เกิดขึ้นกับบุคลากร การตระหนักรู้ในทุกขลักษณะของการทำงาน เช่น ความแปรปรวนของระบบงาน วิปริณามทุกข์ หรือความกดดันจากการปรุงแต่งคาดหวัง สังขารทุกข์ ถือเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญของการพัฒนา (พระครูปลัดสุวัฒนวิสุทธิสารคุณ, 2568)

2. สมุทยสัจจ์ การวิเคราะห์รากเหง้าของปัญหา คือกระบวนการสืบค้นหาสาเหตุที่แท้จริง ที่ทำให้ประสิทธิภาพงานลดลง ในทางพุทธศาสนาชี้ให้เห็นถึง ตัณหา หรือความอยากที่ผิดส่วน (สุวิทย์ เมษแก้ว, 2565) แต่ในบริบทการทำงาน สมุทัยอาจหมายถึงการขาดทักษะ ความไม่เข้าใจในบทบาทหน้าที่ หรือการสื่อสารที่คลาดเคลื่อน การวิเคราะห์ที่แม่นยำจะช่วยให้การแก้ปัญหาถูกจุด

3. นิโรธสัจจ์ การกำหนดเป้าหมายสัมฤทธิผล คือการปักธงหรือ การกำหนดภาพความสำเร็จ ที่ชัดเจน เมื่อปัญหาถูกดับไปแล้ว สภาวะที่ต้องการให้เกิดขึ้นคืออะไร เช่น การทำงานที่มีความผิดพลาดเป็นศูนย์ หรือสภาวะที่มีความสุขในการปฏิบัติงาน การมีนิโรธ ที่ชัดเจนจะทำหน้าที่เป็นแรงจูงใจและเข็มทิศในการดำเนินงาน

4. มัคคสัจจ์ ยุทธศาสตร์และแนวทางการดำเนินงาน คือ วิธีการหรือกระบวนการ ที่จะนำไปสู่เป้าหมาย ซึ่งสรุปรวมอยู่ใน อริยมรรคมีองค์ 8 เช่น การสร้างทัศนคติที่ถูกต้อง สัมมาทิฏฐิ การพูดจาสื่อสารที่สร้างสรรค์ สัมมาวาจา และการใช้ความพากเพียรในการพัฒนาทักษะ สัมมาวายามะ มรรคจึงเปรียบเสมือน Action Plan ที่เปลี่ยนความรู้ไปสู่การปฏิบัติจริง

กล่าวโดยสรุป หลักอริยสัจจ์ 4 ในบริบทการบริหารจัดการสมัยใหม่สะท้อนกระบวนการแก้ไขปัญหาเชิงระบบที่สมบูรณ์ในตัวเอง เปลี่ยนจากการแก้ปัญหาแบบไร้ทิศทางสู่การบริหารจัดการบนฐานของเหตุผลและปัญญา ช่วยยกระดับประสิทธิภาพการทำงานให้สอดประสานกับความสุขในการปฏิบัติงาน ในบริบทของการบริหารจัดการสมัยใหม่ สะท้อนให้เห็นถึงกระบวนการแก้ไขปัญหาเชิงระบบที่มีความสมบูรณ์ในตัวเอง โดยเริ่มจาก ทุกขสัจ ในฐานะการนิยามปัญหาและยอมรับสภาวะบกพร่องที่เกิดขึ้นจริงในการปฏิบัติงาน เพื่อสร้างความตระหนักรู้เบื้องต้น นำไปสู่ สมุทยสัจจ์ ซึ่งทำหน้าที่วิเคราะห์รากเหง้าของปัญหาอย่างแม่นยำ ทั้งปัจจัยด้านจิตใจและทักษะการทำงาน เพื่อให้สามารถจัดการกับสาเหตุได้อย่างถูกจุด ต่อเนื่องด้วย นิโรธสัจ ที่ทำหน้าที่ปักธงหรือกำหนดเป้าหมายสัมฤทธิ์ผลที่ชัดเจนเพื่อเป็นเข็มทิศและแรงจูงใจในการดำเนินงาน และปิดท้ายด้วย มัคคสัจจ์ ซึ่งเปรียบเสมือนแผนปฏิบัติการเชิงยุทธศาสตร์ที่บูรณาการหลักมรรคมีองค์ 8 เข้ากับการพัฒนาทักษะและพฤติกรรมอย่างเป็นขั้นตอน การนำอริยสัจจ์ 4 มาประยุกต์ใช้จึงเปลี่ยนจากการแก้ปัญหาแบบไร้ทิศทาง สู่การบริหารจัดการบนฐานของเหตุผลและปัญญา ช่วยยกระดับประสิทธิภาพการทำงานให้สอดประสานกับความสุขในการปฏิบัติงาน อันนำไปสู่ความสำเร็จที่ยั่งยืนและสมดุลตามแนวทางพุทธบูรณาการอย่างแท้จริง ซึ่งถือเป็นเครื่องมือสำคัญในการขับเคลื่อนองค์กรให้ก้าวข้ามวิกฤตและความเปลี่ยนแปลงในโลกปัจจุบันได้อย่างทรงพลังและมีประสิทธิภาพสูงสุดในมิติมนุษย์และการทำงานสืบไป

การพัฒนาประสิทธิภาพการทำงานของมาสโลว์

ทฤษฎีลำดับขั้นความต้องการของมาสโลว์ เป็นแนวคิดทางจิตวิทยาที่อธิบายถึงแรงจูงใจของมนุษย์ผ่านลำดับขั้นความต้องการ 5 ระดับ สามารถนำมาวิเคราะห์ในบริบทของการทำงานเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและสร้างความพึงพอใจให้แก่บุคลากรได้ดังนี้

ภาพที่ 1 ทฤษฎีลำดับขั้นความต้องการของมาสโลว์

ที่มา: Urbinner, (ออนไลน์)

ทฤษฎีลำดับขั้นความต้องการของมาสโลว์ เป็นกรอบแนวคิดทางจิตวิทยาที่อธิบายถึงแรงจูงใจและพฤติกรรมของมนุษย์ผ่านลำดับขั้นความต้องการพื้นฐาน 5 ระดับ โดยตั้งอยู่บนสมมติฐานที่ว่ามนุษย์จะแสวงหาการตอบสนองในระดับที่สูงขึ้นเมื่อความต้องการในระดับล่างได้รับการเติมเต็มอย่างเพียงพอแล้ว ในบริบทของการบริหารองค์กรและการพัฒนาประสิทธิภาพการปฏิบัติงาน ทฤษฎีนี้ทำหน้าที่เป็นเครื่องมือสำคัญในการวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลต่อความพึงพอใจและแรงจูงใจของบุคลากรอย่างเป็นระบบในระดับพื้นฐานที่สุด คือ

ขั้นที่ 1 ความต้องการทางร่างกาย ซึ่งเปรียบเสมือนฐานรากของชีวิต เช่น อาหาร ที่อยู่อาศัย และการพักผ่อน ในมิติการทำงานระดับนี้สะท้อนผ่านค่าตอบแทนหรือเงินเดือนที่เพียงพอต่อการครองชีพ รวมถึงสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่เอื้อต่อการทำงาน เมื่อฐานรากมั่นคงแล้วมนุษย์จะก้าวสู่

ขั้นที่ 2 ความต้องการความปลอดภัยและมั่นคง ซึ่งหมายถึงการมีความคุ้มครองในชีวิตและทรัพย์สิน รวมถึงความมั่นคงในหน้าที่การงานและสวัสดิการต่าง ๆ ที่ช่วยลดความกังวลต่อความเสี่ยงในอนาคต ลำดับต่อมาคือ

ขั้นที่ 3 ความต้องการความผูกพันหรือการยอมรับทางสังคม มนุษย์ต้องการเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม มีปฏิสัมพันธ์ที่ดีกับเพื่อนร่วมงาน และได้รับความรักหรือความเป็นมิตรในองค์กร ซึ่งเป็นปัจจัยเกื้อหนุนให้เกิดความสุขในการทำงานร่วมกัน จากนั้นจะพัฒนาสู่

ขั้นที่ 4 ความต้องการการยกย่อง หรือความภาคภูมิใจในตนเอง ซึ่งครอบคลุมทั้งการได้รับการยอมรับนับถือจากผู้อื่นในฐานะผู้มีความรู้ความสามารถ และการมีความเชื่อมั่นในตนเองที่มีอิสระในการ

ตัดสินใจ โดยในทางธุรกิจมักวัดจากความสำเร็จในการเลื่อนระดับตำแหน่งหรือการได้รับรางวัลเกียรติยศต่าง ๆ ขั้นสุดท้ายซึ่งเป็นจุดสูงสุดคือ

ขั้นที่ 5 ความต้องการความสำเร็จในชีวิต เป็นสภาวะที่บุคคลต้องการพัฒนาศักยภาพของตนเองให้ถึงขีดสุด เพื่อทำในสิ่งที่ตนรักและเป็นตัวของตัวเองอย่างแท้จริง การตอบสนองความต้องการในขั้นนี้มักผ่านงานที่ท้าทายและเปิดโอกาสให้ใช้ความคิดสร้างสรรค์อย่างเต็มที่ (อธิพัฒน์ วรนิธิภาคย์, 2566)

โดยสรุปแล้ว มาสโลว์จำแนกความต้องการออกเป็น 2 ระดับใหญ่ คือ ความต้องการระดับต่ำ ขั้นที่ 1-3 ที่เน้นปัจจัยภายนอกเพื่อความอยู่รอด และ ความต้องการระดับสูง ขั้นที่ 4-5 ที่เน้นการเติบโตจากภายในจิตใจ การเข้าใจลำดับขั้นเหล่านี้จึงเป็นกุญแจสำคัญที่ช่วยให้ผู้บริหารสามารถบูรณาการกลยุทธ์การพัฒนาบุคลากรให้สอดคล้องกับธรรมชาติของมนุษย์ เพื่อเป้าหมายในการสร้างองค์กรที่เปี่ยมด้วยประสิทธิภาพและยั่งยืน

จากหลักทฤษฎีของมาสโลว์ข้างบนทำให้เราสามารถเข้าใจความต้องการพื้นฐานของมนุษย์แล้ว สิ่งสำคัญที่สุดคือองค์กรต้องมุ่งเน้นการจัดสรรค่าตอบแทนที่สอดคล้องกับดัชนีค่าครองชีพในปี 2026 เพื่อให้บุคลากรสามารถดำรงชีพได้อย่างมีคุณภาพโดยปราศจากความกังวลด้านปัจจัยสี่ อย่างไรก็ตาม การเพิ่มประสิทธิภาพไม่ได้หยุดอยู่แค่ตัวเงิน แต่ต้องครอบคลุมถึงการจัดสรร สวัสดิการเกื้อหนุน เช่น อาหาร สุขอนามัยในที่ทำงาน และที่สำคัญที่สุดคือการบริหารจัดการปริมาณงานให้มีความสมดุล เพื่อป้องกันภาวะหมดไฟและปัญหาสุขภาพที่อาจนำไปสู่การลาออกของบุคลากรที่มีศักยภาพ

เมื่อฐานรากด้านกายภาพมั่นคงแล้ว องค์กรจำเป็นต้องยกระดับสู่ ความต้องการด้านความปลอดภัยและความมั่นคงผ่านการสร้างระบบประกันสุขภาพที่เป็นธรรมและการกำหนดเกณฑ์ประเมินผลงาน (KPIs) ที่มีความโปร่งใสชัดเจน เพื่อลดความระแวงสงสัยในความก้าวหน้าทางวิชาชีพ นอกจากนี้ หัวใจสำคัญของการทำงานยุคใหม่คือการสร้าง ความปลอดภัยทางจิตวิทยาในสภาพแวดล้อมที่ไร้มลพิษทางอารมณ์ ซึ่งจะช่วยให้บุคลากรกล้าเสนอความคิดสร้างสรรค์และกล้าตัดสินใจภายใต้สถานการณ์ที่กดดัน อันเป็นปัจจัยโดยตรงที่ช่วยผลักดันให้ประสิทธิภาพการปฏิบัติงานเชิงรุกเพิ่มสูงขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมในลำดับถัดมา

การยกระดับประสิทธิภาพการทำงานอย่างยั่งยืนจำต้องอาศัยการเติมเต็ม ความต้องการด้านความรักและการเป็นเจ้าของ เพื่อเปลี่ยนสถานะจากเพียงผู้รับจ้างสู่การเป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศองค์กร ผ่านการสร้างปฏิสัมพันธ์ที่มีคุณภาพและการพัฒนาวัฒนธรรมองค์กรที่เอื้อต่อการทำงานเป็นทีม การประยุกต์ใช้ทักษะการ รับฟังอย่างลึกซึ้งและความเข้าใจในความแตกต่างระหว่างบุคคล จะช่วยลดกำแพงแห่งความขัดแย้งและสร้างความไว้วางใจ ซึ่งเป็นตัวแปรสำคัญที่ทำให้การประสานงานภายในเครือข่ายเป็นไปอย่างราบรื่นและรวดเร็ว นอกจากนี้ การส่งเสริมให้บุคลากรพัฒนา ความฉลาดทางอารมณ์และการตระหนักรู้ในตนเอง โดยใช้หลักสติปัฏฐาน 4 คือการฝึกพัฒนาการตื่นรู้แห่งตนจะทำหน้าที่เป็นตัวคัดกรองสิ่งที่มากระทบใจ ช่วยให้พนักงานสามารถรักษาความจดจ่ออยู่กับเป้าหมายหลักของงานได้แม้ท่ามกลางความผันผวน การสังเคราะห์ความต้องการทางสังคมเข้ากับระบบงานเช่นนี้ ไม่เพียงแต่จะช่วยลดอัตราการหมุนเวียนของแรงงาน แต่ยังเป็น

การสร้างแรงจูงใจภายในที่ทรงพลัง ซึ่งสูงกว่าแรงขับเคลื่อนด้วยรางวัลเพียงอย่างเดียว บุคลากรที่รู้สึกเป็นเจ้าของร่วมจะมีความมุ่งมั่นในการพัฒนาคุณภาพและปริมาณงานด้วยความเต็มใจ นำไปสู่การเพิ่มประสิทธิภาพการปฏิบัติงานในมิติของเวลาและความคุ้มค่าของงบประมาณอย่างเป็นเอกภาพ สอดคล้องกับความต้องการบรรลุศักยภาพสูงสุดของมนุษย์ในองค์กรร่วมสมัย

กลไกแรงจูงใจและเทคนิคการเสริมสร้างประสิทธิภาพในการปฏิบัติงาน

ทฤษฎีแรงจูงใจมีจุดมุ่งหมายสำคัญ 2 ประการ คือ ความต้องการ (Needs) อันเป็นภาวะขาดแคลนในตัวบุคคล และจุดหมายปลายทาง (Goal) อันเป็นผลสุดท้ายที่ภาวะหรือเงื่อนไขต่าง ๆ นำไปสู่ (ชูศักดิ์ เจนประโคน, 2557) ในการปฏิบัติงานสามารถจำแนกกลไกการกระตุ้นเป็น 2 หลัก คือ แรงกระตุ้นภายใน เช่น การตั้งเป้าหมายที่ชัดเจน การแสวงหาความท้าทายที่พอเหมาะ และวินัยส่วนบุคคล และแรงกระตุ้นภายนอก เช่น สภาพแวดล้อมการทำงาน ความสัมพันธ์กับเพื่อนร่วมงาน ระบบให้รางวัล และสวัสดิการ (กฤษดา ทองทับ, 2569)

เมื่อพิจารณาเทียบกับทฤษฎีร่วมสมัย ทฤษฎีสองปัจจัยของเฮอร์ซเบิร์กชี้ว่าแรงกระตุ้นภายนอกเป็นเพียง “ปัจจัยค้ำจุน” ที่ป้องกันความไม่พอใจ ส่วนปัจจัยจูงใจภายในจึงเป็นแหล่งของความพึงพอใจที่แท้จริง (Herzberg, 1968) สอดคล้องกับทฤษฎีการกำหนดตนเองที่เน้นแรงจูงใจภายในเป็นรากฐานที่ยั่งยืนกว่ารางวัลภายนอก (Deci & Ryan, 2000) ข้อค้นพบนี้สนับสนุนการใช้อิทธิบาท 4 โดยเฉพาะฉันทะและวิริยะในฐานะกลไกบ่มเพาะแรงขับภายในที่มั่นคง

การบูรณาการหลักอิทธิบาท 4 เพื่อพัฒนาประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของบุคลากร

การยกระดับประสิทธิภาพการปฏิบัติงานอย่างยั่งยืนสามารถบูรณาการหลักอิทธิบาท 4 ได้ดังนี้ ด้านฉันทะ สร้างใจรักและมุ่งมั่นพัฒนางาน ด้านวิริยะ ทุ่มเทพากเพียรแสวงหาประสบการณ์ ด้านจิตตะ จดจ่อรับผิดชอบต่อหน้าที่ และด้านวิมังสา ใช้ปัญญาใคร่ครวญตรวจสอบเพื่อพัฒนาระบบงาน สอดคล้องกับการบริหารจัดการเครือข่ายเชิงบูรณาการที่อาศัยการวางแผน การจัดองค์กร และการบริหารทรัพยากร (4M’s) บนพื้นฐานของวิสัยทัศน์ร่วมและการมีส่วนร่วม (ภัทราพร จันตะนี และคณะ, 2566) ในเชิงพัฒนา อิทธิบาท 4 สามารถวางเป็นฐานของภาวะผู้นำตน (self-leadership) กล่าวคือ ฉันทะคือการกำหนดเป้าหมายที่ตนเห็นคุณค่า วิริยะคือการกำกับพฤติกรรมตนเองให้มุ่งหน้าต่อเนื่อง จิตตะคือการจดจ่อและบริหารความสนใจ และวิมังสาคือการสะท้อนคิดและประเมินตนเองเพื่อปรับปรุง ภาวะผู้นำตนนี้ทำให้บุคลากรขับเคลื่อนงานจากแรงขับภายในโดยไม่ต้องพึ่งการควบคุมจากภายนอกตลอดเวลา

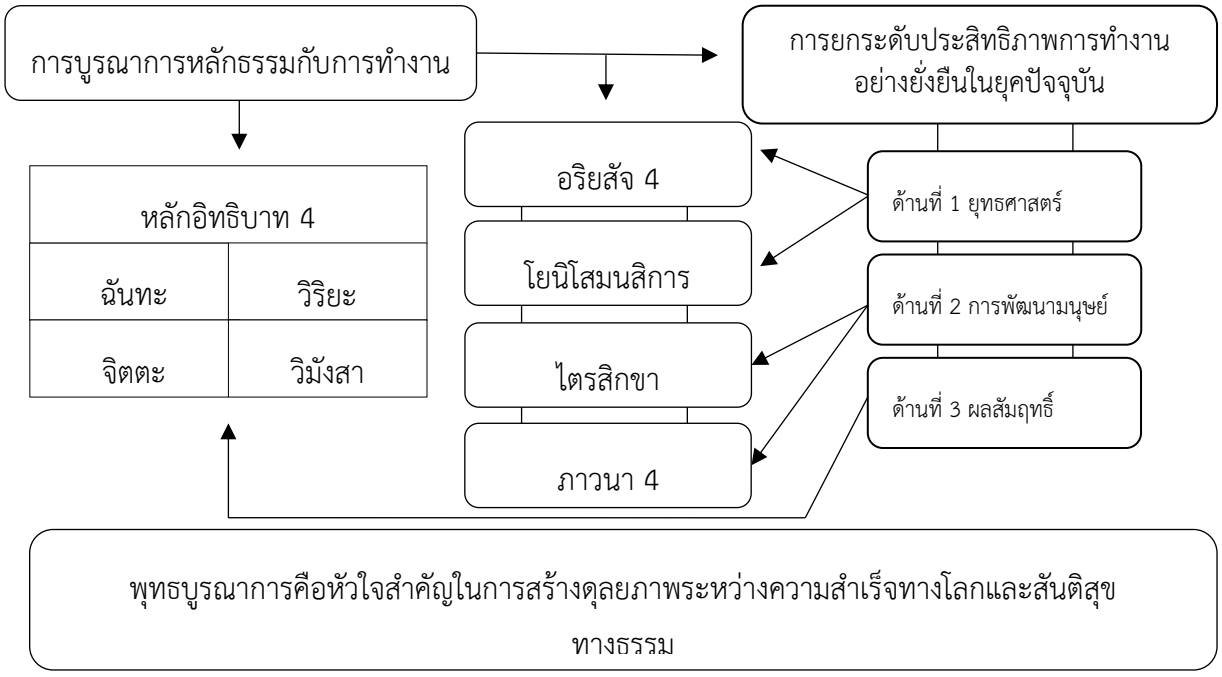
ขณะเดียวกัน การบูรณาการต้องวางอยู่บนพุทธจริยธรรมในองค์กร 3 ประการ ได้แก่ (1) สัมมาวาจาในการสื่อสาร คือการใช้วาจาที่จริง สุภาพ และสร้างสรรค์ เพื่อลดความขัดแย้งและเพิ่มความร่วมมือ (2) อหิงสาในการบริหารความขัดแย้ง คือการจัดการความเห็นต่างโดยไม่เบียดเบียนและมุ่งทางออกที่

เกื้อกูลทุกฝ่าย และ (3) สติในการตัดสินใจ คือการรู้เท่าทันอารมณ์และข้อมูลก่อนตัดสินใจภายใต้ความกดดัน หลักเหล่านี้ทำให้พุทธบูรณาการเป็นกรอบจริยธรรมและการพัฒนามนุษย์ มิใช่เพียงเครื่องมือเพิ่มผลผลิต (Harvey, 2000; Keown, 2005) จากการสังเคราะห์ข้างต้น สามารถสรุปกรอบการบูรณาการได้เป็น 3 หลัก คือ

หลักที่ 1 การบริหารจัดการเชิงยุทธศาสตร์และระบบคิด ใช้โยนิโสมนสิการและอริยสัจจ์ 4 วิเคราะห์รากเหง้าปัญหา หลักที่ 2 การพัฒนาศักยภาพมนุษย์และคุณภาพชีวิต ใช้ไตรสิกขาและภาวนา 4 สร้างดุลยภาพกาย-จิต และหลักที่ 3 การขับเคลื่อนผลสัมฤทธิ์ผ่านเครือข่ายและอิทธิบาท 4 โดยมีระบบสารสนเทศเป็นศูนย์กลางในการประสานงานและติดตามผล (ภูรีภัทร ห้วยหงษ์ทอง, 2561; วรินทร จินดาวงศ์, 2566)

สรุป

การยกระดับประสิทธิภาพการทำงานอย่างยั่งยืนในยุคปัจจุบัน จำเป็นต้องใช้กระบวนทัศน์พุทธบูรณาการ เพื่อประสานจุดแข็งระหว่างจิตวิทยาตะวันตกและพุทธศาสตร์อย่างเป็นระบบ ข้อค้นพบสำคัญระบุว่าทฤษฎีมาสโลว์ และกลไกแรงจูงใจเป็นฐานในการตอบสนองความต้องการพื้นฐานและแรงขับภายนอก แต่พุทธธรรมเป็นกลไกยกระดับสู่แรงขับภายในที่มั่นคงข้อค้นพบหลักของบทความแบ่งเป็น 3 ด้าน คือ

ภาพที่ 2 การบูรณาการหลักธรรมเพื่อการยกระดับประสิทธิภาพการทำงานอย่างยั่งยืนในยุคปัจจุบัน

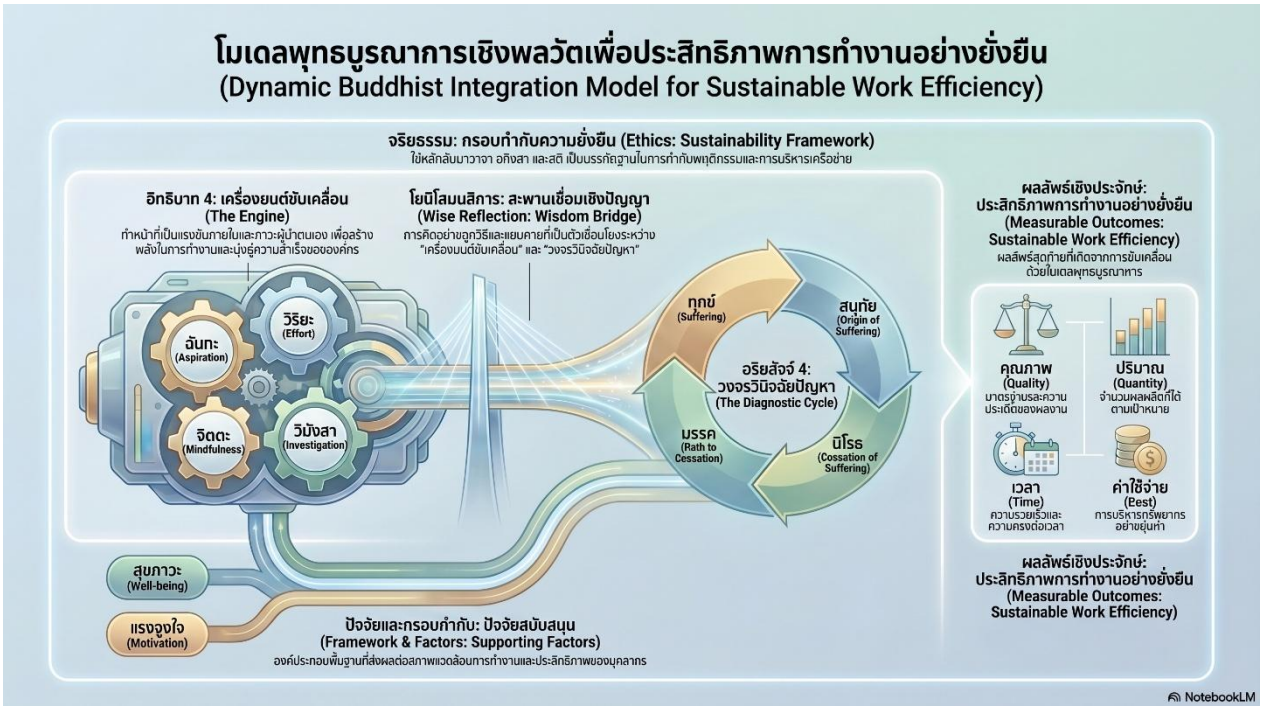
ด้านที่ 1 ยุทธศาสตร์ ใช้หลักอริยสัจจ์ 4 และโยนิโสมนสิการเป็นเครื่องมือวิเคราะห์รากเหง้าปัญหาและวางแผนงานอย่างชาญฉลาด แทนการแก้ปัญหาแบบลองผิดลองถูก

ด้านที่ 2 การพัฒนามนุษย์ ประยุกต์ใช้ไตรสิกขาและภาวนา 4 สร้างดุลยภาพระหว่างวัตถุและจิตใจ ฝึกให้บุคลากรมีสติรับมือกับความเครียดและภาระงานล้นตัว และ

ด้านที่ 3 ผลสัมฤทธิ์ ขับเคลื่อนด้วยอิทธิบาท 4 ผสานกับปัจจัยบริหารจัดการและการทำงานเชิงเครือข่ายที่มีวิสัยทัศน์ร่วมกัน ช่วยยกระดับประสิทธิภาพทั้งด้านคุณภาพ ปริมาณ เวลา และค่าใช้จ่าย

กล่าวโดยสรุป พุทธบูรณาการจึงเป็นหัวใจสำคัญในการสร้างดุลยภาพระหว่างความสำเร็จทางโลกและสันติสุขทางธรรม โดยเปลี่ยนจากการทำงานตามสัญชาตญาณสู่การบริหารด้วยปัญญาที่เท่าทันความจริง ทั้งนี้ พึงย้ำว่าการบูรณาการนี้มิได้มุ่งเพิ่มผลผลิตเพียงด้านเดียว แต่มุ่งสร้างดุลยภาพระหว่างประสิทธิภาพ คุณธรรม สุขภาวะภายใน และความสัมพันธ์ในองค์กร สำหรับข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย องค์กรควรบรรจุหลักไตรสิกขาและอิทธิบาท 4 เข้าเป็นส่วนหนึ่งของดัชนีชี้วัดความสำเร็จ (KPIs) ที่ไม่ได้วัดเพียงปริมาณงาน แต่รวมถึงสุขภาวะทางปัญญาของผู้ปฏิบัติงาน ตลอดจนสนับสนุนให้ผู้บริหารใช้โยนิโสมนสิการในการออกแบบระบบงานที่เอื้อต่อสมดุลระหว่างชีวิตและการทำงาน เพื่อสร้างระบบนิเวศการทำงานที่เปี่ยมด้วยจริยธรรม ประสิทธิผล และความสุขที่ยั่งยืน

องค์ความรู้ใหม่

ภาพที่ 3 โมเดลพุทธบูรณาการเชิงพลวัตเพื่อประสิทธิภาพการทำงานอย่างยั่งยืน" (Dynamic Buddhist Integration Model for Sustainable Work Efficiency)

ที่มา : NotebookLM (2026)

องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากบทความนี้คือ โมเดลพุทธบูรณาการเชิงพลวัตเพื่อประสิทธิภาพการทำงานอย่างยั่งยืน (Dynamic Buddhist Integration Model for Sustainable Work Efficiency) ซึ่งมี

ลักษณะเฉพาะ 3 ประการ ประการแรก เป็นการบูรณาการชุดธรรม 2 ชุดเข้าเป็นกรอบเดียวที่ทำงานประสานกัน โดยให้อิทธิบาท 4 ทำหน้าที่เป็นเครื่องยนต์ของแรงขับภายในและภาวะผู้นำตน ส่วนอริยสัจจ์ 4 ทำหน้าที่เป็นวงจรวินิจฉัยปัญหาแบบทุกข์-สมุทัย-นิโรธ-มรรค โดยมีโยนิโสมนสิการเป็นสะพานเชื่อมเชิงปัญญา ประการที่สอง เป็นการจัดลำดับความสัมพันธ์เชิงแนวคิดอย่างชัดเจน โดยกำหนดให้ประสิทธิภาพเป็นผลลัพธ์ สุขภาวะและแรงจูงใจเป็นปัจจัย และจริยธรรมเป็นกรอบกำกับ และประการที่สาม เป็นการยกระดับอิทธิบาท 4 จากหลักธรรมเพื่อความสำเร็จส่วนบุคคล สู่กรอบการพัฒนาเชิงองค์กรที่ผูกกับการบริหารเครือข่ายและพุทธจริยธรรม (สัมมาวาจา อหิงสา สติ)

ในด้านความสดใหม่ (originality) จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่างานที่ผ่านมามักศึกษาอิทธิบาท 4 เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการทำงาน และศึกษาอริยสัจจ์ 4 เพื่อการบริหารหรือแก้ปัญหา แยกออกจากกัน แต่ยังไม่ปรากฏการบูรณาการชุดธรรมทั้งสองเป็นวงจรพลวัตเดียวที่มีการจัดลำดับมโนทัศน์ผลลัพธ์-ปัจจัย-กรอบกำกับ และผูกกับวัดผลประสิทธิภาพ 4 ด้าน (คุณภาพ ปริมาณ เวลา ค่าใช้จ่าย) พร้อมมิติจริยธรรมองค์กรอย่างเป็นระบบ โมเดลนี้จึงเป็นการต่อยอดที่แตกต่างจากองค์ความรู้เดิมและสามารถนำไปประยุกต์เป็นเครื่องมือพัฒนาบุคลากรในองค์กรร่วมสมัยได้

เอกสารอ้างอิง

กฤษดา ทองทับ. (2569, 10 เมษายน). *วันนี้คุณมี “แรงจูงใจในการทำงาน” กันหรือยัง.* https://www.manarom.com/blog/motivate_yourself_to_work.html

คุณาทัย อ่อนน้อม. (2564). *คนที่เก่งขึ้นทุกวัน เขาทำงานด้วย MINDSET แบบนี้.* อมรินทร์ บุ๊ค เซ็นเตอร์.

ชูศักดิ์ เจนประโคน. (2557). *เทคนิคการจูงใจ Motivation technique*. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

พระครูปลัดสุวัฒนวิสุทธิสารคุณ (พระมหามฆวินทร์ ปุริสุตฺตโม, ผศ.ดร.). (2568). อริยสัจ 4 เพื่อการพัฒนาองค์กร. *วารสารสถาบันพอดี,* 2(1), 1–13. https://so16.tci-thaijo.org/index.php/IS-J/article/view/1343

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2558). *การศึกษาเพื่อสร้างบัณฑิตหรือการศึกษาเพื่อเพิ่มผลผลิต* (พิมพ์ครั้งที่ 5). มูลนิธิพุทธธรรม.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2559). *พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย* (พิมพ์ครั้งที่ 47). โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ภัทราพร จันตะนี, บุญทัน ดอกไธสง และสุรินทร์ นิยมางกูร. (2566). การบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของบุคลากรมหาวิทยาลัยราชภัฏกลุ่มศรีอยุธยา. *วารสารพุทธนวัตกรรมและการจัดการ*, 6(4), 49–60. https://so06.tci-thaijo.org/index.php/bim/article/view/259655

ภูรีภัทร ห้วยหงษ์ทอง. (2561). การบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิตในการทำงาน. *วารสารวิจัยวิชาการ*, 1(3), 123–135.

https://so06.tci-thaijo.org/index.php/jra/article/view/178151

วรินทร จินดาวงศ์. (2566*). การบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของบุคลากรในสังกัดสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดศรีสะเกษ* [วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย].

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2564). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม* (พิมพ์ครั้งที่ 43). โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สุวิทย์ เมษแก้ว. (2565). *การจัดการเชิงพุทธ* (พิมพ์ครั้งที่ 3). สำนักพิมพ์เซเว่น บุ๊คส์.

อธิพัฒน์ วรนิธิภาคย์. (2566). ปรัชญาทางสังคมศาสตร์และการวิเคราะห์ทฤษฎีลำดับขั้นของความต้องการของอับราฮัม ฮาโรลด์ มาสโลว์. *วารสารวิชาการไทยวิจัยและการจัดการ*, 4(3), 65–66. https://so05.tci-thaijo.org/index.php/TRDMJOPOlSU/article/view/268840

Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000). The “what” and “why” of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry*, 11(4), 227–268. doi.org/10.1207/S15327965PLI1104_01

Gethin, R. (1998). *The foundations of Buddhism*. Oxford University Press.

Harvey, P. (2000). *An introduction to Buddhist ethics: Foundations, values and issues*. Cambridge University Press.

Herzberg, F. (1968). One more time: How do you motivate employees? *Harvard Business Review*, 46(1), 53–62. https://hbr.org/2003/01/one-more-time-how-do-you-motivate-employees

Keown, D. (2005). *Buddhist ethics: A very short introduction*. Oxford University Press.

Maslach, C., & Leiter, M. P. (2016). Understanding the burnout experience: Recent research and its implications for psychiatry. *World Psychiatry*, 15(2), 103–111. https://doi.org/10.1002/wps.20311

Maslow, A. H. (1943). A theory of human motivation. Psychological Review, 50(4), 370–396. https://doi.org/10.1037/h0054346

Urbinner. (2569, 10 เมษายน). *ทฤษฎีลำดับขั้นความต้องการของมาสโลว์ (Maslow’s Hierarchy of Needs).* https://www.urbinner.com/post/maslow-hierarchy-of-needs

การบูรณาการภาวะผู้นำวิถีใหม่และหลักธรรมาภิบาล เพื่อการบริหารจัดการในยุคดิจิทัลรู

INTEGRATION OF NEW NORMAL LEADERSHIP AND GOOD GOVERNANCE FOR MANAGEMENT IN THE DIGITAL ERA

พระปลัดณพงษกร กนฺตวณฺโณ (ปิ่นทอง),[1] พระสมุห์นพดล อตฺถยุตฺโต (สุทนต์),[2] พระครูวิจิตธรรมาวิภัช (บุญเลิศ ปณฺญาวุโธ),[3] พระมหาอริยะ อริยชโย (ถิรทินรัตน์),[4] มงคล สมกิตติกานนท์[5]

Phrapalad Napongsakorn Kantavano (Pinthong),[1] Phrasamu Noppadol Atthayutto (Suthon),[2] Pharkhruwijitthammawiphat (Boonlert Panyawotho)[3] Phramaha Ariya Ariyajayo (Thiratinrat),[4] Mongkol Somkittikanon[5]

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์เพชรบุรี, ประเทศไทย[1,3]

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Phetchaburi Buddhist College, Thailand[1,3]

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี, ประเทศไทย[2,4,5]

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Budhapanaya Sridhavaravati Buddhist College, Thailand[2,4,5]

Corresponding Author Email: napongsakorn8899@gmail.com[1]

Received 10 Aril 2026; Revised 9 May 2026; Accepted 23 May 2026

****

การบูรณาการภาวะผู้นำวิถีใหม่และหลักธรรมาภิบาล เพื่อการบริหารจัดการในยุคดิจิทัล

พระปลัดณพงษกร กนฺตวณฺโณ (ปิ่นทอง), พระสมุห์นพดล อตฺถยุตฺโต (สุทนต์),
พระครูวิจิตธรรมาวิภัช (บุญเลิศ ปณฺญาวุโธ), พระมหาอริยะ อริยชโย (ถิรทินรัตน์),
มงคล สมกิตติกานนท์

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอแนวทางการปฏิรูปองค์กรทางการศึกษาผ่านการบูรณาการภาวะผู้นำวิถีใหม่และหลักธรรมาภิบาลในยุคดิจิทัล สถานการณ์วิกฤตการณ์โลกและพลวัตเทคโนโลยีได้ผลักดันให้สถานศึกษาต้องเปลี่ยนผ่านสู่ระบบออนไลน์เต็มรูปแบบ ผลการศึกษาพบว่า ภาวะผู้นำดิจิทัลเป็นตัวแปรสำคัญที่ใช้ความเชี่ยวชาญทางเทคนิค แต่ต้องครอบคลุมถึงการมีวิสัยทัศน์เชิงนวัตกรรมและการสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่ยืดหยุ่น โดยมีหลักธรรมาภิบาล 6 ประการ ได้แก่ หลักนิติธรรม คุณธรรม ความโปร่งใส การมีส่วนร่วม สำนึกรับผิดชอบ และความคุ้มค่า เป็นกลไกกำกับดูแลเพื่อให้การใช้อำนาจและเทคโนโลยีเป็นไปอย่างถูกต้องและเป็นธรรม ทั้งนี้ได้มีการสังเคราะห์องค์ความรู้ใหม่สู่โมเดล DGEM (Intelligent Education Governance Framework) ประกอบด้วย 4 ขั้นตอนหลัก คือ 1) การวางฐานโครงสร้างดิจิทัลอัจฉริยะที่ตรวจสอบได้แบบเรียลไทม์ 2) การสร้างระบบนิเวศการมีส่วนร่วมที่เปลี่ยนบทบาทผู้นำสู่ผู้อำนวยความสะดวกเพื่อสร้างฉันทามติทางนวัตกรรม 3) การยกระดับสมรรถนะบุคลากรควบคู่กับจริยธรรมดิจิทัลเพื่อสร้างวัฒนธรรมความรับผิดชอบ และ 4) การบูรณาการสู่ความยั่งยืนที่มุ่งเน้นความคุ้มค่าและคุณค่าต่อสังคม โมเดลดังกล่าวนำเสนอความฉลาดทางนวัตกรรมเข้ากับความดีงามเชิงระบบ เพื่อลดช่องว่างทางดิจิทัลและสร้างความเชื่อมั่นแก่สาธารณะ อันจะนำไปสู่การปฏิรูปการศึกษาไทยให้บรรลุผลสัมฤทธิ์อย่างมีคุณภาพ เท่าเทียม และยั่งยืนท่ามกลางความไม่แน่นอนของโลกอนาคต

คำสำคัญ: การปฏิรูปองค์กรทางการศึกษา; ธรรมาภิบาล; โมเดล DGEM; ภาวะผู้นำดิจิทัล; ภาวะผู้นำวิถีใหม่

INTEGRATION OF NEW NORMAL LEADERSHIP AND GOOD GOVERNANCE FOR MANAGEMENT IN THE DIGITAL ERA

Phrapalad Napongsakorn Kantavano (Pinthong),
Phrasamu Noppadol Atthayutto (Suthon),
Pharkhruwijitthammawiphat (Boonlert Panyawotho)
Phramaha Ariya Ariyajayo (Thiratinrat), Mongkol Somkittikanon

Abstract

This academic article aims to present guidelines for educational organizational reform by integrating New Normal Leadership and Good Governance in the digital era. Global crises and technological dynamics have compelled educational institutions to transition to full online systems. The study indicates that digital leadership is a critical variable that encompassing not only technical expertise but also innovative vision and the creation of flexible organizational cultures. The six principles of Good Governance—Rule of Law, Ethics, Transparency, Participation, Accountability, and Value for Money—serve as oversight mechanisms to ensure the ethical and fair use of power and technology. Furthermore, a new body of knowledge has been synthesized into the DGEM Model (Intelligent Education Governance Framework), consisting of four key steps: 1) Establishing a smart digital infrastructure foundation with real-time monitoring; 2) Building a participatory ecosystem that shifts the leader's role to a facilitator to create innovation consensus; 3) Enhancing personnel competency alongside digital ethics to foster a culture of responsibility; and 4) Integrating for sustainability focusing on efficiency and social value. This model introduces the synergy of innovative intelligence and systemic integrity to bridge the digital divide and build public trust, ultimately leading to a quality, equitable, and sustainable reform of Thai education amidst future global uncertainties.

Keywords: Educational Organizational Reform; Good Governance; DGEM Model; Digital Leadership; New Normal Leadership

บทนำ

กระแสการเปลี่ยนแปลงในยุคดิจิทัล ได้ส่งผลกระทบอย่างรุนแรงต่อการปฏิรูปโครงสร้างทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และการศึกษาในระดับโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งท่ามกลางวิกฤตการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) ที่เปรียบเสมือนตัวเร่งปฏิกิริยา ให้ทุกภาคส่วนต้องเผชิญกับจุดเปลี่ยนครั้งสำคัญ เทคโนโลยีดิจิทัลจึงมิใช่เพียงทางเลือก แต่กลายเป็นกลไกหลักในการขับเคลื่อนวิถีชีวิตและการบริหารจัดการองค์กรให้ดำเนินต่อไปได้ภายใต้วิถีปกติใหม่ (New Normal) สำหรับภาคการศึกษา สภาวการณ์ดังกล่าวได้ส่งผลกระทบโดยตรงต่อระบบการบริหารจัดการและการจัดการเรียนการสอน สถานศึกษาจำเป็นต้องปรับตัวสู่การใช้เทคโนโลยีและระบบออนไลน์เต็มรูปแบบ ซึ่งความสำเร็จในการเปลี่ยนผ่านนี้หาได้ขึ้นอยู่กับเพียงประสิทธิภาพของนวัตกรรมเท่านั้น หากแต่ยังต้องอาศัย ภาวะผู้นำวิถีใหม่ ที่มีความยืดหยุ่นและก้าวทันต่อพลวัตของเทคโนโลยี ควบคู่ไปกับการบริหารจัดการบนพื้นฐานของหลักธรรมาภิบาล เพื่อสร้างความโปร่งใสและเป็นธรรมในการเข้าถึงทรัพยากรการเรียนรู้ การสร้างอนาคตการศึกษาไทยในยุคดิจิทัลจึงต้องอาศัยความมุ่งมั่นและการบูรณาการร่วมกันจากทุกภาคส่วน โดยมีเป้าหมายสำคัญคือการยกระดับสมรรถนะดิจิทัลของบุคลากร ควบคู่ไปกับการรักษาจริยธรรมในการบริหาร เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนท่ามกลางความไม่แน่นอนของโลกอนาคต (ดาวรุววรรณ ถวิลการ, 2564)

ในการขับเคลื่อนคุณภาพการศึกษาปัจจุบัน ภารกิจสำคัญของผู้นำสถานศึกษาคือการมุ่งเน้นพัฒนาทักษะการเรียนรู้ดิจิทัลให้แก่ผู้เรียน เพื่อให้สอดรับกับทักษะที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21 ซึ่งสอดคล้องกับ แผนยุทธศาสตร์กระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยการส่งเสริมและพัฒนาระบบเทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อการศึกษา โดยมีเป้าหมายหลักในการขยายโอกาสและเพิ่มช่องทางการเรียนรู้ผ่านนวัตกรรมที่ทันสมัย เพื่อยกระดับสมรรถนะการอ่านและการเรียนรู้ขั้นพื้นฐาน อันจะเป็นฐานรากสำคัญในการต่อยอดสู่วิทยาการด้านอื่น ๆ การบริหารจัดการตามยุทธศาสตร์ดังกล่าว จำเป็นต้องอาศัยภาวะผู้นำที่กล้าตัดสินใจในการวางโครงสร้างพื้นฐานอย่างเป็นระบบ อาทิ การบริหารจัดการโครงข่าย จัดหาและพัฒนาระบบอินเทอร์เน็ตความเร็วสูงให้ครอบคลุมและทันสมัย การสร้างแพลตฟอร์มการเรียนรู้ สนับสนุนการใช้ดิจิทัลเป็นเครื่องมือในการแสวงหาความรู้และ การสร้างอาชีพอย่างต่อเนื่อง ผ่านรูปแบบที่หลากหลาย เช่น บทเรียนออนไลน์แบบเปิด (Massive Open Online Course: MOOCs) และระบบทางไกล (DLIT, DLTV และ ETV) การจัดการระบบข้อมูลสารสนเทศ การจัดทำฐานข้อมูลขนาดใหญ่ (Big Data) ที่มีความถูกต้อง ครบถ้วน และเป็นปัจจุบัน เพื่อเชื่อมโยงข้อมูลการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ระหว่างหน่วยงานอย่างมีประสิทธิภาพ (สำนักนโยบายและยุทธศาสตร์ สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ, 2563)

ภาวะผู้นำดิจิทัลของผู้บริหารสถานศึกษา ถือเป็นตัวแปรสำคัญที่กำหนดทิศทางความสำเร็จหรือความล้มเหลวขององค์กรในยุคแห่งการเปลี่ยนผ่าน ผู้บริหารที่มีสมรรถนะด้านดิจิทัลสูงย่อมสร้างความได้เปรียบเชิงกลยุทธ์ในการนำพาองค์กรไปสู่เป้าหมายได้อย่างยั่งยืน สามารถบริหารจัดการศึกษาให้สอดรับกับพลวัตความเปลี่ยนแปลงได้อย่างมีประสิทธิภาพ (จันทนา แสนสุข, 2559) สอดคล้องกับแนวคิดของ วัฒนชัย ศิริญาณ และคณะ (วัฒนชัย ศิริญาณ และคณะ, 2560) ที่ระบุว่า ความสำเร็จของการเป็นองค์กรแห่งนวัตกรรม

นั้นขึ้นอยู่กับภาวะผู้นำเป็นปัจจัยหลัก ผู้นำในยุคดิจิทัลจึงต้องทำหน้าที่เป็นต้นแบบ (Role Model) ที่พร้อมสนับสนุนการเปลี่ยนแปลง สร้างความผูกพันในองค์กร และส่งเสริมให้บุคลากรมีส่วนร่วมในการเรียนรู้อย่างเป็นระบบ ภายใต้โครงสร้างองค์กรที่ยืดหยุ่นและมีเป้าหมายที่ชัดเจน อย่างไรก็ตาม การมุ่งเน้นเพียงความทันสมัยของเทคโนโลยีและนวัตกรรมอาจไม่เพียงพอต่อการพัฒนาที่ยั่งยืน หลักธรรมาภิบาล (Good Governance) จึงเป็นกลไกสำคัญที่จะเข้ามาควบคุมและขับเคลื่อนการนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติให้เกิดผลสัมฤทธิ์อย่างเป็นธรรม แนวคิดเรื่องธรรมาภิบาลในบริบทสังคมไทยมีความชัดเจนยิ่งขึ้นภายหลังวิกฤตเศรษฐกิจ พ.ศ. 2540 ซึ่งนำไปสู่การปฏิรูปโครงสร้างการบริหารราชการแผ่นดิน โดยมุ่งเน้นการใช้อำนาจรัฐอย่างชอบธรรมและความโปร่งใสในการบริหารจัดการ (สถาบันพระปกเกล้า, 2558) เมื่อนำมาบูรณาการเข้ากับวิถีดิจิทัล ธรรมาภิบาลดิจิทัล จึงกลายเป็นหัวใจสำคัญของการบริหารจัดการสถานศึกษายุคใหม่ ผู้นำต้องใช้เทคโนโลยีเป็นเครื่องมือในการสร้างความโปร่งใส และส่งเสริมการมีส่วนร่วม เพื่อให้การบริหารงานคุณภาพการศึกษาดำเนินไปอย่างมีจริยธรรม ควบคู่กับความก้าวหน้าทางนวัตกรรมที่เป็นที่ยอมรับของสังคม การพัฒนาระบบผู้นำตามกรอบดังกล่าว การปรับโครงสร้างและวัฒนธรรมองค์กรให้เปิดเผยข้อมูลและตรวจสอบได้ (ณัฐนันท์ ศิริเจริญ, 2568)

ดังนั้นการขับเคลื่อนองค์กรทางการศึกษาท่ามกลางพลวัตความเปลี่ยนแปลงในยุคดิจิทัลและวิกฤตการณ์โลก จำเป็นต้องอาศัยการประสานพลังระหว่างภาวะผู้นำวิถีใหม่ ที่มีความเชี่ยวชาญด้านเทคโนโลยีและหลักธรรมาภิบาล (Good Governance) เข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ โดยผู้นำต้องปรับบทบาทจากผู้สั่งการสู่การเป็นผู้อำนวยการเรียนรู้ที่กล้าตัดสินใจเชิงกลยุทธ์ เพื่อวางรากฐานโครงสร้างพื้นฐานดิจิทัลและระบบข้อมูลสารสนเทศ ที่ทันสมัย ควบคู่ไปกับการสร้างวัฒนธรรมนวัตกรรมที่ยืดหยุ่นและการมีส่วนร่วมของบุคลากรตามยุทธศาสตร์ชาติ ขณะเดียวกันต้องยึดถือความโปร่งใส จริยธรรม และความเป็นธรรมในการบริหารจัดการทรัพยากร เพื่อลดช่องว่างทางดิจิทัลและสร้างความเชื่อมั่นแก่สังคม การบูรณาการมิติด้านเทคโนโลยีเข้ากับหลักคุณธรรมเช่นนี้ จึงถือว่าตอบสนองต่อสถานการณ์ปกติใหม่ แต่เป็นการสร้างฐานสำคัญในการปฏิรูปการศึกษาไทยให้บรรลุผลสัมฤทธิ์อย่างมีคุณภาพ เท่าเทียม และยั่งยืนในโลกอนาคตที่มีความไม่แน่นอนสูง

แนวคิดพื้นฐานที่เกี่ยวกับภาวะผู้นำ

ผู้นำเปรียบเสมือนหัวใจสำคัญของกระบวนการบริหารจัดการ โดยเฉพาะในสภาวการณ์ที่โลกขับเคลื่อนด้วยเทคโนโลยีสารสนเทศ ภารกิจหลักของผู้นำคือการประสานพลังความร่วมมือจากทุกภาคส่วนเพื่อขับเคลื่อนองค์กรไปสู่เป้าหมายที่กำหนดไว้ ผู้นำที่มีประสิทธิภาพในวิถีใหม่ต้องเป็นผู้ที่มีวิสัยทัศน์กว้างไกล สามารถสื่อสารเพื่อสร้างการยอมรับและแรงจูงใจให้บุคลากรพร้อมปรับตัวตามความเปลี่ยนแปลงอย่างเต็มใจ ความสำเร็จหรือความล้มเหลวขององค์กรในยุคนี้จึงขึ้นอยู่กับภาวะผู้นำ (Leadership)

1. ความหมายของภาวะผู้นำ

ภาวะผู้นำ (Leadership) เป็นมโนทัศน์ที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในการบริหารจัดการ ซึ่งมีนักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญได้ให้ความหมายในแง่มุมที่หลากหลายตามบริบทของการศึกษา ดังนี้

สต็อกดิล (Stogdill, 1974) อธิบายว่า ภาวะผู้นำคือการริเริ่มและธำรงไว้ซึ่งโครงสร้างของความคาดหวัง รวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกภายในกลุ่ม เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างมีระบบ ขณะที่ มิทเชล และลาร์สัน (Mitchel and Larson, 1987) มองว่าภาวะผู้นำเป็นกระบวนการที่บุคคลใช้อิทธิพลเหนือผู้อื่น เพื่อผลักดันให้บรรลุวัตถุประสงค์ของกลุ่มหรือองค์กรที่ตั้งไว้ ในมิติของการสร้างแรงจูงใจ คูนทซ์ และไวห์ริช (Koontz and Weihrich, 1988) ได้ให้นิยามว่าภาวะผู้นำเป็นศิลปะของการใช้อิทธิพลต่อบุคคลอื่น เพื่อให้บุคคลเหล่านั้นปฏิบัติงานด้วยความเต็มใจและมีความกระตือรือร้น จนนำไปสู่ความสำเร็จตามจุดมุ่งหมาย จากการทบทวนวรรณกรรมข้างต้น

สามารถสรุปได้ว่า ภาวะผู้นำ หมายถึง กระบวนการหรือศิลปะในการใช้อิทธิพลเพื่อโน้มน้าวใจผู้ตามและผู้ร่วมงาน ให้เกิดความร่วมมือและอุทิศตนในการปฏิบัติหน้าที่อย่างเต็มกำลังความสามารถ เพื่อขับเคลื่อนองค์กรให้บรรลุเป้าหมายตามวิสัยทัศน์ที่กำหนดไว้อย่างมีประสิทธิภาพ

2. ทฤษฎีและวิวัฒนาการเกี่ยวกับภาวะผู้นำ

การศึกษาเกี่ยวกับภาวะผู้นำมีการพัฒนามาอย่างต่อเนื่อง โดยนักวิชาการได้นำเสนอทฤษฎีที่หลากหลายเพื่อให้อธิบายปรากฏการณ์ที่เปลี่ยนไปตามพลวัตของสังคม วิวัฒนาการนี้เริ่มเป็นที่สนใจอย่างแพร่หลายในช่วงต้นศตวรรษที่ 20 ซึ่งสามารถจำแนกยุคสมัยของทฤษฎีภาวะผู้นำออกเป็น 4 ระยะสำคัญ (จันทนา แสนสุข, 2559) ดังนี้

ทฤษฎีภาวะผู้นำในยุคแรก

ในยุคนี้เน้นการศึกษาคุณลักษณะภายในและพฤติกรรมที่แสดงออก ประกอบด้วย

1) ทฤษฎีลักษณะของผู้นำ เชื่อว่าภาวะผู้นำเป็นคุณลักษณะที่มีมาแต่กำเนิด (Born to be leader) ผู้นำที่ประสบความสำเร็จจะมีลักษณะพิเศษเฉพาะตัว เช่น ความคิดสร้างสรรค์ จริยธรรม ความเชื่อมั่นในตนเอง และความสามารถในการตัดสินใจที่เป็นที่ยอมรับของสังคม

2) ทฤษฎีพฤติกรรม มุ่งศึกษา สิ่งที่ผู้นำปฏิบัติ โดยมีแนวคิดที่สำคัญคือ (1) แนวการศึกษาของมหาวิทยาลัยโอไฮโอและมิชิแกน จำแนกพฤติกรรมเป็น 2 มิติ คือ ผู้นำที่มุ่งคน เน้นสัมพันธภาพและการสนับสนุน และ ผู้นำที่มุ่งงาน เน้นระบบ ระเบียบ และขั้นตอนการทำงาน (2) ทฤษฎีตาข่ายการบริหาร โดยเบลค และมูตัน (Blake and Mouton, 1964) ซึ่งนำเสนอรูปแบบการบริหารบนพิกัดความสนใจในงานและคน โดยรูปแบบที่พึงประสงค์ที่สุดคือ ผู้นำแบบทีมงาน (Team Management: 9,9) ที่ให้ความสำคัญสูงทั้งกับเป้าหมายของงานและความพึงพอใจของบุคลากร (3) ทฤษฎีการบริหาร 4 ระบบ ของไลเคิร์ท (Likert) ที่

อธิบายระดับการใช้อำนาจและการมีส่วนร่วม ตั้งแต่ระบบการใช้อำนาจแบบเผด็จการไปจนถึงระบบการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง

ทฤษฎีภาวะผู้นำตามสถานการณ์

แนวคิดนี้เชื่อว่า ไม่มีรูปแบบภาวะผู้นำที่ดีที่สุดเพียงรูปแบบเดียว แต่ความสำเร็จขึ้นอยู่กับความเหมาะสมระหว่างพฤติกรรมผู้นำกับปัจจัยแวดล้อม

1) ภาวะผู้นำเชิงสถานการณ์ของฟิลเลอร์ เน้นความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำกับสมาชิก โครงสร้างงาน และอำนาจตามตำแหน่ง

2) ทฤษฎีเชิงเส้นทาง-เป้าหมาย ผู้นำมีบทบาทในการชี้แนะและขจัดอุปสรรคเพื่อให้ผู้ตามบรรลุเป้าหมายได้อย่างชัดเจน

3) แนวคิดของเฮอร์เซ่ และแบลนชาร์ด รูปแบบผู้นำต้องปรับเปลี่ยนตามวุฒิภาวะ ของผู้ตาม

ทฤษฎีภาวะผู้นำในยุคปัจจุบัน

ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1980 เป็นต้นมา เน้นการปรับตัวในสภาวะวิกฤตและความเปลี่ยนแปลง โดยแบ่งเป็น 2 รูปแบบหลัก

1) ผู้นำเชิงปฏิรูป ผู้นำที่เป็นตัวอย่างที่ดี มีวิสัยทัศน์ สามารถสร้างแรงบันดาลใจและกระตุ้นทางปัญญาให้ผู้ตามเกิดการเปลี่ยนแปลงตนเองเพื่อเป้าหมายที่สูงขึ้นขององค์กร

2) ผู้นำเชิงแลกเปลี่ยน ผู้นำที่ใช้ระบบรางวัลหรือผลประโยชน์แลกเปลี่ยนกับความพยายามในการทำงานของผู้ตาม

สรุปได้ว่าวิวัฒนาการของทฤษฎีภาวะผู้นำสะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนผ่านจากการยึด ตัวบุคคล และ พฤติกรรม มาสู่การให้ความสำคัญกับบริบทและสถานการณ์จนกระทั่งถึงยุคปัจจุบันที่เน้นการสร้างแรงบันดาลใจเพื่อการเปลี่ยนแปลงการเข้าใจวิวัฒนาการเหล่านี้ช่วยให้ผู้บริหารสถานศึกษาสามารถเลือกใช้ศิลปะการบริหารจัดการที่บูรณาการทั้งงาน คน และเทคโนโลยีได้อย่างเหมาะสมกับยุคปกติใหม่

ภาวะผู้นำวิถีใหม่ในยุคดิจิทัล

ในยุคที่เทคโนโลยีสารสนเทศเข้ามามีบทบาทสำคัญต่อการขับเคลื่อนองค์กร ภาวะผู้นำดิจิทัลจึงกลายเป็นสมรรถนะหลักที่ผู้บริหารจำเป็นต้องมี เพื่อนำพาองค์กรให้ก้าวทันต่อความเปลี่ยนแปลง โดยมีนักวิชาการได้ให้ความหมายไว้ดังนี้

1. ความหมายของภาวะผู้นำดิจิทัล

มาร์ติน และ กทุดซิเอคกี้ (Martin and Gtudziecki, 2006) อธิบายว่า ภาวะผู้นำดิจิทัลคือความสามารถในการตระหนักถึงทัศนคติและศักยภาพของบุคคลในการใช้เครื่องมือดิจิทัลได้อย่างเหมาะสม

ตั้งแต่กระบวนการระบุตัวตน การเข้าถึง การจัดการ การบูรณาการ ไปจนถึงการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลดิจิทัล เพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่และสื่อสารในบริบทต่าง ๆ ของสังคมได้อย่างเท่าทัน สอดคล้องกับนิยามของสมาคมห้องสมุดอเมริกัน (American Library Association, 2022) ที่มองว่าภาวะผู้นำดิจิทัลเป็นทักษะในการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการสื่อสาร ค้นหา ประเมิน และสร้างสรรค์สารสนเทศ ซึ่งต้องอาศัยทั้งความรู้ทางเทคนิคและทักษะทางสติปัญญาควบคู่กัน

สำหรับในบริบททางการศึกษา สุกัญญา แช่มช้อย ได้ให้คำนิยามว่า ภาวะผู้นำดิจิทัล หมายถึง พฤติกรรมของผู้บริหารสถานศึกษาที่สะท้อนถึงความรู้ความเข้าใจในการนำเทคโนโลยีมาส่งเสริมการเรียนรู้ มีวิสัยทัศน์ในการสนับสนุนให้บุคลากรทางการศึกษาบูรณาการสื่อดิจิทัลเข้ากับการจัดการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับบริบทของผู้เรียน (สุกัญญา แช่มช้อย, 2558) ขณะที่ ชูชาติ พุทธลา เน้นย้ำว่า นอกจากความสามารถในการนำเทคโนโลยีมาใช้เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการดำเนินงานในโรงเรียนแล้ว ผู้นำดิจิทัลยังต้องคำนึงถึงหลักจริยธรรมในการสื่อสารและการใช้สารสนเทศอย่างเหมาะสมเป็นสำคัญ (ชูชาติ พุทธลา, 2561)

สามารถสรุปได้ว่า ภาวะผู้นำดิจิทัล หมายถึง พฤติกรรม ทักษะ และความสามารถของผู้บริหารในการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีดิจิทัลอย่างชาญฉลาด เพื่อขับเคลื่อนวิสัยทัศน์ขององค์กร ส่งเสริมกระบวนการจัดการเรียนรู้ และบริหารจัดการงานภายในสถานศึกษาให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด โดยยึดมั่นในพื้นฐานของจริยธรรมดิจิทัล

2. องค์ประกอบภาวะผู้นำดิจิทัล

จากการทบทวนวรรณกรรมและแนวคิดของนักวิชาการทั้งในและต่างประเทศ พบว่าองค์ประกอบของภาวะผู้นำดิจิทัลไม่ได้จำกัดเพียงแค่ทักษะทางเทคนิค (Hard Skills) เท่านั้น แต่ครอบคลุมถึงทัศนคติและทักษะทางสังคม (Soft Skills) ที่จำเป็นต่อการขับเคลื่อนองค์กรในยุคที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว โดยมีรายละเอียดที่สำคัญดังนี้

1) ด้านวิสัยทัศน์และกลยุทธ์ดิจิทัล ผู้นำในยุคดิจิทัลต้องมีความสามารถในการกำหนดทิศทางขององค์กรให้ก้าวทันต่อพลวัตเทคโนโลยี โดยกฤษณนันทิ (Krishnanunthi, 2017) ระบุว่าผู้นำต้องเข้าใจกลยุทธ์ที่ว่องไวและมีความคล่องตัวในการปรับเปลี่ยนวิธีการทำงาน สอดคล้องกับแนวคิดของซัลลิแวน (Sullivan, 2026) และสถาบันการตลาดดิจิทัล (Digital Marketing Institute, 2026) ที่เน้นว่า วิสัยทัศน์ดิจิทัล คือการสร้างแผนเชิงรุกในการนำเทคโนโลยีมาใช้บริหารจัดการและสร้างนวัตกรรมเพื่อความก้าวหน้าขององค์กร

2) ด้านทักษะและการรู้ดิจิทัล ความเข้าใจและการใช้เทคโนโลยีอย่างเชี่ยวชาญเป็นฐานรากสำคัญ ซัลลิแวน (Sullivan, 2026) อธิบายถึงทักษะการรู้ดิจิทัลว่าครอบคลุมตั้งแต่การค้นหา ประเมิน ไปจนถึงการสร้างสรรค์เนื้อหาผ่านสื่อดิจิทัลอย่างสร้างสรรค์ ขณะที่กอร์ตัน และกอร์ตัน (Gorton and Gorton, 2026) เน้นย้ำว่าผู้นำต้องตระหนักว่าดิจิทัลไม่ใช่เรื่องชั่วคราว แต่เป็นการเปลี่ยนแปลงวิถีการ ทำงานของมนุษย์ในระยะยาว จึงต้องมีการพัฒนาทักษะนี้ให้เกิดขึ้นทั่วทั้งองค์กร

3) ด้านการสื่อสารและการประชาสัมพันธ์ ในยุคดิจิทัล ช่องทางการสื่อสารมีความหลากหลายและเข้าถึงได้รวดเร็ว ชูชาติ พุทธลา (2561) และภานุมาศ จันทร์ศรี (2562) มีความเห็นสอดคล้องกันว่าผู้นำต้องมีความสามารถในการสื่อสารเชิงดิจิทัลและการสร้างแบรนด์ (Branding) ของสถานศึกษาผ่านสื่อสังคมออนไลน์ (Social Media) เพื่อสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และส่งเสริมภาพลักษณ์ทางวิชาชีพที่ทันสมัย

4) ด้านการสร้างวัฒนธรรมนวัตกรรมและการมีส่วนร่วม ผู้นำต้องเป็นผู้สร้างบรรยากาศที่เอื้อต่อการทำงานร่วมกัน จิรพล สังข์โพธิ์ และคณะ (2569) เสนอว่ามิติการสื่อสารที่สร้างแรงบันดาลใจและการกระตุ้นทางปัญญาจะช่วยให้บุคลากรกล้าเผชิญหน้ากับปัญหาด้วยวิธีใหม่ ๆ ขณะที่ ณิรดา เวชญาลักษณ์ (2560) เน้นความสำคัญของการทำงานแบบมีส่วนร่วมและการตัดสินใจร่วมกัน เพื่อสร้างทีมงานที่เข้มแข็งในโลกดิจิทัล

5) ด้านจริยธรรมและวิชาชีพ การใช้เทคโนโลยีต้องควบคู่ไปกับความรับผิดชอบ ชูชาติ พุทธลา 2561) ระบุถึงองค์ประกอบด้านการมีจริยธรรมทางสังคมและกฎหมาย ซึ่งผู้นำต้องเป็นต้นแบบในการใช้สื่อสารสนเทศอย่างถูกต้องตามศีลธรรมอันดี รวมถึงการส่งเสริมให้บุคลากรพัฒนาตนเองสู่ความเป็นมืออาชีพอย่างสม่ำเสมอ

สรุปได้ว่าองค์ประกอบของภาวะผู้นำดิจิทัลประกอบด้วย 5 เสาหลักที่สำคัญ คือ (1) การมีวิสัยทัศน์และกลยุทธ์ดิจิทัลที่ชัดเจน (2) การรอบรู้ทักษะดิจิทัลที่เท่าทันโลก (3) การสื่อสารและการสร้างภาพลักษณ์องค์กรผ่านสื่อสมัยใหม่ (4) การสร้างวัฒนธรรมดิจิทัลที่เน้นการมีส่วนร่วมและนวัตกรรม และ (5) การยึดมั่นในหลักจริยธรรมและกฎหมายดิจิทัล ผู้นำสถานศึกษาที่มีองค์ประกอบเหล่านี้ครบถ้วน จะสามารถบริหารจัดการศึกษาท่ามกลางความหลากหลายของบุคลากร และความซับซ้อนของเทคโนโลยีได้อย่างมีประสิทธิภาพ ส่งผลให้สถานศึกษาเปลี่ยนผ่านสู่องค์กรดิจิทัล ที่ยั่งยืนและมีความน่าเชื่อถือในสายตาของสังคม

หลักธรรมาภิบาลบนฐานของการบริหารที่ยั่งยืน (Good Governance)

ธรรมาภิบาล (Good Governance) หมายถึง ระบบและกระบวนการบริหารจัดการกิจการบ้านเมืองและสังคมที่ดี เพื่อจัดระเบียบความสัมพันธ์ระหว่างภาครัฐ ภาคธุรกิจ และภาคประชาชน ให้สามารถดำเนินกิจกรรมร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ โปร่งใส และเป็นธรรม อันเป็นรากฐานสำคัญในการสร้างภูมิคุ้มกันและขับเคลื่อนประเทศสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน (กรมการปกครอง, 2545)

ชรินรัตน์ แผงดี (2550) อธิบายว่า ธรรมาภิบาลทำหน้าที่เป็นกลไกและแนวทางปฏิบัติที่เชื่อมโยงมิติด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองเข้าด้วยกัน โดยมุ่งสร้างความร่วมมือที่เข้มแข็งเพื่อความชอบธรรมทางกฎหมายและเสถียรภาพของรัฐ สอดคล้องกับแนวคิดขององค์การสหประชาชาติ (United Nations) และโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (UNDP) ที่เน้นย้ำว่าธรรมาภิบาลคือการบริหารจัดการที่วางอยู่บนหลักการ

มีส่วนร่วม ความโปร่งใส และความรับผิดชอบ เพื่อให้มั่นใจว่าทรัพยากรของชาติจะได้รับการจัดสรรอย่างเป็นธรรม โดยเฉพาะการรับฟังเสียงของผู้ด้อยโอกาสในสังคม

กล่าวโดยสรุป ธรรมาภิบาล คือ ระบบการบริหารจัดการที่มีความถูกต้องและเป็นธรรม ผ่านกลไกที่โปร่งใส ตรวจสอบได้ และเปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน เพื่อสร้างความสมานฉันท์และความเจริญก้าวหน้าขององค์กรและประเทศชาติอย่างมีเสถียรภาพ

1. หลักการสำคัญของธรรมาภิบาล 6 ประการ

ในบริบทของประเทศไทย ได้มีการกำหนดหลักการบริหารกิจการบ้านเมืองและสังคมที่ดีไว้ 6 ประการ ตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีและแนวทางของสถาบันพระปกเกล้า (ถวิลวดี บุรีกุล และคณะ, 2545) ดังนี้

1) หลักนิติธรรม คือการปกครองและการดำเนินงานภายใต้กรอบของกฎหมายที่ถูกต้องและเป็นธรรม ประกอบด้วยการแบ่งแยกอำนาจ การคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของบุคคล และความเสมอภาคภายใต้รัฐธรรมนูญ ซึ่งถือเป็นกฎหมายสูงสุดที่ทุกฝ่ายต้องยึดถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัดโดยปราศจากการเลือกปฏิบัติ

2) หลักคุณธรรม มุ่งเน้นการสร้างองค์กรที่ปลอดจากการทุจริตประพฤติมิชอบ (Corruption) บุคลากรต้องยึดมั่นในจรรยาบรรณวิชาชีพ มีความซื่อสัตย์สุจริต และปฏิบัติตนตามมาตรฐานทางศีลธรรมอันดี เพื่อสร้างความเชื่อมั่นให้กับผู้รับบริการและสังคม

3) ด้านความโปร่งใส หมายถึง กระบวนการทำงานที่สามารถตรวจสอบได้ทุกขั้นตอน มีการเปิดเผยข้อมูลข่าวสารที่ถูกต้องชัดเจนต่อสาธารณะ และมีระบบการให้คุณให้โทษที่ยุติธรรม เพื่อป้องกันการใช้อำนาจหน้าที่ในทางที่ผิด

4) หลักการมีส่วนร่วม การเปิดโอกาสให้ประชาชนหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเข้ามารับรู้ ร่วมคิด ร่วมวางแผน และร่วมตัดสินใจในประธานต่างๆ ที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิต โดยเน้นการสื่อสารสองทางเพื่อให้เกิดฉันทามติและการยอมรับร่วมกันในสังคม

5) หลักสำนึกรับผิดชอบ คือความตระหนักในหน้าที่และความพร้อมที่จะถูกตรวจสอบ ผู้นำและบุคลากรต้องมีความรับผิดชอบต่อผลการดำเนินงานตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ รวมถึงความสามารถในการอธิบายเหตุผลและตอบคำถามต่อสาธารณชนได้อย่างชัดเจน

6) หลักความคุ้มค่า มุ่งเน้นการบริหารจัดการทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อส่วนรวม โดยยึดหลักการประหยัด การมีประสิทธิภาพ และการมีประสิทธิผล เพื่อยกระดับความสามารถในการแข่งขันขององค์กร

สรุปหลักธรรมาภิบาลบนฐานของการบริหารที่ยั่งยืน หลักธรรมาภิบาล (Good Governance) ไม่ใช่เพียงระเบียบปฏิบัติเพื่อการควบคุมการทำงานเท่านั้น แต่คือ หัวใจของการบริหารจัดการที่ยั่งยืน ซึ่งเป็น

การประสานพลังระหว่างอำนาจรัฐ ภาคธุรกิจ และภาคประชาชน โดยมีการสังเคราะห์ประเด็นสำคัญได้ 3 ด้านหลัก ดังนี้

1. ด้านความชอบธรรมและจริยธรรม การบริหารที่ยั่งยืนต้องวางอยู่บนฐานของ หลักนิติธรรม และหลักคุณธรรม ซึ่งเปรียบเสมือนเกราะคุ้มกันองค์กร ผู้นำต้องใช้อำนาจตามขอบเขตของกฎหมายอย่างเท่าเทียม พร้อมทั้งสร้างมาตรฐานวิชาชีพที่ปลอดจากการทุจริต การยึดมั่นในความถูกต้องนี้จะช่วยลดความเสี่ยงทางการบริหารและสร้างทุนทางสังคม

2. ด้านประสิทธิภาพและการตรวจสอบ ความยั่งยืนเกิดขึ้นได้เมื่อทรัพยากรที่มีจำกัดถูกใช้ไปอย่างคุ้มค่า และมีกระบวนการที่ โปร่งใส ตรวจสอบได้ การเปิดเผยข้อมูล และการมีระบบรายงานผลที่ชัดเจนจะช่วยสร้างความเชื่อมั่น ให้กับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ทำให้องค์กรสามารถปรับตัวและฟื้นฟูตนเองได้ท่ามกลางภาวะวิกฤต

3. ด้านความรับผิดชอบและการมีส่วนร่วม การบริหารจัดการที่ยั่งยืนต้องเปิดพื้นที่ให้เกิดการ มีส่วนร่วม อย่างแท้จริง ตั้งแต่ระดับการรับรู้ข้อมูลไปจนถึงการร่วมตัดสินใจ ผู้นำต้องมี สำนึกรับผิดชอบ ที่มุ่งตอบสนองต่อความคาดหวังของสาธารณะและผู้ด้อยโอกาส เพื่อสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกัน ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้องค์กรได้รับการยอมรับและดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืน

สรุปในเชิงนโยบาย ในยุคดิจิทัล การสังเคราะห์หลักธรรมาภิบาลต้องก้าวข้ามการบริหารในระบบกระดาษสู่ธรรมาภิบาลดิจิทัล ที่นำเทคโนโลยีมาเป็นเครื่องมือเสริมสร้างความโปร่งใสและลดขั้นตอนการทำงาน การบูรณาการธรรมาภิบาลเข้ากับภาวะผู้นำวิถีใหม่จึงมิใช่เพียงการทำตามกฎหมาย แต่คือการสร้างนิเวศของการบริหารจัดการที่ “เก่งด้วยนวัตกรรม และดีด้วยจริยธรรม” เพื่อนำพาองค์กรสู่ความยั่งยืนในศตวรรษที่ 21

ทิศทางภาวะผู้นำดิจิทัลและธรรมาภิบาลเพื่อการปฏิรูปองค์กรในอนาคต

กระแสการเปลี่ยนแปลงในยุคดิจิทัล ได้ส่งผลกระทบอย่างรุนแรงต่อการปฏิรูปโครงสร้างทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และการศึกษาในระดับโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งท่ามกลางวิกฤตการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) ที่เปรียบเสมือนตัวเร่งปฏิกิริยาให้ทุกภาคส่วนต้องเผชิญกับจุดเปลี่ยนครั้งสำคัญ เทคโนโลยีดิจิทัลจึงมิใช่เพียงทางเลือก แต่กลายเป็นกลไกหลักในการขับเคลื่อนวิถีชีวิตและการบริหารจัดการองค์กรให้ดำเนินต่อไปได้ภายใต้วิถีปกติใหม่ (New Normal) สำหรับภาคการศึกษา สภาวการณ์ดังกล่าวได้ส่งผลกระทบโดยตรงต่อระบบการบริหารจัดการและการจัดการเรียนการสอน สถานศึกษาจำเป็นต้องปรับตัวสู่การใช้เทคโนโลยีและระบบออนไลน์เต็มรูปแบบ ซึ่งความสำเร็จในการเปลี่ยนผ่านนี้หาได้ขึ้นอยู่กับเพียงประสิทธิภาพของนวัตกรรมเท่านั้น หากแต่ยังต้องอาศัยภาวะผู้นำวิถีใหม่ที่มีความยืดหยุ่นและก้าวทันต่อพลวัตของเทคโนโลยี (ดาวรุวรรณ ถวิลการ, 2564) ควบคู่ไปกับการบริหารจัดการบนพื้นฐานของหลักธรรมาภิบาล เพื่อสร้างความโปร่งใสและเป็นธรรมในการเข้าถึงทรัพยากรการเรียนรู้

วิวัฒนาการและมโนทัศน์ของภาวะผู้นำในโลกไร้พรมแดน ภาวะผู้นำเป็นกระบวนการที่ผู้นำสามารถโน้มน้าวใจและสร้างอิทธิพลต่อผู้ร่วมงานให้เกิดความร่วมมืออย่างเต็มใจเพื่อบรรลุเป้าหมายร่วมกัน จากอดีตที่เชื่อในเรื่องลักษณะเด่นตามธรรมชาติ มาสู่ยุคพฤติกรรมศาสตร์ที่เน้นการมุ่งงานและมุ่งคน จนถึงยุคปัจจุบันที่เน้นการปรับตัวตามสถานการณ์ ทิศทางของภาวะผู้นำได้เคลื่อนตัวเข้าสู่รูปแบบผู้นำเชิงปฏิรูปที่ต้องเป็นทั้งผู้สร้างวิสัยทัศน์และแรงบันดาลใจ (จันทนา แสนสุข, 2559) ในยุคดิจิทัล ผู้นำไม่ได้ทำหน้าที่เพียงแค่สั่งการ แต่ต้องมีภาวะผู้นำดิจิทัล ซึ่งหมายถึง พฤติกรรมและความสามารถในการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการสื่อสาร ค้นหา ประเมิน และสร้างสรรค์นวัตกรรม (American Library Association, 2022; Martin & Gtudziecki, 2006) ผู้นำยุคใหม่ต้องมีทัศนคติเชิงดิจิทัลที่สามารถอำนวยความสะดวกในการจัดระเบียบข้อมูลและสังเคราะห์ความรู้ใหม่ได้อย่างรวดเร็ว องค์ประกอบสำคัญคือการรู้ดิจิทัล การสื่อสารที่สร้างแรงบันดาลใจ และการสร้างวัฒนธรรมนวัตกรรมที่ยืดหยุ่นภายใต้โครงสร้างองค์กรที่พร้อมรับการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา (กรรณนันทิ [Krishnanunthi], 2017; ชูชาติ พุทธลา, 2561)

เมื่อเทคโนโลยีมอบอำนาจในการเข้าถึงและจัดการข้อมูลอย่างมหาศาล หลักธรรมาภิบาล (Good Governance) จึงเป็นกลไกกำกับดูแลที่ขาดไม่ได้ เพื่อเพื่อให้การใช้อำนาจและการบริหารจัดการเป็นไปอย่างถูกต้องตามกฎหมาย หลักนิติธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริต หลักคุณธรรม และสามารถตรวจสอบได้ หลักความโปร่งใส (ถวิลวดี บุรีกุล และคณะ, 2545) ในบริบทของสังคมไทย ธรรมาภิบาลได้กลายเป็นมาตรฐานสำคัญในการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี โดยมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชน สำนึกรับผิดชอบต่อผลลัพธ์ และความคุ้มค่าในการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด (กรมการปกครอง, 2545) การปฏิรูปองค์กรในอนาคตจึงไม่ใช่เพียงการนำเทคโนโลยีมาติดตั้ง แต่เป็นการนำหลักธรรมาภิบาลมาประยุกต์ใช้ในรูปแบบธรรมาภิบาลดิจิทัลเพื่อให้มั่นใจว่าการเปลี่ยนผ่านทางนวัตกรรมจะไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง และเป็นการสร้างความเชื่อมั่นระหว่างผู้บริหาร บุคลากร และผู้รับบริการ ท่ามกลางสภาพแวดล้อมที่เต็มไปด้วยความเสี่ยงและความซับซ้อนของข้อมูลข่าวสาร (ณัฐนันท์ ศิริเจริญ, 2568)

ทิศทางการปฏิรูปองค์กรในอนาคต จากการวิเคราะห์แนวคิดภาวะผู้นำวิถีใหม่ร่วมกับหลักธรรมาภิบาล สามารถกำหนดทิศทางการปฏิรูปองค์กรให้ก้าวสู่ความยั่งยืนได้ 3 ประการ ดังนี้

1. การเปลี่ยนผ่านสู่โครงสร้างพื้นฐานอัจฉริยะด้วยความโปร่งใส ทิศทางในอนาคตองค์กรต้องมุ่งเน้นการจัดทำฐานข้อมูลขนาดใหญ่ และการใช้แพลตฟอร์มดิจิทัล เช่น ระบบบริหารจัดการเรียนรู้ออนไลน์หรือระบบทางไกล อย่างไรก็ตาม ผู้นำต้องใช้เทคโนโลยีเหล่านี้เป็นเครื่องมือเปิดเผยข้อมูลการดำเนินงาน เพื่อแสดงถึงความโปร่งใสในการจัดซื้อจัดจ้างและการบริหารงบประมาณ ซึ่งจะช่วยลดปัญหาการทุจริตและสร้างมาตรฐานใหม่ในการบริหารจัดการที่ตรวจสอบได้แบบเรียลไทม์ (ถวิลวดี บุรีกุล และคณะ, 2545)

2. การสร้างวัฒนธรรมนวัตกรรมที่เน้นการมีส่วนร่วม ผู้นำวิถีใหม่ต้องปรับบทบาทจากผู้ควบคุมเป็นผู้อำนวยความสะดวก โดยใช้สื่อสังคมออนไลน์และเครื่องมือดิจิทัลสร้างพื้นที่ในการรับฟังความคิดเห็นจากทุกฝ่าย การปฏิรูปองค์กรจะเกิดขึ้นได้จริงเมื่อบุคลากรทุกรุ่น ตั้งแต่ Baby Boomers จนถึง Gen Z มี

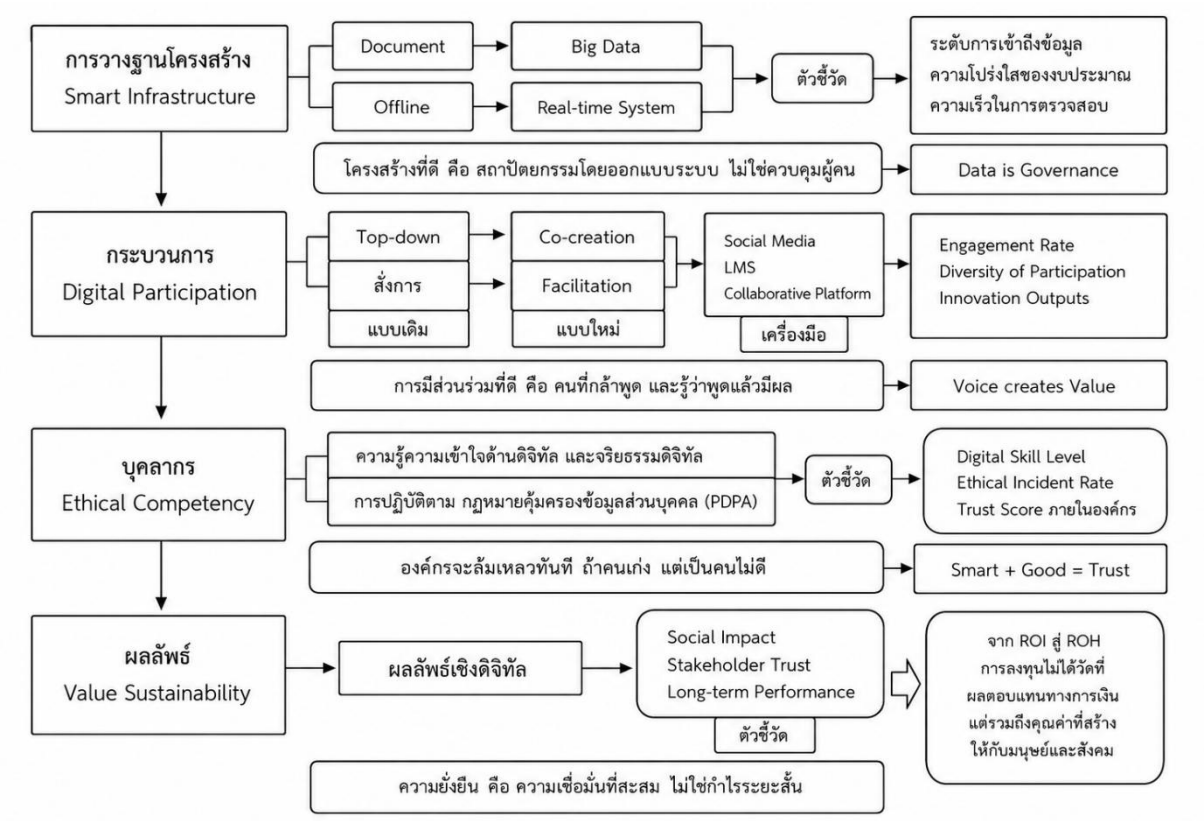
ความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกันผ่านกระบวนการตัดสินใจแบบมีส่วนร่วมดิจิทัล ซึ่งจะนำไปสู่การสร้างนวัตกรรมที่ตอบโจทย์ความต้องการของผู้เรียนและสังคม

3. การยกระดับสมรรถนะวิชาชีพบนฐานจริยธรรม ในอนาคต ทักษะดิจิทัลจะเป็นคุณสมบัติพื้นฐานที่ผู้นำต้องส่งเสริมให้เกิดขึ้นทั่วทั้งองค์กร (Sullivan, 2026) แต่สิ่งที่สำคัญกว่าคือการรักษาจริยธรรมทางเทคโนโลยี ผู้นำต้องเป็นต้นแบบในการใช้สื่ออย่างสร้างสรรค์ เคารพสิทธิความเป็นส่วนตัวตามหลักกฎหมายนิติธรรม และมุ่งเน้นความคุ้มค่าของผลผลิตที่เกิดขึ้นต่อส่วนรวมมากกว่าผลกำไรส่วนตัว (ชูชาติ พุทธลา, 2561) การพัฒนาวิชาชีพในรูปแบบใหม่นี้จะช่วยสร้างภูมิคุ้มกันให้องค์กรสามารถยืนหยัดได้ท่ามกลางวิกฤตการณ์ที่อาจเกิดขึ้นอีกในอนาคต

สรุปได้ว่า การปฏิรูปองค์กรทางการศึกษาในอนาคตท่ามกลางวิกฤตและความเปลี่ยนแปลงในยุคดิจิทัล จะสำเร็จและยั่งยืนได้นั้น จำเป็นต้องอาศัยภาวะผู้นำวิถีใหม่และภาวะผู้นำดิจิทัล ที่มีความยืดหยุ่น ก้าวทันเทคโนโลยี และสร้างสรรค์นวัตกรรม ควบคู่ไปกับการบริหารจัดการตามหลักธรรมาภิบาล เพื่อขับเคลื่อนการเปลี่ยนผ่านสู่โครงสร้างพื้นฐานอัจฉริยะ การสร้างวัฒนธรรมนวัตกรรมที่เน้นการมีส่วนร่วม และการยกระดับสมรรถนะบุคลากรบนฐานของความโปร่งใส ตรวจสอบได้ เคารพกฎหมาย และไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง

องค์ความรู้ใหม่

จากการวิเคราะห์การบูรณาการภาวะผู้นำวิถีใหม่และหลักธรรมาภิบาลเพื่อการบริหารจัดการในยุคดิจิทัล สามารถสังเคราะห์เป็นองค์ความรู้ใหม่ในลักษณะโมเดล DGEM เกิดจากการหลอมรวม ภาวะผู้นำดิจิทัล ที่เก่งเทคโนโลยี เข้ากับ หลักธรรมาภิบาล ที่ยึดมั่นความถูกต้อง เปลี่ยนการบริหารแบบเดิมสู่ระบบนิเวศอัจฉริยะ โดยใช้ฐานข้อมูลสร้างความโปร่งใส เปิดพื้นที่ส่วนร่วมด้วยนวัตกรรม และพัฒนาบุคลากรให้เปี่ยมจริยธรรมดิจิทัล เพื่อขับเคลื่อนองค์กรให้บรรลุความสำเร็จ ตามแผนภาพดังนี้

ภาพที่ 1 DGEM Model: Intelligent Education Governance Framework

แผนภาพนี้แสดงกระบวนการขับเคลื่อนองค์กรอัจฉริยะบนฐานธรรมาภิบาล ในลักษณะวงจรต่อเนื่อง ที่เชื่อม 4 องค์ประกอบหลักเข้าด้วยกัน โดยทุกขั้นตอนถูกกำกับด้วยหลักธรรมาภิบาลดิจิทัล เพื่อให้เกิดความโปร่งใส ตรวจสอบได้ และยั่งยืน

ขั้นตอนที่ 1 การวากฐานโครงสร้าง เริ่มต้นจากการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานดิจิทัล โดยเปลี่ยนระบบการจัดเก็บข้อมูลจากเอกสารแบบเดิมไปสู่ระบบฐานข้อมูลขนาดใหญ่ และแพลตฟอร์มดิจิทัลที่เชื่อมโยงถึงกันทั้งองค์กร ส่งผลให้ข้อมูลด้านการบริหาร งานวิชาการ และงบประมาณ สามารถเข้าถึงและตรวจสอบได้แบบ Real-time เกิดความโปร่งใสในระดับโครงสร้าง นำไปใช้เป็นฐานข้อมูลนักเรียนและบทเรียนออนไลน์

ขั้นตอนที่ 2 การสร้างระบบนิเวศการมีส่วนร่วม เมื่อมีโครงสร้างข้อมูลที่พร้อมใช้งาน องค์กรจะเปิดพื้นที่การมีส่วนร่วมผ่านเครื่องมือดิจิทัล เช่น แพลตฟอร์มสื่อสารและการทำงานร่วมกัน เปลี่ยนบทบาทผู้นำจากผู้สั่งการ เป็นผู้อำนวยความสะดวก เพื่อให้บุคลากรทุกกลุ่มมีส่วนร่วมในการเสนอความคิดเห็นและร่วมสร้างนวัตกรรม นำไปสู่การเกิดฉันทามติและความรู้สึกเป็นเจ้าขององค์กรร่วมกัน และนำไปประยุกต์ใช้การทำงานร่วมกันระหว่างครู นักเรียน และผู้ปกครอง

ขั้นตอนที่ 3 การยกระดับสมรรถนะและจริยธรรม องค์กรพัฒนาศักยภาพบุคลากรควบคู่กันทั้งด้านทักษะดิจิทัล และจริยธรรมในการใช้เทคโนโลยี ผู้นำทำหน้าที่เป็นต้นแบบในการใช้ดิจิทัลอย่างรับผิดชอบ เคารพกฎหมาย และคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล ก่อให้เกิดวัฒนธรรมความรับผิดชอบดิจิทัลที่บุคลากรตระหนักถึงผลกระทบของการใช้เทคโนโลยีต่อสังคม นำไปสู่ความเป็นครูมืออาชีพในยุคใหม่

ขั้นตอนที่ 4 การบูรณาการสู่ความยั่งยืน ข้อมูลและผลลัพธ์จากทุกขั้นตอนจะถูกนำมาวิเคราะห์ ประเมิน และพัฒนาอย่างต่อเนื่อง องค์กรจึงไม่เพียงสร้างผลลัพธ์เชิงประสิทธิภาพ แต่ยังสร้างคุณค่าต่อมนุษย์และสังคม นำไปสู่ความน่าเชื่อถือ ความมั่นคง และการยอมรับ สู่ความเป็นเลิศทางการศึกษาที่ยั่งยืน และคุณภาพผู้เรียนและภาพลักษณ์ของสถานศึกษา

สรุป

การปฏิรูปองค์กรในยุคปกติใหม่ (New Normal) เป็นกระบวนการที่ต้องอาศัยทั้ง ศาสตร์ คือความเชี่ยวชาญด้านเทคโนโลยีนวัตกรรม และศิลป์ คือการบริหารจัดการด้วยหลักธรรมาภิบาล ภาวะผู้นำดิจิทัลวิถีใหม่จึงต้องทำหน้าที่เป็นสะพานเชื่อมระหว่างความก้าวหน้าทางเทคนิคและความลึกทางจริยธรรม การบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพในทศวรรษหน้าจะไม่ถูกวัดเพียงแค่ความเร็วของระบบปฏิบัติการ แต่จะถูกตัดสินด้วยความเชื่อมั่นที่สาธารณะมีต่อองค์กร ความเสมอภาคในการเข้าถึงทรัพยากร และความสามารถในการรักษาความเป็นมนุษย์ท่ามกลางโลกแห่งปัญญาประดิษฐ์ หากผู้นำสามารถบูรณาการความฉลาดทางดิจิทัลเข้ากับความดีงามตามหลักธรรมาภิบาลได้อย่างเป็นเนื้อเดียวกัน การปฏิรูปองค์กรไทยย่อมนำไปสู่ความสำเร็จที่ยั่งยืน เป็นที่ยอมรับในระดับสากล และพร้อมในอนาคตได้อย่างมั่นคง

เอกสารอ้างอิง

กรมการปกครอง. (2545). *ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการสร้างระบบบริหารกิจการบ้านเมืองและสังคมที่ดี พ.ศ. 2542.* กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อาสารักษาดินแดน.

จันทนา แสนสุข. (2559). *ภาวะผู้นำ Leadership.* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพมหานคร: บริษัท ทริปเพิ้ล กรุ๊ป.

จิรพล สังข์โพธิ์ และคณะ. (2569). *ภาวะผู้นำในการบริหารองค์กรยุคดิจิทัล กรณีศึกษา: องค์กรไอทีและองค์กรที่เกี่ยวข้องกับไอทีในเขตกรุงเทพมหานคร และปริมณฑล*. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: https://sites.google.com/view/plans-ud4 [22 มีนาคม 2569].

ชรินรัตน์ แผงดี. (2550). *การนำเสนอรูปแบบการบริหารด้วยหลักธรรมาภิบาลของผู้บริหารกลุ่มเครือข่ายโรงเรียนบึงพิมพาสามัคคี สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษานครสวรรค์ เขต 2* [วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา], บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์.

ชูชาติ พุทธลา. (2561). *องค์ประกอบภาวะผู้นำทางดิจิทัลของผู้บริหารโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาจังหวัดหนองบัวลำภู* [วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา]. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

ณิรดา เวชญาลักษณ์. (2560). *ภาวะผู้นำทางการบริหาร.* กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ณัฐนันท์ ศิริเจริญ. (2568). *ภาวะผู้นำแบบปรับตัวและธรรมาภิบาลในยุคดิจิทัล: กรณีศึกษาหน่วยงานรัฐในกรุงเทพมหานครและเขตปริมณฑล. วารสารรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์.* 16(2), 123-158.

ดาวรุวรรณ ถวิลการ. (2564). *ภาวะผู้นำดิจิทัล Digital Leadership.* ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

ถวิลวดี บุรีกุล และคณะ. (2545). *โครงการศึกษาเพื่อพัฒนาดัชนีวัดผลการพัฒนาระบบบริหารจัดการที่ดี*. นนทบุรี: สถาบันพระปกเกล้า.

ภานุมาศ จันทร์ศรี. (2562). *โมเดลการพัฒนาภาวะผู้นำเชิงดิจิทัลของผู้บริหารโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา: การวิจัยแบบผสมผสานวิธี* [วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา]. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

วัฒนชัย ศิริญาณ และคณะ. (2560). องค์กรแห่งนวัตกรรม: ทางเลือกใหม่สำหรับการพัฒนาในศตวรรษที่ 21 (The Innovation Organization: The New Alternative for 21st Century Development). *วารสารอินฟอร์เมชั่น Information* 24(2), 80-92.

สถาบันพระปกเกล้า. (2558). *ดุลอำนาจในการเมืองการปกครองไทย.* กรุงเทพมหานคร: เอ.พี. กราฟิค ดีไซน์และการพิมพ์.

สุกัญญา แช่มช้อย. (2558). *ภาวะผู้นำทางเทคโนโลยี: การนำเทคโนโลยีเข้าสู่ห้องเรียนและโรงเรียนในศตวรรษที่ 21. วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร* 17(4), 216-224.

สำนักนโยบายและยุทธศาสตร์ สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ. (2563). *แผนยุทธศาสตร์กระทรวงศึกษาธิการ.* กรุงเทพมหานคร: กระทรวงศึกษาธิการ.

American Library Association. (2022). *Digital literacy, libraries, and public policy.* [Online]. Source:https://www.districtdispatch.org/wp-content/uploads/2013/01/2012O ITPdigilitreport1_22_13.pdf [March 25, 2026].

Blake, R. R., & Mouton, J. S. (1964). *The Managerial Grid.* Houston: Gulf Publishing.

Digital Marketing Institute. (2026). *The Most In-Demand Skills in Digital Leadership.* [Online]. Source:https://www.digitalmarketinginstitute.com/blog/03-04-18the-most-in-demand-skills-in-digital-leadership [March 25, 2026].

Gorton, C. and Gorton, B. (2022). *6 Characteristics of Digital Leadership.* [Online]. Source: https://digileaders.com/6-characteristics-digital-leadership [March 25, 2026].

Koontz, H. and Weihrich, H. (1988). *Management.* New York: McGraw–Hill.

Krishnanunthi, L. (2017). Indicators of Digital Leadership in the context of K-12 Education. *Journal of Educational Technology Development and Exchange (JETDE)* 10(1), 27-40.

Martin, A., & Gtudziecki, E. (2006). Dig Eulit: Concepts and Tools for Digital Literacy Development. *ITALICS: Innovations in Teaching & Learning in Information & Computer Sciences* 5(4), 246-264.

Mitchel, T. R. and Larson, J. R., Jr. (1987). *People in Organization.* Singapore: McGraw-Hill International.

Stogdill, R. M. (1974). *Studies in Naval Leadership.* Pitsburgh: Canegie Press.

Sullivan, L. (2026). *Skills Every Digital Leader Needs.* [Online]. Source: https://www.cmswire.com/digital-workplace/8-skills-every-digital-leader-needs [March 25, 2026].

จริยธรรมการเปิดเผยข้อมูลเชิงพุทธ: ทุนทางสถาบันพุทธศาสนาในฐานะปัจจัยกำหนดคุณภาพการรายงาน ESG

BUDDHIST DISCLOSURE ETHICS: BUDDHIST INSTITUTIONAL CAPITAL AS A DETERMINANT OF ESG REPORTING QUALITY

เกียรติอนันต์ ล้วนแก้ว[1]

Kiatanantha Lounkaew[1]

คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ประเทศไทย[1]

Faculty of Economics, Thammasat University, Thailand[1]

Corresponding Author Email: klounkaew@econ.tu.ac.th [1]

Received 5 May 2026; Revised 7 June 2026; Accepted 26 June 2026

****

จริยธรรมการเปิดเผยข้อมูลเชิงพุทธ: ทุนทางสถาบันพุทธศาสนาในฐานะปัจจัยกำหนดคุณภาพการรายงาน ESG

เกียรติอนันต์ ล้วนแก้ว

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้พัฒนากรอบแนวคิดใหม่ชื่อ "จริยธรรมการเปิดเผยข้อมูลเชิงพุทธ" ซึ่งอธิบายกลไกที่ทุนทางสถาบันพุทธศาสนา ส่งผ่านไปสู่คุณภาพการรายงานด้านสิ่งแวดล้อม สังคม และธรรมาภิบาล (Environmental, Social, Governance: ESG) ในบริบทเอเชีย โดยบูรณาการหลักฐานจากหลายภูมิภาค ครอบคลุมสี่ประเด็นหลัก ดังนี้ ประเด็นแรก ด้านกรอบแนวคิด BDE พบว่าหลักธรรมพุทธห้าประการ ได้แก่ สัมมาวาจา ปฏิจจสมุปบาท สัมมาอาชีวะ เมตตาและกรุณา และอนิจจังและอนัตตา สร้างแรงจูงใจภายในในการรายงานที่แตกต่างจากแรงจูงใจที่ขับเคลื่อนด้วยกฎระเบียบ โดยส่งผ่านสามมิติ ได้แก่ ความครอบคลุม คุณภาพการประเมินความสำคัญ และความน่าเชื่อถือของเนื้อหา ประเด็นที่สอง ด้านกลไก BIC สู่ BDE พบว่า BIC ทำงานผ่านสามช่องทางสถาบัน ได้แก่ เชิงบรรทัดฐาน เชิงความรู้ และเชิงกฎระเบียบ โดยมีหลักฐานเชิงประจักษ์รองรับทั้งในระดับองค์กรและระดับภูมิภาค ประเด็นที่สาม ด้านปัจจัยกำหนดคุณภาพการรายงาน ESG จากวรรณกรรมสากล พบว่า BDE เสริมและแตกต่างจากปัจจัยกำหนดภายในและภายนอกที่มีอยู่เดิม เพราะทำงานในระดับค่านิยมก่อนกฎระเบียบและแรงจูงใจตลาด ประเด็นที่สี่ ด้านความไม่สอดคล้องของ ESG Rating พบว่า BDE เสนอทางแก้เชิงสถาบันผ่านการสร้างแรงจูงใจรายงานจากภายในแทนการพึ่งพากฎระเบียบภายนอกเพียงอย่างเดียว บทความสรุปด้วยนัยเชิงนโยบายสำหรับหน่วยงานกำกับดูแลในอาเซียน และทิศทางการวิจัยเชิงประจักษ์ที่เปิดกว้าง

คำสำคัญ: คุณภาพการรายงาน ESG; จริยธรรมการเปิดเผยข้อมูลเชิงพุทธ; ทุนทางสถาบันพุทธศาสนา; บริบทเอเชีย; สถาบันที่ไม่เป็นทางการ

BUDDHIST DISCLOSURE ETHICS: BUDDHIST INSTITUTIONAL CAPITAL AS A DETERMINANT OF ESG REPORTING QUALITY

Kiatanantha Lounkaew

Abstract

This academic article develops a novel conceptual framework termed "Buddhist Disclosure Ethics" (BDE), which explains the mechanisms through which Buddhist Institutional Capital (BIC) transmits to ESG (Environmental, Social, and Governance) reporting quality in the Asian context, drawing on evidence from multiple regions, structured around four thematic issues. First, with respect to the BDE framework, five Buddhist principles Right Speech, Dependent Origination, Right Livelihood, Loving Kindness and Compassion, and Impermanence and Non-self — generate intrinsic motivation for ESG reporting that is qualitatively distinct from compliance-driven reporting, operating through three disclosure quality dimensions: breadth, materiality quality, and substance. Second, with respect to BIC-to-BDE mechanisms, BIC operates through three institutional channels normative, cognitive, and regulative with empirical support at both organisational and regional levels. Third, with respect to ESG reporting quality determinants from the international literature, BDE complements and is theoretically distinct from existing internal and external determinants, because it operates at the value level prior to regulatory and market incentives. Fourth, with respect to ESG rating divergence, BDE proposes an institutional solution by building intrinsic reporting motivation that reduces the gap between symbolic and substantive ESG disclosure. The article concludes with policy implications for ASEAN regulators and directions for empirical research.

Keywords: ESG Reporting Quality; Buddhist Disclosure Ethics; Buddhist Institutional Capital; Asian Context; Informal Institution

บทนำ

คุณภาพการรายงานด้านสิ่งแวดล้อม สังคม และธรรมาภิบาล (Environmental, Social, Governance: ESG) เป็นประเด็นที่ได้รับความสนใจเพิ่มขึ้นจากภาคธุรกิจ นักลงทุนสถาบัน และหน่วยงานกำกับดูแลทั่วโลก อย่างไรก็ตาม การศึกษาส่วนใหญ่ที่อธิบายว่าอะไรเป็นตัวกำหนดคุณภาพการรายงาน ESG ยังให้ความสำคัญกับอิทธิพลของปัจจัยภายนอก เช่น กฎระเบียบ แรงกดดันตลาด และโครงสร้างธรรมาภิบาล การศึกษาของ Tsang et al. (2023) ที่ทบทวนงานวิจัยกว่า 200 ชิ้นพบว่าผลการศึกษาและข้อสรุปส่วนใหญ่มาจากตลาดในประเทศพัฒนาแล้ว แต่ยังขาดการอธิบายกลไกที่ค่านิยมทางวัฒนธรรมและศาสนาสามารถส่งผ่านอิทธิพลไปสู่พฤติกรรมการรายงานขององค์กร ช่องว่างนี้มีนัยสำคัญในบริบทเอเชีย ซึ่งสถาบันที่ไม่เป็นทางการ (informal institutions) ยังมีบทบาทสำคัญในการกำกับพฤติกรรมขององค์กร

การศึกษาของ Fu et al. (2024) แสดงให้เห็นช่องว่าง โดยพบว่าบริษัทที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ที่มีความหนาแน่นของวัดพุทธสูงกว่ามีคะแนน ESG สูงกว่าอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ แม้จะมีการควบคุมปัจจัยระดับบริษัทและระดับภูมิภาคแล้วก็ตาม คำถามสำคัญที่การศึกษาดังกล่าวยังไม่สามารถตอบได้คือกลไกที่ใช้ในการส่งผ่านบรรทัดฐานของพุทธศาสนาไปสู่คุณภาพการรายงาน ESG และส่งผ่านเกิดขึ้นในมิติใดของคุณภาพการรายงานโดยเฉพาะ ยิ่งไปกว่านั้น ปัญหาความไม่สอดคล้องของการให้คะแนนระดับ ESG ของผู้ประเมินจากต่าง ๆ ทำให้เกิดความไม่แน่นอนในการประเมิน ซึ่ง Avramov et al. (2022) พบว่าประเด็นนี้ทำให้เกิดส่วนเพิ่มของผลตอบแทนเพื่อชดเชยความเสี่ยง (Risk Premium) ที่วัดได้ในตลาดทุน

บทความนี้จะนำเสนอกรอบแนวคิดใหม่ชื่อ "จริยธรรมการเปิดเผยข้อมูลเชิงพุทธ" (Buddhist Disclosure Ethics: BDE) โดยที่ BDE หมายถึงชุดจริยธรรมที่มีรากฐานในหลักธรรมพุทธศาสนาซึ่งกำหนดว่าองค์กรควรสื่อสารข้อมูล ESG ต่อผู้มีส่วนได้เสียอย่างไร ได้แก่ ด้วยความซื่อสัตย์ ครบถ้วน ไม่บิดเบือน และคำนึงถึงผลกระทบต่อสรรพชีวิต แนวคิดนี้แตกต่างจากการศึกษาที่อธิบายกลไกที่ทุนทางสถาบันพุทธศาสนา (Buddhist Institutional Capital: BIC) ส่งผลต่อผลการดำเนินทางการเงินและคะแนน ESG โดยรวมขององค์กร

บทความมีวัตถุประสงค์ 5 ประการ ประการแรก เพื่อนิยามและพัฒนากรอบแนวคิด BDE โดยเชื่อมหลักธรรมพุทธห้าประการกับมิติคุณภาพการรายงาน ESG ประการที่สอง เพื่ออธิบายกลไกการส่งผ่านของ BIC สู่ BDE ผ่านสามช่องทางสถาบัน ประการที่สาม เพื่อสังเคราะห์หลักฐานเกี่ยวกับปัจจัยกำหนดคุณภาพการรายงาน ESG จากวรรณกรรมสากล และวางตำแหน่ง BDE ในฐานะปัจจัยที่ทำงานก่อนและเสริมปัจจัยอื่น ๆ ประการที่สี่ เพื่อวิเคราะห์ว่า BDE มีนัยอย่างไรต่อปัญหาความไม่สอดคล้องของ ESG Rating และประการที่ห้า เพื่อนำเสนอข้อเสนอแนะเชิงนโยบายสำหรับหน่วยงานกำกับดูแลในอาเซียนและทิศทางการวิจัยเชิงประจักษ์

จริยธรรมการเปิดเผยข้อมูลเชิงพุทธ: การพัฒนากรอบแนวคิด

นิยามและรากฐานทางทฤษฎี

สำหรับบทความนี้ นิยามของจริยธรรมการเปิดเผยข้อมูลเชิงพุทธ (Buddhist Disclosure Ethics: BDE) หมายถึง "ชุดค่านิยมและแรงจูงใจเชิงจริยธรรมที่มีรากฐานในหลักธรรมพุทธศาสนา ซึ่งกำหนดว่าองค์กรควรสื่อสารข้อมูลด้านสิ่งแวดล้อม สังคม และธรรมาภิบาลต่อผู้มีส่วนได้เสียอย่างซื่อสัตย์ ครบถ้วน และคำนึงถึงผลกระทบต่อสรรพชีวิต โดยปราศจากเจตนาปกปิดหรือบิดเบือนเพื่อประโยชน์ส่วนตน" กรอบนี้แตกต่างจากแนวคิดที่อธิบายถึงความตั้งใจจริงขององค์กรในการดำเนินงานด้านสิ่งแวดล้อม สังคม และธรรมาภิบาล (ESG Authenticity) ที่ตั้งคำถามว่าความมุ่งมั่นในการดำเนินงานด้าน ESG ภายในองค์กรเป็นของจริงหรือไม่ โดย BDE ตั้งคำถามว่าการสื่อสารข้อมูล ESG ต่อภายนอกมีคุณภาพและซื่อสัตย์เพียงใด

รากฐานทางทฤษฎีของ BDE มาจาก 2 แหล่ง แหล่งแรกคือพุทธปรัชญาในประเด็นด้านการสื่อสาร โดยเฉพาะหลักสัมมาวาจา ซึ่ง พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) (2562) อธิบายว่าเป็นหลักการสื่อสารที่เกิดจากองค์ประกอบ 4 ประการ ได้แก่ พูดความจริง พูดสิ่งที่เป็นประโยชน์ พูดด้วยเจตนาดี และพูดในเวลาที่เหมาะสม เมื่อตีความในบริบทขององค์กร หลักนี้กำหนดแนวทางการรายงาน ESG ที่แตกต่างจากการรายงานที่ขับเคลื่อนเพื่อสร้างภาพลักษณ์และชื่อเสียง แหล่งที่สองคือทฤษฎีสถาบันของ DiMaggio and Powell (1983) และ North (1990) ซึ่งอธิบายว่าสถาบันที่ไม่เป็นทางการสร้างบรรทัดฐานพฤติกรรมที่ฝังอยู่ในจิตสำนึกและโครงสร้างสังคม BDE จึงเป็นการทำงานร่วมกันของปรัชญาพุทธกับกลไกสถาบัน

หลักธรรมพุทธห้าประการและมิติ BDE

การเชื่อมโยงระหว่างหลักธรรมพุทธห้าประการกับมิติ BDE ที่เกิดขึ้น พร้อมตัวชี้วัดเชิงประจักษ์ที่สามารถนำไปทดสอบได้ในงานวิจัยอนาคต ความสำคัญของการจับคู่นี้คือการแสดงให้เห็นว่า BDE ไม่ใช่แนวคิดที่เป็นนามธรรม หากแต่มีการแสดงออกที่วัดสามารถได้ในพฤติกรรมการรายงานผลการดำเนินงาน ESG ขององค์กร

หลักสัมมาวาจา (Right Speech) มีนัยโดยตรงต่อความครอบคลุมและความซื่อสัตย์ของการเปิดเผย กล่าวคือองค์กรที่ซึมซับหลักนี้ผ่านวัฒนธรรมพุทธจะรายงานทั้งผลลัพธ์เชิงบวกและเชิงลบ ไม่เลือกรายงานเฉพาะสิ่งที่ดูดี (วิ.มหา (ไทย) 1/22/15) Abeydeera et al. (2016) ยืนยันจากการศึกษาเชิงคุณภาพในองค์กรพุทธเอเชียว่าบริษัทกลุ่มนี้มีแนวโน้มรายงานผลกระทบเชิงลบด้วย ซึ่งเป็นหลักฐานของอิทธิพลของ BDE ในทางปฏิบัติ หลักปฏิจจสมุปบาท ซึ่งเป็นหลักธรรมที่สอนว่าทุกสิ่งเกิดขึ้นโดยอาศัยเหตุและปัจจัยซึ่งกันและกัน มีนัยต่อการเปิดเผยความสัมพันธ์ตลอดห่วงโซ่คุณค่า เพราะองค์กรที่เข้าใจหลักนี้อย่างแท้จริงจะตระหนักว่าไม่ดำรงอยู่อย่างเป็นอิสระจากระบบนิเวศรอบข้าง

หลักสัมมาอาชีวะมีนัยต่อคุณภาพการประเมินความสำคัญ (Materiality Quality) กล่าวคือบริษัทที่ยึดหลักสัมมาอาชีวะจะรายงานประเด็นที่มีผลกระทบต่อผู้มีส่วนได้เสียจริง ไม่ใช่เพียงประเด็นที่ทำให้ตนเองดูดีในสายตานักลงทุน (ที.ม.(ไทย) 10/214/162) Tan and Dipendra (2024) พบช่องว่างที่มีนัยสำคัญระหว่าง

คะแนน Materiality Assessment และ Stakeholder Engagement ในบริษัทไทยชั้นนำ ซึ่งชี้ว่าการปิดช่องว่างนี้ต้องการทั้งการเปลี่ยนแปลงเชิงสถาบัน ไม่เพียงกฎระเบียบ หลักเมตตาและกรุณาส่งผลต่อความครอบคลุมผู้มีส่วนได้เสีย โดยเฉพาะกลุ่มที่เปราะบางซึ่งมักถูกละเลยในการรายงาน ESG กระแสหลัก ในขณะที่หลักอนิจจังและอนัตตาลดแรงจูงใจในการปกปิดข้อมูลเชิงลบ เพราะการไม่ยึดติดต่อภาพลักษณ์ทำให้มีพื้นที่ทางจิตวิทยามากกว่าในการยอมรับและรายงานความผิดพลาด

ตารางที่ 1 หลักธรรมพุทธและมิติจริยธรรมการเปิดเผยข้อมูลเชิงพุทธ (BDE)

หลักธรรมพุทธ	ความหมายเชิงการสื่อสาร	มิติ BDE ที่เกิด	ตัวชี้วัดเชิงประจักษ์	วรรณกรรมสนับสนุน
สัมมาวาจา (Right Speech)	การสื่อสารที่ถูกต้อง ซื่อสัตย์ ครบถ้วน ไม่บิดเบือน ไม่ปกปิดความจริง	ความครอบคลุมของการเปิดเผย (Breadth) รายงานทั้งผลลัพธ์เชิงบวกและเชิงลบ	GRI Coverage Score; ช่องว่าง Positive-Negative Ratio	วิ.มหา.(ไทย) 1/22/15; Payutto (1994); Abeydeera et al. (2016); Terzani and Turzo (2021)
ปฏิจจสมุปบาท (Dependent Origination)	ทุกสิ่งเกิดขึ้นโดยอาศัยเหตุและปัจจัยซึ่งกันและกัน องค์กรไม่ดำรงอยู่อย่างเป็นอิสระจากระบบนิเวศรอบข้าง	ความลึกของห่วงโซ่คุณค่า (Value Chain Depth) เปิดเผยผลกระทบตลอดห่วงโซ่อุปทาน	Scope 3 Emissions Disclosure; Supply Chain ESG Coverage	วิ.ม.(ไทย) 4/1/1; Fu et al. (2024); Martiny et al. (2024); Liya et al. (2026)
สัมมาอาชีวะ (Right Livelihood)	ประกอบธุรกิจโดยไม่ก่อความเสียหายแก่ผู้อื่นและสิ่งแวดล้อม สร้างคุณค่าที่แท้จริง	คุณภาพการประเมินความสำคัญ (Materiality Quality) เปิดเผยประเด็นที่มีผลกระทบจริง	Materiality Matrix Score; Stakeholder Engagement Quality	ที.ม. (ไทย)10/214/162; Tan and Dipendra (2024); Tsang et al. (2023); Kim and Daniel (2016)
เมตตาและกรุณา (Loving Kindness and Compassion)	เอาใจใส่สุขภาวะของพนักงาน ชุมชนและผู้มีส่วนได้เสียทุกกลุ่ม ไม่เพียงผู้ถือหุ้น โดยเริ่มจากปรารถนาให้พวกเขามีความสุขและช่วยเหลือพวกเขาให้พ้นจากทุกข์ที่มีอยู่	ความครอบคลุมผู้มีส่วนได้เสีย (Stakeholder Breadth) รายงานผลกระทบต่อกลุ่มที่เปราะบาง	SDG Impact Score; Community Investment Disclosure	ที.ม. (ไทย) 10/329/257; Song (2021); Tsendsuren et al. (2021); Bhandari et al. (2022)
อนิจจังและอนัตตา (Impermanence and Non-self)	ไม่ยึดติดต่อชื่อเสียงระยะสั้น ลดแรงจูงใจในการปกปิดข้อมูลเชิงลบเพื่อปกป้องภาพลักษณ์	ความน่าเชื่อถือของการเปิดเผย (Substance over Symbol) เนื้อหามากกว่าสัญลักษณ์	External Assurance Rate; Greenwashing Indicator	ขุ.ป. (ไทย) 31/48/55; Avramov et al. (2022); Edmans (2023); Liya et al. (2026)

หมายเหตุ: วิเคราะห์โดยผู้เขียน

ทุนทางสถาบันพุทธศาสนาและกลไกการส่งผ่านสู่ BDE

กรอบ BIC สามช่องทาง

ทุนทางสถาบันพุทธศาสนา (Buddhist Institutional Capital: BIC) หมายถึง “ทรัพยากรเชิงสถาบันที่สะสมจากการที่พุทธศาสนาทำหน้าที่เป็นสถาบันที่ไม่เป็นทางการในสังคม” BIC ทำงานผ่านช่องทางเชิงสถาบัน 3 ช่องทาง ซึ่งสอดคล้องกับกรอบแนวคิดของ DiMaggio and Powell (1983) และ North (1990) โดยช่องทางแรก คือ ช่องทางเชิงบรรทัดฐาน (normative channel) ซึ่งความหนาแน่นของวัดพุทธสร้างบรรทัดฐานชุมชนและความคาดหวังต่อพฤติกรรมที่ยอมรับได้ขององค์กรในพื้นที่ ช่องทางที่สอง คือ ช่องทางเชิงความรู้ (cognitive channel) ซึ่งค่านิยมและการปฏิบัติพุทธพัฒนาสมรรถนะการรับรู้และการตัดสินใจของผู้บริหาร และช่องทางที่สามอคือ ช่องทางเชิงกฎระเบียบ (regulative channel) ซึ่งบรรทัดฐานองค์กรที่มีรากฐานในค่านิยมพุทธและปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economy Philosophy: SEP) สร้างกรอบกำกับพฤติกรรมภายใน

BIC แตกต่างจากการวัดประเด็นด้านศาสนาแบบทั่วไปใน 2 ด้าน ด้านแรก คือ BIC ระบุช่องทางที่วัดได้สามช่องทางซึ่งสามารถออกแบบตัวแปรเชิงประจักษ์ที่ต่างกันสำหรับแต่ละช่องทาง แทนที่การใช้ศาสนาเป็น Black Box ด้านที่สอง คือ BIC ทำงานในระดับค่านิยมก่อนที่กฎระเบียบทางการและแรงจูงใจตลาดจะเข้ามามีผล ทำให้มีพลังอธิบายที่ดีขึ้นเมื่อควบคุมปัจจัยกำหนดมาตรฐานอื่น ๆ แล้ว Fu et al. (2024) ยืนยันว่าการส่งผลผ่าน BIC ที่สะท้อนจากความหนาแน่นวัดพุทธมีผลต่อคะแนน ESG อย่างมีนัยสำคัญ ยิ่งชี้ให้เห็นว่ากลไกการส่งผ่านเชิงสถาบันเหล่านี้มีอิทธิพลตามที่ได้อธิบายไว้

การส่งผ่าน BIC สู่ BDE และคุณภาพการรายงาน ESG

กระบวนการส่งผ่านจาก BIC สู่ BDE และไปสู่คุณภาพการรายงาน ESG เกิดขึ้นใน 3 ขั้นตอน ขั้นตอนแรก คือ การสร้าง BDE ผ่านช่องทางเชิงบรรทัดฐานสร้างบรรทัดฐานความโปร่งใส ผ่านช่องทางเชิงความรู้พัฒนาความสามารถในการระบุประเด็น ESG ที่มีนัยสำคัญ และผ่านช่องทางเชิงกฎระเบียบปลูกฝังค่านิยมการรายงานที่ซื่อสัตย์ รวมกันเป็น BDE ในระดับองค์กร ขั้นตอนที่สอง คือ การแปลง BDE สู่พฤติกรรมการรายงาน โดย BDE ทำหน้าที่เป็นตัวกรองจริยธรรม (ethical filter) ที่กำหนดว่าองค์กรจะตอบสนองต่อแรงกดดันภายนอก (กฎระเบียบ แรงกดดันตลาด นักลงทุน) อย่างไร ขั้นตอนที่สาม คือ การปรากฏในคุณภาพการรายงาน ESG ซึ่งวัดได้ใน 3 มิติ ได้แก่ ความครอบคลุม (Breadth) คุณภาพการประเมินความสำคัญ (Materiality Quality) และความน่าเชื่อถือของเนื้อหา (Substance)

จะเห็นได้ว่า BDE เป็นการอธิบายกระบวนการรายงาน ไม่ใช่ผลลัพธ์การดำเนินงาน Song (2021) อธายว่าองค์กรที่ใช้หลักการที่สอดคล้องกับพุทธศาสนามาประกอบการดำเนินงาน มีผลการดำเนินงาน ESG ดีกว่า แต่ไม่ได้อธิบายว่ากระบวนการรายงานเปลี่ยนอย่างไร Abeydeera et al. (2016) แสดงให้เห็นว่าบริษัทที่มีวัฒนธรรมเชิงพุทธมีการรายงานผลกระทบเชิงลบจากการดำเนินการด้วย ซึ่งเป็นหลักฐานเชิงคุณภาพของ

BDE แต่ยังขาดกรอบทฤษฎีที่เชื่อมกลไก ตารางที่ 2 สรุปกลไกการส่งผ่านของ BIC ไปยัง BDE ที่ส่งผลต่อคุณภาพการรายงาน ESG พร้อมตัวชี้วัดเชิงประจักษ์ที่แนะนำสำหรับการทดสอบในอนาคต

ตารางที่ 2 กลไกการส่งผ่านของ BIC ไปยัง BDE ที่ส่งผลต่อคุณภาพการรายงาน ESG

ช่องทาง BIC	กลไกการส่งผ่าน	มิติคุณภาพของการรายงาน ESG	ตัวชี้วัดเชิงประจักษ์	วรรณกรรมสนับสนุน
ช่องทางเชิงบรรทัดฐาน(Normative Channel)สถาบันที่ไม่เป็นทางการทุนทางสังคม ทุนชื่อเสียง	ความหนาแน่นวัดพุทธสร้างบรรทัดฐานชุมชนด้านความโปร่งใสหลักกรรม ทำให้การรายงานที่ไม่ซื่อสัตย์มีต้นทุนระยะยาว	ความครอบคลุมและความซื่อสัตย์ (Breadth + Honesty) รายงานครอบคลุม รวมผลกระทบเชิงลบ ไม่เลือกรายงานเฉพาะส่วนดี	Temple Density; จำนวนประเด็น ESG ที่รายงาน	Fu et al. (2024); Terzani and Turzo (2021); Kim and Daniel (2016)
ช่องทางเชิงความรู้ (Cognitive Channel) สมรรถนะผู้บริหาร การตระหนักรู้	การปฏิบัติสติพัฒนาความสามารถในการระบุประเด็นที่มีผลกระทบต่อผู้มีส่วนได้เสียจริงลดความไม่สมมาตร ของข้อมูล	คุณภาพการประเมินความสำคัญ (Materiality Quality) สอดคล้องกับความคาดหวังของผู้มีส่วน ได้เสีย ลด ESG Rating Divergence	Materiality Score; Stakeholder Engagement Rate	Song (2021); Abeydeera et al. (2016); Tan and Dipendra (2024)
ช่องทางเชิงกฎระเบียบ(Regulative Channel)บรรทัดฐานองค์กรปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง	ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (SEP) และค่านิยมองค์กรพุทธเปลี่ยนเกณฑ์ความสำเร็จจากกำไร สูงสุดเป็นความพอเพียงลดแรงจูงใจรายงานเกินจริง	ความน่าเชื่อถือและเนื้อหา (Substance over Symbol) — ลดการฟอกเขียว เพิ่มอัตราการรับรองภายนอก	External Assurance Rate; GRI Compliance	Speece (2019); Liya et al. (2026); Avramov et al. (2022)

หมายเหตุ: วิเคราะห์โดยผู้เขียน

ปัจจัยกำหนดคุณภาพการรายงาน ESG: หลักฐานจากวรรณกรรม

ปัจจัยกำหนดภายในองค์กร

การศึกษาด้านการเปิดเผยผลการดำเนินงานด้าน ESG Disclosure ระบุปัจจัยกำหนดภายในที่ที่สำคัญ 4 ประการ ประการแรก คือ สัดส่วนกรรมการอิสระซึ่งมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับคุณภาพการรายงาน ESG จากการศึกษางานวิจัยกว่า 200 เรื่อง Tsang et al. (2023) พบว่าตัวแปรนี้มีอิทธิพลต่อการรายงานเพราะกรรมการอิสระมีแรงจูงใจน้อยกว่าในการปกปิดข้อมูลที่อาจส่งผลเสียต่อผู้บริหาร ประการที่สอง คือ ความหลากหลายทางเพศในคณะกรรมการ Kim and Daniel (2016) วิเคราะห์ข้อมูลจาก 32 ประเทศพบว่าคณะกรรมการที่มีสัดส่วนผู้หญิงสูงกว่ามีแนวโน้มที่จะเปิดเผยข้อมูลสังคมและสิ่งแวดล้อมในระดับสูงกว่า ประการที่สาม คือ การถือครองโดยนักลงทุนสถาบัน Bhandari et al. (2022) พบว่าบริษัทที่มีนักลงทุนสถาบันที่ลงนาม PRI ถือครองหุ้นในสัดส่วนสูงกว่ามีคุณภาพการเปิดเผย ESG สูงกว่าอย่างมีนัยสำคัญ ประการที่สี่ คือ ขนาดบริษัทซึ่ง Martiny et al. (2024) อธิบายผ่านกลไกต้นทุนคงที่ การอยู่ในสายตาสาธารณะ และทรัพยากรด้าน ESG

ในบริบทเอเชีย Rohendi et al. (2024) ศึกษาบริษัทจดทะเบียนในอินโดนีเซียพบว่าการเปิดเผยข้อมูล ESG มีความสัมพันธ์เชิงบวกกับมูลค่าบริษัท แต่ความสัมพันธ์นี้มีระดับที่ลดลงเมื่อบริษัทมีระดับหนี้สินสูง สะท้อนว่าข้อจำกัดทางการเงินเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาคุณภาพการรายงาน BDE มีบทบาทเสริมตรงนี้เพราะแรงจูงใจเชิงค่านิยมจากภายในอาจทดแทนได้บางส่วนเมื่อทรัพยากรมีข้อจำกัด

ปัจจัยกำหนดภายนอก

ปัจจัยกำหนดภายนอกที่มีหลักฐานรองรับแข็งแกร่งที่สุดในบริบทเอเชียคือค่านิยมทางวัฒนธรรมและศาสนา Terzani and Turzo (2021) วิเคราะห์ตัวอย่างจากหลายประเทศพบว่าบรรทัดฐานทางสังคมศาสนาเป็นตัวทำนายที่มีนัยสำคัญต่อคุณภาพการรายงาน ESG โดยเฉพาะในเสาหลักสิ่งแวดล้อมและสังคม การศึกษาของ Tsendsuren et al. (2021) ให้ผลไปในทิศทางเดียวกัน โดยพบว่าระดับความจริงจังในการนับถือศาสนา (Religiousity) ของผู้บริหารมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับนโยบายด้านสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้ Gupta et al. (2022) แสดงให้เห็นว่าศาสนาและการเมืองมีปฏิสัมพันธ์กันในการกำหนดนโยบายธรรมาภิบาล

กฎระเบียบและคุณภาพการบังคับใช้กฎหมายเป็นปัจจัยภายนอกที่สำคัญอีกกลุ่มหนึ่ง Martiny et al. (2024) พบว่าในตลาดเกิดใหม่ระดับการพัฒนาของตลาดทุนและคุณภาพการบังคับใช้กฎหมายมีบทบาทสำคัญกว่าตัวกฎหมายเองในหลายกรณี Liya et al. (2026) ยืนยันในกลุ่มประเทศ BRICS ว่าคุณภาพธรรมาภิบาล ESG ระดับชาติเป็นตัวกำกับสำคัญ ความไม่แน่นอนทางนโยบายและความเสี่ยงภูมิรัฐศาสตร์มีผลเชิงลบต่อคุณภาพการรายงาน ESG ซึ่ง Bin-Feng et al. (2024) และ Jiang et al. (2024) แสดงให้เห็นผ่านกลไกการลดการลงทุนระยะยาว BDE ช่วยสร้างความยืดหยุ่นต่อปัจจัยภายนอกเหล่านี้เพราะทำงานจากแรงจูงใจภายใน

ตารางที่ 3 ปัจจัยกำหนดคุณภาพการรายงาน ESG: หลักฐานจากวรรณกรรม

ปัจจัยกำหนด	ทิศทาง	กลไกทางทฤษฎี	ระดับ	วรรณกรรมสนับสนุน
สัดส่วนกรรมการอิสระ	บวก	Agency Theory	ภายใน	Tsang et al. (2023); Kim and Daniel (2016)
ความหลากหลายทางเพศในบอร์ด	บวก	Legitimacy Theory	ภายใน	Kim and Daniel (2016); Gupta et al. (2022)
การถือครองของสถาบัน	บวก	Stakeholder Theory	ภายใน	Bhandari et al. (2022); Tsang et al. (2023)
ขนาดบริษัท	บวก	Legitimacy / Signaling	ภายใน	Martiny et al. (2024); Rohendi et al. (2024)
ระดับหนี้สิน	ไม่แน่นอน (±)	Signaling / RBV	ภายใน	Rohendi et al. (2024); Martiny et al. (2024)
ความอ่อนไหวต่อสาธารณะ	บวก	Legitimacy Theory	ภายใน	Iamandi et al. (2019); Martins (2022)
BIC / จริยธรรมการเปิดเผยข้อมูลเชิงพุทธ	บวก 3 ช่องทาง	Institutional Theory + BDE	ภายนอก-วัฒนธรรม	Fu et al. (2024); Song (2021); Abeydeera et al. (2016)
ค่านิยมทางศาสนา (ทั่วไป)	บวก	Social Norm Theory	ภายนอก-วัฒนธรรม	Terzani and Turzo (2021); Tsendsuren et al. (2021)
ความเข้มของกฎระเบียบ ESG	บวก	Institutional Theory (Coercive)	ภายนอก-สถาบัน	Martiny et al. (2024); Liya et al. (2026)
ความไม่แน่นอนทางนโยบาย	ลบ (–)	Real Options Theory	ภายนอก-สถาบัน	Bin-Feng et al. (2024); Avramov et al. (2022)
ความเสี่ยงภูมิรัฐศาสตร์	ลบ (–)	Institutional Theory	ภายนอก-สถาบัน	Jiang et al. (2024)
แรงกดดันจากตลาดทุน	บวก	Signaling Theory	ภายนอก-ตลาด	Kräussl et al. (2024); Avramov et al. (2022)

หมายเหตุ: วิเคราะห์โดยผู้เขียน

ความไม่สอดคล้องของ ESG Rating และนัยต่อ BDE

ปัญหาเชิงโครงสร้างและสาเหตุ

ความไม่สอดคล้องของการจัดอันดับ ESG (ESG Rating Divergence) เป็นปรากฏการณ์ที่บริษัทเดียวกันได้รับคะแนน ESG ที่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญจากผู้ให้บริการต่าง ๆ เช่น MSCI Sustainalytics Bloomberg และ Refinitiv โดยพบว่าค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ระหว่างผู้ให้บริการหลักอยู่ในช่วง 0.38–0.71 เท่านั้น ซึ่งต่ำกว่าความสอดคล้องของการจัดอันดับเครดิตระหว่าง Moody's และ S&P ที่สูงถึง 0.99 อย่างมีนัยสำคัญ Avramov et al. (2022) พบว่าความไม่แน่นอนนี้สร้าง Risk Premium ที่วัดได้ในตลาดทุน ทำให้บริษัทที่มีความไม่สอดคล้องสูงมีต้นทุนเงินทุนสูงกว่า Tsang et al. (2025) ยืนยันว่าการจัดอันดับ ESG ที่ไม่สอดคล้องมีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงนโยบายเงินปันผล สะท้อนว่าปัญหานี้มีผลต่อการตัดสินใจทางการเงินของผู้บริหาร

สาเหตุของความไม่สอดคล้องแบ่งได้เป็น 3 ระดับ ระดับแรก คือ ความแตกต่างของขอบเขต (Scope Divergence) ผู้ให้บริการแต่ละรายเลือกตัวชี้วัดที่แตกต่างกัน ระดับที่สอง คือ ความแตกต่างของการวัด (Measurement Divergence) แม้ตัวชี้วัดเดียวกันแต่ใช้สูตรคำนวณต่างกัน ระดับที่สาม คือ ความแตกต่างของน้ำหนัก (Weight Divergence) ซึ่ง Edmans (2023) เสนอว่ามีรากฐานจากความขัดแย้งเชิงทฤษฎีเกี่ยวกับว่า ESG ควรวัดอะไรกันแน่ Kräussl et al. (2024) แสดงให้เห็นว่าความสัมพันธ์ระหว่าง ESG กับผลตอบแทนการลงทุนเปลี่ยนทิศทางได้เมื่อเปลี่ยนผู้ให้บริการคะแนน ทำให้ข้อสรุปเชิงนโยบายยังไม่ชัดเจนเพียงพอ

BDE ในฐานะแนวทางแก้เชิงสถาบัน

กรอบ BDE เสนอว่าปัญหาความแตกต่างของการวัดมีรากฐานในเชิงสถาบัน ไม่ใช่เพียงปัญหาการวัดทางเทคนิคเท่านั้น เพราะในองค์กรที่ขาด BDE การรายงาน ESG มีแนวโน้มเป็นการรายงานเชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Reporting) ที่เลือกรายงานในลักษณะที่สอดคล้องกับเกณฑ์การจัดอันดับของผู้จัดอันดับแต่ละรายมากเพื่อให้ได้คะแนนจากการประเมินสูงที่สุด ส่งผลให้คะแนนจากประเมินรายต่าง ๆ มีความแตกต่างกันมาก จึงไม่สามารถสะท้อนผลการดำเนินงานที่แท้จริง ในทางกลับกัน สำหรับองค์กรที่มี BDE สูง การรายงาน ESG ถูกขับเคลื่อนด้วยหลักสัมมาวาจาซึ่งกำหนดความซื่อสัตย์และความครอบคลุมเป็นหลัก ทำให้คะแนนจากผู้ให้บริการต่าง ๆ มีแนวโน้มสอดคล้องกันมากกว่า เพราะข้อมูลที่รายงานสะท้อนความเป็นจริงมากกว่า

นัยที่สำคัญสำหรับการพัฒนาตลาดทุนเอเชียคือการสร้าง BDE ในองค์กรอาจมีประสิทธิผลสูงกว่าการเพิ่มกฎระเบียบการรายงานในบางบริบท เพราะ BDE ทำงานจากแรงจูงใจภายในซึ่งมีเสถียรภาพกว่าและไม่ขึ้นอยู่กับคุณภาพการบังคับใช้กฎหมาย Speece (2019) แสดงให้เห็นว่าปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในฐานะนโยบายสาธารณะของไทยสามารถทำหน้าที่เป็นสะพานเชื่อมระหว่าง BDE และมาตรฐาน ESG สากลได้อย่างเป็นรูปธรรม Tan and Dipendra (2024) ชี้ว่าบริษัทไทยชั้นนำที่ผสานหลักความยั่งยืนแบบไทยเข้ากับมาตรฐาน GRI มีความตึงเครียดน้อยกว่าระหว่างการรายงานทางการเงินและการมีส่วนร่วมผู้มีส่วนได้เสีย

องค์ความรู้จากการศึกษา

บทความวิชาการเรื่อง "จริยธรรมการเปิดเผยข้อมูลเชิงพุทธ:ทุนทางสถาบันพุทธศาสนาในฐานะปัจจัยกำหนดคุณภาพการรายงาน ESG" นำเสนอองค์ความรู้ใหม่ ดังนี้

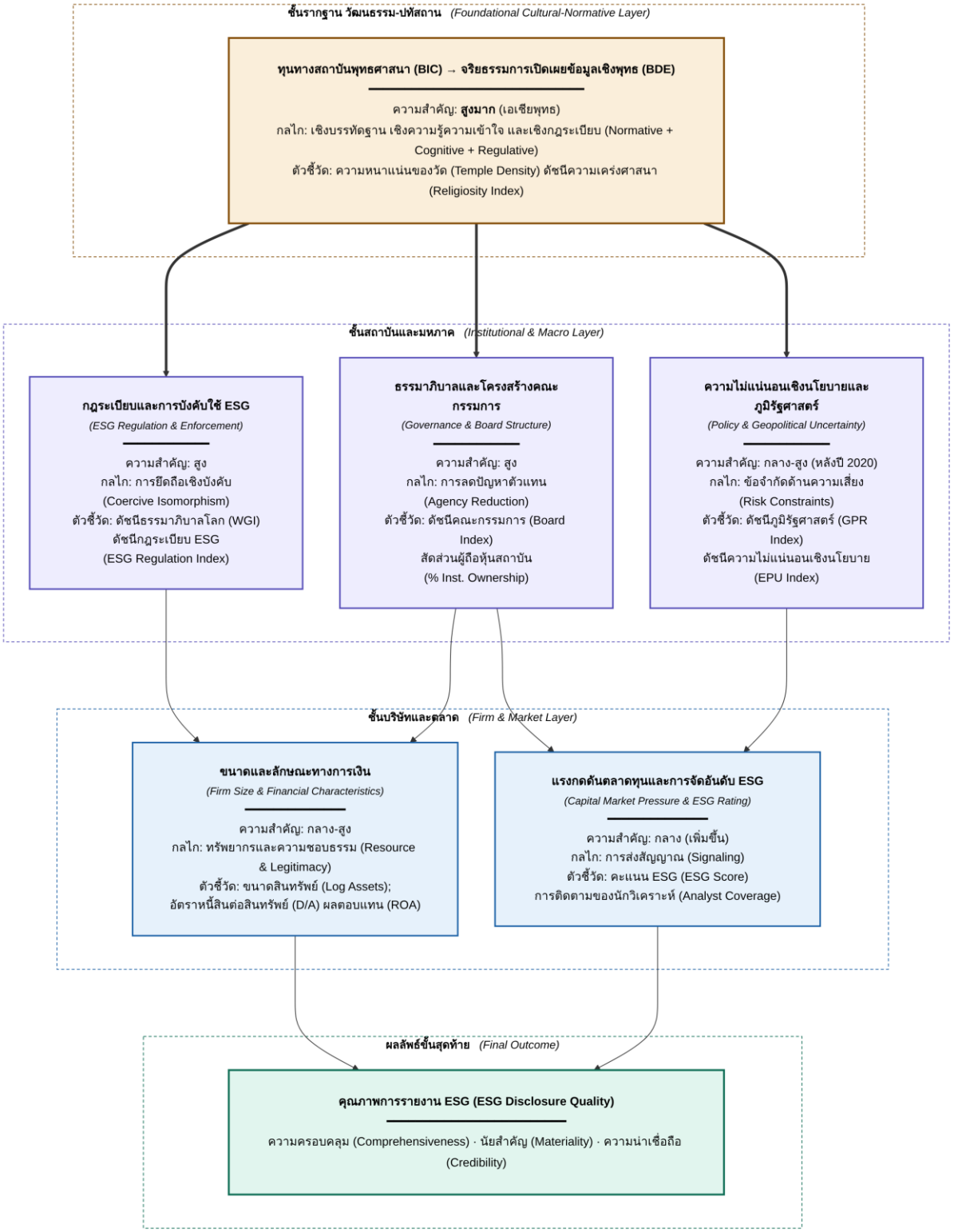
- การเชื่อมโยงระหว่างหลักธรรมพุทธห้าประการกับมิติ BDE สะท้อนให้เห็นว่า BDE ไม่ใช่แนวคิดนามธรรม หากมีการแสดงออกที่วัดได้ในพฤติกรรมการรายงานขององค์กร การที่หลักธรรมแต่ละข้อมีนัยต่อมิติการรายงานที่แตกต่างกันเปิดเส้นทางให้งานวิจัยเชิงประจักษ์ทดสอบ BDE ได้อย่างเจาะจงมากกว่าการใช้ดัชนีระดับการนับถือศาสนา (Religiosity Index) เพียงตัวเดียว นัยสำหรับการพัฒนาสังคมในมิติแรกคือองค์กรที่ต้องการปรับปรุงคุณภาพการรายงาน ESG สามารถออกแบบโปรแกรมพัฒนาที่มีรากเหง้าในหลักธรรมพุทธและวัดผลด้วยตัวชี้วัดเฉพาะมิติได้

- กลไกการส่งผ่านของ BIC สามช่องทางสู่มิติคุณภาพการรายงาน ESG ผลสำคัญคือสามช่องทางส่งผลต่อมิติต่างกัน ช่องทางเชิงบรรทัดฐานส่งผลต่อความครอบคลุม ช่องทางเชิงความรู้ส่งผลต่อคุณภาพการประเมินความสำคัญ และช่องทางเชิงกฎระเบียบส่งผลต่อความน่าเชื่อถือของเนื้อหา นัยสำหรับการพัฒนาสังคมในมิติที่สองคือหน่วยงานกำกับดูแลสามารถออกแบบมาตรการที่สอดคล้องกับแต่ละช่องทางได้ เช่น การสนับสนุนโปรแกรมเสริมสติในองค์กร หรือการผนวกหลักเศรษฐกิจพอเพียงเข้าในมาตรฐานการรายงานสำหรับช่องทางเชิงกฎระเบียบ

- การตำแหน่ง BDE/BIC ในแผนที่ปัจจัยกำหนดฉบับสมบูรณ์ สะท้อนให้เห็นว่า BDE มีความสำคัญสูงมากในบริบทเอเชียพุทธ และทำงานในชั้นที่แตกต่างจากปัจจัยกำหนดอื่น ๆ ที่เกิดจากแรงกดดันของตลาด

- ปัจจัยกำหนดสำหรับบริบทเอเชียฉบับสมบูรณ์ โดยแสดงให้เห็นว่า BDE/BIC ปัจจัยที่มีความสำคัญสูงในบริบทของประเทศที่นับถือพุทธศาสนา ด้วยเหตุนี้ สำหรับหน่วยงานกำกับดูแลในอาเซียนมีนั้น การออกแบบกรอบ ESG ที่บูรณาการหลักเศรษฐกิจพอเพียงจะให้ฐานวัฒนธรรมที่ช่วยเสริมแรงจูงใจภายใน การพัฒนาระบบการรับรองข้อมูล ESG ในระดับภูมิภาคจะลด Rating Divergence โดยเฉพาะหากมาตรฐานการรับรองคำนึงถึงบรรทัดฐานวัฒนธรรมท้องถิ่น นอกจากนี้แล้ว การลงทุนในคุณภาพสถาบันการบังคับใช้กฎหมายเป็นเงื่อนไขที่จำเป็นสำหรับ ESG Disclosure Quality ระดับสูง และการสร้างความชัดเจนของนโยบาย ESG ระยะยาวจะลดผลเชิงลบของความไม่แน่นอนเชิงนโยบายต่อคุณภาพการรายงาน

จากองค์ความรู้ใหม่ข้างต้น แสดงในภาพที่ 1

ภาพที่ 1 แผนที่ปัจจัยกำหนดคุณภาพการรายงาน ESG สำหรับบริบทเอเชีย

(Map of Determinants of ESG Reporting Quality in the Asian Context)

สรุป

บทความวิชาการนี้พัฒนากรอบแนวคิดใหม่ชื่อ "จริยธรรมการเปิดเผยข้อมูลเชิงพุทธ" (Buddhist Disclosure Ethics: BDE) ซึ่งอธิบายกลไกที่ทุนทางสถาบันพุทธศาสนา (BIC) ส่งผ่านไปสู่คุณภาพการรายงาน ESG ผ่านสามช่องทางสถาบัน โดยบูรณาการหลักฐานจากหลายภูมิภาคและนำเสนอนัยสำหรับบริบทเอเชีย ผ่านสี่ขอบเขตการศึกษา ประเด็นแรก หลักธรรมพุทธห้าประการ ได้แก่ สัมมาวาจา ปฏิจจสมุปบาท สัมมาอาชีวะ เมตตาและกรุณา และอนิจจังและอนัตตา สร้าง BDE ซึ่งสามารถแปลงสู่สามมิติคุณภาพการรายงานที่วัดได้ ประเด็นที่สอง BIC ทำงานผ่านสามช่องทางสถาบันที่ส่งผลต่อมิติคุณภาพการรายงานต่างกัน ประเด็นที่สาม BDE มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมขององค์กรผ่านค่านิยมซึ่งเป็นปัจจัยที่เกิดผลก่อนแรงกดดันจากตลาด ประเด็นที่สี่ BDE เสนอทางแก้เชิงสถาบันต่อปัญหาความไม่แน่นอนของผลการประเมินด้าน ESG ด้วยการสร้างแรงจูงใจในการรายงานจากคุณค่าภายในองค์กรที่ทำให้การรายงานสอดคล้องกับความเป็นจริงมากกว่า

การมีส่วนร่วมทางทฤษฎีที่สำคัญของบทความมี 2 ประการ ประการแรก คือ บทความนี้การบัญญัตินิยามและพัฒนากรอบแนวคิด BDE ในแนวคิดที่ระบุกลไกเฉพาะจากหลักธรรมพุทธสู่คุณภาพการรายงาน ESG ซึ่งแตกต่างจากงานก่อนหน้าที่อธิบาย BIC ในฐานะตัวกำหนดระดับความสำเร็จในการดำเนินงานตามแนวคิด ESG โดยกรอบ BDE มุ่งที่กระบวนการสื่อสาร (disclosure process) ไม่ใช่ผลลัพธ์การดำเนินงาน (performance outcomes) ซึ่งเป็นตัวแปรที่มีความสำคัญทั้งในทางทฤษฎีและการวัดที่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ ประการที่สอง คือ การวางตำแหน่ง BDE ในแผนที่ปัจจัยกำหนดคุณภาพการรายงาน ESG สำหรับบริบทเอเชีย โดยแสดงให้เห็นว่า BDE ทำงานก่อนและเสริมปัจจัยกำหนดภายในและภายนอกที่วรรณกรรมตะวันตกระบุไว้ ซึ่งมีนัยต่อการออกแบบมาตรฐาน ESG ที่เหมาะสมกับบริบทวัฒนธรรมเอเชีย

บทความนี้มีข้อจำกัดสำคัญในฐานะบทความวิชาการเชิงแนวคิดที่ยังไม่ได้ทดสอบกรอบ BDE ด้วยข้อมูลเชิงประจักษ์โดยตรง ทิศทางการวิจัยในอนาคตที่สำคัญมีสามประการ ประการแรก การสร้างดัชนี BDE จากการวิเคราะห์เนื้อหารายงาน ESG (text analysis) ของบริษัทในประเทศพุทธเอเชีย โดยวัดสัดส่วนการเปิดเผยผลกระทบเชิงลบ คุณภาพการประเมินความสำคัญ และอัตราการรับรองภายนอก เพื่อทดสอบว่า BIC มีผลต่อ BDE อย่างมีนัยสำคัญหลังควบคุมปัจจัยกำหนดมาตรฐานแล้ว ประการที่สอง การศึกษาเปรียบเทียบระหว่างประเทศที่มีประชากรนับถือศาสนาพุทธเป็นจำนวนมาก (ไทย ศรีลังกา เมียนมา) กับประเทศอาเซียนที่มีศาสนาหลักต่างกัน เพื่อทดสอบว่ากรอบ BDE มีความจำเพาะต่อบริบทพุทธไม่ ประการที่สาม การออกแบบการทดลองธรรมชาติ (natural experiment) โดยใช้ความผันแปรของความหนาแน่นวัดพุทธเป็นตัวแปรเชิงเหตุปัจจัยสำหรับ BDE เพื่อระบุผลเชิงสาเหตุที่น่าเชื่อถือ

เอกสารอ้างอิง

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2562). *พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย.* (พิมพ์ครั้งที่ 55). กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม 1*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม 4*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม 10*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม 31*. กรุงเทพมหานคร โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

Abeydeera, S., Kearins, K., & Tregidga, H. (2016). Buddhism, Sustainability and Organizational Practices: Fertile Ground? *Journal of Corporate Citizenship, 61*, 44–70.

Avramov, D., Cheng, S., Lioui, A., & Tarelli, A. (2022). Sustainable investing with ESG rating uncertainty. *Journal of Financial Economics, 145*(2), 642–664. https://doi.org/10.1016/j.jfineco.2021.09.009

Bhandari, K. R., Ranta, M., & Salo, J. (2022). The resource-based view, stakeholder capitalism, ESG, and sustainable competitive advantage: The firm's embeddedness into ecology, society, and governance. *Business Strategy and the Environment, 31*(4), 1525–1537. https://doi.org/10.1002/bse.2967

Bin-Feng, C., Mirza, S. S., Ahsan, T., & Qureshi, M. A. (2024). How uncertainty can determine corporate ESG performance? *Corporate Social Responsibility and Environmental Management, 31*(3), 2290–2310. https://doi.org/10.1002/csr.2695

DiMaggio, P. J., & Powell, W. W. (1983). The iron cage revisited: Institutional isomorphism and collective rationality in organizational fields. *American Sociological Review, 48*(2), 147–160. https://doi.org/10.2307/2095101

Edmans, A. (2023). The end of ESG. *Financial Management, 52*(1), 3–17. https://doi.org/10.1111/fima.12413

Fu, P., Ren, Y.-S., Tian, Y., Narayan, S. W., & Weber, O. (2024). Reexamining the relationship between ESG and firm performance: Evidence from the role of Buddhism. *Borsa Istanbul Review, 24(*1), 47–60. https://doi.org/10.1016/j.bir.2023.10.011

Gupta, P. P., Lam, K. C. K., Sami, H., & Zhou, H. (2022). Do religion and politics impact

corporate governance diversity policy? *Asian Review of Accounting, 30*(1), 1–30. https://doi.org/10.1108/ara-09-2021-0181

Iamandi, I.-E., Constantin, L.-G., Munteanu, S. M., & Cernat-Gruici, B. (2019). Mapping the ESG Behavior of European Companies. A Holistic Kohonen Approach. *Sustainability, 11(*12), 3276.https://doi.org/10.3390/su1112327

Jiang, Y., Klein, T., Ren, Y.-S., & Duong, D. (2024). Global geopolitical risk and corporate ESG performance. *Journal of Environmental Management, 370*,122481. https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2024.122481

Kim, J., & Daniel, S. J. (2016). Religion and corporate governance: Evidence from 32 countries. *Asia-Pacific Journal of Financial Studies, 45*(2), 281–308. https://doi.org/10.1111/ajfs.12127

Kraeussl, R., Oladiran, T., & Stefanova, D. (2022). A Review on ESG Investing: Investors' Expectations, Beliefs and Perceptions. SSRN Electronic Journal. https://doi.org/10.2139/ssrn.4123999

Liya, Z., Su, C.-W., Baz, S., & Xue, Z. (2026). Governance and greenwashing in the BRICS: The moderating role of national ESG performance in sustainable finance outcomes. *Journal of Innovation and Knowledge, 12*, 100893. https://doi.org/10.1016/ j.jik.2025.100893

Martins, H. C. (2022). Competition and ESG practices in emerging markets: Evidence from a difference-in-differences model. Finance Research Letters, 46, 102371. https://doi.org/10.1016/j.frl.2021.102371

Martiny, A., Taglialatela, J., Testa, F., & Iraldo, F. (2024). Determinants of environmental social and governance (ESG) performance: A systematic literature review. *Journal of Cleaner Production, 456*, 142213. https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2024.142213

North, D. C. (1990). *Institutions, institutional change and economic performance*. Cambridge University Press.

Rohendi, H., Ghozali, I., & Ratmono, D. (2024). Environmental, social, and governance (ESG) disclosure and firm value: the role of competitive advantage as a mediator. *Cogent Business and Management, 11*(1), 2297446. https://doi.org/10.1080/23311975.2023.2297446

Song, H. (2021). Buddhist approach to corporate sustainability. *Business Strategy and the Environment, 30*(7), 3040–3052. https://doi.org/10.1002/bse.2787

Speece, M. W. (2019). Sustainable development and Buddhist economics in Thailand.

International Journal of Social Economics, 46(5), 704–721. https://doi.org/10.1108/ijse-08-2018-0405

Tan, F., & Dipendra, K. C. (2024). Tensions between materiality assessments and stakeholder engagements in Thai corporate sustainability leaders. *Sustainability, 16*(17), 7711. https://doi.org/10.3390/su16177711

Terzani, S., & Turzo, T. (2021). Religious social norms and corporate sustainability: The effect of religiosity on environmental, social, and governance disclosure. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management, 28*(1), 485–496. https://doi.org/10.1002/csr.2063

Tsang, A., Frost, T., & Cao, H. (2023). Environmental, Social, and Governance (ESG) disclosure: A literature review. *The British Accounting Review, 55*(1), 101149. https://doi.org/10.1016/j.bar.2022.101149

Tsang, A., Wang, Y., Xiang, Y., & Yu, L. (2025). ESG Ratings and Dividend Changes: Evidence From the Initiation of Nonfinancial Agency Coverage. *Corporate Governance: An International Review, 33*(4), 554–577. https://doi.org/10.1111/corg.12615

Tsendsuren, C., Yadav, P. L., Kim, S., & Han, S. (2021). The effects of managerial competency and local religiosity on corporate environmental responsibility. Sustainability, 13(11), 5857. https://doi.org/10.3390/su13115857

ภาวะผู้นำกับการบริหารองค์การยุคดิจิทัล

LEADERSHIP AND ORGANIZATIONAL MANAGEMENT IN THE DIGITAL ERA

วีระพงศ์ เกียรติไพรยศ[1], พระวชิรดิลก[2], พระปลัดวรวัฒน์ วรวฑฺฒโน[3] ,
พระครูสมุห์ธนาการ ธนกโร[4]

Weerapong Kiatpraiyot[1], Phravajiradilok[2], Phrapalad Worawat Varavaddhano[3],
Phrakhrusamu Thanakan Thanakro[4]

วิทยาลัยสงฆ์เชียงราย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประเทศไทย[1,2,4]
Chiang Rai Buddhist College, MahachulalongkornrajavidyalayaUniversity,Thailand [1,2,4]
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประเทศไทย[3]
Faculty of Social Sciences, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand[3]

Corresponding author. E-mail: weerapong.kiat@mcu.ac.th
Received 5 May 2026; Revised 7 June 2026; Accepted 26 June 2026

****

ภาวะผู้นำกับการบริหารองค์การยุคดิจิทัล

วีระพงศ์ เกียรติไพรยศ, พระวชิรดิลก, พระปลัด วรวัฒน์ วรวฑฺฒโน และ
พระครูสมุห์ ธนาการ ธนกโร

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับภาวะผู้นำและการบริหารองค์การในยุคดิจิทัล ตลอดจนวิเคราะห์บทบาทของผู้นำในการขับเคลื่อนองค์การสู่ความสำเร็จภายใต้บริบทของการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และเทคโนโลยีที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว ผลการศึกษาพบว่า การบริหารองค์การเป็นกระบวนการสำคัญที่ช่วยให้องค์การสามารถดำเนินงานและบรรลุเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยอาศัยหลักการบริหารที่ครอบคลุมการวางแผน การจัดองค์การ การบริหารทรัพยากรมนุษย์ การอำนวยการ และการควบคุมการดำเนินงาน ขณะเดียวกัน ภาวะผู้นำเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อความสำเร็จขององค์การ เนื่องจากผู้นำมีบทบาทในการกำหนดทิศทาง สร้างวิสัยทัศน์ พัฒนาศักยภาพบุคลากร สร้างแรงจูงใจ และส่งเสริมความร่วมมือภายในองค์การ นอกจากนี้ ผู้นำในยุคดิจิทัลยังต้องมีความสามารถในการประยุกต์ใช้เทคโนโลยี และนำหลักทุติยปาปณิกสูตรในทางพระพุทธศาสนามาบูรณาการในการส่งเสริมนวัตกรรม และสร้างวัฒนธรรมแห่งการเรียนรู้เพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง อันจะช่วยเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันและการพัฒนาองค์การอย่างยั่งยืน ดังนั้น ภาวะผู้นำและการบริหารองค์การจึงเป็นกลไกสำคัญที่ช่วยให้องค์การสามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลง บริหารทรัพยากรได้อย่างมีประสิทธิภาพ และนำพาองค์การไปสู่ความสำเร็จในยุคดิจิทัลได้อย่างมั่นคง

คำสำคัญ: ภาวะผู้นำ; การบริหารองค์การ; ความสำเร็จขององค์การ; ยุคดิจิทัล

LEADERSHIP AND ORGANIZATIONAL MANAGEMENT IN THE DIGITAL ERA

Weerapong Kiatpraiyot, Phravajiradilok, Phrapalad Worawat Varavaddhano
and Phrakhrusamu Thanakan Thanakro

Abstract

This academic article aims to examine the concepts of leadership and organizational management in the contemporary era, as well as to analyze the role of leadership in driving organizational success amid rapid economic, social, and technological changes. The study found that organizational management is a crucial process that enables organizations to operate effectively and achieve their goals through key management functions, including planning, organizing, staffing, directing, and controlling. Leadership is a significant factor influencing organizational success, as leaders are responsible for setting directions, creating a shared vision, developing human potential, motivating employees, and fostering collaboration within the organization. Furthermore, leaders in the digital era must possess the capability to effectively apply technology and integrate the principles of the Dutiyapāpaṇika Sutta in Buddhist philosophy to promote innovation and cultivating a learning culture to respond effectively to continuous changes. These competencies enhance organizational competitiveness and contribute to sustainable development. Therefore, leadership and organizational management serve as essential mechanisms that enable organizations to adapt to change, optimize resource utilization, and achieve long-term success in the digital era.

Keywords: Leadership; Organizational Management; Organizational Success; Digital Era

บทนำ

โลกปัจจุบันเป็นยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและต่อเนื่อง ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม เทคโนโลยี และการสื่อสาร ส่งผลให้องค์กรต้องเผชิญกับความท้าทายใหม่ ๆ และสภาพแวดล้อมที่มีความไม่แน่นอนมากขึ้น การบริหารองค์การในยุคปัจจุบันจึงไม่สามารถยึดติดกับรูปแบบการบริหารแบบเดิมได้ แต่จำเป็นต้องอาศัยการบริหารจัดการที่มีความยืดหยุ่น สามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลง และมุ่งเน้นการพัฒนาองค์การให้สามารถแข่งขันและเติบโตได้อย่างยั่งยืนซึ่งภายใต้บริบทดังกล่าว ภาวะผู้นำถือเป็นปัจจัยสำคัญที่มีบทบาทต่อความสำเร็จของการบริหารองค์การ เนื่องจากผู้นำเป็นผู้กำหนดทิศทาง วิสัยทัศน์ และกลยุทธ์ในการดำเนินงาน ตลอดจนเป็นผู้สร้างแรงจูงใจและความร่วมมือให้เกิดขึ้นภายในองค์กร อย่างไรก็ตาม การบริหารองค์การในยุคปัจจุบันมิได้ขึ้นอยู่กับความสามารถของผู้นำเพียงผู้เดียว แต่ต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของบุคลากรทุกระดับในการขับเคลื่อนองค์กรให้บรรลุเป้าหมายร่วมกัน ผู้นำจึงต้องส่งเสริมการเรียนรู้ การแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ และการพัฒนาศักยภาพของบุคลากร เพื่อให้สามารถปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพและพร้อมรับมือกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น และผู้นำในยุคปัจจุบันจำเป็นต้องปรับบทบาทจากการเป็นผู้สั่งการเพียงอย่างเดียวไปสู่การเป็นผู้สนับสนุน ผู้ประสานงาน และผู้สร้างโอกาสในการพัฒนาศักยภาพของบุคลากร โดยมุ่งเน้นการเสริมสร้างความเป็นผู้นำตนเอง (Self-Leadership) การทำงานเป็นทีม และการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ เพื่อให้บุคลากรสามารถคิดริเริ่มสร้างสรรค์ แก้ไขปัญหา และรับผิดชอบต่อหน้าที่ของตนได้อย่างเหมาะสม อันจะนำไปสู่การเพิ่มประสิทธิภาพในการดำเนินงานขององค์การโดยรวม (ปกิตน์ สันตินิยม, 2563: 11-12)

การบริหารองค์การในยุคปัจจุบันต้องเผชิญกับสภาพแวดล้อมที่มีความซับซ้อนและเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว อันเป็นผลมาจากกระแสโลกาภิวัตน์ ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีดิจิทัล และการแข่งขันที่ทวีความรุนแรงมากขึ้นในทุกภาคส่วน การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวส่งผลให้องค์การจำเป็นต้องปรับตัวและพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการให้มีความยืดหยุ่น สามารถตอบสนองต่อสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อรักษาความสามารถในการแข่งขันและสร้างความยั่งยืนในการดำเนินงาน ภายใต้บริบทดังกล่าว ภาวะผู้นำจึงมีบทบาทสำคัญต่อความสำเร็จของการบริหารองค์การ เนื่องจากผู้นำเป็นผู้กำหนดทิศทาง วิสัยทัศน์ และกลยุทธ์ในการขับเคลื่อนองค์กรให้สามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงได้อย่างเหมาะสม องค์การที่ประสบความสำเร็จในปัจจุบันมักให้ความสำคัญกับการพัฒนาภาวะผู้นำที่สามารถส่งเสริมการสร้างนวัตกรรม บริหารการเปลี่ยนแปลง และสร้างวัฒนธรรมองค์การที่เอื้อต่อการเรียนรู้ การทำงานร่วมกัน และความคล่องตัวในการดำเนินงาน ซึ่งล้วนเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้องค์การสามารถเผชิญกับความท้าทายและใช้ประโยชน์จากโอกาสที่เกิดขึ้นในสภาพแวดล้อมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง (Kotter, 1996; Northouse, 2018)

ในยุคที่การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและมีการแข่งขันสูง องค์การจำเป็นต้องปรับตัวให้เท่าทันต่อสถานการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง การขับเคลื่อนองค์การให้บรรลุเป้าหมายจึงต้องอาศัยผู้บริหารที่มีภาวะผู้นำที่เหมาะสมกับบริบทของยุคสมัย สามารถกำหนดทิศทาง สร้างวิสัยทัศน์ กระตุ้นการมีส่วนร่วม และ

บริหารการเปลี่ยนแปลงได้อย่างมีประสิทธิภาพ หากผู้นำขาดคุณลักษณะดังกล่าว องค์การอาจประสบความยากลำบากในการปรับตัวและการบรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ ในทางตรงกันข้าม หากผู้นำมีภาวะผู้นำที่สอดคล้องกับบริบทของยุคปัจจุบัน ย่อมสามารถสร้างความเชื่อมั่น ความศรัทธา และความร่วมมือจากบุคลากรภายในองค์การ อันจะนำไปสู่การพัฒนาองค์กรและความสำเร็จอย่างยั่งยืน (วิโรจน์ สารรัตนะ และคณะ, 2561: 261) ซึ่งการบริหารเชิงกลยุทธ์จึงได้รับการนำมาใช้เป็นเครื่องมือสำคัญในการบริหารจัดการองค์การภาครัฐ เพื่อกำหนดทิศทางการดำเนินงาน วางแผนการพัฒนา และสร้างความได้เปรียบในการดำเนินงานให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา การบริหารเชิงกลยุทธ์ช่วยให้องค์การสามารถกำหนดแนวทางการดำเนินงานที่ชัดเจน รักษาประสิทธิภาพขององค์กร และเพิ่มขีดความสามารถในการตอบสนองต่อโอกาสและอุปสรรคที่เกิดขึ้นทั้งจากปัจจัยภายนอกและภายในองค์กรทั้งนี้ กลยุทธ์ถือเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยกำหนดแนวทางการแข่งขันและการพัฒนาองค์การ โดยมีองค์ประกอบสำคัญที่ใช้ในการกำหนดกลยุทธ์ ได้แก่ สภาพแวดล้อมภายนอก สภาพแวดล้อมภายใน และวัตถุประสงค์ขององค์การ ซึ่งล้วนเป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจเชิงบริหารของผู้บริหารโดยตรง นอกจากนี้ การบริหารเชิงกลยุทธ์ยังเป็นกระบวนการที่ครอบคลุมตั้งแต่การกำหนดทิศทางและเป้าหมายระยะยาว การกำหนดกลยุทธ์ การนำกลยุทธ์ไปสู่การปฏิบัติ ตลอดจนการติดตามและประเมินผลกลยุทธ์ เพื่อให้องค์การสามารถดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพและบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ (นันทวัฒน์ บรมานันท์, 2560: 3)

ภาวะผู้นำเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลโดยตรงต่อความสำเร็จของการบริหารองค์การในยุคดิจิทัล เนื่องจากโลกในศตวรรษที่ 21 มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม เทคโนโลยี และการสื่อสาร ส่งผลให้องค์การต้องเผชิญกับความท้าทายและความไม่แน่นอนมากกว่ายุคที่ผ่านมา ผู้นำจึงไม่สามารถยึดติดกับรูปแบบการบริหารแบบเดิมได้ แต่จำเป็นต้องมีวิสัยทัศน์กว้างไกล สามารถปรับตัวให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลง พร้อมทั้งส่งเสริมการมีส่วนร่วมของบุคลากรในการพัฒนาองค์การ และผู้นำที่มีประสิทธิภาพในยุคดิจิทัลควรให้ความสำคัญกับการสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้ การพัฒนานวัตกรรม การนำเทคโนโลยีมาปรับใช้ การบริหารเชิงกลยุทธ์ และการประยุตก์ใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น หลักทุติยปาปณิกสูตร ซึ่งเป็นหลักธรรมสำหรับพ่อค้าในการสร้างความรุ่งเรือง เพื่อให้บุคลากรสามารถทำงานร่วมกันอย่างสร้างสรรค์และพร้อมรับมือกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ขณะเดียวกันผู้นำต้องสามารถสร้างความเชื่อมั่น ความศรัทธา และแรงจูงใจให้เกิดขึ้นภายในองค์การ เพื่อให้บุคลากรทุกระดับร่วมกันขับเคลื่อนองค์การไปสู่เป้าหมายที่กำหนดไว้ได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืนในยุคดิจิทัล

จากที่กล่าวมาจึงแสดงให้เห็นว่าผู้นำนั้นมีความสำคัญอย่างยิ่งในการกำหนดทิศทาง และสร้างความร่วมมือในการขับเคลื่อนองค์การไปสู่เป้าหมาย บทความนี้จึงมุ่งนำเสนอภาวะผู้นำกับการบริหารองค์การยุคดิจิทัล เพื่อนำเสนอแนวทางในการบริหารที่มีความสอดคล้องกับบริบทปัจจุบัน ประกอบด้วย หลักการบริหารองค์การในยุคปัจจุบัน ภาวะผู้นำในการบริหารองค์การสู่ความสำเร็จ ภาวะผู้นำในการบริการองค์การยุคดิจิทัล และนำเสนอองค์ความรู้ใหม่ ประกอบด้วย

หลักการบริหารองค์การในยุคปัจจุบัน

การบริหารองค์การเป็นกระบวนการสำคัญที่ช่วยให้องค์การสามารถดำเนินงานและบรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยอาศัยการวางแผน การจัดระบบงาน การบริหารทรัพยากร และการประสานความร่วมมือของบุคลากรในองค์การ การบริหารจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่มีบทบาทต่อความสำเร็จขององค์การทุกประเภท ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน หรือองค์กรทางสังคม ทั้งนี้ การบริหารได้พัฒนาควบคู่มากับการดำรงชีวิตของมนุษย์ตั้งแต่อดีต เมื่อมนุษย์รวมตัวกันเป็นกลุ่ม มีการกำหนดผู้นำ มีการแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบ และมีการกำหนดกฎเกณฑ์เพื่อให้การอยู่ร่วมกันเป็นไปอย่างมีระเบียบและเกิดประโยชน์สูงสุดแก่ส่วนรวม และเมื่อสังคมและองค์การมีการขยายตัวและมีความซับซ้อนมากขึ้น กระบวนการบริหารจึงได้รับการพัฒนาให้มีรูปแบบและหลักการที่ชัดเจนมากยิ่งขึ้น เพื่อใช้เป็นแนวทางในการจัดการทรัพยากรต่าง ๆ ขององค์การให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผล อันจะนำไปสู่การบรรลุวัตถุประสงค์ขององค์การและการพัฒนาอย่างยั่งยืน ดังนั้น หลักการบริหารองค์การจึงเป็นแนวทางสำคัญที่ผู้บริหารใช้ในการกำหนดทิศทาง ควบคุมการดำเนินงาน และสร้างความร่วมมือระหว่างบุคลากรภายในองค์การ ซึ่งมุ่งเน้นบทบาทและภารกิจที่ผู้บริหารต้องดำเนินการเพื่อให้องค์การบรรลุเป้าหมาย โดยมีหลักการสำคัญเกี่ยวกับหลักการบริหาร แต่ในบทความนี้จะนำเสนอตามแนวคิด POSDC ของ Harold Kootz ขยายความโดย พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ประกอบด้วย 5 ประการ ได้แก่

ประการที่ 1 การวางแผน (P – Planning) เป็นกระบวนการกำหนดเป้าหมาย แนวทาง และวิธีการดำเนินงานล่วงหน้า เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างมีทิศทางและสามารถตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม และป้องกันความเสี่ยงทางอาจเกิดขึ้นได้อย่างเหมาะสม

ประการที่ 2 การจัดองค์การ (O - Organizing) เป็นการกำหนดโครงสร้างการทำงาน การแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบ และการจัดความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยงานและบุคลากร เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างเป็นระบบและเกิดประสิทธิภาพสูงสุด

ประการที่ 3 การบริหารทรัพยากรมนุษย์ (S - Staffing) เป็นการสรรหา คัดเลือก พัฒนา และจัดบุคลากรให้เหมาะสมกับตำแหน่งและภารกิจขององค์การ เพื่อให้สามารถปฏิบัติงานได้อย่างเต็มศักยภาพ

ประการที่ 4 การอำนวยการ (D - Directing) เป็นการสั่งการ แนะนำ ประสานงาน และสร้างแรงจูงใจแก่บุคลากร เพื่อให้ทุกฝ่ายปฏิบัติงานไปในทิศทางเดียวกันและมุ่งสู่เป้าหมายขององค์การ

ประการที่ 5 การควบคุมและประเมินผล (C - Controlling) เป็นการติดตาม ตรวจสอบ และประเมินผลการดำเนินงาน เพื่อให้มั่นใจว่าการปฏิบัติงานเป็นไปตามแผนและมาตรฐานที่กำหนด พร้อมทั้งนำผลการประเมินมาปรับปรุงการดำเนินงานให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

จากแนวคิดดังกล่าว จะเห็นได้ว่าการบริหารองค์การมิได้เป็นเพียงการสั่งการหรือควบคุมบุคลากรเท่านั้น แต่เป็นกระบวนการบริหารจัดการที่ครอบคลุมตั้งแต่การกำหนดเป้าหมาย การจัดสรรทรัพยากร การพัฒนาบุคลากร การอำนวยการ และการติดตามประเมินผล ซึ่งล้วนเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ช่วยให้องค์การ

สามารถดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพและบรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ (พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), 2549: 3-5.)

ดังนั้น การบริหารองค์การในยุคปัจจุบันเป็นกระบวนการสำคัญที่ช่วยให้องค์การดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพและบรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ ผู้บริหารจำเป็นต้องมีความสามารถในการวางแผน จัดระบบงาน พัฒนาบุคลากร อำนวยการ และควบคุมการดำเนินงานอย่างเป็นระบบ การประยุกต์ใช้หลักการบริหารตามแนวคิด POSDC จะช่วยให้การใช้ทรัพยากรเกิดประโยชน์สูงสุด สร้างความร่วมมือภายในองค์การและเพิ่มศักยภาพในการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลง ส่งผลให้องค์การสามารถพัฒนาและเติบโตได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนในบริบทที่มีความท้าทาย โดยแสดงตามแผนภาพดังนี้

ภาพที่ 1 แสดงกระบวนการบริหารองค์การสู่ความสำเร็จและยั่งยืน ตามหลัก POSDC

ภาวะผู้นำในการบริหารองค์การสู่ความสำเร็จ

ภาวะผู้นำ (Leadership) คือ บุคคลที่มีอิทธิพลในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้บังคับบัญชาและผู้ใต้บังคับบัญชา ซึ่งผู้บังคับบัญชาจะได้รับการยอมรับจากผู้อื่น และมีหน้าที่ในการอำนวยการ เพื่อนำพาองค์การไปสู่เป้าหมายโดยการให้บุคลากรในองค์การมีส่วนร่วม (วีระพงศ์ เกียรติไพรยศ และพระปลัดสถิตย์ โพธิญาโณ, 2565: 126) ซึ่งสอดคล้องกับ นฤมล เพ็ญศิริวรรณ ที่กล่าวว่า ผู้นำเป็นบุคคลสำคัญในการกำหนดทิศทาง บริหารจัดการ และควบคุมการดำเนินงานขององค์กร โดยหากผู้นำมีความรู้ ความสามารถ และคุณธรรม ย่อมสามารถนำพาองค์กรไปสู่ความเจริญก้าวหน้าและความสำเร็จได้อย่างมีประสิทธิภาพ (นฤมล เพ็ญศิริวรรณ, 2561 : 118) เป็นการแสดงให้เห็นว่าภาวะผู้นำนั้นเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อความสำเร็จของ

องค์การ เนื่องจากผู้นำเป็นผู้กำหนดทิศทาง สร้างแรงจูงใจ และพัฒนาศักยภาพของบุคลากรให้สามารถปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ การบริหารองค์การในยุคปัจจุบันจึงมิได้มุ่งเน้นเพียงการสั่งการหรือควบคุมการทำงานเท่านั้น แต่ยังให้ความสำคัญกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้มีความรู้ ความสามารถ และพร้อมปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องโดยเฉพาะในยุคดิจิทัล ที่เทคโนโลยีสารสนเทศเข้ามามีบทบาทสำคัญต่อการบริหารองค์การ

ผู้นำที่มุ่งสู่ความสำเร็จขององค์การจึงต้องมีลักษณะสำคัญ คือ การส่งเสริมให้บุคลากรมีความมุ่งมั่นในการปฏิบัติงานเพื่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์ในระดับสูง มีทักษะด้านมนุษยสัมพันธ์ สามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้อย่างสร้างสรรค์ สร้างความร่วมมือทั้งภายในและภายนอกองค์การ และมีทักษะทางเทคโนโลยี นอกจากนี้ ผู้นำควรปลูกฝังให้บุคลากรตระหนักถึงความสำคัญของการเรียนรู้และการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง กล้ายอมรับข้อผิดพลาด พร้อมปรับปรุงและพัฒนาศักยภาพของตน รวมทั้งสามารถทำงานร่วมกันได้อย่างยืดหยุ่นและบูรณาการเพื่อบรรลุเป้าหมายร่วมกัน คุณลักษณะสำคัญของผู้นำที่นำองค์การสู่ความสำเร็จของ James M. Kouzes & Barry Z. Posne (1987) ประกอบด้วย

1) การกล้าคิดและพัฒนากระบวนการทำงานใหม่ ๆ เพื่อมุ่งสู่ความเป็นเลิศ (Challenge the Process)

2) การสร้างและถ่ายทอดวิสัยทัศน์ร่วมให้บุคลากรเกิดความเข้าใจและมุ่งมั่นไปในทิศทางเดียวกัน (Inspire a Shared Vision)

3) การส่งเสริมและเปิดโอกาสให้บุคลากรได้แสดงศักยภาพในการปฏิบัติงาน (Enable Others to Act)

4) การประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดีทั้งด้านการทำงานและคุณธรรม (Model the Way)

5) การสร้างขวัญกำลังใจและยกย่องความสำเร็จของบุคลากรอย่างเหมาะสม (Encourage the Heart)

โดยคุณลักษณะเหล่านี้ล้วนเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ช่วยให้ผู้นำสามารถขับเคลื่อนองค์การไปสู่ความสำเร็จได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน (อ้างใน เนตร์พัณณา ยาวิราช, 2556: 53) ซึ่งหลักการนี้สอดคล้องกับ ทฤษฎีองค์การและการจัดการเชิงพุทธ โดยมีเนื้อความว่า ภาวะผู้นำเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อความสำเร็จขององค์การ เนื่องจากผู้นำเป็นผู้กำหนดทิศทาง สร้างแรงจูงใจ และพัฒนาศักยภาพของบุคลากรให้สามารถปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ผู้นำที่ดีจึงต้องทำหน้าที่เป็นทั้งผู้บริหาร ผู้ให้คำปรึกษา และผู้สอนงาน โดยคอยแนะนำ สนับสนุน และติดตามการทำงานของบุคลากรอย่างใกล้ชิด เพื่อให้การปฏิบัติงานเป็นไปตามเป้าหมายขององค์การ ตลอดจนแสดงความรู้ ความสามารถ และความเชี่ยวชาญในการแก้ไขปัญหา เพื่อสร้างความเชื่อมั่นและการยอมรับจากผู้ใต้บังคับบัญชา ความสำคัญของภาวะผู้นำในการบริหารองค์การสู่ความสำเร็จ สามารถพิจารณาได้ดังนี้

หลักที่ 1 การช่วยดึงศักยภาพและความสามารถของผู้บริหารมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดภาวะผู้นำเป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยให้ผู้บริหารสามารถนำความรู้ ความสามารถ และประสบการณ์ที่มีอยู่มาใช้ในการ

บริหารงานได้อย่างเต็มศักยภาพ โดยสามารถสร้างแรงจูงใจและชักจูงให้บุคลากรเกิดความร่วมมือในการปฏิบัติงานเพื่อบรรลุเป้าหมายขององค์การ

หลักที่ 2 การช่วยประสานความสัมพันธ์และลดความขัดแย้งภายในองค์การผู้นำที่ได้รับการยอมรับจากบุคลากรจะสามารถสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างสมาชิกในองค์การ ลดความขัดแย้งที่อาจเกิดขึ้น และส่งเสริมการทำงานร่วมกันอย่างสร้างสรรค์ อันนำไปสู่ความสามัคคีและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของบุคลากร

หลักที่ 3 การช่วยสร้างแรงจูงใจและความทุ่มเทในการปฏิบัติงาน ภาวะผู้นำที่ดีจะทำให้บุคลากรเกิดความศรัทธา ความเชื่อมั่น และความไว้วางใจในตัวผู้นำ ส่งผลให้เกิดความเต็มใจในการอุทิศความรู้ความสามารถ และความพยายามในการปฏิบัติงานเพื่อความสำเร็จขององค์การ

หลักที่ 4 การเป็นหลักยึดและสร้างความมั่นคงให้แก่องค์การในภาวะวิกฤต เมื่อองค์การต้องเผชิญกับปัญหาหรือสถานการณ์ที่ท้าทาย ภาวะผู้นำจะมีบทบาทสำคัญในการสร้างขวัญกำลังใจ เป็นศูนย์รวมจิตใจของบุคลากร และนำพาองค์การให้สามารถก้าวผ่านอุปสรรคต่าง ๆ ไปได้อย่างมั่นคงและมีประสิทธิภาพ

เมื่อภาวะผู้นำจึงเป็นองค์ประกอบสำคัญของการบริหารองค์การสู่ความสำเร็จ เพราะไม่เพียงช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการดำเนินงานเท่านั้น แต่ยังช่วยสร้างความร่วมมือ ความเชื่อมั่น และความเข้มแข็งภายในองค์การ อันเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาและความสำเร็จอย่างยั่งยืนในอนาคต (สุรพล สุยะพรหม และคณะ, 2555: 23) ซึ่งสอดคล้องกับหลักภาวะผู้นำกับการบริหารองค์การในยุคนิวนอร์มัล (ViSTAR Model) ที่ผู้นำจะต้องมีคุณลักษณะ 5 ประการ ประกอบด้วย 1. วิสัยทัศน์ (Vision) 2. คิดเชิงระบบ (System Thinker) 3. ต้องใช้เทคโนโลยี (Technology) 4. ผู้นำต้องมีความรับผิดชอบ (Accountability) และ 5. มีความยืดหยุ่น (Resilience) (วีระพงศ์ เกียรติไพรยศ และพระปลัดสถิตย์ โพธิญาโณ, 2565 : 131)

นอกจากที่กล่าวมาแล้วนั้น การบริหารองค์การที่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ผู้บริหารจึงต้องรู้เท่าทันและปรับเปลี่ยนการบริหารหรือปรับกลยุทธ์การบริหารให้มีความเหมาะสม เนื่องจากภาวะผู้นำของผู้บริหารองค์การถือเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อความสำเร็จหรือความล้มเหลวขององค์การ โดยเฉพาะในการบริหารยุทธศาสตร์ขององค์การภาครัฐ ซึ่งไม่มีรูปแบบภาวะผู้นำใดที่สามารถนำมาใช้ได้อย่างเหมาะสมในทุกสถานการณ์ ผู้บริหารจึงจำเป็นต้องประยุกต์ใช้รูปแบบภาวะผู้นำให้สอดคล้องกับบริบทและสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป โดยควรให้ความสำคัญกับการพัฒนาภาวะผู้นำในด้านต่าง ๆ ได้แก่ ภาวะผู้นำแบบการทำงานเป็นทีม ภาวะผู้นำที่มีความสามารถพิเศษ ภาวะผู้นำเชิงเปลี่ยนแปลง ภาวะผู้นำทางวัฒนธรรม ภาวะผู้นำองค์การแห่งการเรียนรู้ และภาวะผู้นำแบบหุ้นส่วน ซึ่งล้วนเป็นแนวทางสำคัญที่ช่วยส่งเสริมให้การวางแผนยุทธศาสตร์และการนำยุทธศาสตร์ไปสู่การปฏิบัติสามารถดำเนินได้อย่างมีประสิทธิภาพ บรรลุเป้าหมายขององค์การ และสอดคล้องกับบริบทของการบริหารภาครัฐในยุคปัจจุบัน (ลักษณา ศิริวรรณ,2566 : 27)

จากที่กล่าวมาจึงสะท้อนให้เห็นว่าภาวะผู้นำเป็นปัจจัยสำคัญหรือเป็นหัวใจที่ช่วยขับเคลื่อนองค์การสู่ความสำเร็จ เนื่องจากผู้นำมีบทบาทในการกำหนดทิศทาง สร้างวิสัยทัศน์ และพัฒนาศักยภาพของบุคลากรให้สามารถปฏิบัติงานได้อย่างเต็มประสิทธิภาพ นอกจากนี้ ผู้นำยังมีส่วนสำคัญในการสร้างแรงจูงใจ ประสานความร่วมมือ และลดความขัดแย้งภายในองค์การ ทำให้บุคลากรเกิดความเชื่อมั่นและพร้อมทุ่มเทใน

การทำงานร่วมกัน ดังนั้น ภาวะผู้นำที่มีประสิทธิภาพจึงเป็นกลไกสำคัญที่ช่วยให้องค์การสามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลง บรรลุเป้าหมาย และพัฒนาไปสู่ความสำเร็จอย่างยั่งยืน โดยแสดงตามภาพ

ภาพที่ 2 แสดงภาวะผู้นำในการบริหารองค์การสู่ความสำเร็จ

ภาวะผู้นำกับการบริหารองค์การยุคดิจิทัล

ยุคปัจจุบันที่เทคโนโลยีดิจิทัลเข้ามามีบทบาทสำคัญต่อการดำเนินงานขององค์การ จึงต้องมีการปรับเปลี่ยนการบริหารให้มีความเหมาะสมกับบริบทปัจจุบัน ซึ่งกล่าวได้ว่าความท้าทายในการบริหารองค์การในยุคดิจิทัลมีปัจจัยสำคัญ ดังนี้

ประการที่ 1 ปัจจัยเกี่ยวกับพัฒนาคน เมื่อสภาพปัจจุบันที่เทคโนโลยีสารสนเทศเข้ามามีบทบาทต่อการบริหารงานในองค์การ จึงต้องมีการพัฒนาคนให้มีความพร้อมในการนำเทคโนโลยีมาใช้ในการทำงาน ซึ่งมี 3 กลุ่ม คือ 1. ผู้บริหาร ต้องมีความรู้ความเข้าใจ และมีวิสัยทัศน์ในการนำเทคโนโลยีมาใช้ในองค์การ 2. บุคลากร ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการพัฒนาทักษะด้านดิจิทัล ต้องมีการส่งเสริมทักษะดังกล่าวแก่บุคลากร (นนท์นภา มาตรวิจิตร และศิริลักษม์ ตันตยกุล, 2568 : 446) ให้เข้าสามารถใช้เทคโนโลยีดิจิทัลได้อย่างเหมาะสม 3. ผู้รับบริการ ซึ่งถือว่าเป็นผู้มีส่วนได้เสียสำคัญกลุ่มหนึ่งที่ต้องได้รับการแนะนำให้สามารถเข้าถึงการให้บริการผ่านระบบเทคโนโลยีขององค์การ

ประการที่ 2 ปัจจัยด้านพัฒนาระบบสารสนเทศ คือ การนำระบบเทคโนโลยีดิจิทัล หรือปัญญาประดิษฐ์ที่เหมาะสม และมีความสเถียรมาใช้ในการบริหารงานภาคในองค์การ เพื่อให้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของยุคปัจจุบัน

จากความท้าทายที่กล่าวมา ผู้บริหารจึงเป็นผู้ที่มีบทบามสำคัญอย่างยิ่งในการนำพาองค์กรให้สามารถปรับตัวอยู่รอดในท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางเทโนโลยีดิจิทัล ผู้บริหารหรือผู้นำในยุคดิจิทัลจำเป็นต้องมีวิสัยทัศน์กว้างไกล สามารถประยุกต์ใช้เทคโนโลยี นวัตกรรม และความคิดสร้างสรรค์ในการบริหารจัดการองค์การ เพื่อให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมทางธุรกิจและสังคมที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว ซึ่งณัฐวุฒิ พงศ์สิริ กล่าวถึงบทบาทสำคัญของภาวะผู้นำกับการบริหารองค์การดิจิทัล มีดังนี้

1) การสร้างสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมองค์กรที่เอื้อต่อการพัฒนา ผู้นำควรส่งเสริมสภาพแวดล้อมในการทำงานที่เอื้อต่อการเรียนรู้ การทำงานเป็นทีม และการสร้างสรรค์นวัตกรรม โดยผสมผสานปัจจัยด้านสภาพแวดล้อมการทำงาน วัฒนธรรมองค์กร และความคิดสร้างสรรค์ เพื่อกระตุ้นให้บุคลากรกล้าคิด กล้าทดลอง และยอมรับการเรียนรู้จากความผิดพลาด

2) การส่งเสริมการสร้างนวัตกรรมอย่างต่อเนื่อง ผู้นำต้องสนับสนุนให้เกิดการพัฒนานวัตกรรมหรือบริการใหม่ ๆ อย่างสม่ำเสมอ เพื่อสร้างโอกาสทางการแข่งขันและเพิ่มศักยภาพในการเติบโตขององค์การในระยะยาว

3) การปรับเปลี่ยนกลยุทธ์ให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลง ผู้นำในยุคปัจจุบันต้องมีความสามารถในการวิเคราะห์สถานการณ์และปรับกลยุทธ์การดำเนินงานให้สอดคล้องกับบริบทที่เปลี่ยนแปลงไป โดยใช้ประโยชน์จากองค์ความรู้ ความเชี่ยวชาญ และศักยภาพของบุคลากรภายในองค์การให้เกิดประโยชน์สูงสุด

4) การกล้าตัดสินใจเพื่อการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาองค์การ ท่ามกลางความก้าวหน้าของเทคโนโลยี ผู้นำต้องกล้าปรับเปลี่ยนกระบวนการทำงาน พัฒนารูปแบบการบริการ และนำเทคโนโลยีใหม่มาใช้เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการดำเนินงานและตอบสนองต่อความต้องการที่เปลี่ยนแปลงของสังคม

5) การบริหารและพัฒนาศักยภาพบุคลากรยุคดิจิทัล ผู้นำควรให้ความสำคัญกับการพัฒนาทักษะดิจิทัลของบุคลากร เปิดโอกาสให้บุคลากรมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น สามารถตัดสินใจและสร้างสรรค์ผลงานได้อย่างเต็มศักยภาพ เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้และนวัตกรรมภายในองค์การ

6) การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีและระบบอัตโนมัติในการบริหารงาน ผู้นำควรมีความรู้ความเข้าใจในการนำเทคโนโลยีดิจิทัล ระบบอัตโนมัติ และปัญญาประดิษฐ์มาใช้ร่วมกับการทำงานของบุคลากร เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพ ลดข้อผิดพลาด และยกระดับศักยภาพขององค์การให้สามารถแข่งขันได้ในยุคดิจิทัล (อ้างในธรรมนิติ, 2569: ออนไลน์)

ภาวะผู้นำในยุคปัจจุบันมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการบริหารองค์การท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีและสังคมที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว ผู้นำจำเป็นต้องมีวิสัยทัศน์ เปิดรับนวัตกรรม และสามารถประยุกต์ใช้เทคโนโลยีเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการดำเนินงาน ควบคู่กับการพัฒนาศักยภาพของบุคลากรและการสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้ภายในองค์การ นอกจากนี้ การส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ การทำงานร่วมกัน

และการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลง จะช่วยให้องค์การสามารถแข่งขันและเติบโตได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนในยุคดิจิทัล ในขณะเดียวกันผู้บริหารประยุกต์ใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาส่งเสริมการสร้างภาวะผู้นำในการบริหารองค์การยุคดิจิทัลได้ ซึ่งมีหลายหลักธรรม แต่ในที่นี้จะกล่าวเฉพาะหลักทุติยปาปณิกสูตร (องฺ.ติก. (ไทย) 20/20/163) หรือกล่าวอีกชื่อว่า หลักปาปณิกธรรม 3 ประการ (พระพรหมคุณาภรณ์, 2564 : 96) ซึ่งเป็นหลักธรรมของพ่อค้า ผู้บริหารหรือผู้นำก็เปรียบเสมือนพ่อค้ามีหน้าที่ทำให้การบริหารเป็นไปด้วยความเรียบร้อย ตอบสนองความต้องการของผู้มาใช้บริการ ซึ่งมี 3 ประการ ประกอบด้วย 1. จักขุมา (ตาดี) นำมาใช้ในการเสริมสร้างภาวะผู้นำยุคดิจิทัล คือ การสร้างวิสัยทัศน์ การจัดทำแผนขององค์การที่สอดคล้องกับสถานการณ์ 2. วิธูโร (จัดเจนธุรกิจ) เสริมสร้างภาวะผู้นำยุคดิจิทัล คือ การสร้างความเชี่ยวชาญในตัวเองและส่งเสริมให้บุคลากรมีทักษะด้านดิจิทัล 3. นิสสยสัมปันโน (พร้อมด้วยแหล่งทุนที่อาศัย) เสริมสร้างภาวะผู้นำยุคดิจิทัล คือ การสร้างมนุษยสัมพันธ์ หรือความร่วมมือทั้งภายในและภายนอกองค์การ เพื่อนำพาองค์การไปสู่เป้าหายในยุคดิจิทัลอย่างมีประสิทธิภาพ โดยแสดงตามภาพ

ภาพที่ 3 ภาวะผู้นำกับการบริหารองค์การยุคดิจิทัล

องค์ความรู้ใหม่

นำเสนอบทความวิชาการเรื่อง ภาวะผู้นำกับการบริหารองค์การยุคดิจิทัล ผู้เขียนได้สังเคราะห์องค์ความรู้ใหม่ได้ดังต่อไปนี้

ภาวะผู้นำกับการบริหารองค์การยุคดิจิทัลถือเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อความสำเร็จและความยั่งยืนขององค์การในปัจจุบัน โดยการบริหารองค์การตามแนวคิด POSDC ประกอบด้วย การวางแผน การจัดองค์การ การบริหารคน การอำนวยการ และการควบคุมประเมินผล ซึ่งเป็นกระบวนการสำคัญที่ช่วยให้การดำเนินงานมีประสิทธิภาพ สามารถใช้ทรัพยากรได้อย่างคุ้มค่า และบรรลุเป้าหมายขององค์การอย่างเป็นระบบ ซึ่งภาวะผู้นำถือเป็นหัวใจสำคัญของการบริหารองค์การ เนื่องจากผู้นำมีบทบาทในการกำหนดทิศทาง สร้างวิสัยทัศน์ สร้างแรงจูงใจ และพัฒนาศักยภาพของบุคลากรให้พร้อมต่อการเปลี่ยนแปลง โดยผู้นำที่มีประสิทธิภาพต้องมีคุณลักษณะด้านการคิดเชิงสร้างสรรค์ การทำงานร่วมกัน การเป็นแบบอย่างที่ดี และการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของบุคลากร

นอกจากนี้การบริหารองค์การยุคดิจิทัลนั้น ผู้นำจะต้องสามารถประยุกต์ใช้เทคโนโลยีดิจิทัล นวัตกรรม และปัญญาประดิษฐ์มาใช้ในการบริหารงาน พร้อมทั้งส่งเสริมพัฒนาทักษะดิจิทัลของบุคลากรและสร้างวัฒนธรรมองค์การแห่งการเรียนรู้ เพื่อให้องค์การสามารถปรับตัวต่อความเปลี่ยนแปลง เพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขัน และพัฒนาไปสู่ความสำเร็จอย่างมั่นคงและยั่งยืนในอนาคต ดังแผนภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 4 แสดงองค์ความรู้เกี่ยวกับ ภาวะผู้นำกับการบริหารองค์การในยุคปัจจุบัน

สรุป

การบริหารองค์การในยุคปัจจุบันต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วด้านเศรษฐกิจ สังคม เทคโนโลยี และการแข่งขัน ทำให้องค์กรจำเป็นต้องปรับตัวอย่างต่อเนื่อง โดยภาวะผู้นำถือเป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดทิศทาง วิสัยทัศน์ และกลยุทธ์ เพื่อขับเคลื่อนองค์กรสู่ความสำเร็จอย่างยั่งยืน ผู้นำยุคใหม่ต้องส่งเสริมการมีส่วนร่วม การทำงานเป็นทีม การพัฒนาศักยภาพบุคลากร และการสร้างนวัตกรรม พร้อมทั้งสามารถบริหารการเปลี่ยนแปลงได้อย่างมีประสิทธิภาพ หลักการบริหารองค์การตามแนวคิด POSDC ประกอบด้วย การวางแผน การจัดองค์การ การบริหารทรัพยากรมนุษย์ การอำนวยการ และการควบคุมประเมินผล ซึ่งช่วยให้องค์กรดำเนินงานอย่างเป็นระบบและมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ ผู้นำในยุคดิจิทัลยังต้องสามารถประยุกต์ใช้เทคโนโลยี ปัญญาประดิษฐ์ และประยุกต์หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น หลักทุติยปาปณิกสูตร เพื่อเพิ่มศักยภาพให้องค์การสามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงและเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันได้อย่างต่อเนื่อง อันนำไปสู่การเติบโตและความสำเร็จอย่างยั่งยืนขององค์การในอนาคต

เอกสารอ้างอิง

ธรรมนิติ. (2569). *ผู้นำในยุคดิจิทัล Economy*. สืบค้นข้อมูลจาก https://www.dharmniti.co.th/

นฤมล เพ็ญสิริวรรณ. (2561). ภาวะผู้นำกับการพัฒนาองค์กรให้มีประสิทธิภาพสูงสุด. *วารสาร มจร มนุษยศาสตร์ปริทรรศน์*, 4(2), 117–125.

นันทวัฒน์ บรมานันท์. (2560). *หลักกฎหมายปกครองเกี่ยวกับบริการสาธารณะ* (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพมหานคร: วิญญูชน.

เนตร์พัณณา ยาวิราช. (2556). *การจัดการสมัยใหม่* (พิมพ์ครั้งที่ 8). กรุงเทพมหานคร: บริษัท ทริปเพิ้ล กรุ๊ป จำกัด.

ปกิตน์ สันตินิยม (2563). ภาวะผู้นำของผู้บริหารองค์กรภายใต้ยุคการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี. *วารสารวิชาการรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์*, 2(2), 10 – 19.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2549). *พุทธวิธีในการบริหาร* (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

วิโรจน์ สารรัตนะ, พระครูสุธีจริยวัฒน์, พระครูธรรมาภิสมัย, พระมหาศุภชัย สุภกิจโจ, พระณัฐวุฒิ สัพโส และ วิทูล ทาชา. (2561). ภาวะผู้นำสำหรับศตวรรษที่ 21. *วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร*, 20(1), 261-271.

วีระพงศ์ เกียรติไพรยศ และพระปลัดสถิตย์ โพธิญาโณ. (2565). ภาวะผู้นำกับการบริหารองค์การในยุคนิวนอร์มัล. *วารสารพุทธสังคมวิทยาปริทรรศน์*, 7(1), 123-134.

ลักษณา ศิริวรรณ. (2566). ภาวะผู้นำกับความสำเร็จของการวางแผนยุทธศาสตร์และการนำไปสู่การปฏิบัติ. *วารสาร มจร พุทธปัญญาปริทรรศน์*, 8(6), 27.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2564). *พจนานุกรม ฉบับประมวลธรรม.* (พิมพ์ครั้งที่ 43). ม.ป.ท.

สุรพล สุยะพรหม และคณะ. (2555). *ทฤษฎีองค์การและการจัดการเชิงพุทธ*. พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

Kotter, J. P. (1996). *Leading Change*. Boston: Harvard Business School Press.

Northouse, Peter G. (2018). *Leadership: Theory and Practice*. (8th ed.). SAGE Publications.

นวัตกรรมชุมชนกับการสร้างสมดุลทางสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมเพื่อความยั่งยืน

COMMUNITY INNOVATION AND THE CREATION OF SOCIAL, ECONOMIC, AND ENVIRONMENTAL BALANCE FOR SUSTAINABILITY

ธนวิชญ์ กิจเดช[1], กมลชนก ม่วงเมืองแสน[2], ปรีชา วงศ์ทิพย์[3], กรชนก สนิทวงค์4, นรภัทร เดโชพยัตชัย5

Thanawit Kitdet[1], Kamonchanok Moungmuangsan[2], Preecha Wongthip[3], Kornchanok Sanitwong[4], Noraphatra Dehchopayathchai[5]

วิทยาลัยสงฆ์เชียงราย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประเทศไทย[1-5]

Chiang Rai Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand[1-5]

Corresponding author. E-mail: Thanawitkitdet@gmail.com

Received 26 May 2026; Revised 2 June 2026; Accepted 26 June 2026

****

นวัตกรรมชุมชนกับการสร้างสมดุลทางสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมเพื่อความยั่งยืน

ธนวิชญ์ กิจเดช, กมลชนก ม่วงเมืองแสน, ปรีชา วงศ์ทิพย์,
กรชนก สนิทวงค์, นรภัทร เดโชพยัตชัย

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่ออธิบายแนวคิดการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน โดยเน้นการบูรณาการระหว่างนวัตกรรมชุมชน การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน และการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า ภายใต้บริบทการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมในปัจจุบัน ซึ่งแม้จะมีการยกระดับคุณภาพชีวิตผ่านระบบการศึกษาและเทคโนโลยี แต่ยังคงปรากฏความไม่สมดุลระหว่างการเติบโตทางเศรษฐกิจกับความเข้มแข็งของชุมชนและสิ่งแวดล้อม ส่งผลให้เกิดการพึ่งพาภายนอกและการลดทอนบทบาทของภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยแนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนจึงถูกนำมาใช้เป็นกรอบสำคัญในการกำหนดทิศทางการพัฒนา และเห็นว่า การพัฒนาอาชีพในชุมชนในปัจจุบันจำเป็นต้องอาศัยนวัตกรรมและเทคโนโลยีเพื่อเพิ่มโอกาสทางเศรษฐกิจ ลดความเหลื่อมล้ำ และยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน ขณะเดียวกัน การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนถือเป็นกลไกสำคัญที่ทำให้การพัฒนามีความสอดคล้องกับบริบทพื้นที่ โดยครอบคลุมตั้งแต่การคิด การตัดสินใจ การดำเนินงาน และการประเมินผล นอกจากนี้ การใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า โดยเฉพาะแนวคิด 3R และเศรษฐกิจหมุนเวียน ควบคู่กับการประหยัดพลังงานและน้ำ ช่วยลดการสูญเสียทรัพยากร ลดของเสีย และส่งเสริมการจัดการสิ่งแวดล้อมอย่างเป็นระบบ

บทความวิชาการนี้คาดว่าจะก่อให้เกิดองค์ความรู้และความเข้าใจเชิงบูรณาการเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนที่สอดคล้องกับบริบทของสังคมไทยในยุคปัจจุบัน โดยสามารถนำไปใช้เป็นกรอบแนวคิดสำหรับหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สถาบันการศึกษา และผู้นำชุมชน ในการกำหนดนโยบาย วางแผน และออกแบบกิจกรรมพัฒนาชุมชนที่มุ่งเน้นการมีส่วนร่วม การสร้างนวัตกรรม และการบริหารจัดการทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ อีกทั้งยังสามารถประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการส่งเสริมอาชีพ สร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจฐานราก ลดความเหลื่อมล้ำ และยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน ควบคู่กับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อันจะนำไปสู่การพึ่งพาตนเองของชุมชน ความมั่นคงทางสังคม และการพัฒนาที่ยั่งยืนในระยะยาว

คำสำคัญ: นวัตกรรมชุมชน; การสร้างสมดุลทางสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม; ความยั่งยืน

COMMUNITY INNOVATION AND THE CREATION OF SOCIAL, ECONOMIC, AND ENVIRONMENTAL BALANCE FOR SUSTAINABILITY

Thanawit Kitdet, Kamonchanok Moungmuangsan, Preecha Wongthip,
Kornchanok Sanitwong, Noraphatra Dehchopayathchai

Abstract

This academic article aims to explain the concept of sustainable community development, focusing on the integration of community innovation, community participation, and efficient resource use within the context of current economic and social changes. Despite improvements in quality of life through education and technology, there remains an imbalance between economic growth and the strength of communities and the environment, leading to external dependence and a diminishing role of local wisdom. Therefore, the concept of sustainable development has been adopted as a key framework for guiding development directions. It is observed that community career development today requires innovation and technology to increase economic opportunities, reduce inequality, and enhance the quality of life for citizens. At the same time, community participation is a crucial mechanism that ensures development aligns with local contexts, covering everything from planning and decision-making to implementation and evaluation. Additionally, the efficient use of resources, particularly through the 3R concept and circular economy, along with energy and water conservation, helps reduce resource loss, minimize waste, and promote systematic environmental management.

This academic article is expected to generate integrated knowledge and understanding of sustainable community development approaches that align with the current context of Thai society. It can be used as a conceptual framework for government agencies, the private sector, local administrative organizations, educational institutions, and community leaders in formulating policies, planning, and designing community development activities that focus on participation, innovation, and efficient resource management. Additionally, it can be applied as a guideline for promoting careers, strengthening the grassroots economy, reducing inequality, and enhancing the quality of life for the people, alongside the conservation of natural resources and the environment. This will lead to community self-reliance, social stability, and long-term sustainable development.

Keywords: Community Innovation; Creation of Social Economic and Environmental; Balance, Sustainability

บทนำ

การพัฒนาประเทศในระยะปัจจุบันได้ให้ความสำคัญกับการยกระดับศักยภาพมนุษย์ผ่านกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิต โดยเฉพาะภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 (พ.ศ. 2566–2570) ที่มุ่งเน้นการสร้างระบบนิเวศการเรียนรู้ที่เอื้อต่อการเข้าถึงความรู้ของประชาชนทุกช่วงวัยอย่างทั่วถึงและเท่าเทียม ทั้งยังส่งเสริมให้ภาคส่วนต่าง ๆ มีบทบาทร่วมกันในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ พื้นที่สร้างสรรค์ และสื่อการเรียนรู้ที่มีคุณภาพ ทันสมัย และสอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียนในแต่ละบริบทพื้นที่ เพื่อเปิดโอกาสให้เกิดการพัฒนาศักยภาพตนเองอย่างต่อเนื่อง และนำไปสู่การปลูกฝังค่านิยมการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2565) แนวทางดังกล่าวยังสอดคล้องกับการปฏิรูประบบการศึกษาและการเรียนรู้ของประเทศที่มุ่งขับเคลื่อนการจัดการศึกษาในลักษณะ “การร่วมพัฒนาชุมชนและสังคมแห่งการเรียนรู้” โดยให้ความสำคัญกับการบูรณาการการศึกษาเพื่อการพัฒนาตนเองควบคู่กับการเรียนรู้ตลอดชีวิต เพื่อรองรับการพัฒนาศักยภาพคนในทุกช่วงวัยอย่างเป็นระบบ พร้อมทั้งเน้นการกำหนดบทบาทหน้าที่ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอย่างชัดเจน และส่งเสริมความร่วมมือระหว่างองค์กรต่าง ๆ เพื่อให้เกิดการดำเนินงานที่เชื่อมโยงและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ซึ่งถือเป็นกลไกสำคัญในการยกระดับคุณภาพการศึกษาและการเรียนรู้ของประเทศ (คณะกรรมการอิสระเพื่อการปฏิรูปการศึกษา, สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2564)

หลักในการพัฒนาอย่างยั่งยืนถือเป็นหัวใจสำคัญในการแก้ไขปัญหาสังคมในปัจจุบัน โดยเน้นการพิจารณาอย่างรอบด้านในมิติทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่สมดุล สามารถตอบสนองความต้องการของคนในสังคมปัจจุบันได้อย่างทั่วถึง ขณะเดียวกันก็ไม่ก่อให้เกิดผลกระทบหรือการเบียดเบียนทรัพยากรของคนรุ่นหลัง แนวคิดดังกล่าวมุ่งสร้างความเป็นธรรมและความยั่งยืนในการพัฒนา (Elkington, 1997; Sachs, 2015) ซึ่งในยุคที่โลกมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว นวัตกรรมเพื่อความยั่งยืนจึงมีบทบาทสำคัญในฐานะเครื่องมือในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาสังคมทั้งในระดับชุมชนและระดับโลก โดยไม่ได้จำกัดเพียงการสร้างเทคโนโลยีหรือวิธีการใหม่เท่านั้น แต่ยังครอบคลุมถึงการบูรณาการแนวคิด กระบวนการและการมีส่วนร่วมของภาคส่วนต่าง ๆ เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิต ควบคู่ไปกับการอนุรักษ์และใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพในระยะยาว โดยไม่ส่งผลกระทบต่อความต้องการของคนรุ่นต่อไป แต่เมื่อพิจารณาในบริบทของ “นวัตกรรมชุมชนกับการสร้างสมดุลทางสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมเพื่อความยั่งยืน” จะเห็นได้ว่านวัตกรรมที่เกิดจากฐานชุมชนมีบทบาทสำคัญในการนำหลักการพัฒนาอย่างยั่งยืนมาปรับใช้ในระดับพื้นที่อย่างเป็นรูปธรรม โดยชุมชนสามารถนำทุนทางสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น และทรัพยากรที่มีอยู่มาพัฒนาให้เกิดประโยชน์สูงสุด พร้อมทั้งสร้างความสมดุลระหว่างการเติบโตทางเศรษฐกิจ ความเข้มแข็งทางสังคม และการรักษาสิ่งแวดล้อม นวัตกรรมชุมชนจึงไม่เพียงเป็นเครื่องมือในการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า แต่ยังเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนความยั่งยืนในระยะยาวอย่างแท้จริง

ระดับการขับเคลื่อนเชิงพื้นที่ กระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม ได้กำหนดบทบาทของสถาบันอุดมศึกษาเชิงยุทธศาสตร์ โดยจัดให้มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒอยู่ในกลุ่มการพัฒนา

ชุมชนเชิงพื้นที่ (Area-based and community engagement) ซึ่งมุ่งเน้นการนำองค์ความรู้ เทคโนโลยี และนวัตกรรมไปสนับสนุนการพัฒนาชุมชนในระดับท้องถิ่น เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของประชาชนและยกระดับศักยภาพของชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม สอดคล้องกับบทบาทของมหาวิทยาลัยในการเป็น “มหาวิทยาลัยแห่งการเรียนรู้เพื่อสังคม” (Learning University for Society) ที่ทำหน้าที่เป็นกลไกทางวิชาการในการเชื่อมโยงองค์ความรู้สู่การพัฒนาสังคม (มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2564) และเมื่อพิจารณาร่วมกันจะเห็นได้ว่า นโยบายด้านการศึกษา การเรียนรู้ตลอดชีวิต และบทบาทของสถาบันอุดมศึกษาล้วนเป็นฐานสำคัญที่สนับสนุนการเกิด “นวัตกรรมชุมชน” ซึ่งทำหน้าที่เป็นเครื่องมือในการเชื่อมโยงองค์ความรู้สมัยใหม่เข้ากับทุนทางสังคมและภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชน นำไปสู่การสร้างความสมดุลระหว่างการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ ความเข้มแข็งทางสังคม และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอย่างเหมาะสม อันเป็นรากฐานของการพัฒนาอย่างยั่งยืนในระยะยาว ทั้งในระดับพื้นที่และระดับประเทศอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2565; คณะกรรมการอิสระเพื่อการปฏิรูปการศึกษา, สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2564; มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2564)

จะสังเกตได้ว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมในยุคปัจจุบันส่งผลทั้งด้านบวกและด้านลบ โดยด้านบวกก่อให้เกิดการพัฒนาในหลายมิติ เช่น การศึกษา สาธารณสุข และสาธารณูปโภคที่ดีขึ้น อย่างไรก็ตาม กระบวนการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวยังส่งผลกระทบด้านลบตามมา โดยเฉพาะการขยายตัวของรัฐเข้าสู่ชนบท ซึ่งทำให้เกิดความอ่อนแอในระดับชุมชนหลายด้าน ทั้งการพึ่งพิงตลาดมากขึ้น ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ และการลดทอนคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่น ความรู้ที่เคยใช้ในการแก้ปัญหาและสั่งสมกันมาถูกปรับเปลี่ยนและค่อย ๆ เลือนหายไป ตามบริบทของ แนวคิด “ความพอเพียงในการดำเนินชีวิต” จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งในฐานะเงื่อนไขพื้นฐานที่ช่วยให้คนไทยสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างมีศักดิ์ศรี มีอิสระในการกำหนดชะตาชีวิตของตนเอง และมีความสามารถในการจัดการทรัพยากรและปัญหาต่าง ๆ ได้ด้วยตนเอง ซึ่งถือเป็นศักยภาพพื้นฐานของสังคมไทยที่เคยมีมาแต่เดิม แต่ได้ถูกกระทบกระเทือนจากวิกฤตเศรษฐกิจ เช่น ปัญหาฟองสบู่ รวมถึงความอ่อนแอของชนบทและปัญหาเชิงโครงสร้างอื่น ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม (สำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2558; มูลนิธิชัยพัฒนา, 2569) เมื่อพิจารณาเชื่อมโยงกับแนวคิด “นวัตกรรมชุมชนกับการสร้างสมดุลทางสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมเพื่อความยั่งยืน” จะเห็นได้ว่านวัตกรรมชุมชนสามารถเป็นเครื่องมือสำคัญในการฟื้นฟูศักยภาพของชุมชนท้องถิ่น ช่วยลดผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้าง โดยการนำทุนทางสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น และทรัพยากรที่มีอยู่มาพัฒนาอย่างเหมาะสม เพื่อสร้างความสมดุลระหว่างการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจ ความเข้มแข็งทางสังคม และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม อันจะนำไปสู่การพัฒนาที่มั่นคงและยั่งยืนในระยะยาวอย่างแท้จริง

จากภาพรวมของการพัฒนาประเทศ จะเห็นว่ารัฐพยายามยกระดับคนผ่านการเรียนรู้ตลอดชีวิตและการสร้างระบบการศึกษาที่เปิดโอกาสให้ทุกคนเข้าถึงความรู้ได้มากขึ้น แต่ในอีกด้านหนึ่ง การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมกลับทำให้ชุมชนบางส่วนอ่อนแอลง เกิดการพึ่งพาภายนอกมากขึ้น และภูมิปัญญาท้องถิ่นถูกลดความสำคัญลง สิ่งเหล่านี้สะท้อนว่าการพัฒนาไม่ได้มีผลดีเพียงด้านเดียว เมื่อมองลึกลงไป ปัญหา

สำคัญคือความไม่สมดุลระหว่างการเติบโตทางเศรษฐกิจกับความเข้มแข็งของสังคมและสิ่งแวดล้อม ทำให้แนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนเข้ามามีบทบาทมากขึ้น เพราะช่วยกำหนดทิศทางให้การพัฒนาไม่ทำลายทรัพยากรในอนาคต

โดยนวัตกรรมชุมชนจึงเป็นเครื่องมือสำคัญ เพราะไม่ใช่แค่การนำเทคโนโลยีมาใช้ แต่เป็นการนำศักยภาพของคนในพื้นที่ ภูมิปัญญา และทรัพยากรที่มีอยู่มาสร้างการพัฒนาให้เหมาะกับบริบทของตนเอง ซึ่งจะช่วยให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้มากขึ้น และเกิดความสมดุลทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนในระยะยาว

การพัฒนาอาชีพในชุมชนด้วยนวัตกรรม

ในส่วนของการพัฒนาอาชีพในชุมชนด้วยนวัตกรรมนั้น การพัฒนาอาชีพในชุมชนด้วยนวัตกรรมมีความเกี่ยวข้องอย่างใกล้ชิดกับการยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนในหลายมิติ โดยเฉพาะการใช้เทคโนโลยีและระบบดิจิทัลเป็นเครื่องมือสนับสนุนการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากควบคู่ไปกับการพัฒนาสังคมและการเข้าถึงโอกาสอย่างเท่าเทียม โดยมีการพัฒนาอาชีพในชุมชนด้วยนวัตกรรม 3 ประการดังต่อไปนี้

ประการที่ 1 นวัตกรรมด้านการเข้าถึงบริการสาธารณะ

การนำเทคโนโลยีดิจิทัลมาประยุกต์ใช้ในระบบบริการสาธารณะมีบทบาทสำคัญในการลดข้อจำกัดและเพิ่มประสิทธิภาพการเข้าถึงบริการพื้นฐานของประชาชนในชุมชน ทั้งด้านสาธารณสุข การศึกษา และบริการภาครัฐอื่น ๆ โดยช่วยลดความซ้ำซ้อนของขั้นตอนและลดข้อจำกัดด้านเวลาในการเข้ารับบริการ (Ghosh & Stiglitz, 2014) เช่น การใช้แอปพลิเคชันในการจองคิวทางการแพทย์ หรือแพลตฟอร์มออนไลน์ในการเข้าถึงบริการทางสังคม ซึ่งนอกจากจะช่วยเพิ่มความสะดวกแล้ว ยังเป็นพื้นฐานสำคัญที่สนับสนุนให้ประชาชนสามารถเข้าถึงทรัพยากรและโอกาสในการพัฒนาอาชีพได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น

ประการที่ 2 นวัตกรรมด้านสวัสดิการ

ในขณะเดียวกัน ระบบสวัสดิการและการช่วยเหลือทางการเงินในรูปแบบดิจิทัลก็มีบทบาทสำคัญในการเสริมความมั่นคงให้กับประชาชนในระดับชุมชน โดยเฉพาะกลุ่มเปราะบางและผู้มีรายได้น้อย การพัฒนาระบบการโอนเงินหรือเงินอุดหนุนให้มีความรวดเร็ว โปร่งใส และเข้าถึงได้ง่าย ช่วยลดความเหลื่อมล้ำและบรรเทาปัญหาความยากจนได้อย่างเป็นรูปธรรม (Hunziker & von Groote, 2019) ซึ่งความมั่นคงทางเศรษฐกิจพื้นฐานนี้ยังเป็นปัจจัยสำคัญที่เอื้อต่อการเริ่มต้นและต่อยอดการพัฒนาอาชีพในชุมชนให้มีความต่อเนื่องและยั่งยืน

ประการที่ 3 นวัตกรรมด้านการสร้างรายได้

เมื่อประชาชนมีทั้งการเข้าถึงบริการที่สะดวกและมีระบบสวัสดิการที่รองรับอย่างเหมาะสมแล้ว การพัฒนาอาชีพและการสร้างรายได้ในชุมชนจึงสามารถดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น โดยการส่งเสริมอาชีพเสริมและสนับสนุนธุรกิจขนาดเล็กถือเป็นแนวทางสำคัญในการเพิ่มรายได้และสร้างความเข้มแข็ง

ทางเศรษฐกิจฐานราก (Kregel, 2018) อีกทั้งการนำเทคโนโลยีเข้ามาช่วยในการบริหารจัดการธุรกิจและการทำการตลาดออนไลน์ ยังช่วยขยายโอกาสทางธุรกิจให้เข้าถึงตลาดที่กว้างขึ้น และเพิ่มศักยภาพการแข่งขันของผู้ประกอบการในชุมชน (Elms & Low, 2016)

การพัฒนาอาชีพในชุมชนในปัจจุบันไม่สามารถแยกออกจากนวัตกรรมและเทคโนโลยีได้ เพราะสิ่งเหล่านี้ช่วยเปิดโอกาสให้คนในชุมชนเข้าถึงบริการพื้นฐานได้ง่ายขึ้น ลดความเหลื่อมล้ำ และสร้างความมั่นคงในชีวิตมากขึ้น เมื่อประชาชนมีความมั่นคงและเข้าถึงระบบสวัสดิการได้ดี ก็จะเป็นฐานสำคัญในการเริ่มต้นหรือพัฒนาอาชีพของตนเองได้อย่างต่อเนื่อง และการนำเทคโนโลยีมาใช้ในการทำธุรกิจและการตลาดยังช่วยให้คนในชุมชนสามารถสร้างรายได้ เพิ่มโอกาสทางเศรษฐกิจ และแข่งขันได้กว้างขึ้น สุดท้ายจึงเห็นได้ว่านวัตกรรมไม่ได้เป็นเพียงเครื่องมือเสริม แต่เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้การพัฒนาอาชีพในชุมชนเกิดความยั่งยืนและตอบโจทย์ชีวิตจริงมากขึ้น

การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน

เมื่อพิจารณาในบริบทของการพัฒนาอาชีพในชุมชนด้วยนวัตกรรม จะเห็นได้ว่าความสำเร็จของการพัฒนาไม่ได้ขึ้นอยู่เพียงเทคโนโลยีหรือเครื่องมือเท่านั้น แต่ขึ้นอยู่กับ “การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน” เป็นสำคัญ ซึ่งการมีส่วนร่วมมีหลายมิติ ทั้งในลักษณะของการช่วยเหลือโดยสมัครใจ การตื่นตัวและรับรู้ของประชาชน ไปจนถึงการมีบทบาทในกระบวนการตัดสินใจ การดำเนินงาน การรับผลประโยชน์ และการประเมินผลโครงการพัฒนา การมีส่วนร่วมยังหมายถึงการที่ประชาชนเข้าไปมีบทบาทอย่างแข็งขันในเรื่องที่ส่งผลกระทบต่อชีวิตตนเอง ทั้งในฐานะผู้ริเริ่มและผู้ลงมือปฏิบัติ รวมถึงการร่วมกันใช้ความพยายามในการจัดการทรัพยากรและโครงสร้างต่าง ๆ ในชุมชน เพื่อเพิ่มศักยภาพในการพึ่งพาตนเอง จะเห็นว่าความยั่งยืนของการพัฒนาเกิดขึ้นได้เมื่อคนในชุมชนมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง ไม่ใช่เพียงผู้รับผลประโยชน์ แต่เป็นผู้ร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมกำหนดทิศทางของการพัฒนา ซึ่งจะทำให้นวัตกรรมที่เกิดขึ้นสอดคล้องกับปัญหาและบริบทของพื้นที่ และสามารถนำไปใช้ได้จริงในชีวิตประจำวันของคนในชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืนมากขึ้น (ถวิลวดี บุรีกุล, 2548) ซึ่งสอดคล้องกับ การพัฒนาอาชีพและการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน จะเห็นได้ว่าการมีส่วนร่วมไม่ได้เป็นเพียงการเข้าร่วมกิจกรรมเท่านั้น แต่เป็นกระบวนการที่ประชาชนเข้าไปมีบทบาทในทุกขั้นตอนของการพัฒนาของ Cohen และ Uphoff (อ้างถึงใน ธัชพล ยรรยงค์, 2560) ได้อธิบายไว้เป็น 4 ขั้นตอนสำคัญ ประกอบด้วย

ขั้นที่ 1 การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making) เป็นขั้นตอนเริ่มต้นของกระบวนการพัฒนา โดยประชาชนมีบทบาทในการกำหนดความต้องการ การจัดลำดับความสำคัญของปัญหา รวมถึงการเลือกแนวทางหรือนโยบายที่เหมาะสม ทั้งในช่วงวางแผนและการกำหนดแนวทางปฏิบัติ

ขั้นที่ 2 การมีส่วนร่วมในการดำเนินการ (Implementation) เป็นขั้นตอนของการลงมือปฏิบัติ โดยประชาชนมีส่วนร่วมในการสนับสนุนโครงการในด้านต่าง ๆ เช่น การใช้แรงงาน การให้ทรัพยากร การบริหารจัดการ หรือการประสานงาน เพื่อให้การดำเนินงานบรรลุตามเป้าหมาย

ขั้นที่ 3 การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ (Benefits) เป็นขั้นตอนที่เกี่ยวข้องกับการได้รับผลลัพธ์จากการพัฒนา ทั้งในเชิงบวกและเชิงลบ โดยต้องพิจารณาถึงการกระจายผลประโยชน์อย่างเป็นธรรมภายในชุมชน เพื่อให้เกิดความเท่าเทียมและลดผลกระทบที่ไม่พึงประสงค์

ขั้นที่ 4 การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation) เป็นขั้นตอนสุดท้ายที่ประชาชนมีบทบาทในการสะท้อนความคิดเห็น ความคาดหวัง และความพึงพอใจต่อผลการดำเนินงาน โดยสอดคล้องกับ การบริหารจัดการกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในระดับการบริหาร (Managerial Level) ซึ่งสามารถนำมาอธิบายการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนได้อย่างเป็นระบบ โดยมุ่งเน้นให้กระบวนการมีส่วนร่วมเกิดขึ้นอย่างแท้จริง มีความครอบคลุม และสามารถตอบสนองต่อบริบทของพื้นที่ได้อย่างเหมาะสม ผ่านหลักสำคัญ 4 ประการ ดังนี้

ประการที่ 1 การเริ่มต้นอย่างเหมาะสม (Starting Early)

การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนควรเริ่มตั้งแต่ระยะเริ่มต้นของการกำหนดปัญหา การวิเคราะห์สถานการณ์ และการออกแบบแนวทางการพัฒนา ไม่ควรเกิดขึ้นภายหลังการตัดสินใจแล้วเสร็จหรือเมื่อโครงการมีข้อจำกัดจนไม่สามารถปรับเปลี่ยนได้ เพราะจะทำให้การมีส่วนร่วมเป็นเพียงรูปแบบมากกว่าความเป็นจริง การเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่ต้น จะช่วยให้ประชาชนสามารถสะท้อนปัญหาความต้องการ และข้อเสนอแนะได้อย่างรอบด้าน อีกทั้งยังช่วยให้เกิดการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นร่วมกันระหว่างหน่วยงานและชุมชน ซึ่งจะนำไปสู่การกำหนดแนวทางพัฒนาที่สอดคล้องกับบริบทพื้นที่มากยิ่งขึ้น

ประการที่ 2 การคำนึงถึงผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders)

การมีส่วนร่วมที่มีประสิทธิภาพจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกกลุ่มอย่างครอบคลุม ทั้งผู้ได้รับผลกระทบโดยตรงและโดยอ้อม โดยเฉพาะในระดับชุมชนที่มีความหลากหลายของประชาชน ทั้งด้านอาชีพ ฐานะทางเศรษฐกิจ เพศ และช่วงวัย การเปิดโอกาสให้ทุกกลุ่มเข้ามามีบทบาทจะช่วยลดความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงกระบวนการมีส่วนร่วม และทำให้การตัดสินใจสะท้อนความต้องการที่แท้จริงของชุมชนมากขึ้น นอกจากนี้ การออกแบบกระบวนการมีส่วนร่วมควรคำนึงถึงความแตกต่างของแต่ละกลุ่ม เช่น การใช้ภาษาที่เข้าใจง่าย การกำหนดเวลาให้เหมาะสม หรือการอำนวยความสะดวกด้านการเดินทาง เพื่อให้ทุกคนสามารถเข้าร่วมได้อย่างเท่าเทียม

ประการที่ 3 ความจริงใจและความโปร่งใส (Sincerity)

วามสำเร็จของการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนขึ้นอยู่กับความจริงใจของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการดำเนินกระบวนการ โดยต้องมีความโปร่งใสในการให้ข้อมูล เปิดโอกาสให้ประชาชนแสดงความคิดเห็นอย่างอิสระ และรับฟังอย่างแท้จริง ไม่ใช่เพียงการจัดกระบวนการเพื่อให้ครบตามขั้นตอนเท่านั้น การสื่อสารที่ชัดเจนและต่อเนื่อง รวมถึงการอธิบายข้อมูลที่จำเป็นอย่างตรงไปตรงมา จะช่วยลดความเข้าใจผิดและสร้างความไว้วางใจระหว่างภาครัฐและประชาชน เมื่อเกิดความเชื่อมั่นร่วมกัน จะส่งผลให้เกิดความร่วมมือในการพัฒนาและการแก้ไขปัญหาในชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

ประการที่ 4 ความเหมาะสมของกระบวนการ (Suitability)

การเลือกใช้รูปแบบหรือวิธีการมีส่วนร่วมของประชาชนควรพิจารณาความเหมาะสมกับบริบทของชุมชนเป็นสำคัญ ทั้งในด้านลักษณะของโครงการ ความซับซ้อนของปัญหา วัฒนธรรมท้องถิ่น รวมถึงทรัพยากรและศักยภาพของหน่วยงานที่รับผิดชอบ การใช้รูปแบบการมีส่วนร่วมที่ไม่เหมาะสมอาจทำให้ประชาชนเข้าถึงกระบวนการได้ยาก หรือไม่สามารถสะท้อนความคิดเห็นได้อย่างเต็มที่ ดังนั้น กระบวนการมีส่วนร่วมที่ดีควรมีความยืดหยุ่น สามารถปรับใช้ได้หลากหลายรูปแบบ ทั้งการประชุม การรับฟังความคิดเห็น หรือการลงพื้นที่ เพื่อให้สอดคล้องกับบริบทจริงของชุมชนและส่งเสริมการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง (อรทัย ก๊กผล และคณะ, 2556)

การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนถือเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาอาชีพและการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน เพราะไม่เพียงเป็นการเข้าร่วมกิจกรรม แต่เป็นการมีบทบาทตั้งแต่การคิด การตัดสินใจ การลงมือทำ ไปจนถึงการประเมินผล ทำให้ประชาชนรู้สึกเป็นเจ้าของการพัฒนาอย่างแท้จริง เมื่อชุมชนมีส่วนร่วมอย่างจริงจัง นวัตกรรมที่เกิดขึ้นจะสอดคล้องกับปัญหาและความต้องการของพื้นที่มากขึ้น อีกทั้งยังช่วยให้การใช้ทรัพยากรและการแก้ปัญหาเป็นไปอย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพ การมีส่วนร่วมที่ดีควรเริ่มตั้งแต่ต้น เปิดกว้างต่อทุกกลุ่ม มีความโปร่งใส และเลือกวิธีการที่เหมาะสมกับบริบทชุมชน สุดท้ายจึงนำไปสู่การพัฒนาที่เข้มแข็ง พึ่งพาตนเองได้ และยั่งยืนในระยะยาว

การใช้ทรัพยากรในชุมชนอย่างคุ้มค่า

ส่วนของการใช้ทรัพยากรในชุมชนอย่างคุ้มค่า ผู้จัดทำได้นำหลักดังกล่าวมาใช้ในการนำเสนอดังต่อไปนี้

1. แนวคิด 3R (Reduce, Reuse, Recycle)

แนวทางสำคัญในการจัดการทรัพยากรในชุมชนอย่างคุ้มค่าและยั่งยืน โดยมีเป้าหมายเพื่อให้ชุมชนใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างเหมาะสม ลดการเกิดของเสียตั้งแต่ต้นทาง และเพิ่มมูลค่าของวัสดุที่ยังสามารถนำกลับมาใช้ประโยชน์ได้ ซึ่งเป็นการบริหารจัดการทรัพยากรในระดับพื้นที่ให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด ทั้งในมิติสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ และคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน โดยมีขั้นตอนดังนี้

ขั้นตอนแรก คือ Reduce หรือ “การลดการใช้ทรัพยากร” ในระดับชุมชน เป็นการส่งเสริมให้ประชาชนตระหนักและปรับพฤติกรรมการใช้ทรัพยากรให้เท่าที่จำเป็น เช่น การลดการใช้พลาสติกแบบใช้ครั้งเดียว การใช้วัสดุในครัวเรือนอย่างประหยัด การเลือกใช้ผลิตภัณฑ์ที่มีอายุการใช้งานยาวนาน รวมถึงการใช้ทรัพยากรท้องถิ่นอย่างรู้คุณค่า แนวทางนี้ช่วยลดต้นทุนของครัวเรือนและลดภาระของระบบจัดการขยะในชุมชนตั้งแต่ต้นทาง

ขั้นตอนที่สอง คือ Reuse หรือ “การนำทรัพยากรกลับมาใช้ซ้ำ” ในบริบทชุมชน เป็นการส่งเสริมการใช้สิ่งของเดิมให้เกิดประโยชน์หลายครั้ง เช่น การใช้ภาชนะซ้ำในครัวเรือน การนำวัสดุเหลือใช้มาดัดแปลงเป็นของใช้ใหม่ การแลกเปลี่ยนหรือแบ่งปันสิ่งของระหว่างสมาชิกในชุมชน รวมถึงการซ่อมแซมอุปกรณ์แทนการซื้อใหม่ แนวทางนี้ช่วยลดรายจ่าย เพิ่มการพึ่งพาตนเอง และสร้างวัฒนธรรมการใช้ทรัพยากรอย่างรู้คุณค่าในระดับชุมชน

ขั้นตอนที่สาม คือ Recycle หรือ “การนำทรัพยากรกลับมาใช้ใหม่” เป็นการจัดการวัสดุเหลือใช้ในชุมชนโดยการคัดแยกและส่งต่อเข้าสู่กระบวนการแปรรูป เช่น การแยกขยะพลาสติก กระดาษ โลหะ และแก้ว เพื่อเข้าสู่ระบบรีไซเคิล รวมถึงการนำขยะอินทรีย์ไปทำปุ๋ยหมักใช้ในครัวเรือนหรือเกษตรชุมชน แนวทางนี้ไม่เพียงช่วยลดปริมาณขยะ แต่ยังสามารถสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับทรัพยากรที่ถูกทิ้งไปแล้วได้อีกด้วย โดย 3R เป็นกระบวนการจัดการทรัพยากรที่ช่วยให้ชุมชนใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่าและมีประสิทธิภาพมากขึ้น ผ่านการลดการใช้ การนำกลับมาใช้ซ้ำ และการรีไซเคิล ซึ่งเมื่อมีการนำไปปฏิบัติอย่างต่อเนื่องในระดับชุมชน จะช่วยลดขยะ ลดค่าใช้จ่าย และสร้างความตระหนักในการใช้ทรัพยากรอย่างรับผิดชอบ อันนำไปสู่การพัฒนาชุมชนที่เข้มแข็งและยั่งยืนในระยะยาว (สำนักงานอาคารเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา, 2569: ออนไลน์)

2. การใช้ทรัพยากรในชุมชนอย่างคุ้มค่า: การประหยัดพลังงานและน้ำ

ทรัพยากรธรรมชาติเป็นปัจจัยพื้นฐานที่มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ ทั้งในด้านการอุปโภคบริโภค การประกอบอาชีพ และการพัฒนาชุมชน โดยสามารถแบ่งออกเป็นทรัพยากรที่ใช้ไม่หมดสิ้น ทรัพยากรที่สามารถฟื้นฟูและคงสภาพได้ และทรัพยากรที่ใช้แล้วหมดไป ซึ่งน้ำและพลังงานถือเป็นทรัพยากรที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการดำรงชีวิตและการพัฒนาชุมชน (สถาบันส่งเสริมการสอนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี, 2554) ดังนั้น การใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่าและยั่งยืนจึงเป็นแนวทางสำคัญในการลดความสิ้นเปลืองและเพิ่มประสิทธิภาพการใช้ทรัพยากรในระดับชุมชน ในด้านทรัพยากรน้ำ น้ำถือเป็นทรัพยากรที่มีจำกัดในเชิงการเข้าถึง เนื่องจากน้ำจืดที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้จริงมีสัดส่วนค่อนข้างน้อยเมื่อเทียบกับปริมาณน้ำทั้งหมดบนโลก การใช้ทรัพยากรน้ำอย่างไม่เหมาะสม เช่น การใช้น้ำฟุ่มเฟือยหรือการปล่อยน้ำเสียโดยไม่ผ่านการบำบัด ส่งผลให้เกิดปัญหาการขาดแคลนน้ำและการเสื่อมโทรมของคุณภาพน้ำในชุมชน (ปรีชา สุวรรณพินิจ และนงลักษณ์ สุวรรณพินิจ, 2556) ดังนั้น การจัดการน้ำในชุมชนจึงควรเน้นการใช้อย่างประหยัด การนำน้ำกลับมาใช้ซ้ำในกิจกรรมที่เหมาะสม และการลดการปนเปื้อนจากกิจกรรมในครัวเรือนและภาคการผลิต โดยการประหยัดพลังงานและน้ำในระดับชุมชนสามารถดำเนินการได้ผ่านการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของประชาชน เช่น การใช้น้ำอย่างรู้คุณค่า การปิดก๊อกน้ำเมื่อไม่ใช้งาน การซ่อมแซมอุปกรณ์ที่รั่วซึม และการนำน้ำที่ใช้แล้วกลับมาใช้ในกิจกรรมที่ไม่ต้องการความสะอาดสูง เช่น การรดน้ำต้นไม้หรือทำความสะอาดพื้น รวมถึงการส่งเสริมการใช้พลังงานอย่างมีประสิทธิภาพ เช่น การใช้เครื่องใช้ไฟฟ้าที่ประหยัดพลังงาน และการลดการใช้พลังงานที่ไม่จำเป็นในครัวเรือนและสถานประกอบการในชุมชน และ การจัดการทรัพยากรน้ำอย่างยั่งยืนยังต้องอาศัยการบำบัดน้ำเสียก่อนปล่อยกลับสู่สิ่งแวดล้อม โดยใช้กระบวนการทางกายภาพ เคมี และชีวภาพ เพื่อ

กำจัดสิ่งปนเปื้อน ลดสารอินทรีย์ และควบคุมคุณภาพน้ำให้อยู่ในระดับที่ปลอดภัยต่อสิ่งแวดล้อมและชุมชน (สถาบันส่งเสริมการสอนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี, 2554) ซึ่งจะช่วยลดผลกระทบต่อแหล่งน้ำธรรมชาติและรักษาความสมดุลของระบบนิเวศในระยะยาว ซึ่งการใช้ทรัพยากรในชุมชนอย่างคุ้มค่า โดยเฉพาะทรัพยากรน้ำและพลังงาน จำเป็นต้องอาศัยทั้งความรู้ ความตระหนัก และการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการใช้ทรัพยากรให้เหมาะสม การลดการใช้ที่ไม่จำเป็น การนำกลับมาใช้ซ้ำ และการจัดการของเสียอย่างถูกวิธี จะช่วยให้เกิดความยั่งยืนทั้งในด้านสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ และคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนอย่างแท้จริง (สถาบันส่งเสริมการสอนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี, 2554; ปรีชา สุวรรณพินิจ และนงลักษณ์ สุวรรณพินิจ, 2556)

3. การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติภายใต้แนวคิดเศรษฐกิจหมุนเวียน

การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติสามารถอธิบายผ่านกรอบของ “เศรษฐกิจหมุนเวียน (Circular Economy)” ซึ่งมุ่งเน้นการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า ลดของเสียตั้งแต่ต้นทาง และรักษามูลค่าของทรัพยากรให้อยู่ในระบบนานที่สุด แนวคิดนี้มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อบริบท “การใช้ทรัพยากรในชุมชนอย่างคุ้มค่า” เนื่องจากชุมชนเป็นระดับฐานรากที่สามารถจัดการทรัพยากรได้จริงในชีวิตประจำวัน ทั้งในระดับครัวเรือน เศรษฐกิจชุมชน และสิ่งแวดล้อม หากมีการประยุกต์ใช้แนวคิดอย่างเป็นระบบจะช่วยลดต้นทุน เพิ่มคุณภาพชีวิต และสร้างความยั่งยืนในระยะยาว โดยเน้นการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพให้เกิดประโยชน์สูงสุด ควบคู่กับการลดผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมและมลพิษ เพื่อให้ทรัพยากรยังคงอยู่และสามารถใช้ได้อย่างต่อเนื่องในอนาคต โดยสามารถประยุกต์ใช้ในชุมชนผ่าน “9 วิธีการอนุรักษ์ทรัพยากร” ซึ่งสอดคล้องกับหลักเศรษฐกิจหมุนเวียน ดังนี้

3.1. การประหยัดและลดการใช้ทรัพยากรในครัวเรือน (Reduce) การลดการใช้ทรัพยากรเป็นแนวทางเริ่มต้นที่สำคัญที่สุดในเศรษฐกิจหมุนเวียน โดยมุ่งเน้นการใช้เท่าที่จำเป็น ลดการใช้สิ่งของที่ก่อให้เกิดของเสียโดยไม่จำเป็น เช่น การประหยัดน้ำและไฟฟ้าในครัวเรือน การปิดน้ำเมื่อไม่ใช้งาน การเลือกใช้อุปกรณ์ประหยัดพลังงาน และการลดการใช้วัสดุสิ้นเปลืองแบบใช้ครั้งเดียวทิ้ง เช่น ถุงพลาสติกและกล่องโฟม แนวทางนี้ช่วยลดภาระการจัดการขยะและลดการใช้ทรัพยากรตั้งแต่ต้นทาง (Ellen MacArthur Foundation, 2013)

3.2. การใช้ทรัพยากรซ้ำ (Reuse) การนำสิ่งของที่ยังใช้งานได้กลับมาใช้ซ้ำเป็นการยืดอายุการใช้งานของทรัพยากร เช่น การใช้ถุงพลาสติกซ้ำ การใช้ภาชนะเดิมหลายครั้ง การดัดแปลงสิ่งของเหลือใช้ หรือการใช้กระดาษสองหน้าในกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชน แนวทางนี้ช่วยลดการซื้อใหม่ ลดต้นทุน และลดปริมาณขยะในระบบชุมชน

3.3. การรีไซเคิลวัสดุในชุมชน (Recycle) การคัดแยกและนำวัสดุกลับมาแปรรูปใหม่ เช่น กระดาษ พลาสติก แก้ว และโลหะ เป็นกระบวนการสำคัญของเศรษฐกิจหมุนเวียน ชุมชนสามารถจัดตั้งระบบคัดแยกขยะเพื่อส่งต่อเข้าสู่กระบวนการรีไซเคิล รวมถึงการนำขยะอินทรีย์ไปทำปุ๋ยหมัก ซึ่งช่วยลดขยะฝังกลบและลดการใช้ทรัพยากรใหม่

3.4. การซ่อมแซมและยืดอายุการใช้งาน (Repair) การซ่อมแซมสิ่งของที่ชำรุดก่อนการทิ้ง เช่น เครื่องใช้ไฟฟ้า เฟอร์นิเจอร์ หรืออุปกรณ์ในครัวเรือน ช่วยลดการใช้ทรัพยากรใหม่และลดค่าใช้จ่ายของครัวเรือน อีกทั้งยังส่งเสริมวัฒนธรรมการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่าในชุมชน

3.5. การใช้วัสดุทดแทนที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม (Replace) การเลือกใช้วัสดุจากธรรมชาติหรือวัสดุที่ย่อยสลายได้ เช่น ถุงผ้าแทนถุงพลาสติก หรือแก้วน้ำส่วนตัวแทนภาชนะใช้ครั้งเดียว เป็นการลดมลพิษและลดการพึ่งพาทรัพยากรที่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมในระยะยาว

3.6. การป้องกันการทำลายทรัพยากร (Prevention) การป้องกันไม่ให้ทรัพยากรถูกทำลาย เช่น การไม่ทิ้งขยะลงแหล่งน้ำ การควบคุมการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ และการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชน ถือเป็นการลดความเสี่ยงต่อความเสื่อมโทรมของทรัพยากร และช่วยรักษาความสมดุลของระบบนิเวศ

3.7. การฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ (Restoration) เมื่อทรัพยากรเกิดความเสื่อมโทรมหรือถูกทำลาย ชุมชนสามารถมีส่วนร่วมในการฟื้นฟู เช่น การปลูกป่า การฟื้นฟูแหล่งน้ำ หรือการอนุรักษ์พื้นที่ธรรมชาติ ซึ่งเป็นการคืนสมดุลให้กับระบบสิ่งแวดล้อมและสนับสนุนความยั่งยืนในระยะยาว

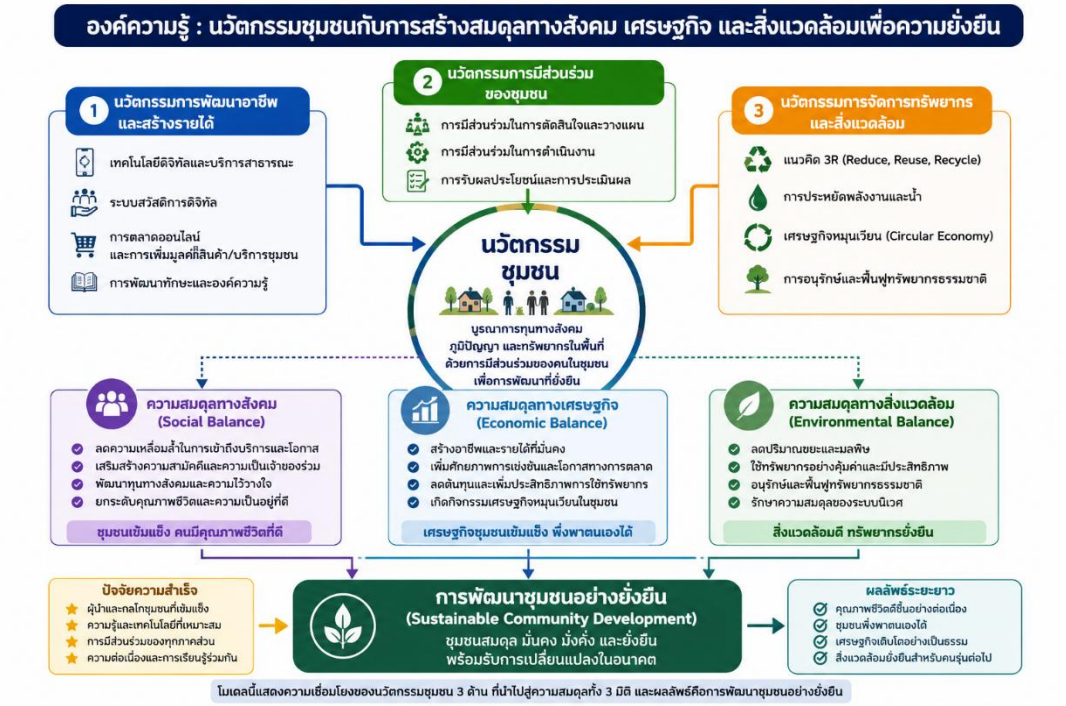
3.8. การใช้พลังงานและเทคโนโลยีอย่างมีประสิทธิภาพ (Energy Efficiency) การใช้เทคโนโลยีประหยัดพลังงาน เช่น หลอดไฟ LED หรือพลังงานแสงอาทิตย์ ช่วยลดการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือนและชุมชน อีกทั้งยังช่วยลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกและสนับสนุนการพัฒนาอย่างยั่งยืน

3.9. การเรียนรู้และพัฒนาความรู้ด้านทรัพยากร (Education) การศึกษาและการสร้างความรู้เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรเป็นพื้นฐานสำคัญของความยั่งยืนในชุมชน เมื่อประชาชนมีความเข้าใจ จะสามารถปรับพฤติกรรมการใช้ทรัพยากรได้อย่างเหมาะสม และส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรอย่างต่อเนื่อง (SPC THAI EDUCATIONL VILLAGE, 2569: ออนไลน์)

การใช้ทรัพยากรในชุมชนอย่างคุ้มค่าจำเป็นต้องอาศัยทั้งแนวคิด 3R และเศรษฐกิจหมุนเวียนร่วมกัน เพื่อให้เกิดการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพตั้งแต่ต้นทางถึงปลายทาง การลดการใช้ (Reduce) การใช้ซ้ำ (Reuse) และการรีไซเคิล (Recycle) ช่วยลดปริมาณขยะและลดต้นทุนของชุมชน ขณะเดียวกันการประหยัดพลังงานและน้ำช่วยยกระดับคุณภาพชีวิตและลดภาระสิ่งแวดล้อมในระยะยาว หากคนในชุมชนมีความตระหนักและปรับพฤติกรรมการใช้ทรัพยากรอย่างเหมาะสม จะส่งผลให้เกิดระบบการจัดการทรัพยากรที่ยั่งยืนมากขึ้น นอกจากนี้ การมีส่วนร่วมของชุมชนยังเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้แนวทางเหล่านี้เกิดผลจริงในทางปฏิบัติ สุดท้ายการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนจะเกิดขึ้นได้เมื่อทุกคนร่วมกันใช้ทรัพยากรอย่างรู้คุณค่าและรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อมร่วมกัน

สรุปองค์ความรู้

จากการนำเสนอ “นวัตกรรมชุมชนกับการสร้างสมดุลทางสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมเพื่อความยั่งยืน” ผู้จัดทำได้กำหนดองค์ความรู้ดังต่อไปนี้

แผนภาพที่ 1 องค์ความรู้นวัตกรรมชุมชนกับการสร้างสมดุลทางสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมเพื่อความยั่งยืน

ที่มา: องค์ความรู้ที่ได้ สกัดลงในโปรแกรม Chat GPT

ภาพรวมของการพัฒนาชุมชนในปัจจุบันสะท้อนให้เห็นความพยายามของภาครัฐในการยกระดับคุณภาพชีวิตผ่านการศึกษาและการเรียนรู้ตลอดชีวิต แต่ในขณะเดียวกันก็ยังพบความไม่สมดุลระหว่างการเติบโตทางเศรษฐกิจกับความเข้มแข็งของชุมชนและสิ่งแวดล้อม ทำให้แนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนมีความสำคัญมากขึ้น นวัตกรรมชุมชนจึงไม่ใช่เพียงเทคโนโลยี แต่เป็นการบูรณาการทุนทางสังคม ภูมิปัญญา และทรัพยากรในพื้นที่เพื่อสร้างความเข้มแข็งจากภายใน การพัฒนาอาชีพในชุมชนจำเป็นต้องพึ่งพานวัตกรรมและเทคโนโลยีเพื่อเพิ่มโอกาสทางเศรษฐกิจ ลดความเหลื่อมล้ำ และยกระดับรายได้ของคนในพื้นที่ ขณะเดียวกัน การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนเป็นกลไกสำคัญที่ทำให้การพัฒนาเกิดความเหมาะสมและสอดคล้องกับความต้องการจริงของพื้นที่ ส่วนการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่าผ่านแนวคิด 3R และเศรษฐกิจหมุนเวียนช่วยลดของเสียและสร้างความยั่งยืนในระยะยาว เมื่อทุกภาคส่วนร่วมมือกันอย่างต่อเนื่อง จึงจะนำไปสู่การพัฒนาชุมชนที่เข้มแข็ง พึ่งพาตนเองได้ และสมดุลทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมอย่างแท้จริง

เอกสารอ้างอิง

เกษม ศรีพงษ์. (ม.ป.ป.). *ชีววิทยาแผนใหม่ Modern Biology ม.4 เล่ม 1 ว441*. กรุงเทพฯ: ภูมิบัณฑิตการพิมพ์.

ถวิลวดี บุรีกุล. (2548). *การมีส่วนร่วม: แนวคิด ทฤษฎี และกระบวนการ*. กรุงเทพฯ: พาณิชพระนคร.

ธัชพล ยรรยงค์. (2560). *การเสริมสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าต้นน้ำจังหวัดน่าน* (รายงานการวิจัย). มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครน่าน.

ปรีชา สุวรรณพินิจ, และนงลักษณ์ สุวรรณพินิจ. (2556). *High school biology ชีววิทยา ม.4–6 เล่ม 5 (รายวิชาเพิ่มเติม)*. กรุงเทพฯ: ไฮเอ็ดพับลิชชิ่ง.

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. (2569, 29 พฤษภาคม). *กรอบแผนยุทธศาสตร์มหาวิทยาลัย 20 ปี*. https://www.swu.ac.th/information/plan/strategy20.pdf

มูลนิธิชัยพัฒนา. (2569, 29 พฤษภาคม). *องค์ประกอบของเศรษฐกิจ* http://www.chaipat.or.th/site_content/34-13/3579-2010-10-08-05-24-39.html

สถาบันส่งเสริมการสอนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี. (2554). *หนังสือเรียนรายวิชาเพิ่มเติม ชีววิทยา เล่ม 5 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4–6*. กรุงเทพฯ: สกสค. ลาดพร้าว.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2569, 29 พฤษภาคม). *แผนการปฏิรูประบบการศึกษาและการเรียนรู้ของประเทศ (National reform plan: Education)*. https://lamphuncity.go.th/wp-content/ uploads/2020/05/แผนปฏิรูปประเทศด้านการศึกษา.pdf

สำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2558). *คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง เศรษฐกิจพอเพียงคืออะไร*. สำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

_____. (2565). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 (พ.ศ. 2566–2570)*. สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี.

สำนักงานอาคารเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา (2569, 29 พฤษภาคม). *การลดขยะ ด้วยแนวคิด 3Rs*. https://researchex.mju.ac.th/goffice/index.php/content1/17-3rs

อรทัย ก๊กผล และคณะ. (2556). *การบริหารปกครองสาธารณะ: การบริหารรัฐกิจในศตวรรษที่ 21*. กรุงเทพฯ: คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

SPC THAI EDUCATIONL VILLAGE (2569, 29 พฤษภาคม). *9 วิธีอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรแบบง่าย ๆ ที่คุณเองก็ทำได้*. https://www.spcvedu.com/global-citizenship/laudato-si-15-12-2021/

Elkington, J. (1997). Cannibals with Forks: The Triple Bottom Line of 21st Century. Business. Capstone.

Elms, D., & Low, J. (2016). Technology-driven business innovation in small enterprises. *Journal of Small Business Management*, 54(4), 345-360.

Ghosh, S., & Stiglitz, J. E. (2014). Technology and public services: How to bridge the digital divide. *Journal of Public Economics*, 118.

Hunziker, A., & von Groote, P. (2019). Social welfare innovation: Approaches to poverty reduction and income redistribution. *Social Policy & Administration*, 53(5).

Kregel, J. (2018). Supporting small businesses in urban economies. *Urban Studies*, 55(7).

Sachs, J. D. (2015). *The Age of Sustainable Development*. Columbia University Press.

ภาวนา 4 กับการพัฒนาท้องถิ่นเชิงยั่งยืน: กรอบพุทธบูรณาการผ่านกลไกบวร

THE FOUR BHĀVANĀS AND SUSTAINABLE LOCAL DEVELOPMENT: A BUDDHIST INTEGRATIVE FRAMEWORK THROUGH THE BOWON MECHANISM

พนมพร เมฆพัฒน์[1], พระพินิจ ธีรภทฺโท[2], อัจฉราพร ฉากครบุรี[3]

Phanomphon Mekphat[1], Phra Phinit Treeraputto[2]

Artcharaporn Chakkornburi[3]

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ตาก, ประเทศไทย[1-2]

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Tak Buddhist College, Thailand[1-2]

ภาควิชาสังคมศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐปฐม, ประเทศไทย[3]

Department of Social Studies Faculty of Humanities and Social Sciences

Nakhon Pathom Rajabhat University, Thailand[3]

Corresponding Author E-mail: Nuy2515@windowslive.com

Received 5 May 2026; Revised 7 June 2026; Accepted 26 June 2026

****

ภาวนา 4 กับการพัฒนาท้องถิ่นเชิงยั่งยืน: กรอบพุทธบูรณาการผ่านกลไกบวร

พนมพร เมฆพัฒน์, พระพินิจ ธีรภทฺโท, อัจฉราพร ฉากครบุรี

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและสังเคราะห์หลักภาวนา 4 กับการพัฒนาท้องถิ่นเชิงยั่งยืน ผ่านกรอบพุทธบูรณาการโดยใช้กลไกบวรเป็นเครื่องมือขับเคลื่อนในระดับชุมชน บทความตั้งอยู่บนข้อสังเกตว่า แนวคิดการพัฒนาท้องถิ่นที่ผ่านมา แม้จะให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมและการพัฒนาโดยยึดชุมชนเป็นศูนย์กลางมากขึ้น แต่ยังขาดกรอบด้านจิตใจ คุณธรรม และปัญญาที่ช่วยกำกับกระบวนการพัฒนาให้เกิดความสมดุลและยั่งยืนอย่างแท้จริง หลักภาวนา 4 ได้แก่ กายภาวนา ศีลภาวนา จิตตภาวนา และปัญญาภาวนา จึงสามารถใช้เป็นกรอบการพัฒนามนุษย์แบบองค์รวมที่ครอบคลุมมิติทางกาย พฤติกรรม ความสัมพันธ์ทางสังคม จิตใจ และปัญญา ขณะเดียวกัน กลไกบวร ได้แก่ บ้าน วัด โรงเรียน และราชการ เป็นกลไกทางสังคมที่มีศักยภาพในการแปลงหลักธรรมดังกล่าวไปสู่การปฏิบัติจริงในระดับครอบครัว ชุมชน ศาสนสถาน สถานศึกษา และโครงสร้างการบริหารท้องถิ่น

ผลการสังเคราะห์พบว่า ภาวนา 4 ทำหน้าที่เป็นเนื้อหาการพัฒนา ส่วนกลไกบวรทำหน้าที่เป็นกลไกการขับเคลื่อนการพัฒนา เมื่อนำมาบูรณาการกันจะเกิดแบบจำลองบวรภาวนาเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตและชุมชนอย่างเป็นองค์รวม โดยมีกระบวนการสำคัญ 4 ขั้นตอน ได้แก่ การสร้างความตระหนักร่วม การออกแบบกิจกรรมบูรณาการ การปฏิบัติและเสริมพลังชุมชน และการประเมินผลเพื่อพัฒนาต่อเนื่อง แบบจำลองดังกล่าวช่วยเชื่อมโยงศาสนากับชีวิตประจำวัน บุคคลกับชุมชน และคุณธรรมกับการจัดการทางสังคม ส่งผลให้การพัฒนาท้องถิ่นมิได้จำกัดอยู่เพียงมิติทางเศรษฐกิจหรือโครงสร้างกายภาพ แต่ครอบคลุมการพัฒนาคน ครอบครัว ชุมชน และสังคมให้มีความสมดุล เกื้อกูล มีปัญญา และสามารถดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: ภาวนา 4; บวร; การพัฒนาท้องถิ่น; การพัฒนาอย่างยั่งยืน; พุทธบูรณาการ

THE FOUR BHĀVANĀS AND SUSTAINABLE LOCAL DEVELOPMENT: A BUDDHIST INTEGRATIVE FRAMEWORK THROUGH THE BOWON MECHANISM

Phanomphon Mekphat, Phra Phinit Treeraputto,
Artcharaporn Chakkornburi

Abstract

This academic article aims to study and synthesize the Four Bhāvanās in relation to sustainable local development through a Buddhist integrative framework driven by the BOWON mechanism. The article is based on the observation that previous approaches to local development, although increasingly emphasizing participation and community-centered development, still lack a framework of mentality, morality, and wisdom capable of guiding the development process toward genuine balance and sustainability. The Four Bhāvanāsnamely, physical development, moral development, mental development, and wisdom development can therefore serve as a holistic framework for human development, covering the dimensions of the body, behavior, social relationships, the mind, and wisdom. Meanwhile, the BOWON mechanism, comprising the home, temple, school, and government sector, functions as a social mechanism with the potential to translate Buddhist principles into concrete practice at the levels of family, community, religious institution, educational institution, and local administrative structure.

The synthesis reveals that the Four Bhāvanās function as the substance of development, whereas the BOWON mechanism functions as the driving mechanism of development. When integrated, they generate the BOWON–Bhāvanā Model for holistic quality-of-life and community development. This model consists of four key processes: building shared awareness, designing integrated activities, implementing practices and empowering the community, and evaluating outcomes for continuous development. The model connects religion with everyday life, individuals with the community, and morality with social management. As a result, local development is not limited to economic dimensions or physical infrastructure, but extends to the development of individuals, families, communities, and society in a balanced, supportive, wise, and sustainable manner.

Keywords: Four Bhāvanās; BOWON; local development; sustainable development; Buddhist integration

บทนำ

นับตั้งแต่กลางศตวรรษที่ผ่านมา แนวคิดการพัฒนาท้องถิ่นของประเทศไทยถูกขับเคลื่อนด้วยกรอบคิดแบบเศรษฐกิจนิยม (Economic-centric Development) ที่มุ่งวัดความสำเร็จของการพัฒนาด้วยตัวชี้วัดทางวัตถุ เช่น ผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ (GDP) และรายได้ต่อหัว มากกว่าการพิจารณามิติด้านคุณภาพชีวิตหรือศักยภาพมนุษย์ (Sen, 1999) แนวทางดังกล่าวก่อให้เกิดผลลัพธ์ที่ไม่สมดุล โดยเฉพาะการพัฒนาที่ละเลยมิติทางสังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม จนนำไปสู่ปัญหาความเหลื่อมล้ำ การพึ่งพาจากภายนอก และการสูญเสียทุนทางสังคมในระดับชุมชน (UNDP, 2015) งานศึกษาด้านการพัฒนาในระยะหลังจึงเริ่มหันมาให้ความสำคัญกับแนวคิด "การพัฒนาที่มีมนุษย์เป็นศูนย์กลาง" (Human-centered Development) มากขึ้น แต่กรอบดังกล่าวยังคงมีข้อจำกัดในเชิงปฏิบัติ เนื่องจากขาดเครื่องมือทางจิตใจหรือจริยธรรมที่จะกำกับพฤติกรรมของผู้คนในกระบวนการพัฒนาให้เกิดความยั่งยืนอย่างแท้จริง (พระธรรมปิฎก [ป. อ. ปยุตฺโต], 2546)

ในบริบทของสังคมไทย แนวคิดการพัฒนาท้องถิ่นที่ผ่านมามักดำเนินไปในลักษณะ "บนลงล่าง" (Top-down) ที่พึ่งพาโครงสร้างการบริหารจากส่วนกลาง ขาดความเป็นอิสระในการตัดสินใจของชุมชน และขาดผู้นำที่มีศักยภาพในการขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาอย่างเป็นระบบ แม้ในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมาจะมีความพยายามปรับเปลี่ยนไปสู่แนวทาง "ล่างขึ้นบน" (Bottom-up) ที่เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนมากขึ้น (Sen, 1999) แต่กลไกที่จะเชื่อมโยงสถาบันหลักในชุมชน เช่น บ้าน วัด และโรงเรียน ให้ทำงานร่วมกันอย่างเป็นระบบยังคงเป็นช่องว่างสำคัญของงานวิชาการด้านการพัฒนาท้องถิ่น งานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับกลไก "บวร" ส่วนใหญ่ยังจำกัดอยู่ในมิติของการรณรงค์คุณธรรมหรือการลดปัจจัยเสี่ยงทางสังคม (ยุรธร จีนา และรมิตา จีนา, 2560) แต่ยังไม่มีการเชื่อมโยงกลไกบวรเข้ากับกรอบการพัฒนามนุษย์เชิงพุทธอย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะการใช้หลักภาวนา 4 (กายภาวนา ศีลภาวนา จิตตภาวนา ปัญญาภาวนา) เป็นแกนกลางในการขับเคลื่อนความสัมพันธ์ระหว่างสามสถาบันดังกล่าว นี่จึงนับเป็นช่องว่างทางวิชาการ (research gap) ที่บทความนี้มุ่งเข้าไปตอบโจทย์

ด้วยเหตุนี้ การพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของคุณธรรมและจริยธรรมจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งในการเติมเต็มช่องว่างดังกล่าว พระพุทธศาสนาในฐานะรากฐานสำคัญของสังคมไทยได้นำเสนอกรอบการพัฒนามนุษย์แบบองค์รวมผ่านหลักภาวนา 4 ซึ่งครอบคลุมทั้งมิติทางกาย (กายภาวนา) มิติทางศีลธรรมและความสัมพันธ์ทางสังคม (ศีลภาวนา) มิติทางจิตใจ (จิตตภาวนา) และมิติทางปัญญา (ปัญญาภาวนา) อันเป็นกระบวนการพัฒนามนุษย์อย่างเป็นองค์รวมที่ปรากฏในพระไตรปิฎก (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539; องฺ.ติก. 20/87/311) เมื่อนำหลักภาวนา 4 มาบูรณาการเข้ากับกลไก "บวร" อันได้แก่ บ้าน วัด และโรงเรียน ซึ่งเป็นสถาบันหลักที่ฝังรากลึกอยู่ในโครงสร้างทางสังคมไทยมาอย่างยาวนาน (สยามรัฐ, 2564) จึงเป็นแนวทางที่มีศักยภาพในการเชื่อมโยงมิติทางจิตวิญญาณเข้ากับโครงสร้างเชิงสถาบันของชุมชนได้อย่างเป็นรูปธรรม มากกว่าการพัฒนาที่อาศัยเพียงโครงสร้างทางกายภาพหรือมาตรการเชิงนโยบายเพียงลำพัง

บทความนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและวิเคราะห์การประยุกต์ใช้หลักภาวนา 4 ร่วมกับกลไกบวร (บ้าน วัด โรงเรียน) ในการพัฒนาท้องถิ่นเชิงยั่งยืน โดยมุ่งเสนอกรอบพุทธบูรณาการที่สามารถเติมเต็มช่องว่างของแนวคิดการพัฒนากระแสหลักที่ยังขาดมิติทางจิตใจและจริยธรรม อันจะนำไปสู่การสังเคราะห์องค์ความรู้ใหม่ที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้จริงในบริบทของสังคมไทย

แนวคิดการพัฒนาท้องถิ่นเชิงยั่งยืน

1. การพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable Development)

แนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน ได้รับการนิยามอย่างเป็นทางการครั้งแรกโดยคณะกรรมาธิการโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (World Commission on Environment and Development) หรือที่รู้จักกันในชื่อ รายงานบรันด์แลนด์ (Brundtland Report) ซึ่งให้คำนิยามว่าเป็นการพัฒนาที่สนองความต้องการของคนรุ่นปัจจุบัน โดยไม่ลดทอนความสามารถของคนรุ่นหลังในการสนองความต้องการของตนเอง คำนิยามดังกล่าวได้กลายเป็นกรอบความคิดหลักที่นักวิชาการด้านการพัฒนานำมาใช้อย่างกว้างขวางในเวลาต่อมา โดยมีองค์ประกอบสำคัญสามมิติที่ต้องดำเนินไปอย่างสมดุล ได้แก่ มิติเศรษฐกิจ มิติสังคม และมิติสิ่งแวดล้อม (UNDP, 2015) แนวคิดนี้สะท้อนให้เห็นว่าความยั่งยืนมิใช่เพียงประเด็นทางสิ่งแวดล้อมเท่านั้น แต่ยังครอบคลุมถึงความเป็นธรรมทางสังคมและความมั่นคงทางเศรษฐกิจในระยะยาวด้วย (Sen, 1999) ScienceDirect

อย่างไรก็ตาม ในระดับปฏิบัติ การพัฒนาอย่างยั่งยืนมักถูกตีความและนำไปปฏิบัติในเชิงปริมาณ โดยให้ความสำคัญกับดัชนีทางเศรษฐกิจเป็นตัวชี้วัดหลัก ซึ่งอาจมองข้ามมิติเชิงคุณภาพของชีวิตและความผาสุกของผู้คนในชุมชน นักวิชาการจึงเสนอว่าความยั่งยืนที่แท้จริงต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของการสร้างศักยภาพและทุนหลากหลายรูปแบบของชุมชน ไม่ว่าจะเป็นทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรม และทุนมนุษย์ ควบคู่กับทุนทางเศรษฐกิจ เพื่อให้ชุมชนสามารถเจริญงอกงามได้อย่างเป็นองค์รวมและยั่งยืนในระยะยาว มิใช่มุ่งเน้นเพียงการเติบโตทางผลิตภัณฑ์มวลรวมเพียงมิติเดียว (Sustainability-Directory, 2025a)

2. ความยืดหยุ่นในระดับท้องถิ่น (Local Resilience)

แนวคิดเรื่องความยืดหยุ่นหรือ Resilience ได้กลายเป็นองค์ประกอบสำคัญที่เชื่อมโยงกับการพัฒนาอย่างยั่งยืนในระดับท้องถิ่นมากขึ้นในระยะหลัง โดยเฉพาะภายหลังเหตุการณ์ภัยพิบัติทางธรรมชาติครั้งใหญ่ที่ผ่านมา ซึ่งทำให้แนวคิดการบริหารจัดการความเสี่ยงเปลี่ยนทิศทางจากการมุ่งปกป้องโครงสร้างพื้นฐานเพียงอย่างเดียว ไปสู่การสร้างชุมชนที่มีความยืดหยุ่นต่อภัยพิบัติ โดยอาศัยความรู้ในท้องถิ่นและความร่วมมือเพื่อให้ชุมชนมีความสามารถในการฟื้นตัวได้มากขึ้น ความยืดหยุ่นในความหมายนี้จึงไม่ได้หมายถึงเพียงความสามารถในการฟื้นกลับคืนสู่สภาวะเดิมเท่านั้น แต่ยังรวมถึงความสามารถในการปรับตัวและแปรเปลี่ยนตนเองให้เหมาะสมกับสภาวการณ์ใหม่ที่เปลี่ยนแปลงไป (ScienceDirect, 2024) ScienceDirect

งานวิชาการด้านความยืดหยุ่นของชุมชนชี้ให้เห็นประเด็นสำคัญสี่ประการ ได้แก่ พัฒนาการของแนวคิดจากความสมดุล (equilibrium) สู่การปรับตัว (adaptation) และการแปรเปลี่ยน (transformation) แนวทางการสร้างความยืดหยุ่นที่เป็นธรรมและครอบคลุม ระดับและขนาดที่เหมาะสมในการดำเนินกลยุทธ์ และการพิจารณาความยืดหยุ่นทั้งในฐานะกระบวนการและผลลัพธ์ (ScienceDirect, 2024) ความยืดหยุ่นในระดับท้องถิ่นจึงเป็นพลวัตที่ถูกหล่อหลอมขึ้นจากโครงสร้างทางสังคมและบริบททางประวัติศาสตร์ของแต่ละพื้นที่ ซึ่งหมายความว่าการสร้างความยืดหยุ่นไม่สามารถใช้สูตรสำเร็จเดียวกันกับทุกชุมชนได้ แต่ต้องคำนึงถึงทุนทางสังคม ภูมิปัญญา และศักยภาพเฉพาะตัวของแต่ละพื้นที่เป็นสำคัญ (Sustainability-Directory, 2025b) ในบริบทของชุมชนชนบทหรือชุมชนชาติพันธุ์ในประเทศไทย ความยืดหยุ่นดังกล่าวมักเกี่ยวพันอย่างใกล้ชิดกับระบบเครือญาติ ความเชื่อทางศาสนา และจารีตปฏิบัติที่สืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น ซึ่งทำหน้าที่เป็นกลไกรองรับความเสี่ยงทางเศรษฐกิจและสังคมในยามวิกฤต

3. การพัฒนาโดยยึดชุมชนเป็นศูนย์กลาง (Community-Centered Development)

แนวคิดการพัฒนาโดยยึดชุมชนเป็นศูนย์กลาง (Community-Centered Development: CCD) เป็นกระบวนทัศน์ที่ปรับเปลี่ยนมุมมองการพัฒนาจากการพึ่งพาความรู้และทรัพยากรจากภายนอก ไปสู่การยอมรับว่าความรู้ภายในและการกำหนดตนเองของชุมชนเป็นรากฐานสำคัญของความก้าวหน้าอย่างแท้จริง แนวคิดนี้ให้ความสำคัญกับ "ประสิทธิภาพร่วม" (Collective Efficacy) ของชุมชน หรือความเชื่อร่วมกันของสมาชิกในชุมชนว่าตนมีศักยภาพในการจัดการและดำเนินกิจกรรมเพื่อบรรลุผลลัพธ์ที่ต้องการ เมื่อสมาชิกในชุมชนได้มีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางการพัฒนาด้วยตนเองอย่างแท้จริงประสบการณ์ดังกล่าวจะตอกย้ำความเชื่อในพลังร่วมของชุมชน และก่อให้เกิดวงจรป้อนกลับเชิงบวกที่ผลักดันให้โครงการพัฒนาไม่ถูกมองว่าเป็นการแทรกแซงจากภายนอก แต่เป็นความสำเร็จร่วมกันของชุมชนเอง Sustainability-directory Sustainability - directory

ในมิติเชิงอำนาจ แนวคิด CCD ยังตั้งคำถามต่อความไม่เท่าเทียมเชิงอำนาจระหว่างองค์กรพัฒนาจากภายนอกกับชุมชนท้องถิ่นโดยสนับสนุนการถ่ายโอนอำนาจในการตัดสินใจและการควบคุมทรัพยากรไปสู่ผู้มีบทบาทในระดับท้องถิ่น ขณะเดียวกันก็เน้นการสร้างความยืดหยุ่นของชุมชนต่อแรงกระทบและความเครียดต่าง ๆ ผ่านการส่งเสริมศักยภาพในการปรับตัวและการสร้างแนวทางแก้ไขปัญหาที่ขับเคลื่อนจากฐานราก (Sustainability-Directory, 2025b) แนวคิดนี้สอดคล้องกับทิศทางการพัฒนาท้องถิ่นของไทยที่ค่อย ๆ เปลี่ยนจากรูปแบบบนลงล่างไปสู่ล่างขึ้นบน ซึ่งเน้นให้ประชาชนในพื้นที่เป็นผู้กำหนดทิศทางและตัดสินใจด้วยตนเอง (Sen, 1999) Sustainability-directory

เมื่อพิจารณาทั้งสามแนวคิดประกอบกัน จะเห็นได้ว่าการพัฒนาท้องถิ่นเชิงยั่งยืนที่สมบูรณ์ต้องอาศัยจุดเชื่อมต่อระหว่าง (1) เป้าหมายความยั่งยืนในเชิงสามมิติ (เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม) (2) ความสามารถในการปรับตัวและฟื้นตัวของชุมชนต่อแรงเปลี่ยนแปลง และ (3) การให้ชุมชนเป็นเจ้าของกระบวนการพัฒนาด้วยตนเอง ซึ่งทั้งสามองค์ประกอบนี้จำเป็นต้องอาศัยพลังขับเคลื่อนภายใน ของผู้คนในชุมชน อันได้แก่ คุณธรรม จิตสำนึก และความสามัคคี เป็นเครื่องมือเชื่อมประสาน สิ่งซึ่งนำไปสู่ประเด็นถัดไป

ของบทความนี้ คือบทบาทของหลักภาวนา 4 และกลไกบวรในการเติมเต็มมิติดังกล่าวให้แก่กรอบการพัฒนาท้องถิ่นเชิงยั่งยืน

ภาวนา 4 ในฐานะกรอบพัฒนาท้องถิ่นเชิงพุทธ

1. ภาวนา 4 กรอบการพัฒนา (Framework)

หากประเด็นที่ 1 ชี้ให้เห็นว่าการพัฒนาท้องถิ่นเชิงยั่งยืนที่สมบูรณ์ต้องอาศัยพลังขับเคลื่อนภายในของผู้คนในชุมชนเป็นแกนกลาง คำถามสำคัญที่ตามมาคือ พลังขับเคลื่อนภายในดังกล่าวจะถูกบ่มเพาะและจัดระบบขึ้นได้อย่างไร บทความนี้เสนอว่าหลักภาวนา 4 ในพระพุทธศาสนาสามารถยกระดับขึ้นเป็นกรอบการพัฒนา (Developmental Framework) ที่มีโครงสร้างชัดเจนและสามารถนำไปปฏิบัติได้ มิใช่เพียงแนวคิดทางจิตวิญญาณเฉพาะบุคคลเท่านั้น

ในพระไตรปิฎก คำว่า ภาวนา ปรากฏในความหมายของการเจริญหรือการทำให้เกิดขึ้นและงอกงาม โดยพระพุทธองค์ทรงแสดงโครงสร้างของภาวนาไว้ 4 ด้าน ในพระสูตรว่าด้วยบุคคลผู้ไม่ได้เจริญกาย ศีล จิต และปัญญา (อกตกายภาวนา อกตสีลภาวนา อกตจิตตภาวนา อกตปัญญาภาวนา) ดังปรากฏใน องฺ.จตุกฺก. (21/93/120) ซึ่งทรงตรัสไว้ในทำนองตรงข้ามว่า “บุคคลผู้เจริญทั้งสี่ด้านนี้แล้วย่อมเป็นผู้สมบูรณ์” อันเป็นฐานคิดดั้งเดิมของกรอบภาวนา 4 ที่ใช้ในบทความนี้ ทั้งนี้ กายภาวนาและจิตตภาวนายังปรากฏร่วมกันใน ม.มู. (12/93/65) ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสถึงการเจริญกายควบคู่กับการเจริญจิตว่า “เป็นเหตุให้บุคคลไม่หวั่นไหวต่อเวทนาทั้งปวง” ส่วนปัญญาภาวนาอันเป็นจุดสูงสุดของการพัฒนานั้น สัมพันธ์กับหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ที่ปรากฏใน องฺ.ติก. (20/87/311) ซึ่งทรงแสดงไว้ว่า “เป็นกระบวนการพัฒนามนุษย์ให้บริบูรณ์เป็นขั้นเป็นตอนและเป็นองค์รวม”

จุดเด่นของภาวนา 4 ในฐานะกรอบพัฒนา คือการที่แต่ละด้านมิได้แยกขาดจากกัน แต่เชื่อมโยงเป็นระบบเหตุปัจจัยที่ส่งผลต่อกันและกันอย่างเป็นองค์รวม ดังที่ปรากฏใน ที.ม. (10/56/123) ซึ่งแสดงหลักอริยสัจ 4 เป็นกรอบในการทำความเข้าใจทุกข์และเหตุแห่งทุกข์อย่างเป็นระบบ อันเป็นพื้นฐานเชิงตรรกะที่ภาวนา 4 ดำเนินตาม กล่าวคือ การเจริญกาย ศีล จิต และปัญญา เป็นกระบวนการดับเหตุแห่งทุกข์ในระดับบุคคลและสังคมไปพร้อมกัน ลักษณะดังกล่าวสอดคล้องอย่างยิ่งกับเป้าหมายของการพัฒนาท้องถิ่นเชิงยั่งยืนที่ต้องอาศัยความสมดุลระหว่างมิติทางกายภาพ สังคม จิตใจ และความรู้ความเข้าใจของผู้คนในชุมชนไปพร้อมกัน

2. การแปลงภาวนา 4 สู่มิติการพัฒนาท้องถิ่น

เมื่อนำภาวนา 4 มาเทียบเคียงกับองค์ประกอบของการพัฒนาท้องถิ่นเชิงยั่งยืน จะพบว่าแต่ละด้านของภาวนาสามารถแปลงเป็นมิติการพัฒนาที่จับต้องได้ โดยมีหลักธรรมในพระไตรปิฎกรองรับ ดังนี้

กายภาวนา (Physical Development) สอดคล้องกับมิติด้านเศรษฐกิจและทรัพยากรกายภาพของชุมชน หลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ 4 หรือ อุ อา กะ สะ ที่ปรากฏใน องฺ.อฏฺ.ก. (23/144/289) ได้แสดงแนวทางการสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจของปัจเจกบุคคลไว้อย่างเป็นระบบ ได้แก่ อุฏฐานสัมปทา (ความขยันหมั่นเพียร) อารักขสัมปทา (การรักษาทรัพย์ที่หามาได้) กัลยาณมิตตตา (การคบคนดี) และสมชีวิตา (การดำเนินชีวิตอย่างพอเหมาะ) ซึ่งเป็นรากฐานของกายภาวนาในระดับครัวเรือนและชุมชน

ศีลภาวนา (Ethical/Social Development) สอดคล้องกับมิติด้านสังคมและความสัมพันธ์ในชุมชน หลักสังคหวัตถุ 4 (ทาน ปิยวาจา อัตถจริยา สมานัตตตา) ที่ปรากฏใน องฺ.จตุกฺก. (21/32/45) เป็นหลักธรรมแห่งการสงเคราะห์ที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ว่าเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวใจคนหมู่มากให้สามัคคีกัน อันเป็นพื้นฐานของทุนทางสังคมที่จำเป็นต่อการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม

จิตตภาวนา (Mental Development) สอดคล้องกับมิติด้านความเข้มแข็งทางจิตใจ หลักสมาธิในไตรสิกขาที่ปรากฏใน องฺ.ติก. (20/87/311) และการเจริญสมถภาวนาที่ทรงแสดงไว้ใน สำ.ม. (19/1665/528) เป็นแนวปฏิบัติที่ทำให้จิตสงบตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวต่อความผันแปรของโลก ในบริบทของการพัฒนาท้องถิ่น จิตตภาวนาจึงเป็นกลไกสร้างภูมิคุ้มกันทางจิตใจให้แก่สมาชิกในชุมชน ซึ่งเป็นแกนของความยืดหยุ่นเชิงจิตวิทยาที่เสริมหนุนความยืดหยุ่นเชิงโครงสร้างให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ปัญญาภาวนา (Wisdom Development) สอดคล้องกับมิติด้านองค์ความรู้และการตัดสินใจของชุมชน หลักมรรคมีองค์ 8 ที่ปรากฏใน สำ.ม. (19/1665/528) แสดงสัมมาทิฏฐิและสัมมาญาณะเป็นองค์ประกอบสำคัญของการพัฒนาปัญญา ควบคู่กับหลักโยนิโสมนสิการที่ปรากฏใน สำ.สฬา. (18/189/183) ซึ่งทรงแสดงว่าเป็นการพิจารณาโดยแยบคายอันเป็นต้นทางของปัญญาที่ถูกต้อง ปัญญาภาวนาตามแนวพุทธจึงเป็นความรู้ที่เกิดจากการพิจารณาประสบการณ์ของตนเองอย่างรอบด้าน มิใช่ความรู้ที่รับมาจากภายนอกเพียงฝ่ายเดียว อันสอดคล้องกับหลักการที่ว่าความรู้ภายในของชุมชนเป็นรากฐานของการพัฒนาอย่างแท้จริง

3. ภาวนา 4 ในฐานะกรอบบูรณาการ

ประเด็นสำคัญที่ทำให้ภาวนา 4 ทรงพลังในฐานะ framework การพัฒนา คือลักษณะการเชื่อมโยงแบบเครือข่าย (Networked Integration) มิใช่การดำเนินไปตามลำดับขั้นแบบเส้นตรง หลักปฏิจจสมุปบาท หรือกฎแห่งเหตุปัจจัยที่ปรากฏใน สำ.นิ. (16/1/1) ซึ่งแสดงว่า “สิ่งทั้งหลายเกิดขึ้นเพราะอาศัยเหตุปัจจัยอิงอาศัยกัน” เป็นกรอบเชิงตรรกะที่อธิบายว่าเหตุใดการเจริญกายภาวนาให้มั่นคงจึงเอื้อให้จิตตภาวนาสงบขึ้น เมื่อจิตใจสงบย่อมส่งผลให้ศีลภาวนาหรือความสัมพันธ์ทางสังคมราบรื่นขึ้นตามไปด้วย และเมื่อทั้งสามด้านสมดุล ปัญญาภาวนาจึงมีพื้นที่เจริญงอกงามได้อย่างเป็นธรรมชาติ ดังที่ทรงแสดงไว้ใน องฺ.ติก. (20/87/311) ว่า “ศีล สมาธิ และปัญญา เป็นกระบวนการที่ส่งเสริมเกื้อกูลกันอย่างเป็นระบบ มิใช่แยกขาดจากกัน”

ด้วยลักษณะที่เป็นระบบเครือข่ายเชิงเหตุปัจจัยเช่นนี้ ภาวนา 4 จึงมีศักยภาพในการทำหน้าที่เป็นตัวเชื่อมประสาน (Integrative Mechanism) ที่ทำให้มิติต่าง ๆ ของการพัฒนาท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็นเศรษฐกิจ

สังคม จิตใจ และความรู้ ดำเนินไปพร้อมกันอย่างสอดคล้อง อย่างไรก็ดี กรอบภาวนา 4 ในระดับปัจเจกบุคคลเพียงลำพังยังไม่เพียงพอที่จะขับเคลื่อนการพัฒนาในระดับชุมชนได้อย่างเป็นรูปธรรม จึงจำเป็นต้องมีพาหนะหรือกลไกเชิงสถาบันที่จะนำหลักภาวนา 4 ออกจากระดับปัจเจกไปสู่ระดับโครงสร้างของชุมชน ซึ่งคือกลไกบวรอันได้แก่ บ้าน วัด และโรงเรียน ที่จะได้กล่าวถึงในรายละเอียดต่อไปในประเด็นถัดไปของบทความนี้

กลไกบวรกับการขับเคลื่อนการพัฒนาท้องถิ่น

1. ความเป็นมาและความหมายของกลไก บวร

หากภาวนา 4 เป็นกรอบการพัฒนามนุษย์ในระดับปัจเจกบุคคลที่มีรากฐานจากพระไตรปิฎก คำถามที่ตามมาคือ กรอบดังกล่าวจะถูกแปลงจากระดับปัจเจกไปสู่ระดับโครงสร้างของชุมชนได้อย่างไร บทความนี้เสนอว่า "บวร" คือพาหนะเชิงสถาบันที่ตอบคำถามดังกล่าวได้อย่างเป็นรูปธรรม คำว่า บวร เป็นคำสนธิที่ย่อมาจากสามสถาบันหลักของสังคมไทย ได้แก่ บ้าน วัด และโรงเรียน ซึ่งเป็นแนวคิดที่ได้รับการสืบทอดมาจากพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร โดยมีเป้าหมายเพื่อใช้สถาบันหลักทั้งสามเป็นแกนในการพัฒนาชุมชนให้เติบโตอย่างเข้มแข็งและยั่งยืน โดยทรงเปรียบกลไกบวรเหมือนคำสอนของพระพุทธศาสนาที่ใช้สามเสาหลักประสานกันเป็นแกนหลักในการพัฒนา ไม่ว่าโลก สังคม และสิ่งแวดล้อมจะเปลี่ยนไปเพียงใด หลักแห่งบวรก็ยังเป็นสามประสานที่มั่นคง ในบางบริบทของการศึกษาปัจจุบัน แนวคิดบวรได้รับการขยายความให้ครอบคลุมสถาบันที่สี่ คือ "ราชการ" ซึ่งหมายถึงองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานรัฐในพื้นที่ เพื่อให้ครอบคลุมมิติเชิงโครงสร้างการบริหารจัดการที่เป็นทางการมากยิ่งขึ้นโดยสถาบันทั้งสามนี้เป็นเสาหลักที่เชื่อมโยงและสนับสนุนกันและกันในการส่งเสริมพัฒนาชุมชน ทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมของชุมชนอย่างยั่งยืน (แพรภัทรา เขียวชอุ่ม และคณะ, 2568)

จุดเด่นสำคัญของกลไกบวร คือ การที่สถาบันทั้งสาม (หรือสี่) มิได้ทำงานแยกส่วนกันตามภารกิจของตนเองตามลำพัง แต่ทำหน้าที่ประสานเชื่อมโยงกันอย่างเป็นองคาพยพเดียว สอดรับกับลักษณะการเชื่อมโยงเชิงเหตุปัจจัยของภาวนา 4 ที่ได้กล่าวไว้ในประเด็นก่อนหน้า กล่าวคือ หากภาวนา 4 เป็นเนื้อหา หรือสารของการพัฒนามนุษย์ บวรก็คือ ภาชนะ หรือช่องทาง เชิงสถาบันที่ทำหน้าที่ขนส่งสารดังกล่าวไปสู่สมาชิกทุกช่วงวัยในชุมชนได้อย่างทั่วถึง

2. บทบาทของบ้านในการขับเคลื่อนภาวนา 4

สถาบันบ้านในกลไกบวร หมายรวมถึงสถาบันครอบครัวและโครงสร้างการปกครองระดับชุมชนที่ใกล้ชิดประชาชนที่สุด ได้แก่ ผู้นำชุมชน ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน รวมถึงกลไกการปกครองในระดับฐานรากซึ่งประกอบไปด้วยกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน องค์การบริหารส่วนตำบล และระบบกลไกในการบริหารที่มาจากรัฐในรูปแบบอื่น ๆ บ้านจึงเป็นหน่วยที่ใกล้ชิดวิถีชีวิตประจำวันของสมาชิกชุมชนมากที่สุด และเป็นจุดเริ่มต้นของการบ่มเพาะกายภาวนาและศีลภาวนาในระดับปฐมวัย เนื่องจากความสัมพันธ์

ในครอบครัวและเครือญาติเป็นพื้นที่แรกที่หล่อหลอมพฤติกรรม ค่านิยม และความเชื่อพื้นฐานของบุคคล (พระปรัชญ์กรณ์ วิยาสิงห์ และคณะ, 2565))

ในมิติของการขับเคลื่อนการพัฒนาท้องถิ่น บ้านทำหน้าที่เป็น "ฐานข้อมูลและพลังขับเคลื่อนระดับจุลภาค" ที่สะท้อนความต้องการแท้จริงของประชาชน เนื่องจากผู้นำในระดับนี้มีความเข้าใจบริบทเฉพาะของพื้นที่ ทั้งด้านเศรษฐกิจ วิถีชีวิต และปัญหาเฉพาะหน้าของครัวเรือนได้ดีกว่าหน่วยงานจากภายนอก สถาบันบ้านจึงเป็นกลไกที่เอื้อต่อแนวคิดการพัฒนาโดยยึดชุมชนเป็นศูนย์กลาง (Community-Centered Development) ที่ได้กล่าวถึงในประเด็นที่ 1 เพราะเป็นพื้นที่ที่ "ประสิทธิภาพร่วม" (Collective Efficacy) ของชุมชนถูกสร้างขึ้นเป็นลำดับแรก ผ่านการตัดสินใจร่วมกันในระดับครัวเรือนและหมู่บ้าน ก่อนจะขยายผลไปสู่ระดับที่กว้างขึ้น

3. บทบาทของวัดในการขับเคลื่อนภาวนา 4

สถาบันวัดเป็นเสาหลักที่มีบทบาทเฉพาะตัวมากที่สุดในกลไกบวร เนื่องจากเป็นสถาบันที่ทำหน้าที่เป็นทั้งศูนย์กลางทางจิตใจ ศีลธรรม และพื้นที่เรียนรู้ของชุมชนไปพร้อมกันวัดเป็นศูนย์กลางทางจิตใจ วัฒนธรรม และศีลธรรมของชุมชน มีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างความเข้มแข็งทางคุณธรรมให้แก่สมาชิกในทุกช่วงวัย วัดจึงเป็นกลไกหลักที่รับผิดชอบโดยตรงต่อการขับเคลื่อนจิตตภาวนาและปัญญาภาวนาในระดับชุมชน ผ่านการจัดกิจกรรมทางศาสนา การเทศนาธรรม การฝึกสมาธิภาวนา และการเปิดพื้นที่วัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้หลักธรรมอย่างเป็นรูปธรรม ดังที่ปรากฏในกรณีศึกษาชุมชนคุณธรรมหลายแห่งทั่วประเทศซึ่งส่งเสริมให้วัดเปิดพื้นที่เป็นแหล่งเรียนรู้หลักธรรมทางศาสนา บ่มเพาะคุณธรรมจริยธรรม โดยอาศัยการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในชุมชน (พระอธิการโสภณ ปิยธมฺโม และคณะ, 2565)

นอกจากบทบาทด้านการบ่มเพาะจิตใจ วัดยังมีบทบาทสำคัญในการเป็น "ผู้นำเชิงสัญลักษณ์" ที่สมาชิกในชุมชนให้ความเคารพและไว้วางใจสูงสุด ซึ่งทำให้พระสงฆ์สามารถทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการเชื่อมประสานความขัดแย้งหรือขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงเชิงพฤติกรรมในชุมชนได้อย่างมีพลัง ดังที่ปรากฏในกรณีศึกษาการขับเคลื่อนเครือข่ายสุขภาวะในจังหวัดลำปาง ซึ่งคณะทำงานสะท้อนแนวคิดว่าการจะแก้ไขลดปัญหาอบายมุขในชุมชนได้ ต้องมีคณะสงฆ์ร่วมขับเคลื่อน เพราะพระสงฆ์เป็นผู้ที่ชาวบ้านให้การเคารพนับถือยกย่องให้เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ บทบาทดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าวัดมิได้เป็นเพียง "สถานที่ประกอบศาสนกิจ" ตามความเข้าใจทั่วไป แต่เป็นกลไกเชิงอำนาจทางศีลธรรม (Moral Authority) ที่สามารถระดมความร่วมมือและสร้างความชอบธรรมให้แก่กระบวนการพัฒนาในสายตาของชุมชนได้อย่างมีนัยสำคัญ ซึ่งเป็นมิติที่กลไกการพัฒนาแบบราชการหรือองค์กรภายนอกไม่สามารถทำได้โดยลำพัง

4. บทบาทของโรงเรียนในการขับเคลื่อนภาวนา 4

สถาบันโรงเรียนทำหน้าที่เป็นกลไกการส่งผ่านองค์ความรู้และทักษะอย่างเป็นระบบไปสู่คนรุ่นใหม่ ซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายสำคัญที่สุดของความยั่งยืนในระยะยาว เนื่องจากเยาวชนคือผู้ที่จะสืบทอดทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่นและศักยภาพในการพัฒนาชุมชนต่อไปในอนาคต บทบาทของโรงเรียนในกลไกบวรจึงมิได้จำกัดเพียง

การให้ความรู้ทางวิชาการตามหลักสูตรปกติเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการบ่มเพาะภาวนา 4 ผ่านกิจกรรมเสริมหลักสูตรที่เชื่อมโยงกับวัดและบ้าน ดังที่ปรากฏในโครงการเสริมพลังบวรผ่านโรงเรียนการกุศลของวัดในจังหวัดลำปาง ซึ่งใช้สถาบันหลักในสังคม บ้าน วัด โรงเรียน เป็นกระบวนการภาคประชาสังคมที่เป็นกลไกสำคัญในการเสริมพลังพัฒนาเยาวชน สร้างภูมิคุ้มกันแก่เยาวชน ส่งผลต่อการเกิดทักษะชีวิตในสังคม

โรงเรียนจึงเป็นกลไกที่เชื่อมโยงปัญญาภาวนาในมิติของความรู้สมัยใหม่ เข้ากับศีลภาวนาและจิตตภาวนาที่ได้รับการบ่มเพาะจากบ้านและวัด ทำให้เยาวชนมิได้เติบโตขึ้นด้วยความรู้เชิงวิชาการเพียงอย่างเดียว แต่ยังมีภูมิคุ้มกันทางศีลธรรมและจิตใจที่มั่นคงไปพร้อมกัน อันสอดคล้องกับเป้าหมายของภาวนา 4 ที่ต้องการพัฒนามนุษย์อย่างเป็นองค์รวม มิใช่แยกพัฒนาเพียงด้านสติปัญญาด้านเดียวตามแนวทางการศึกษากระแสหลัก

5. บทบาทของราชการในการขับเคลื่อนภาวนา 4 ในมิติเชิงโครงสร้าง

เมื่อขยายกลไกบวรให้ครอบคลุมสถาบันราชการหรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น บทบาทของสถาบันนี้คือการทำหน้าที่เป็น "ผู้ประสานเชิงโครงสร้าง" ที่เชื่อมโยงพลังของบ้าน วัด และโรงเรียน เข้ากับกลไกเชิงนโยบายและทรัพยากรของรัฐ ราชการในที่นี้มิได้หมายถึงการเป็น "ผู้กำหนดทิศทางจากบนลงล่าง" ตามรูปแบบการพัฒนาแบบเดิม แต่ทำหน้าที่เป็นผู้สนับสนุนและอำนวยความสะดวก (Facilitator) ให้กระบวนการพัฒนาที่ขับเคลื่อนจากฐานรากของบ้าน วัด และโรงเรียน สามารถดำเนินไปได้อย่างมีทรัพยากรเพียงพอและสอดคล้องกับนโยบายระดับชาติ ดังที่ปรากฏในกรณีศึกษาการขับเคลื่อนสิทธิมนุษยชนผ่านกลไกบวร ซึ่งระบุว่าเป็นแนวทางการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนโดยอาศัย 3 สถาบันหลักของสังคมไทยซึ่งเป็นศูนย์กลางของชุมชน เพื่อเป็นหลักการที่นำมาปรับใช้ในการพัฒนาและแก้ปัญหาในระดับชุมชนและเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้สังคมไทย (กิติภูมิสมชาด มัทธุจัด และอุทัย สติมั่น, 2567)

การเพิ่มมิติราชการเข้ามาในกลไกบวรจึงเป็นการตอบช่องว่างสำคัญที่ได้กล่าวไว้ในบทนำ คือ การที่การพัฒนาท้องถิ่นไทยยังขาดความเชื่อมโยงที่ราบรื่นระหว่างพลังขับเคลื่อนจากฐานรากกับโครงสร้างการบริหารส่วนกลาง เมื่อราชการเข้ามาทำหน้าที่สนับสนุนทรัพยากรและประสานนโยบายให้สอดคล้องกับกระบวนการที่ขับเคลื่อนจากบ้าน วัด และโรงเรียน จึงเกิดความสมดุลระหว่างพลังจากฐานรากกับพลังเชิงโครงสร้าง อันเป็นเงื่อนไขสำคัญของความยืดหยุ่นในระดับท้องถิ่น (Local Resilience) ที่ได้กล่าวถึงในประเด็นที่ 1

6. บวร กลไกบูรณาการภาวนา 4 สู่การพัฒนาท้องถิ่นเชิงยั่งยืน

เมื่อพิจารณาบทบาทของบ้าน วัด โรงเรียน และราชการ โดยองค์รวม จะเห็นได้ว่าสถาบันทั้งสี่มิได้ทำหน้าที่แยกส่วนกันตามภาวนาแต่ละด้านอย่างตายตัว แต่ทำงานเสริมหนุนกันแบบเครือข่าย (Networked Integration) เช่นเดียวกับลักษณะการเชื่อมโยงของภาวนา 4 ที่กล่าวไว้ในประเด็นก่อนหน้า กล่าวคือ บ้านเป็นจุดเริ่มต้นของกายภาวนาและศีลภาวนาในระดับครัวเรือน วัดเป็นแกนหลักของจิตตภาวนาและปัญญาภาวนาผ่านพลังแห่งศรัทธาและการปฏิบัติธรรม โรงเรียนเป็นกลไกถ่ายทอดปัญญาภาวนาสู่คนรุ่นใหม่อย่างเป็นระบบ

และราชการเป็นโครงสร้างหนุนเสริมที่ทำให้กระบวนการทั้งหมดดำเนินไปได้อย่างมีทรัพยากรและความชอบธรรมเชิงนโยบายโดยคาดหวังว่าเมื่อชุมชนเข้มแข็ง มีผลผลิตที่ยั่งยืน มีเศรษฐกิจดี สมาชิกที่เคยละถิ่นฐานไปหางานทำที่อื่นก็จะหวนกลับคืนมาบ้าน อันเป็นภาพสะท้อนของความยั่งยืนที่มิได้วัดเพียงตัวเลขทางเศรษฐกิจ แต่รวมถึงความผูกพันและความรู้สึกเป็นเจ้าของบ้านเกิดของสมาชิกในชุมชนด้วย

กล่าวโดยสรุป กลไกบวรจึงเป็นสะพานเชื่อมที่ทำให้หลักภาวนา 4 ซึ่งเดิมเป็นกรอบการพัฒนาในระดับปัจเจกบุคคล สามารถขยายผลไปสู่ระดับโครงสร้างของชุมชนได้อย่างเป็นรูปธรรม ผ่านการทำงานประสานกันของสถาบันหลักทั้งสี่ การบูรณาการภาวนา 4 เข้ากับกลไกบวรในลักษณะนี้เองที่จะนำไปสู่การสังเคราะห์เป็นกรอบพุทธบูรณาการสำหรับการพัฒนาท้องถิ่นเชิงยั่งยืนที่สมบูรณ์ ซึ่งจะได้นำเสนอรายละเอียดของแบบจำลองดังกล่าวในประเด็นต่อไป

การสังเคราะห์แบบจำลองบูรณาการภาวนา 4 กับกลไกบวร

การสังเคราะห์แบบจำลองบูรณาการภาวนา 4 กับกลไกบวร เป็นการนำหลักพุทธธรรมด้านการพัฒนามนุษย์ ได้แก่ กายภาวนา ศีลภาวนา จิตภาวนา และปัญญาภาวนา มาประสานกับกลไกทางสังคมไทยที่มีฐานจาก บ้าน วัด โรงเรียน/ราชการ เพื่อสร้างกระบวนการพัฒนาคุณภาพชีวิตและชุมชนอย่างเป็นองค์รวม แบบจำลองนี้ตั้งอยู่บนแนวคิดว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนไม่ได้เกิดจากการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของบุคคลเพียงลำพัง แต่ต้องอาศัยสถาบันทางสังคมที่ใกล้ชิดกับชีวิตชุมชนเป็นกลไกสนับสนุน กำกับ และหล่อเลี้ยงกระบวนการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง

ในเชิงโครงสร้าง ภาวนา 4 ทำหน้าที่เป็นมิติการพัฒนาโดยเริ่มจาก กายภาวนา คือการพัฒนาพฤติกรรมทางกาย การดูแลสุขภาวะ การใช้ชีวิตอย่างเหมาะสม และการสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมอย่างเกื้อกูล ต่อมาคือ ศีลภาวนา ซึ่งเน้นการพัฒนาความประพฤติ กติกา ความรับผิดชอบ และการอยู่ร่วมกันอย่างไม่เบียดเบียน ส่วน จิตภาวนา เป็นการพัฒนาคุณภาพจิตใจ ความมั่นคงทางอารมณ์ ความเมตตา ความอดทน และพลังใจในการดำเนินชีวิต ขณะที่ ปัญญาภาวนา เป็นการพัฒนาความเข้าใจ การคิดวิเคราะห์ การตัดสินใจ และการมองเห็นเหตุปัจจัยของปัญหาอย่างรอบด้าน

ส่วน กลไกบวร ทำหน้าที่เป็นพื้นที่และกลไกขับเคลื่อน กล่าวคือ บ้าน เป็นฐานของการปลูกฝังพฤติกรรมและวิถีชีวิตประจำวัน วัด เป็นศูนย์กลางทางจิตใจ ศีลธรรม วัฒนธรรม และทุนทางปัญญาเชิงพุทธ ส่วน โรงเรียนหรือหน่วยงานราชการ เป็นกลไกด้านการเรียนรู้ การจัดการความรู้ การประสานทรัพยากร และการสร้างระบบสนับสนุนให้กระบวนการพัฒนาเกิดผลเป็นรูปธรรม เมื่อนำทั้งสองแนวคิดมาบูรณาการกัน จึงเกิดแบบจำลองที่มีลักษณะเป็นระบบพัฒนาคนและชุมชน ซึ่งขับเคลื่อนจากฐานชีวิตจริงของชุมชน ไม่ใช่การอบรมหรือกิจกรรมเฉพาะครั้ง

แบบจำลองที่เสนอ

สามารถตั้งชื่อแบบจำลองได้ว่า “BOWON–Bhāvanā Integrated Development Model” หรือภาษาไทยว่า “แบบจำลองบวรภาวนาเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตและชุมชนอย่างเป็นองค์รวม” แกนกลางของแบบจำลองคือ ภาวนา 4 ซึ่งเป็นเป้าหมายการพัฒนามนุษย์ ส่วนวงรอบสนับสนุนคือ กลไกบวร ที่ทำหน้าที่นำหลักภาวนา 4 ไปสู่การปฏิบัติจริงในระดับครอบครัว ชุมชน ศาสนสถาน และสถาบันการเรียนรู้/หน่วยงานรัฐ

สามารถอธิบายเป็นกระบวนการได้ 4 ขั้น ดังนี้

ขั้นที่ 1 การสร้างความตระหนักร่วม

บ้าน วัด และโรงเรียน/ราชการ ร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาของชุมชน เช่น ปัญหาสุขภาวะ พฤติกรรมเสี่ยง ความขัดแย้ง ความเสื่อมถอยของคุณธรรม หรือการขาดการมีส่วนร่วม แล้วนำหลักภาวนา 4 มาใช้เป็นกรอบในการมองปัญหาให้ครบทั้งด้านกาย พฤติกรรม จิตใจ และปัญญา

ขั้นที่ 2 การออกแบบกิจกรรมบูรณาการ

บ้านทำหน้าที่ส่งเสริมวินัยชีวิตและการดูแลตนเอง วัดจัดกิจกรรมทางศีลธรรม สมาธิ และการเรียนรู้ตามหลักพุทธธรรม ส่วนโรงเรียน/ราชการจัดกระบวนการเรียนรู้ เครื่องมือประเมิน การประสานงาน และทรัพยากรสนับสนุน กิจกรรมจึงไม่แยกส่วน แต่เชื่อมโยงกันตั้งแต่ระดับครอบครัวถึงระดับชุมชน

ขั้นที่ 3 การปฏิบัติและเสริมพลังชุมชน

ชุมชนลงมือปฏิบัติผ่านกิจกรรมที่สอดคล้องกับภาวนา 4 เช่น การดูแลสุขภาพและสิ่งแวดล้อมตามกายภาวนา การสร้างกติกาชุมชนตามศีลภาวนา การฝึกสติ สมาธิ และความเมตตาตามจิตภาวนา และการเรียนรู้เชิงวิเคราะห์เพื่อแก้ปัญหาตามปัญญาภาวนา กระบวนการนี้ทำให้การพัฒนามีทั้งมิติภายในและภายนอก

ขั้นที่ 4 การประเมินผลและพัฒนาต่อเนื่อง

บ้าน วัด และโรงเรียน/ราชการ ร่วมกันสะท้อนผลการเปลี่ยนแปลง โดยพิจารณาว่าคนในชุมชนมีสุขภาวะดีขึ้นหรือไม่ ความสัมพันธ์ดีขึ้นหรือไม่ มีวินัยและความรับผิดชอบเพิ่มขึ้นหรือไม่ และสามารถใช้ปัญญาแก้ปัญหาชุมชนได้มากขึ้นเพียงใด ผลจากการประเมินจะถูกนำกลับไปปรับกิจกรรมให้เหมาะสมกับบริบทของชุมชนอย่างต่อเนื่อง

ความสัมพันธ์ระหว่างภาวนา 4 กับกลไกบวร

เขียนเชิงสังเคราะห์ได้ว่า บ้าน มีบทบาทเด่นในการส่งเสริม กายภาวนาและศีลภาวนา เพราะเป็นพื้นที่แรกของการฝึกพฤติกรรม วินัยชีวิต ความรับผิดชอบ และการอยู่ร่วมกันในครอบครัว วัด มีบทบาทเด่นในการส่งเสริม ศีลภาวนาและจิตภาวนา เพราะเป็นพื้นที่ของการอบรมคุณธรรม การฝึกจิต การสร้างความเมตตา ความสงบ และการยึดโยงชุมชนด้วยทุนทางศาสนาและวัฒนธรรม โรงเรียน/ราชการ มีบทบาทเด่นในการ

ส่งเสริม ปัญญาภาวนา ควบคู่กับกาย ศีล และจิต เพราะเป็นกลไกด้านความรู้ การจัดการ การพัฒนาทักษะ การสร้างระบบสนับสนุน และการขยายผลสู่ระดับนโยบายหรือกิจกรรมชุมชน

ดังนั้น แบบจำลองนี้ไม่ได้มองภาวนา 4 เป็นเพียงหลักธรรมเชิงนามธรรม แต่นำมาแปลงเป็นกระบวนการพัฒนาที่ปฏิบัติได้จริงผ่านกลไกบวร โดยมีเป้าหมายเพื่อสร้าง คนที่สมดุล ชุมชนที่เกื้อกูล และสังคมที่มีปัญญา

จากการสังเคราะห์ข้อมูลสามารถพัฒนาเป็นแบบจำลองบูรณาการภาวนา 4 กับกลไกบวร ซึ่งเป็นแบบจำลองที่เชื่อมโยงหลักการพัฒนามนุษย์ตามแนวพระพุทธศาสนาเข้ากับกลไกทางสังคมในระดับชุมชน โดยมีภาวนา 4 ได้แก่ กายภาวนา ศีลภาวนา จิตภาวนา และปัญญาภาวนา เป็นแกนหลักของการพัฒนาคุณภาพชีวิตทั้งด้านพฤติกรรม ความสัมพันธ์ จิตใจ และความรู้ความเข้าใจ ขณะที่กลไกบวร ได้แก่ บ้าน วัด และโรงเรียนหรือหน่วยงานราชการ ทำหน้าที่เป็นกลไกสนับสนุนการขับเคลื่อนในพื้นที่จริง บ้านเป็นฐานของการปลูกฝังวิถีชีวิตและวินัยพื้นฐาน วัดเป็นศูนย์กลางของการหล่อหลอมคุณธรรม จิตใจ และทุนวัฒนธรรม ส่วนโรงเรียนหรือหน่วยงานราชการเป็นกลไกด้านความรู้ การจัดการ การประสานงาน และการขยายผลสู่การพัฒนาชุมชนอย่างเป็นระบบ

แบบจำลองดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า การพัฒนาคุณภาพชีวิตและชุมชนอย่างยั่งยืนจำเป็นต้องดำเนินไปพร้อมกันทั้งในระดับบุคคลและระดับโครงสร้างทางสังคม กล่าวคือ ภาวนา 4 ช่วยพัฒนาคนให้มีความพร้อมทั้งทางกาย ศีล จิต และปัญญา ส่วนกลไกบวรช่วยสร้างสภาพแวดล้อมทางสังคมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ การฝึกปฏิบัติ และการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอย่างต่อเนื่อง เมื่อทั้งสองส่วนทำงานร่วมกัน จึงก่อให้เกิดกระบวนการพัฒนาที่มีลักษณะบูรณาการ ครอบคลุม และสอดคล้องกับบริบทของชุมชน โดยมุ่งสู่ผลลัพธ์สำคัญ ได้แก่ บุคคลมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ครอบครัวและชุมชนมีความสัมพันธ์ที่เกื้อกูล วัดและสถาบันชุมชนมีบทบาทในการเสริมสร้างคุณธรรม และชุมชนสามารถใช้ปัญญาร่วมกันในการจัดการปัญหาและพัฒนาตนเองได้อย่างยั่งยืน

บทสรุป

บทความเรื่อง “ภาวนา 4 กับการพัฒนาท้องถิ่นเชิงยั่งยืน: กรอบพุทธบูรณาการผ่านกลไกบวร” มุ่งเสนอกรอบคิดทางวิชาการที่เชื่อมโยงหลักพุทธธรรมกับการพัฒนาท้องถิ่นในสังคมไทย โดยชี้ให้เห็นว่า การพัฒนาท้องถิ่นเชิงยั่งยืนมิอาจอาศัยเพียงตัวชี้วัดทางเศรษฐกิจ โครงสร้างพื้นฐาน หรือมาตรการเชิงนโยบายจากภายนอกเท่านั้น หากแต่ต้องอาศัยการพัฒนามนุษย์อย่างเป็นองค์รวมควบคู่กับการสร้างกลไกทางสังคมที่เข้มแข็งในระดับชุมชน

จากการวิเคราะห์พบว่า ภาวนา 4 ได้แก่ กายภาวนา ศีลภาวนา จิตตภาวนา และปัญญาภาวนา สามารถทำหน้าที่เป็นกรอบการพัฒนามนุษย์ที่ครอบคลุมทั้งมิติทางกาย พฤติกรรม ความสัมพันธ์ทางสังคม จิตใจ และปัญญา โดยกายภาวนาช่วยส่งเสริมการดำเนินชีวิตและการจัดการทรัพยากรอย่างเหมาะสม ศีลภาวนาช่วยสร้างกติกา ความรับผิดชอบ และความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลในชุมชน จิตตภาวนาช่วยสร้างความเข้มแข็งทางจิตใจ ความเมตตา และภูมิคุ้มกันต่อความเปลี่ยนแปลง ส่วนปัญญาภาวนาช่วยพัฒนาความสามารถในการคิด วิเคราะห์ ตัดสินใจ และแก้ไขปัญหาอย่างรู้เท่าทันเหตุปัจจัย

ขณะเดียวกันกลไกบวร อันประกอบด้วยบ้าน วัด โรงเรียน และในบริบทปัจจุบันอาจขยายไปถึงราชการหรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ทำหน้าที่เป็นกลไกเชิงสถาบันที่ช่วยแปลงหลักภาวนา 4 จากระดับแนวคิดไปสู่การปฏิบัติจริงในพื้นที่ บ้านเป็นฐานของการปลูกฝังวิถีชีวิต วินัย และความรับผิดชอบในระดับ

ครอบครัวและชุมชน วัดเป็นศูนย์กลางทางจิตใจ ศีลธรรม วัฒนธรรม และทุนทางปัญญาเชิงพุทธ โรงเรียนเป็นกลไกการเรียนรู้และการถ่ายทอดองค์ความรู้สู่คนรุ่นใหม่ ส่วนราชการหรือองค์กรท้องถิ่นเป็นกลไกสนับสนุนด้านนโยบาย ทรัพยากร และการประสานความร่วมมือเชิงโครงสร้าง

องค์ความรู้สำคัญของบทความนี้ คือ การเสนอว่า ภาวนา 4 เป็นเนื้อหาการพัฒนา ส่วนบวรเป็นกลไกการขับเคลื่อนการพัฒนา เมื่อนำมาบูรณาการกันจะเกิดแบบจำลองการพัฒนาท้องถิ่นที่เชื่อมโยงศาสนากับชีวิตประจำวัน บุคคลกับชุมชน และคุณธรรมกับการจัดการทางสังคม แบบจำลองดังกล่าวจึงมีศักยภาพในการใช้เป็นกรอบออกแบบกิจกรรม พัฒนาโครงการชุมชน สร้างหลักสูตรอบรม และใช้วิเคราะห์ผลการพัฒนาพื้นที่ได้อย่างเหมาะสม

กล่าวโดยสรุป การพัฒนาท้องถิ่นเชิงยั่งยืนตามกรอบพุทธบูรณาการมิใช่เพียงการเพิ่มกิจกรรมทางศาสนาเข้าไปในแผนพัฒนาชุมชน แต่เป็นการจัดวางหลักพุทธธรรมให้เป็นฐานคิดของการพัฒนาคนและสังคมอย่างเป็นระบบ โดยใช้กลไกบวรเป็นพลังขับเคลื่อนในพื้นที่จริง เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่สมดุลทั้งด้านกาย ศีล จิต และปัญญา อันนำไปสู่ชุมชนที่เข้มแข็ง เกื้อกูล มีภูมิคุ้มกัน และสามารถพัฒนาตนเองได้อย่างยั่งยืน

ข้อเสนอเชิงนโยบาย

จากผลการสังเคราะห์ดังกล่าว บทความนี้เสนอข้อเสนอเชิงนโยบายเพื่อการนำกรอบภาวนา 4 และกลไกบวรไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาท้องถิ่นเชิงยั่งยืน ดังนี้

1. ควรกำหนดให้ภาวนา 4 เป็นกรอบคุณภาพชีวิตเชิงพุทธในการพัฒนาท้องถิ่น

หน่วยงานด้านการพัฒนาท้องถิ่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานด้านสังคมควรนำหลักภาวนา 4 มาใช้เป็นกรอบในการออกแบบแผนงานและตัวชี้วัดการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน โดยไม่จำกัดการประเมินผลไว้เพียงรายได้ โครงสร้างพื้นฐาน หรือจำนวนกิจกรรม แต่ควรพิจารณาความเปลี่ยนแปลงของประชาชนในมิติทางสุขภาวะ พฤติกรรม ความสัมพันธ์ทางสังคม ความเข้มแข็งทางจิตใจ และความสามารถในการใช้ปัญญาแก้ไขปัญหาของชุมชนร่วมด้วย

2. ควรยกระดับกลไกบวรให้เป็นกลไกหลักของการพัฒนาชุมชนระดับพื้นที่

ภาครัฐควรส่งเสริมให้บ้าน วัด โรงเรียน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทำงานร่วมกันอย่างเป็นระบบ โดยจัดตั้งคณะทำงานหรือเครือข่ายบวรในระดับตำบลหรือชุมชน เพื่อทำหน้าที่วิเคราะห์ปัญหา ออกแบบกิจกรรม ดำเนินงาน ติดตามผล และปรับปรุงกระบวนการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง การดำเนินงานดังกล่าวจะช่วยลดลักษณะการทำงานแบบแยกส่วน และทำให้การพัฒนาชุมชนเกิดจากพลังภายในพื้นที่อย่างแท้จริง

3. ควรบูรณาการวัดให้เป็นศูนย์กลางการพัฒนาคุณธรรมและสุขภาวะชุมชน

นโยบายด้านการพัฒนาท้องถิ่นควรให้ความสำคัญกับบทบาทของวัดในฐานะศูนย์กลางทางจิตใจและทุนทางวัฒนธรรมของชุมชน โดยส่งเสริมให้วัดมีบทบาทในการจัดกิจกรรมพัฒนาจิตใจ การฝึกสติ การ

อบรมคุณธรรม การแก้ไขปัญหาพฤติกรรมเสี่ยง และการสร้างพื้นที่ปลอดภัยทางสังคม ทั้งนี้ ควรสนับสนุนให้พระสงฆ์ ผู้นำชุมชน ครู และองค์กรท้องถิ่นร่วมกันออกแบบกิจกรรมที่สอดคล้องกับปัญหาและบริบทเฉพาะของแต่ละพื้นที่

4. ควรส่งเสริมโรงเรียนให้เป็นพื้นที่เรียนรู้ภาวนา 4 สำหรับคนรุ่นใหม่

โรงเรียนควรได้รับการสนับสนุนให้บูรณาการหลักภาวนา 4 เข้ากับกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน กิจกรรมจิตอาสา การเรียนรู้ท้องถิ่น และหลักสูตรเสริมสร้างคุณธรรม เพื่อให้เยาวชนไม่ได้รับเพียงความรู้ทางวิชาการแต่ได้รับการพัฒนาทักษะชีวิต ความรับผิดชอบ ความเมตตา ความมีวินัย และความสามารถในการคิดวิเคราะห์ปัญหาของชุมชน การเชื่อมโยงโรงเรียนกับบ้านและวัดจะช่วยให้การพัฒนาเยาวชนเป็นกระบวนการต่อเนื่องทั้งในครอบครัว สถานศึกษา และชุมชน

5. ควรปรับบทบาทราชการจากผู้สั่งการเป็นผู้สนับสนุนและประสานพลังชุมชน

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานรัฐควรปรับบทบาทจากการกำหนดโครงการแบบบนลงล่าง ไปสู่การเป็นผู้สนับสนุน อำนวยความสะดวก และประสานทรัพยากรให้บ้าน วัด และโรงเรียนสามารถดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ราชการควรทำหน้าที่เชื่อมโยงแผนชุมชนกับแผนพัฒนาท้องถิ่น จัดสรรงบประมาณ สนับสนุนข้อมูล เครื่องมือประเมินผล และสร้างระบบติดตามผลที่สอดคล้องกับบริบทของชุมชน

6. ควรพัฒนาตัวชี้วัดการพัฒนาท้องถิ่นที่ครอบคลุมมิติทางคุณธรรม จิตใจ และปัญญา

การประเมินผลโครงการพัฒนาท้องถิ่นควรเพิ่มตัวชี้วัดเชิงคุณภาพที่สะท้อนการเปลี่ยนแปลงด้านพฤติกรรม จิตใจ ความสัมพันธ์ และการเรียนรู้ของชุมชน เช่น ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน ความเข้มแข็งของครอบครัว ความร่วมมือระหว่างสถาบันในชุมชน การลดความขัดแย้ง ความสามารถในการจัดการปัญหาด้วยตนเอง และการเกิดผู้นำจิตอาสาหรือผู้นำเชิงคุณธรรมในพื้นที่

7. ควรสนับสนุนการวิจัยและพัฒนาแบบจำลองบวรภาวนาในพื้นที่จริง

สถาบันการศึกษา หน่วยงานวิจัย และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรร่วมกันนำแบบจำลองบูรณาการภาวนา 4 กับกลไกบวรไปทดลองใช้ในพื้นที่ต่าง ๆ ทั้งชุมชนเมือง ชุมชนชนบท ชุมชนชาติพันธุ์ และชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบท เพื่อศึกษาความเหมาะสมของรูปแบบ กระบวนการ ตัวชี้วัด และเงื่อนไขความสำเร็จของการประยุกต์ใช้ในบริบทที่แตกต่างกัน ผลการวิจัยดังกล่าวจะช่วยพัฒนาแบบจำลองให้มีความชัดเจนและนำไปใช้เชิงนโยบายได้มากยิ่งขึ้น

8. ควรสร้างฐานข้อมูลและคู่มือปฏิบัติการสำหรับการขับเคลื่อนบวรภาวนา

ควรจัดทำคู่มือหรือแนวทางปฏิบัติสำหรับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น วัด โรงเรียน และผู้นำชุมชนในการประยุกต์ใช้ภาวนา 4 ผ่านกลไกบวร โดยคู่มือควรประกอบด้วยแนวคิดหลัก ขั้นตอนการดำเนินงาน ตัวอย่างกิจกรรม เครื่องมือประเมินผล และกรณีศึกษาที่ประสบความสำเร็จ เพื่อให้หน่วยงานในพื้นที่สามารถนำไปปรับใช้ได้อย่างเป็นรูปธรรมและไม่ติดอยู่เพียงระดับแนวคิด

เอกสารอ้างอิง

กิติภูมิสมชาด มัทธุจัด และอุทัย สติมั่น. (2567). การขับเคลื่อนสิทธิมนุษยชนบนฐานบ้าน วัด โรงเรียน (บวร) : กรณีศึกษาวัดสวนแก้ว. *วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร*, 12(6), 2564–2576.

เกษม ศรีพงษ์. (ม.ป.ป.). *ชีววิทยาแผนใหม่ Modern Biology ม.4 เล่ม 1 ว441*. กรุงเทพฯ: ภูมิบัณฑิตการพิมพ์.

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต). (2546). *การพัฒนาที่ยั่งยืน*. มูลนิธิพุทธธรรม.

พระปรัชญ์กรณ์ วิยาสิงห์, พระอธิการวิชัย นาหนองบัว และธนรัฐ สะอาดเอี่ยม. (2565). พลังบวรกับการสร้างชุมชนให้เข้มแข็งผ่านมิติแกลมอของชาวกูย ในเขตตำบลศรีสุข อำเภอสำโรงทาบ จังหวัดสุรินทร์. *วารสารนวัตกรรมการจัดการศึกษาและการวิจัย*, 4(1), 39–48.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (2559). *พุทธธรรม (ฉบับปรับขยาย)*. ผลิธัมม์.

พระอธิการโสภณ ปิยธมฺโม, เอกราช โฆษิตพิมานเวช และพระมหาพิสิฐ วิสิฏฐปญฺโญ. พลังบวร : ชุมชนคุณธรรม ลานธรรม ลานวิถีไทย. *วารสารสังคมศาสตร์ปัญญาพัฒน์*, 4(3), 263–274.

แพรภัทรา เขียวชะอุ่ม, จุฑาทิพย์ ถาวรรัตน์ และประสงค์ ตันพิชัย. (2568). การศึกษารูปแบบการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายในการพัฒนาคลองเจดีย์บูชาจังหวัดนครปฐมอย่างยั่งยืน โดยพลังบวร (บ้าน วัด โรงเรียน ราชการ). *วารสารสังคมศาสตร์วิจัย*, 16(1), 125-142.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย*. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ยุรธร จีนา, และ รมิตา จีนา. (2560). บวรสันติสุข: รูปแบบการมีส่วนร่วมของบ้าน วัด โรงเรียน ในการส่งเสริมคุณธรรมค่านิยม 12 ประการ จังหวัดเชียงใหม่. *วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร, 6*(ฉบับพิเศษ), 47–60.

สยามรัฐ. (2564, สิงหาคม 6). *"บ้าน-วัด-โรงเรียน" หัวใจหลักพัฒนาชุมชนตามแนวพระราชดำริ "ในหลวงรัชกาลที่ 9"*. https://siamrath.co.th/n/268995

Sen, A. (1999). *Development as freedom*. Knopf.

UNDP. (2015). *Human development report 2015*. United Nations Development Programme.

ScienceDirect. (2024). Community resilience: A multidisciplinary exploration for inclusive strategies and scalable solutions. *ScienceDirect*.

Sen, A. (1999). *Development as freedom*. Knopf.

Sustainability-Directory. (2025a). *Community-centered development* [Glossary entry].

Sustainability-Directory. (2025b). *Community-centered development* [Glossary entry].

ScienceDirect Topics. (n.d.). *Sustainable community: An overview*.

UNDP. (2015). *Human development report 2015*. United Nations Development Programme.

PROBLEM-SOLVING FOR DEPRESSION AMONG YOUTHS: A BUDDHIST PSYCHOLOGY APPROACH

LE VAN TRUC

Doctor of Buddhist Studies Program in Buddhist Psychology Department of Psychology, Faculty of Humanities Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

Corresponding Author E-mail: giacminhluat@gmail.com

Received 25 May 2026; Revised 2 June 2026; Accepted 27 June 2026

****

PROBLEM-SOLVING FOR DEPRESSION AMONG YOUTHS: A BUDDHIST PSYCHOLOGY APPROACH

LE VAN TRUC

ABSTRACT

Depression among youths has become an escalating public health crisis in Ho Chi Minh City, Vietnam, with empirical evidence indicating that 57.6 percent of high school students exhibit clinically significant depressive symptoms. This academic article pursues three objectives: (1) to analyze the current conditions and risk factors of youth depression, (2) to examine Buddhist psychological principles for addressing mental suffering, and (3) to propose an integrated model combining Buddhist psychology with Cognitive Behavioral Therapy (CBT) to promote youth mental well-being.

The analysis reveals that youth depression is a multidimensional phenomenon rooted in academic pressure, intergenerational communication gaps, digital social comparison, and loss of existential meaning. The Four Noble Truths function as a comprehensive diagnostic system, while the Noble Eightfold Path provides a multidimensional treatment protocol encompassing the domains of wisdom, ethical conduct, and mental discipline. The core mechanisms of the integrated model include Right View paired with cognitive restructuring, Right Mindfulness paired with mindfulness-based cognitive therapy, loving-kindness and compassion paired with compassion-focused therapy, and Right Action paired with behavioral activation.

The proposed model is distinguished by two characteristics: scientific universality supported by empirical evidence, and cultural congruence with Vietnamese Buddhist heritage. This integration establishes a pathway for developing responsive mental health systems across school, family, and community contexts. Ultimately, the model aims not to create morally perfect youth, but to empower young people to liberate themselves from cycles of unrealistic expectations, cultivate stable inner refuge, and foster sustainable well-being autonomously.

Keywords: Buddhist psychology; youth depression; Noble Eightfold Path;
Cognitive Behavioral Therapy; mindfulness; Vietnamese adolescents

INTRODUCTION

Depression among youths has become an increasingly serious public health crisis in the urban societies of developing countries, particularly in Ho Chi Minh City, Vietnam, where rapid economic and social transformation has created an environment highly conducive to psychological vulnerability among adolescents. School-based epidemiological studies have found that 57.6 percent of high school students exhibit clinically significant depressive symptoms (Le & Hoang, 2024), and 39.8 percent screened positive for depressive symptoms using the DASS-21 instrument (Tran, Vo, & Nguyen, 2021). These figures indicate that the problem can no longer be overlooked.

The complex and interdependent risk factors include severe academic pressure, family conflict, social comparison through digital media, and the erosion of traditional support systems. Furthermore, critical gaps in mental health service provision remain a major obstacle, as only 143 psychologists serve a population of over 14 million people living with mental disorders nationwide (Nguyen & Bui, 2021). Compounded by a cultural context that regards depression as weakness or moral failure, most youths do not seek professional help (Pham, 2022).

In this context, Buddhist Psychology, rooted in the Four Noble Truths and the Noble Eightfold Path, presents a framework with high potential for responding to both clinical and cultural needs. Buddhist psychology does not merely aim to reduce psychiatric symptoms but seeks to systematically address the roots of suffering through the cultivation of wisdom, ethical conduct, and mental discipline processes that correspond closely to several therapeutic mechanisms within Cognitive Behavioral Therapy (Segal, Williams, & Teasdale, 2013).

This article pursues three objectives: (1) to analyze the current conditions and risk factors of youth depression in Ho Chi Minh City, (2) to examine the principles of Buddhist psychology for addressing mental suffering, and (3) to propose an integrated Buddhist psychology–CBT model for building psychological resilience and reducing youth depression sustainably.

MAIN CONTENT

Part I: Current Conditions and Risk Factors of Youth Depression in Ho Chi Minh City

1.1 Epidemiology and Manifestation Patterns

Depression among Vietnamese youths frequently manifests in ways that are not straightforward. Rather than expressing overt sadness, most youths display emotional numbness, chronic fatigue, social withdrawal, and somatic symptoms such as headaches and insomnia symptoms that families and schools commonly misinterpret as laziness or a poor attitude (Le & Hoang, 2024). This misinterpretation not only delays intervention but also intensifies feelings of guilt and self-blame among young people.

The COVID-19 pandemic further exacerbated the situation. A multi-province study found that stress increased to 65.5 percent, anxiety to 41.5 percent, and depression to 34.2 percent during the outbreak, with these symptoms persisting into the post-pandemic period (Doan, Phan, & Vu, 2023). These findings indicate that the long-term psychological impact of the pandemic remains a challenge requiring sustained attention and response.

1.2 Principal Risk Factors

The risk factors contributing to youth depression are complex and interdependent, operating across at least four distinct levels.

Academic Level: Vietnam's examination-oriented and highly competitive educational system generates pressure that stands as the most significant predictor of adolescent depression (Cao et al., 2024). Youths who define their self-worth through academic performance experience intense hopelessness when success falls short of expectations.

Family Level: Family conflict, intergenerational communication gaps, and the misinterpretation of depressive symptoms as behavioral problems all serve to intensify the severity of symptoms. This is particularly pronounced in contexts where Confucian values emphasize obedience and academic achievement as expressions of family honor (Vu & Doan, 2019).

Structural Level: The shortage of mental health professionals, social stigma, and the absence of clear referral pathways leave many youths undiagnosed and untreated (WHO

Viet Nam, n.d.). The consequences include academic decline, school dropout, self-harm behaviors, and recurrent depression extending into adulthood (UNICEF Viet Nam, 2022).

Digital Level: Vietnam ranks among the world's highest in social media usage, with over 73 percent of the population actively engaging on platforms such as Facebook, TikTok, and Instagram (We Are Social & Meltwater, 2024). Online social comparison, cyberbullying, and unrealistic beauty standards all contribute to declining self-esteem and heightened psychological distress among young people.

Part II: Buddhist Psychology Conceptual Framework and Problem-Solving Mechanisms

2.1 Conceptual Foundations of Buddhist Psychology

Buddhist psychology constitutes a science of the mind characterized by both phenomenological depth and practical orientation. Its fundamental distinction from Western psychology lies in viewing the mind as a dynamic process shaped by interdependent conditions Dependent Origination (Pratītyasamutpāda) rather than as a fixed entity with a stable self (Bodhi, 1993). The Three Marks of Existence Anicca (impermanence), Dukkha (suffering), and Anattā (non-self) function as experiential tools that enable individuals to profoundly transform their relationship with psychological pain (Gethin, 1998).

Contemporary research confirms that mindfulness and meditation practices rooted in Buddhism yield measurable outcomes in reducing stress, anxiety, and depression, while also enhancing emotional and cognitive flexibility (Davidson & Goleman, 2017). These findings provide an important foundation for developing therapeutic approaches that bridge ancient wisdom with modern psychology.

2.2 The Four Noble Truths as a Diagnostic and Therapeutic Process

The Four Noble Truths offer a self-contained system for diagnosing and treating psychological suffering that corresponds profoundly to contemporary psychological processes.

Dukkha (Suffering) represents the stage of recognizing and acknowledging pain. Clinically, this phase corresponds to depressive symptom assessment. Youths typically manifest suffering through intense attachment to academic results or social status, giving rise to feelings of emptiness and loss of meaning in life.

Samudaya (Origin of Suffering) identifies the root of suffering in craving and attachment. In the context of youth depression, Samudaya explains the mechanism by which young people define their self-worth through external factors. When those factors collapse, youths experience an acutely painful identity crisis a dynamic that corresponds closely to the concept of "conditional self-worth" in contemporary psychology.

Nirodha (Cessation of Suffering) presents the hope that suffering can be extinguished through the relinquishment of clinging. Psychologically, this truth functions similarly to cognitive restructuring, helping youths recognize that psychological well-being is not about achieving something new, but about liberating oneself from the patterns that generate attachment.

Magga (Path) constitutes the treatment plan, comprising the Noble Eightfold Path, which provides a multidimensional intervention strategy encompassing wisdom, ethical conduct, and mental discipline (Bodhi, 1994).

2.3 The Noble Eightfold Path as an Integrated Problem-Solving Protocol

The Noble Eightfold Path can be organized into three interrelated domains, each corresponding to therapeutic mechanisms in contemporary psychology.

The Wisdom Domain: Right View (Sammā-diṭṭhi) functions to challenge the cognitive distortions that lie at the root of depression, such as extreme pessimism, overgeneralization, and self-blame. Right View cultivates flexible perspectives grounded in the principle of impermanence (Anicca), corresponding closely to cognitive restructuring in CBT (Harvey, 2013). Right Intention (Sammā-saṅkappa) redirects the mind away from self-hatred toward loving-kindness and compassion, aligning with compassion-focused therapy which has been demonstrated to effectively reduce shame and self-criticism (Neff, 2011).

The Ethical Conduct Domain: Right Speech (Sammā-vācā) and Right Action (Sammā-kammanta) play a vital role in repairing family relationships and building social support networks, which serve as significant protective factors against depression. The cultivation of positive behavior through Buddhist ethics corresponds to the principle of behavioral activation in CBT, which emphasizes increasing behaviors that generate satisfaction and meaning (Martell, Dimidjian, & Herman-Dunn, 2010).

The Mental Discipline Domain: Right Effort (Sammā-vāyāma) corresponds to proactive emotional regulation through the intentional cultivation of wholesome mental

states and the abandonment of unwholesome ones. Right Mindfulness (Sammā-sati) is the most vital bridge connecting Buddhism with contemporary psychology. Mindfulness training enables individuals to observe internal states without being swept away by them, reducing rumination the primary maintaining mechanism of depression (Teasdale et al., 2000). Right Concentration (Sammā-samādhi) builds emotional stability and cognitive clarity through sustained meditative practice. Neuroscientific research confirms that such concentration training produces measurable changes in brain regions associated with emotional regulation and self-referential processing (Lazar et al., 2005).

Part III: The Buddhist Psychology–CBT Integrated Model for Problem-Solving Depression

3.1 Foundations of Integration

The integration of Buddhist psychology with CBT is not merely the combination of techniques from two systems, but rather the discovery of deep correspondence at the level of psychological process. Both systems recognize that psychological suffering originates from distorted perception, maladaptive mental habits, and emotionally unskillful responses (Kumar, 2002).

The key points of convergence between the two systems include the following: cognitive distortions in CBT correspond to wrong view (micchā-diṭṭhi) in Buddhism; rumination corresponds to unwise attention (ayoniso-manasikāra); behavioral activation corresponds to Right Action and Right Effort; and mindfulness training constitutes the clearest and most explicit bridge between the two systems (Segal, Williams, & Teasdale, 2013)

3.2 Core Components of the Integrated Model

The model proposed in this article comprises four interdependent components, with mindfulness serving as the central mechanism linking all dimensions.

3.2.1 Cognitive Transformation This component integrates CBT cognitive restructuring with Right View and wise attention (yoniso-manasikāra), enabling youths to identify cognitive distortions and shift from self-blaming questions toward condition-based inquiry. For example, the question "Why am I worthless?" is reframed as "What conditions have given rise to this suffering, and what is a constructive next step?" (Ven. Thich Quang An, 2026, as cited in Le, 2026).

3.2.2 Emotional Regulation through Compassion This component integrates CBT emotional regulation with Right Intention, loving-kindness (mettā), and compassion (karuṇā), aiming to reduce shame, self-blame, and self-directed anger — the principal hidden maintaining factors of depression.

3.2.3 Ethical Behavioral Activation This component integrates CBT behavioral activation with Right Speech, Right Action, and Right Livelihood. The Buddhist framework ensures that behavioral change carries moral and cultural significance, rather than being experienced as mere routine task completion.

3.2.4 Mindfulness and Concentration Training This component integrates Mindfulness-Based Cognitive Therapy (MBCT) with Right Mindfulness and Right Concentration, emphasizing the non-judgmental observation of internal states, the reduction of fusion with negative thoughts, and the cultivation of emotional stability through regular practice.

3.3 Practical Application and Cultural Appropriateness

The success of this model depends upon adaptation to the Vietnamese cultural context across three dimensions.

First, Language and Presentation. The model must preserve conceptual depth while remaining flexible in terminology, capable of being presented in secular psychological language in school contexts or in Dharma language in Buddhist communities. Translating religious vocabulary into accessible psychological terminology reduces resistance among youths who do not identify as Buddhist.

Second, Delivery Format. Implementation should take diverse forms. In schools, the model may be designed as short-term psychoeducational programs. In communities, it may be delivered through peer support group formats. In Buddhist settings, it may be integrated with existing contemplative practices. The "Task-shifting" strategy transferring service delivery from specialists to specifically trained personnel such as trained monastics represents an effective solution for systems facing shortages of psychologists (Le, 2026).

Third, Avoiding Moralization. The model must present Buddhist ethics as psychological empowerment rather than religious obligation. Because youths experiencing depression already carry heavy burdens of guilt and self-blame, framing ethics in terms of personal development and relational skills increases the acceptability and sustainability of change.

CONCLUSION

This article has presented an approach to solving youth depression through the integration of Buddhist psychology with CBT, offering a framework possessing both theoretical depth and practical applicability. The analysis demonstrates that youth depression in Ho Chi Minh City is a multidimensional phenomenon rooted in academic pressure, family communication gaps, digital comparison, and loss of existential meaning conditions that cannot be resolved through medical approaches alone.

The Four Noble Truths function as a comprehensive diagnostic system, while the Noble Eightfold Path provides a multidimensional treatment protocol that corresponds profoundly to the therapeutic mechanisms of CBT. The integration of key mechanisms Right View with cognitive restructuring, Right Mindfulness with MBCT-based mindfulness training, loving-kindness with compassion-focused therapy, and Right Action with behavioral activation produces a system that is both scientifically grounded and culturally congruent.

The ultimate goal of this model is not to produce morally perfect youth, but to empower young people to liberate themselves from cycles of unrealistic expectations, cultivate a stable inner refuge, and foster sustainable well-being autonomously. This model offers a comprehensive pathway for developing genuinely responsive mental health systems at the levels of schools, families, communities, and public health policy in societies where Buddhism constitutes a deep cultural foundation.

This article has examined youth depression in Ho Chi Minh City through the integrated lens of Buddhist psychology and Cognitive Behavioral Therapy, generating a framework that is simultaneously theoretically rigorous, culturally grounded, and practically applicable. The analysis has demonstrated that depression among Vietnamese youths is not a purely intrapsychic disorder but a multidimensional conditioned experience shaped by academic competition, family misunderstanding, digital social comparison, shame-based self-worth, and the collapse of existential meaning. These conditions cannot be adequately addressed through biomedical or individually focused clinical models alone.

The Four Noble Truths provide a comprehensive diagnostic framework that maps the full arc of depressive suffering from its phenomenological manifestation in emotional numbness and withdrawal, through its causal roots in conditional self-worth and craving for external validation, to the possibility of its transformation through systematic training in

wisdom, ethics, and mental discipline. The Noble Eightfold Path, in turn, constitutes a complete psychological intervention architecture whose mechanisms converge meaningfully with CBT at the level of cognitive change, emotional regulation, behavioral activation, and attentional training. This convergence is not superficial but reflects a deep structural compatibility rooted in both systems' shared recognition that psychological suffering arises from distorted perception and is transformable through intentional, sustained mental cultivation.

The proposed integrated model makes four distinct contributions to knowledge. First, it reconceptualizes youth depression as conditioned suffering rather than individual pathology, broadening the theoretical vocabulary available for culturally sensitive intervention design. Second, it introduces the concept of inner refuge as a bridging construct that explains why symptom-focused treatment alone is insufficient for many depressed youths. Third, it offers the first systematic mapping of the complete Noble Eightfold Path onto CBT mechanisms within a Vietnamese youth mental health context. Fourth, it demonstrates the feasibility of a culturally grounded, scalable problem-solving pathway that honors Buddhist wisdom while remaining aligned with contemporary psychological science.

Ultimately, the goal of this model is not to produce morally exemplary youth, but to **empower young people to reconstruct a stable inner foundation**, liberate themselves from cycles of unrealistic expectation and shame-based self-worth, re-engage with life through meaningful and ethical action, and cultivate sustainable well-being rooted in wisdom and compassion. In a society where Buddhism provides both a philosophical heritage and a living community of practice, this integration offers not only a therapeutic framework but a **cultural pathway to healing** one that speaks the language of the people it seeks to serve.

RECOMMENDATIONS FOR IMPLEMENTATION

The new knowledge generated by this model carries concrete implications for practice across five domains. The following recommendations are grounded in the empirical and theoretical findings of this study and are designed to be actionable within the sociocultural realities of Ho Chi Minh City and comparable Vietnamese urban contexts.

Recommendation 1: School-Based Psychoeducational Programs

What to implement: Educational institutions should integrate short, modular psychoeducational programs based on the Buddhist Psychology–CBT framework into existing student development curricula. These programs should include foundational psychoeducation about the thought–emotion–behavior cycle, brief mindfulness practices such as mindful breathing and body awareness, compassion-based self-reflection exercises, simple cognitive reframing activities grounded in Right View, and behavioral engagement tasks aligned with Right Action.

How to implement it: Programs should be designed as six-to-eight-week modules delivered by trained school counselors or teachers, with sessions lasting no longer than forty-five minutes to accommodate school timetables. Content should be framed in secular psychological language rather than explicitly religious terminology to maximize accessibility for students of diverse backgrounds. Assessment tools should be culturally adapted, favoring reflective journals, self-observation checklists, and guided group discussions over clinical questionnaires that may carry stigma.

Who should lead it: School counselors trained in both CBT principles and basic Buddhist psychological concepts should serve as primary facilitators. Where such personnel are unavailable, collaboration with local Buddhist community organizations particularly those with trained monastics who have received psychological skill-building can supplement institutional capacity through task-shifting arrangements.

NEW KNOWLEDGE

The body of knowledge presented in this framework was derived through a systematic synthesis of the article's analysis of youth depression in Ho Chi Minh City. The article begins by examining the real conditions of depression among youths and identifies multiple interrelated risk factors, including academic pressure, family conflict, structural limitations in mental health services, and the influence of digital media. These conditions are then interpreted through the lens of Buddhist psychology, which views depression not merely as an individual pathology but as a form of suffering arising from interconnected causes and conditions.

Within this framework, the Four Noble Truths serve as a diagnostic structure for understanding depressive suffering. They guide the process of recognizing suffering, identifying

its causes, acknowledging the possibility of transformation, and establishing a practical path toward healing. The Noble Eightfold Path is subsequently translated into a multidimensional therapeutic process involving wisdom, ethical conduct, and mental discipline. The article further connects these Buddhist principles with key mechanisms of Cognitive Behavioral Therapy, such as cognitive restructuring, mindfulness training, emotional regulation, and behavioral activation.

As a result, the proposed knowledge framework emerges from the integration of Buddhist wisdom and contemporary psychological science. It demonstrates that distorted thinking in CBT corresponds to wrong view in Buddhism, while mindfulness practice corresponds to Right Mindfulness. This synthesis leads to a four-stage model consisting of mindful awareness, investigation of causes, inner transformation, and integration into daily life. The model is also shaped by the cultural context of Vietnam, where Buddhism remains an important cultural foundation and where access to professional mental health services is limited. Therefore, this body of knowledge represents a culturally responsive and theoretically grounded approach to addressing youth depression by combining Buddhist psychological insight with modern therapeutic tools.

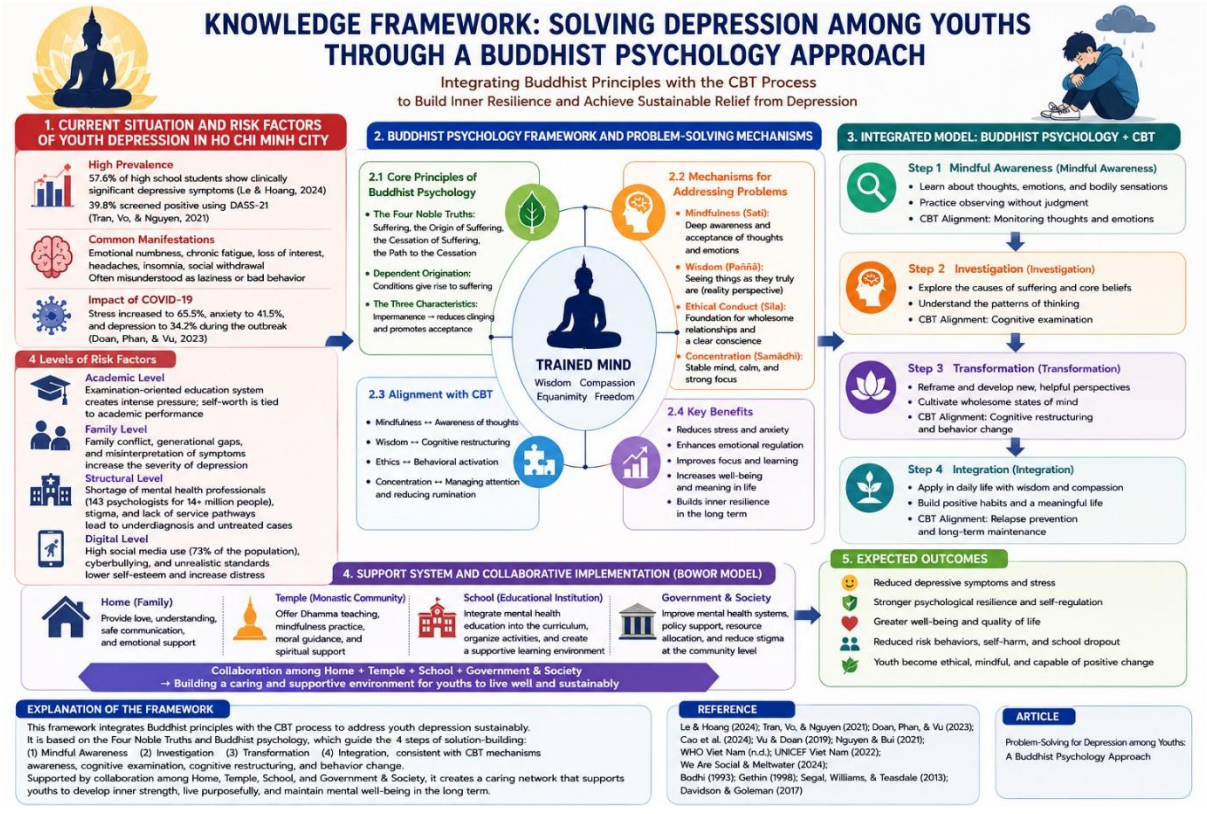

Figure 1. Knowledge Framework for Solving Depression among Youths through a Buddhist Psychology Approach

This diagram presents a knowledge framework for solving depression among youths through an integrated Buddhist Psychology and Cognitive Behavioral Therapy (CBT) approach. The framework is developed from the article “Problem-Solving for Depression among Youths: A Buddhist Psychology Approach,” which analyzes youth depression in Ho Chi Minh City as a multidimensional problem caused by academic pressure, family conflict, digital comparison, structural limitations in mental health services, and the loss of meaning in life.

The diagram is organized into five major sections. The first section explains the current situation and risk factors of youth depression in Ho Chi Minh City. It highlights the high prevalence of depressive symptoms among students, common manifestations such as emotional numbness, chronic fatigue, social withdrawal, headaches, and insomnia, and the long-term psychological effects of the COVID-19 pandemic. It also identifies four levels of risk factors: the academic level, family level, structural level, and digital level. These factors show that depression among youths is not merely an individual psychological disorder, but a conditioned experience shaped by social, cultural, educational, and technological environments.

The second section presents the Buddhist Psychology framework and its problem-solving mechanisms. At the center of the diagram is the trained mind, which represents the cultivation of wisdom, compassion, equanimity, and freedom. Buddhist Psychology is grounded in the Four Noble Truths, Dependent Origination, and the Three Characteristics of Existence. These principles help youths understand suffering, identify its causes, recognize the possibility of release, and follow a practical path toward healing. The diagram also shows key Buddhist mechanisms for addressing mental distress, including mindfulness, wisdom, ethical conduct, and concentration. These mechanisms correspond to important therapeutic processes in CBT, such as awareness of thoughts, cognitive restructuring, behavioral activation, and the reduction of rumination.

The third section proposes an integrated model combining Buddhist Psychology with CBT. The model consists of four steps. Step 1 is Mindful Awareness, in which youths learn to observe their thoughts, emotions, and bodily sensations without judgment. Step 2 is Investigation, where they explore the causes of suffering, core beliefs, and harmful patterns of thinking. Step 3 is Transformation, which involves reframing negative thoughts, cultivating wholesome mental states, and developing more helpful perspectives. Step 4 is Integration, where youths apply wisdom and compassion in daily life, build positive habits, and prevent

relapse. These four steps show how Buddhist principles can be translated into a practical psychological intervention.

The fourth section explains the support system and collaborative implementation. The diagram emphasizes that youth depression cannot be addressed by the individual alone. It requires cooperation among the family, temple or monastic community, school, government, and society. The family provides love, communication, and emotional support. The temple offers Dharma teaching, mindfulness practice, moral guidance, and spiritual support. The school integrates mental health education into the curriculum and creates a supportive learning environment. Government and society improve mental health policy, allocate resources, and reduce stigma at the community level. This support system creates a caring environment that helps youths recover and live sustainably.

The fifth section presents the expected outcomes of the framework. These outcomes include reduced depressive symptoms and stress, stronger psychological resilience and self-regulation, greater well-being and quality of life, reduced risk behaviors, self-harm, and school dropout, and the development of youths who are ethical, mindful, and capable of positive change.

Overall, the diagram shows that the integration of Buddhist Psychology and CBT provides both theoretical depth and practical applicability. Buddhist Psychology contributes wisdom, compassion, mindfulness, ethical awareness, and inner refuge, while CBT contributes structured techniques for identifying thoughts, regulating emotions, changing behavior, and preventing relapse. When these two approaches are combined and supported by family, temple, school, government, and society, they create a culturally appropriate and sustainable pathway for addressing youth depression.

REFERENCES

Analayo. (2003). *Satipaṭṭhāna: The direct path to realization*. Windhorse Publications.

Bodhi, B. (1993). *A comprehensive manual of Abhidhamma*. Buddhist Publication Society.

Bodhi, B. (1994). *The noble eightfold path: Way to the end of suffering.* Buddhist Publication Society.

Cao, L. X., Le, C. M., Tran, D. T. T., Nguyen, V. H. A., & Tran-Chi, V. L. (2024). Prevalence and factors associated with depression among high school students in Ho Chi Minh City, Vietnam. *DOAJ Record*.

Davidson, R. J., & Goleman, D. (2017). *Altered traits: Science reveals how meditation changes your mind, brain, and body*. Avery.

Doan, H., Phan, T., & Vu, L. (2023). *Psychological impacts of COVID-19 on Vietnamese adolescents*. National University Press.

Gethin, R. (1998). *The foundations of Buddhism*. Oxford University Press.

Harvey, P. (2013). *An introduction to Buddhism: Teachings, history and practices* (2nd ed.). Cambridge University Press.

Kumar, S. M. (2002). An introduction to Buddhism for the cognitive-behavioral therapist. *Cognitive and Behavioral Practice, 9*(1), 40–45.

Lazar, S. W., Kerr, C. E., Wasserman, R. H., Gray, J. R., Greve, D. N., Treadway, M. T., McGarvey, M., Quinn, B. T., Dusek, J. A., Benson, H., Rauch, S. L., Moore, C. I., & Fischl, B. (2005). Meditation experience is associated with increased cortical thickness. *NeuroReport, 16*(17), 1893–1897.

Le, T., & Hoang, P. (2024). *School mental health survey in HCMC*. Department of Education Publishing.

Le, V. T. (2026). *Buddhist psychology model of problem-solving for depression among youths in Ho Chi Minh City, Viet Nam* [Doctoral dissertation]. Mahachulalongkorn rajavidyalaya University.

Martell, C. R., Dimidjian, S., & Herman-Dunn, R. (2010). *Behavioral activation for depression*. Guilford Press.

Neff, K. (2011). *Self-compassion: The proven power of being kind to yourself*. William Morrow.

Nguyen, A., & Bui, T. (2021). *Mental health workforce report*. Health Policy Institute.

Pham, T. T. (2022). *Help-seeking behavior among Vietnamese adolescents*. Youth Psychology Center.

Segal, Z. V., Williams, J. M. G., & Teasdale, J. D. (2013). *Mindfulness-based cognitive therapy for depression* (2nd ed.). Guilford Press.

Teasdale, J. D., Segal, Z. V., Williams, J. M. G., Ridgeway, V. A., Soulsby, J. M., & Lau, M. A. (2000). Prevention of relapse/recurrence in major depression by mindfulness-based cognitive therapy. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 68*(4), 615–623.

Tran, M. Q., Vo, K., & Nguyen, D. (2021). *Adolescent psychological health in Ho Chi Minh City*. University of Education Press.

UNICEF Viet Nam. (2022). *Child and adolescent mental health report*. UNICEF.

Vu, N. H., & Doan, T. T. H. (2019). *Family structures in contemporary Vietnam*. Social Sciences Publishing House.

We Are Social & Meltwater. (2024). *Digital 2024: Vietnam report*. We Are Social.

WHO Viet Nam. (n.d.). *Mental health profile*. WHO Country Office.

THE CRISIS OF YOUTH DEPRESSION: WHEN FAMILY PRESSURE HARMS MENTAL HEALTH

LE VAN TRUC

Doctor of Buddhist Studies Program in Buddhist Psychology Department of Psychology, Faculty of Humanities Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

Corresponding Author E-mail: giacminhluat@gmail.com

Received 25 May 2026; Revised 2 June 2026; Accepted 28 June 2026

****

THE CRISIS OF YOUTH DEPRESSION: WHEN FAMILY PRESSURE HARMS MENTAL HEALTH

LE VAN TRUC

ABSTRACT

Adolescent depression has escalated into a severe and increasingly urgent public health crisis, particularly in rapidly urbanizing environments such as Ho Chi Minh City, Vietnam. While multiple biopsychosocial factors contribute to this phenomenon, intense family pressure and culturally rooted academic expectations remain among the most significant and consistent drivers of psychological distress among young people. This article examines how deeply embedded Confucian and collectivist family dynamics, which tightly link a youth's self-worth and family honor to academic performance, create chronic environments of Performance-based correlation and psychological strain. When adolescents internalize the belief that their value as persons depends entirely upon educational achievement, the experience of failure becomes not merely disappointing but existentially devastating, triggering identity collapse, profound hopelessness, and severe depression.

The crisis is further compounded by critical intergenerational communication gaps. Depressed youths rarely present with overt sadness; instead, they exhibit emotional numbness, chronic fatigue, social withdrawal, and somatic complaints that parents frequently misinterpret as laziness, disobedience, or poor attitude. This misinterpretation typically provokes disciplinary responses rather than empathetic support, transforming the family from a protective sanctuary into an active source of secondary stress that deepens adolescent isolation, shame, and self-blame.

By examining the current epidemiological landscape, cultural risk factors, and familial dynamics, this article highlights the urgent need for a paradigm shift in family relationships and mental health literacy. Drawing upon contemporary psychological literature and culturally resonant approaches including the Buddhist psychology model of problem-solving this article proposes that families must consciously move away from performance-based validation toward compassionate, mindful communication. Enhancing parental mental health literacy, integrating Buddhist-informed communication practices, and rebuilding the family as a secure psychological refuge are identified as essential strategies for fostering sustainable resilience and well-being among vulnerable Vietnamese adolescents.

Keywords: youth depression; family pressure; academic stress; Vietnamese adolescents; mental health literacy

INTRODUCTION

Adolescent depression has emerged as one of the most pressing public health challenges of the contemporary era, affecting millions of young people across diverse cultural and economic contexts worldwide. In developing urban centers such as Ho Chi Minh City (HCMC), Vietnam, the burden is particularly acute. Adolescence constitutes a highly sensitive developmental period characterized by extensive biological, cognitive, and psychosocial transitions that render young people especially susceptible to emotional distress (Steinberg, 2016). Within this already vulnerable developmental window, the compounding forces of rapid urbanization, shifting societal norms, digital exposure, and intensifying academic competition have created a psychosocial environment in which depressive symptoms flourish with alarming frequency. Recent school-based epidemiological studies indicate that up to 57.6 report to exhibit depressive symptoms in HCMC exhibit clinically significant depressive symptoms, while large proportions of the adolescent population additionally suffer from undiagnosed anxiety and chronic stress that remain unaddressed due to stigma, limited services, and low mental health literacy (Cao, Le, Tran, Nguyen, & Tran-Chi, 2024; Le & Hoang, 2024). These figures represent not merely a clinical concern but a systemic crisis demanding urgent, coordinated, and culturally informed response.

Within the Vietnamese cultural context, family dynamics and educational expectations occupy a central and defining role in shaping adolescent mental health trajectories. Deeply rooted in Confucian philosophical traditions that have shaped Vietnamese society for centuries, academic achievement is frequently regarded not simply as a pathway to individual success but as the primary measure of filial piety, moral worth, and family honor (Kelley, 2017). Parents in this cultural framework tend to maintain high levels of involvement in their children's educational lives, viewing academic performance as a direct reflection of the family's integrity, reputation, and social standing. The consequence for adolescents is an experience of immense and continuous performance pressure that functions as a psychological double-edged sword motivating achievement on the one hand while generating chronic stress, fear of failure, and conditional self-worth on the other. When young people internalize the belief that their value as human beings is contingent upon fulfilling these heavy familial expectations, the psychological stakes of every academic setback become existentially threatening rather than merely disappointing (Ho, Nguyen, & Ngoc, 2022; Vu & Doan, 2019).

The mental health crisis among Vietnamese youths is further exacerbated by profound intergenerational communication gaps that prevent families from recognizing and responding appropriately to signs of depression. Unlike the popular cultural image of depression as overt sadness and tearfulness, adolescent depression in the Vietnamese context frequently presents through somatic and behavioral channels that are easily misread. Emotional numbness, chronic fatigue, social withdrawal, sleep disturbance, declining academic motivation, and unexplained physical complaints such as headaches and gastrointestinal discomfort are among the most common presentations yet these symptoms are regularly interpreted by parents as evidence of laziness, disrespect, or motivational failure rather than as indicators of psychological suffering requiring compassionate intervention (Tran, Vo, & Nguyen, 2021). This systematic misinterpretation represents a critical rupture in the family's protective function, as the disciplinary responses it typically provokes scolding, withdrawal of privileges, increased pressure function as powerful secondary stressors that deepen the adolescent's isolation, shame, and hopelessness (Le, 2026).

Addressing this crisis requires moving beyond individually focused clinical responses toward a more comprehensive understanding of how family pressure, cultural expectations, communication failures, and structural barriers interact to produce and sustain depression among Vietnamese youths. Culturally sensitive frameworks that resonate with existing values and beliefs rather than imposing externally derived models are most likely to be accepted, sustained, and effective within this context. The Buddhist psychology model of problem-solving, which integrates contemplative principles of compassion, wise attention, and mindful communication with contemporary cognitive-behavioral mechanisms, represents one such framework (Le, 2026). The present article therefore examines the mechanisms through which family pressure harms adolescent mental health, explores the role of intergenerational communication failures in sustaining depressive cycles, and proposes evidence-informed pathways for transforming the family from a source of pressure into a genuine and sustaining psychological refuge for vulnerable young people.

MAIN ISSUES

Issue 1: The Weight of Cultural Expectations and Academic Pressure

1.1 Academic Success as the Measure of Family Honor and Filial Piety

In the Vietnamese sociocultural context, the relationship between academic achievement and family honor operates through a deeply internalized system of values that has its roots in centuries of Confucian philosophical influence. Within this framework, education is not merely a personal developmental pathway but a collective family enterprise whose outcomes reflect directly upon the moral character, social standing, and public reputation of the entire family unit (Kelley, 2017). Parents who hold high educational expectations for their children do not typically experience these expectations as externally imposed demands; rather, they regard them as expressions of genuine care, responsible parenting, and the fulfillment of their own obligations to provide the best possible future for their children. This cultural framing makes the expectations feel to parents simultaneously loving and non-negotiable, generating a familial atmosphere in which academic pressure is experienced as inseparable from parental love itself.

The psychological consequences of this cultural configuration for adolescents are considerable and well-documented in the empirical literature. Research conducted across Vietnamese school contexts consistently identifies academic stress as the strongest predictor of depressive symptomatology among adolescents, operating through pathways of chronic anxiety, fear of failure, sleep deprivation, and the systematic erosion of intrinsic motivation (Ho, Nguyen, & Ngoc, 2022). A major epidemiological survey using the DASS-21 instrument found that 39.8 percent of high school students in HCMC screened positive for depressive symptoms, with academic pressure identified as the most frequently cited contributing factor across all demographic subgroups (Tran, Vo, & Nguyen, 2021). Furthermore, the Organisation for Economic Co-operation and Development's PISA data consistently show that Vietnamese students report significantly elevated levels of performance-related anxiety compared with their regional counterparts, with this anxiety correlating strongly with symptoms of sleep disturbance, depressive affect, and diminished life satisfaction (OECD, 2018). The cumulative evidence therefore clearly suggests that culturally embedded academic pressure constitutes a significant and measurable risk factor for adolescent depression in the Vietnamese context

one that cannot be addressed without simultaneously engaging with the cultural values that sustain it.

1.2 Conditional Self-Worth, Identity Collapse, and Existential Hopelessness

Perhaps the most psychologically damaging dimension of performance-based family pressure is its effect upon adolescents' fundamental sense of self-worth. When young people internalize the belief whether explicitly communicated or implicitly conveyed through family dynamics that their value as persons is contingent upon academic achievement, they become psychologically vulnerable in a distinctive and profound way. Every examination result, every teacher's comment, and every comparison with a more successful peer becomes a referendum not merely on academic competence but on personal worth, lovability, and belonging within the family (Beck, Rush, Shaw, & Emery, 1979). This phenomenon, described in the contemporary psychological literature as conditional self-worth or contingent self-esteem, has been consistently associated with heightened vulnerability to depression, anxiety, and identity disturbance across adolescent populations (Crocker & Park, 2004).

Within the Vietnamese context, the stakes of this conditional self-worth are amplified by the collectivist cultural framework in which individual failure is experienced not merely as personal disappointment but as a source of shame affecting the entire family unit. When academic failure is culturally constructed as evidence of moral inadequacy and filial failure, the psychological response to underperformance can be catastrophic rather than merely disappointing (Vu & Doan, 2019). Adolescents in this situation do not simply experience sadness; they undergo what qualitative research describes as severe identity disturbance a total dissolution of the sense of self that occurs when the external structures upon which identity has been built suddenly give way (Le, 2026). This collapse manifests in the clinical presentations of severe hopelessness, in which young people lose not only the motivation to strive but the capacity to imagine any future at all a state that the Beck Hopelessness Scale characterizes as one of the strongest predictors of suicidal ideation and depressive chronicity (Beck & Steer, 1988). Understanding this mechanism is essential for designing interventions that address not only depressive symptoms but the deeper identity and meaning-making structures that, when fragile, render young people acutely vulnerable to psychological collapse under pressure.

Issue 2: Communication Gaps and the Misinterpretation of Depressive ymptoms within Families

2.1 The Hidden Language of Adolescent Depression: Somatic and Behavioral Manifestations

One of the most clinically significant and practically consequential features of adolescent depression in the Vietnamese context is its frequent presentation through channels other than the overt emotional distress that both families and healthcare providers may expect. The popular conception of depression as characterized primarily by visible sadness, tearfulness, and expressed hopelessness does not adequately capture the phenomenological reality of depressive experience for many Vietnamese adolescents, particularly those socialized within cultural contexts that discourage the open expression of negative emotions as a sign of weakness or familial disloyalty (Nguyen, Tran, & Le, 2022). Instead, depression among Vietnamese youths is frequently expressed through emotional numbness a pervasive flatness of affect that is experienced internally as emptiness and externally appears as disengagement alongside chronic physical fatigue that renders ordinary daily activities feel effortful beyond their actual demands, and social withdrawal that functions as a protective retreat from environments perceived as demanding and evaluative (Le & Hoang, 2024).

Somatic complaints constitute another primary channel through which depression manifests in this population, and their clinical significance is frequently underestimated. Persistent headaches, gastrointestinal discomfort, sleep disturbances including both insomnia and hypersomnia, and non-specific musculoskeletal pain are among the most commonly reported somatic symptoms accompanying adolescent depression in Asian contexts, and Vietnamese adolescents are no exception to this pattern (Gureje, Simon, Ustun, & Goldberg, 1997). The clinical importance of recognizing somatic presentations of depression lies in the fact that they constitute the primary channel through which many affected youths first communicate their distress not through words expressing sadness or hopelessness, but through bodily symptoms that signal the presence of suffering even when verbal expression is culturally unavailable or personally inaccessible. When these somatic signals are recognized as potential indicators of psychological distress, they open pathways for early intervention; when they are dismissed as physical complaints or attributed to academic laziness, they become invisible barriers to the help-seeking that could prevent more severe episodes.

2.2 From Misunderstanding to Secondary Stressor: The Disciplinary Response Cycle

The systematic misinterpretation of depressive symptoms by Vietnamese parents represents not merely a failure of understanding but a dynamic process that actively worsens the adolescent's psychological condition by converting the family which should function as the primary protective buffer against external stressors into an additional and particularly painful source of distress. When a parent observes a depressed adolescent sleeping excessively, refusing to engage in previously enjoyed activities, performing poorly in school despite apparent effort, and withdrawing from family interactions, the cultural and generational frameworks available to many Vietnamese parents do not readily generate the interpretation that their child is suffering from a psychological disorder requiring compassionate support (Pham, 2022). Instead, these behaviors are frequently interpreted through the lens of moral character evaluation: the adolescent is lazy, disrespectful, ungrateful for the sacrifices made on their behalf, or simply insufficiently motivated to apply the effort that academic success demands. This interpretive framework is not malicious it typically arises from genuine concern and reflects parents' own deeply held cultural values about diligence and responsibility but its consequences for the affected adolescent are deeply harmful.

The disciplinary responses that typically follow from this misinterpretation including scolding, the imposition of additional academic demands, the withdrawal of privileges, and expressions of parental disappointment function as powerful secondary stressors that interact with the adolescent's existing depressive condition in ways that dramatically compound its severity (Tran, Vo, & Nguyen, 2021). For an adolescent who is already experiencing profound shame about their perceived inadequacy, parental expressions of disappointment and criticism do not motivate behavioral change; instead, they confirm and intensify the core depressive cognitions of worthlessness, hopelessness, and unlovability that are driving the illness (Beck et al., 1979). The result is a self-reinforcing cycle in which depressive symptoms provoke parental criticism, parental criticism intensifies depressive cognitions, intensified depressive cognitions worsen behavioral symptoms, and worsened behavioral symptoms provoke further parental criticism a cycle that can escalate with alarming rapidity and is extremely difficult to interrupt without external intervention that addresses both the individual psychological dimension and the relational family dynamic simultaneously (Le, 2026).

Issue 3: Healing Pathways Transforming Family Dynamics through Mental Health Literacy and Culturally Resonant Compassion

3.1 Enhancing Family Mental Health Literacy as a Prerequisite for Change

The transformation of family dynamics from a source of pressure to a source of psychological refuge requires, as its most fundamental prerequisite, a substantial enhancement of parents' and guardians' understanding of adolescent mental health what it looks like, why it matters, and how it should be responded to. Mental health literacy, defined as knowledge and beliefs about mental disorders that aid their recognition, management, and prevention, represents a critical lever for change in the Vietnamese family context because the misinterpretation of depressive symptoms that drives the disciplinary response cycle described above is fundamentally a problem of inadequate information combined with culturally specific interpretive frameworks that actively misdirect parental understanding (Jorm, 2012). Parents who learn to recognize emotional numbness, chronic fatigue, somatic complaints, and social withdrawal as potential indicators of psychological suffering rather than moral failure are positioned to respond with empathy rather than discipline, fundamentally altering the relational dynamic that currently worsens adolescent depression.

Evidence from mental health literacy interventions in comparable Asian contexts demonstrates that targeted psychoeducation delivered to parents through schools, community health centers, and primary care settings can produce significant improvements in recognition of mental health symptoms, reductions in stigmatizing attitudes, and increased willingness to seek professional help for affected family members (Wong, 2016). In the Vietnamese context, psychoeducational content must be carefully designed to resonate with existing cultural values rather than contradict them, framing compassionate parental response not as a departure from high expectations but as a more effective and loving way of supporting children's long-term success and well-being. This reframing is essential because parents who experience psychoeducation as an implicit criticism of their parenting approach are unlikely to engage with its content; those who experience it as empowering them to be more effective in fulfilling their existing values of caring for their children are far more likely to integrate its messages into their daily practice (Bernal & Domenech Rodriguez, 2012).

3.2 Buddhist-Informed Communication Practices as a Culturally Resonant Healing Framework

Beyond the enhancement of basic mental health literacy, the transformation of family dynamics toward genuine psychological refuge for depressed adolescents requires the cultivation of new communicative capacities and relational orientations that go beyond the mere transmission of factual information. In this regard, the Buddhist psychology model of problem-solving offers a particularly valuable and culturally resonant set of principles and practices that can be integrated into family intervention without requiring families to abandon their existing values or adopt a clinical identity that may feel foreign and stigmatizing (Le, 2026). The Buddhist principle of Right Speech one of the eight factors of the Noble Eightfold Path provides a practical framework for compassionate communication that emphasizes truthfulness, kindness, timeliness, and the absence of harmful intent, qualities that translate directly into the kinds of parental communication that research has consistently associated with positive adolescent mental health outcomes including reduced depressive symptomatology, stronger family cohesion, and greater adolescent willingness to disclose distress (Harvey, 2013).

Loving-kindness meditation (mettā bhāvanā) and compassion practices drawn from the Buddhist contemplative tradition offer parents additional tools for cultivating the emotional orientations warmth, acceptance, equanimity in the face of their children's struggles that create the conditions for genuinely supportive family relationships. Research on compassion-based interventions in family and parenting contexts demonstrates that practices that cultivate parental self-compassion alongside compassion for children reduce parental stress, decrease harsh and critical parenting behaviors, and improve the quality of the parent-child relationship across diverse cultural contexts (Neff & Faso, 2015). In the Vietnamese cultural context specifically, where Buddhism already constitutes a recognized philosophical and ethical resource embedded in daily life and community practice, framing family healing through Buddhist contemplative principles carries the additional advantage of reducing stigma by positioning mental health support within a familiar and respected cultural framework rather than within a medicalized or pathologizing one. The non-judgmental awareness that Buddhist psychological training cultivates enables parents to observe their children's distress with compassion rather than alarm, to resist the interpretive frameworks that lead to misidentification of symptoms as moral failures, and to respond with the patience and

acceptance that depressed adolescents most urgently need from their family environment (Le, 2026; Segal, Williams, & Teasdale, 2013).

3.3 Rebuilding the Family as a Secure Psychological Refuge

The ultimate therapeutic goal that emerges from the analysis presented in this article is the transformation of the Vietnamese family from its current status for many depressed adolescents as a primary source of pressure, shame, and conditional acceptance, into its culturally intended role as a secure psychological refuge providing unconditional belonging, emotional safety, and compassionate support. Achieving this transformation requires not only changes in parental understanding and communication practices but a fundamental shift in the values framework through which family relationships are organized from a framework centered on performance validation to one centered on relational security and unconditional positive regard (Rogers, 1980). This shift does not require the abandonment of high aspirations for children's futures; research on authoritative parenting characterized by warmth, clear boundaries, and high but realistic expectations consistently demonstrates that the most educationally successful outcomes across diverse cultural contexts, including Asian ones, are achieved not through pressure and conditional love but through the combination of genuine emotional support and appropriate challenge (Steinberg, 2016).

Community-based programs that bring families together for shared learning, reflection, and mutual support can create the social conditions under which individual family change becomes more sustainable. When parents discover that their struggles with adolescent depression and communication are widely shared rather than evidence of personal failure, the shame that often prevents them from seeking help is reduced, and the motivation to engage with new approaches is strengthened. Buddhist community organizations, which already possess existing infrastructure, cultural legitimacy, and contemplative expertise in the Vietnamese context, represent potentially powerful partners in delivering such programs functioning as secular-spiritual bridges between clinical mental health knowledge and community cultural practice in ways that no purely clinical institution could achieve alone (Le, 2026). The integration of mental health literacy training with Buddhist-informed communication practices within community settings therefore represents a promising and practically achievable pathway toward the systemic transformation of family dynamics that the current crisis of youth depression urgently demands.

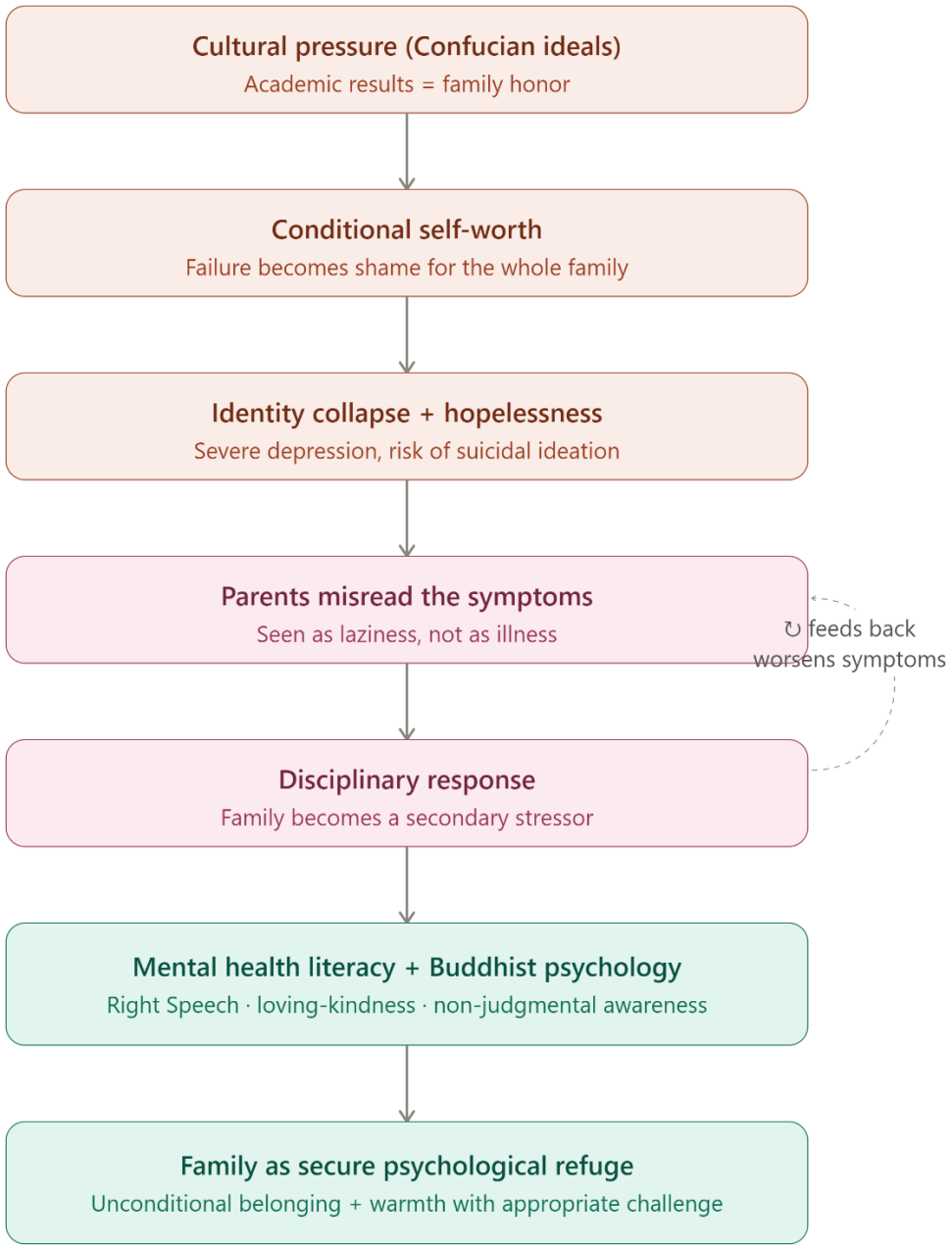
CONCLUSION

Youth depression in urban Vietnam represents a multidimensional and deeply culturally embedded crisis that may not be fully understood or addressed without direct engagement with the family dynamics and cultural values that both shape and sustain it. The evidence reviewed in this article demonstrates that intense family pressure rooted in Confucian ideals of academic achievement as family honor creates conditions of chronic psychological strain for Vietnamese adolescents, whose self-worth becomes precariously conditional upon educational performance. When academic failure occurs as it inevitably does for many the consequence is not merely disappointment but an existential identity collapse characterized by profound hopelessness and severe depression. This internal suffering is tragically compounded by intergenerational communication failures in which parents consistently misinterpret the somatic, behavioral, and emotional presentations of adolescent depression as evidence of laziness or moral failure, responding with discipline rather than empathy and thereby transforming the family into a secondary source of stress that deepens the adolescent's isolation and shame.

Addressing this crisis requires a deliberate and sustained paradigm shift at multiple levels simultaneously. At the individual family level, parents must be supported to develop the mental health literacy necessary to recognize depression in its authentic manifestations and to respond with compassionate understanding rather than evaluative judgment. At the relational and communicative level, families need practical tools and frameworks — including Buddhist-informed practices of loving speech, compassionate listening, and non-judgmental awareness — that enable them to rebuild genuine emotional safety within their relationships with young people. At the community and structural level, collaborative programs bringing together schools, health services, and Buddhist community organizations can create the social environments within which individual and family change becomes possible and sustainable. The family, when restored to its proper function as a secure psychological refuge grounded in unconditional belonging and compassionate support, constitutes the most powerful and culturally legitimate resource available for preventing and recovering from adolescent depression in the Vietnamese context. The transformation of family relationships is therefore not merely one component of an effective response to this crisis it is its indispensable foundation.

NEW KNOWLEDGE

Here's the explanation of the diagram above: The diagram traces the article's core causal argument from top to bottom in three color-coded stages

Risk factors (coral) → communication breakdown (pink) → healing pathway (teal)

Coral boxes the risk chain. Confucian cultural values tie a child's academic results directly to family honor. Adolescents internalize this as conditional self-worth — their value as a person depends on grades. When failure inevitably happens, it isn't just disappointment but a collapse of identity itself, producing severe hopelessness and depression.

Pink boxes the communication breakdown. Because depression in this context shows up as fatigue, numbness, or physical complaints rather than visible sadness, parents frequently misread it as laziness or disrespect. Their disciplinary response then becomes a second source of stress on top of the depression itself — and the dashed loop on the right shows how this actively feeds back and worsens the adolescent's condition rather than resolving it.

Teal boxes the proposed way out. The article argues that breaking this cycle requires two things working together: parental mental health literacy (so symptoms are recognized correctly) and Buddhist-informed communication practices like Right Speech and loving-kindness meditation, which fit naturally within Vietnamese cultural life rather than feeling foreign or clinical. The end goal is turning the family back into a secure refuge — unconditional acceptance paired with warm, appropriately high expectations rather than conditional approval.

REFERENCS

Beck, A. T., Rush, A. J., Shaw, B. F., & Emery, G. (1979). *Cognitive therapy of depression*. Guilford Press.

Beck, A. T., & Steer, R. A. (1988). *Manual for the Beck Hopelessness Scale*. Psychological Corporation.

Bernal, G., & Domenech Rodriguez, M. (2012). *Cultural adaptations: Tools for evidence-based practice with diverse populations*. American Psychological Association.

Cao, L. X., Le, C. M., Tran, D. T. T., Nguyen, V. H. A., & Tran-Chi, V. L. (2024). Prevalence and factors associated with depression among high school students in Ho Chi Minh City, Vietnam. *National Journal of Community Medicine, 15*(7), 526–532.

Crocker, J., & Park, L. E. (2004). The costly pursuit of self-esteem. *Psychological Bulletin, 130*(3), 392–414.

Doan, H., Phan, T., & Vu, L. (2023). *Psychological impacts of COVID-19 on Vietnamese adolescents*. National University Press.

Gureje, O., Simon, G. E., Ustun, T. B., & Goldberg, D. P. (1997). Somatization in cross-cultural perspective: A World Health Organization study in primary care. *American Journal of Psychiatry, 154*(7), 989–995.

Harvey, P. (2013). An introduction to Buddhism: Teachings, history and practices (2nd ed.). Cambridge University Press.

Ho, T. T. Q., Nguyen, B. T. N., & Ngoc, N. P. H. (2022). Academic stress and depression among Vietnamese adolescents: A moderated mediation model of life satisfaction and resilience. *Current Psychology, 42*, 1–11.

Jorm, A. F. (2012). Mental health literacy: Empowering the community to take action for better mental health. *American Psychologist, 67*(3), 231–243.

Kelley, L. C. (2017). *Confucianism in Vietnamese education*. Institute of Southeast Asian Studies.

Le, T., & Hoang, P. (2024). *School mental health survey in HCMC*. Department of Education Publishing.

Le, V. T. (2026). *Buddhist psychology model of problem-solving for depression among youths in Ho Chi Minh City, Viet Nam* [Doctoral dissertation]. Mahachulalongkorn rajavidyalaya University.

Neff, K. D., & Faso, D. J. (2015). Self-compassion and well-being in parents of children with autism. *Mindfulness, 6*(4), 938–947.

Nguyen, T. T., Tran, M. D., & Le, T. H. (2022). Cultural expressions of depression among Vietnamese adolescents. *Asian Journal of Psychiatry, 68*, 102–115.

OECD. (2018). *PISA country report: Vietnam*. OECD Publishing.

Pham, T. T. (2022). *Help-seeking behavior among Vietnamese adolescents*. Youth Psychology Center.

Rogers, C. R. (1980). *A way of being*. Houghton Mifflin.

Segal, Z. V., Williams, J. M. G., & Teasdale, J. D. (2013). *Mindfulness-based cognitive therapy for depression* (2nd ed.). Guilford Press.

Steinberg, L. (2016). *Adolescence* (11th ed.). McGraw-Hill.

Tran, M. Q., Vo, K., & Nguyen, D. (2021). *Adolescent psychological health in Ho Chi Minh City*. University of Education Press.

Vu, N. H., & Doan, T. T. H. (2019). *Family structures in contemporary Vietnam*. Social Sciences Publishing House.

Wong, D. F. K. (2016). Systematic review of mental health literacy interventions in Asian populations. *Asian Journal of Psychiatry, 22*, 76–84.

CULTURAL PREJUDICE AND GENERATIONAL GAPS: BARRIERS TO ACCESSING BUDDHIST PSYCHOLOGICAL TREATMENT

LE VAN TRUC[1], Pontappasarn Thanasak[2], Thanad Chiyaphan[3]

Doctor of Buddhist Studies Program in Buddhist Psychology Department of Psychology, Faculty of Humanities Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand [1-3]

Corresponding Author E-mail: giacminhluat@gmail.com[1], pthana8911@gmail,.com[2]

tu15.tu2007@gmail.com[3]

Received 25 May 2026; Revised 2 June 2026; Accepted 28 June 2026

****

CULTURAL PREJUDICE AND GENERATIONAL GAPS: BARRIERS TO ACCESSING BUDDHIST PSYCHOLOGICAL TREATMENT

LE VAN TRUC, Pontappasarn Thanasak, Thanad Chiyaphan

ABSTRACT

Mental health within the Vietnamese community, encompassing both local citizens and Vietnamese immigrants residing in the United States, remains significantly stigmatized due to deeply rooted cultural beliefs, traditional belief systems, and significant intergenerational disparities in mental health literacy and acceptance. This article examines the anthropological, cultural, and psychological dimensions of these barriers, exploring how mental illness is often mischaracterized as a sign of personal weakness, moral failure, severe insanity, or the karmic consequence of past wrongdoing. Older generations, driven by collectivist imperatives to preserve family honor and a pervasive fear of community judgment, routinely dismiss psychological distress and actively resist professional psychological treatment. Younger generations, shaped by contemporary education and greater exposure to global mental health discourse, demonstrate considerably greater openness toward acknowledging and addressing mental health difficulties, yet remain constrained by familial expectations, intergenerational conflict, and the emotional invalidation of their struggles by elders. These cultural and generational disparities create significant barriers to accessing necessary psychological care, resulting in widespread silent suffering that exacerbates individual distress and undermines community well-being. To bridge this divide effectively, this article argues for the integration of Buddhist psychological principles particularly the Brahmavihara of loving-kindness (Metta) and compassion (Karuna) into culturally competent mental health practice. By framing psychological intervention within Buddhist contemplative traditions that are already deeply embedded in Vietnamese cultural identity, practitioners can destigmatize treatment, cultivate empathic understanding across generations, and encourage help-seeking behaviors among vulnerable populations. Furthermore, the synergistic application of mindfulness and forgiveness practices is examined as a mechanism for fostering social cohesion in multicultural environments, with evidence drawn from research conducted in Binh Duong province, Vietnam. The article concludes that culturally sensitive, Buddhist-informed interventions offer a viable and transformative pathway toward healing individual trauma, repairing intergenerational relationships, and building resilient, harmonious communities.

Keywords: mental health stigma; Buddhist psychology; loving-kindness; generational gap; social cohesion

INTRODUCTION

Mental health stigma represents one of a significant barrier to psychological well-being in Vietnamese communities, both within Vietnam and among Vietnamese diaspora populations in countries such as the United States. Despite growing global awareness of mental health as a legitimate health concern requiring professional attention and systemic support, deeply entrenched cultural beliefs continue to frame psychological distress through moral, spiritual, and reputational lenses that are largely incompatible with contemporary psychiatric and psychological understandings of mental illness (Nguyen-Luu, 2024). Within the Vietnamese cultural framework, mental illness is frequently conceptualized not as a biomedical condition with identifiable neurological and psychological etiologies but as an indicator of personal weakness, moral inadequacy, or the karmic consequences of past actions in this or previous lifetimes belief systems rooted in the syncretic blend of Buddhist, Confucian, Taoist, and animist traditions that have shaped Vietnamese cosmology and social values across centuries (Do, McCleary, Nguyen, & Winfrey, 2020). These culturally specific interpretive frameworks do not merely reflect passive misunderstanding; they may contribute to social environments in which acknowledging psychological distress carries serious reputational risks, and in which help-seeking behavior can be experienced as a public declaration of moral failure that brings shame not only upon the individual but upon the entire family unit.

The collectivist social structure that characterizes Vietnamese society amplifies the stigmatizing effects of these cultural beliefs by ensuring that mental health disclosure is rarely a purely private matter. In a social context where individual identity is fundamentally embedded within family and community networks, and where family reputation constitutes a primary social currency determining access to respect, opportunity, and social belonging, the decision to seek psychological treatment carries implications that extend far beyond the individual's personal welfare (Vu & Doan, 2019). The fear of social judgment colloquially understood in Vietnamese culture as the paralyzing awareness of being the subject of neighbors' and relatives' critical discussion functions as a powerful mechanism of social control that suppresses help-seeking behavior across generations (Do et al., 2020). This social dynamic is further reinforced by the relative scarcity of mental health professionals in Vietnam, where approximately 143 psychologists serve a population of over 14 million people living with mental disorders, making the structural barriers to care as formidable as the cultural ones (Nguyen & Bui, 2021). The combination of cultural stigma, structural inadequacy, and collectivist social pressure creates conditions in which silent suffering becomes not merely

common but culturally normalized a circumstance with profound consequences for individual, family, and community well-being.

A significant dimension of the mental health access crisis in Vietnamese communities is the pronounced generational gap in attitudes, beliefs, and behaviors related to psychological distress and its treatment. Older generations who came of age during periods of significant historical trauma including wartime displacement, economic hardship, and the radical social disruptions associated with Vietnam's political and economic transformations frequently developed coping orientations centered on stoic endurance, collective responsibility, and the subordination of individual psychological needs to family and community survival imperatives (Nguyen-Luu, 2024). Within this experiential framework, the expectation that young people should similarly endure psychological distress without professional intervention is not experienced as unreasonable but as the transmission of hard-won cultural wisdom about resilience and self-reliance. Younger generations, by contrast, have been shaped by dramatically different educational, digital, and social environments that have exposed them to global mental health discourse, normalized discussions of emotional well-being, and cultivated a language for psychological experience that their elders frequently lack (Le, 2026). This generational divergence does not merely create misunderstanding; it generates active intergenerational conflict in which the younger person's attempt to acknowledge and address their psychological suffering is experienced by older family members as a rejection of cultural values, an expression of weakness, or an embarrassing public disclosure that threatens family honor.

The resolution of these deeply layered cultural and generational barriers requires approaches that operate simultaneously at multiple levels individual, familial, community, and structural and that draw upon frameworks capable of bridging traditional cultural values with contemporary psychological knowledge. Buddhist psychology, with its rich contemplative tradition of cultivating loving-kindness (Metta), compassion (Karuna), and mindful awareness (sati) as foundational practices for the alleviation of suffering, offers precisely such a bridging framework (Bodhi, 1994; Harvey, 2013). Because Buddhist teachings are already deeply embedded in the cultural identity, ritual life, and ethical vocabulary of Vietnamese society, interventions grounded in Buddhist psychological principles are uniquely positioned to destigmatize mental health care by recasting it not as a clinical admission of pathology but as a culturally honored form of psychological cultivation and spiritual development (Le, 2026). The present article therefore examines the mechanisms through which cultural prejudice and generational gaps function as barriers to psychological treatment, explores the specific

contributions of loving-kindness and compassion as therapeutic and community-building resources, and proposes a Buddhist-informed model of culturally competent mental health practice capable of transforming individual healing and social cohesion in Vietnamese communities.

CULTURAL PREJUDICES, STIGMA, AND THE MISCHARACTERIZATION OF MENTAL ILLNESS THROUGH THE LENS OF LOVING-KINDNESS

1. The Karmic and Moral Mis-framing of Psychological Distress

The mischaracterization of mental illness within Vietnamese cultural contexts operates through a distinctive and historically deep set of interpretive frameworks that fundamentally differ from biomedical understandings of psychological disorder. Mental illness is frequently attributed to karmic retribution for past moral transgressions actions taken in this or previous lifetimes that are believed to manifest as psychological suffering in the present or to supernatural causes including demonic possession, ancestral displeasure, or the malevolent influence of hostile spiritual forces (Do et al., 2020). These explanatory frameworks are not limited to marginal belief systems only by the least educated segments of the population; they represent culturally authoritative interpretations of suffering that carry the weight of centuries-old religious and philosophical tradition and that are reinforced through community practice, family transmission, and lived experience (Nguyen-Luu, 2024). Within this interpretive system, psychological distress is experienced not as a health condition warranting compassionate medical attention but as a moral signal demanding ethical self-examination and spiritual remediation a framing that positions the sufferer as fundamentally responsible for their own condition and that renders professional psychological treatment not merely unnecessary but potentially subversive of the moral work that the condition is understood to demand.

The consequences of this mis-framing for affected individuals are severe and multidimensional. When mental illness is understood as a karmic or moral failing, the appropriate cultural response is not empathy and support but judgment and social distancing, as proximity to the afflicted person risks both spiritual contamination and reputational association with moral failure (Do et al., 2020). This response dynamic creates a profound paradox for suffering individuals: the cultural system that most deeply shapes their identity and sense of belonging simultaneously renders them unable to seek comfort or support within that system without exposing themselves to further harm. Buddhist psychology offers a direct

and philosophically grounded counter-narrative to this mis-framing through the principle of loving-kindness (Metta) the systematic cultivation of unconditional goodwill toward all beings without exception, including those who are suffering, morally imperfect, or socially stigmatized (Salzberg, 1995). When the Buddhist doctrine of Metta is applied to the understanding of mental illness, it transforms the interpretive framework from one of moral judgment to one of compassionate recognition: suffering is understood not as evidence of karmic failure but as a universal human experience arising from conditions that can be understood and transformed through wise and compassionate engagement (Bodhi, 1994). This reframing, grounded in culturally authoritative Buddhist teaching, has the potential to shift community attitudes toward mental illness in ways that externally derived clinical models cannot achieve, because it speaks the moral language of the culture itself.

1.2 Family Honor, Collective Shame, and the Suppression of Help-Seeking Behavior

The collectivist social structure of Vietnamese society ensures that mental health stigma is never merely an individual experience but always a family and community phenomenon whose dynamics are shaped by the imperative to preserve collective honor and avoid the social consequences of public shame. The Vietnamese concept of face an intricate social currency encompassing personal dignity, family reputation, and community standing functions as a powerful regulatory mechanism that constrains behavior across multiple domains of social life, but its influence is particularly pronounced in the domain of mental health disclosure (Nguyen-Luu, 2024). To acknowledge that a family member is experiencing psychological distress and requires professional mental health treatment is, within this cultural framework, to invite community scrutiny and potential judgment of the entire family's moral character, parenting quality, and spiritual standing consequences so threatening to the family's social position that many families prefer to endure considerable private suffering rather than risk the public exposure that help-seeking entails (Do et al., 2020).

This dynamics of collective shame and honor-preservation creates what might be described as a conspiracy of silence around mental illness within Vietnamese families a shared, often unspoken agreement to maintain the appearance of psychological wellness in public contexts regardless of the private reality of suffering. While this conspiracy is maintained through cultural loyalty and protective familial motivation, its effects upon affected individuals are profoundly harmful, depriving them of the social support, professional intervention, and compassionate recognition that are essential for recovery (Pham, 2022). The Buddhist principle

of loving-kindness provides a therapeutically and culturally powerful resource for disrupting this conspiracy by redirecting the motivational framework of collective care from honor-preservation toward compassionate response to suffering. When families are supported to understand Metta as a foundational Buddhist virtue one that calls practitioners to extend unconditional goodwill to all beings, including family members who are suffering the cultural weight of Buddhist authority can be enlisted in service of mental health support rather than against it (Harvey, 2013). Community-level interventions that explicitly frame mental health care as an expression of loving-kindness toward those who suffer, delivered through culturally authoritative channels including Buddhist monasteries, community elders, and respected religious teachers, can gradually erode the honor-preservation logic that currently suppresses help-seeking, replacing it with a compassion-centered ethic more consistent with the deepest values of the Buddhist tradition itself.

THE GENERATIONAL GAP: DIVERGENT MENTAL HEALTH FRAMEWORKS, EMPATHIC UNDERSTANDING, AND THE ROLE OF COMPASSIONATE COMMUNICATION

1. Older Generations, Stoic Endurance, and the Absence of Empathic Attunement

The generational gap in attitudes toward mental health within Vietnamese communities reflects not merely a difference in information or education but a fundamental divergence in the experiential frameworks through which suffering is understood, evaluated, and responded to. Older generations who survived significant historical traumas wartime violence, forced displacement, economic deprivation, and the radical social disruptions of post-reunification Vietnam frequently developed psychological orientations centered on stoic endurance, collective responsibility, and the prioritization of survival over individual emotional processing (Nguyen-Luu, 2024). Within this experiential framework, the expectation that psychological distress should be endured silently, managed through community solidarity and spiritual practice rather than professional intervention, and never disclosed in ways that might compromise family reputation represents not cultural rigidity but hard-won adaptive wisdom accumulated through extraordinarily difficult collective experience.

The difficulty arises when this orientation is transmitted to younger generations who face categorically different stressors academic competition, digital social comparison, identity fragmentation under globalization for which stoic endurance is neither adequate nor appropriate as a coping strategy (Do et al., 2020)The empathic gap that results from this

divergence in experiential frameworks is not merely cognitive a matter of different information or beliefs but affective and relational: older family members may have difficulty recognizing the suffering of younger people as real or significant because it does not correspond to their own experience of what constitutes genuine hardship worthy of acknowledgment and support. This failure of empathic attunement, rooted in the collision of profoundly different experiential worlds, prevents the family from functioning as the protective emotional resource it is culturally intended to be and instead transforms family interactions into additional sources of invalidation and isolation for struggling young people (Le, 2026).

Buddhist psychology's emphasis on karuna compassion defined precisely as the capacity to recognize and respond to suffering in others regardless of whether that suffering conforms to one's own experiential categories offers a direct therapeutic response to this empathic gap (Salzberg, 1995). Compassion, as understood in the Buddhist tradition, requires not that the observer has personally experienced the same form of suffering as the one who suffers, but that they have cultivated the attentional openness and emotional responsiveness to genuinely see and be moved by suffering in whatever form it presents. Training older family members in the practice of compassion meditation the systematic cultivation of the wish that others be free from suffering can therefore build the affective bridge across generational experience that informational psychoeducation alone cannot construct.

2. Youth Mental Health Literacy, Familial Constraint, and the Need for Compassionate Intergenerational Dialogue

Younger generations of Vietnamese people, both in Vietnam and within diaspora communities, have developed relatively higher levels of mental health literacy and openness toward psychological help-seeking than their elders a shift driven by increased access to global mental health discourse through digital media, greater exposure to Western psychological frameworks through education, and the lived experience of seeking to understand and address psychological difficulties that traditional cultural frameworks inadequately explain or support (Nguyen-Luu, 2024). This greater openness, however, does not straightforwardly translate into improved mental health outcomes, because the cultural and familial environments within which young people live their daily lives continue to be shaped predominantly by the attitudes, beliefs, and expectations of older generations whose frameworks remain resistant to the mental health discourse that younger people are attempting to engage (Le, 2026). The consequence is that many young Vietnamese people

find themselves navigating a painful double bind: mentally oriented toward seeking professional help for genuine psychological distress, yet socially and relationally constrained by family environments in which such help-seeking would be experienced as a betrayal of family values, a public admission of weakness, or a rejection of the cultural resilience that defines family identity.

Resolving this double bind requires not merely the further education of young people about mental health resources but the development of new communicative capacities and relational practices within families that enable genuine intergenerational dialogue about psychological experience. The Buddhist principle of Right Speech compassionate, truthful, timely, and non-harmful communication provides a practical framework for cultivating such dialogue within the Vietnamese cultural context, because it draws upon an already culturally authoritative ethical tradition to reframe the quality of family communication as a matter of spiritual practice rather than merely interpersonal preference (Harvey, 2013). When young people are supported to communicate their psychological distress through language that resonates with Buddhist values framing their suffering in terms of conditioned arising, impermanence, and the universal human experience of dukkha rather than through clinical diagnostic categories that carry stigmatizing connotations they are more likely to be heard and understood by older family members whose interpretive frameworks remain Buddhist rather than psychiatric (Bodhi, 1994). Simultaneously, when older family members are supported to cultivate the practice of compassionate listening the Metta informed capacity to receive another's expression of suffering with warmth, patience, and genuine openness rather than evaluative judgment the conditions for authentic intergenerational understanding become possible, and the family's capacity to function as a healing resource rather than a stigmatizing constraint can begin to be restored.

3. Compassionate Communication as a Bridge across Generational Divides

The practical cultivation of compassionate communication across generational lines requires both individual practice and structural support that creates regular, facilitated opportunities for families to develop new ways of engaging with psychological experience together. Research on family-based mental health interventions in Asian contexts consistently demonstrates that approaches which engage the entire family system rather than focusing exclusively on the identified patient or the younger generation produce significantly better outcomes in terms of symptom reduction, family cohesion, and sustained

help-seeking behavior (Bernal & Domenech Rodriguez, 2012). In the Vietnamese context, the integration of Buddhist psychological principles into family intervention creates a distinctive opportunity to reframe the entire enterprise of family mental health support as a collective spiritual practice rather than a clinical exercise one in which all family members, regardless of generation, are understood as practitioners engaged in the shared work of cultivating wisdom, compassion, and skillful response to suffering (Le, 2026). This reframing reduces the defensiveness and shame that can make family mental health conversations acutely difficult by positioning all participants as learners engaged in a shared cultural and spiritual endeavor rather than as patients and caregivers in a medicalized relationship that carries its own stigmatizing connotations.

Community-based programs that bring multigenerational family groups together for structured dialogue facilitated by trained Buddhist psychology practitioners combining psychoeducation about mental health with guided practice in loving-kindness meditation, compassionate listening, and Right Speech communication represent a practically achievable and culturally resonant model for building compassionate intergenerational communication in Vietnamese communities (Duc, 2025). Such programs, delivered through the existing infrastructure of Buddhist temples and community organizations that already command cultural legitimacy and intergenerational attendance, can reach families that would never engage with clinically framed mental health services, creating pathways for change that operate through the cultural channels that community members already trust and value.

CULTURALLY COMPETENT CARE: THE SYNERGISTIC POWER OF LOVING-KINDNESS, MINDFULNESS, AND FORGIVENESS FOR INDIVIDUAL HEALING AND SOCIAL COHESION

1. Buddhist Psychology as a Culturally Competent Bridge to Mental Health Care

The concept of cultural competence in mental health practice the capacity of practitioners and services to deliver effective care in ways that are congruent with clients' cultural values, beliefs, and practices has been increasingly recognized as essential for addressing the persistent disparities in mental health access and outcomes that affect culturally marginalized communities (Sue, Zane, Hall, & Berger, 2009). For Vietnamese clients whose cultural identity is deeply shaped by Buddhist philosophical and contemplative traditions, cultural competence in mental health practice requires not merely surface-level accommodation of cultural preferences but genuine engagement with the psychological insights, contemplative methods, and ethical frameworks that Buddhist teaching offers as

resources for understanding and transforming suffering (Le, 2026). Framing psychological intervention within Buddhist conceptual language speaking of suffering as dukkha arising from craving and ignorance, of healing as the cultivation of wisdom and compassion, and of therapeutic progress as the gradual development of the Noble Eightfold Path does not dilute clinical effectiveness but rather embeds it within a culturally authoritative meaning system that makes the work of psychological healing feel familiar, meaningful, and spiritually resonant rather than foreign, pathologizing, and shameful (Harvey, 2013).

The practice of loving-kindness meditation (Metta Bhavana) deserves particular attention as a clinically significant and culturally resonant intervention for Vietnamese clients struggling with the shame, self-criticism, and social isolation that typically accompany both depression and mental health stigma. Contemporary research on loving-kindness meditation demonstrates consistent and meaningful improvements in positive affect, self-compassion, social connectedness, and empathic capacity across diverse clinical and community populations, with effect sizes comparable to those achieved by established cognitive-behavioral interventions for depression and anxiety (Zeng, Chiu, Wang, Oei, & Leung, 2015).

For Vietnamese clients whose depressive experience is organized around shame-based self-criticism, conditional self-worth, and the painful experience of feeling unlovable when failing to meet family expectations, the systematic cultivation of unconditional goodwill toward oneself and others through Metta practice directly targets the core psychological dynamics maintaining depression in a way that is simultaneously clinically effective and culturally meaningful (Salzberg, 1995). When loving-kindness practice is delivered within a Buddhist psychological framework that explicitly connects it to the broader contemplative tradition already embedded in clients' cultural identity, the therapeutic benefit is amplified by the additional dimension of cultural belonging and spiritual continuity that the practice provides.

2. The Synergistic Effects of Mindfulness and Forgiveness on Social Cohesion and Intercultural Harmony

Beyond their contributions to individual psychological healing, mindfulness and forgiveness practices derived from the Buddhist contemplative tradition suggest potential synergistic effects on social cohesion, intercultural understanding, and community well-being effects that are particularly significant in the multicultural, rapidly urbanizing environments that characterize contemporary Vietnam. Research conducted in Binh Duong province a major industrial hub that serves as home to a highly diverse population of local residents,

internal migrant workers from across Vietnam, and international students and workers from multiple countries demonstrates that the combined practice of mindfulness and forgiveness produces measurable improvements in emotional regulation, interpersonal empathy, reduction of intercultural conflict, and overall sense of community belonging (Duc, 2025). These findings are theoretically significant because they demonstrate that the benefits of Buddhist contemplative practice are not confined to the individual psychological domain but extend into the relational and social dimensions of human experience in ways that address the collective dimensions of the mental health crisis that individual-focused interventions cannot reach.

The mechanism through which mindfulness and forgiveness produce these social benefits can be understood through the Buddhist psychological framework of the Brahmavihara the four divine abodes of loving-kindness (Metta), compassion (Karuna), empathic joy (Mudita), and equanimity (Upekkha) which constitute the contemplative foundation of prosocial emotion and ethical social engagement in Buddhist psychology (Bodhi, 1993). Mindfulness practice cultivates the attentional stability and present-moment awareness that enables practitioners to observe interpersonal dynamics with clarity rather than reactivity, creating the psychological space within which compassionate response becomes possible rather than automatic defensive reaction (Segal, Williams, & Teasdale, 2013).

Forgiveness practice, grounded in the Buddhist understanding of karma and interdependence, enables practitioners to release the resentment and grievance that sustain interpersonal conflict by cultivating a more expansive understanding of the conditions that give rise to harmful behavior understanding that, without excusing harmful actions, transforms the experience of being wronged from an occasion for enduring anger into an opportunity for compassionate insight (Enright & Fitzgibbons, 2015). Together, these practices create a contemplative foundation for social cohesion that is simultaneously culturally resonant for Vietnamese communities and empirically grounded in contemporary psychological research a combination that makes them uniquely valuable as tools for addressing both the individual and collective dimensions of the mental health crisis in Vietnamese contexts.

3. Implementation of Loving-Kindness and Compassion Training in Community Settings

The practical implementation of Buddhist psychological principles in community mental health settings requires thoughtful attention to both the content of intervention and the channels through which it is delivered, in order to maximize cultural resonance, minimize stigma, and reach populations that would not engage with conventionally framed clinical services. Buddhist temples and community organizations represent the most strategically significant delivery channels for culturally competent mental health intervention in Vietnamese communities, because they already command widespread trust and legitimacy across generational lines, provide existing infrastructure for regular community gathering, and offer the contemplative and ethical frameworks within which Buddhist psychological principles can be authentically embedded rather than superficially borrowed (Le, 2026). Programs delivered through these channels that combine structured loving-kindness and mindfulness practice with psychoeducational content about mental health framed explicitly within Buddhist philosophical language and facilitated by practitioners who hold both contemplative credibility and basic psychological training can reach community members across the generational spectrum in ways that clinic-based services fundamentally cannot.

The training of Buddhist monastics and community religious leaders as mental health first responders and mindfulness-based intervention facilitators represents a particularly promising and cost-effective strategy for extending the reach of culturally competent mental health support in Vietnamese communities (Duc, 2025). Monastics who receive structured training in basic psychological first aid, mental health literacy, compassionate listening, and the facilitation of loving-kindness and mindfulness practices are uniquely positioned to serve as bridges between the cultural and spiritual world their communities trust and the mental health knowledge and skills that their communities need functioning in precisely the "task-shifting" role that resource-limited mental health systems require in order to achieve meaningful population-level impact (Le, 2026). The integration of Metta practice into regular temple programming, the establishment of facilitated intergenerational dialogue groups within community religious organizations, and the development of family-oriented Buddhist psychological wellness programs constitute the practical infrastructure through which the transformative potential of Buddhist psychological principles can be made genuinely accessible to Vietnamese communities navigating the intersection of cultural stigma, generational conflict, and psychological distress.

CONCLUSION

The intersection of cultural prejudice and generational gaps constitutes a profound and multidimensional barrier to mental health care access in Vietnamese communities, one that may be difficult to address effectively through the simple provision of more clinical services or the straightforward dissemination of mental health information. The mischaracterization of mental illness as karmic failure or moral weakness, the collectivist imperative to preserve family honor at the cost of individual psychological well-being, and the empathic gap between generations shaped by radically different historical experiences all combine to create an environment in which silent suffering is normalized and help-seeking is actively suppressed.

Addressing this crisis requires a fundamental paradigm shift grounded in the Buddhist principle of loving-kindness the systematic cultivation of unconditional compassionate regard for those who suffer, regardless of the form their suffering takes or the cultural judgments that surround it. In practical terms, the application of Buddhist psychological principles to this crisis begins with the training of community religious leaders and Buddhist monastics in compassionate listening, mental health first aid, and the facilitation of loving-kindness and mindfulness practice within existing community and temple settings.

It continues through the development of multigenerational family dialogue programs that use Right Speech and Metta practice to build the communicative bridges that currently do not exist between generations holding incompatible mental health frameworks. It extends into school and community mental health programs that frame psychological wellness explicitly within Buddhist contemplative traditions, destigmatizing care by positioning it as spiritual cultivation rather than clinical pathology. And it culminates in the systemic integration of Buddhist psychological wisdom with evidence-based psychotherapy to create intervention models that are simultaneously scientifically rigorous and culturally resonant models capable of reaching the populations most in need precisely because they speak the language, honor the values, and draw upon the wisdom traditions that those populations already hold. When loving-kindness becomes not merely a meditative practice but a community organizing principle for mental health promotion, the barriers of prejudice and generational division can gradually give way to the compassionate, informed, and culturally grounded care that Vietnamese communities urgently deserve.

NEW KNOWLEDGE

Here's the English translation of the body of knowledge summary

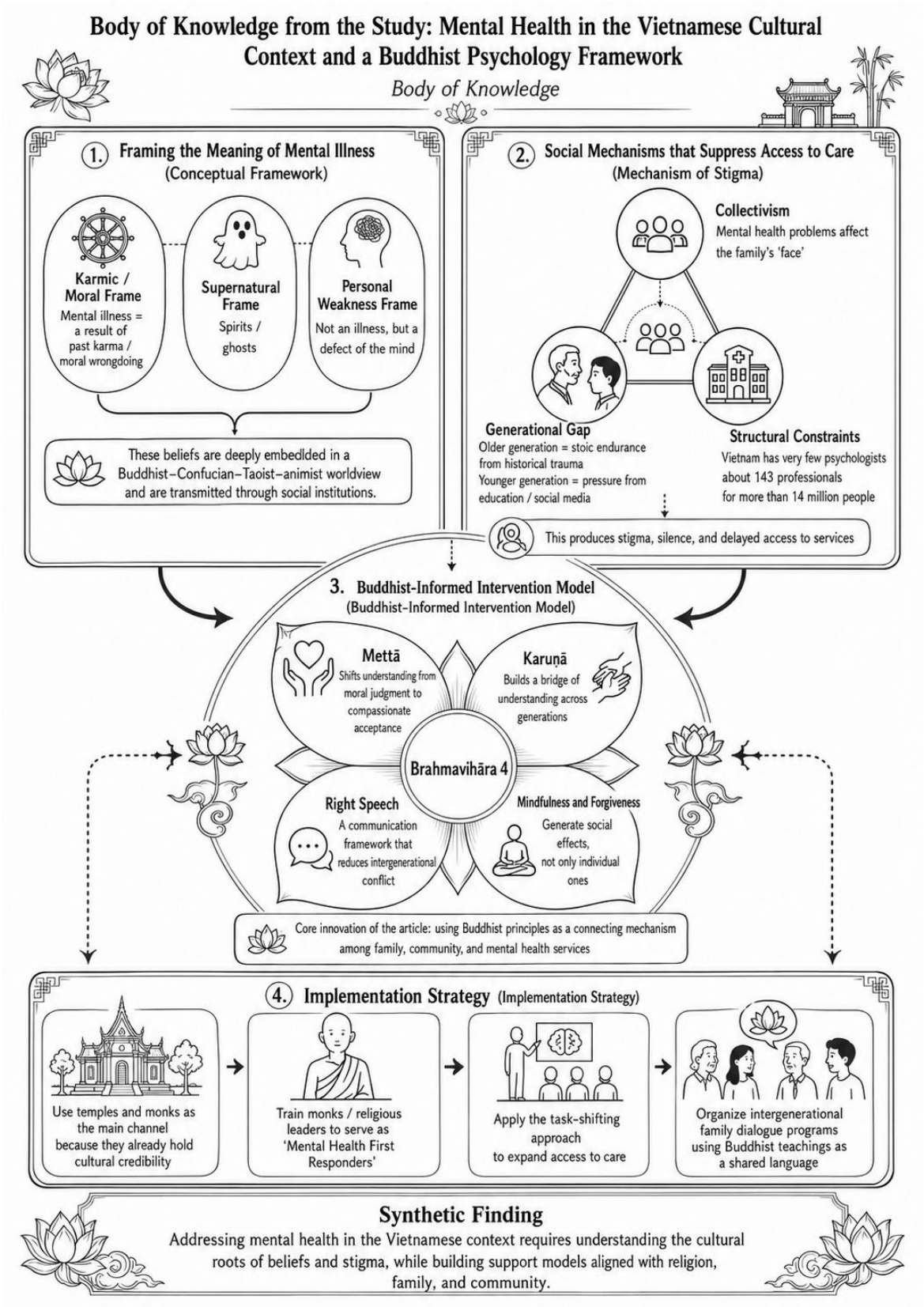

Figure 1. body of knowledge

1. Conceptual Framework: Reframing the Meaning of Mental Illness

The article proposes that mental illness in the Vietnamese cultural context is interpreted through three main belief frameworks that conflict with modern medical perspectives

1) Karmic/Moral framework (mental illness as a result of past karma/moral wrongdoing)

2) Supernatural framework (spirits/malevolent forces)

3) Personal weakness framework (not viewed as a disease, but as a personal psychological inadequacy)

The key insight is that these frameworks are not marginal superstitions, but deeply embedded beliefs within a syncretic philosophical-religious system blending Buddhism, Confucianism, Taoism, and animism, transmitted through social institutions.

2. The Mechanism of Stigma Suppressing Access to Care

The article identifies three interacting factors that create barriers to mental health access

1) Collectivist social structure makes mental health disclosure not a private matter, but one that affects the family's "face"

2) Generational/Empathic Gap older generations, having endured historical trauma (war, displacement), developed a "stoic endurance" orientation that doesn't align with the suffering of younger generations (driven by academic and social media pressures)

3) Structural limitations Vietnam has a severe shortage of mental health professionals (approximately 143 psychologists for over 14 million people with mental disorders)

3. The Buddhist-Informed Intervention Model

This is the core innovative contribution of the article proposing the Four Brahmaviharas as a bridging mechanism

1) Metta (loving-kindness) reframes understanding from "moral judgment" to "compassionate acceptance"

2) Karuna (compassion) builds an empathic bridge across generations (addressing the empathic gap)

3) Right Speech provides a communication framework that reduces intergenerational conflict

4) Mindfulness and forgiveness produce social, not merely individual, effects (supported by evidence from the Binh Duong study)

4. Implementation Strategy

The article proposes concrete delivery channels:

1) Using Buddhist temples and monastics as the primary channel, since they already hold cultural legitimacy

2) Training monks/religious leaders as "mental health first responders" through a task-shifting approach

3) Organizing intergenerational dialogue programs within families using Buddhist principles as a common language

Summary of the Key Contribution

This article generates new knowledge by integrating three disciplines: cultural anthropology, clinical psychology, and Buddhist psychology — proposing that using an existing cultural language (Buddhism) as a destigmatizing tool is more effective than directly applying Western psychiatric frameworks, because it avoids creating a sense of "alienation" from cultural identity.

REFERENCES

Beck, A. T., Rush, A. J., Shaw, B. F., & Emery, G. (1979). *Cognitive therapy of depression*. Guilford Press.

Bernal, G., & Domenech Rodriguez, M. (2012). *Cultural adaptations: Tools for evidence-based practice with diverse populations*. American Psychological Association.

Bodhi, B. (1993). *A comprehensive manual of Abhidhamma*. Buddhist Publication Society.

Bodhi, B. (1994). *The noble eightfold path: Way to the end of suffering*. Buddhist Publication Society.

Do, M., McCleary, J., Nguyen, D., & Winfrey, K. (2020). Mental illness public stigma and generational differences among Vietnamese Americans. *Community Mental Health Journal, 56*(1), 1–10.

Duc, T. M. (2025). Mindfulness and forgiveness as catalysts for stress reduction and social cohesion: A mixed-methods study in multicultural Binh Duong, Vietnam. *The Open Psychology Journal, 18*(1), 1–15.

Enright, R. D., & Fitzgibbons, R. P. (2015). *Forgiveness therapy: An empirical guide for resolving anger and restoring hope*. American Psychological Association.

Harvey, P. (2013). *An introduction to Buddhism: Teachings, history and practices* (2nd ed.). Cambridge University Press.

Le, V. T. (2026). *Buddhist psychology model of problem-solving for depression among youths in Ho Chi Minh City, Viet Nam* [Doctoral dissertation]. Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

Nguyen, A., & Bui, T. (2021). *Mental health workforce report*. Health Policy Institute.

Nguyen-Luu, M. L. (2024). *Attitudes and perceptions of mental health in the Vietnamese community: A comprehensive analysis* [Honors Undergraduate Thesis]. University of Central Florida.

Pham, T. T. (2022). *Help-seeking behavior among Vietnamese adolescents*. Youth Psychology Center.

Salzberg, S. (1995). *Loving-kindness: The revolutionary art of happiness*. Shambhala Publications.

Segal, Z. V., Williams, J. M. G., & Teasdale, J. D. (2013). *Mindfulness-based cognitive therapy for depression* (2nd ed.). Guilford Press.

Sue, S., Zane, N., Hall, G. C. N., & Berger, L. K. (2009). The case for cultural competency in psychotherapeutic interventions. *Annual Review of Psychology, 60*, 525–548.

Vu, N. H., & Doan, T. T. H. (2019). *Family structures in contemporary Vietnam*. Social Sciences Publishing House.

Zeng, X., Chiu, C. P. K., Wang, R., Oei, T. P. S., & Leung, F. Y. K. (2015). The effect of loving-kindness meditation on positive emotions: A meta-analytic review. *Frontiers in Psychology, 6*, 1693.